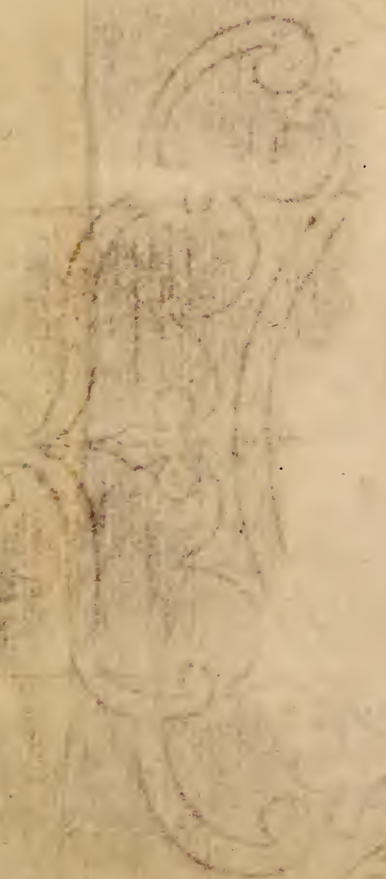
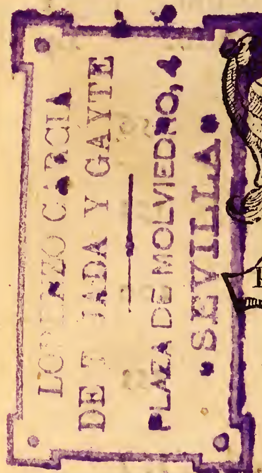

Xenophontis

PHILOSOPHI ET HISTORICI CLARISSIMI OPERA, QVAE QVIDEM GRAECÈ extant, omnia, partim iam olim, partim nunc primùm, hominum doctissimorum diligentia, in latinam linguam cõuersa, ac multò quàm antè accuratius recognita. Quorum elenchum uersa pagella reperies.

Cum Imperatoriæ maiest. priuilegio ad annos quinque.

BASILEAE,
apud Mich. Isingrinium, anno
1545.

Operum Xenophontis elenchus.

TOMVS PRIMVS HABET,

TOMVS SECVNDVS.

ACCESSERVNT his nunc primum à Ioanne Ribitto uersi. auth. damnat.

Mich. Isingrinius Lectori S.

ENOPHONTEM Socratis discipulum, Musam Atticam ob singularem eloquentiam nuncupatũ, si quis post luculentissimum M.T.Cic.& Fabij Quintil. testimonium laudare instituit, is ceratis ope dædalea Nititur pennis (ut de Pindaro canebat Horatius) uitreo daturus Nomina ponto. Quo fit, ut nostrorum etiam hominum de tanto scriptore calculum superuaneum facilè iudicem, tantum abest ut ego meum addere uelim. Illud unum dixisse uolui, me nescio quo fato mirificè erga hunc autorem semper fuisse affectum: in quem cum primo inciderem, singularem eius ac diuinã propè ingenij uim plurimũ admirabar: cui etsi magnã natura facultatem dedit, illum tamen in dicendo nunq̃ non putaui deum. Laudent alij Thucydidis uix imitandam breuitatẽ, Herodoti candorem, Demosthenis uim & grauitatem, Lysiæ elegantiam, & Socratis suauitatem: ego uerò has uirtutes omnes cùm in hoc uno inuenio, hunc eundem in tantorum Græciæ procerum domicilio, & doctrina & lingua principem rectè iudico: quippe qui magnarũ artium scientiam egregiè calluerit, atq; in utraq; philosophia usqueadeo feliciter uersatus sit, ut postquam ei inter oratores primas dederis, inter philosophos quoque non postremas iure occupare posit: quorum præceptionibus non intincta modò, sed referta eius scripta cernimus. Collegi itaque huius præstantissimi autoris scripta omnia, quotquot de græco in latinũ conuersa inuenire potui, non pauca quoq; transferri curaui, ratus uel hac noua accessione me nõ minimam apud æquos bonosq; lectores gratiam initurum, cum propter uariam rerum cognitionem, tum propter argumentorũ admirandam raritatem: equitum enim instruendorũ, quin & equorum alendorũ rationem, ut reliqua interim taceã, nullos inuenias qui tractauerint unquam, paucos uerò qui uel leuiter attigerint. Xenophon uerò usqueadeo dilucidè, ornatè, & uariè in hoc negocio uersatur, ut facilè intelligas illum uerè eloquentem fuisse, qui ad id quodcũq; docuit (ut Cicero de præ-

ſtantiſſimo oratore ait) orationē ſuam accōmodare po tuit. Quapropter mirabatur Quintil. huius egregĳ uiri inaffectatam eloquentiam, quam ego præter Cæſarem & Ouidiū, neſcio ſi quiſquam alius latino penicillo ad umbrare poſsit. Cuperem itaque iuuentutem noſtram græcis autoribus impenſius operam nauare, à quibus ceu fontibus omnia ſua Latinos mutuaſſe deprehendi mus, & in primis Cicero: cuius nō ieiunam tantum & & frigidam cutem, ut plurimi noſtro tempore, ſed ner uos, oſſa, & ſanguinem, ac ſolidum denique corpus ſcri bendo repræſentarent, ſi græcos ſcriptores, iuxta Hora tĳ præceptum, nocturna diurnaq́ manu uerſare non dedignarentur.

Vale, & fruere.

HISTORIARVM RERVMQVE MEMORABILIVM IN SEQVENTES Xenophontis libros Index. Prior uerò numerus tomum, secundus paginam indicat.

Aprorum

Cyrus

D

N

O

INDICIS FINIS.

Errata quæ inter excudendum obrepſerunt, ſic emendabis.

Tomo 1. pag.9.uerſ.5.à fine,lege,pacto. *Se-*
quenti pag. uerſ.15.à fine, lege, purpureæ. to.1.
pag.114.uerſ.1.lege,eam. to.1.pa.140.uerſ.1.pro
dicere,lege,licere. to.1.pag.120.uerſ.3.à fine,lege
proficiſcerentur. to.2.pag.18.uerſ.15.à fine,le-
ge,perfectè. to.2.codice dd 4. reſtitue num. 55.
to.2.pag.54.uerſ.9.lege,conſeneſcere. to.2.pag.
132.uerſ.10.à fine,aut,abũdat. to.2.pag.155.uerſ.
14.lege,opſophagus. to.2.pag.194. uerſ.9. à fi-
ne,lege,iuſtè. to.2.pag.423.uerſ.10. lege, dio.
to.2. pag.744. uerſ.3. lege,militum. to.2.pag.
785.uerſ.10.à fine,lege,uiuos. to.2.pag.806.uerſ.
10.à fine,lege, Archidamus.

Xenophontis de

PAEDIA CYRI REGIS PER *sarum liber primus, Francisco Philelpho interprete.*

PROOEMIVM.

VM OLIM *cogitaremus, quot populi dominatus per illos soluti sunt, qui uellent alia quadam ratione quàm populari rempub. gerere: & quot item regij paucorūq; principatus iam per populos sunt sublati: quotq́; aggreßi tyrannida, eorum alij citò admodum defecerūt, alij uerò si quantulumcunq; etiam temporis in imperio perseuerarint, admirationi haberentur, perinde atq; & sapientes fuerint, & fortunati quidam uiri.* Et cum didi*cisse rursus uideremur, in priuatis quoque domibus esse alijs famulos uel compluris, alijs perpaucos, qui tamen ne his quidem paucis uti omnino possent heriliter. Cúmque ad hæc nobiscum uersaremus, & bubulcos principes boum esse, & equorum item eos, qui equos pascūt: & omnes qui per se pastores uocantur horum animalium, quibus præsunt, non absurdè principes existimari: uidereq́; uidebamur omnia hæc armēta facilius adduci, ut pastoribus pareant, quàm principibus suis homines:* Nam & pergunt *armenta quacunque à pastoribus*

dirigantur, & in ijs regionibus pascuntur quô acta ab illis fuerint, & ab ijs abstinent, à quibus arceantur: & quos fructus produxerint, sinūt his uti pastores pro uoluntate. At ne ullum quidem armentū unquam accepimus, quod in pastores insurgeret, quò aut minus eis obtēperaret, aut fructuū usum prohiberet. Quin difficiliora in alienigenas omnis præstant se armenta, quàm in hos quos & præsides habent, & fructibus suis fouent. Homines uerò in neminē magis, quàm in illos insurgūt, quos imperium senserint moliri aduersus sese. Cum hæc igitur commentaremur animo, in hanc sententiam agebamur, ea esse hominem natura, ut facilius alijs omnibus animantibus imperitet, quàm hominibus. At ubi uenisset in mentem, Cyrum, qui foret Perses, permultos quidem homines, permultas urbes, permultas gentes, iußis suis reddidisse obedientis, hinc sententiam mutare coacti sumus, utpote quòd hominibus imperare, neq; impoßibile sit, neq; factu difficilè, si quis prudenter id agat. Nouimus sanè Cyro non inuitos paruisse, alios qui plurimorum dierum, alios qui etiam mensium iter distarent: alios item, qui ne ipsum quidem aspexissent unquā: alios etiā, qui quamuis certò scirent fore, ut nō uiderent, ei tamen libenter audiebāt. Etenim usqueadeo præstitit alijs regibus, tum ijs qui à parentibus accepissent imperia, tum ijs qui suo ductu ea essent adepti, ut & Scytha, quamuis Scytharum magnus sit numerus, nulli alij nationi queat imperitare, sed satis superq; habeat, si diuturnū in suos principatū gesserit: & Thrax in Thracas, & Illyricus in Illyricos. Atq; eodem modo de alijs gētibus audimus. Itaque fertur esse in Europa etiam hac tempestate quasdam

dam liberas gentes, easq; inuicem dißidere. At Cyrus identidem assumptis liberis quoq; gentibus Asiæ, soluens cum parua Persarum manu, Medis uolentibus atq; Hyrcanis imperauit. Subiugauit Syros, Aßyrios, Arabas, Cappadocas, Phrygas utrosq;, Lydos, Caras, Phœnicas, Babylonios. Potitus est etiam Bactrianis & Indis ac Cilicibus, & itidem Sacis & Paphlagonibus, & Maryandinis, atq; alijs quamplurimis gentibus, quarum ne nomina quidem quis dixerit. Insuper dominatus est Asiaticis Græcis. Cum uerò descendisset ad mare, Cyprios quoq; & Aegyptios imperio tenuit. Atqui hisce quidem gentibus imperauit, quæ neque cum illo, neque inter seipsas lingua conuenirent. Et potuit tamen formidine sui nominis tantum orbis terrarum peruadere, ut omnes terrore concuteret, haberetq; neminem repugnantem. Tantam autem omnibus cupiditatem iniecit gratificandi sibi, ut ex eius sententia gubernari optarent. Tot nationes ad sese conuertit, sibiq; deuinxit, ut eas dinumerare operosum sit, quocunq; quis ire à regia eius cœperit, siue ad orientem, siue ad occidentem, siue ad septentriones, siue ad meridiem. Nos ergo hunc uirum ut admiratione dignum considerauimus, & quo natus genere, & quo fretus ingenio, & qua institutus disciplina, tantum ad imperandum cæteris mortalibus antecelluit. Quæ igitur de illo & audiuimus & sentimus, hæc in medium referre aggrediemur.

Cyrus quibus gentibus imperauerit.

CYRVS quidem natus est patre Cambyse rege Persarum: hic autem Cambyses ex Persidarũ genere extitisse dicitur. At Persidæ à Perseo nomen habent. Matre uero consentitur fuisse Mandane, quæ nata est patre

Cyri genus.

Corporis & animi bona.

Astyage Medorum rege. Fuisse autem Cyrus natura fertur, & hoc etiam tempore à Barbaris decantatur, tum corporis forma pulcherrimus, tum animo humanißimus, tum disciplinæ atque honoris maximè studiosus. Quapropter laborem omnem exantlabat, & omne periculum laudis gratia perferebat. Huiusmodi Cyrus bonitate formæ animiq; præditus, in Persarum legibus educatus traditur. Prima his legibus cura est à bono publico. Haud enim incipiunt itidem, ut aliæ plurimæ ciuitates, quæ parẽtibus permittentes pro uoluntate filios educare, & ipsis parentibus pro arbitrio uitam agere, eis iubent, ne furentur, ne rapiant, ne in alienas ædis ingrediantur ui, ne iniustè percutiant quenquam, ne adulterium patrent, ne principi aduersentur, reliquaq; huiusmodi. Quòd si quid horum transgressus quis fuerit, pœna mulctatur. At Persarum leges anticipantes maximè curant, ne initio tales sint ciues, ut cuiusquam uel improbitatis, uel turpitudinis desiderio capiantur. hac enim utuntur diligẽtia. Est illis forum quod uocatur liberum, ubi & regiæ, & alia sunt principia. Hinc et uenalia, & circunforanei, & horum clamores atq; ineptiæ in alium locum reiecta sunt, ne horum turba excultis moribus misceatur. Est autem forum circa principia distributum in partis quatuor, quarum una est puerorum, altera puberum, tertia uirorum, qui perfectam ætatem iam agunt: quarta uero eorum qui sunt emeriti. Legeq; horum singuli adsunt locis suis: pueri, cum primũ illuxerit, & eodem modo perfectæ ætatis uiri. Seniores uerò, cum per ocium cuiq; licuerit, exceptis constitutis diebus, quibus adsint necesse est. At adolescentes cubant etiam in principijs

Persicarũ legũ præstantia.

Fori apud Persas distributio quadruplex.

cipijs cum gymnicis armis, exceptis uxoratis, qui ne requiruntur quidem, nisi antea iußi adesse fuerint. At neq; honestum ducitur sæpius abesse. Et præsunt cuique harum partium duodecim principes: nam in duodecim tribus Persæ *distributi sunt.* Hi *uerò pueris præsunt, qui selecti ex senioribus eos uideantur reddituri q̃optimos.* Adolescentib. *quoq; hi, qui ex absolutæ ætatis uiris perquamoptimos eos existimẽtur effecturi.* Viris *autem ipsis hi sunt præfecti, quorum illi institutione censeantur quæ constituta sunt & à magistratu maximo imperata, maximè præstituri.* Electi *etiam sunt præsides seniorũ: præsunt enim quò hi quoq; suo fungantur officio.* Quæ *autẽ cuiq; ætati imperantur faciunda, enarrabimus, quò dilucidius fiat, diligẽtiámne adhibeãt, ut ciues sint quàm optimi.*

Exercitia cuiq; ætati præscripta.

Pueri igitur euntes ad ludos, iustitiæ discendæ dant operam, aiuntq́; ita illos huic rei studere, quemadmodum apud nos qui eunt ad literas perdiscendas. Eo*rum autem magistri magnam diei partem consumunt in eorum disceptationibus iudicandis.* Habent *enim pueri quoq; inter sese, quemadmodum uiri, causas, & de furto, & de rapina, & de ui, & de fraude, & de maledicentia, & de alijs criminibus, ut & par est.* Quos *autem norint horum aliquid deliquisse, eos plectunt.* In *illum item animaduertunt, quem minus iure accusantem inuenerint.* Et *de illo crimine iudicium faciunt, quod est in causa, ut se homines odio mutuo insectentur quammaxime.* Nam *uehementer causam agunt ingratitudinis.* Et *quem cognorint posse referre grati nec refert, in hunc seuerißimè animaduertunt: quippe qui arbitrantur eos qui sint ingrati, & deos maiorem in modum negligere, &*

Ingratitudinis crimen præ cæteris exosum.

Impudentia comes ingratitudinis.

parentes, & patriam, & amicos. Ingratitudinem uerò potißimum impudentia ſequitur, quæ ad omnem turpitudinem maxima eſt dux. Docent etiam pueros temperantiã: ad quam diſcendam eis plurimum cõducit, quòd uident ſenes ipſos quotidie temperanter uitã agere. Tradunt præterea ijs præcepta parẽdi magiſtratibus. Multum quoq; huic rei conducit, quòd ſeniores intuẽtur parere magiſtratib. magno ſtudio. Eoſdem inſuper docẽt, ut & cibi & potus continentiam ſeruent. Ad quod illos admodum adiuuat, quòd ante oculos habent ſenioris nõ prius abire uẽtris implendi gratia, quàm principes permiſerint: quodq; non apud matrem ueſcuntur pueri, ſed apud magiſtrum, quãdo principes ſignificarint: ferũtq; domo pro cibo panem, pro obſonio naſturtium, ad potum uero capedinem ut ex flumine aquam hauriant. Ad hæc etiam diſcunt ſagittam & iaculum. Ad ſextum igitur uſque aut ſeptimumdecimum ætatis annum hæc agunt pueri. Dein uerò ubi in adoleſcentiam exceſſerũt, ita rurſus degunt. Pueritiam enim egreßi cubant, ut antea diximus, in principijs, idq; tum cuſtodiendæ urbis gratia, tum ob temperantiæ ſtudium. Videtur enim huic ætati maiorem in modum diligentia opus eſſe. Præbent etiam ſeipſos interdiu principib. ſi cui eis uſui ſint pro repub. Et cum oportuerit, manent omnes circa principia. Cum uerò ad uenationem rex exierit, id quod perſæpe agit in menſe, educit cuſtodiæ dimidium. Habeant autem exeuntes oportet arcus, & iuxtà pharetram, in uagina mucronem, aut ſecurim, præterea cratem, & pila duo, quò & alterum emittant, & altero, ſi opus fuerit, cominus utantur. Ob hanc autem rem publicè dant

Temperãtia in cibis admirãda.

operam

operam uenationi, & rex quemadmodum in bello se du cem ijs præstat, & ipse tum uenatur, tum ut alij uenentur diligentiam adhibet, quòd hæc eis uerißima uidetur meditatio rerum bellicarum. Etenim diluculo assuefacit assurgere, frigoraq́; & calores tolerare. Exercet etiam eos itineribus & cursibus. Necessarium etiam est sagitta bestiam ferire ac iaculo petere, ubicunque occurrerit. Atq; animus sæpenumero cogitur concalescere, ubi ferox aliqua bestia cõtrà sese obiecerit. Nam & percutere oportet, quæ occurrerit, & irruentẽ obseruare. Quare haud facilè in uenatione eorum quicquã abesse reperiatur, quæ inter bellandum accidunt. Exeuntes autem in uenationem prandium habent, & id quidem maiore quãtitate, ut par est, quàm pueri, aliaq́; eodem modo. Et donec uenantur, non prandent. Sed si quid opus fuerit aut feræ ipsius gratia præstolari, aut aliter uelint tẽpus terere in uenando, hoc prandio pro cœna usi postridie uenantur ad cœnam usq;: & duos hos dies pro uno supputãt, quòd unius diei cibum consumunt. Hoc autem faciunt consuescendi gratia, quòd si quid etiam in bello oportuerit, id eis sit factu facilè. At obsonium quidem hoc puberes habent, quodcunq; uenati fuerint. Nam si id minus, nasturtio uescuntur. Quòd si quis eos existimat aut uesci iniucundè, cum aliud nihil præter nasturtium addant ad cibũ, aut potu minus suaui uti, cũ aquã bibãt, reminiscatur, quanta cum uoluptate massa paneq́; uescuntur in fame, quamq́; suaue est bibere aquam in siti. At reliquæ tribus quæ domi manentes in uenationem nõ exeunt, tum alia exercent, quæ pueri didicerunt & sagittando & iaculando, tum hæc inter sese decertando agitant.

venationis, et belli similitu[do]

Sunt præterea publici horum ludi præmiaq́; proposita. In qua autē tribu plurimi fuerint peritißimi fortißimiq́; ac maximè fideles, horum laudatur à ciuibus & honoratur nō præsens princeps duntaxat, uerumetiam ille qui eos in pueritia erudiuit. Et his adolescentibus utūtur magistratus, si qua in re præsidio opus fuerit, uel ad maleficia inquirenda, uel ad insequendos latrones, uel ad alia agenda, quæcunq; aut uirium aut uelocitatis sunt opera. Ab adolescētibus igitur hæc geruntur. Sed ubi annos decem absoluerint, excedunt in perfectæ ætatis uiros, quo tempore hi rursus annos quinque & uiginti ita degunt. Principiò, quemadmodum adolescentes præstò sunt magistratibus, ut si quid pro repub. opus fuerit, se utantur ijs in rebus quæ prudentiam uiresq́; requirunt. Quòd si militiæ danda sit opera, qui ita sunt instituti arcubus & pilis amplius non utuntur, sed ensibus & armis quibus cominus pugnant: feruntq́; thoraca circa pectora, & in manu sinistra cratem, qualem habere pinguntur Persæ. In manu autem dextera gladium aut mucronem. Et ex huiusmodi uiris magistratus omnes constituuntur, exceptis puerorū magistris. At posteaquam annos quinq; uigintiq́; complerint, agentes hi ætatis annum aliquanto amplius quàm quinquagesimum (illorū iam ætatem ingreßi qui & sunt & uocātur seniores) non etiā in exercitum eunt extra solum patrium, sed manentes domi iudicant omnis causas & publicas & priuatas. Iudicant etiam hi causam mortis, ijdemq́; legunt omnis magistratus. Quòd si quis aut in adolescentibus aut in uiris deliquerit quippiam contra leges, deferunt eum singuli tribuni, & ex alijs qui uoluerit. Quem seniores ubi audierint

rint, damnant. At damnatus degit reliquam uitam cum ignominia. Verùm ut omnis Persarũ respub. clarius pateat, repetemus paulò altius. Nunc autem ex antè dictis declaratum sit paucis. Persæ dicuntur esse circiter centum uiginti millia hominum. Horum nemo lege excluditur à dignitatibus atq; magistratibus. Sed licet omnibus Persis mittere filios ad publicos iustitiæ ludos. Verũ qui possunt filios per ocium alere, eos mittunt ad ludos. Quibus uero alendi non est facultas, nequaquã mittunt. Qui autem fuerint apud publicos magistros instituti, licet ijs inter adolescentes eius ætatis opera exercere, alijs uerò non licet. Qui rursus legitima inter adolescentis absoluerint, possunt hi inter eos uersari, magistratuũq; participes atq; honorũ fieri. At hi qui pueritiæ atq; adolescentiæ legitima non obierint, inter uiros non admittuntur. At hi rursus, qui inter perfectæ ætatis uiros sine reprehensione se gesserint, fiunt ex ordine seniorum. Et ita seniores hi constituuntur, qui per omne honestatis genus uitã egerint. Et hæc est uiuendi institutio, qua qui utuntur, optimi uiri existimantur. Quin hoc etiam tempore testimonium durat, tum moderati eorum uictus, tum etiam defatigati. Nam nunc quoq; turpe est apud Persas & spuere, & emungi, & flatus uideri plenos. Turpe item ducitur, si quis appareat quoquam ire aut meiendi, aut cuiusquam huiusmodi rei gratia. Quæ quidem facere nullo pdcto possent, nisi & uictu modico uterentur, & humiditatem per laborem consumerẽt. Quo fit, ut ea aliò quopiam secedant. Hæc igitur de Persis omnibus dicere possumus. At cuius gratia hoc tempore nobis oratio cœpta est, res gestas Cyri narrabimus, à pueritia or-

dientes. Cyrus enim ad duodecimũ usq; annum, aut paulò amplius hac institutus disciplina, aequales omnis antecellebat, & celeriter discendo ea quae opus erãt, & pulchrè ac fortiter singula obeundo. Exhinc *filiam suam* Astyages *eiusq; filium accersiuit, quippe qui eum uidere cupiebat, quem & pulchritudine audiret & probitate praestare.* Venit *igitur* Mandane *ad patrem, Cyrum filium secum habens.* Ad *quem ubi curriculo peruenisset,* Cyrusq; *nouisset* A*styagẽ matris eius patrem, cõtinuò, ut erat ingenio facili atq; perhumano, tum eũ amplexatus est familiariter atq; perbenignè, ueluti si quis diu unà educatus, diuq; illum amans amplexaretur, tum eundem exornatum intuens & suppicturatione oculorum, & coloris infricatione appositionéque comarum, quae legitima erant in* Medis: *haec enim omnia* Medorum *sunt, & purpurae tunicae, & cãdidi amictus, & torques ad collum, & armillae ad manus.* At *in* Persis *cum domi sunt, uel hoc tempore & uestes sunt uiliores, & uictus tenuiores.* Intuens *inquam* Cyrus *aui* A*styagis ornatum, fixis in eum oculis:* O *mater, inquit, ut pulcher est auus meus. Sed cum mater eum rogasset uter ei pulchrior uideretur, patérne, an auus: respondit* Cyrus, O *mater,* Persarũ *quidem pater meus longè est pulcherrimus: at* Medis, *quantum scilicet ipse in uijs atq; in ianuis uidi, meus hic auus maximè praestat pulchritudine.* Quod *audiẽs* A*styages, rursus eũ amplexatus atq; osculatus, & pulcherrima stola induit, & torquibus armillisq; honorauit, ornauitq;: ac si quò equitaret, in equo frenis aureis insigni circũductabat, quẽadmodum ipse quoq; proficisci cõsueuit.* At Cyrus *ut et puer, et elegãs,*

& am

& ambitiosus delectabatur stola, atq; equitandi discipli-na mirum in modum lætabatur. Nam in Persis, quoniam difficilè est & equos alere & equitare, quia montosa sit regio, uel uidere equum rarißimè datur. Cum uerò cœnaret Astyages unà cũ filia & nepote, uelletq; puerum quamsuauißima uti cœna quò minus res domesticas desideraret, apposuit ei & paropsidas & omne genus pulpamenta & epulas. Itaq; aiunt dixisse Cyrũ: O aue quot negocia habes in cœna, si tibi necessariũ sit in omnia hæc fercula manus extendere & degustare hasce tam uarias multasq́; epulas. Quid ais, inquit Astyages? Nónne tibi multò uidetur pulchrior hæc cœna quàm Persica? Atq; ille respondit: Aue, mihi sanè haud uidetur: sed longè simplicior apud nos ac rectior est ad explendum uia, quàm apud uos. Apud nos enim panis & carnes ad hoc deducunt. Vos autem cũ eôdem studetis peruenire quô nos, per multos circuitus ac uertigines sursum deorsumq́; errantes uix aliquando uenitis, quô nos diu antea peruenimus. Sed ô fili, inquit Astyages, hi errores nobis molesti non sunt: quòd si hæc tu quoq; gustaueris, cognosces admodum esse suauia. Tum Cyrus inquit: At ego aue uideo etiam tibi has epulas esse fastidio. Et Astyagen ferũt interrogasse: Et cuiusnam rei cõiectura istud ais? Quòd te, inquit, uideo cum panem tetigeris nihilo manum detergere, sed ubi horum quicquam attigeris, continuò manum purgas ad mantilia, ueluti molestè admodum feras istorum satietatem. Ad quæ subdidit Astyages: Si ergo ita sentis, ô fili, saltẽ carnibus uescere, quò robustior domum repetas: simulq́; hæc locutus, permultũ ei carnium apposuit & syluestriũ & cicurum. At Cyrus cũ uidisset

Profusum obsoniorum apparatum fastidit Cyrus.

carnium tantum, ait: Num mihi das hasce carnes, ô aue, ut ipsis utar pro uoluntate? Do tibi, inquit, mehercule. Tum igitur Cyrus acceptis carnibus eas distribuit inter ministros aui, cum huiusmodi uerbis: Tibi quidem hoc à me datur, quòd alacriter mihi tradis equitandi praecepta. Tibi autem, quòd tragulam dedisti mihi: nam hoc ego tempore habeo aliud nihil. Tibi uerò, quoniam auo perpulchrè inseruis. Tibi quoq;, quia patrem meũ honore prosequeris. Hæc faciebat, donec distribueret carnes omnis quas accepisset. Sed Astyages, Sacæ, inquit, pincernæ, quẽ ego honoro maximè, nihil das? Erat autẽ hic Sacas excellenti forma, eáq; fungebatur dignitate, ut eos deduceret, quibus Astyage opus foret, intempestiuos autẽ arceret. Sed Cyrus ut puer adhuc ueritus nihil, rogat inconsultò Astyagen: Quam ob rem aue hunc ita honoras? Cui Astyages cauillatus, inquit: An minus uides quàm pulchrè quamq; aptè uinum fundit? Horum enim regũ pincernæ aptißimè ac purißimè uinum fundunt, ferentésque phialam tribus digitis eam præbent. Afferunt enim ita, ut qui bibiturus est, poculum capiat expeditißimè. Tum Cyrus ait: Iube igitur Sacæ, ô aue, ut mihi poculum tradat, quò ipse quoque pulcherrimè uinũ fundens te mihi uendicẽ, si potero. Quod ubi iußisset Astyages, Cyrus accepto poculo ita illud bene eluit, ut Sacan uiderat. Iam etiam composita facie studiose & aptè quodammodo præbuit, tradiditq; in manum phialam ipsi auo, ut & matrem & Astyagen multo risu afficeret. Cyrus uero ipse profusus in risum ad auum prosiluit, eumq; simul osculatus ait: O Saca peristi, ex honore te eijciam: nam & pincernæ officio melius quàm tu

fungar,

fungar, & bibam uinũ ut tu. Regũ enim pincernæ cum dant phialam, ex ea uinũ cyatho haustum fundentes in sinistram manum obsorbent, ne si uenena infudissent, ipsi nõ lædantur. Hinc Astyages ait per cauillũ: Cur Cyre, qui alijs in rebus Sacam imitaris, non uinũ obsorbuisti? Quòd metueram, inquit, mediusfidius, ne in cratere mixta uenena forent. Etenim cum tu in natalitijs amicos accepisti, perspicuè didici eum uobis uenena infudisse. Et quonam pacto, inquit ille, ô fili, hoc dignosti? Quòd, inquit, uos uidebam neq; mentis esse neq; corporis compotes. Primùm, quæ à uobis pueri facere prohibemur, hæc uos faciebatis. Omnes enim clamabatis simul, dicebatisq; inuicẽ nihil. Canebatis magno cũ ridiculo, et cum canentem minimè audiretis, iurabatis optimè eum canere. Et quisque uestrûm cum de suis uiribus loqueretur, mox saltaturi surgebatis, cum nõ modò ad numerũ non saltare, sed ne erigi quidem possetis. Eratisq; obliti omnino, & tu, quòd rex esses, & alij, quòd sibi imperares. Per id enim temporis ego primùm didici, hoc quod à uobis tum agebatur, causam eße perpetuæ uestræ confabulationis. Itaq; nunquam tacebatis. Et Astyages ait: At patrem tuum fili, cum bibit, nónne capit ebrietas? Non, inquit, mehercule. Sed quomodo facit? Sitim tolerat, & patitur aliud mali nihil. Non enim Sacas ei, ut uidetur, uinum fundit. Mater autem inquit: Quid tandem fili adeò Sacam oppugnas? Quoniã, inquit Cyrus, ipse odio mihi est, quippe qui me sæpe cupientẽ ad auũ accurrere, prohibet homo sceleratißimus. Verũ te suppliciter aue precor, da mihi tris dies in Sacam imperium. Et Astyages inquit: Quo pacto ei imperitaueris? Cyrus autẽ re-

ſpondit: Stans ego, quemadmodũ hic in aditu, cum uoluerit ingredi ad prandiũ, dicerem, nondum fieri poſſe, ut prandio interſis: auus enim quibuſdam uiris ſtudet. Deinde cum ad cœnam uenerit, dicturus ſim, quòd auus lauatur. Cum uerò magno ueſcendi deſiderio afficeretur, dicerem, quoniam auus eſt apud mulieres. Tandem aliquando ita ego hunc protraherẽ, ſicuti ipſe me ab auo arcendo protrahit. Tot inter cœnandũ relaxationes animorum eis præbebat Cyrus. Interdiu uerò ſi quem ſentiret, cui uel auo uel auunculo foret opus, ad id officij omnes anteuertebat. Quicquid enim Cyrus gratificari ijs poſſet, quamlibentiſſimè obibat. At cum Mandane reditum pararet ad uirum, rogabat eam Aſtyages, Cyrum apud ſe linqueret. quæ uelle quidem, reſpondit, omnib. in rebus patri morẽ gerere, uerùm putare eſſe factu difficile, inuitum puerũ dimittere. Hîc Aſtyages ait ad Cyrum: O fili, ſi apud me manſeris, omniũ primùm aditus ad me tui, nulla Sacæ facultas erit, ſed poteſtas omnis in te futura eſt: habeboq́; tibi gratias, quanto ſæpius ad me ieris. Dein & equis meis & alijs utêris, quot uolueris. Et cum abire inſtitueris, habiturus es quoſcunq; libuerit abeunti tibi. Præterea incedes quam uiam ipſe delegeris pro cœnæ mediocritate ex ſententia tua. Inſuper tibi do & quæ nunc in hortis feræ ſunt, & alias omne genus colligam, quas cum primũ equitare didiceris, inſequêris, proſterneſq́; & ſagittando & iaculando, ut uiri magni. Præbeboq́; tibi pueros colluſores, & alia omnia conſequêris, quæ uelle te dixeris. Hæc Aſtyages ubi dixiſſet, Cyrum mater interrogabat, utrum uellet, manerene an abire? Hic autẽ nihil cunctatur, ſed quamcelerrimè

ſe uelle

se uelle manere respondit. Rursusq; interrogatus à matre, quam ob rem: dixisse fertur, Quoniam domi, ô mater, & sum, & uideor esse æqualibus superior iaculando sagittandoq;, hic autem noui me esse æqualibus meis equitando inferiorē: quæ quidē res mihi mater est permolesta. Quòd si me hic reliqueris, equitationemq; didicero, cum in Persis fuero, facilè arbitror me illis omnib. fore superiorem, qui pedestri præstant. Cum uerò uenero huc ad Medos, enitar (quia factus iam fuero bonorū equitum optimus) auo auxilium ferre. At iustitiam, inquit mater, ô fili, quî disces, cum magistri tui sint in Persis? Responditq; Cyrus: Verùm hæc ego mater examussim calleo. Quî id tibi cognitum est? inquit mater. Quoniam meus magister, inquit, me perinde atq; iustitiam optimè tenentem cōstituit alijs iudicē. Atqui olim in quadam lite uerberibus cæsus sum, utpote qui minus rectè iudicarim. Erat autem causa huiusmodi: Puer magnus corpore, cui parua esset tunica, alterum paruum puerū qui tunicam haberet magnam exuerat, suaq; illum tunica induerat, illius tunica se induto. Ego igitur horū causa audita, iudicaui esse melius ambobus, ut aptam uterque haberet tunicam. Itaque hac in re magister me percussit, inquiens: Cum de conuenientia sim iudex, ita iudicare oportere: cum uerò iudicandū fuerit, utrius sit tunica, hoc ita considerandum esse: Quæ possessio est iusta? utrum habere is debet, qui ui tunicam abstulit, an hic poßidere, qui uel laborauit, uel emit? quoniā id est, ait, iustum, quod legitimū sit: quod uerò sit cōtra legem, id est uiolentum. Quare secundum legem iubebat semper ferendam esse à iudice sententiam. Ita igitur ego

mater iura omnino diligenter calleo. Quòd si quid mihi fortasse defuerit, meus hic auus me docebit. At non eadem fili, inquit Mandane, iura conueniũt & apud auũ & inter Persas. Nam hic auus tuus rex Medorũ omnis habet in potestate sua: at in Persis æqualitatem seruare iustum ducitur. Tuusq; pater primùm constituta facit, quæ facit reipublicæ. Constituta etiã accipit. Estq́; ei modus non libido, sed lex. Caue igitur, ne uerberibus cæsus pereas cum domum reuerteris, si uenias accepta ab hoc rei tyrannicæ, pro regiæ rei disciplina. Nam in tyrannide decorũ existimatur plus habere quàm omnes. At pater tuus, inquit, ô mater, studiosior est, qui doceat minus quàm plus habere. An minus fortasse uides eum docuisse Medos omnis minus habere, quàm sese? Esto igitur bono animo. Pater enim tuus neque alium quenquã, neque me ita edoctum ab se dimittet, ut sim habendo superior. Cum talia Cyrus confidentius loqueretur, ad postremum abiuit mater, cum ipse illic relictus apud auum educaretur, celeriterq́; æqualibus cõmiscebatur ad familiarem consuetudinem. Quorũ etiam parentes adiens, liquidoq́; ostendens eorum à se filios plurimum diligi, sibi euestigio reddebat affectos, ut qui indolem admirarentur. Itaq; si qua uellent in re beneficio uti regis, hi filios iubebant, rogarent Cyrum, id sibi ut perficeret. At Cyrus rogatu puerorũ, ut erat & humanus & honoris appetens, plurimi faciebat petita transigere. Astyages uerò si quid esset rogatus à Cyro, aduersari non poterat, quin ei morem gereret. Etenim auũ in ægrotatione, qua olim correptus est, reliquit nunquam, neque flere unquam destitit, sed omnibus clarum reddidit se de aui obi-

tu ma-

tu maiorem in modum pertimescere. Nanq; si quid nostu Astyagi opus esset, Cyrus sentiebat primus, & omnium impigerrimus exiliebat ministraturus, quod auo gratum fore censeret. Quibus rebus sibi Astyagen omnino deuinxerat. Et erat fortasse Cyrus aliquantò loquacior, idq; tum ob disciplinam, quòd cogeretur à magistro & rationem reddere eorum quæ faciebat, & ab alijs accipere cum causam audiret: tum etiam quòd ob discendi studium & multa ipse semper à præsentibus requirebat, ut haberent, & quæcunq; per alios quæsita essent, ob dexteritatē ingenij celeriter respondebat. Quare ex hisce omnibus multus ei sermo conflabatur. Sed quemadmodum hi iuuenes, qui corporib. supra ætatem quanquam adoleuerunt, ostendunt tamen iuuenile quiddam, id quod annorū paucitatē arguit: ita ex Cyri multiloquio non audacia promebatur, sed simplicitas quædam atq; lenitas: quò fiebat, ut quis cuperet plura etiam eum dicentem audire, quàm tacenti adesse. Vt autē produxit eum tempus cum magnitudine corporis ad pubertatem, tum & oratione utebatur breuiore, & uoce sedatiore: ac pudore adeò afficiebatur, ut etiā erubesceret, cum in seniores incideret. Nec eandem habebat petulantem adulationem æquè ingerendi se omnibus. Itaq; erat ira remißior, & in congreßibus gratus admodum ac iucundus. Etenim quæ sæpenumero æquales inuicem decertant, non ad ea socios prouocabat, quæ norat melius se tenere: sed in quibus certò sciret sese esse inferiorem, ab ijs initium faciebat, futurum inquiēs, ut melius quàm hi faceret. Quare incipiebat uel in equos prosilire, uel sagittare, uel iaculari ab equis, cum nondum bene equo

insideret: cumq; uinceretur, ipse plurimum ridebat secum. Verùm ubi non detrectat id agere, quo superatus foret, sed eòdem reuolutus tentat idem rursus melius facere, breui eò peruenit, ut æque atque æquales equestrem sciret: breui etiam ob rei studium illis superior factus est: breui quoque in hortis quæ seruabantur feras consumpsit insequens, feriens, interimens, adeò ut Astyages nequiret ei bestias colligere. Quare Cyrus ubi sensisset auum non posse, quamuis uellet, multas sibi uiuas præbere feras, ait: O aue, quid est opus negociosus tibi sis in bestijs quærendis? Si me in uenationem emiseris unà cum auunculo, facilè putabo feras omnis quas uidero, ali mihi. Cum uehementer autem cuperet exire in uenationem, non itidem ut cum esset puer, rogare auum blandius poterat, sed uerecundius adibat: & quæ Sacæ antea uitio dabat, quòd nō se ire ad auū sineret, ipse iam sibi factus est Sacas. Non enim adibat, nisi uideret esse tempestiuum, Sacamq; rogabat, omnino sibi significaret, quando foret introëundi tempus, & quando tempestiuum non esset. Quare & Sacæ & alijs omnibus erat is iam charißimus. Vbi igitur nouit Astyages Cyrū magna teneri cupiditate in uenationem egrediendi, emittit eum unà cum auunculo, datis etiam unà custodibus quibusdam equitibus senioribus, qui eum tum à locorū difficultatibus, tum à syluestribus feris custodirent, si quæ apparuissent. Cyrus igitur promptè eos, qui se sequebantur, interrogabat, quæ feræ proximè adeundæ non sint, & quæ fidenter insequendæ. Hi autē dicebant, permultos propius factos, esse ab ursis & apris & leonibus & pardalibus interemptos: ceruas & capreas, & sylue-

stris

ſtris oues, & aſinos etiam ſyluestris eſſe innocuos. Ad-debant hoc prætereà, nihilo eſſe minus locorum diffi-cultates obſeruandas quàm beſtias: iam enim plures ſi-mul cum ipſis equis præcipites corruiſſe. Quæ quidem omnia Cyrus ſtrenuè diſcebat. Sed ubi ceruam uidiſſet exilientem, omnium quæ audierat oblitus, eam inſeque-batur, aliud nihil aſpiciens, quàm quô fugeret, cum eius equus proſiliens cadit in genua, & illi propè collum e-nodauit, quin Cyrus uix equo ſe continuit. Surgente autem equo ut uenit in campum, ceruam iaculo pro-ſternit, rem ſanè pulchram ac magnã. Cyrus igitur plu rimum lætabatur. At cuſtodes adequitantes conuicio e-um appetebant, dicentes, quòd in periculum deueniſ-ſet, ſubdiderantq́; eum ſe ad auum delaturos. Itaque Cy-rus equo deſcendit, ſtabatq́;, atq; his auditis triſtis erat: ſed ubi clamorem ſenſiſſet, in equum tanquam afflatus reſiluit, uidensq́; aprum ex aduerſo adactum, ei obuius equum agit, iaculoq́; contorto aprum rectiſſimè in fron tem ferit ac detinet. Hîc etiam iam auunculus uiſa auda-cia, conuicio Cyrum afficit, qui eum quamuis obiurgan tem, orabat tamen, ut has feras omnis quas cepiſſet, ſi-neret portare ſe, atque auo dare. Sed auunculus fertur dixiſſe: At auus ſi te haſce inſecutum ſenſerit, non te mo dò acerrimè increpabit, ſed etiã me, qui te id facere per miſerim. Quinimò ſi libuerit, inquit Cyrus, meipſum uer beret, ubi has ego dedero. Et tu quoq;, ait, auuncule cru-cia me ut libet, modò mihi hoc gratificeris. Ac Cyaxares tandem inquit: Facito ut uis, tu enim ut uideris hoc ſanè die geris in nos imperiũ. Ita igitur Cyrus portatis feris dabat eas auo, & illi ſe uenatũ illas dicebat. Et iacula

quidem minimè monstrabat, sed ea cruore illita illic posuerat, ubi ab ab auo uisum iri arbitrabatur. At Astyages: Num, inquit, uerum ô fili? accipio equidem libenter quæcunq; abs te dantur: sed nihilo horum egeo, quò ipse pericliteris. Et Cyrus inquit: Si igitur tu non eges, maiorem in modum te rogo, & oro aue, ut has feras des mihi in meos æqualis distribuendas. Cui Astyages respondit: Accipe fili has feras, & aliud quodcunq; libuerit, & distribue pro tua uoluntate. Quibus Cyrus acceptis, eas distribuebat inter pueros, simulq; dicebat: O pueri, ut certè nugabamur, quando hortorũ feras uenabamur. Nam id mihi simile uidebatur, quemadmodum si quis ligata animalia uenaretur. Primùm enim erãt paruo in loco, deinde tenues & scabidæ, & alia earum clauda erat, alia manca. Sed quæ in mõtibus bestiæ sunt & pratis, ut sunt pulchræ, ut sunt magnæ, ut pingues apparebant. Atque ceruæ quidem tãquam uolucres saltu tollebantur ad cœlum: apri uerò, ut uiri fortes traduntur, ferebãtur aduersi, quorum tanta est latitudo, ut ab his ictus aberrare nequeat. Pulchriores profectò hæ mihi feræ uidentur uel mortuæ, quàm uiuæ illæ munimine hortorũ muroq; occlusæ. Num, inquit, permitterent uos parentes uenatum ire? Et facile quidem, illi respondebant, si Astyages iusserit. Quis igitur uestrũ, inquit Cyrus, sit apud Astyagen internuncius? Quis enim, dixere, te alius persuadere satius poterit? At ego mediusfidius qui homo factus sim, nescio: neq; enim facere possum uerbum, neq; respicere ad auum iam ex æquo. Quòd si tantum creuero, uereor ne secors quispiam reddar & fatuus. Cum puellus essem, uidebar in loquendo acerrimus. Ad quod dicebant

pueri:

pueri: Malè habere negocium dicis, si ne nostra quidem causa ubi quid opus fuerit poßis agere, sed alium quenquam id nos rogare oporteat quod in te sit. Quæ Cyrus audiens, animi angebatur, atque abiẽs cum silentio, seq́; ipse ad audendum hortatus, ad auum ingreßus est, meditatus quæ illi sine ulla prorsus molestia loqueretur, perficeretq́; & sibi & pueris quæ rogabant. Hoc igitur eius fuit initium: Dic, inquit, mihi ô aue, si quis è famulis tuis effugerit, & eum postea ceperis, quî eo uteris? Quî aliter, inquit, quàm ut eum uinctum cogam operis exerceri? Quòd si ultrò ad te reuerterit, quomodo facies? Quid, inquit, aliud quàm ut uerberibus cæso, ne hoc iterum faciat, utar ut antea? Tempus tibi fuerit, inquit Cyrus, parare quò me uerberes, quoniam consultem à te fugam facere, æquales capiens ad uenandum. Atq́;, inquit Astyages, pulchrè abs te factum est quòd prædixeris: extrinsecus ne mouearis, tibi caue. Pulchrũ est enim si carnicularum gratia, filiæ Mandanæ filium perdidero. Quibus auditis paruit auo Cyrus, ac mansit. Cumq́; tristis & mœstus esset, tacitus degebat. Astyages uerò ubi eum nouit uehementius tristari, uelletq́; ei rem gratam facere, educit ad uenationẽ & pedites multos & equites, congregatis etiam pueris. Cumq́; in campestrem regionem feras compulisset, magnam fecit uenationem. Atque ipse regio more præsens uetabat quenquam bestias ferire, priusquam Cyrus uenationibus expleretur. At Cyrus impedire alios non sinebat: sed si uis aue, inquit, libenter me uenari, permitte meos æquales omnis & insequi & certare ut quisq; poßit quamoptime. Hic igitur Astyages permittit, stansq́; eos spectabat,

quî & æmularentur in bestias, & contenderent, & insequerentur, iacularenturq;. Ac Cyro quidem delectabatur, quòd præ uoluptate silere non posset, sed tanquam generosus catulus circuiret cum propinquabat feræ, & quenq; nominatim uocans hortaretur. Vidensq; Cyrum deridere alium, & alium sentiens laudare, ac nemini inuidere, plurimum gaudebat. Abijt domum Astyages bestias plurimas secum habẽs: cæterum uenatione est adeò tum delectatus, ut semper cum per ociũ liceret, unà cum Cyro egrederetur, aliosq; quamplurimos pueros Cyri gratia assumeret. Cyrus igitur plurimũ temporis ita egit, sese omnibus uoluptatis boniq; cuiusquam, nullius autem improbitatis autorem præstans. Cum uerò quintum sextúmue ac decimum ageret ætatis annũ, regis Assyriorum filius uxorem ducturus cupiuit etiam ipse per idem tẽporis uenari. Audiens igitur in ijs locis, quæ Assyrios Medosq; dirimunt, feras esse permultas, quoniam cessatum esset ab illarum uenatione propter bellum, cupiditate affectus est eò exeundi. Quò igitur tutius uenaretur, & equites pluris assumpsit & scutatos, qui feras expellerent ex asperioribus syluis in locos cultos atque spaciosos. Sed postea quam eò uenit, ubi ijs erant castella & statio, hic cœnatus est, quò postridie uenaretur. Vbi uerò tempus uespertinum iam esset, aduenerũt ex urbe, qui priori stationi succederent & equites & pedites. Is igitur arbitratus est multum adesse exercitum, cum duæ stationes simul essent, & secum ipse permultos adduxisset equites ac pedites: itaq; consilium cepit, optimum factu esse, ut prædam ageret ex Medorum solo, ita ratus & opus uenationis clarius uisum iri, & uictimarum copiam

piam fore maximam. Manè igitur surgens ita agebat agmen. Pedites liquit frequētis intra fines: ipse uerò cum equitatu immittens uersus Medorum castella, hic manebat, optimos secum habens atq; plures equites, ne præsidiarij Medorum milites possent aduersus palantes suos auxiliū ferre. Idoneos uerò dimisit per tribus, alios aliò discurrentis: iubebatq; ut facta præda, prout quis incideret, ad sese equitarent: & hi quidem hæc agebant. Sed ubi increbuisset apud Astyagen in agro suo esse hostes, ipse cum suis auxilium tulit ad confinia: idemq; fecit filius simul cum præsenti equitatu, alijsq; omnibus ut ipsi quoq; auxilio essent, significat. Vbi autem uidißet Assyrios magna hominum multitudine instructos, & equites quietem agere, steterunt etiam Medi. Cyrus uerò intuitus totis uiribus alios auxilium ferre, ipse quoque auxiliator accedit tum primum indutus arma, cum ne id quidem esset unquam suspicatus, usqueadeo armari ijs cupiebat. Ea enim arma quæ ab auo sunt facta, & perpulchra erant, & aptißima eius corpori. Ita ergo armatus equo adactus est. Quod uidens Astyages, non potuit nō mirari cuius iussu uenisset, eiq; tamen dicebat, iuxta se ut maneret. At Cyrus cum uidisset multos aduersos equites, rogabat: Num hi aue, inquiēs, hostes sunt, qui stant cum equis adeò quiete? Hostes, inquit Astyages. An etiam illi, ait, qui immittunt? Illi quoq;, respondit. Papæ, Cyrus ait, ô aue: ueruntamen & aspectu inutiles, & super equuleos inutilis res nostras abigunt: itaque opus est, ut ex nostris aliqui aduersus eos immittantur. At non aspicis, inquit, ô fili, quantus equitum globus stat cum equis instructus? qui si aduersus illos nos agamur,

rursus nos intercludent. Neque adhuc nobis adsunt copiæ. Verùm si tu manseris, inquit Cyrus, & auxilium ferentis exceperis, metuent hi, neq; se mouebunt: qui autem prædam agunt, cum uiderint aliquos in se impetus facientis, eam dimittent. Visus est Cyrus Astyagi aliquid dicere, simulq́; admiratus uim acrimoniamq́; ingenij, iubet Cyaxari filio, ut accepta equitum manu in eos immittat, qui prædam agunt. Ego autem in hos ferar, si aduersus te moueantur. Itaq; nos cogentur obseruare. Ita ergo Cyaxares acceptis equis uirisq́; robustißimis in hostes agitur: quos Cyrus moueri ut uidit, ipse etiam motus sese primus celeriter ducem præstitit: quem & Cyaxares sequebatur, & alij quoque. Eos autem propinquantis ut uidere, qui prædabantur, continuò dimißis rebus uertuntur in fugam. Cyri autem milites eos intercludentes, quoscunque assequerentur continuò feriebant, Cyrusq́; in primis: eosq́; post terga pertinacius insequentes, quotquot dilapsi sunt, cœpere nonnullos. Et quemadmodum generosus canis ob ruditatem temerè fertur aduersus aprum, ita etiam Cyrus ferebatur, nil aliud uidens quàm captum percutere, atq; aliud prouidens nihil. At hostes ut uidere suos laborantis, promouere globum, quò insequentis auerterent, cum eos intuerentur progredi. Cyrus autem nihilo remißior, quinimo auunculum præ gaudio cohortans insequebatur hostes, eosq́; acriter premens, uehemẽtem fugam facere cogebat. Ac Cyaxares quidem sequebatur ob patris fortaßis uerecundiam, atq; alij quoque sequebantur, & erant ad fugandum hi tum etiam alacriores, quamuis essent hostibus non admodum pares uiribus. At Astyages ut uidit

hos temerè insequi, hostes autem frequentis instructosq́; occurrere, filio atq; Cyro metuens ne ipsi imparati in illos paratos incidentes quicquam aduersi paterentur, ad uersus hostes continuò agebat exercitum. Sed illi rursus ut Medos uiderent promoueri, intēdentes alij tragulas, alij sagittas, constitere, perinde atq; eos progredi prohibituri, cum ad iactum sagittæ uentum foret, ut sæpenumero facere consuerunt. Cum enim propè essent, hucusque se inuicem adoriebantur, ferentarijsq́; persæpe ad uesperam usq; certabant. Sed ubi uiderunt Assyrij & suos fuga recipere se ad exercitum, & Cyri milites ferri frequētis aduersus eos, & Astyagen cum equitibus iam adesse intra iactum sagittæ, inclinata acie uertuntur in fugam. Medi uerò inde scilicet totis uiribus insequentes, permultos fecere captiuos; quosq́; caperent, & equos feriebant & uiros, cadentis uerò interimebant. Nec stetere prius, quàm ad Assyriorum peditatum peruentum esset. Hic ueriti, ne insidiæ aliquæ subessent, substiterūt. Hinc igitur reduxit exercitum Astyages, tum equestri lætus uictoria, tum Cyrū supra modum admirans, quem & eius operis autorem sciret, & audentia furentē nosset. Etenim cæteris abeuntibus domum, solus omnium ille tum aliud nihil quàm interemptos obequitans spectabat: ac uix eum qui huic rei præfecti erant abstrahentes, ad Astyagen adduxerunt: quos ille sibi ualde anteriores faciebat, quoniam aui faciem intueretur in se spectando turbatam. Hæc igitur gerebantur in Medis. Et cum alij omnes Cyrum habebant in ore, & oratione, & carminibus, tum Astyages quem antea honorabat, tum maximo stupore prosequebatur. At Cyri pater Cambyses his

auditis lætabatur. Sed ubi accepisset iam res uiro dignas ab eo geri, illum ad se reuocauit, quò patria instituta discendo absolueret. Hic Cyrus dixisse traditur, sibi esse abeundum, ne quid pater molestè ferret, ac ciuitas uitio sibi daret. Itaq; Astyagi uisum est necessarium, ut eum remitteret. Quare datis ei equis, quos ipsi capere libuisset, cum alio multo apparatu, ab se dimisit: idq; tum quia illum charissimum haberet, tum etiam quia magnam in eo spem reponeret, ut qui uir satis futurus esset qui & prodesset amicis, & malefaceret inimicis. Cyrum autem abeuntē omnes in equis deducebant, & pueri, & æquales, & uiri, & senes, & Astyages etiam ipse. Feruntq; fuisse neminem, qui sine lachrymis cōuerteretur. Et ipse etiā Cyrus dicitur multis cum lachrymis decessisse. Qui cum dona plurima distribuisset inter æquales, quibus donatus fuerat ab Astyage, dedissetq; ad postremū exutus stolam Medicam cuidam, hunc significans sibi esse charum & periucundum, ea illi cum accepissent admisissentq;, detulerunt ad Astyagen. Quæ Astyages accepta rursus misit ad Cyrum. At ea Cyrus iterum misit ad Medos, dicēs: O aue, si uis me rursus audacter ad te ire, sine hæc eos habere, quibus data ab me sunt. Quibus Astyages auditis, Cyri uoluntati est obsecutus. Quòd si amatorij sermonis mentio est faciunda, dicitur in Cyri abitione, cum se inuicem seiungerent, cognatos per osculum oris eum à sese amisisse lege Persarum. Etenim hoc etiam tempore id faciunt Persæ. Medus autem quidam, qui & honestus ualde & bonus uir esset, diu in stuporem adductus est ob Cyri formæ præstantiam. Hic cum uideret cognatos illum osculantis, ipse substitit. Vbi uerò alij

Cognatos osculari, lex Persarum.

rò alij abierunt, Cyrum adijt, atque ait: Me ſolum ex cognatis Cyre ignoras? Cui reſpondit Cyrus: Num etiam tu cognatus es? Maximè, inquit. Propterea, inquit Cyrus, me inuieris? Nam ſæpe mihi hoc facere uiſus es. Adire enim te, inquit, cum uſque uellem, per deos immortalis me pudebat. At nullo, inquit Cyrus, te pudore teneri oportebat, cum eſſes neceſſarius: ſimulq́; adeuntem oſculatus eſt. Et Medus poſt acceptum oſculum quæſiſſe dicitur, num etiam inter Perſas hæc eſſet conſuetudo cognatos oſculandi. Maximè, inquit, ubi aut poſt curriculum temporis ſe inuicem uideant, aut aliquò ab inuicem eant. Hora eſſet admodum, inquit Medus, oſculandi mei rurſus. Iam enim ut aſpicis, ita abeo. Et Cyrus eum oſculatus ab ſe dimittit. Qui cum abiſſet, ac nondum multùm peregiſſet itineris, iterũ uenit ſudanti equo. Et Cyrus hunc intuitus, Num, ait, eorum aliquid es oblitus, quæ dicere mihi uelles? Non equidem, reſpõdit, ſed ueni poſt curriculum temporis. Cui Cyrus inquit: At mediusfidius breue ô cognate. Quod breue, Medus reſpondit? An ignoras Cyre, quòd quantulum etiam temporis oculos moueo, mihi uidetur eſſe permultum, quòd tum te talem nõ aſpicio? Atq; hîc Cyrus ex prioribus lachrymis primùm riſit, & abeunti illi, Confide, inquit, nam poſt parum temporis uobis adero. Itaq; tibi ſi uolueris, aſpicere me licebit uel fixis oculis. Cyrus igitur cum ita abiſſet, in Perſis traditur annum etiam egiſſe inter pueros, qui primùm cauillis eum appetebant, tanq̃ rediſſet edoctus in Medis uoluptuoſe uiuere. Sed ubi uiderent eum quemadmodum ipſos & comedentẽ ſuauiter & bibentẽ, et in feſto die ſi quãdo epulatio fieret, de portione

etiam ſua alijs dantẽ potius quàm quòd ipſe egeret, eum ſentirent: ad hæc alijs quoque in rebus omnibus eundem ſibi præſtare cognoſcerent, hic rurſus eum æquales uerebantur. Cum hanc uerò pueritiæ diſciplinam abſoluiſſet, & pubertatem iam eſſet ingreſſus, inter puberes item uiſus eſt tenere principatum, tum ea exercens, quæ par foret, & tolerans quæ oporteret, & reuerentia utens in ſenioris, & magiſtratibus parens. Temporis autem progreſſu moritur in Medis Aſtyages, & Cyaxares Aſtyagis filius, fraterq́; Mandanes regnum Medorum poſsidebat. At rex Aſſyriorum Syris omnibus ſubiugatis, natione ſanè maxima, & Arabum rege in deditionem acto, ac ſubditis iam Hyrcanis, Bactrianisq́; obſeßis, cum arbitraretur, ſi Medos feciſſet imbellicos, futurum ut finitimis omnibus facilè imperaret, cum hæc natio uideretur finitimorum omnium ualidißima: quare mittit & ad ſubditos ſuos omnis, & ad regem Lydorum Crœſum, & ad regem Cappadocum, & ad Phrygas utroſq;, & ad Paphlagonas & Indos, & ad Caras & Cilicas, tum apud eos inſimulans Medos ac Perſas, tum etiam dicens haſce gentes & magnas eſſe, & ualidas, & ad idem conſentientis, & mutuis inter ſeſe matrimonijs coniunctas, atq; in unum conuenientis: periclitariq́; niſi quis eos anteuertens debilitarit, ut ſingulas adorti nationes in ſeruitutẽ agant. Quare his uerbis alij perſuaſi, alij munerib. ac pecunijs inducti, quibus ille plurimum abundabat, faciebãt cũ illo ſocietatem. At Cyaxares Aſtyagis filius cum accepiſſet & inſidias eorum & apparatũ aduerſus ſeſe, tum ipſe cõtinuò omnia parabat contrà, quæ poterat, tum mittebat in Perſas & ad rempub.

& ad

& ad Cambysen, qui & sororem haberet uxorem, & regnaret in Persis: mittebat etiam ad Cyrum, eum rogãs operam daret, ut si quos milites respublica Persarum in auxilium sibi mitteret, eorũ ipse iret imperator. Iam enim Cyrus impletis annis decem inter puberes, erat in perfectæ ætatis uiris. Ita igitur cum rem Cyrus approbasset, seniores consultantes exercitus legunt eum imperatorem, qui mittebatur in Medos. Ad hæc ei dederunt, ut ducentos ex ijs legeret, qui ab honoris æqualitate homotimi uocantur: quibus item sigillatim dederũt electionem quaternorũ uirorum, & horum quoq; homotimorum. Ac fiunt hi quidem mille. quibus etiam singulatim constituerunt electionem ex populo Persarum denorum scutatorum, & funditorũ denorũ, ac sagittariorũ item denorum. Et ita fuere sagittarij decem millia, & scutati decem millia, & funditores quoq; decem millia. Præter hos autem erant ij mille homotimi. Tantus igitur exercitus Cyro datus est. Sed ubi electus est, celerrimè initium fecit primùm à dijs immortalibus, factaq; per id temporis litatione, legit ducẽtos illos: qui ubi etiã ipsi sigillatim quaternos legissent, eos cõuocauit, & hæc tum primùm in ijs ita loquutus est: Ego uos legi, uiri amicißimi, nõ propterea quòd nunc de uobis primùm periculum fecerim, sed quoniam uiderim ab usq; pueris, quæ ciuitas ad honestatem constituit, hisce uos alacriter operam dare: quæ autem ducit turpia, ab his omnino abstinere. quorũ autem gratia & ipse nõ inuitus in hoc sum imperiũ constitutus, & uos rogaui, uolo hæc uobis non esse obscura. Cogitaui equidem maiores nostros nihilo fuisse nobis deteriores. Exercuerunt enim illi quoq; aßiduè, quæ uirtutis ducun

Homotimi.

Concio Cyri.

tis ducũtur opera. Quod autẽ bonũ uiri huiusmodi uel reipub. Persarum, uel sibijpsis addiderint, uidere id nequeo. Atqui nulli uirtuti, ut mea fert opinio, ab hominibus datur opera, quò nihilo plus habeãt uiri probi q̃ improbi: sed & hi qui à repentinis abstinent uoluptatibus, non id agunt, ut lætentur nunquã, sed ut per hanc continentiam multò maiore in posterum tempus lætitia afficiantur: & hi qui dicendo student cæteris antecellere, non hoc exercent, ut à bene dicendo nunquam cessent, sed quòd existimant hac orationis præstantia dum reddunt homines persuasos, fore, ut & multa & magna bona ipsi consequantur. Et item hi qui hasce bellicas res exercent, non hoc laborant ut à prælijs nunquam uacent, sed quia putant etiam hi, si rerum bellicarum gloria excelluerint, futurum ut multas opes, multam felicitatem, maximosq́; honores & sibi comparẽt & reipub. Quòd si qui uersati bellicis in rebus prius quàm fructum ab his quenquam susceperint, senectute redditos se uideant imbecillos, simile hi mihi uidentur pati, ueluti si quis bonus agricola esse studuerit & bene serendo & bene inserendo, cum de his fructus capiundus est, eum nõ conuehat, sed sinat rursum humi defluere. Ac si quis in ludo per multũ sese laborem exercuerit, & dignus uictoria defecerit ad calcẽ, neq; hic uidetur mihi nõ esse iure dementiæ accusandus. At ne uiri amicißimi hæc nos patiamur, cauendum est. Sed quoniam conscij nobis sumus, quòd ab usque pueris rebus honestis bonisq́; studuimus, eamus aduersus hostes, quos ego certò scio, quò ad nos, rudis esse imperitosq́; bellandi ac planè inutilis. Nec enim hi satis queant nobiscum descendere in certamen, qui

etsi sa

etsi sagittandi sunt & iaculandi equitandiq́; periti, ibi tamen relaxentur, ubi laborandum fuerit, quippe qui labores ferre nõ possunt. Neq; hi, qui uigilandum cum sit, uigilare nequeunt, sed sunt ob ignauiam somno inferiores. Nec item hi, qui quamuis hæc præstare possent, tamen quoniam neque amicis, neque hostibus uti nouerunt, magnarum disciplinarum non obscurè indocti sunt. At uos æquè nocte poßitis atque alij uti die: labores uerò iucundæ uitæ duces existimatis: famem habetis pro obsonio: aquæ potum fertis facilius quàm leones. Et quam omnium pulcherrimam maximeq́; ciuilem possesßionem in animos importastis, laude magis quàm alijs rebus omnibus gaudetis. At laudis amatores coguntur huiusce rei gratia ea sibi comparare, quorum causa laudentur, ob eamq́; rem omnem laborem, omne periculum quãlibentißimè subire. Quòd si hæc de uobis loquens aliter sentio, meipsum fallo. Nam quod minus huiusmodi per uos eueniet, aduersus me erratum uenturum sit. Verùm tum ob peritiam atque beneuolentiam in me uestram, tum ob hostium inscitiam credo fore, ut me hæ spes optimæ haud falsum habeant. Itaque bona cum fiducia iter capiamus, quoniam liquidò iam patet nequaquam nos per iniuriam appetere aliena. Nunc enim hostes ueniunt autores inferendæ iniuriæ. Nos uerò amici in auxilium uocant. Quid igitur est aut iustius quàm propulsare iniuriam, aut pulchrius quàm amicis succurrere? Atqui uos illius etiam rei gratia fidere opinor, quòd haud ad bellum egrediar per neglectum rerũ diuinarũ. Nam qui de me plura cognoscitis, illud minimè ignoratis, me non solum in magnis rebus, sed etiã in paruis semper à

dijs immortalibus initium facere. Ad postremũ inquit: Quid est amplius dicendum? Lectis uos assumptisq́; uiris fortißimis, paratisq́; rebus alijs, ite in Medos. Ego autem reuersus ad patrem iandudum adero, quò res hostilis quãcelerrimè edoctus, ea parem omnia quæ usui sunt ut quamoptimè cum diuina ope belligeremus. Et hi quidem hæc gerebant. Cyrus autem domum reuersus, precatusq́; Vestam patriã, atque Iouem patriũ aliosq́; deos, pergebat ad exercitum, eumq́; pater unà deducebat. Sed posteaquam ædis egreßi sunt, dicuntur fulgura ei atque tonitrua dextera esse facta. Quæ ubi apparuissent, nullo præterea utentes alio augurio iter faciebant, quòd signa dei optimi maximi neminem latêrent. Procedenti autem Cyro, pater huiusmodi sermonem facere est aggressus: O fili mihi charißime, quòd dij immortales te mittunt propitij ac mites, & in sacrificijs manifestum est, & in signis cœlestibus, id quod ipse etiam nosti. Nam rerũ harum ego tibi doctrinam de industria tradidi, quò non alijs interpretibus mentes deorũ calleres, sed ipse cognosceres & uidens & audiens, quæ uidenda audiendaq́; sunt. Ne augures petas, si uelint te decipere, dicentes alia quàm dij ipsi significent: neq; rursus ubi careas augure ambigas, quid tibi diuinis signis portendatur, sed cognoscens per diuinationem deorum consulta, ipsis obtemperes. Atq; Cyrus inquit: O pater, quando dij non aduersi consulere nobis uelint, pro uiribus diligentiam adhibebo, ut mones. Memini enim ex te olim audisse, itidem à dijs illum magis exorare, quod uelit, quemadmodum etiam ab hominibus, qui nõ cum in difficultatibus fuerit, tum assentetur, sed quũ rebus secundis utitur, tum remi-

Piè dictum.

nisca

nifcatur deorum: & amicorum dicebas eandem habendam esse diligentiã. Propterea, inquit, ô fili, ob illos cultus libentius uenis deos rogaturus ita affectos, sperasq́; futurum ut magis quæcunq; rogaueris, cõsequare, quòd tibi conscius sis nunquam eorum cultui defuisse. Valde, inquit, ô pater, ita sum affectus in deos, ut in amicissimos mihi. Quid enim fili, Cambyses inquit, meministíne illa, quæ nobis olim uidebantur, felicioris esse homines si didicere quæ dij dederint, quàm si eorũ fuerint inscij: & si operantur, efficere magis, quàm si fuerint ociosi: & si diligentiam adhibuerint, quàm si horum fuerint negligentes, degere posse securius? Qui ergo tales se præstarent, quales par est, ita nobis uidebatur bona ijs petenda esse à dijs immortalibus. Ita, inquit Cyrus, memini equidem hæc abs te audisse. Etenim necessariò parendum est orationi tuæ. Nam noui te dicere semper solitum, haud fas esse à dijs petere, neq; uictoriam eos equestri pugna, qui equitare nõ didicissent: neq; sagittæ ignaros, superare illos sagittando, qui huiusmodi peritiam callent: neq; gubernandi imperitos optare nauiũ salutem gubernando: neq; eos, qui frumentum nõ seuerint, sibi precari triticum pulcherrimum nasci: neq; salutem petere, qui sibi in bello non cauerint: huiusmodi enim omnia esse præter diuina instituta. Sed qui optant nefasta, dicebas consentaneum esse hos æquè à dijs optata non cõsequi, atq; ab hominibus non adipisci, quæ illicita rogant. Sed illorum es ne oblitus, cum ego ac tu commentaremur, sufficiens uiri opus atq; pulchrum esse, si curare quis queat, ut & ipse honestus ac bonus omnino sit, resq́; ad uictum necessarias, tum ipse, tum famuli habeant abundè: &

cum magnum hoc opus esset, ita etiam scire alijs præesse hominibus, ut habituri sint omnis res necessarias affatim, et ut futuri sint omnes, qualis oportet, hoc nobis mirabile sanè uidebatur. Ita *mediusfidius ô pater, memini hoc dixisse te: itaque mihi quoq; uidebatur opus esse maximum pulchrè imperare, ac nunc eadem mihi uidentur, cum ipsum imperandi munus mecum ipse considero.* Equidē *cum ad alios homines oculos cōuertens animo uoluto, quales sunt qui principatū obtineant, et quales hi qui sint nobiscum decertaturi, turpißimū mihi uidetur eiusmodi homines formidare, minusq́; libenter ijs obuiam ire in pugnam, quos ego, ut ab hisce amicis nostris incipiam, sentio existimare id esse operæprecium, ut rex subditis antecellat cœnæ sumptu ac magnificentia, auri magnitudine, diuturniore somno, utq́; omnibus in rebus minore degat cum labore quam subditi.* At *ego arbitror decere principem subditis anteire, non dolo & ocio, sed prouidentia & industria.* Verū *quædam sunt, inquit, fili, quæ non erga homines exerceri debent, sed circa res ipsas, quibus difficilè est abundare.* Itaq; *ne te lateat breui periturum imperium, ubi exercitus caruerit commeatu.* Atqui *hunc Cyaxares ipse ait, ô pater, præbiturum sese nostris hinc proficiscentibus omnibus.* Per*gisne igitur, inquit, fili, fidem habens hisce Cyaxares pecunijs?* Certè, *inquit, ô pater.* Quid, *inquit, nosti quot pecuniæ ei sunt?* Non *mehercule, inquit Cyrus.* Veruntamen *fidem adhibes his rebus incertis? Quòd autem tibi grandi pecunia opus erit, et multa tibi hoc tempore alia impensa necessariò faciūda est, id haud nosti?* Noui *equidem, inquit Cyrus.* Si *igitur eum, inquit, impensa defecerit, uel*

Principem subditos præstare qua in re maximè deceat.

rit, uel ipse etiam ultrò mentiatur, quomodo tibi exercitus res habebunt? Videlicet nequaquã bene. Idcirco, inquit, ô pater, si quem tu redditum uides, qui quandiu inter amicos sumus, ab me quoq; præstari queat, expone. Interrogas, inquit, fili, ubi abs te pecunia parari queat? A quo magis consentaneũ est suppeditari pecuniam, q̃ ab eo, qui exercitui præsit? Tu uerò hinc agis tecum peditatum, quem scio cum alio longè maiore nõ commutares. Equitatum autem Medorum, qui optimus est, sociũ habebis. Quam ergo finitimã gentem non existimas tibi gratificatũ iri, et obsequendi uoluntate, & metu pœnæ? Quæ quidem tibi unà cum Cyaxare consideranda sunt, quò nunquam deficiat uobis aliquid necessarium. Quin etiam assuescendi gratia excogitandus est pecuniarum redditus. Hoc insuper omnium maximè memineris, nunquam expectandum esse, ut tum cõmeatum pares, dum ipsa caritudo te coëgerit: sed cum maximè abundaueris, tum ante indigentiã illum strue. Etenim magis à quibus opus fuerit, eum consequêris, cum non uisus fueris indigere. Neq; præterea à tuis militibus accusabere. Magis etiam ex hac te re alij uerebuntur. Ac si quos tuis uiribus uolueris uel bene afficere uel male, obsequẽtiores es milites habiturus in rerum necessariarum copia. Et oratione tum utêris magis ad persuadendum apposita, cum maximè poteris demõstrare, te satis esse qui et bene possis, & male afficere. Verùm Cyrus inquit: O pater, mihi uideris hæc omnia quamoptimè dicere: et item, quòd quæ nunc milites accipient, eorũ mihi nemo sit gratiam habiturus, quippe qui norunt, quas ob res eos Cyaxares socios accersit: & quòd ea præterea quæ quis accipiat,

tum sibi honori ducturi sunt, tum danti horum gratiam cōsentaneè plurimum habituri. Qui autem uires habet, quibus potest tum ijs amicis gratiam referre, qui de se bene meruerint, tum de his quos habet inimicos, operā dare ut ultionem sumat, hunc negligere pecuniæ reddi tum putásne (inquit) minus esse turpe, quàm si quis & agros habeat, et ad eorum cultum operarios, deinde eos sinat ob negligentiam esse inutilis? Quare ita de me tibi persuade, nunquam fore, ut res necessarias militibus mo liri negligam, neq; inter hostis, neq; inter amicos. Quid enim, inquit, fili, meministíne quæ nobis olim necessariò uidebantur non esse negligenda? Non enim memini, inquit Cyrus, quandò ego sanè ueni ad te argentum petiturus, quod ei soluerem, qui dicebat sententiam rei militaris mihi tradidisse: & tu id mihi cum dedisses, ita me simul quodammodo interrogabas: Num fili in præceptis rei militaris uir iste, cui fers mercedem, fecit ullam etiā mentionem de administratione rei familiaris? Nihilo certè minus rebus ad uictum necessarijs est opus militibus, q̃ in domo famulis. Sed ubi ego tibi ueritatem loquens, respondissem illum hac de re nihil omnino meminisse: rursus ex me quærebas, si quam mihi præceptionem tradidisset de bona ualetudine, aut de uiribus corporis, perinde atque imperatorem oporteat non secus de his rebus, quàm de re militari habere mentionem. Cum uerò hæc etiam negassem, rursus ex me quærebas, si quam dedisset mihi doctrinam de reddendis socijs optimis circa singula belli opera. Quod ubi etiam negassem, hoc idem es percunctatus, dedisśetne mihi institutionem ullam de inijcienda militibus alacritate & promptitudine, cum di

ceres

ceres alacritatem ignauiæ atq; inertiæ omnino præstare in omni opere. Vbi autem hoc quoq; habuissem, quærebas item argutius, si quam habuisset orationem de præcipua imperatoris industria ad persuadendum exercitum. Quod cum negassem omnino, rogabas me ad postremum, qua tandem ille doctrina diceret me scientia rei militaris ab sese institui. Cui cum responderem, instruendi exercitus doctrina: risisti tu quidem, mihiq; unumquodque conferens enarrasti, cui exercitus instructio utilitati foret rei militari sine commeatu, sine bona ualetudine, sine scientia dictarum artium circa rem bellicam, sine obedientia. Cumq; mihi ostendisses, nosse aciem instruere, breuem quandam esse partem rei militaris: ipseq; rogassem, si quid horum posses me docere, iussisti abeunti mihi, ut cum his uiris dissererem, qui militares habentur, & ex ijs quærerem, qua ratione hæc singillatim fierent. Ex hoc igitur tempore eorum ego consuetudine usus sum, quos huius rei prudentissimos esse audiebam. Et de alimento quidem sum persuasus id satis fore, quod Cyaxares nobis præbuerit. De bona uerò ualetudine, quod & audirem, & uiderem etiam urbes, quibus bene ualere opus esset, medicos eligere, & duces militum gratia medicos educere: sic etiam ego postquam in hac sum dignitate constitutus, cõtinuò huius habui rei curam. Atq; existimo equidem, mi pater, me uiros habiturum mecum, qui artem medicam satis calleant. Pater igitur ad hæc inquit: Verùm, fili, hi quos tu dicis, quemadmodum amictuum fractorum sunt resarcinatores quidam: sic etiã medici, cum aliqui ægrotarint, tum his medentur. Sed tua bonæ ualetudinis cura erit, quàm horũ

magnidecentior. Nam ne initio ægrotet exercitus, tibi curandum est. Et qua ego uia, ô pater, hoc agere satis queam? Si quo in loco diutius sis futurus, diligentia tibi est adhibenda primũ, ut castra in salubri loces: id quod nisi neglexeris, facilè assequêris. Etenim dicere homines aßiduè consuerunt, & qui loci morbidi sunt, & qui salubres: his uerò utrisque certißima afferunt testimonia, tum corpora, tum colores. Dein non satis est locos ipsos considerare, sed meminisse etiam debes quid ipse obserues, ut bene ualeas. Et Cyrus inquit: Primùm equidem operam do, ne unquam saturer: id enim difficile est & graue. Dein uerò per laborem immissa consumo: Ita enim mihi uideor & perseuerantius bene ualere, & robustior effici. Ergo ita, inquit, tibi fili de alijs est curandum. Num, inquit, ô pater, ocium erit militibus ad exercenda corpora? Minimè, pater respondit. Non solum enim exerceri oportet, sed necessariò exerceri. Nam exercitus scilicet opus est, si suo munere fungi uelit, ut uacet nunquam aut nocere hostibus, aut prodesse sibi. Permolestum est profectò hominem unũ alere ociosum: multò etiam molestius totam domum: sed omniũ est molestißimũ, uniuersum exercitum ociosum alere. Nam & plurima sunt in exercitu, quæ uescuntur, & quæ à minimis incipiunt, & quæ ijs, quæ ceperint, utantur affluentißimè. Itaq; exercitũ uacare nunq̃ decet. Dicis tu, Cyrus inquit, ô pater, ut mihi uideor intelligere, quemadmodum ociosus agricola est inutilis, ita imperatoris nullam esse utilitatem, si uacarit. Illum autem imperatorem ego, inquit, admitto, qui nisi quis deus aduersetur, opera sua simul & cõmeatum militibus maximè redditurus

[Margin: Castris locus salubris eligẽdus.]

[Margin: Exercitus officium.]

turus, & corpora sit paraturus q̃ optima. Sed ob meditationes rerum omniũ bellicarũ, ut mihi pater uidetur, si ludos aliquos pronũciauero singulis, ac præmia proposuero, eos reddam exercitatos quamoptimè, ut ad singula cum opus fuerit, eis præstò utar. Pulcherrimè, inquit, dicis fili. Hoc enim si feceris, certò scito militaris te ordines semper spectaturũ ueluti choros cõueniẽter suũ officiũ meditari. Atqui ad reddendos milites alacris et strenuos nihil mihi uidetur satius, inquit Cyrus, q̃ spem inijcere hominibus. Verùm, Cambyses inquit, ô fili, hoc huiusmodi est, quale si quis in uenatione canes hortetur semper eadem appellatione, qua solet ubi feram aspicit. Nam primũ alacriter parent. Quòd si eas fefellerit sæpius, ad postremũ neq; quando feram uerè intuens uocarit, ei obediunt. Ita etiã de spe accidit. Si quis frequenter bonorũ expectationes inijciens fefellerit, uir huiusmodi ne tum quidem potest persuadere, cum spem uerã attulerit. At nõ ea debet, fili, is dicere, quæ minus certò norit. Verùm alij hæc quandoq; dicendo perficiãt. Adhortationẽ autem suã in maxima pericula seruet quamfidelissimè, opus est. Dicis tu, inquit Cyrus, mediusfidius perpulchrè, ac mihi ita iucũdius est. Haudquaq̃ mihi pater uideor imperitus, quo pacto reddendi sunt milites obediẽtes. Nam et tu cõtinuò me ex puero hoc docebas, cum tibi ipsi primũ parêre cogebas: dein ubi magistris me tradidisti, illi quoq; idem hoc agebant. Cum uerò essem in pubertate, princeps eiusdem rei uehementẽ habebat diligentiã. Atq; leges itẽ plures, hæc duo mihi uidentur maximè docere, et imperare, et imperium pati. Itaq; de his cogitãs in omnib. mihi uidere uideor obedientiam

Obedientia in exhortatione consistit.

Prudentioribus ultrò paretur.

in exhortatione maximè consistere, quæ obedientem laudat & honorat, inobedientem uerò ignominia supplicioq; afficit. Vt necesßitate adducti pareant, fili, hæc est uia. Sed, quod hoc longè melius est, ut ultrò pareant, alia est uia compendiosior. Quem enim seipsis prudentiorem duxerint circa suã ipsorũ utilitatem, huic homines perlibẽter obediũt. Ac noris hoc ita habere cum in alijs multis, tum in ægrotis, quòd alacriter eos uocãt, qui iussuri sunt faciunda: & in mari, quòd gubernatoribus qui unà nauigant, audiunt: & quos aliqui putarint quàm se melius uias nosse, ab ijs tanquam ab harum peritisßimis ducibus abesse nunquam uolunt. Cum uerò si obediant, arbitrantur fore, ut mali quippiam capiant, neq; detrimentis admodum cedunt, neque muneribus efferuntur. Nam ne dona quidem causa mali sui sponte quis accipit. Dicis tu (inquit) pater, ad habendos obedientis milites nihil esse efficacius, quàm ut dux subditis prudentior esse uideatur? Dico id sanè. Et quo pacto de se quisquam posßit, ô pater, talem opinionem celerrimè præstare? Non est, inquit, fili compendiosior uia, quàm earum rerum quarum uideri uis prudens, habere prudentiam. Quòd si de his singillatim cõsideres, facilè cognoscas dici ab me uera. Nam si uideri uelis bonus agricola, qui nõ sis bonus: aut eques, aut medicus, aut tibicen, aut aliud quippiam, cogita quot sint machinanda tibi quò uidearis talis. Quòd si tuo persuasu & te multi laudent, quò autoritatem adipiscaris, & in eorum singulis bona ieceris fundamenta, tum modò decipias, tum paulò postea, ubi de te periculũ feceris, qualis sis, arguaris, tum ostentator præterea appareas. Sed de futura utilitate, quo pacto quis

cto quis prudens uerò fuerit? Perspicuum est, *inquit, fi-li, ea te discendo assecuturum,* quæcunq; potes per disci *plinam cognoscere, quemadmodum instruere aciem di-dicisti. Quæcunque uerò neque per disciplinam, neque per humanam prouidentiam prospici possunt, de hisce tu per uaticinium deos consulens, sis alijs prudentior, præsertim si quod noueris factu melius, curaueris quo-nam id modo agendum sit.* Etenim *curare quod opus sit, prudentioris uiri est, quàm negligere.* Vt *autem quis a-metur à subditis, id quod mihi uidetur esse maximum, ea dem est ratio, quæ si quis amicis charus esse* cupiat. O-*portere enim puto ut beneficium appareat.* Sed *hoc, in-quit, fili difficile est, ut in eos semper beneficium confer re quis poßit, in quos uelit.* At *illud certè potest, ut unà cum ijs lætetur, quibus aliquid boni contigerit: & unà tristetur, si quid acciderit mali: &* opem *ferre alacriter studeat eorum difficultatibus, & præcaueat, ne quid er-rent: et enitatur prouidere, ne quid item decipiãtur, qui bus in rebus magis se quodammodo socium debet præ-stare.* Atq; *in rebus gerendis, si quidem in æstate fuerit, debet imperator tolerare plus solis, & id quidem nõ oc cultè: in hyeme uerò plus frigoris, & in laborando plus laboris: hæc enim omnia conducunt ad amorem subdito rum.* Dicis *tu quidem, inquit* Cyrus, *tolerantiorem esse imperatorem ad omnia oportere quàm subditos?* Ita *pla nè.* Confide *fili, ac scito similia corpora imperatoris ac priuati hominis, ijsdem laboribus nõ similiter affici.* Ho *nos enim labores imperatori leuiores efficit, præsertim quòd intelligit in hominum esse oculis quicquid faciat. Sed ubi habuerint milites commeatum, ijdemq; bene ua-*

leant, & labores perferre poßint, sintq; bellicis artibus exercitati, cupiātq; uiri apparere fortißimi, libentiusq; obire imperata uelint quàm detrectare, nónne quis tibi pater sapere uideatur, si uoluerit quamcelerrimè cum hostibus manum conserere? Ita, inquit, mehercule, si me liorem conditionem sit habiturus. Sin id minus, quo me censebo meliorem & meos item melioris, eo cauebo ma gis: quemadmodum alijs in rebus, quas nobis plurimi du cimus, has opportunè ac tutò facere studemus. Melio- rem habere pater conditionem q̃ hostes, quî poßit quis maximè? Non minimum, inquit, fili mediusfidius, neque simplex opus interrogas. At noris, qui hoc facturus sit, & insidiatorem esse oportere, & dißimulatorem, & do losum, & deceptorem, & furem, et raptorem, & omni in re hostib. præualere. Et Cyrus arridens, inquit: O Her cules qualem me pater uirū esse dicis oportere. Qualis, inquit, fili? & iustißimus sis, & legum uir obseruantißi- mus. Quomodo tamen, inquit, cum pueritiam puberta temq; ageremus, his cōtraria docebatis? Ita, inquit, per Iouem. Et eadem nunc quoq; erga amicos ac ciuis. Sed ut hostis malè afficere poßitis, an ignoras didicisse uos maleficia permulta? Ignoro equidem pater. Quam ob rem, inquit, discebatis sagittare? Quam ob rem iacula- ri? Quam ob rem in seruitutem agere sues agrestis & re tibus & foueis? Cur ceruas pedicis & laqueis? Quid au tem? Nónne aduersus leones, & ursos, & pardos, ex æ- quo constituti pugnabatis? sed cum meliore conditione quadam semper studebatis aduersus eas bestias certare. An hæc omnia minus nosti, & maleficia esse, & dece- ptiones, & dolos, & auiditates? Ita, inquit, mediusfi-
dius

dius, quo ad bestias quidem. Quòd si uisus forem uelle decipere quenquã hominem, multis uerberibus cæsus essem. Neque enim *sagitta, inquit pater, neque iaculo hominẽ ferire permittebamus uobis, sed ad calcem propositam iacere docebamus.* Et *ne nunc quidem, ut in amicos utamini maleficio hortamur. Quòd si quando bello utendum foret, possetis & in homines ictum dirigere, atque decipere, & auidius habere.* Non *aduersus homines uos erudiebamus, sed in bestias, quò ne in his quidem amicis noceretis. Verùm si quando belligerandum esset, neque harum rerum exercitatio uos latêret.* Si *ergo, inquit, pater conducit horum utrorunque scientia, & beneficiorum & maleficiorum, hæc quoque docenda fuerant aduersus homines. At dicitur, fili, fuisse olim apud maiores nostros uirum quendam magistrum puerorum, qui pueros iustitiam docebat, quemadmodum etiam ipse iubes, non mentiri & mentiri, & non decipere & decipere, & non calumniari & calumniari, & nolle plus habere & uelle plus habere.* De*finiebat etiam quæ horum erga amicos faciunda essent, & quæ aduersus inimicos. Atque in hanc sententiam docebat iustum esse amicos fallere, uidelicet propter bonum, & furari amicorum bona propter bonum. Qui uerò hæc docebat, necesse erat pueros inuicem exercere ad hæc faciunda: quemadmodum dicuntur Græci docere pueros in luctatione decipere, eósque exercere inter sese, quî facere hoc poßint. Cum ergo aliqui ita essent ingeniosi & ad bene decipiendum, & ad plus habendum, fortaßis etiam non obtusi ad lucrandi studium, hi ne ab amicis quidem abstinebant, quo minus*

tentarent ab his locupletari. Quam ob rem ex his mana uit lex, qua hoc etiam tempore utimur, simpliciter pueros docendos esse, quemadmodum erga nosipsos erudimus famulos, uerum dicere, & non decipere, neq; habendi auiditati studere: quos si secus egerint, supplicio afficimus, quò assuefacti huiusmodi consuetudine, ciues reddantur mitiores. Sed ubi habuerint ætatem, qua nunc ipse es, etiam quæ aduersus hostes iura seruanda sunt, securum uisum est docere. Non enim amplius uidemini incitari, quî ciues immanes efficiamini, cum ad mutuũ pudorem sitis educati. Sicuti de rebus uenereis uerba non facimus admodum ad iuuenes, ne addita ad uehementẽ libidinem desidia, ea iuuenes utantur immoderatè. Medius fidius, inquit Cyrus, me igitur perinde ac tardum ad discendum, si quid habes pater harum auiditatũ, docere ne parcito, quò ipse plus habeam, quàm hostes. Molire igitur pro ea quãta tibi est acies instructa, adoriri hostes imparatos, & armatus inermes, & uigilans dormientis, & apparentis improuisus: & qui in locorũ difficultate sunt, tu eos tuto in loco excipito. Et quomodo, inquit, pater in istiusmodi erratis hostes deprehendantur? Quoniam, inquit, fili multam huiusmodi occasionem necesse est & à uobis & ab hostibus præberi. Necessariò utriq; frumentatum itis, utriq; cubatis, & manè ad res necessarias ferè unà omnes secedere oportet, & uijs qualescunque sint necesse est uos uti: quæ omnia tibi uolutãda sunt animo. Et qua in re noueris nos esse maximè imbecillos, hæc tibi maximè est cauenda. In qua uerò senseris hostes esse captu facillimos, in hac eos potissimum adorire. Vtrum, inquit Cyrus, in his solum studendum est, ut simus superio-

ſuperiores, an etiam in alijs quibuſdam? Et in alijs longè magis, inquit, fili. Nam in his propè omnes faciunt custodias acerrimas, quippe qui norunt eſſe neceſſarias. Qui autem hoſtis decipiunt, poſſunt eos tum iniecta fiducia, incautos offendere, tum fugãdi ſui facultate tradita, reddere turbatos, tum ſimulata fuga, in locos difficilis ſubducere, hicq́; adoriri. Eſt igitur, inquit, opus ubi hæc omnia ſtudioſe didiceris, non his ſolum utaris, ſed tuo quoque ingenio alia aduerſus hoſtis moliare: quemadmodũ muſici non his utũtur duntaxat, quos didicere, ſed alios nouos modulos facere ſtudent. Ac ſicuti in muſicis quoque noua & florida habentur plurimum in precio, ſic in rebus bellicis noua inuenta exiſtimãtur longè illuſtriora, quoniam hæc magis queunt hoſtis decipere. Quòd ſi tu fili, uel aliud nihil ad homines transferas, quàm ea inuenta, quæ propter beſtiolas excogitabas, non putes admodum meliore eſſe cõditione aduerſus hoſtis? Tu enim ad capiũdas aues in uehementiſſima ſurgens hyeme ibas noctu: & priuſquam mouerentur aues, his plagellas ob hanc rem figebas, & quem locum moueras, erat immoto perſimilis. Erantq́; aues quædam abs te edoctæ, quæ & utilia tibi ſuppeditarent, & eiuſdem generis auis deciperent. Ipſe uerò ita eras in inſidijs locatus, ut auis aſpiceres, nec aſpicereris ab auibus. Num te exercueras, ut aſſequereris auis plagellarum tractu, an ut fugere eas ſineres? Aduerſus leporem uerò, quoniam in tenebris paſcitur, diem autem uitat, canes alebas, quæ odoratu eum inuenirent. Et qui celeriter fugeret, ubi eſſet inuentus, alias habebas canes, quæ erant eruditæ ad eum intercipiendum. Quòd ſi ab ijs etiam euaſiſſet, cognito lepo-

rum transitu ac saltu, & ad quos locos fugientes, à uenatoribus capiuntur. Hic casses uisu difficiles tetendisses, quò in uehementi cursu ipse seipsum incidens conuinciret. Quò autem neq; hic diffugeret, eius rei speculatores constituebas, qui ex propinquo loco euestigio superuenirent, atq; ipse tu à tergo clamore obstrepens, cõtinuò ita leporem exterrebas, ut stupidus caperetur. Qui uerò anterius erant in insidijs, hos tu silentiũ edoctos obseruare, latêre faciebas. Quemadmodũ igitur antè dixi, si res huiusmodi uelles etiã aduersus homines ipsos excogitare ac moliri, nescio equidem si quid rerum bellicarum prætermitteres. Si quando igitur necesse fuerit & in campestri planitie, & aperto Marte, et armatis utrisque manũ conserere, in huiusmodi casu, fili, cõditiones quæ paratæ meliores fuerint, plurimũ possunt. Has autem esse dico, si & milites bene fuerint exercitati corporibus, & animis bene excitati atq; acres redditi, & meditationibus bellicarum artium bene instructi. Hoc te præterea quamoptimè oportet nosse, quicunq; ipse duxeris dignum ut tibi pareant, eos omnis dignũ iudicaturos, ut talis sis, qui præcipuè sibi consulas. Nunquam igitur temerè tibi habendum est, qui antea noctu cõsideres, quid subditos facere oporteat, cum dies aduenerit. Interdiu uerò quomodo res nocturnæ perpulchrè sint ordinandæ, & quo pacto sit instruendus ad pugnam exercitus, aut quomodo interdiu ducendus sit, quomodo noctu, uel angustis, uel latis itineribus, uel montuosis, uel campestribus. Aut quî sit castramentandũ. Aut quomodo nocturnæ excubiæ, diurnæ ue custodiæ sint constituendæ. Aut quo pacto sit uel adigẽdus aduersus hostis miles, uel ab ho-

ab hostibus abigendus. Aut qua ratione aduersus hostilem urbem oporteat exercitum ducere. Aut quo pacto is ad murum ducendus sit, aut inde abducendus: aut quo modo uel per nemora sit, uel per flumina transeundum: aut qua item ratione tuendus sit equitatus: aut qua uia iaculatores sint sagittarijue custodiendi. Siq; ubi tu exercitum ducas in cornu, hostes superuenerint, ut is contrà sit disponẽdus. Quòd si ubi illum agas in phalange, ex alio quopiam loco hostes appareant q̃ ad faciem, qua sit ratione illis occurrendum, quò aut quæ geruntur ab hostibus quis maximè sentiat, aut res tuas minimè hostes sciant. Hæc autem omnia quid tibi dicam esse opus? Nam quæcunq; ipse teneam, persæpe audisti, præsertim quòd si quis horum aliquid scire uideretur, eorum nihil neq; neglexeris, neq; minus didiceris. Oportet igitur cum aliqua huiusmodi acciderint, his uti præceptis, quæcunq; tibi conducere uideantur. Disce præterea uel in primis hæc ab me fili. Nam præter sacrificia & auguria neque solus, neque cum exercitu ullum discrimen adeas, animo uolutans solere homines res gerendas eligere coniectatione potius, quàm quòd norint, à quibus ipsarum rerum bona futura sint. Verùm scias ea esse ab his, quæ eueniunt. Multi enim persuaserũt ciuitatibus, & hi quidem qui sapientißimi uidentur, aduersus hos bellum suscipere, quorum eæ usæ persuasionibus periere. Multi etiam auxere multos & priuatos homines & respublicas, quorũ amplificatio ijs maxima attulit mala. Multi quoque his, quibus poterant amicis uti per mutua beneficia, cum maluissent seruis uti quàm amicis, his ipsis dedere pœnas. Multi item non contenti ea uitæ parte,

quæ in uoluptate est posita, cum uoluissent omnium esse domini, propterea amiserunt etiam quæ habebant. Multi quoq; ubi diuitias quas maximè optabant, adepti essent, propter illas perierunt. Et ita humana sapientia nihilo magis nouit expetere summũ bonum, quàm si quis hoc agat, quod ei sorte tributum est. Sciunt enim, charissime fili, dij immortales omnia & præterita & præsentia, & quæ sunt ex ijs singillatim euentura: consulentibusq́; hominibus, dij ipsi quibuscunq; sint propitij, antè significant, quæq́; faciunda sunt, quæq́; non faciunda. Quòd si minus omnibus consulere dij uolunt, nihil est mirandum. Non enim coguntur necessitate ea curare, quæ nolint.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER SECVNDVS, FRANCISCO Philelpho interprete.

CVM talia differentes, ad fines usque Persidis uenissent, essetq́; his aquila dextera apparẽs itineris dux facta, deos heroasq́; precati, terram colentes Persida, ut se propitij mitterent ac mites, ita fines superarunt. His uerò superatis cum rursus orationem habuissent ad deos qui Mediã habitant, ut se propitij mitesq́; exciperent, mutua se charitate pro dignitate complexi, pater Cambyses reuertit in Persas, Cyrus filius in Medos ad Cyaxarem proficiscitur. Quô cum uenisset, primùm, ut par erat, se inuicem amicè complexi sunt: dein rogabat Cyrum Cyaxares, quãtum agmen duceret. Cui respondit Cyrus, uiginti millia à sese duci, qui

& antea ad uos ierant stipendio conducti. Alij etiam qui nunquam egreßi sunt, præter hos, ueniūt ex ordine optimatium. Hi quot sunt? inquit Cyaxares. Numerus, inquit Cyrus, si audieris, sit tibi minimè iucundus. Sed illud cogitato, quòd pauci optimatis, qui ab honoris paritate homotimi uocantur, facilè in alios Persas, qui sunt permulti, imperiū gerunt. Verū num tibi ijs opus est? an frustra timuisti? Hostésne fortasse non ueniunt? Veniūt, inquit, certè, & multi quidem. Qui hoc nosti? Quoniā, inquit, multi qui inde ueniunt, alius alio modo, omnes tamen idem dicunt. Certādum est igitur nobis aduersus uiros? Est enim, inquit, necessarium. Quid igitur, inquit Cyrus, nondum uires dixisti mihi, quantæ sint adorientiū hostium, ac item nostræ, quò ambabus cognitis, ad hæc nos cōsultemus, ut certemus optimè? Accipe igitur, inquit Cyaxares. Crœsus quidem Lydus ducere fertur secum equites decē millia: scutatos uerò atq; sagittarios pluris quadraginta millibus. Sed Artaman, qui magnæ Phrygiæ est princeps, aiūt ducere equites ad octo millia: hastatos autem simul cum scutatis non paucioris quàm quadraginta millia. Aribæū autem Cappadocum regem equites ducere sex millia: sagittarios uerò & scutatos non paucioris triginta millib. At Maragdum Araba, et equites ducere ferunt ad decem millia, & currus centum, & funditores magno quodam numero. Atqui Græci qui habitant in Asia, nondum certò dicitur, an sequūtur. Sed qui sunt ex Phrygia quæ Hellesponto adiacet, eos commisceri tradunt Gabæo, qui habet ad Caystrium campum sex millia equitum, & scutatos ad decem millia. Caras quidem ac Cilicas & Paphlagonas uel rogatos minimè aiunt sequi. At Assyrius qui ha

bet & Babylona, & aliam Assyriam, ut existimo, ducet equites no paucioris quàm uiginti millia: currus, id quod certò scio, non pluris quàm ducentos: pedites uerò, ut arbitror, permultos. Ita enim consueuit, cum huc impetum facit. Tu, inquit Cyrus, hostes esse dicis equites sexaginta millia, scutatos autem & sagittarios plus quàm ducenta millia, agè nunc exercitum tuum quantū esse dicis? Sunt, inquit, Medi equites quidem supra decem millia. Scutati uerò & sagittarij fiant in nostro scilicet regno, saltē sexaginta millia. Ex Armenijs uerò, qui finitimi nobis sunt, equites aderunt quatuor millia, pedites uiginti millia. Dicis tu, inquit Cyrus, equites nobis esse minus quàm tertiam partem hostium equitatus, pedites uerò circiter dimidium? Quid igitur, inquit Cyaxares, non paucos esse putas Persarum pedites, quos ais ducere? Si uiris, inquit Cyrus, nobis etiam opus est, siue non est, rursus consultabimus. Verùm pugnam mihi dicito, quæ est cuiusque. Ferè, inquit Cyaxares, eadem est omnium. Sagittarij enim sunt ac iaculatores, & illorum, & nostri. Ergo in armis huiusmodi, inquit Cyrus, opus est uti ferentariorum dimicatione. Necessariò enim, inquit Cyaxares. In hac igitur re plurimū est uictoria. Longè enim celerius pauci à multis uulnerati absumentur, quàm à paucis multi. Si ergo ita res habet Cyre, quid aliud quis inueniat melius, quàm mittere in Persas, unáq; docere, si quid mali Medi patiantur, fore, ut in Persas clades eat, simulq; maioris copias petere? At hoc uelim scias, Cyrus inquit: Neque si omnes ueniant Persæ, poßimus hostes multitudine excedere. Num hac re aliud quicquam melius intueris? Equidem, inquit Cyrus, si facultas sit, arma facerem quamprimum Persis omni-

omnibus aduenie͞tibus, qualia his sunt ueteranis, qui à nobis uocantur homotimi. Hæc autem sunt circa pectus thorax, & cratis in læua manu, & mucro aut securis in manu dextra. Si hæc nobis paraueris, facies ut & ipsi securius obuiam eamus aduersus hostis, et hostes fugere quàm manere magis expetãt. Instruimus autem nosipsos aduersus illos qui manserint: uobis uerò equitibusq; uestris illos tribuimus, quicu͞q; ex ijs fugerint, quò neq; manendi, neque reuertendi facultatem habeant. Cum Cyrus ita dixisset, essetq́; Cyaxari uisum eum bene dicere, de plurib. accersendis militibus nullam amplius mentionem faciebat, sed antedicta parabat arma, quæ propè parata erãt, cum iam adessent Persarum homotimi, qui Persicu͞ habebant agmen. Hic igitur Cyrus his uocatis in concionem, ita locutus traditur: Ego uos intuens uiri amicißimi, ita instructos armis & animis paratos ad manum cum hostib. conferendam, cognoscens etiam Persas qui uos sequu͞tur, ita esse armatos tanquam ad pugnam maximè propinquam sint collocati, uereor ne pauci atq; nudi socijs congredientes cum hostium multitudine, aduersi quippiam patiamini. Nunc igitur cum ueneritis habentes proborum uirorum corpora, & socijs arma futura sint nostris similia, uestru͞ opus erit eoru͞ animos acuere, ad pugnãq; fortis reddere. Decet enim principem non se bonum præstare duntaxat, uerumetiam pro subditis diligentiam gerere, ut quamoptimi sint futuri. Cyrus ita locutus est. At hi omnes lætati sunt, cum putarent sibi esse cum maiore multitudine dimicandum, quorum unus huiusmodi uerba habuit: At ego absurdam fortaßis habere uidebor orationem, si Cyro consuluero, ut pro nobis aliqua uer-

Cyri oratio.

ba faciat, cum hi arma ceperint, qui nobiscum unà in pugnam socij sunt ituri. Enimuero *cognoscere mihi uideor eorum orationes, qui plurimum ualent & ad bene & ad male agendum, has maximè reddere auditores persuasos: siq; à talibus dentur dona, quanquam etiam minora sunt quàm ea quæ à sui similib. uiris dantur, ea tamen pluris æstimãt, qui accipiũt.* Et *nunc, inquit, astantes* Per*sæ maiore cum uoluptate* Cyri *adhortationem, quàm nostram excipient.* Et *in homotimorum ordinem constituti, hoc sibi munus certius ducent, si & à regis filio & ab imperatore collatum fuerit, quàm si à nobis idem hoc fiat. Quanquam ne nostræ quidem adhortationes abesse debent, omni tamen modo uirorum animositas acuenda est omnino.* Nobis *enim hoc conducet, quomodocunq; hi meliores fiant.* Vbi *ergo* Cyrus *ita in mediũ arma posuisset, atq; omnis* Per*sarum milites conuocasset, huiusmodi orationẽ habuit:* Vos *uiri* Per*sæ, ut & in eodem estis, ubi nos, orti solo atq; enutriti, & corpora nihilo quàm nos, habetis deteriora: ita & animos uestros nihilo esse conuenit nostris humiliores. Cum tales autem estis, nõ tamen in patria ijsdem quibus nos, honoribus fungebamini: & ne id quidem, quòd per nos essetis expulsi, sed quia necesse foret, uobis necessaria pararetis.* Nunc *uerò ut hæc sitis habituri, mihi cum diuina benignitate erit curæ.* Licet *autem uobis, si libuerit, acceptis armis qualia nobis sunt, & si quid estis quàm nos inferiores, ijdem nobiscũ obire periculũ: et si quid boni ac præclari ex hisce euenerit, æquè atq; nosipsos honorari. Superiore tempore & uos sagittarij iaculatoresq; eratis, & nos item.* Ac *si quid eratis quàm nos, ad hæc faciunda deteriores, nihil mirandum.*

Oratio Cyri.

Non

Non enim erat uobis ut nobis ocium circa horum diligentiam. In hoc autem armorum genere uobis nihilo præstabimus. Thorax erit circa pectus accommodatus cuiq;: & cratis in manu læua, quam omnes gerere cõsueuimus. Gladius autẽ uel securis in manu dextra: quibus quidem ipsis ut percutiamus aduersarios opus erit, minimè cauẽtes, ne quid percutiendo aberremus. Quid igitur in his alter nostrûm alteri præstiterit, præterquàm audentia, qua nõ minus uti uos decet, quàm nosipsos? Appetere enim uictoriam, quæ præclaras res omnis atq; optimas & adipiscitur & tuetur, quid nobis magis quàm uobis conuenit? Et imperio, quod eorum qui uicti sunt, omnia uictoribus elargitur, quid nobis magis opus est quàm uobis? Ad postremum ait: Audistis omnia, aspicite arma, & hæc qui eget, capiat, describaturq; apud ordinis centurionẽ in similem ordinem, quo descripti nos sumus. Cui autem satis est in mercenarij loco esse, maneat inter ministrãdi arma. Cyrus ita locutus est. Quibus auditis Persæ putauerũt fore, ut iurè in omne æuum uitam per inopiã agerent, si exhortati ad similem laborem, quo eadem ipsi præmia consequerentur, facere id noluerint. Ita igitur describuntur omnes, & arma omnes acceperunt. In quo uero tempore aduentare hostes dicebantur, ac nondum aderãt, interim enitebatur Cyrus ad uires suorum corpora exercere, docereq; ordinandos milites, & ad res bellicas animos acuere. Quare acceptis primùm à Cyaxare ministris, ijs imperauit, ut abundè singulis militibus omnia præberẽt effecta, quibus foret illis opus. Hoc autem cum parasset, eis reliquit aliud agendum nihil, quàm res bellicas exercere, illud arbitratus didicisse, hos circa singulos esse optimos,

qui parcētes rebus plurib. mentem adhibere, circa unum uersarentur opus. Quare ex ipsis rebus bellicis sagittæ ac iaculi meditatione sublata, hoc solùm eis reliquit, ut cum gladio crateq́; & thorace pugnarent. Quo factum est, ut continuò paratis eos redderet animis, qui aut irent obuiam hostibus, aut concederent se pro nihilo esse habendos socios. Hoc autem molestum est ijs concedere, qui norint se ob aliud nihil ali, quàm ut pro alentibus sint pugnaturi. Ad hæc item cum cogitasset, hæc homines longè malle exercere, quorum gratia lites contentionesq́; oriūtur: & ijs ludos pronūciauit omnium rerum quascunq; à militibus exerceri cognouit utile esse factu: & hæc pronunciauit, ut homo priuatus principib. se præstaret obedientem, & laboris cupidum, & periculi studiosum cum modestia, & gnarum rerum militarium, & in armis elegantem, & in omnibus huiusmodi rebus ambitiosum. Quincurioni uerò se talem exhiberet, qualem bonum decet priuatum, & talem quoad eius fieri potest quincuriam præstaret, & decurioni itidem decuriam, & primipilo manipulum, & ordinis centurioni eodem modo se præberet, nulli culpæ obnoxiū circa eorum principum diligētiam, qui sub illo sunt, quò illi rursus præstarent, ut hi quibus præsunt, suo fungerentur officio. Præmia etiam declarauit ordinum centurionibus: eos, qui uisi forent parasse ordines optimè, tribunos futuros: & primipilis, qui uisi essent optimos reddidisse manipulos, eos ascensuros in centurionū ordinū locos, & optimos decuriones in primipilos constituendos, ac item quincuriones optimos in decurionū locos constitutū iri. Qui uerò inter priuatos excelluissent, in quincurionū locos ascensuros. Existebat autem

Præmia militib. decernuntur.

omnibus

omnibus his principibus primũ, ut à subditis colerentur. Dein alij quoq; honores conuenientes cõsequebantur. Et aliæ quædã spes maiores uiris dignis accumulabãtur, ac laudes, si quid maioris boni in uenturo apparuerit tempore. Pronunciauit etiã præmia uictoriæ et ordinibus totis, & manipulis totis, & eodem modo decurijs, & quincurijs, si uisæ fuerint tum suis præsidib. maximè parêre, tum ea quæ antea sunt dicta alacriter exercere. Erant autẽ ea præmia ijs proposita, qualia in multitudine decẽ. Hæc igitur & pronũciabantur, & ab exercitu exercebãtur. Tabernacula uerò parauit ijs Cyrus tum multitudine pro numero centurionũ ordinũ, tum magnitudine pro sufficientia ordinis. Erat ordo quilibet centũ uiri. Ita igitur pro ordinib. erant in tabernaculis. Videbãtur hi citò hanc utilitatẽ consequi ad futurũ certamen, quòd inuicẽ se aspicerent identidẽ alij: neq; ea inesset excusatio, quòd propterea alius alio sit aduersus hostes timidior, quoniã minus bene tractetur. Videbãtur etiã iuuari, quòd simul habitãtes se inuicẽ cognoscerẽt: at in mutua notitia innascitur magis omnib. uerecũdia. Qui autẽ ignorãtur, uidentur procliuiores quodãmodo ad desidiã, tanq̃ uersentur in tenebris. Videbantur etiã Cyro maximã consequi utilitatẽ ad ordines diligẽter exquirẽdos propter contuberniũ. Habebãt enim et ordinũ centuriones sub sese ordines ornatos, quãdo singillatim ordo proficisceretur, & primipili manipulos eodem modo, & decuriones decurias, & quincuriones quincurias. Constituere autẽ ordines diligenter, uisum est ei plurimũ cõducere et ad non turbandũ, & ut celerius restituerẽtur, si turbati essent, ueluti et lapides & ligna si copulari oporteat, ea utcũq; prostrata fuerint, fa

cilimè coaptantur, si manifestas habeant notas ex quo sit loco ipsorum quodq;. Quòd simul alerentur, uidebantur ei etiam utiliter agere, ut minus inuicē se desererēt, quòd intuerentur bestias quoq; simul enutritas incredibili duci sociarum desiderio, si quis eas ab inuicē distraheret. Vtebatur præterea Cyrus hac diligētia, ut nunquā nisi prius sudassent, ad prādium cœnamq; introirent. Aut enim ad uenationem educendo ut sudarent faciebat: aut ludos tales excogitabat, qui sudorem essent præbituri: aut etiam si quid eum agere oporteret, ita ducem se præstabat ad rem gerendam, ut sine sudore non redirent. Hoc enim sciebat ad suauiter etiam uescendum esse bonum, & ad bonā ualetudinem, & ad laborem sustinendum. Præterea existimabat labores conducere, ut forent inuicem mansueti magis, quòd & equi inuicem laborantes mansuetius simul stare consuerunt. Atq; aduersus hostes elatiore sunt animo, qui bonæ exercitationis sibiipsis conscij sunt. At sibi Cyrus tabernaculum id parauit quod satis ijs foret, quos inuitaret ad cœnam. Inuitabat autem frequenter centuriones ordinum, quibus tempus datum esset opportunum. Interdum & primipilos, & decuriones quosdam quincurionesq; inuitabat. Interdum uerò et quincuriam totam, & totam decuriā, & totum manipulum, et ordinem totum. Quandoque etiam milites quosdam. Inuitabat præterea atque honorabat, cum aliquos uideret, qui huiusmodi quiddam fecissent, quod eos facere uolebat. Quæ autem apponerentur in mensam, paria erant semper & ipsi, & inuitatis ad cœnam. Et ministris exercitus æqualem portionem semper faciebat esculentorum omnium. Nihilo enim minus militum ministri ei honorandi uidebantur, quàm ca-

duceato-

duceatores, quàm oratores: ut enim fideles putabat hos esse oportere, & peritos rerum militariũ, & callidos insuper, & uehementis, & celeris, & impigros, & moderatos. Ad hæc intelligebat Cyrus *esse omnia et tenẽda & exercenda ministris, quæ habentur ab his qui optimi ducuntur, quò nullum hi opus recusent facere, sed putent omnia esse ab se gerenda, quæcũq; sunt à principe imperata.* Et eam *sanè diligentiam semper* Cyrus *adhibebat cum esset unà cum suis in tabernaculo, ut & iucũdißimi simul sermones inijcerentur, et qui ad bonas actiones incitarẽt.* Itaq; *deuenit olim in hunc sermonem:* Num, inquit, ô *uiri amicißimi, ob hanc rem uidentur cæteri homines esse aliqua ex parte nobis inferiores, quòd nõ eodem sunt modo instituti, quo ipsi sumus? an à nobis nihil differunt, neque in congreßibus, neq; ubi cum hostibus sit certandum?* Et Hystaspas *excepit, inquiens:* Vt *eiusmodi uiri in hostis futuri sunt, equidem non intelligo.* Nam *in conuictu difficiles mediusfidius aliqui eorum uidentur, ac morosi.* Misit *nuper* Cyaxares *hostiarum carnes in ordines singulos, erantq; carniũ frusta cuiq; nostrûm tria, aut etiam plura, quæ circumferebantur.* Atq; *à me principium coquus fecit primùm circunferens obsonium.* Cum *uerò secundum circuiret obsonium illaturus, iußi, ab ultimo principium faceret, retroq; circunferret.* Exclamans *igitur quispiam ex his militibus qui in medio circulo discumbebant:* Per Iouem, *inquit, horum nihil est æquale, siquidem à nobis qui sumus in medio, nemo unquam incipiet.* Quibus *auditis, ego profectò turbatus sum, si quid illi minus habere uiderentur, eumq; continuò ad me uocaui: hic autem permodestè paruit.* Verùm *ut ea quæ circunferebantur, ad nos*

uenere, tanquã, ut arbitror, ultimos ea sumentis, minima relicta erant frusta. Hic *ille manifestò admodum tristatus est, dixitq; ad seipsum in malam fortunam quod huc inuitatus uenerim.* Ad *quem ego dixi:* Ne *cura, rursus à nobis confestim incipiet, & tu primus maximũ capies frustum.* Interimq; *circunferebatur tertiũ, id quod erat reliquum, atq; cepit ille. Cui cum uisum esset exiguum cepisse obsonium, quod ceperat, posuit, tanquam alterũ sumpturus: cum illum coquus arbitratus nihilo amplius egere obsonio, abiens circumferebat prius, quàm ille alterum sumeret.* Hic *autem grauiter adeò rem tulit, ut consumeretur ei, quod cepisset obsonium. Quod autem adhuc intinctionis ei reliquum erat, hoc, quia esset animo quodammodo perturbato fortunæq; iratus, ita male affectus euertit. Primipilus autem qui nos proximè discumbebat, rem intutus, manus inuicem complosit, ridensq; lætabatur. At ego tußire simulabam, quippe qui neq; risum poteram continere. Talem igitur tibi Cyre unũ ex sodalibus demõstro. Ad hoc igitur ut par erat, riserunt omnes. Alius uerò quidam ex ordinum centurionibus:* Huic, *inquit, Cyre, ut uidetur, accidit ita difficulter: ego autem ut tu nobis edoctis ordines misisti, iußistiq; ut quisq; suum doceret ordinẽ ea, quæ abs te didicimus: ita igitur ipse quemadmodum etiam alij faciebant, ubi uenissem, unum manipulum docebam. Et ubi statuissem primipilum primum, ordinassemq; post eum uegetum quendam iuuenem & alios, ubi opus esse existimabam: dein stans ex anteriore parte in manipulum respicerem, ubi mihi uisum est tempus esse, iußi procederet: & uegetus ille uir tuus procedens, prior quàm primipilus proficiscebatur: quod ego intutus, dixi:* Homo

quid

quid facis? et ille inquit, Procedo ut ipse iubes. cui respon di: At ego non te solùm, sed omnis procedere iubebam. Id ille audiens, ad manipulares conuersus, ait: Non auditis imperantem procedere nos omnis? Et uiri illi omnes præ tereũtes primipilum ierunt ad me. Sed ubi primipilus eos reduxisset in locum, stomachabãtur, dicentes, Vtri paren dum sit: nunc enim alter iubet nos procedere, alter uetat. Et ego hæc æquo animo ferens, eos rursus disposui confe stim, iubẽs ne quis ex posteriorib. moueretur prius q̃ ante rior duceret: sed hoc solùm omnes aspicerent, sequi ante-riorẽ. Cum uerò quis in Persas abiẽs uenisset ad me, qui si bi epistolam dari peteret, quam ad meos scripseram: et e-go, quoniam primipilus sciret ubi posita ea foret, iußis-sem ei, ut curreret, epistolamq; ferret, ille quidem curre-bat: iuuenis uerò ille habitior primipilum sequebatur unà cum thorace & mucrone: atq; alius uniuersus manipulus illum intutus unà currebant, ueneruntq; uiri illi ferentes epistolam. Ita, inquit ille, meus manipulus curat diligẽter omnia pro iussu tuo. Atque alij quidem meritò ridebant, quòd armati ferrent epistolam. Cyrus uerò inquit: O Iupi ter optime maxime, cœlitesq; omnes, cuiusmodi uiros so-cios habemus, qui usqueadeo sunt cultu faciles, ut minimo etiam obsonio magnus imparium numerus in amicitiam queat induci: ita autem sunt obedientes, ut antea pareant, quàm imperata cognorint. Equidem nescio qui magis o-ptãdi sunt, quàm huiusmodi milites. Cyrus quidem ita mi lites laudauit. Erat etiam in tabernaculo unus ex ordinum centurionibus Aglaitadas nomine, uir moribus seuerißi-mus, qui ita quodãmodo est locutus: Quid enim, inquit, putás ne Cyre hosce uero hæc dicere? Sed quid uolunt.

inquit Cyrus, quapropter mentiãtur? Quid aliud, inquit, nisi ut risum moueãt, cuius rei gratia hæc loquũtur, & se se ostentant. At Cyrus inquit: Bona uerba quæso, noli hos dicere ostentatores: ostentator enim nomen mihi uidetur esse propter eos positum, qui simulant & ditioris se esse, quàm sunt, & fortioris: et qui pollicentur ea se facturos, quæ nequeunt, præsertim cum manifestum sit hæc ab his fieri accipiendi aliquid ac lucrandi gratia. Sed qui risum cõuiuis moliuntur, neq; propter ipsorum lucrum, neque propter audientiũ detrimentum, neq; ut noceãt cuiquam prorsus, quare hi minus urbani ac faceti iurè nominẽtur, q̃ ostentatores? Et Cyrus quidem ita respondit de his, qui risum præbent. Ipse autem ordinis cẽturio qui narrat manipuli ridiculum, inquit: Si quidem Aglaitada fletum facere studeremus, nos admodum reprehenderes, quemadmodum aliqui etiam in carminibus & in orationibus miserabilia quædam scribentes, lachrymas nituntur inducere: quandoquidem nunc ipse quoq; intelligens uelle nos quadam lætitia te afficere, nocere autẽ minimè, nos tamen magnæ ignominiæ tibi ducis. Ita est mediusfidius, inquit Aglaitadas, ac iurè id quidẽ. Nam qui amicos ad risum mouet, uidetur is mihi sanè rem efficere minoris æstimãdam, quàm qui eos multis in rebus ad fletũ inducit. Quare ipse nunc si rectè cõsideres, uera à me dici reperies. Et parentes quidem reddunt filios fletibus temperantes, & magistri pueros bene eruditos. Ac leges ad iustitiam ciues impellunt, quia fletibus eos instituũt. Ridiculos autem homines poßis'ne dicere aut corporibus prodesse, aut animos reddere ad gubernationem rei domesticæ, ad administrandámue ciuitatem aptiores? Hinc Hystaspas in hunc modum

Ostentator quis.

dum locutus est: Tu, inquit, Aglaitada, si mihi obtempe-res, in hostes fidenter consumes hoc pluris æstimandum, ut inducas illos flere: & quod minimi ducendum est, nos hosce amicos omnino ridere affatim efficito. Etenim scio tibi risum permultum esse repositum. Nam neque utens eum consumpsisti, neque amicis, neque nobis hospitibus ultrò præbes. Itaque nulla tibi excusatio est, quo minus præbeas nobis risum. Ad quod inquit Aglaitadas: Et putas tu Hystaspa ex me risum facere? Et ordinis cēturio inquit: Ita mehercle amens est igitur, quoniam facilius quis ignem excuderit, quàm exigat ex te risum. Ob quod dictum & alij riserunt, eius cognoscentes ingenium, & Aglaitadas ipse leniter subrisit. Ac Cyrus eum intutus exhilaratum: Iniuriam, inquit, facis ordinis centurio, quòd uirum nobis corrumpis ac uitias grauißimum et optimum, dum risum ei persuades, præsertim qui adeò hostis sit risui. Ei hæc quidem huiusmodi dicebātur. Dein uerò Chrysantas ita locutus est: At ego, Cyre, cum hisce unà omnibus cogito egressos esse nobiscum alios plurimi, alios minimi faciundos. Si quid autem boni contigerit, dignum hi omnes iudicabunt æqualem habere portionē. At nihil inter homines esse inæqualius duco, quàm & ignauum & fortem uirum de æqualitate certare. Ad quod Cyrus inquit: Num igitur uiri Persæ, per deos immortalis, nobis est optimum sententiam hac de re inijcere in exercitum: Vtrum uideatur, si quid boni ex laboribus deus dederit, facere omnibus æqualem portionem: an potius consideratis cuiusq; operibus, ad horum rationem honores esse cuiq; reddendos? Et quid opus est, Chrysantas inquit, hac de re ad exercitum referre, ac non pronunciare potius te ita fa-

cturum? Nónne et ludos ita pronunciasti, & præmia? At *mediusfidius, inquit Cyrus, nõ sunt hæc illis similia.* Q*uæ enim militãdo acquirent, communia sibi, ut arbitror, censebunt.* Exercitus *uerò imperium putabũt fortaßis etiam à domo in me esse collatum.* Itaq; *si præfectos constituo, nulla me uti putant iniuria.* An *etiam censes,* Chrysantas *inquit, decernere posse coactam multitudinem, ut minus æqualis portiones singuli consequantur, sed uiri fortißimi honoribus donisq; antecellant?* Puto equidem, inquit Cyrus, *tum cohortantibus nobis, tum etiam quia turpe sit aduersari, ne qui plurimũ laborat prodestq; reipub. maxima item præmia iurè cõsequatur.* Puto *autem uel timidissimis conducibile uisum iri, uiris fortibus meliorẽ esse conditionem.* Q*uapropter uolebat Cyrus & ipsorum homotimorum gratia, hoc decretum fieret.* N*am & hos ipsos existimabat fore melioris, si uiderent se quoq; ex operibus ipsis iudicatos, digna consecuturos esse præmia.* T*empus igitur ei uidebatur nũc esse hac de re consultandũ, quãdò etiam homotimi uerebantur de æquali uulgi portione.* I*ta igitur hi quoq; censebant, qui erant in tabernaculo, ut res poneretur in consultationem, suaderetúrq; per eum, qui uir eße putaretur: cum arridens quidam ex ordinum centurionibus, ait:* At *ego noui uirum etiam plebeium, qui nõ frustra molestè fert, adeò æqualem esse portionem.* A*lius quærebat, hunc quemnam esse diceret.* C*ui ille respondit:* E*st mediusfidius uir nobis contubernalis, qui omni in re quæritat sibi plus esse.* A*lius eum rogabat:* N*um etiam ex laboribus?* M*inimè omnium, inquit.* S*ed in hoc sum mendacij deprehensus.* N*am & laborum & aliarum huiusmodi rerum æquo admodum animo semper sinit plus*

alium

alium habere, qui uelit. At ego, ait Cyrus, decerno ô uiri, si habendus sit miles ad agendum strenuus et obediens, ex exercitu huiusmodi homines qualis ab hoc nunc dicitur, esse eijciendos. Videtur enim mihi magnam militum partem eiusmodi esse, ut sequatur, quacunque quis duxerit. Agere autem, ut existimo, ostendent alij, qui praeclari fortesq; sunt ad res praeclaras & magnas: alij uerò impro bi, ad res improbas. Itaque fit persaepe, ut habeant plures qui secum sentiant improbi uiri quàm probi. Improbitas enim proficiscens per subitas uoluptates, harum persuasionibus utitur, quò multi secum sentiant. At uirtus ad arduum agens, non est admodum praepotens, ut subitò inconsultoq; ad se trahat, praesertim ubi alij sint, qui contrà ad decliue molleq; adhortentur. Quare ubi ex inertia atque laborum fuga improbiores sint, hos ego arbitror ueluti fucos, solùm impensa socijs esse detrimento. Quicunque praeterea ad labores mali socij sunt, ad habendi uerò auiditatem uehementes impudentesq;, hi sese ad res improbas duces praestant. Possunt enim saepenumero demonstrare plus haberi per malas actiones. Itaque huiusmodi homines omnino à nobis sunt expellendi. Nec est item considerandum uobis, quomodo ex ciuibus ordines suppleatis, sed quemadmodum equos quaeritis, nõ qui patrij sint, sed qui optimi, sic etiam homines quaeritote. Ex omnibus inquam hominibus, quoscunq; arbitremini & robori uobis ornamentoq; maximè futuros, hos sumite. Haec etiam mihi res testimoniũ affert, quid nobis cõducat quòd neq; currus celer sit, si tardis utatur equis, neq; iustus cui iungãtur iniusti. Neq; domus bene habitatur, quae malis utitur famulis: sed etiã si egeat famulis, minus erat

quàm si ab iniustis uexatur famulis. Bene autem scitote, uiri amicißimi, quòd non hanc utilitatem solùm mali milites afferent ablati si fuerint, quòd aberunt mali: uerumetitm qui relicti fuerint, rursus eo uitio purgabũtur quo referti iam erant. At boni ubi uiderint uitiosos ignominia affectos, longè magis animati uirtutem capessent. Cyrus quidem ita est locutus, & amicis omnibus hæc itidem uisa sunt, & ita faciebant. Exhinc rursus cauillo in eos uti Cyrus est aggressus. Cum enim intellexisset quendam ex ordinum centurionibus qui duceret secum ad cœnam, faceretq; iuxtà discumbere uirum & pilosißimum & turpißimum, eo nominatim uocato ait: O Sambaula, num etiam tu more græco, id quod pulchrum est, circunducis hunc adolescentem, qui iuxta te discumbit? Equidem, inquit Sambaulas. Lætor igitur etiam ipse, qui & sum cõuiua, & hunc habeo spectaculo. Quibus auditis contubernales respexerunt. Vt autem uiderunt uiri faciem turpißimam, riserunt omnes. Et quispiam dixit: Per deos immortalis, ô Sambaula, quo tandem opere uir hic te perdidit? Qui respondit: Per deos, inquit, uiri amici dicam uobis. Quoties enim eum uocaui aut noctu, aut interdiu, nunquã mihi neq; negocij excusatione usus est, neque pedetentim unquam paruit, sed semper cursim. Et quoties ei agendum aliquid imperaui, nihil unquam uidi ipsum facere sine sudore. Effecit præterea hos omnis decuriales, nõ uerbo, sed re demonstrans, qualis oportet esse. Et quidam dixit: Et tu postea ipsum qui talis sit, non oscularis, quemadmodum cognatos? Atq; deformis ille ad hoc: Non mehercule, inquit: non enim est laboriosus, quoniã satis fuisset ei, si me osculari uoluisset, unũ hoc pro omnib. gymnasijs. Hu-

ſijs. Huiuſmodi igitur et ridicula & ſeria tum dicebãtur, tum agebantur in tabernaculo. Tandem aliquando tertijs libationibus factis, dijs immortalibus precati res bonas, cõuiuium diſſoluerunt in lectum. Poſtridie autem Cyrus militibus collectis omnibus, talia eſt locutus: Viri amiciſſimi, certamen eſt nobis proximum: aduentant enim hoſtes. Si nos uicerimus (hoc enim & dicundum eſt & faciundum, & non quæ ſunt eorum qui uincuntur) omnia uincentibus propoſita ſunt præmia. Hoc igitur pacto uobis eſt ſentiendum, quòd quando in communi belli conditione ſinguli in ſe habeãt, nihil futurum ex ſententia ſua, niſi quiſq; pro ſe alacer ad rem fuerit, plurima quamprimum ac præclara perficient: nihil enim eorum cunctantur quæ faciunda ſunt. Sed ubi quiſq; cogitarit, alium fore qui & agat & pugnet, quamuis mollior ipſe fuerit, his omnibus omnia ſimul mala ſubeunda ueniũt. Ac deus ipſe ita fecit quodammodo, qui hominibus qui nolunt ſibi imperare laborem ad bonum cõſequendum, alios his præficit. Nunc igitur ſurgat hic aliquis, qui de hac ipſa re uerba faciat, utro nam modo putat uirtutem magis exerceri poſſe: Num ſi quis plurima & facere uolet, & periclitari, plurimum quoq; honoris conſequatur: an ſi uideamus intereſſe nihil, ſi ignauus quis fuerit. Eodem enim modo æqualia cõſequemur omnes. Hic igitur ſurgens Chryſantas, qui unus erat ex homotimis, uir ſanè neq; magnus corpore, neq; robuſtus uiſu, ſed prudentia excellens: An ego arbitror, inquit, Cyre, te ne cogitantem quidem propoſuiſſe hanc ſententiam, an parem æquè portionem improbi atq; probi ſint habituri? Sed tentare ſcilicet uoluiſti, ſi quis tandem uir ſit futurus qui ſeſe oſtentet cogitatu, ut

Oratio Cyri.

Chryſantis oratio.

nihil faciens neq; pulchrè neq; fortiter, eorum sit æqualem portionem habiturus, quæ alij uirtute peregerint. At ego neq; pedibus uelox sum, neq; manibus ualidus: neq; ignarus certè sum, quòd ex rebus quas ego corpore meo fecero, non sim iudicandus neq; primus neq; secundus, puto etiam neq; millesimus, & forsitan ne ex decem millibus quidem unus. Verũ & illud certò scio, quòd si uiri potentes res fortiter capessent, alicuius boni tanta mihi pars erit, quanta pro iure fuerit. Quòd si homines ignaui nihil gesserint, fortes autẽ uiri ac potentes remißius habuerint, uereor ne alius rei cuiusquam magis quàm boni maiorem sim partem habiturus. Chrysantas quidem ita est locutus. Cum post eum autẽ surrexisset Pheraulas Persa, unus ex ordine plebeio, qui Cyro etiam abusque domo uir esset familiaris ac iucundus, quiq; & corpore formosus erat, & animo generosum uirum præ se ferebat, huiusmodi est locutus uerba: Equidem Cyre, uos omnes Persæ qui adestis, ipse nos omnis arbitror æqualiter nũc moueri ad uirtutis certamẽ. Video enim nos omnis simili alimẽto exercere omnia, & simili dignos cõgressu omnis iudicatos. Eadem etiã nobis omnibus sunt proposita: nam parêre principibus omnibus communiter propositũ est. Et quicunq; hoc libenter fecerit, hunc uideo à Cyro honorari. Ac præstare se fortem omnibus in rebus aduersus hostes, non alium decet, alium uerò dedecet, sed hoc omnes decere maximè est antea iudicatum. Nunc pugna quoq; demonstratur nobis, ad quam uideo homines omnes natura doctos: quemadmodum alia item animalia norunt singula pugnam quandam, quam neq; ab alio quopiam didicere, quàm ab ipsa natura: ueluti bos cornu percutere,

Pheraulæ oratio.

Brutorum industria.

equus

equus ungula, canis ore, aper dente. Quæ quidem animalia omnia cauere etiam sciunt, à quibus maximè est cauendum, & hæc quidem sine ullius prorsus doctoris præceptione. Atq; ipse ego ex admodum puero, continuò sciebam uti ante hoc quopiam propugnaculo, quo putarem uerberari. Quòd si aliud nihil haberem, utranq; manum protendens, impediebam quantum poteram percutientem. Et hoc faciebã non edoctus, quin propter hoc ipsum percutiebar, si opponerem. Gladium equidem continuò puellus adhuc rapiebam ubi uiderem, cum neque à quoquã alio id didicissem, ut capiũdus est gladius, quàm à natura, ut dico. Faciebam igitur hoc itẽ coactus, nõ edoctus: quemadmodum sunt etiam alia, quæ prohibitus & à patre & à matre agere cogebar à natura. Ac percutiebam mediusfidius gladio, quodcunq; poteram clàm percutere. Non enim erat solùm natura, quemadmodum incedere & currere, sed ad naturalem motum hoc mihi suaue uidebatur. Verùm posteaquã hæc nobis pugna relicta est, in qua alacritatis magis quàm artis est opus, quî nobis nõ iucundè certandũ est aduersus hosce homotimos, ubi uirtutis præmia proposita sunt paria? Quòd si conferimur, non paria nobis pro periculo proposita esse scimus: sed hi quidem habituri sunt uitam honorificam, nos uerò uitam laboriosam quidem, sed inhonoratam, quæ mea sententia est molestißima. Maximè autem, ô uiri, hoc me bono animo ad obeundum certamen aduersus hosce incitat, quòd Cyrus iudicabit, qui non inuidè iudicat: sed deos obtestor, indubitatò mihi uidetur Cyrus, quos uiros probos uiderit, nihilo q̃ seipsum minus eos amare. Hisce igitur ipsum uideo iucũdius dare quicquid habeat, q̃ sibi re-

tinere. Noui præterea esse hos animis elatis, quòd sint iam instituti et ad famẽ et ad sitim & ad frigus tolerãdum, nescientes hi quidem hæc nos quoq; didicisse à meliore magistro quàm ipsos. Nemo enim est horum præstantior doctor quàm necessitas, quæ hæc nos docuit diligentissimè. Hi laborem in ferendis armis exercuerunt, quæ omnibus sunt inuenta hominibus, ut facillimè ferantur. Nos autem in magnis oneribus & incedere & currere coacti sumus adeò, ut mihi uideatur armorum indumentum alis potius quàm oneri esse simile. Quam ob rem Cyre ita me fore exploratum habe, ut & certem, & qualiscunq; quis fuerit, pro meritis dignum censeam honorari. Et uos ego moneo, uiri plebeij, ut contendatis in hac pugna cum hisce uiris pugnandi eruditis. Nunc enim uiri in plebeio certamine sumpti sunt. Pheraulas quidem habuit hæc uerba. Surrexerũt etiã alij multi, qui utrisq; fauerent oratione. Decretum est autẽ debere quenq; pro dignitate honorari, Cyrumq́; ipsum iudicem esse. Hæc igitur ita processerunt. Inuitauit insuper Cyrus, cum uidisset dimidium uirorum ordinis illius utrinq; inter se contrà ad pugnã instruxisse, qui utriq; thoracas haberent, & crates in sinistris manibus, eorum alteris crassas ferulas in manus dedit: at alteris dixit, ut glebis sublatis aduersarios percuterent. Sed ubi hi steterunt ita instructi, & centurio prælio signum dedit, hic alij glebis feriebãt, & interdum alij attingebant thoracas & cratis, alij & femur et caligas. Sed ubi cominus fierent, qui ferulas habebant, percutiebant alijs femora, alijs manus, alijs suras: & his qui ad capiundas glebas inclinabantur, & colla feriebant & terga. Ad postremum feruliferi eos in fugam uersos, multo cum risu

ac lu-

ac ludicro percutiebant. Et alij in altera parte accepti, ferulis rursus eadem ijs fecerũt qui percutiebant glebis. Delectatus autem Cyrus tum centurionis cogitatu atque studio, tum militum obedientia, quòd simul & exercebãtur, & excandescebant, simulq; hi uincebant, qui Persarũ arma essent imitati. His igitur Cyrus delectatus, et inuitauit eos ad cœnam, et intutus in tabernaculo eorum quosdam ligatos alium tibiam, alium manum, rogauit quid paterentur: cui respondebant, quòd glebis percußi forent. Rursusq; Cyrus interrogabat, utrũ posteaquã sunt congreßi, an cum erãt procul: cui dicebãt, cum essent procul. Nam ubi feruliferi cominus facti sunt, aiebant ludum fuisse pulcherrimum. Qui autem ferulis concisi erant, exclamabãt non sibi ludum uideri cominus percuti: simulq; ostenderunt ferularum plagas & in utrisq; manibus, & in collis, aliqui etiam in facie: & tum, ut fieri solet, ridebant inter se plurimũ. Postridie uerò campus refertus erat omnibus uiris, qui hosce imitabantur: ac nisi aliud quicquã agerent melius, hoc utebantur ludo. Cum alium quoque esset olim intutus ordinis centurionem, qui à flumine ordinem ducebat singulatim ad læuã: quiq; cum ei uisum esset tempestiuum, iuberet primipilis ut postremũ manipulum traducerent, & tertium, & quartum in frontem: & cum in fronte essent primipili, iußit ut binatim agerent manipulum: exhinc etiam traducebãt decuriones in frontem, & cum rursus ei uideretur tempus esse, iubebat ut quaternatim manipulum agerẽt: ita igitur quincuriones rursus traducebãt, ut quaternatim manipulus incederet. Vbi autem fuissent ad fores tabernaculi, iubens binatim ire ex ijs qui singulatim ibant, immisit primum manipulum, & secun-

dum ad huius caudam sequi iußit: et tertium et quartum itidem iubens ducebat intrò: & ita ut incedebat, ad cœnã discumbebat. His *igitur delectatus* Cyrus, *ob mansuetudinem & doctrinam atq; diligentiam, inuitauit etiam hunc ordinem unà cum centurione ad cœnam.* Cumq; *alius quidam ordinis centurio in cœna adesset inuitatus,* At *meum ordinẽ, inquit,* Cyre *nõ inuitabis in tabernaculum?* Enimuero *cum ad cœnam adsit, hæc omnia facit.* Et *ubi finem habuerit conuiuium, qui cogit ultimum manipulum, educit eum, cui primi sunt ultimi instructi ad pugnam: dein qui cogit tertium manipulum, post hos & tertius et quartus identidem, quò etiam ubi sint ab hostibus abducendi, sciãt ut abire oportet.* Cum *uerò ad iter quod facimus cõstituti fuerimus, si quidem eamus ad aurorã, ego quidem duco, & primus manipulus, primus: & secundus, ut par est, & tertius & quartus, & manipulorum decuriæ & quincuriæ, utcunq; ipse iubeo.* Cum *uerò eamus ad uesperam, qui agmen cogit, & postremi, ducunt primi.* Mihi *autem, qui ultimus sum, ita obediunt, ut consuescãt & sequi et ducere itidem obedientes.* Et Cyrus *ait:* Num *etiam semper hoc facitis?* Facimus *sanè, inquit, quoties cœnamus.* Vos *igitur, inquit, mediusfidius inuito, quòd & adueniẽtes & abeuntes simul ordines meditamini, & id nocte simul & die: simul etiam, quòd & corpora ambulantes exercetis, & prodestis animis doctrina.* Quoniam *igitur omnia facitis duplicata, iustum est duplicatam uobis à me præberi epulationem.* Noli *per* Iouem, *inquit primipilus, uno die præbere duplicatã, nisi duplicatos etiã nobis uteros præbueris.* Et *tum finis conuiuij talis fuit.* Postero *autem die* Cyrus *illum ordinem, ut dixerat, inuitauit.*

Quæ

Quæ ubi alij quoq; didicissent, reliqui eos imitati sunt omnes. Sed cum olim milites omnis censeret in armis Cyrus, simulq; ordinaret, uenit à Cyaxare nuncius, qui diceret Indorũ adesse legationẽ. Quare is ingredi iussus: Fero tibi, dixit, etiam stolam pulcherrimã à Cyaxare: uult enim te anteuertere, quò splendidißimo ornatißimoq; corporis cultu aspiciaris ab Indis, dum aduenis. Quæ Cyrus ubi audisset, præcepit primo ordinis centurioni, qui instructus erat, ut stans ad dexterã singulatim ordinẽ duceret, in frontemq; locaret: & secundo iußit, ut idem præciperet, ac per omnis idem iußit ut traderetur. Qui ita obedientes, & præceperũt celeriter, & quæ præcepta sunt fecere quamprimũ, breuiq; tempore fuerũt in fronte quidem ad ducẽtenos (totidẽ enim erãt ordinũ centuriones) in medio uerò agminis ad centenos. Vbi autem cõstituti sunt, eos sequi iußit pro suo ductu, cõtinuoq; ducere maturabat. Sed postq̃ didicisset callẽ ad regiã ferẽtem esse angustiorem, q̃ ut in fronte omnes trãsirẽt, iusso primo ordine sequi loco suo, secũdo ad caudam huius, atq; ita deinceps omnib. Cyrus quidẽ ducebat aßiduè: alij uerò ordines sequebãtur, quisq; ad anterioris caudam. Misit præterea ministros duos ad callis introitũ, quò imprudentibus uiæ quid factu opus foret, significaret. Sed ubi uenerunt ad Cyaxaris ianuã, præcepit primo ordinis cẽturioni, ut ordinẽ in duodenos circa mediũ instrueret: duodenarios uerò profectos in fronte cõstitueret circa regiã: ac secũdo eadẽ præcipi iußit, et ita deinceps omnibus. et hi quidẽ hæc faciebãt. Hic uerò ad Cyaxarẽ est ingressus in stola Persica minimè sordida aut inepta. Quẽ intutus Cyaxares celeritate quidẽ lætatus est, sed turbatus uilitate stolæ,

Quid hoc, ait, Cyre? Cuiusmodi rem fecisti ita Indis apparens? Ego sanè uolebam te quàm splendidißimum apparere. Nam mihi ornamento hoc erat, quòd mea natus sorore magnificus et elegantißimus uidereris. Ad quæ Cyrus inquit: Et utrum magis te ornassem Cyaxares, si cum induerer ueste purpurea, caperemq; armillas, et monili collum circundarẽ, ociose iußis tuis audirẽ: an potius nunc, quando cum talibus tantisq; uiris adeò properè tibi pareo, cum sudore ac studio tui honorandi gratia, tum ornatus ipse, tum alios ostentans adeò tibi obedientis? Hæc Cyrus locutus est. Quem Cyaxares cum rectè dicere putasset, uocauit Indos. Qui ingreßi dixere, mitti se ab Indorũ rege, ab quo iußi essent interrogare, qua ex re bellum esset & Medis & Assyrio. Et cum te audissemus, iußit ut rursus iremus ad Assyrium, & ab illo eadem hæc interrogaremus. Ad postremum, ut uobis utrisq; diceremus, regem Indorũ considerato iure, cum illo fore cui iniuria sit illata. Ad hæc Cyaxares ita respondit: Me igitur audite. Nulla nos Assyrium afficimus iniuria prorsus. Illum, si opus est, adite interrogaturi quid dicat. Cyrus autem cum adesset, quærebat ex Cyaxare: Num etiam ego, inquiens, dicam quod sentio? Qui iußit ut diceret. Vos igitur, inquit Cyrus, regi Indorũ hæc nunciate, nisi quid aliud Cyaxari uidetur, nos ita dicere: Si quid iniuriarũ à nobis Assyrius dicit in sese illatum, eligimus ipsum regem Indorũ iudicem. His igitur auditis, legati abierunt. Sed postquã Indi egreßi sunt, Cyrus ad Cyaxarem dicere hæc cœpit: O Cyaxares equidem ueni domo sine multis priuatis pecunijs: quot autem erant, harũ mihi paucæ sunt reliquiæ, eas enim in milites consumpsi. Et hoc miraris fortasse tu,

quo

quo pacto eas cõsumpserim, quãdo hi milites abs te alantur. At ne te lateat uelim, eas à me consumptas esse pecunias in nullum aliud opus, quàm ad honorem et gratiam, dum præclarum alicuius militis facinus admiror. Videtur enim mihi omnibus, quos ullus uelit cuiuscunq; rei bonos reddere adiutores, his iucundius esse, si bene & dicendo & faciendo fuerint ab illo incitati, quàm si molestia afficiantur, coganturq́;. Quos igitur quisquam uelit alacres sibi rerum bellicarum adiutores facere, hi omnino uenandi sunt mea sententia bonis & uerbis, & rebus. Amicos enim eos, nõ inimicos esse oportet, qui pro nobis sine excusatione sunt pugnaturi: & talis quidem amicos, ut neq; secũdis in rebus sint imperatori inuisuri, neq; in aduersis eũ prodituri. Hæc igitur ipse ita prouidẽs, pecunijs opus esse puto. Omnibus autem in rebus ad te respicere, cuius permultam sentio esse impensam, uidetur mihi absurdum esse. In medium autem considerandum arbitror & tibi, & mihi, ne tibi sint pecuniæ defuturæ. Nam si hæ tibi abundè fuerint, scio etiã mihi futuras, ubi opus fuerit, præsertim si in huiusmodi eas rebus accipiam, quarum sumptus, ubi eas capias, tibi sit conducturus. Memini audiuisse abs te iandudum, te ab Armenio nunc contemni, quoniam audit hostes aduersus nos ire. Quo fit, ut neq; exercitum mittat, neq; tributũ quod debet. Facit hæc, inquit, Cyre. Itaque ego uereor, utrum mihi sit melius bellum inferre atq; eum cogere, an magis cõducat per hoc temporis missum facere, ne hunc etiam alijs aduersus nos hostem addamus. Et Cyrus interrogabat: At habitacula utrum ei sunt in munitis locis, an contrà? Ad quẽ Cyaxares respondit: Nequaquã in locis sunt admodum munitis. Ego enim

Milites ut ad res alacriter gerendas excitandi.

hoc noui. Sunt ſanè montes ubi queat, ſi ſubitò abierit, tutus eſſe, quò minus captiuus fiat: neq; res item eæ capiantur, quaſcunq; ſubuehere potuerit, niſi quis pertinacius obſederit, quemadmodum à patre meo factum eſt. Dein hæc Cyrus locutus eſt: Si mittere me uolueris, additis mihi equitibus quot uiſi fuerint tibi ſatis, effecturum me puto pro deorum ope, ut & milites mittat tibi, & tributum ſoluat: ac item futurum ſpero, ut nobis magis amicus fiat quàm nunc eſt. Et Cyaxares inquit: Et ego ſpero illos magis ad te ituros quàm ad me: audio enim ibi pueros quoſdam tecum unà olim uenari conſueſſe: itaq; rurſus eant ad te fortaſſe. Quos ſi ceperis, agat Armenius omnia quæ nos uolumus. Videtúr ne igitur, inquit Cyrus, tibi cõducere occultãda eſſe cõſilia hæc noſtra? Magis enim, inquit Cyaxares, eorũ aliquis in manus ueniat: ac ſi quis eos aggrediatur, poßint capi imparati. Audi igitur, inquit Cyrus, an tibi uideor quicquã dicere. Sæpe cum ſocijs meis omnibus uenatus ſum circa montes & tui & Armeniorum agri, & equitib. olim aliquib. aſſumptis ex hiſce Medis ſocijs illuc ibam. Similia igitur, inquit Cyaxares, ſi facias, haud eris ſuſpectus. Quòd ſi maiores copiæ illis appareãt copijs quas ad uenationem habere conſueſti, hoc nimirum ſuſpicionem afferat. Sed licet etiam hac in re, inquit Cyrus, excuſationẽ inſtruere ueriſimilem, ſi quis ad illos enunciet, uelle me magnã facere uenationẽ, et abs te equites palàm petere. Dicis tu quidẽ perpulchrè, inquit Cyaxares: atqui ego tibi non dabo præter paucos quoſdam, quaſi iturus ſim ad caſtella, quæ ſunt iuxta Aſſyriã: etenim illuc ire inſtitui, atque ea reddere quammunitißima. Cum tu autẽ proceſſeris cum tuis copijs, ac duos iam

dies ue

dies uenando contriueris, mittam tibi meorum & equitum & peditum quantum sat fuerit: quibus tu assumptis, continuò ascendas. Ipse uerò cum alijs copijs enitar non abesse à uobis procul, quò ubi tempus fuerit, superueniã. Hoc igitur modo Cyaxares continuò coëgit ad castella equites ac pedites, præmisitq; currus cum cibo, ea uia quæ ducit ad castella. Cyrus autem sacrum fecit propter profectionem, simulq; ad Cyaxarem mittens, petebat iunioris equites. Hic uerò non multos ei dedit, cum permulti ad eum uellent. Cumq; Cyaxares iam antecessisset cum copijs peditũ atq; equitũ, ea uia quæ ad castella ducit, Cyri sacrificia de eundo aduersus Armenium bona extiterunt: & ita Cyrus suos ducit tanquam in uenationem instructus. Ei uero proficiscenti, continuò in primo agro exurgit lepus. Aquila autem uolans dextera, leporẽ despiciẽs fugientem, & irruit, & percußit illum, extulitq; correptum, eoq; ablato in collem proximum, pro libidine utebatur præda. Augurium igitur Cyrus intutus, cum lætatus est, tum Iouem regem adorauit, dixitq; ad præsentes: Venatio quidem, amicißimi uiri, pulchra est futura si deo libuerit. Vt autem ad fines uentum est, continuò uenabatur, quemadmodum consueuit. Et peditum atq; equitum multitudo mota est ita, ut feræ exurgerent. Fortißimi uerò pedites atq; equites diuisi sunt, exurgẽtisq; bestias excipiebant atq; insequebãtur. Multosq; cepere sues ac ceruas, capreasq;, & asinos syluestris. Nam in his locis permulti sunt etiam hoc tempore syluestres asini. Finita autẽ uenatione, cum applicuisset ad finis Armeniorũ, cœnatus est. Rursusq; postridie uenabatur, ad eos mõtes accedens quos desiderabat. Cumq; rursus uenari desisset, cœ-

nabat. Vt autem accepit exercitum, quem Cyaxares miserat, aduentare, misso ad eos clàm nuncio, iußit abessent duas parasangas, hoc est, stadia sexaginta, ibiq́; cœnarent, hoc prouidens conducturum ad latendum. Vbi autem cœnarint, dixit eorum principi, ad se iret. Post cœnam ad se uocauit ordinũ centuriones. Qui ubi adfuere, locutus est in hunc modum: Armenius, uiri amicißimi, & socius erat antea & subditus Cyaxari: sed nunc ut accepit hostes aduenientis, eum contemnit, quippe qui neq; exercitum nobis mittit, neq; tributum soluit. Itaq; nunc uenimus ad hunc uenandum si poßimus. Quare ita faciundum uidetur mihi. Tu Chrysanta, cum delatus in fines fueris, assumpto dimidio Persarum qui sunt nobiscum, facto montano itinere, montes occupa, quô eum cum metus ullus inuaserit, aiunt confugere. Duces autem ipse dabo tibi. Et hosce quidem montis densos arboribus esse ferunt, itaq; sperandum est latêre nos posse. Veruntamen si præmittas ante exercitum ex tuis aliquos expeditos uiros, qui latronibus & numero & dolis similes sint, hi si in Armenios ullos incidant, quos quidem comprehenderint, eos impediant, ne quid renuncient: quos uerò nequeant cõprehendere, eos longius insequantur, quò apertè non poßint totum aspicere agmen tuũ, sed de furtis potius consultent. Et tu quidem ita facito. Ego autem cum primũ illuxerit, dimidium peditum mecum habens, omnisq́; equites, campestri itinere uidelicet continuò proficiscar ad regiam. Et si quidem obstiterit, pugnandum erit: sin se campo subduxerit, cursim erit insequendus. Quòd si fugerit in montes, hic tum opus futurum est, ut qui ad te uenerint, eorum euadat nemo. Existimato ita nos futuros, ut qui feras indagantur in

uenatio-

uenatione: te autem, ut eos qui ſunt ad plagas. Illud igitur memineris, oportere prius ſaltus obſtruere, quàm feræ moueantur. Eosq́; latêre opus eſſe, qui ſunt ad hos aditus ordinati, ne auertant delatas feras. Ac noli tu quidem rurſus facere Chryſanta, quemadmodum quandoq; ſoles ob uenandi ſtudium. Nam ſæpe totã noctem in negocio ſomnum nõ admittis. Sed eſt hoc tempore permittendum, ut uiri mediocriter cubent, dormire ut poßint. Neq; tu ſanè montibus ſoles errare, quòd careas itineris ducibus: ſed quacunq; feræ ſubducunt, hâc tranſcurrens tranſire didiciſti. At noli ſic etiam nunc per loca difficilia tranſitu abruptáq; proficiſci, ſed ducibus tuis iube, niſi longè breuior uia fuerit, per facillimam ducãt. Quod enim agmen facillimum ſit, idem eſt celerrimum. Nec etiam quia ſis ſolitus per montes currere, uelis te curſus præſtare ducem, ſed ut te ſequi poßit exercitus maturè ducito. Bonũ etiam eſt, ut ex robuſtißimis aliqui & alacerrimis uiris, ſubſiſtant quandoq; atq; alios adhortentur. Sed ubi cornu præterierit, incitãda eſt acceleratio, ut omnes quo ad eos qui ingrediuntur, currere uideantur. Hæc ubi Chryſantas audiſſet, lætatus admodum Cyri præceptione, animoq́; elatus cepit itineris duces. Et ijs qui ſecum erant profecturi, poſteaquam iußiſſet faciunda, dedit ſe quieti. Sed ubi dormiſſet quantum uiſum eſt ſatis, ad montes proficiſcebantur. At Cyrus ubi illuxit, nuncium ad Armenium præmiſit, qui iuſſus eſt ita dicere: Cyrus, ô Armenie, ita ut facias, iubet, uti quamprimum uenias tributum & exercitum habens. Quòd ſi rogat ubi ſum, uera dicito, quòd in finibus. Sin rogat, an ipſe uenio, hic etiam uera loquere, quòd neſcis. Sin quæſierit, quot ſumus, iube aliquem ipſe

tecum ut mittat, ac discat. Nuncio igitur misso Cyrus hæc monuit, existimans amicius ita esse, quàm si prædicens nihil, proficisceretur. Ipse uerò instructus quamoptimè, & ad peragendum iter, & ad pugnãdum, si opus fuerit, pergebat. Iußit præterea militibus, ab iniuria abstinerent: ac si quis in Armenium quenquam incidisset, eum moneret, ut & nihil metueret, & quisq; pro uoluntate uenalia ferret, ubicunq; ipsi forent, siue esculenta uellent, siue poculenta uendere.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER TERTIVS, FRANCISCO Philelpho interprete.

YRVS *igitur in his erat. At Armenius auditis quæ sunt à Cyro nunciata, perterritus est, secum ipse cogitans, quòd esset iniustus, cum neq; tributum solueret, nec exercitum mitteret. Vehementißimeq́; timebat quòd uisus esset muro cingẽdæ regiæ fecisse initium, quò satis esset ad repugnandum. Quare ob hæc omnia ueritus simul mittebat, tum ad cogendas uires suas, tum iuniorem filium Sabarin in montes, ac item uxores & suam & filij, atq; filias, & ornatum quoq; atq; apparatum cum his preciosißimum mittebat, datis qui eos deducerent. Ipse autem et speculatores simul mittebat instutum, quid ageret Cyrus, & præsentis Armenios instruebat, cum celeriter alij aderant, qui dicerent hunc ipsum Cyrum adesse unà. Hic igitur non amplius sustinuit manum conserere, sed sese subtraxit. Quod ubi uidissent Armenij, diffugerunt quisq; ad sua habitacula, ut qui uellent*

res suas

res suas procul portare. At Cyrus ut campũ uidit discurrentium & impellentium plenum, ad eos clàm mittebat, inquiens, eorum se nemini hostem esse, qui manerẽt: quòd si quem ceperit fugientem, eo pro hoste se usurum. Itaq; plures restiterunt. Qui autem clàm secesserant, erant unà cum rege. At ubi hi qui antecesserant unà cum mulieribus, in illos inciderunt qui latebant in monte, & clamoribus continuò complebant omnia, atque eorum plures capti sunt. Demum uerò & filius, & uxores, & filiæ simul cum pecunijs capiuntur, quotquot unà cum illis agebantur. Ipsorum autem rex ut sensit quæ gerebantur, quâ uerteretur ignarus, quendam in collem fuga se recepit. Quæ Cyrus item intutus, collem cingit præsenti agmine, mittitq; ad Chrysantam, iubens ut relicta montis statione ad se iret. Et agmen quidem cogebatur ad Cyrum, qui ad Armenium misso caduceatore, ita interrogabat: Dic mihi Armenie, utrũ uis istic manens, cum fame sitiq; pugnare, an in planitiem descendis nobiscum manũ conserere? Cui respondit Armenius, se cum neutris pugnã uelle. Ad quem rursus mittens Cyrus interrogat: Quid igitur istic sedes, & non descendis? Quoniam, inquit, quid me facere oporteat, ambigo. Sed nihil, inquit Cyrus, ambigere te oportet. Nam licet tibi ad agendã causam descẽdere. Quis autem, inquit, iudex futurus est? Videlicet, inquit, cui deus etiã sine iudicio te uti dedit, ut uelit. Hic igitur Armenius neceßitate cognita descendit. Ac Cyrus et illo, & alijs omnibus illius rebus intra exercitũ receptis, castra posuit, cum uires iam omnis simul haberet secũ. Per id uerò tẽporis Armenij filius ætate maximus Tigranes, ex peregrinatione quadã aduenit, qui fuerat olim Cyro cõuenator.

Hic rebus ijs auditis, ita ut habebat, continuò ad Cyrum proficiſcitur. Sed ubi uidit patrem ac matrem, ſororesq́;, atq; uxorem ſuam captiuos factos, collachrymatus eſt, ut par erat. Cyrus autem illum intutus, alia in eum benignitate nulla eſt uſus, ſed dixit: Veniſti in tempore, ut de patre cauſam præſens audias. Conuocabatq́; continuò Perſarum ac Medorum duces, & ad hos etiam acciebat ſi quis aderat ex honeſtis Armenijs: neq; amouit, ſed audire permiſit mulieres, quæ aderant in rhedis. Atq; ubi idoneum fuit, dicere eſt aggreſſus: Et ô, inquit, Armenie, primùm tibi cõſulo in cauſa loqui uera, quò tibi id unũ deſit, quod eſt odioſiſsimum. Nanq; apertum mendacium, ut ſcis, impedimento eſt hominibus maximè ad ueniam conſequendam. Dein conſcij tibi ſunt & liberi & mulieres hæ, quot quantaq́; geſſeris, & Armenij, qui adſunt: qui ſi te dicere ſenſerint alia, quàm quæ feceris, putabũt te tua ſententia damnatum ad extrema patiunda omnia, ſi minus quæ uera ſunt, audiam. At interroga, inquit, Cyre, quod ipſe uis. Nam horum gratia uera loquar, & fiat quodcunq;. Dic igitur, inquit, mihi, Geſsiſtí ne olim bellũ aduerſus Aſtyagen matris meæ patrem, aduerſusq́; Medos alios? Geſsi equidem. Ab eo autem uictus conueniſtí ne tributum te daturum, iturumq́; in expeditionem ubi iuberet, & munimina non habiturum? Hæc uera ſunt. Nunc ergo quare neq; tributum tuliſti, neq; agmina miſiſti, & munimina muro cinxiſti? Libertatem, inquit, cupiebam. Pulchrũ enim mihi uidebatur & me liberũ eſse, & liberis meis libertatem relinquere. Etenim pulchrum eſt, inquit Cyrus, pugnare quò nunquam ſit futurus quis ſeruus. Quòd ſi aut bello quis uictus, aut alio quoquam modo in ſeruitutem actus,

molia

moliatur herum seipso priuare, hunc tu primus dicito, utrum ut bonum uirum honores honesteq; agentem, an ut iniustum, quem ceperis, supplicio afficias? Afficiam, inquit, supplicio. Nam mentiri me nō sinis. Dic igitur liquidò, inquit Cyrus, singillatim: Si quis tibi in magistratu fuerit, & errarit, utrum eum sinis magistratum gerere, an alium eius loco constituis? Alium, inquit, constituo. Quid si grandem habeat pecuniam, sinis eum diuitem esse, an pauperē facis? Aufero, inquit, quæ habeat. Sin etiā ad hostes eum deficere intelligas, quid facis? Interimo, inquit. Quid enim est opus mendacij me potius argutū, quàm uera dicentem mori? Hic eius filius hisce auditis tiarā discerpsit, peplosq; discîdit: mulieres uerò uociferantes laniabantur perinde, atq; mortuus esset pater, & ipsæ iam perissent. Et Cyrus eas tacere cum iußisset, rursus inquit: De his satis. Hæc igitur iura tua sunt Armenie. Nobis autem quid ex his faciundum consulis? Ad quæ tacebat Armenius, dubius is quidem, utrum Cyro consuleret, num ut se interimeret, an ijs contraria doceret, quæ ipse dixerat sese facere. At filius eius Tigranes interrogabat Cyrum, inquiens: Dic mihi Cyre, quoniā pater uidetur ambigere, uis'ne ea de ipso cōsulam, quæ tibi optima esse reor? Et Cyrus quoniā accepisset quo tempore Tigranes secū uenabatur, sophistam ei fuisse familiarē atq; admirationi habitū, percupiebat audire, quid dicere tādem uellet. Itaq; impigrè iussit ut diceret, quod sentiret. Ego igitur, inquit Tigranes, si quidē tu probas in patre uel quæq; consuluit, uel quæq; geßit, ut hunc imiteris, plurimum tibi consulo. Quòd si tibi uidetur peccasse omnibus in rebus, cōsilium meum est, ne hunc imiteris. Ergo, inquit Cyrus, si faciam iusta, mini

mè peccantem imiter? Sanè, inquit. Supplicio igitur afficiũdus sit pater tuus pro tua ratione: siquidẽ iustum est, iniustum afficere supplicio. Vtrũ *autem censes Cyre melius esse, aut ad tuam utilitatem cruciatũ fieri, aut ad tuũ detrimentũ?* Ergo *meipsum, inquit, hoc pacto cruciarẽ.* Atqui *plurimum tibi noceres, si tum tuos interimis, cum eos comparere tibi sit faciundum plurimi.* At *quo pacto sint homines plurimi faciundi, cum deprehendantur iniusti?* Si *quãdo mea sentẽtia fiant sapientes.* Videtur *enim mihi Cyre ita habere, sine sapientia quidem neque aliàs uirtutis ullam esse utilitatem. Quid enim quisquam utatur robusto fortiue, si insipiens fuerit? Quid equestri? Quid diuite? Quid potestatem habenti in ciuitate?* Vna *cum sapientia et amicus quisq; est utilis, & seruus omnis bonus est.* Hoc *igitur, inquit, dicis, quòd etiam tuus pater hoc uno die ex insipienti factus est sapiẽs?* Valdè *quidem.* Affectum *ergo tu animi esse dicis sapientiã quemadmodum ægritudinem, non disciplinam?* Haud *enim, si uidelicet prudentem fieri oportet, qui futurus sit sapiens, continuò ex insipienti sapiens quisquam fiat. Quid autẽ, inquit, Cyre, nondum sensisti etiam unum uirũ ob insipientiam inire cum eo pugnam, qui se fortior sit: cumq; sit uictus, cessasse continuò à sua in hunc insipientia?* Nondum *item ciuitatem uidisti aduersus alteram ciuitatem instructam ad pugnam, quæ uicta cum fuerit, huic cõtinuò pro pugna obedientiã præstat? Quem autem, inquit Cyrus, patris conflictum dicens, nixius asseueras adeò ipsum esse sapientem effectum?* In *quo, inquit, mehercule sibi conscius factus est, quòd pro libertate quam cupiebat, seruus sit factus, ut antea nunq̃. Quæ autem putauit latêre oportere*

tere, aut præuenire aut propulsare, horum nihil potuerit efficere. Te autem nouit, cum uoluisti eum decipere, ita decepisse, quemadmodũ si quis cæcos ac mutos, nulliusq́; sensus atq; mẽtis homines deciperet. Quæ uerò putasti latêre oportere, ita à te occultata esse nouit, ut quæ sibi putabat loca parasse munitißima, hæc ei tu carcerem clàm antea struxeris. Tanta autem celeritate eum superasti, ut à loco longe distanti cum magnis copijs profectus, prius assequereris, quàm hic uires apud se suas coëgerit. Dein, uidetúr ne tibi, inquit Cyrus, talis conflictus satis esse, qui homines reddat sapientis ad alios cognoscendos qui sint se meliores? Longe quidẽ magis, inquit Tigranes, quàm cum quis pugna sit uictus. Nam corporis uiribus superatus interdum putauit fore, ut corpore exercẽdo repugnaret. Et urbes captæ arbitrantur assumptis socijs repugnatum iri. Quos autem melioris sese aliqui dixerint, his plerunq; etiã non coacti libenter parent. Tu quidem uideris nõ existimare homines cõtumeliosos eos nosse, qui se sint temperãtiores: neq; fures illos, qui nõ furãtur: neq; mentiẽtis, qui loquũtur uera: neq; iniustos, qui iusta quæ sunt, faciunt. An es ignarus nunc quoq; patrem tuũ esse mentitum, neq; cõstanter obseruasse quæ nobiscũ conuenerat, nequaquam is quidem nescius nos eorũ nihil omnino esse transgressos, quæ Astyages cõuenisset? At nec ego, inquit Tigranes, hæc dico, solam meliorũ cognitionem sine ulla pœna à melioribus inferẽda reddere homines prudentis, quemadmodum nunc meus pater dat pœnas. Verũ tuus pater, inquit Cyrus, nullum prorsus adhuc passus est malum, qui, scio, admodum timet, ne extrema omnia patiatur. Num igitur quicquam putas, inquit Tigranes, magis

hominesſibiſubijcere, quàm uehementem metum? Num *es neſcius eos, qui ferro percutiuntur, quod ſupplicij genus putatur ualidiſsimũ, rurſus etiam uelle aduerſus eoſdem pugnare?* Quos *autem uehementer homines metuerint, ad hos ne ſi conſolentur ſe quidem, poſſunt etiam oculos conuertere.* Dicis *tu, inquit, metum maiori ſupplicio eſſe hominibus, quàm ſi re ipſa male afficiãtur?* Ac tu *quidem noſti, inquit* Tigranes, *me uera dicere: ſcis enim eos, qui metuunt exilium patriæ, quiq́; pugnaturi timent ne uincantur, degere in animi acerbitate.* Et *eodem modo qui nauigant, ne patiantur naufragiũ, & qui ſeruitutem ac tributũ metuunt, hoſce neq; cibum poſſe, neq; potum capere propter metum.* Qui *iam uerò exules ſunt, et qui uicti, & qui ſerui, poſſunt interdum magis etiam quàm felices ipſi, & comedere & dormire.* Eſt *q́; manifeſtius etiam in hiſce metum eſſe ueluti onus quoddam: aliqui enim metuentes, ne ſi capti fuerint, mortem dent, prius ob metum moriũtur: alij iacientes præcipites ſeipſos, alij laqueo ſuſpẽdentes, alij iugulantes. uſqueadeo metus rerum omniũ horribilium maximè animos perterret.* Meum *uerò patrem quî nunc putas animo affici, qui non modò de ſua, uerùm & de mea, & de uxoris, & de omnium liberorum ſeruitute metuit?* Ad *hæc reſpondit* Cyrus: At *quòd pater hic tuus ita nunc afficiatur, facilè equidem crediderim.* Nam *eiuſdem uiri eſſe uidetur mihi, & in ſecundis rebus uti contumelia, & in aduerſis animo conſternari celeriter: et rurſus item ſi quid reſpirarit, animo efferri, ac iterum moleſtum ſe præſtare. Sed ita eſt profectò* Cyre. No*ſtra quidem errata in cauſa ſunt, quò minus credatur nobis.* Verũ *tibi licet caſtella muris cingere, & quæ munita*

ſunt

ſunt continere, & aliud fidei pignus capere, quodcunq; uelis: ac nos ſanè habebis, qui hæc feramus haud iniquo admodum animo: meminerimus enim nos harũ rerũ eſſe autores. Quòd ſi cui illorum, qui nihil deliquerint, regnum tradas, ac fidem eis non adhibeas, uide ne ſimul & benefacias, & illis amicus non exiſtimeris. Sin rurſus odium cauens, minus eis iuga imponas, quò à contumelia abſtineant, uide ne illi denuò corrigendi etiã ſint magis, q̃ nos nunc fuerimus. Sed ita, inquit Cyrus, per deos immortalis, huiuſmodi ego miniſtris non libẽter mihi uidear uti, quos ſciã neceßitate miniſtrare. Quos autem norim beneuolentia amicitiaq; mea quod opus eſt capeſſere, hi mihi uidentur etiam ſi peccarint, facilius ferendi, quàm ij qui me exoſi, omnia cumulatißimè neceßitate præſtant. Ad quæ Tigranes reſpõdit: Amicitiã à quibus unquã tantam capias, quantam à nobis comparare nunc potes? Ab illis, inquit, mea ſententia, qui mihi hoſtes fuere nunquã, ſi uelim in eos eſſe beneficus ſic, ut ipſe nunc iubes uobis benefaciam. Num etiam poßis, inquit, Cyre quenquã hoc tempore inuenire, in quem tanta utaris beneficentia, quanta in patrem meũ? Si quem uiuere nunc ſinas, qui nulla in te ſit uſus iniuria, quam eum tibi putes gratiam habiturum? Quid etiam, ſi eius liberos & uxorem non auferas? Quis te huius rei gratia amabit magis, quàm qui putat iure ſibi auferri debere? Regnum uerò Armeniorum ſi minus habebit, ſcis ad nullum q̃ ad nos dolorem peruenturũ. Itaq; ex hac re perſpicuum eſt, in quem maximè dolor peruenit, ſi rex non fuerit, hunc accepto imperio, maximã tibi gratiã habiturũ. Quòd ſi tibi curæ eſt, ut haſce res abiens relinquas pacatißimas, cõſidera utrũ putes habere quie-

Miniſtri qui meliores.

tius, nouóne incipiente imperio, an permanente usitato? Sin est tibi curæ, ut quamplurimũ exercitũ educas, quem magis existimas hunc rectè scrutari, quàm qui sæpe eo est usus? Si præterea pecunijs opus fuerit, quem has censeas melius paraturũ, quàm qui & nouit, & quæ sunt eas habet omnis? O Cyre, uir optime, caue ne si nos amiseris, maiori tibi sis detrimento, quàm pater tibi potuerit nocere. Tigranes in hunc modum locutus est. At Cyrus hæc audiẽs mirificè lætabatur, quòd putaret sibi ad exitũ eueni re omnia, quæcũq; Cyaxari fuerat pollicitus sese acturũ. Meminerat enim dixisse, futurum se putare ut faceret Armenium ei amicũ magis, quàm esset antea. Et exhinc Armenium rogat: Si hæc igitur uobis credidero, dic tu mihi Armenie, quantũ mecum mittes exercitum, & quantum pecuniarũ in bellum conferes? Ad hæc ait Armenius: Nihil habeo Cyre simplicius tibi dicere neq; iustius, quàm ut tibi declarem potentiam omnem meam: quam ipse cum uideris, quantum tibi uisum fuerit, exercitum agito, relicto hic regni præsidio. Itidem etiam de pecunijs iustum est tibi declarem, quanta mihi sit quantitas. Quibus tu cognitis, accipies quantũ uolueris, ac itẽ mihi relinques quantũ libuerit tibi. Et Cyrus inquit: Agè igitur, dic mihi quantæ tibi sunt copiæ, dic etiam quantum pecuniarũ. Hic, inquit Armenius, equites Armeniorum sunt ad octo millia, pedites uerò ad quadraginta millia. At pecuniæ unà cum thesauris quos reliquit pater, sunt in argentũ supputatæ plures, quàm tria millia talenta. Ac Cyrus nihil cunctatus inquit: Exercitus igitur, quoniam Chaldæi finitimi aduersus te bellum gerunt, dimidium mecum mitte. Ex pecunijs uerò pro talentis quinquaginta quæ ferebas tributo, duplum

plum Cyaxari ſoluito, quoniam ea ſoluere deſieris. Mihi uerò alia talenta centum dato mutuo: pro quibus ego tibi polliceor, ſi mihi deus benignus fuerit, me aut maiora in te beneficia collaturum, aut pecunias ipſas, ſi ſit facultas, dinumeraturum. Quòd ſi facultas defuerit, impotentiæ, mea ſententia, non iniuſtitiæ damnandus iure uidear. Et Armenius: Per deos, inquit, Cyre noli ita loqui, alioquin nulla mihi erit in te fiducia: ſed exiſtimato, quaſcunq; mihi pecunias reliqueris, non ſecus tuas eſſe, quàm quas habeas tecum abiens. In rem bonam, inquit Cyrus. At ut recipias uxorem, quantũ mihi pecuniarum des? Quantumcunq; equidem poßim. Quid uerò ut recipias liberos? Et propter hos, inquit Armenius, quantumcunq; mihi facultas ſit dare. Hoc pacto, inquit Cyrus, hæ ſunt plures duplo quàm habeas. Tu autem, inquit, dic mihi Tigranes: Quanti emas, quò recipias uxorem? Hic uerò & nuper uxorẽ duxerat, et eam mirificè amabat. Equidem, inquit, ô Cyre anima emam, quò hæc nunquã famuletur. Tu igitur, inquit Cyrus, abducito uxorem tuã: nec enim feciſſe hanc captiuã puto, cum ipſe nunquã à nobis fugeris. Et tu quoq; Armenie & uxorem tuam, & filios tecum age eorum nemine relicto, quò uideant ſe abire ad te liberos. Et nunc apud nos cœnate, cœnati uerò abite quô uobis libet. Ita igitur mãſerunt. Illis autẽ diſcũbentib. poſt cœnã Cyrus, Dic mihi (inquit) Tigranes, uir ille ubínam eſt, qui nobiſcum unà uenabatur, & quẽ ipſe admirari plurimũ uidebare? Nónne, inquit, eum pater hic meus interemit? Ob quã, inquit Cyrus, iniuriã? Dicebat ab eo me uitiari: qui Cyre, ita erat honeſtus, ac bonus, ut etiã cũ eſſet moriturus, me ad ſe uocarit, inquiẽs: Noli Tigranes quic-

quam ſuccenſere patri de morte mea. Non enim ulla maleuolentia hoc fecit, ſed imprudentia. Quæcunq; uerò per imprudentiã ab hominibus delinquuntur, hæc omnia eſſe arbitror inuita. Ad hæc inquit Cyrus: Heu illi uiro. Sed Armenius ita dixit: O Cyre, neq; hi, qui ſuis cũ uxoribus adulteros cõprehendunt, ob hanc cauſam eos interficiũt, quòd illas reddant impudicas: ſed quia ipſos exiſtimãt ab eis auferre charitatẽ erga uiros, itaq; ijs ut hoſtibus utuntur. Ita & ego illi inuîdi, quòd facere uideretur, ut filius meus ſe magis quàm me patrem admiraretur. Ad quæ inquit Cyrus: Sed ita per deos, Armenie, uideris mihi humana perpetraſſe errata: ac tu Tigranes patri ignoſcito. Cum talia illi tum diſſeruiſſent, et perbenignè eſſent excepti, ut par erat, ex reconciliatione in rhedas unà cũ uxoribus aſcẽdentes, abibãt læti. Cumq; ueniſſent domũ, narrabant Cyri alius ſapientiam, alius conſtantiã, alius manſuetudinẽ, alius etiam pulchritudinem atq; magnitudinẽ. Hic igitur Tigranes quærebat ex uxore: Num etiam, inquiens, tibi Armenia Cyrus uidebatur eſſe pulcher? At illum ædepol, inquit, non ſpectabam. Sed quem, inquit Tigranes, ſpectabas? Illum ecaſtor, inquit, qui dixit ſe anima ſua fuiſſe empturum ſeruitutem meam. Et tum ſanè, ut erat conſentaneum, poſt huiuſmodi uerba inuicem quieſcebat. Poſtridie uerò illius diei Armenius & ad Cyrum, & ad exercitum uniuerſum dedit hoſpitalitatis munera. Suis autem, quos ire in expeditionem oportebat, pronunciauit, in tertiũ diem ibi adeſſent: & quas pecunias Cyrus dixerat, duplicatas eas dinumerauit. At Cyrus quot iuſſerat acceptis, alias remiſit: quærebatq; uter eſſet ducturus agmen, filiuśne, an ipſe. Reſponderuntq; uterq; ſimul: &
pater

pater quidem ita, Quencunq; ipse iubebis. At filius ita: Equidē ipse abs te Cyre nō abero, ne si sarcinarius quidem sim secuturus. Cui arridens Cyrus: Quanti, inquit, æstimares, ut uxor tua esset auditura te sarcinā ferre? At minimè opus erit ut audiat, agam enim: itaq; uidere licebit ei quicquid geram. Tempus instruendi sit uobis, inquit Cyrus. Existimato, inquit Tigranes, instructos adfore, quicquid dederit pater. Et tum quidem munerati milites dederunt se quieti. Postero autem die Cyrus Tigrane ac fortißimis Medorum equitibus acceptis, & ex amicis suis quot opportuni uisi sunt, regionem obequitans conspicabatur, cōsiderabantq; ubi castellum muro cingeretur: et ubi uenisset in uerticem quendam, interrogabat Tigranem, qui essent hi montes, unde Chaldæi decurrentes prædarentur. Quibus à Tigrane ostensis, quærebat rursus: Nunc in his montibus solitudo agitur? Non mehercule, respondit, sed in illis speculatores sunt semper, qui alijs significant, quicquid uideant. Quid igitur, inquit, faciunt ubi senserint? Auxilium laturi eunt ad uertices, quisq; pro uiribus. His Cyrus auditis, ubi considerasset, audissetq; multū agri esse Armenijs, & desertum et incultum esse propter bellum, tum quidem & ipse & cæteri ad castra redierunt, & ubi cœnati sunt, quieti se dederunt. Postridie uerò & Tigranes ipse instructus aderat, et equites ad quatuor millia cogebantur ei, & sagittarij ad decem millia, & tantundem scutatorū. At Cyrus interea dum hi colligebantur, sacrū faciebat. Sed posteaquā litauit, Persarum conuocati atq; Medorum duces ubi simul fuere, talibus eos alloquitur:

Viri amicißimi, mōtes hi quos uidemus, sunt Chaldæorum: hos si occupauerimus, fecerimusq; castellum in uer Cyri oratio.

tice, necesse sit ut utriq; & Armenij & Chaldæi, ad sanitatẽ erga nos redeant. Et sacrificia quidem nobis bene habent. Humana uerò audentia ad hæc agenda nõ ita nobis magno erit auxilio, ut celeritas. Nam si occupatũ eò ascenderimus prius quàm hostes cogantur, aut sine pugna omnino capiamus uerticem, aut & paucis utamur & imbecillis hostibus. Laborũ autẽ nullus est neq; facilior, neq; tutior, q̃ ut nunc constanter acceleremus. Ite nunc ad arma. Et uos quidẽ Medi pergite nobis ad læuã. Vos autem Armenij dimidiati, pars ad dexteram, pars ante nos ducite: at uos equites post nos sequimini, hortãtes & urgentes nos sursum. Quòd si quis molliorẽ se præstiterit, ei aduersamini. His dictis Cyrus antecedebat, rectos manipulos ducens. At Chaldæi ubi nouerũt impetũ sursum fieri, & id cõtinuò suis significabant, & unà clamore inuicem sublato cogebãtur. Cyrus autẽ ita monebat: Viri Persæ nobis accelerandũ esse significant. Nam si sursum anteuerterimus, hostes poterũt nihil. Habebãt autẽ Chaldæi cratis & tragulas duas, dicebãturq; esse hominũ illius regionis bellicosißimi. Et stipendio merent, cum his cuiq̃ opus est, quoniã sunt et bellicosi maximè & pauperes. Etenim regio est ijs & montuosa, et breuis, quæ pecunias habeat. Vt autẽ Cyri milites propius facti sunt montiũ fastigijs, Tigranes unà cum Cyro proficiscens ait: Num Cyre nosti, nobisipsis quãprimũ esse pugnandũ, cum Armenij non sint eiusmodi, qui hostes sustineãt? Ac respondens Cyrus, hoc se nõ latêre, Persas monuit sese instruerent, quòd esset quamprimũ insequendum, cum subterfugientes Armenij hostis Chaldæos propè nos subduxerint. Talis igitur duces se præstabant Armenij. Qui autem aderant ex

Chaldæis

Chaldæis, ut propè Armenij facti sunt, cōfestim in eos ululantes, ut consueuerāt, cursim ferebantur: quos Armenij, ut soliti erāt, minimè expectabant. Vt autem fugantes illos Chaldæi uiderunt obuios hostis qui sursum tenderent, gladios ferre, alij quidem eis appropinquātes statim mortui sunt, alij fugerunt, etiam quidam capti sunt. Curriculoq; montium cacumina capiuntur. Quæ ubi Cyri milites tenuissent, & Chaldæorum habitacula despexerunt, & eos ex proximis habitaculis fugere senserunt. At Cyrus, ut milites omnes conuenerunt, prandium præcepit. Qui ubi pranderunt, ipseq; didicisset, ubi speculæ Chaldæorum erant locum esse & munitum ac tutum, aquisq; abundantem, ibi continuò castellum muro circundabat, iubebatq; Tigrani ad patrem mitteret, iuberetq; ut ad se iret, secum adductis quotquot essent & fabris & architectis. Ad Armenium quidem abibat nuncius. Cyrus uerò cum ijs qui aderant murum struebat, cum per id temporis ad eum adducunt captiuos uinctos, & aliquos etiam uulneratos. Quos Cyrus ut uidit, uinctos continuò solui iußit, saucios autem uocatis medicis curandos imperauit. Dein uerò dixit Chaldæis, uenisse sese, neq; quòd cuperet illos perdere, neq; quòd esset sibi opus bello, sed quoniam uellet inter Armenios pacem facere & Chaldæos. Priusquā tenerētur cacumina, scio, inquit, uobis pace opus nō fuisse: securè enim habebant res uestræ: sed Armeniorū bona agebatis ferebatisq;. Nunc autem uidetis aliquando, qua estis conditione. Itaque ego uos dimitto domum, & reliquos captiuos: uobisq; alijs Chaldæis tempus do consultādi, siue nobiscū uultis belligerare, siue amici esse. Et bellum si gerere optatis, nolite huc inermes ire, si sapitis. Sin

uobis arbitremini pace opus esse, uenite sine armis. Vt *autem res uestræ bene habeãt, si amici fueritis, mihi erit curæ.* Quibus auditis, *Chaldæi Cyrum multis laudibus extulerunt, cumq; essent iucundißimè complexi, domum abiere. Sed* Armenius *cum audisset à Cyro uocari sese, et quid ab eo ageretur, acceptis fabris & rebus alijs quotquot usui fore arbitrabatur, uenit ad eum quàm poterat celerrime. Quo quidẽ uiso, dixit: Cyre, ut pauca de futuro cum nos homines prospicere possumus, multa agere aggredimur.* Nunc *enim ipse moliri libertatem aggressus, factus sum seruus, ut antea nunquã. Cum uerò capti sumus, certò perisse arbitrati, nunc ut aliàs nunquã, salutem perspicuè sumus adepti. Qui enim nunquã cessabant multis nos malis afficere, his ego nunc esse uideo, ut optabã.* Et *hoc uelim, ne te lateat Cyre, fuisse me ad abigendos Chaldæos ex his uerticibus, multò pluris daturum pecunias, quàm istas quas tu nunc habes ab me.* Et *quibus bonis pollicebaris nos affectum iri cum accipiebas pecunias, ea iam præstitisti.* Itaque *nouimus alias tibi debere gratias, quas tibi si boni uelimus esse, pudeat nos sanè non referre: cui etiam si referamus, nihil tamen pro dignitate facere ne hoc quidem pacto erga uirum adeò beneficũ reperiamur.* Et Ar*menius quidem hæc dixit.* At *Chaldæi rogatum uenerũt ad Cyrum, sibi ut pacem faceret. Quos Cyrus interrogabat inquiens: Ob aliud'ne Chaldæi quicquã pacem cupitis, quàm ob huius rei causam, quòd existimetis securius posse uitam agitare pace facta, quàm si bellum geratis? Quoniam hæc habemus, dixerunt Chaldæi.* Et *Cyrus inquit: Quid igitur si alia etiam bona uobis ex pace adueniãt? Magis item lætemur, respõdere. Sed quidnam aliud*

inquit

inquit? num quia boni agri caritudine pauperes existimamini? Etiã propter hoc, confeßi sunt. Quid igitur, inquit Cyrus, uelletis ne tantum soluentes tributi, quantũ Armenij soluunt, uobis liceret tantũ colere agri Armenij, quantum uelitis? Modò, respõdere Chaldæi, credamus fore, ne quid iniuriæ patiamur. Quid uerò tu, Cyrus inquit, Armenie, uellés ne id agri quod nunc est incultũ, ab his coli, si constitutas apud te pecunias soluerint? Respondit Armenius: Pluris sanè hoc emerẽ, cum census multũ augeretur. Quid autem uos Chaldæi? quoniam uobis boni sunt montes, num sinere uelletis Armenijs hos montis esse pasturæ, si uobis pastores quæ iusta sunt soluerint? Valde, Chaldæi responderunt: nam sine ullo labore magnã ad sese utilitatem peruenturam. Tu autem Armenie, uellés ne pascuis horum uti, si pro parua Chaldæorũ utilitate, longe maiorem ipse utilitatem esses consecuturus? Et ualde id quidem, si pasturam mihi securam arbitrarer. Igitur, inquit Cyrus, securè pasceretis, si uertices auxilio haberetis. Ita est, inquit Armenius. At per Iouẽ, dixere Chaldæi, nequaquã securè nos agrum coleremus, & non modò horum agrũ, sed ne nostrum quidem, si hi cacumina poßiderent. Sed quid, rursus inquit, si cacumina uobis essent auxilio? Ita nobis, Chaldæi responderunt, bene esset. Sed mediusfidius, inquit Armenius, nobis rursus nequaquam bene foret, ubi hi rursus cacumina essent accepturi, præsertim cincta muro. Atq; Cyrus inquit: Ita igitur ego faciã: neutris uestrũ uertices tradam, sed eos nos custodiemus, & utri uestrûm alteris iniuriã faciant, nos cum iniuriam paßis futuri sumus. His autẽ auditis utriq; rem laudarũt, dicentes hoc modo duntaxat pacem futuram stabilem. Et

ad hæc obſeruanda dederũt omnes acceperuntq́; fidei pignora, utq́; utriq; ab inuicẽ liberi eſſent cõuenerunt, uterenturq́; inter ſeſe connubijs, & culturis, & paſturis, & cõmuni ſocietate, ſi quis in alteroſcunq; eſſet iniuſtus. Ita *per id temporis eſt peractum: atq; hac etiam tempeſtate, quæ tum fœdera ſunt percuſſa inter* Chaldæos *& regem* Armeniorũ, *ita perdurãt.* Cæterũ *poſteaquã fœdera ſunt percuſſa, utriq; continuò caſtellum tanq̃ commune muro impigrè cingebant, & in id res neceſſarias congerebant.* Sed *ubi aduenit ueſpera,* Cyrus *utroſq; apud ſe cœnaturos ut iam amicos, conuiuio excipiebat.* Iis *autem unà diſcumbentibus, dixit unus ex* Chaldæis: *hæc alijs quidem ſuis omnibus optabilia exiſtere, uerũ eſſe* Chaldæos *quoſdam qui uiuerent ex præda, neſcirentq́; terram colere, ac ne poſſent quidem, aſſueti ex rebus bellicis uitam degere.* Prædabantur *enim ſemper, merebantq́; ſtipendio ſæpe apud* Indorũ *regem: nam illum aiebant uirũ eſſe opulentißimũ: ſæpe etiã apud* Aſtyagen. Et Cyrus *inquit:* Quid *igitur nõ etiã nũc apud me ſtipendio merẽt?* Ipſe *enim dabo quantũ quis alius plurimũ unquam ſtipendium dedit.* Cui *cõſenſere, multos etiã fore qui uelint.* Et *hæc quidem tandẽ ita conuenta ſunt.* At Cyrus *cum audiſſet* Chaldæos *ſæpe ad regẽ* Indorũ *proficiſci, recordatus ueniſſe quos ab eo ſpeculatũ in* Medos *res* Medicas, *abiſſeq́; ad hoſtes quò rurſus res eorũ explorarent, uolebat ut quas ipſe res geſſerat,* Indus *diſceret.* Itaq; *cœpit ita loqui:* O Armenie, *et uos* Chaldæi *dicite mihi, ſi quem ego ex meis ad* Indum *mitterem, mitteretis ne mea cauſa è ueſtris aliquos, qui ei & itineris duces eſſent, atq; unà agerent, ut quæ uolo, nobis ab* Indo *fierent?* Ego *enim uellem ut grandior etiã pe-*

cunia

cunia nobis fieret, quo & stipendiũ dare poßim abundè quibus debeã, & milites honorare atq; munerare pro dignitate. Horum igitur causa mihi sit uolo maxima pecuniarũ copia. His autẽ opus esse duco, si uelim quod libenter cupio, pecunijs uestris parcere. Amicos enim uos mihi iam arbitror. Ab Indo autem libenter acciperem, si daret. Itaq; nuncius cui uos iubeo dari duces, esseq; adiutores gerẽdi negocij, illò cum uenerit, ita dicet: Inde Cyrus me ad te misit, qui ait: Quoniã alium exercitum domo ex Persis opperitur, maiore sibi pecunia opus esse. Etenim eum, inquit, opperior. Quare si ad eum miseris quantum pecuniæ poßis cõmodè, si deus ei bonũ exitũ dederit, enitetur ita facere ut existimes bene tibi esse cõsultum, quòd munificus in se fueris. Et hæc sanè uerbis meis exponet. Vos autẽ mandate uestris nũcijs, quod ad rem cõducere arbitramini. Et si quidẽ ab eo pecunias ceperimus, his utemur copiosius. Sin minus ceperimus, intelligemus nullam à nobis ei gratiã deberi: quinimò licebit nobis illius causa omnia facere ad nostrũ emolumentũ. Hæc Cyrus locutus est, futurũ putans ut Armenij Chaldæiq; nũcij eiusmodi uerba de sese facerent, qualia de se ipse cupiebat ab omnibus hominib. & dici et audiri. Et tum tandẽ cum res bene haberet, soluto cõuiuio dederũt se quieti. Sed postero die tum Cyrus nunciũ mittebat, ei mãdans quæcũq; dixerat. Tum Armenius Chaldæiq; unà miserũt quos maximè idoneos existimabãt, et ad agendũ pro Cyro, & ad dicendũ, quæ cõueniret. Exhinc autẽ Cyrus cum muniisset castellum, & præsidio, quantũ sat erat, & rebus necessarijs omnib. atq; ijs principẽ reliquisset Medum, quẽ Cyaxari putasset maximè gratũ esse, abiuit abducto secũ exer

citu, & quantũ habuerat ueniens, & quem ab Armenijs assumpsit, & quos milites acceperat à Chaldæis ad quatuor millia, qui putabãtur cũctis alijs præstare. Vt autem descendit in agrũ habitatũ, Armenius nemo neq; uir neq; mulier intra ædis se continuit, sed omnes obuiã facti sunt, lætitia ob pacem exultantes, ferentesq́; & agentes quod quisq; habebat preciosum. Neq; Armenio hæc molesta erant, quoniã existimaret ita Cyrum delectari magis, quòd honoraretur ab omnibus. Sed ad postremum Armenij etiam uxor occurrit, filias secũ habens & iuniorem filiũ, quæ unà cum alijs donis portabat etiã aurũ, quod prius accipere Cyrus noluerat. Id Cyrus ubi uidit: Vos me, inquit, non facietis ut mercedis gratia obequitãs sim beneficus: sed tu, ô mulier, abi, & quas ad me fers pecunias, tibi habe, easq́; nolito amplius Armenio defodiendas dare. Tuum autem filium pulcherrimè istis à te ornatum, in expeditionem emitte. At reliquas pecunias habeto, & tibijpsi, & uiro, & filiabus ac filijs, quòd ijs seruatis pulchrius etiam ornabimini, & ætatem agitabitis iucundius. Nam in terrã satis sit corpora defodere, cum quisq; diem obierit. Cyrus hæc locutus abequitauit, quem Armenius & reliqui omnes homines deducebant, eum beneficũ iterum atq; iterum appellantes, & uirum bonum. Hæcq́; faciebant, donec eum ex Armenia emiserunt. Misit item ad eum Armenius maioris copias, quoniam domi pax esset. Ita igitur abijt Cyrus, non solum ditatus pecunijs quas accepit, sed multò pluribus paratis ob suos mores, quas cum opus foret acciperet. Et tum quidem intra confinia est castrametatus. Postridie uerò illius diei, et agmen, & pecunias ad Cyaxarem misit. Nam is propinquus erat, ut dixerat. Ipse

rat. Ipse autem unà cum Tigrane, optimatibusq́; Persarum uenabatur, ubi feras offenderet, atq; lætabatur. Sed ubi uenit in Medos, ex pecunijs dedit suis ordinum centurionibus, ut existimabat cuiq; satis esse, quò etiam ipsi honorare possent, si quos sub sese ducerent. Putabat enim si quisq; partem faceret laude dignã, totum sibi pulchrè habere. Atq; ipse quoq; si quid usquam uideret pulchrum pro exercitu, hoc adeptus, uiris dignißimis dono dabat, ratus ille quidem, ea sibi omnia ornamento esse, quicquid pulchri milites boniq́; haberẽt. Cum uerò militibus ijs tribueret quæ ceperat, in medium centurionum ordinẽ, primipilorum, & omnium quotquot honorabat, his quasi uerbis est usus: Viri amicißimi, uidetur nobis quædam nunc adesse lætitia, & quòd opulentia quædam est addita, et quòd ea habemus, quibus honorare poterimus quos uelimus, & honorari quoq; pro dignitate cuiusq;. Omnino autem reminiscamur, quæ qualiaq́; opera horum fuere bonorum causa. Nam si nobiscum uelitis animo uolutare, inuenietis & uigilasse ubi oportebat, & laborasse accelerasseq́;, & hostibus non ceßisse, fuisse in causa. Sic igitur est opus, præstetis uosmetipsos in posterum uiros fortis: illud sanè intelligentes, magnas uoluptates, maximaq́; bona præberi obedientia, constantia, tempestiuisq́; & laboribus & periculis. Et cum Cyrus intelligeret milites robustis esse corporibus ad militiæ labores tolerãdos, esseq́; animis infractis ad hostis cõtemnendos, scire etiam singulos quæ suæ forent armaturæ accommodata, cumq́; omnis intueretur paratißimos ad parendum superiorib. hinc igitur cupiebat iam res aliquas præclaras in hostis gerere, præsertim cum nosset in cunctando sæpe solere Cyri oratio.

principibus ex pulchro etiã apparatu aliquid uariari. Videns præterea quibus in rebus milites concertarent, illos habere ambitiose, pluris quoq; inuicem sibi inuidere, ob hæc etiam eos in hostium agrum uolebat quamprimũ educere, quippe qui nosset communibus periculis fieri, ut socij benignè inter sese habeant, & non amplius hac in re neque armis uiris ornatis inuident, neq; gloriæ cupidis, quin potius huiusmodi milites & laudant illos, & amplectuntur, qui sui sint similes, quòd eos existiment boni publici adiutores. Sic igitur primum armauit exercitum, instruxitq; q̃ potuit & pulcherrimè & optimè. Dein conuocauit prætores, qui militibus decem millibus præsunt, & militum tribunos, & ordinum centuriones, & primipilos: hi enim absoluti erant ab exercitus ordinarij numero. Cumq; aut imperatori audire, aut quicquam præcipere oporteret, nihil sine superiore relinquebatur, sed per duodenarios & sexcuriones relicta omnia componebantur. Sed ubi tempestiui qui uocantur, conuenerunt, ijs Cyrus adactus ostendebat quæ bene haberẽt, docebatq; qui, quæq; res ad mutuũ auxilium esset ualida. Et illos posteaquam amore incendit iam ad aliquid faciũdum, ait eis abeundum nunc esse ad suos ordines, & ut quisq; suos edoceret quæ à se illi didicissent, omnisq; accẽdere studerent cupiditate bellandi, quò ingenti omnes animo ad iter mouerẽtur, utq; adessent mane ad Cyaxaris ianuas. Tum igitur abeuntes egerunt ita. Sed postero die ubi illuxit, adfuerũt tempestiui ipsi ad ianuas. Vnà cum his Cyrus ingressus ad Cyaxarem, cœpit ita loqui: Non equidem nescius sum Cyaxares, quæ à me dicẽda sunt, ea tibi iandiu nihilo minus uisa esse quàm mihi. Sed pudet te fortaßis ea dicere, ne

re, ne uidearis idcirco de educēdo exercitu facere mentionem, quoniam molestè feras nos alere. Quare postequā ipse taces, loquar ego & tua et nostra causa. Nobis enim uidetur omnibus, ne posteaquam parati sumus, tum pugnemus, cum hostes in agrum tuum impetū fecerint: neq; in amico sedentes solo, hostis expectemus, sed in illorum potius regionem ipsi irruamus. Nunc enim cum in tuo sumus agro, magnum rebus tuis uel inuiti detrimentum inferimus. Quòd si in hostilem eamus terram, malè res eorū quamlibentissime afficiemus. Præterea abs te ipsi nunc alimur, magna tua cum impensa. Si aduersus hostis eduxerimus exercitum, ex illorum agro alimenta capiemus. Insuper si maius nobis illic quàm hic periculum impenderet, fortaßis id esset expetendum quod securius foret. Sed nunc pares illi futuri sunt, siue hic expectemus, seu in illorum agrum ijs obuij eamus: & nos item pares sumus pugnaturi, siue eamus nos pugnatum aduersus illos, seu hic illos adorientis excipiamus. Sed multò profectò præstantioribus robustioribusq; utemur militum animis, si eamus aduersus inimicos, neq; inuiti hostis aspicere uideamur. Longè etiam illi magis nos metuent, ubi audierint nos nequaquam suo terrore tanquam exanimatos domi sedere: sed posteaquam eos sentimus aduenientis, & ipsis occurrere quamcelerrimè manum conserturos, & minimè expectare donec noster ager detrimentum patiatur, sed anteuertētis potius uastare iam illorum solum. Ac si quidem maiorem illis metum iniecerimus, & nosipsos alacrioris fecerimus ad audendum, hoc ego nobis maximo lucro cessurum puto. Et hoc item modo periculi nobis minus, hostibus uerò plus fore censeo. Nam ut & meus pa-

Prælia animis magis quàm uiribus censeri.

ter dicere semper solet, & tu dixisti, & alij omnes consentiunt, prælia animis longè magis, quàm uiribus corporum iudicantur. Cyrus ita locutus est. Ad quem Cyaxares ita respondit: Verùm quòd uos alere mihi molestum sit, nolo Cyre uosq; alij Persæ suspicemini. Enimuero ire iam in hostilem terrã, uidetur etiã mihi ad omnia esse melius. Ergo, inquit Cyrus, posteaquã eadem nobis mens est, iam instruamur licet: & si per deorũ sacrificia quamprimum nobis consentitur, exeamus celerrimè. Exhinc militibus instrui iußis, Cyrus sacrificabat primùm Ioui regi, dein alijs dijs, petebatq; ut propitij ac mites exercitũ ducerent, utq; boni forent & fautores & socij, cõsultoresq; bonorum. Simul etiam rogabat & heroas soli Mediæ habitatores & curatores. Vbi uerò & litauisset, & frequẽs ei esset agmen iuxta fines, tum demũ secundis usus augurijs, solum inuadebat hostile: superatisq; illicò finibus, illic iterum propitiam libationibus reddebat Tellurem, & sacrificijs deos ac heroas qui Assyriam incolunt, placabat. Quæ cum fecisset, rursus Ioui patrio sacrificabat: & si quis alius deus ostenderetur, nullum negligebat. His actis, cõtinuò haud multum itineris peditatum adigentes, locabant castra: equitatu autem discurrentes, magnã multiplicemq; prædam complectebantur. Cæterum castrametati habentesq; res necessarias affatim, et uastantes agrũ, hostis expectabant. Qui cum aduentare dicerentur, nec iam distare iter dierũ decem, tum ait Cyrus: Iam tempus est Cyaxares obuiam eundi, ne & hostibus uideamur & nostris metu eis non occurrere, quin potius pateat nõ inuitos nos pugnaturos. Hæc ubi Cyaxari quoq; uisa sunt, ita instructi procedebant, semper tantum quotidie, quantum

tum satis esse ipsis uideretur: faciebantq; cœnam semper cum luce. Neq; ignis in castris noctu accendebãt, sed ante castra, quò si qui noctu procederẽt, propter ignẽ aspicerent, neq; ab aduenientibus uiderẽtur. Sæpe etiam post castra ignis faciebãt ad fallendos hostis. Quare interdum speculatores quoq; incidebant in eorũ procubitores, quoniam ignes essent post castra, cum illi tamen arbitrarentur esse à castris sese admodum procul. Itaq; Assyrij, & qui cum ijs erant, ubi iam proxima inuicem agmina fierent, fossa circundabantur: id quod hoc etiam tempore faciunt reges barbari, qui in locatione castrorum quamprimum ob hominum multitudinem circundantur fossa. Norunt enim equestre agmen noctu facilè turbari, esseq; inutile & maximè barbarum. Habebant enim in præsepio equos ligatis pedibus, ad quos si quis eat, eos & soluere noctu & frenare laboriosum sit. Operosum est etiã eosdem ephippijs sternere atq; loricis induere: & cum equũ ascenderis, eum agere per castra nullo pacto poteris. Itaq; ob hæc omnia cum alij barbari, tum illi, fossa munitiones circundant: simulq; existimant cum in loco sunt munito, potestatem præstare pugnandi cum uelint. Cum hæc igitur facerent, inuicem proximi fiebant. Sed ubi appropinquantes distarent circiter parasangam, Assyrij ita locabant castra, ut dictum est, in loco fossa circũdato, sed aperto. At Cyrus quàm poterat in loco occultißimo, factis ante castra uallis loricatis et terreis tumulis, ratus res omnis bellicas quæ repentè aspiciantur, esse aduersis formidabiliores. Atq; illa quidem nocte, ut par erat, ab utrisq; procubitoribus constitutis, quieti se dederunt. Postridie uerò illius diei Assyrius Crœsusq; atq; alij duces intra munitio

nem agmina in pace continuere. Cyrus autem & Cyaxares instructa acie expectabant pugnaturi, ubi hostes inuaderent. Sed ut est exploratum, neq; exituros eo die hostis ex munitione, neq; pugnã facturos, Cyaxares uocato Cyro atq; alijs tempestiuis huiusmodi uerba locutus est: Videtur mihi, amici uiri, uti ita instructi ut sumus, eamus ad aduersariorum munitionem, eisq; declaremus uelle nos pugnam. Ita enim ubi illi contrà in pugnam non exeant, tum nostri omnibus in rebus audentiores futuri sunt, tum hostes timidiores nostram intuiti audentiã. Cyaxares ita sentiebat. At Cyrus: Nullo modo, inquit, per deos immortalis, ô Cyaxares. Nam si ita profecturi apparuerimus ut tu iubes, tunc profectò hostes nos aduenientis spectabunt sine ulla formidine, cum non sint nescij se esse in tuto, ne quid patiantur: cumq; abeuntes nihil omnino fecerimus, rursus aspiciẽtes copias nostras eis numero admodum cedere, nos contemnent, tum cras exibunt animis longè firmioribus. Nunc autem cum adesse nos norunt, neq; nos uident, tibi perspicuum debet esse, nullis nos illis fore contemptui, sed cogitabunt potius, quidnam hoc est? denique de nobis differentis, certò scio eos minimè quiescere. Cum uerò exierint, tum ijs simul appareamus oportet, cõtinuóq; obuij eamus, eos offendentes ubi olim uolebamus. Quæ Cyri oratio posteaquã & Cyaxari & alijs est probata, per id quidem temporis ubi cœnati sunt, constituissentq; excubias, & ignis multos ante illas accẽdissent, dederũt se quieti. Postero autem die mane Cyrus coronatus sacrificabat, præcipiebatq; alijs optimatibus, ut coronati sacrificijs adessent. Sacrificio finito, Cyrus his con-

Cyri oratio.

uocatis: Viri amici, dixit, dij immortales quemadmodum

& augu

& augures dicunt, & mihi etiam uidetur, tum pugnam fore pronunciant, tum dant uictoriam, & salutem in sacrificijs pollicentur. Qualis autem uos esse oportet, pudeat me sanè admonere. Noui enim æquè uobis hæc esse cognita ac mihi, & hæc uos exercuisseq́; & audisse, audireq́; aßiduè, quæ etiam ego. Itaque non absurdè alios doceatis. Sed hæc nunc si minus nostis, auditote. Quos enim nouißimè & habemus socios, & enitimur facere nobis similis, hi nobis admonēdi sunt, et quorū gratia à Cyaxare alebamur, & quæ ipsi exercebamus, & ad quas res eos inuitauimus, quapropter dixere se nobis adiutores fore. Et huius rei admonitos eos reddite, quòd hic dies demōstraturus est, quæ quisq; mereatur. Nam quas res homines serò discunt, non est mirandum si qui ipsorum admonitoris quoq; indigent. Verùm satis fuerit, ubi etiā ex admonitione se fortiter gerant. Quæ quidem agentes de uobis quoque unà periculum facietis. Nam qui potest in huiusmodi re facere alios melioris, sibi iam consentaneè conscius sit absolutæ suæ probitatis. Qui autem horū admonitionem habet duntaxat, estq́; hac contentus, se iure semiperfectum existimet. Quāobrem haud ego ijs dico, sed iubeo, uos dicatis quo etiā uobis obsequi studeāt. Vos enim ijs estis proximi quisq; suæ parti. Neq; uos lateat, donec istis uestram fiduciā ostenderitis, & his et alijs multis audendi nō uerbo, sed opere doctores futuri estis. Dixitq́; ad postremū, ut prāsum abirent coronati, utq́; uenirēt in ordines cum coronis. Vt hi abiere, rursus subsidiarios duces ad se uocauit, quibus ita quoq; locutus est: Viri Persæ uos facti estis et homotimi et electi, qui uidemini alijs quidem in rebus uiris fortißimis esse similes, ætate uerò etiam

prudẽtiores:habetisq́; locũ nihilo minus honestum quàm præfecti. Vos enim cum in postremo estis agmine, uiros fortis obseruantes ipsosq́; adhortantes, reddite etiam fortioris. Quòd si quis molliorem se præstiterit, hunc quoq; uidentes, nequaquam ei assentiamini. Conducit uobis uictoria, quantum alteri cuiquã, tum propter ætatem, tum propter grauitatem stolæ. Quare si uos etiam qui anteriores sunt acciuerint, sequiq́; hortentur, ipsis audite. Et quò ne hac quidem in re sitis illis inferiores, ipsos adhortamini ut celerrimè antecedant aduersus hostis. Atq; abite, inquit, quò & ipsi prandeatis: deniq; unà cum alijs coronati in ordines itote. Itaq; Cyri milites in his erant. At Assyrij iam etiã pransi & exierant audaciter, instruebãturq́; constanter ac robustè. Parabat autem eos rex deuectus in curru cum huiusmodi adhortatione: Viri Assyrij nunc opus est uiros fortißimos uos præstetis. Per hoc temporis de uita uobis propositũ est certamẽ, de solo ubi orti estis, de ædibus in quibus estis & alti & educati, de uxoribus, de liberis, ac de bonis omnibus uestris. Si quidem uiceritis, estis harum omniũ rerum domini futuri, ut antea: sin uicti fueritis, hæc omnia tradetis hostibus. Quare si uictoriam amatis, manete ac pugnate. Stultum est enim qui potiri uolunt uictoria, hos terga, & eas corporis partis quæ & armis uacant & manibus, per fugam aduersarijs opponere. Stultus etiam est si quis uitæ appetens se fugæ cõmiserit, cum non sit ignarus uictoria parari salutẽ, at mortem fugientis magis quàm manentis occumbere. Atq; ille quoq; stultus est, qui pecuniarum cupidus uinci æquo animo patiatur. Quis enim ignorat, uictores & suas sibi res saluas facere, & succumbentiũ bona etiam capere? uictos

autem

autem, & seipsos unà et sua omnia amittere? Hæc ab Assyrio gerebantur. At Cyaxares ad Cyrum mittens, aiebat iam tempus esse agendi aduersus hostis acie. Si enim, inquit, nunc pauci adhuc sunt, qui sese extra munitionẽ egerint, in quo tum tempore aggrediemur, erũt permulti. Ne igitur expectemus donec nos superẽt numero, sed eamus potius dum adhuc putamus eos quamprimum à nobis superatum iri & quamfacillimè. Cui respondit Cyrus: Cyaxares, nisi uicti fuerint supra dimidium ipsorum, dicturi sunt nos metu multitudinis aggressos esse paucitatem, ac ne uictos quidem se putabunt. Itaque rursus pugnandum erit: qua quidem in pugna melius fortasse sibi consulant, quàm nunc consuluerint, tradentes se nobis administrandos, ut cum quanto uellemus eorũ numero pugnaremus. Nuncij his auditis abibant: cum interea temporis uenit Chrysantas Perses, & alij quidam homotimi, qui transfugas agerent: quos Cyrus prudenter interrogabat, quæ ab hostibus gererentur. Illi autẽ dicebant eos exisse iam cum armis, disponiq; à rege in aciẽ extra castra, qui eos egressos adhortaretur oratione multa eáq; ualida, ut ab ijs qui audierant ferebatur. Hic ait Chrysantas: Quid Cyre si etiam tu conuocatos milites dum adhuc licet adhorteris, si quid tandẽ melioris facturus es? Et Cyrus inquit: Chrysanta nulla te afficiãt molestia adhortationes Assyrij. Nulla est enim bona adeò admonitio, quæ uiros, si eam audiant, non fortes, unum diem fortis factura sit. Non igitur sagittarios faciat bonos, nisi antea sagittam exercuerint: neq; iaculatores, neq; equites, nec item corpora ad laborandum sufficientia, nisi fuerint antè ad labores exercitata. Ad quem Chrysantas: Sed satis est, inquit, Cyre, si ipso-

rum animos adhortationib. tuis reddideris melioris. Num queat una oratio, inquit Cyrus, eodem die auditorum animos uerecundia implere, aut à turpitudine cohibere, atq; inducere ut laudis gratia omnem laborem, omne periculum subeant, ut hoc in mentis suas constanter admittant, expetēdum magis esse mori pugnādo, quàm fugiendo seruari? Nónne si huiusmodi cogitatus debent in hominibus coalescere, stabilesq́; manere, leges primū huiusmodi sint oportet, per quas uiris bonis uita honorifica liberalisq́; paretur, malis autem æuum proponatur et humile & molestum & mendicum? Dein magistri ac etiam principes mea sententia his præficiendi sunt, qui & rectè demonstraturi sint et docturi, assuefacturiq́; ad hæc facienda, donec eis inhærescat penitus, uiros bonos ac præclaros putandos esse indubitatò felicissimos, malos autem & famosos omniū miserrimos duci oportere. Sic enim disponendi sunt, qui disciplinam hostili metui sint prælaturi. Si uerò quo tempore milites armati eunt in pugnam, ubi plures etiā ea quæ diu didicerint obliuiscūtur, hìc potis quisquam erit qui breui agenda cōmentatus, è uestigio bellicosos uiros efficiat. Omniū facillimum certè sit & didicisse & docuisse maximā rerum humanarū omniū uirtutem. Quoniā ne hosce quidem credebā stabilis futuros, quos nunc haberemus exerceremusq́; apud nos, nisi præsentis uos uiderem, qui ipsis eritis exemplo qualis oportet esse: et quòd eos latuerit, poteritis suggerere. At ignaris omnino uirtutis mirarer equidem Chrysanta si quid plus apposita oratio prodesset ad probitatē, quàm musicæ indoctis pulchrè cantatū carmen ad musicā. Et hi quidē talia disserebant. At Cyaxares iterum mittebat, dicens eum errare,

quòd

quòd tempus tereret, neq; aciem ageret quamprimũ aduersus hostes. At Cyrus tum tandem nũcijs respõdit: Exploratißimum sit Cyaxari hostes nondum esse castris egressos, quod oporteret. Hæcq́; nũciate ipsi uniuersis audientibus. Cæterũ quoniã ita illi uidetur, iam agã. Hæc locutus, & eius soli deos precatus, extra castra aciem agebat. Cumq́; agere cœpisset, celerius etiã præibat. Quẽ milites cõpositè sequebantur, cum ob scientiã, tum propter exercitationem in ordine pergendi. Magno autẽ cum robore sequebãtur propter mutuã inter sese æmulationẽ, et quia erãt exercitatis corporib. ad laborẽ, & quoniã præfecti omnes erãt principes: libenter uerò, quoniã prudenter haberẽt. Sciebãt enim ac iandiu ita didicerãt, et securißimũ esse & facillimũ obuiã ire hostibus, & sagittarijs maximè, iaculatoribusq́; & equitibus. Sed donec adhuc erant eminus à sagittarũ iactu, Cyrus tesserã dabat: Iupiter socius & imperator. Vbi rursus uenit tessera uicißim reddita, Cyrus cœpit rursus Castori et Polluci canere pæana, qui est ex legibus. Hi autem piè omnes magna uoce constreperũt. In huiusmodi enim hymno superstitiosi minus homines metuunt. Pæane absoluto, unà pergentes homotimi hilari facie, eruditi, ac sese inuicẽ circunspicientes, appellantesq́; nomine fautores præfectosq́; frequentißimè dicẽtes, Agite uiri amicißimi, agite uiri fortißimi, se mutuò hortabãtur, ut sequerẽtur. Qui autẽ erãt retrò, illis auditis, cõtrà primos ut ualentius ducerent adhortabantur. Habebat aciem Cyrus plenã strenuitatis, ambitionis, roboris, fiduciæ, exhortationis, tẽperãtiæ, obediẽtiæ, id quod est aduersarijs, mea sententia, maximè formidabile. At Aßyrij alij quidẽ qui à munitionib. propugnabãt,

cum propè iam accederēt Persarum copiæ, ascendebant in currus ad suas copias secedentes: sagittarij uerò ac iaculatores funditoresq́; multò prius tela emisere, q̃ possent pertingere. Persæ autem adorti Assyrios, ubi peruenerūt ad telorum iactum, tum Cyrus uocem efferens dicebat: Viri fortißimi iam uelocius uestrū aliquis ito, seq́; ipsum demonstrato, atq; alios exhortator. Et hi quidem deinceps hoc tradiderunt. Quidam uerò ob alacritatem & animi uim, studiumq́; pugnandi, cœperūt currere, quos uniuersa phalanx cursim sequebatur. Atq; Cyrus ipse non pedetentim, perinde quasi oblitus quòd antecedebat, sed cursim, simulq́; obstrepebat, Quis me sequetur? quis fortis? quis primus uirum prosternet? Quibus illi auditis, idem hoc obstrepebant, ac per eos omnis uti monebat, sic persuadebat, Quis sequetur? quis fortis? Igitur Persæ hoc modo habentes, obuij ferebantur. Hostes cum amplius manere nō possent, in fugā cōuersi sunt ad munitiones. Itemq́; Persæ ad castrorum portas insequentes, urgentis se illos inuicem pluris interficiebant: superq́; eos insilientes qui in fossas caderent, & uiros simul equosq́; necabant. Nam & currus aliqui fugientes, coacti sunt simul in fossas cadere. Atq; Medorū equites his uisis, immittebant in hostium equites, qui eos haud sustinuerunt. Igitur hic & equorum et uirorum fuga, atq; ex utrisq; nex facta. Cæterū qui intra munitionem Assyriorum in fossæ statione steterant, sagittas iaculaq́; mittere in occisores neq; sciebant, neq; poterant, tum ob terribiles aspectus, tum propter metū. Fortaßis etiam cum didicissent Persas quosdam ad munitionis aditus suos trucidare, auertebantur, fugiebantq́; à stationib. interioribus. Sed ubi Assyriorū sociorumq́; uxores

uidissent

uidissent iam etiam in castris fugã fieri, clamabant, discurrebantq; præ stupore, aliæ liberos habentes, aliæ hæq; iuniores lacerantes peplos, seq; laniãtes, omnisq; in quemcunque inciderent suppliciter orantes, ne fugerent, ne se desererent, sed auxilium ferrent & filijs, et uxoribus, & sibijpsis. Hic ipsi etiam reges stantes cum fidelißimis militibus, unà ad castrorũ portas stationib. ascensis, tum ipsi pugnabant, tum alios hortabantur ad pugnandum. At Cyrus posteaquam rem nouit, ueritus ne si intrò ui irrumperent, pauci à multis mali aliquid paterentur, præcepit ut extra telorum iactus pedem retrò ferrent, atq; obedirent. Hic facilè quis cognoscat uiros homotimos & quamoptimè institutos: celeriter enim & ipsi obediunt, & alijs parendum præcipiebant. Vt autem à iactibus eminus facti sunt, steterunt locis suis multò magis quàm chorus, perspicuè scientes, ubi quenq; esse oportet.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER QVARTVS, FRANCISCO Philelpho interprete.

YRVS ubi modicum temporis ibi unà cum acie mãsisset, ostendissetq; paratos sese esse qui pugnarent si quis egrederetur, tandem posteaquã egrediebatur nemo, tantum abegit spatij, quantum bene habere existimabat: castrisq; locatis, & custodijs constitutis, ac præmißis exploratoribus, stans in medium suos milites conuocauit, ad quos in hunc modum locutus est:

Viri Persæ, primũ equidem deos & ipse laudo quantum possum, et uos item omnes laudatis, ut arbitror: quip Oratio Cyri.

pe qui & uictoriã sumus salutemq; consecuti. Ex his igitur quæq; habeamus semper, gratiarũ dona dijs immortalibus sunt soluenda. Cæterùm ego uos cunctos iam laudo. Nam quod operis gestum est uobiscũ unà omnibus, pulcherrimũ est profectò. Quæ autẽ est quisq; meritus, cum à quibus par est accepero, tum & uerbo & re pro dignitate gratiam cuiq; referam. Sed qui me proxime est, de Chrysanta ordinis centurione nihil est audiendum ab alijs. Nam ipse noui qualis fuerit. Fecit enim alia quæcũq; uos etiã omnis fecisse puto. Verùm cum ipse reditũ præcepi, eumq; nomine uocaui, hic sublato gladio ut hostem percuteret, tum mihi cõtinuò audiuit, tum quod facturus erat omittens, agebat quod iussus foret. Nam & ipse recipiebat sese, & idem alijs faciundum urgenter præcipiebat. Itaq; extra telorũ iactus prius ordinem eduxit, q̃ hostes uel perciperent nos recedere, uel arcus intenderent, tragulasq; immitterẽt. Quò factum est, ut & seipsum, & uiros quibus præerat, illæsos præstiterit propter obedientiam. Præterea alios aspicio uulneratos, de quibus ubi considerauero, quo tempore uulneribus sunt affecti, tum de ipsis sententiã meã ostendam. At Chrysantã, & rerũ operarium bellicarũ & prudentẽ uirũ, & qui satis sit ad ferendum imperiũ atq; imperandum, militũ tribunatu nũc dono. Verùm cum aliud item quicq̃ boni dederit deus, ne tum quidẽ eius obliuiscar: atq; uos omnis admonitos esse uolo. Quæ enim nunc uidistis hac in pugna, hæc uos commentari nunq̃ cessetis, quò apud uosipsos iudicetis semper, utrũ uirtús ne magis, an fuga animas seruet: & utrũ qui libenter pugnãt, facilius liberẽtur, an qui minus libenter: & qualem uictoria uoluptatẽ præbet. Hæc enim ipsi

nunc optimè iudicetis,cum ob peritiã quam habetis, tum quia modò res est gesta: quæ quidem si usq; cogitetis, meliores futuri sitis. Nunc uerò ut & pij & boni & temperantes uiri cœnã sumite: deniq; immortalibus libationes facite, ac pæana incipite: simulq́; prouidete, quod præcipitur. Quibus dictis, in equum ascendit, atque abegit. Cumq́; uenisset ad Cyaxarẽ, essetq́; illi unà cõgratulatus, ut par erat, eaq́; uidisset quæ ibi agebantur, ac si qua re opus esset quæsiuisset, equitauit rursus in sua castra. Et Cyri quidẽ milites posteaq̃ sunt cœnati, uigilib. ut opus erat, cõstitutis, quieti se dederũt. At Assyrij, utpote & mortuo principe, & quasi unà cum ipso uiris fortißimis, cum omnes molestia premebãtur, tum multi quoq; illorũ noctu è castris diffugiebãt. Hæc autẽ Crœsus & cæteri socij intuentes, animi angebantur: erãt enim omnia molestiæ plena. Sed illud omnib. ægritudinis plurimũ afferebat, quòd imperialis exercitus natio esse uideretur cõsilij atq; mẽtis inops. Sic igitur castra deserũt, atq; abeunt noctu. Vt dies illuxit, atq; hostiũ castra uiris orbata apparuerũt, eò Cyrus cõtinuò primos traducit Persas: dereliquerãt enim hostes & pecudes multas, & boues multos, & carros item multos, qui bonorũ plurimum pleni essent. Dein transibant etiã omnes qui apud Cyaxarẽ erant Medi, prandebãtq́; in hostiũ castris. Post prandiũ Cyrus cõuocatis suis ordinũ centurionib. in hũc modũ disseruit: Qualia, ut mihi uidetur, uiri amicißimi, quãtaq́; bona dimittimus, quæ ab dijs immortalibus nobis offeruntur. Nam quòd hostes metu nostri se fuga tutati sunt, uidetis ipsi. Qui in munitione cũ essent, hac relicta fugiũt, quî hosce mãsuros quis putet, cum nos uiderint in planitie? Qui autem nos non-

dum experti, minimè expectarunt, quomodo nunc expectent uicti, malisq; plurib. à nobis affecti? Quorum praeterea uiri fortißimi perierũt, quomodo ignauißimi pugnare nobiscũ uelint? Atq; dixit aliquis: Cur igitur minus eos quamcelerrimè insequimur, cum res secundae adeò certae sunt nobis? Et Cyrus dixit: Quoniam equorum etiã indigemus. Nam qui ex hostibus fortißimi sunt, quos tempus foret uel capere uel occidere, hi erunt super equos. Hos autem in fugam uertere deorum ope satis possumus: insequẽdo autem capere nequaquã satis. Quid igitur, dicebant, non egrederis, Cyaxari haec dicturus? Dixitq; ille: Sequimini nunc me unà, quòd uideat nobis omnibus eadem haec uideri. Exhinc sequebantur omnes, ac dicebant quae uidebantur ad ea necessaria quae rogabant. Simulq; Cyaxares, quoniam illi coeperant loqui, tanquam subinuidebat: simulq; fortasse, quia bene sibi esse arbitrabatur, si non rursus periculum inirent. Nam & ipse in iucunditate erat, & alios pluris Medos idem facere uidebat. Igitur ita respondebat: Verùm, ô Cyre, quòd uos Persae uni omnium hominũ maximè meditamini erga nullam uoluptatem insatiabiliter habere, & uisu noui & auditu. Mihi autem uidetur conducere longè magis, si quis in maxima se uoluptate contineat. Sed quid praebet maiorem hominib. uoluptatem quàm secunda fortuna, quae nobis hoc tempore contigit? Igitur si quoniam res nobis secundae sunt, uoluptate ipsa temperanter utamur, tutò fortasse poßimus per felicitatem consenescere. Quòd si per eius inexplebilem usum aliã atq; aliam persequi nitemur, uidete ne eadem patiamur, quae multos ferũt passos in mari, qui dum propter prosperam fortunam conquiescere à nauigatione no

ne noluissent, periere. Sic item multi uictoriam consecuti, dum alteram appetiuissent, amiserunt etiam priorem. Etenim si quidē hostes fugientes essent nobis pauciores, fortaßis nos eos tutò ut paucioris adhuc insequeremur. Sed uelim nunc animo uolutes, aduersus quantulam eorum partem cum ipsi omnes pugnauimus, uictoriam adepti sumus. At alij haud manum conseruerunt: quos si minus cogamus pugnare, hi ut & nostri & sui ipsorum ignari, propter imprudentiam mollitiemq; abibunt. Sin norint ubi etiam abeant nihilo minus in periculo sese fore, quàm si maneant, cauendum est nobis ne eos cogamus, ut uel inuiti fortes se præstent. Nec enim latêre te debet, non maiorem tibi esse cupiditatem illorum uxores atq; liberos capiundi, quàm illis seruandi. Cogitandum præterea tibi est, sues, si multæ etiam sint, fugere, ubi uideant uenatorem, unà cum natis. Sed ubi quis uenetur quenquam ex earum natis, non amplius fugere, ne si una sit quidem, sed ruere aduersus capere molientem. Et modò cum sese intra munitionem occlusissent, præbuerunt nobis pugnandi potestatem, cum quanta ipsorum quantitate uellemus. Quòd si cum ijs in campestri latitudine cōgrediemur, discentq; aduersari separatim alij à fronte, aduersi ex aduerso, quemadmodum nunc, alij à latere, alij à tergo, uide ne multis cuique nostrûm opus sit & oculis & manibus. Ad hæc nolim equidem remouere nunc Medos à iucunditate in qua sunt, atque eos cogere ut eant periclitatum. Ad quæ Cyrus respondit: At neminem ipse cogas, sed eos mihi dato, qui libēter sint secuturi: tibiq; fortaßis & tuorum cuiq; horum amicorum agamus ea quæ omnibus iucundißima sint futura: hostium enim multitudinem nos

ſanè haud inſequemur: nam quo pacto eas caperemus? Quòd ſi quid ab agmine abſciſſum offenderimus aut relictum, id ad te agemus. Cogitandum eſt etiam tibi, quoniam indigebas, magnum iter fecimus, quò tibi gratificaremur. Itaque eſt iuſtum, ut ipſe etiam contrà nobis gratificeris, quò domum redeamus cum aliquo emolumento, & ne omnes in theſaurum tuum cõijciamus oculos. Hinc igitur dixit Cyaxares: At ſi quis ultro ſequeretur, haberem etiam tibi gratias. Mitte igitur unà mecum quenquam ex his quos habes fideliſsimos, qui ſit dicturus quæ ipſe mandes. Duc ex his, inquit, tecum quem tibi libet. Erat præſens hic ille Medus qui dixerat olim Cyro, ſe eius eſſe cognatum, quiq́; ab eo eſt oſculatus. Quare continuò inquit Cyrus: Vnus hic mihi ſufficit. Hic igitur te ſequatur. Reſpõdit Cyaxares: Et tu, inquit, dicito, ut cui libuerit, is eat cum Cyro. Sic uiro illo accepto, ubi à Cyaxare eſt egreſſus, continuò inquit Cyrus: Nunc mihi tandem oſtendes, uerâne loquereris, cũ dixiſti te in me ſpectando affici uoluptate. Nequaquam, Medus inquit, abero abs te, ſi hoc dicis. Et Cyrus inquit: Ergo alios quoq; alacriter educes? Illeq́; adiurans, Educam, inquit, mehercule, donec fecero ut etiam tu ſuauiter me ſpectes. Tum igitur emiſſus à Cyaxare cum alia alacriter expoſuit Medis, tum etiam addidit, ſe quoque non eſſe cariturum uiro pulcherrimo & optimo, & quod maximum eſt, à dijs immortalibus genito. Cum à Cyro hæc geruntur, diuinitus quodãmodo ueniunt ab Hyrcanis nuncij. Sunt autem Hyrcani Aſſyrijs finitimi, gens haud magna, erantq́; idcirco ſubiecti Aſſyrijs. Videbantur autem & ea tempeſtate ſtrenui equites, & nunc itẽ uidentur. Quare utebantur ijs Aſſyrij, quem

admo-

admodum utuntur Eilotis Lacedæmonij, neque in laboribus neq; in periculis ijs parcẽtes. Quapropter etiam per id temporis ut postremum agmen tuerentur eis iubebãt, qui equites essent circiter mille, quò si quid à tergo grauius incũberet, illi ante sese hoc subirent. At Hyrcanij tanquam ultimi profecturi, & carros suos & famulos ultimos habebãt. Erant enim in expeditione Asiatici, magna ex parte secum habentes illos, quibus cum etiam habitãt. Itaque etiam tum Hyrcanij sic militabant, qui cum animo reputantes, & qualia ab Assyrijs paterentur, & quòd nunc princeps suus mortem occubuisset, essent que uicti, & quòd metus in exercitu foret ingens, & ipsorum socij ægrè haberent ac desererent: hæc cum commentarentur, uisum est eis pro temporis conditione bonum esse ut deficerent, si uellet Cyrus unà secum hostis inuadere. Itaque mittunt ad Cyrum nuncios, nam huius nomen à pugna plurimum creuerat. Qui autem missi sunt, dicunt Cyro, sibi Assyrios iure odio esse, siq; uellet nunc ire aduersus eos, tum ipsi socij existerent, tum uiæ duces se præberent: simulq; ad hæc narrabant res hostium ut haberent, quibus tandem incitare eum uolebant ad agendum in illos exercitum. Et Cyrus rogabat eos, inquiens: Et putatis nos prius illos offensuros quàm sint in munitiõibus? Nam hoc nobis magnæ calamitati ducimus, quòd nobis clàm euaserunt. Hæc autem dicebat Cyrus, quòd eos uellet quammaximam de sese habere opinionem. Ad quem illi respondebant, fore ut cras mane, si expediti pergerent, illos offenderent, nam eos præ turba & carris tarde iter facere: simulq; dixerunt, quoniam superiore nocte uigilassent, nunc paululum profecti castrametati sunt. Et

Cyrus inquit: Habetis'ne quicquam nos docere, quò uobis credamus quæ dicitis esse uera? Obsides responderũt, actutum equitantes noctu adducemus, solùm tu obtestare deos in fidẽ, dextramq; dato, quò hæc alijs feramus quæ ipsi abs te acceperimus. Dein fidem dat illis, se indubitatò ipsis usurum ut amicis ac fidelibus, si quæ dicerent confirmarint, ut ne Persis quidem neque Medis apud se crederent. Atque hoc etiam tempore licet intueri Hyrcanios, qui & creduntur magistratus & gerunt, quemadmodũ ij quicunque & ex Persis & ex Medis uideantur esse dignißimi. Sed posteaquam sunt cœnati, Cyrus aciem eduxit adhuc sub lucem, iußitq; Hyrcanios expectare, quò simul irent. Et Persæ quidem omnes, ut par erat, castris egreßi sunt, cumq; his Tigranes suam habens aciem. E Medis autem sunt egreßi, alij quidem quoniam Cyro puero ipsi cum essent pueri, amici fuerant: alij quoniam in uenatione cõsuetudine sua usi, eius sunt ingenio ac moribus delectati: alij quia gratiam ei haberent, quòd maximum ab se metum expulisse uidebatur: alij quòd eum sperarẽt quoniam uir bonus & fortunatus appareret, futurum adhuc magnum atque præpotentem: alij uerò quia dum educabatur in Medis, sicut boni alicuius extitisset adiutor, contra illud illi uellent rem gratam facere. Multi etiam quoniam propter eius humanitatẽ ab auo Astyage bona plurima acceperant. Multi præterea, quia uiderent Hyrcanios, rumorq; emanarat, fore ut duces essent ad bona quamplurima, exierant quò aliquid etiam caperent. Hoc igitur pacto Medi quoque ferè omnes egreßi sunt, ijs exceptis quotquot Cyaxaris contubernio utebantur: nam hi manserunt, & qui his parebant. Alij uerò omnes hilari

facie alacriq́; animo soluebant, non tanquam necessariò, sed libenter grateq́; exeuntes. At ubi egreßi sunt, primùm quidem adijt Medos Cyrus, eosq́; laudauit. Ad hæc deos orauit maximè, ut & eis, & suis propitij duces forent: dein ut ipse huius alacritatis referre ijs gratiam posset. Dixitq́; ad postremum, ut eis pedites duces forent, illis autē iußit unà cum equitibus sequerentur: & quo in loco aut quiescant, aut immorentur inter eundū, iußit aliqui ipsorum ad se adequitarent, ut quod esset iam opportunum acciperent. Exhinc Hyrcanijs iußit ut antecederent. At illi interrogabant: Quid autem? non enim expectas donec egerimus ad te obsides, quò tu quoq; pergas accepta à nobis fide. Et Cyrum dicitur respondisse: Cogito enim nobis omnibus fidem esse in animis nostris, atque in nostris manibus. Nam ita uidemur instructi: si quidem ueri sitis, nos satis simus qui in uos beneficium cōferamus: sin decipiatis, ita habere arbitramur, ut non ipsi in uestra potestate simus futuri, sed uos in nostra potius, diuina pro uoluntate. Atqui, ô Hyrcanij, quoniam dicitis uestros agmen sequi postremos, cum eos uideritis, significate nobis eos uestros esse, quò ijs parcamus. Quæ Hyrcanij audientes, itineris quidem duces erant ut iubebat: eius animi robur plurimum admirabantur, qui cum neque Assyrios, nec Lydos, nec eorum socios amplius metueret, tum ne minimi quidem omnino momenti cuiusquam esse duceret, ipsorum uel præsentiam, uel absentiam. Illis uerò proficiscentibus, ubi nox facta est, dicitur lucem & Cyro, & ipsi agmini cœlitus apparuisse perspicuam. Quò factum est, ut omnes horror atque ueneratio erga deos caperet, & fiducia aduersus hostis. Sed quoniam expediti celeri-

terq; pergebant, consentaneè tum multum itineris peregere, tum simul cum crepusculo fiunt prope Hyrcaniorum agmen. Quod nuncij posteaquam nouere, Cyro dixerunt, hosce suos esse: eos enim cognoscere dicebant, & quia essent postremi, & ob ignium multitudinē. Exhinc horum alterum ad eos mittit, qui illis diceret: imperauit ut si amici essent, quamcelerrimè obuiam facti dextras tollerent: mittitq; unà cum illo unum ex suis, cui iußit Hyrcanijs diceret, ut quemadmodum ipsos inuadentis uiderent, sic etiã hi facerent. Ita igitur nuncius alter apud Cyrum manet, alter uerò adequitauit ad Hyrcanios. Sed cũ Hyrcanios Cyrus consideraret quid essent facturi, agmen firmauit: ad eumq; adequitant quiq; præsident Medis, & Tigranes, quid sit faciundum interrogantes. Ad quos ait Cyrus: Agmen hoc proximum est Hyrcaniorum. Abitq; alter ex nuncijs ad ipsos, atq; unà cum illo unus è nostris, dicturi, si quidem sunt amici, ut nobis omnes occurrant sublatis dextris. Itaque si ita ad nos ierint, contrà itidem uos eos excipite, & simul ut quisque uenerit, bono ut animo sint hortamini. Sin arma capiant, fugamue aggrediantur, horum continuò est enitendum nil reliquum facere. Huiusmodi erant admonitiones Cyri. At Hyrcanij auditis nuncijs, tum lætati sunt plurimum, tum equis ascensis illicò affuere sublatis dextris, dictũ ut fuerat. Medi uerò ac Persæ & ipsi contrà dextris sublatis recipiebant eos amicè, & ut bene sperarent hortabantur. Et exhinc ait Cyrus: Nos quidem Hyrcanij uobis iam credimus, utq; erga nos ita uos habeatis est æquum. Verùm nobis hoc primum dicite: Quantum hinc distat ubi sunt principia hostium eorumq; frequentia? Cui responderunt Hyrcanij,

eos

eos distare paulò plus quàm parasangam. Hic ait Cyrus: Agitè igitur uiri Persæ, Mediq́;, uosq́; Hyrcanij (iam enim ad uos ut socios ac participes loquor) neminem hoc tempore ignarum esse oportet, in huiusmodi nos esse discrimine, ubi si molliter habuerimus, extrema simus mala passuri. Norunt enim hostes quas ad res uenimus. Quòd si constantia fræti, eamus aduersus hostis ualenter atque ingenti animo, actutum aspicietis tanquam fugitiuos repertos seruos, alios supplices sese præstare, alios fugere, alios ne hæc quidem posse mente percipere. Nam & uicti nos aspicient, cum neque uenturos nos arbitrarentur, & neque instructi, neque ad pugnam parati, & capti erunt. Quare si uelimus posthac suauiter et cœnare et per noctare, nolimus istis ocium dare, neque boni quicquam consultandi, neq; cognoscendi omnino quot homines sumus, sed omnia uenisse putẽt, & cratis, & mucrones, & securis, & uulnera. Et uos, inquit, ô Hyrcanij, proximos hostibus uosmetipsos facientes ante nos procedite, quò uisis armis uestris lateamus quamplurimũ tẽporis. Sed ubi ipse iuxta agmen hostium fuero, linquite singuli apud me ordinem equitum, quò ipse intra aciem manens, ijs utar si quid opus fuerit. E uobis autem principes atque seniores in ordine, si sapitis, frequentes inuadite, quò nunquam in confertam multitudinem aliquam incidentes uim patiamini. At iunioris dimittite insecutũ hostes. Et hi quidem hostis occiduntо, hoc enim per hoc temporis est maximè securum, quò illorum paucißimi relinquantur. Sin, quod multis iam accidit, uincentibus uobis fortuna aduersetur, cauendum est ne ad rapinam uertamini, utpote qui hoc fecerit, non sit habendus etiam uir, sed homo sarcinarius,

licetq́; uolenti cuique ut hoc iam utatur pro mancipio. Illud autem ignorandum non est, nullum esse uictoria maius lucrũ. Nam qui uincit, omnia rapit, unà & uiros, & mulieres, & pecunias, & regionem totam. Ad hæc solùm hoc respicite, ut uictoriam seruemus: in hac enim etiam ipse raptor continetur. Atque hoc simul, dum hostis insequimini, mementote, ut retro adhuc per lucem ad me eatis, quòd tenebris factis neminem etiam admittemus. Hæc loquutus Cyrus, dimittebat quosq; in suos ordines: iubebatq́; simul, ut pergentes eadem singuli decurionibus suis significarent. Decuriones enim erant in fronte. Itaq; audiebant, ijsdemq́; iubebant ut singuli suæ decuriæ eadẽ præciperent. Exhinc Hyrcanij antecedebant. At ipse medium tenens agmen, unà cum Persis proficiscebatur. Equites uerò ex utroq; latere rectè instruxit. At hostes ubi illuxit, alij mirabantur quæ uidebant, alij iam rem intelligebant, aliqui nunciabant, aliqui clamabant: hi equos soluebant, illi accingebantur. Nonnulli à iumentis arma iaciebant, quidam armis induebantur. Exiliebant quidam in equos, frænabant eos alij. Vxores pleriq; uehiculis imponebant. Multi res preciosissimas capiebant, ut eas saluas facerent. Plerique cum huiusmodi res defoderent, capiebantur: plures autem fugæ sese dabant. Existimandum est etiam alia eos multa ac aduersa tum facere. Cæterùm nemo pugnabat, sed gratis peribant. At Crœsus rex Lydorum, ut æstas erat, cum uxores in rhedis antè dimiserat noctu, quò facilius per temporis refrigerationem proficisceretur, tum ipse cum equitibus propè sequebatur. Et eadem hæc Phryga fecisse tradunt, eius Phrygiæ principem quæ ad Hellespontum iacet. Hi ut ex fugientibus, & ex

Victoria nullũ maius lucrum.

ex ijs qui sese offenderent interrogantes rem didicerunt, fugiebant etiam ipsi quammaximè poterant. Sed Cappadocum regem, & Arabum item regem, qui in proximo adhuc essent, thoracibusq; carentes uim sustinerent, Hyrcanij interficiunt. Erant autem mortui maiori ex parte Assyrij & Arabes. Nam quia essent in agro suo, lentè admodum incedebant. Medi igitur & Hyrcanij ut iam uictores, talia patrabant eos insequentes. At Cyrus equites apud se relicti circum castra ut obequitarent, ijs iubebat, ac si quos exeuntis uidissent armatos, ut interimerent. Iis uerò qui mansissent iussit per præconem, ut omnes milites, hostes quotquot essent, aut equites, aut scutati, aut sagittarij, deferrent arma ligata, at equos in tabernaculis relinquerent. Qui autē hæc non fecisset, is actutum obtruncaretur. Habentesq; mucrones expeditos, in ordine circunstiterunt. Igitur quibus forent arma, hi ea delata quendam iaciebant in locum quo iubebantur: quæ ipsa ab ijs cremabantur, quibus fuerat imperatum. Cumq; Cyrus cogitasset eò uenisse sine esculentis & poculentis, quibus sine neque rei militari studeri potest, neq; aliud quicquam fieri: & cum etiam cōsideraret, quî hæc & celerrimè fierent & pulcherrimè, ei uenit in mentem, necessariò oportere, ut omnibus militiam exercentibus unus sit qui & tabernaculi curam gerat, & ut commeatus ingredientibus militibus sit paratus: quam ob rem intelligebat, hos omnium maximè circa apparatum faciundum, oportere in castris huiusmodi tempore comprehendere. Per præcones igitur iubet, tutores ut adsint omnes. Quòd sicubi minus sit tutor, ut is adsit qui sit à tabernaculo natu maximus, dura illi edicens omnia qui minus pareret. Hi autem ui-

dentes parêre etiam heros, quamprimum obediebant. Vbi affuerunt, sedere primum iubebat eos, quibus esset in tabernaculo plus commeatus duorum mensium. Quibus uisis iterum iußit eos sedere, quibus foret commeatus menstruus. Et in his propè cuncti sedebant. Hæc ubi didicit, ita ad eos ait: Agitè nunc, ô uiri fortißimi, qui è uobis mala exosi estis, & aliquid à nobis boni consequi uelitis, strenuam diligentiam adhibete, ut duplo plura in quolibet tabernaculo esculenta poculentaq; sint parata heris ac famulis, quàm quæ quotidie faciebatis: aliaq; omnia quæcunque pulchras præbitura sunt epulas, ut in promptu sint facitote, quoniam citò admodum sunt affuturi utriutri uicerint, dignumq; duxerint affatim habere omnis res necessarias. Ita noueritis fore, ut uobis conducat si probè uiros exceperitis. Quæ illi audientes, magno studio quæ præcepta à Cyro fuerant, agebant. Hic rursus conuocatis ordinum centurionibus, huiusmodi uerba habuit: Viri amicißimi, cognoscimus sanè licere nunc nobis, qui priores sumus quàm absentes socij, prandere & apparatis esculentis poculentisq; uti: sed non uidetur mihi hoc prandij plus utilitatis afferre posse, quàm si sociorum diligentiam habuisse uideamur: neque ipsæ epulæ tanto reddant nos ualidioris, quanto si socios poßimus strenuos facere. Quòd si insequentibus nunc socijs, & occidentibus hostis nostros atque præliantibus, si quis aduersatur, uidebimur hos ita negligere, ut prius etiã quàm nouerimus quid ab ijs agatur, pranderimus, cauendum est ne ut turpes appareamus, & imbecilles futuri simus, sociorum inopes. Quòd si quis curauerit ut hi periclitantes laborantesq; dum castra ingrediãtur habituri sint necessa-

Cyri concio.

necessaria, hæ dapes plus lætitiæ nobis afferent, mea sententia, quàm si statim uentri obsequamur. Cogitate præterea, si etiam propter illos nobis pudendum non esset, neque tamen hoc pacto nos adhuc decere repleri atque inebriari. Nondum enim peracta sunt nobis quæ uolumus, quin omnia hæc inualescunt quibus diligentia opus est: quippe qui habemus in castris hostis multò pluris quàm ipsi sumus, & hos quidem solutos, qui cauendi fortaßis adhuc sunt & custodiendi, quò sint qui res necessarias nobis faciant. Præterea equites nostri absunt, qui solicitudinem nobis afferunt, ubi sint, ueniant'ne, an sint mansuri. Quare mihi uidetur, ô uiri, talem nobis afferri cibum oportere, ac talem potum, qualem quis putet maximè conducere, quo minus & somno & insipientia referciamur. Ad hæc non sum nescius pecunias in castris esse permultas, quæ quoniam ijs nunc communes nobiscum sunt qui cepere, fieri posse intelligo, ut eas pro uoluntate uertamus in priuatum usum. At ne mihi uidetur quidem eas capere fructuosius esse, quàm si, ut iusti appareamus, enitimur illos hac re nobis reddere, maiore etiam quàm nunc sunt affectos beneuolentia. Videtur autem mihi uel distributionem ipsarum pecuniarũ cum uenerint, Medis et Hyrcanijs Tigraniq; esse concedendam: & quamuis minus etiam nobis tributuri sint, lucro ducendum esse. Nam lucri causa libentius apud nos manebunt. Auidior enim præsens acquisitio parũ duraturas nobis diuitias præbeat, ac in his tradendis pecunijs illas nos res adipiscamur unde diuitiæ oriũtur, hoc perennioris, mea sentẽtia, opes nobis poßit nostrisq; omnibus præstare. Puto etiam nos domi rei huiusce causa exerceri, ut et uentre

& intempestiuis quæstibus simus superiores, ut cũ opus sit unquam, queamus ijs uti ad nostram utilitatem. At ubi maioribus in rebus quàm in præsentibus disciplinã poßimus demonstrare, equidem ipse nõ uideo. Cyrus hoc modo locutus est. Quo cum Hystaspas uir Perses, & is quidem homotimus, ita oratione conuenit: Absurdum enim sit Cyre, si in uenatione sæpe sine cibo perstamus, quò feram aliquam capiamus, uel minimi fortasse faciundam: opes autem totas uenari molientibus, si quid eorum impedimento sit nobis quæ malis hominibus dominentur, bonis seruiũt, haudquaquam uidemur facere ex officio. Hystaspas ita cum Cyri sententia conuenit, alijq; omnes hæc unà approbauere. Cyrus autem dixit: Agite quoniam eadem sentimus, mittite à manipulo singuli quinque ex uiris strenuis, qui circumeuntes quoscunque uideant parantis res necessarias, eos laudent, sed in negligentis seuerius animaduertant, quàm si essent ipsorum heri. Ab his quidem hæc gerebãtur. At Medi, alij quidem cum offendissent auertissentq; carros, qui iam antea soluerant eos impellebant, plenos earum rerum quibus egebat exercitus. Alij uerò adigebant rhedas quas ceperant, refertas mulieribus pulcherrimis, partim uxoribus, partim pellicibus, quæ propter formæ præstantiam circunductabantur. Asiatici enim exercitus hoc etiam tempore dum rei militari student, secum habent res omnis preciosißimas, inquientes, pugnacioris se esse, ubi adsint quæ habent charißima: cogi enim his ferre auxilium. Fortaßis ita res habet, fortaßis etiã ea faciunt uoluptati obsequentes. Cyrus autem spectans quæ à Medis & Hyrcanijs gesta sunt, se ac suos tanquam increpabat, quòd alij per id temporis magis

gis seipsis augeri gloria uidebantur, & aliquid etiam adipisci, ipsos autem in tardiore opperiri loco. Etenim qui prædam agebant ostendentes Cyro quæ ab sese agebantur, iterum abequitabant alios insequentes: nam hæc dicebant suos sibi principes faciunda imperasse. Aegrè commotus his Cyrus, tamẽ res seponebat, suosq; ordinum centuriones rursus conuocabat, stansq; ubi possent quæ consultarẽtur exaudiri, hæc loquitur: Viri amicißimi, omnes sanè cognoscimus, ut opinor, futurũ ut magna bona sint Persis omnibus: at uobis non absurdè maxima per quos hæc geruntur, si his quæ initio nunc uidentur potiamur. Sed ut hæc sint nostris uiris, cum haudquaquam sumus sufficientes ad ea adipiscenda nisi proprium Persæ habeant equitatum, hoc equidem nõ uideo. Cogitandum enim nũc uobis est, arma habere nos Persas, quibus hostis obuiam euntes uertamus in fugam. Sed ubi eos uerterimus, quos aut equites, aut sagittarios, aut scutatos, aut iaculatores fugientis capere poßimus, uel interimere, si equis careamus? Qui etiam lædere nos aggreßi, uel sagittarij, uel iaculatores equitésue, nos metuant, cum certò norunt nõ maius à nobis sibi uel periculum uel malum imminere, q̃ à consitis arboribus? Quòd si hæc ita habent, nónne liquidum est hosce equites qui nobis nunc adsunt, putare hæc omnia quæ capta sunt, non minus sua esse quàm nostra? ac fortaßis etiã magis mehercule. Nunc igitur hæc ita habent necessariò. Quòd si nobis equos comparemus non hisce deterioris, nónne perspicuum nobis sit prorsus fore, ut & de hostibus poßimus omnia sine hisce facere, quæ unà cum his nunc facimus, & hos tum habituri simus minus erga nos animo? Quando uel abesse uel abire

Cyri concio.

uelint, minori nobis curæ sit, ubi sine his sufficiamus nobisipsis. Sed hæc hactenus. His inquam in rebus opinor neminem contrariæ fore sententiæ, quin præstet omnino esse Persis proprium equitatum. Verùm illud fortasse cogitatis, quonam pacto id fiat. Ergo consideremus, si uelimus equitatum constituere, & quid nobis existit, & quid deest. Igitur hi quidem equi in castris sunt capti permulti, frænaq; quibus parent, & alia quibuscunque eos oportet uti qui equos habent. Atqui habemus etiam ea, quibus uiro equiti est utendum, thoracas quibus muniuntur corpora, pilaq; quibus & iaciendo utamur et habẽdo. Quid igitur reliquum? Viris scilicet opus est, hoc certè habemus maximè. Nihil est enim ita nostrum, ut nobisipsis nostri nos sumus. Sed dicet fortaßis aliquis: At nescimus. sed neque ea quæ nunc scimus, prius quàm didicissemus sciebat quisquam. Verùm dixerit aliquis: Cum pueri essent, hæc discebant. Et utrum pueri ne sunt prudentiores ad ea discenda quæ traduntur ac monstrantur, an uiri? Vtri etiam quæ didicerint, magis sufficiunt exercere atque elaborare corporibus? pueri ne, an uiri? Quinetiam ocium nobis est ad discendum, quantum neque pueris neque uiris alijs esse potest. Nam neque nobis sagitta discenda est ut pueris, hanc enim scimus. Neque iaculum, nam scimus hoc etiam. Verùm nec item quemadmodum alijs uiris, his agriculturæ negocium præbent, illis uerò artes, nonnullis aliæ res domesticæ. Nobis autem militiæ operam dare nõ modò est ocium, sed etiam neceßitas. Insuper non quemadmodum res aliæ plures bellicæ difficiles sunt, sed utiles. Equitare uerò nónne in itinere iucundius est, quàm duobus nos pedibus proficisci? Et ubi celeritati

Nihil ita nostrum ut ipsi nobisipsis.

leritati studendum est, an minus delectat quamprimum adesse amico si oporteat, celeriter que siue uirum opus sit seu bestiam insequi atque capere? Illud autem non facilè est & commodum, quicquid armorum ferendum est, hoc ab equo unà ferri. Itaque idem est & habere, & unà ferre. Atqui metuat quispiam plurimum, ne si prius nos oportuerit in equo subire periculum quàm equestrem bene didicerimus, neq; pedites amplius simus nec equites satis. Sed ne hoc quidem perdifficile est. Vbi enim uelimus, licebit nobis continuò pugnare peditibus: quippe qui equestrem edocti, nihil pedestrium dediscemus. Ita Cyrus locutus est. Chrysantas uerò eius sententiam sequens, huiusmodi uerbis est usus: At ego ita profectò cupio tenere scientiam equitandi, ut existimem fore homo uolucer, ubi fiam eques. Nunc enim satis mihi sit, si ex equo cursum aggressus ullo cum homine, hunc capite solum antecellam, si feram uideam cursu prætereuntem, eam poßim aut iaculum, aut sagittam intendens prius assequi, quàm fiat admodum eminus. Quòd si fiam eques, potero tum uirum ex aspectus longitudine interimere, tum bestias insequens alias cominus percutere, comprehensas alias perinde ac stantis iaculo ferire. Etenim si utrique sint ueloces, tamen ubi propius inuicem fiant, erunt stantium instar. Quo fit, ut maximè ex omnibus animalibus adamem hippocentauros, si fuerunt: quippe qui tum hominis uterentur ante rem consultandi prudentia, & manuum artificio, tum haberent equi & uelocitatem & uires. Quare & quod fugeret, capiebant, & quod expectaret, uertebant in fugam. Itaq; etiã ipse hæc omnia, si fiam eques, mecum sanè confero. Potero equidẽ

Chrysantæ oratio.

Hippocentauri.

omnia prouidere mente humana: manibus uerò me armabo, equo autem uehar, aduersariumq; auertam equi robore: neque sicuti hippocentauri, uincar natura. Itaque hoc sanè melius est, quàm hippocentaurum esse natum. Hippocẽtauros enim arbitror multis carere bonis quæ ab hominibus sunt inuenta, ut ijs scilicet est utendũ: multis item carere uoluptatibus equis innatis, quonam pacto ijs frui oportet. At ego si equitare didicero, cum in equo fuero agam scilicet quæ hippocentauri sunt: cum ex equo descendero, & cœnabo, & induar, & me quieti dabo quẽadmodum alij homines. Quare quid aliud sim futurus q̃ diuisus centaurus, ac rursum compositus? Insuper his etiam rebus hippocentaurum anteibo. Nam ille duobus prospiciebat oculis, duabusq; auribus audiebat: at ego oculis quatuor coniectabo, & quatuor auribus præsentiam. Aiunt enim equum manifestare hominibus multa, quæ oculis prospicit: ac multa significare auribus, quæ antea auditu percipit. Me igitur scribe in eorũ numero, qui equitare maiorem in modum cupiunt. Et nos quoque scribito mediusfidius, alij omnes dixerunt. Exhinc igitur ait Cyrus: Quid ergo, posteaquam hæc omnibus nobis admodũ uidentur, num etiam legem ferimus nobisipsis, qua caueatur esse ijs turpe, quibus equum ipse dedero, si quis nostrûm uisus fuerit proficisci pedes, siue multum seu parũ itineris faciundum sit, quò omnino nos quoque homines putent esse hippocentauros? Cyrus ita interrogabat. At ij omnes rem comprobarunt. Quare hac etiam tempestate talis usus ex illo tempore est Persis, ut neque ex claris atque bonis uiris ultro Perses quisquam aspiciatur usquam pedes incedere. Igitur hi erant in his sermonibus. Cum

uerò

uerò esset supra meridiē, adequitabant equites Medi atq; Hyrcanij, qui agerent captiuos & equos & uiros. Quot quot enim arma tradidissent, eos haud necabāt. Cum aduenissent primùm quærebat ex eis Cyrus, an socij omnes salui essent: quod cum affirmassent, dein percunctabatur quid egerant. Illi autē narrabant quæ fecissent, & ut fortiter singula iactabant. At Cyrus omnia libenter audiebat quæcunque uellent dicere, dein eos ita laudauit: At etiam perspicuum est, ô uiri, uos fortiter pugnauisse: etenim maiores apparetis & pulchriores, terribilioresq; uisu q̃ antea. Exhinc ex ipsis percunctabatur, & quantum itineris incursassent, & an habitaretur regio. Illi autem dicebant multum itineris se fecisse, habitariq; agrum omnem, atq; plenum esse & suum, & caprarū, & boum, & equorum, & frumenti, ac bonorum omnium. Duo, inquit Cyrus, nobis curanda fuerint, ut & meliores simus ea possidentibus, utq; hi maneant. Nam solum habitatū preciosa admodum est possessio: quod autem caret hominibus, caret etiam bonis. Scio repugnantis à uobis esse occisos, & rectè quidem, hoc enim maxime uictoria seruat. Eos autē qui arma tradiderunt, egistis captiuos: quos si missos faciamus, hoc item, ut mihi uidetur, fiat à nobis utiliter. Primum enim neque cauendi hi nunc nobis neque custodiendi sunt, nec etiam alendi: non enim esurie eos necabimus. Dein hos si missos facimus, pluribus mancipijs utemur. Nam si agro potiamur, omnes eius habitatores mancipia nobis futuri sunt. Magis etiam alij qui hosce uiuos dimissosq; uiderint, mansuri sunt, magisq; eligent parêre quàm pugnare. Ipse ita sentio sanè. Quod si quis melius uidet, id dicito. Illi autem audientes, hæc faciunda esse comproba-

Bonis carere solum, quod hominibus careat.

Cyri concio. bant. Sic igitur Cyrus uocatis captiuis, huiusmodi uerba facit: Viri, & nunc quoniā paruistis, animas tutati estis, & in reliquum tempus ubi ita faciatis, nihil prorsus mali patiemini, nisi quòd non idem uobis ut prius dominabitur. Habitabitis easdem ædes, & eandem coletis regionē, & earundem uxorum utemini contubernio, uestrisq; filijs sicuti nunc imperabitis. Neq; aduersus nos pugnabitis, neq; aduersus alium quenquam. Quòd si alius iniuriam uobis infert, nos sumus pro uobis pugnaturi. Verùm ne quis præcipiat in expeditionem ut eatis, arma ad nos portate: eritq; ijs qui arma portarint, & pax, et alia quæ dicimus, sine dolo. Sed quotquot arma bellica minus detulerint, aduersus hosce nunc quoq; ducemus exercitum. Si quis autē uestrûm & beneuolè ad nos ire, & agere quicquam docereq; appareat, hunc nos ut beneficum & amicum, non ut seruum fouebimus. Hæc igitur et uos scitote, & alijs nunciate. Verùm si uolentibus hæc uobis aliqui aduersentur, agite nos in illos, quò uos illis imperetis, nō illi uobis. Cyrus hæc dixit. Illi uerò & eum adorabant, et hæc factum iri recipiebant. Illis autem abeuntibus, Cyrus inquit: Hora iam est Medi atq; Armenij cœnandi uobis omnibus. Parauimus uobis res necessarias quàm potuimus optimè: sed ite, nobisq; mittite ex cibo qui factus est dimidium: satis enim utrisq; est factus. Obsonium uerò ac potū ne mittite, nam hæc apud nos satis parata sunt. Atque uos Hyrcanij deducite ipsos ad tabernacula: principes quidem ad maxima tabernacula, uerùm eos cognoscite: alios uerò ut uisum uobis sit, habete pulcherrimè. Et uos quoque cœnate, ubi uos maximè delectat. Nam uobis salua & integra sunt tabernacula. Est autem æquè uobis

uobis hic paratum atque hisce. Scitoteq; hoc utrique, nos asseruaturos noctu, quæ uobis sunt exteriora. Vos quæ in tabernaculis sunt aspicite, atq; arma bene locate. Nam qui in tabernaculis manent, nondum sunt nobis amici. Medi igitur, Tigranesq; *lauabantur.* Erant enim parata *omnia, mutatisq; uestibus cœnabant.* Et eorum equi ha-*bebant necessaria.* Mittebantq; *ad* Persas *ex panibus di-midium: obsonium uerò non mittebant, neque uinum, rati ea ijs esse, quoniam dixisset Cyrus affatim hæc habe-re. Sed hæc dicebat Cyrus, pro obsonio esuriem, pro po-tu aquam præterfluentis amnis.* Itaque Cyrus *post cœ-natos* Persas *ubi aduesperasset, per quincurias & decu-rias eorum multos dimittebat, iubens circum castra deli-tescerent: quippe qui putaret tum custodiæ illos fore, si quis extrinsecus castra adoriretur, tum si quis intrinsecus elatis pecunijs euaderet, eum capturos.* Et *ita factum est.* Multi *enim effugiebant, multiq; capti sunt.* At Cyrus *pe-cunias eos habere sinebat qui cepissent, effugientis au-tem iußit iugulari.* Itaque *in posterum ne si uelles qui-dem, facilè inuenisses qui noctu proficisceretur.* Persæ *igitur degebant ita.* At Medi *& potabant, & epulaban-tur, & utebantur tibijs, & omni refercieebantur iucun-ditate.* Multæ *enim res huiusmodi captæ erant.* Quare *qui uigilabant, opere non carebant.* At *rex* Medorum Cy-*axares nocte qua* Cyrus *egressus est, & ipse ebrietate te-nebatur simul cum suis contubernalibus ob secundam for-tunã, & alios* Medos *in castris adesse arbitrabatur, exce-ptis paucis, cũ magnum audiret tumultum.* Famuli *enim* Medorum, *utpote heris absentibus, dissolutè & potabãt & tumultuabantur, præsertim quòd ex* Assyriorum *ca-*

ſtris & uinum & alias res multas huiuſmodi ceperant. Sed ubi dies factus eſt, & ad ianuas nemo ueniret, præter eos qui unà cœnabant, audiretq; uacua eſſe caſtra Medis atque equitibus, ac uideret ubi exiuit ita habere, hic tandem & Cyro excandeſcebat & Medis, quòd abijſſent ſe relicto ſolo: continuoq́;, ut fertur, crudelis atque inexorabilis, iubet cuidam ex præſentibus, ut aſſumptis equitibus ſuis, quamcelerrimè pergeret ad Cyri caſtra, ac diceret hæc uerba: Arbitrabar equidem ipſe, ut neque tu Cyre adeò temerè de me conſultares, neque uos Medi, ſi Cyrus ita ſentiret, ita me ſolum relinqueretis. Ac nunc ſi quidē Cyrus uelit, bene eſt: ſin nolit, uos huc adeſte quamprimũ. Hæc mandauit. Qui uerò pergere iuſſus eſt, Et quomodo, inquit, here ego illos inueniam? In eo, inquit Cyaxares, illorum ſolo, aduerſus quos & Cyrus, & hi qui unà cum eo ſunt, proficiſcebantur. Quòd mediusfidius, inquit, audio Hyrcanios quoſdam ab hoſtibus defeciſſe, illosq; huc ire, atque eos deducere. His autem auditis, Cyaxares multò etiam magis Cyro iraſcebatur, quòd neque hæc dixiſſet ſibi, & longè feſtinatius mittebat ad Medos, ut uiribus eum extenuaturus, ac etiã uehementioribus minis quàm antea Medos accuſabat. Et nuncio quoq; interminatus eſt, niſi hæc acriter exponeret. Pergebat ergo nuncius habens equites ſuos circiter centum, & is quidē moleſtè ferens, quòd non etiam ipſe cum Cyro profectus foret. Inter eundum autē hi triuio quodam diſſeparati errabant, neque prius ueniebant ad caſtra Cyri, quàm incidentes in quoſdã Aſſyrios qui diſcederent, eos ut ſeſe ducerent coëgerunt: & ita ignibus uiſis, circiter mediã propè noctem eò perueniunt. Vbi uerò facti ſunt iuxta caſtra,

ſtra, uigiles, ut dictum à Cyro fuerat, haud eos paſsi ſunt ante lucẽ ingredi. Sed poſteaquam dies illuxit, Cyrus Magis uocatis, legitima dijs ob huiuſmodi res ſecundas eligi iubebat: qui dum cura hac uerſantur, is conuocatis homotimis, ait: Viri, deus quidem nobis bona plurima oſtendit: ſed nos, ô Perſæ, hoc tempore pauci ſumus ut hæc retineamus. Si enim qualiacunq; efficiamus, minus aſſeruauerimus, hæc rurſus erunt aliena. Quòd ſi liquerimus ex nobiſipſis aliquos ijs cuſtodes quæ facimus, patebit ſtatim nullarum nos eſſe uirium. Itaque mihi uidetur, ut quamprimum è uobis aliquis eat in Perſas, qui doceat quæ ab me dicuntur, iubeatq; quamcelerrimè mittant rurſus ſuppetias, ſi quidem cupiunt Perſæ imperium atq; fructum Aſiæ. Ito igitur tu qui es ætate maximus, atq; hæc narrato: quodq; mihi erit alendi cura quoſcunq; milites mittãt, ubi ad me uenerint. Quæ autẽ nobis ſunt, ea tu uides, quorum nihil tibi celandum eſt. Sed in hiſce rebus mittendis à nobis in Perſas, ut & pulchrè faciam & legitimè quæ ad deos attinent, patrem Cambyſen, quæ uerò ad rempublicam, magiſtratus interrogato. Mittant præterea horũ inſpectores quæ gerimus, quiq; ea quæ à nobis quæruntur, conſiderent. Et tu, inquit, accingere, ac manipulum comitem age. Exhinc uocabat Medos, ſimulq; adducitur nuncius à Cyaxare, qui audientibus omnibus dicebat, cũ eius iram in Cyrum, tum minas aduerſus Medos. Aitq; ad poſtremũ, iubere Cyaxarem ut abeant Medi, etiamſi Cyrus manere uelit. Igitur Medi audito nuncio ſilentium ſeruabant, tum ambigentes quî uocanti non parerent, tum etiã metuentes quomodo minanti Cyaxari audirent, præſertim quod non eſſent neſcij, qua is foret ſæuitia. At Cy=

Cyri concio.

rus inquit: Ego, nuncie ac Medi, nequaquam miror si Cyaxares multos tum hostis aspiciens, nos uerò quid ageremus ignarus, & nobis & sibijpsi metuebat: sed posteaq̃ senserit hostis magno numero interemptos, omnis praeterea fugatos, primùm liberabitur metu: dein cognoscet se nunc non esse solum, cum sui amici perdunt inimicos suos. Atqui accusandi quî sumus, cum illum bene afficimus? Neque à nobis haec agimus, sed ego illo persuaso ut me egredi sineret, uobis assumptis haec facio: uos autẽ nõ ueluti cupidi exeundi, an exiretis interrogastis. Hucq; nunc uenistis iußi ab illo egredi, cui non liceat uos grauiter ferre. Quare ipsa etiam ira, certò scio, & maturescet ex hisce bonis, & unà cum desinenti metu abitura est. Nunc igitur & tu nuncie requiesce, quoniam laborasti: & nos, ô Persae, quoniam hostis affuturos expectamus, qui uel pugnent, uel pareant, instruamur quampulcherrimè. Nam si hoc pacto aspicimur, consentaneum est nos plura ex his, quibus egemus, effecturos. Tu uerò Hyrcaniorum princeps opperire, militumq; tuorũ ducibus imperato, eos ut armis induant. Quae ubi fecisset Hyrcanius, uenissetq;, ait Cyrus: Nõ parua mihi est uoluptas Hyrcanie, cum sentio adesse te, qui non modò amicitiam prae te feras, sed te callidum esse ostendas, quae ipsa conducere nunc nobis perspicuum est. Nam & mihi Assyrij hostes sunt, & tibi inimiciores quàm mihi. Hoc pacto nobis utrisque nunc est consultandum, ut horum nemo qui nunc socij nobis adsunt, deficiat: quinetiam si poßimus, alios assumamus. Medũ uerò audisti, qui equites reuocat: qui si abeunt, nos soli pedites manebimus. Sic igitur faciundũ est mihi ac tibi, ut & nũcius hic qui reuocat, manere etiã ipse

ipse apud nos uelit. Tu igitur tabernaculum reperiens, id ei dato, ubi sit pulcherrimè omnia pro dignitate habiturus. Ego item enitar aliquid ei operis imperare, quod obiturus libētius sit quàm abiturus, eiq́; omnia dissere, quæq́; spem bonam & ei et amicis omnibus afferant, si bene successerint. Hæc ubi feceris, ad me reuertere. Igitur Hyrcanius in tabernaculum ducebat Medum quô decebat. Qui uerò ibat in Persas, paratus aderat. Ei Cyrus iubebat, ut diceret Persis quæ antea in sermone declarata sunt, Cyaxari literas redderet: tibiq́;, inquit, uolo ea legere quæ ad Cyaxarem scribo, quò ea quæ noris cōfiteare, si quid his de rebus te roget. Hæc autem inerant in epistola. Cyrus Cyaxari salutem. Nos te neque solum deseruimus: nemo enim cum sit inimicis superior, tum est sine amicis: neque abscedentes, te putabamus in periculo constitutum. Sed quò magis distamus, eò tibi securius esse arbitramur. Haud enim qui sedent amicos proxime, securitatem maximè amicis præbent: sed qui maximè eminus inimicos fugant, tutioris amicos reddunt. Sed uelim animo uolutes, qualis ego erga te sum, & item qualis tu erga me, postea me accusa. Equidem ipse tibi socios egi, non quos tu suasisti, sed quot ego potui pluris. Dedisti tu mihi, cum essem in amica regione, quot possem persuadere. Nunc autem cum in agro sum hostili, non qui uelit, sed omnis reuocas Medos. Etenim tum equidem arbitrabar uobis utrisq; debere gratiam: at nunc abs te cogor tui quidem obliuisci, eniti autē hisce omnem referre gratiā, qui me sunt secuti. Equidem tui similis fieri haud possum, qui etiam nunc mittens in Persas militē accersurus mando, quotquot ad me ierint, si quid tibi ijs opus fuerit prius

Cyri epistola.

quàm ad me ueniant, ut in te sit ipsis uti, non quemadmodum eis libeat, sed pro tua uoluntate. Verùm consulã tibi, etsi iunior sum, ne quæ dederis auferas, ne tibi pro gratijs inimicitiæ debeantur: nec etiã quem uelis ire ad te quamprimum, minitando accersas: neque dum annuis te solum esse, multis simul intermineris, quò illos non doceas te sibi curæ non esse. Nos uerò adesse studebimus, ubi celerrimè peregerimus, quæ & tibi & nobis si gesta fuerint, communia esse bona censeamus. Vale. Hanc ei epistolam reddito, & quicquid horum ex te percunctatur, quemadmodum scriptum est itidem dicito. Etenim ego tibi de Persis mando, ut est antea scriptũ. Huic ita loquutus est. Quem data epistola ire iußit, addiditq; ita maturaret, quemadmodum nouit celerem aduentum conducere. Exhinc aspiciebat omnis in armis iam esse & Medos & Hyrcanios, atque Tigranem Armenium: erantq; Persæ armis induti. Iam etiã finitimi quidam & adduxerunt equos, & arma attulerunt. At Cyrus tragulas eum in locum deijcere illos iußit, quo alios quoque antea iusserat: et ut hi quibus hoc opus mandatum fuerat, eas cremarent, quotquot ipsi non egebant. Equos uerò iubebat custodiri, utq; hi manerent qui illos adduxerant, donec aliquid eis significasset. Principibus autem equitum Hyrcaniorumq; uocatis, huiusmodi uerba loquutus est: Viri amici ac socij, nulla uos admiratio capiat, quòd ab me sæpenumero conuocamini. Res enim præsentes quia nouæ sunt nobis, hæ minus sunt pleræq; ordinatæ. Quæcunque autem ordine careant, hæc necessariò molestiam afferunt semper, donec loco suo fuerint constituta. Suntq; nunc nobis multæ captæ pecuniæ: præterea uiri quoq;. Et quoniam neq; nos scimus, quæ harum

Cyri co[n]cio.

rum

rum rerum ſint cuiuſq; noſtrûm, nec etiã hi nouere quis eorum ſingillatim herus ſit, nõ licet admodum intueri an ipſorũ multi ſuo fungantur munere, utq́; omnes ferè quid faciundum ſit dubitant. Ergo ne ita res habeant, iſtas definite, ut qui cepit tabernaculum in quo ſatis ſit & eſculentorum, & potulentorum, & miniſtrorum, & ſtrati, & ueſtis, aliarumq́; rerum quibus habitatur tabernaculũ militare, hic ſanè aliud nihil addendum eſt, quàm ut norit is qui cepit, horum eſſe habendam curam perinde atq; de rebus proprijs. Qui uerò in ea incidit tabernacula, quæ rei cuiuſquam indigent, hiſce uos quod deeſt ſupplete diligenter. Nec ſum inſcius ſuperuacanea fore permulta. Plura enim omnia quàm pro noſtra multitudine habebãt hoſtes. Venerunt autem ad me & Aſſyrij regis, & aliorũ potentatuum quæſtores, qui dicerent aurum eſſe apud ſe ſignatum, tributa quædam narrantes. Quare hæc omnia proclamate ad nos deferant ubiubi ſederitis, metumq́; illi addite qui iuſſa non fecerit. Vos præterea tribuite quod ceperitis, equiti quidem duplum, pediti uerò ſimplum, ut habeatis ſi quo egebitis, & quo etiam aliquid ematis. Forum caſtrenſe proclamate, iam neminẽ inferre cuiquam ſniuriam, & ut tabernarij atq; mercatores uendant quod ſingulis eſt uenale: & hæc ſanè ubi diſpoſuerint, alia agere quò caſtra nobis incolantur. Atq; hæc hi cõtinuò proclamabant. Medi autem & Hyrcanij ita dixerunt: Et quonam modo nos ſine te ac tuis hæc diſtribuamus? Atq; Cyrus item ad hæc uerba ita ſubdidit: Num enim, ô uiri, ita ipſi ſentitis, ut quicquid agendum fuerit, omnibus rebus intereſſe nos omnis oporteat? Neq; ſatis ego futurus ſim, qui agam aliquid ante uos, quicquid opus fuerit, neque

uosipsi ante nos. Et quo pacto aliter habeamus plus laboris, ac minus efficiamus quàm hoc modo? At uidete uos, inquit. Nos enim custodiuimus hæc uobis, quæ à nobis uos creditis esse bene custodita. Vos item distribuite, & nos credimus bene à uobis esse distributa: atque alijs item rebus nos boni aliquid enitamur agere commune. Videtis enim nunc primùm quot adsunt nobis equi. Alij etiam adducuntur, quos si ociosos esse permittemus, nulli nobis usui sunt futuri, quin molestiæ potius nobis erũt propter eorum curam. Quòd si equites in eos posuerimus, simul & negocijs liberabimur, & nobis ipsis uires addemus. Quare si alios habetis, quibus istos detis, quibus cum si opus fuerit, discrimen ineatis libentius quàm nobiscum, in illos distribuite. Sin maximè nos habere uultis uobis subsidiarios, nobis eos date. Etenim cũ modò sine nobis fugando dimicabatis, magno nobis eratis metui, ne quid aduersi pateremini: fecistisq́; nos sanè pudere plurimũ, quòd non ibi ubi eratis adessemus. Quòd si equos acceperimus, secuturi uos simus, ac si quid maiori usui in equis dimicantes esse uideamur, ita nihil strenuitatis omittemus. Sin pedites uisi fuerimus opportunius adesse, tum descendentes in medium, uobis continuò pedites aderimus. Equos autẽ excogitabimus quibus tradamus. Cyrus huiusmodi orationem habuit. Illi autem responderunt: At nos Cyre, neque uiros habemus quos imponamus super hosce equos: neq; si haberemus, ubi tu hæc uelles, pro hisce alium eligeremus. Itaq; ipse nũc hos accipe, atq; facito ut esse tibi uidetur optimum. Verùm & istos, inquit Cyrus, admitto, & quòd faustũ fortunatumq́; sit, tum nos fiamus equites, tũ uos quæ communia sunt diuidatis. Itaque primum seligite

dijs

dijs immortalibus, quicquid magi interpretẽtur: dein etiã deligite Cyaxari, ubiubi magis rem gratã fore arbitramini. Et illi ridentes dixere, mulieres esse deligendas. Mulieres igitur, Cyrus ait, deligite, & aliud quicquid uobis uideatur. Cumq; delegeritis, facite pro uiribus, ut hi omnes Medi qui me ultro secuti sunt, ne quid querantur. Et uos item Medi, Hyrcanos hosce honorate, qui in societatẽ nostrã primi uenere, quò existiment bene sibi consuluisse de amicitia nostra. Atq; partem rerum omnium tribuite etiã Cyaxaris nuncio, tũ ipsi, tum eius socijs: utq; nobiscũ maneat istum hortamini, inquientes ita etiã mihi uideri, quò intelligẽs quæ gerũtur, ea singillatim magis renũciet Cyaxari. Persis uerò qui sunt mecũ, quæcunq; uobis bene habentibus superfuerint, hæc sufficient. Etenim nõ admodũ in delicijs, sed rusticè quodammodo ac duriter sumus educati. Itaq; uobis risui fortasse futuri sumus, si quid elegantius nobis induendum dederitis: quemadmodũ noui fore, ut & sedentes in equis multum uobis risum præbeamus, quippe qui, ut opinor, decidamus in terrã. Exhinc illi ad diuidendũ iuere, magno quodam risu ob equitationẽ affecti. At Cyrus cõuocatis ordinũ centurionibus iußit equos acciperent, equorũq; tum uasa, tum ministros, & acciperent eos quidẽ numero singuli æqualiter in ordinẽ secundũ sortem. Ipse autẽ Cyrus proclamari iußit, si quis esset in Assyriorum, aut Syrorum, aut Arabum castris uir seruus, uel ex Medis, uel ex Persis, uel ex Carribus, uel ex Cilicibus, uel ex Bactrianis, uel ex Græcis, uel qui aliunde undecunq; coacti essent, hi se exhiberẽt. At illi ubi proclamationẽ audierũt, libẽter multi coràm apparuere. Cyrus uerò electis ex ijs qui forma maximè præcellerẽt, dicebat

dicere eos qui liberi forent, arma tollere quæ dat ipsis, sibi autem curæ fore ut res haberent necessarias. quos agens cõtinuò ad ordinum centuriones, illis eos commendauit, iußitq; ut cratis nudosq; gladios his darent, quò ea haben tes, sequantur unà cum equis, et ut res necessarias pro his acciperent, quemadmodum pro Persis suis: centuriones uerò ipsi cum thoracibus ac lanceis ut equis ueherentur. Ipseq; Cyrus facere ita cœpit. At peditibus homotimorũ, ut pro se quisq; alium præficeret, iußit ex homotimis. Et hi quidem circa hæc uersabantur, cum interea temporis adfuit Gobryas Assyrius, uir senex, in equo cum equestri famulatu, ferebantq; arma omnes equestria. Atq; hi qui constituti erant ad arma recipienda, iubebant lanceas tra derent, ut eas quemadmodum alia cremarent. Quibus re= spondit Gobryas, uelle se antea uidere Cyrum. Et ministri relictis alijs equitibus, Gobryan ducũt ad Cyrum. Quem Gobryas ut uidit, ait: O here, ego genere sum Assyrius, qui & oppidum habeo ualidum, & magnæ dominor re= gioni. Præterea equites habeo circiter mille trecentos, quos præbebam regi Assyriorũ, eramq; illi amicißimus. Sed ubi ille à uobis necatus est, uir sanè bonus, illiusq; fi= lius mihi inimicißimus succeßit in regnum, ueni ad te, cui supplex concido, meq; ipsum do seruum ac socium: abs te autem peto, ut meam ulciscaris iniuriam, quem ita facio filiũ ut licet, careo enim filijs maribus. Nam qui mihi hæ= res solus erat, filius honestus & bonus, quiq; me & ama= bat & honorabat, quemadmodum filius honore patrem facere felicem queat, hunc rex ille senior, regis huius præ sentis pater cum inuitasset tanquam daturus filiam ei uxo rem, ego illum misi, ut eram elato animo, quòd filium sci-

licet meum filiæ regis uisurus essem sponsum. Præsens autem rex ubi eum uenatum inuitasset, uenariq; liberrimè permisisset, ratus se longè illi equitatione præstare, meus filius ut unà quidem cum amico uenabatur. Vrsa uerò ut est oblata, cum hi ambo unà illam insequerentur, hic qui nunc est princeps, misso iaculo ictu frustratus est, quod utinã accidisset nunquam. At filius meus feriens, id quod minimè opus erat, ursam prosternit. Et tum quidem hic molestè fortasse rem ferens, inuidiam clàm continuit. Sed ut rursus leo obiectus esset, regis filius item iaculatus est frustra: passus is quidem incredibile nihil, mea sententia. At filius meus item assecutus leonẽ interemit. aitq;: Certè bis deinceps ferit, & utraque uice feram prostrauit. Hic igitur non amplius homo nefarius inuidiam compescuit, sed arrepta lancea à sequentium quodam, eáq; percusso in pectus filio meo, qui & unicus mihi erat & charissimus, huic animã abstulit. Quem ego miser tam grandem agens ætatem, filium meum optimum mihiq; dilectissimum, cui nuper florere barba inciperet, pro sponso portaui mortuum, atq; sepeliui. Parricida uerò perinde quasi inimicũ aliquem perdidisset, se facti pœnitere nunquam ostendit. Neque pro perpetrato facinore, honore aliquo sepultum dignatus est. Atqui eius pater & me commiseratus est, & calamitatem meam permolestam sibi esse declarauit. Ego igitur si quidem ille uiueret, nunquam ad te issem, quò illi nocerem. Nam illius multa amicitiæ merita erga me fuere, cui etiam inseruiui. Sed posteaquam in filij mei interemptorem deuenit imperium, nunquam huic ego possem esse beneuolus, nec etiam hic me, certò scio, amicũ unquam duceret. Nouit enim quo animo in se sum,

& ut antea hilariter uitam agerē, nunc autem filio orbatus, in luctu dego senectutē. Si igitur me admittis, spemq; afferas fore ut consequar tecū ultionem aliquam mei charißimi filij, tum rursus uidear mihi pubescere, tum neq; uiuere cum dedecore, neq; mori me putem cum dolore. Gobryas ita inquit. Ad quē Cyrus ita respōdit: At si quidem Gobryas omnia sentis quæ es ad nos locutus, & admitto te supplicem, & tui filij ultionem cum deorum ope promitto tibi. Verùm mihi dicito, si tibi hæc à nobis fiant, tuaq; te habere oppida permittamus, & agrum, et arma, atq; uires quas habebas antè, tu pro hisce quæ nobis præstabis obsequia? Ille uero dixit: Oppida equidem cum ueneris, domum præbebo tibi: regionis tributum quod illi ferebam, tibi soluam: & ubi expeditionem ages, ibo unà tecum in exercitum cum regionis meæ uiribus. Est præterea mihi filia uirgo, eaq; dilectißima, et iam nubilis, quā ego antea putabam uxorem alere huic qui nūc regnat: at ea nunc multo est cum gemitu me precata, ne se fratri parricidæ uxorem dem, id quod ipse etiam sentio. De hac autem ipsa ita hoc tempore tibi cōsultationem cedo, quemadmodum ipse quoq; de rebus tuis uidear consultare. Sic dein inquit Cyrus: Ad hæc pro ueritate do tibi meam, tuamq; dextram accipio, dij autem nobis testes sunto. Hæc ubi acta sunt, & abire Gobryan iubet sua secum habentē arma: & ex eo quærebat, quantū ad se usq; foret itineris, quoniam eô esset iturus. Ad quem dicebat Gobryas: Si mane cras eas, altero die apud nos pernoctes. Ita igitur hic abiuit relicto Cyro imperatore. At Medi aderāt, qui Magis ea soluere, quæ ijdem dijs dixerant deligenda. Cyro autem selegerūt pulcherrimum tabernaculum ac Susiam mulie-

mulierem, quæ in Asia speciosissima esse diceretur, & citharistrias duas optimas. Secundo autem loco, secunda Cyaxari. Huiusmodi etiam alia quorum indigebant sibiipsis explentes, quò re nulla egentes militiam exercerent: omnia enim affatim erant. Acceperunt etiam Hyrcanij ea quorum indigebant. Aequalem quoq; portionem Cyaxari nũcio fecere. Superuacanea uerò tabernacula quot quot erant, Cyro tradidere, quò Persis tribueret. Numum uerò datum iri dixerunt, ubi collectus foret: quem etiam distribuerunt.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER QVINTVS, FRANCISCO Philelpho interprete.

HI quidem hæc & egerunt & dixerunt. At Cyrus dona Cyaxaris iussit eos accipere atq; custodire, quos ei sciebat esse familiarissimos, aitq;: Quæcunq; mihi datis, libenter admitto. Iis autem qui uestrûm maximè indiguerit utetur. Quidam uerò ex Medis musicæ studiosus, Atqui, inquit, ô Cyre, cum uesperi audissem citharistrias quas nunc tu habes, & audiẽdo delectatus sum, & si istarũ mihi unam dederis, uidear dulcius in expeditionẽ ire quàm manere domi. Ad quẽ Cyrus inquit: At ego & do eã tibi, ac puto tibi habere gratiã magis quòd à me petieris, q̃ tu mihi quòd accipis, usqueadeo cupio uobis gratificari. Et hanc quidẽ accepit qui petierat. Vocato autẽ Cyrus Araspa Medo, qui ei erat à puero sodalis, cuiq; stolã exutus Medicã dederat quo tẽpore ab Astyage abiret in Persas, huic iussit ut sibi custodiret mu-

lierem atq; tabernaculum. Erat autē ea mulier Abradatæ uxor regis Susorum: qui cum caperentur Assyriorum castra, ibi non erat, quippe qui ad Bactrianorū regē orator profectus est, eô ab Assyrio missus societatis faciūdæ gratia: erat enim regi Bactrianorum hospes. Hanc igitur Cyrus tuendam iubebat Araspæ, donec ipse eam acciperet. Araspas autem iussus percunctabatur: Vidisti'ne adhuc Cyre, mulierem quam mihi iubes asseruandam? Mediusfidius, Cyrus inquit, nequaquam uidi. At ego, inquit Araspas, uidi equidem cum eam delegi tibi, & rursus cum ingreßi sumus in eius tabernaculum, eam ita demum minimè noueramus. Nam sedebat humi, & famulæ omnes circum ipsam, habebatq; illa uestem ancillarum uestibus similem. Sed ubi uolentes cognoscere quænā esset hera, omnis illas circunspeximus, quamprimum admodū uisa est alijs omnibus antecellere, quamuis sederet, essetq; uelata, & humi dispiceret. Vt autem eam iußimus surgere, consurrexerunt unà cum ea illæ ancillæ omnes. Præstabat autem hæc primùm magnitudine, dein uirtute & uenustate, etsi in humili erat habitu, manifestoq; ei lachrymæ stillabant, aliæ in peplos, aliæ pedes. Vbi uerò qui erat inter nos ætate grandior ait, Bono animo esto mulier, nam etsi pulchrum ac bonū uirum tibi esse audimus, nunc te uiro seligimus qui neq; formæ præstantia illo est deterior, neque prudentia, neq; uiribus. Sed, ut nostra fert opinio, si quis alius quisquam uir, Cyrus etiam ipse admiratione est dignus, cuius tu ex hac hora futura es. Quod mulier ut audiuit, & lacerauit à summo usq; peplum, & eiulabatur: unà etiam uociferatæ sunt famulæ. Quo quidem tempore maxima ex parte apparuit eius facies, apparuit itē collū

ac ma-

ac manus. Voloq; tibi certò persuadeas Cyre, ut & mihi & alijs intuentibus uisum est, nondum esse ortam, neq; inueniri inter mortales huiusmodi mulierē in Asia. Verùm eam tu omnino aspice. Atq; ait Cyrus: Ita mehercule, & multò quidem minus, si talis est qualis à te narratur. Cur? inquit ille adolescens. Quoniā, ait, si nunc dum abs te audio eam esse pulchram, sententiam tuam sequens eam uisurus iero, cum neq; satis mihi ocij sit, uereor ne longè celerius illa persuadeat mihi item, ut se rursus spectaturus accedam, & exhinc fortaßis his neglectis quæ gerere me oportet, sedeam illam spectans. Ac iuuenis multo cum risu ait: Putas enim tu Cyre, fieri posse ut mulieris pulchritudo eum qui nolit, cogat agere quod factu non sit optimum? Nam si hoc ita natura habet, omnes identidem cogeret. Vides'ne ut ignis omnes itidem urit? Natura enim talis est. Pulchras autem alias amant, alias non amant, & alius aliam. Etenim res spontanea: & quisq; amat quem uelit. Frater haud continuò sororem amat, sed ab alio hæc amatur. Neq; pater filiam amat, quæ amatur ab alio. Etenim metus ac lex satis sunt ad amorem inhibendū. Quòd si lex feratur, ut qui non uescuntur, non fame capiantur: & qui non bibunt, nō sitiant, neq; per hyemem frigeant, neq; caleant per æstatem, nulla sanè lex poßit efficere, ut his homines pareant: sunt enim homines his rebus natura inferiores. At amare ultroneum est. Quisq; igitur ea amat quæ sua sunt, ut amictus, & calceos. Quomodo ergo, inquit Cyrus, si amor ultroneus est, nō eo uacare quis potest cum uelit? Cæterùm ego uidi qui flerent præ dolore ob amorem, & qui amatis famularentur, cum prius quàm amarent, maximum malum seruitutem opinaren-

Amor ultroneus ne, & quanta seruitus.

tur: quiq́; darent eorũ multa, quibus priuari eis non esset melius: & qui præterea optarent amore liberari non secus quàm ab alio quodam morbo, neque liberari tamen possent, sed ualidiore necessitate ligati essent, quàm si in ferrea uincula coniecti forent. Præbent igitur amatis seipsos, permultum ac temerè seruientes. Neq; cum huiusmodi malis teneantur, tentant euadere, sed asseruant quos amant, ne quoquam effugiant. Et adolescens ad hæc ait: Faciunt enim quæ dicis. Et sunt sanè istiusmodi amatores flagitiosi, quo fit ut etiam optent, ut perseuerantes usq; in ærumnis moriantur. Cumq́; infinitæ sint liberandi artes, à uita non liberantur. Iidem præterea furari aggrediuntur, neq; ab alienis abstinent. Sed cum quid rapuerint, furati'ue fuerint, uides quòd ipse primus tanquam furtum necessarium non sit, & furem & raptorem accusas: & non modò non ignoscis, sed supplicio afficis. Hoc item modo formosi non cogunt ut homines se ament, aut cupiant quæ non decet: sed flagitiosi homunciones cupiditatibus omnibus se præstant inferiores, deinde amores accusant. At honesti atque probi uiri etsi cupiunt & aurum, & equos bonos, & mulieres pulchras, ab his tamẽ omnibus facile queunt abstinere, ut non his magis quàm deceat subditi sint. Itaq; ipse hanc mulierem intutus, etsi admodum formosa mihi uisa est, sum tamen & apud te, et equito, & alia quæq; mea præsto officia. Ita mediusfidius, inquit Cyrus: fortaßis enim celerius abisti, quàm in quanto tempore amor potest hominem sibi disponere. Nam & ignis eum qui se tetigerit, haud continuò urit, & ligna nõ continuò flammas tollunt. Ipse tamen neque ignem ultro tango, neque pulchros intueor, nec etiam tibi consulo

Araspa,

Araspa, sinas in pulchris oculos uersari: quòd ignis quidem urit hominis tangẽtis, ac formosi eos etiam accendũt qui se procul spectant, ut propter amorem æstuent. Confido Cyre, Araspas inquit. Nam si nunquam etiã spectare cessauero, nullo pacto uincar, quò aliquid quod minus deceat faciam. Pulcherrimè, inquit, dicis. Quare asserua hanc, ut tibi iubeo, eiusq; curam gere: fortaßis enim admodum etiam in tempore fiat hæc mulier. Tum igitur his dictis abierunt. Sed adolescens cum simul mulierem pulcherrimam aspiceret, simulq; eius probitatem cognosceret, curamq; eius gereret, atq; gratificari ei arbitraretur: & cum etiam sentiret eam non esse ingratam, sed diligentiam per seruos suos adhibere, ut ingredienti Araspæ essent necessaria omnia, & ne si quando ægrotaret, rei cuiusquam indigeret: ex hisce omnibus amore captus est, & nihil fortasse mirabile est passus. Et hæc quidem hoc pacto gerebantur. Cyrus autem cum uellet libenter manere apud sese tum Medos, tum socios, conuocatis tempestiuis omnibus, huiusmodi uerba locutus est: Viri Medi, & uos qui adestis omnes, equidem certò scio neque pecuniarum indigentis uos mecum egressos esse, neque quòd existimaretis Cyaxari hoc præstare obsequium, sed ut hanc rem mihi gratificaremini, meq; honore prosequeremini, & per noctem iter facere, & mecum unà periclitari. Quorum ego gratiam uobis habeo nisi iniustus sim, quam referre nondum mihi uideor posse pro dignitate. Neq; id dicere me pudet. Quòd autẽ dicã eam me relaturũ si apud me mãseritis, hic mihi sermo pudori esset: nã existimarer uideri hæc dicere, quò uos magis uelitis manere apud me. Sed hac pro re hæc uobis dico. Ego enim

Oratio Cyri.

uobis etiã si iam abeatis obedientes Cyaxari, tamẽ si quid boni gessero, ita enitar facere ut me sitis laudaturi. Non enim ipse nunc sum abiturus. Verùm & Hyrcaniјs quibus & iusiurandum, & dextras dedi, fidem seruabo, & nunquam hos deprehendar prodidisse. Et Gobryæ qui nunc nobis & oppida dedit, & regionẽ, & uires facere studebo, ne se unquã pœniteat sui ad me itineris. Et quod maximum est, cum dij immortales manifestis adeò bonis nos affecerint, eos & metuerem & uererer, si his bonis relictis temerè abirem. Equidem ipse ita faciam. Vos autem ita ut sentitis, ità etiam facitote, atq; mihi dicite quæcunq; sententia uobis sit. Cyrus ita loquutus est. Primus autem is qui olim dixit se Cyri consanguineum, respondit: At ego rex, inquiens, rex enim nihilo minus uideris natura esse, quàm qui in alueari apium est dux: illi enim apes parent ultro, & ubicunq; maneat, nulla illinc abscedit. Quòd si quô exeat, nulla eum relinquit: amor usque adeò uehemens in his inest, ut eius patiantur imperium: identidemq; quodammodò homines mihi uidentur erga te habere. Etenim in Persas cũ à nobis abisti, quis Medus aut iuuenis aut senex relictus est, qui minus te sequeretur, donec Astyages nos auertit? Cum uerò ex Persis auxilio uenisti nobis, uidemus item amicos tuos ferè omnis ultro te sequentis. Vbi rursus cupijsti ducere hunc exercitum, sponte Medi omnes te sunt secuti. Nunc etiam sic habemus, ut unà tecum in terra hostili cum sumus, confidamus, & timeamus sine te abire etiam domum. Itaque alij quomodo facturi sunt, ipsi dicent. Sed ego Cyre, et hi qui mihi subditi sunt, & manebimus apud te, & tuum nutum obseruabimus, constanterq; expectabimus beneficiũ tuũ.
Post

Post hũc ita Tigranes loquutus est: Tu nunquam mireris Cyre, si ipse taceo. Animus enim meus nõ ad consultandũ paratur, sed ad omnia ea faciunda quæ iubeas. Hyrcanius autem inquit: At ego, ô Medi, si nunc abeatis, dicam mali numinis esse insidias, quod uos nolit felicissimos fieri. Humanæ autem mentis compos quis aut fugientis hostes fugiat, aut arma si tradiderint, minus capiat, aut seipsos atq; sua dantis non admittat? præsertim cum talis est uobis imperator, qui mihi uidetur, ita uos deos omnis testor, magis lætari ut uobis beneficiat, quàm ut seipsum locupletet. Post hunc Medi omnes hæc dixerũt: Tu Cyre & eduxisti nos, & domum cum abeundi tempus uideatur, tecũ nos age. Quæ Cyrus ubi audiuit, ita precatus est: At, ô Iupiter optime maxime, abs te peto, mihi des ut hos beneficijs uincam, qui me honorant. Exhinc iussit ut alij constituerent habere iam circa se custodes. At Persæ distribuerent tabernacula equitibus quidem, quæ his cõuenirent: peditibus uerò, quæ his satis essent: & ita constituerent, ut qui in tabernaculis sunt, ubi fecerint omnia pro officio, ea in ordines ferant ad Persas, & equos præbeant cultos. Persis uerò opus ut esset aliud nullum, quàm ea elaborare quæ ad bellum pertinent. Hunc autẽ diem degerunt hoc pacto. Manè autem surgentes pergebant ad Gobryan, Cyrus quidem in equo, & qui ex Persis equites facti sunt, ad duo millia. Qui uerò habebant horum crates & mucrones, post hos sequebãtur pari omnes numero: aliusq; exercitus instructus proficiscebatur. Cuiq; autẽ iussit, ut nouis ipsorum seruis dicerent, quicunq; eorum aut post cogentes agmen uisus fuerit, aut ante frontẽ, aut ad latera deprehendatur extra eos qui sunt in ordine, illum

punitum iri. Postridie circiter crepusculum perueniunt ad Gobryæ oppidum, uidentq́; munimentum ualidißimum, & omnia parata in muris quæcunq; sunt ad repugnandum opt ma, ac boues multas pecudesq́; permultas sub munimenta adductas intuebantur. Cumq́; misisset ad Cyrũ Gobryas, iußit ut equitans uideret si sit accessus expeditißimus, utq́; intro ad se mitteret fidos aliquos, qui intuentes quæ sibi intus sunt, renunciaturi sint. Sic igitur Cyrus ipse certò uidere uolens, sicubi oppidum facilè capi posset, siue Gobryas mentiretur, immittebat undiq;, ac uidit omnia ualidiora esse accessu. Quos autem misit ad Gobryan, hi certò renunciabant tanta esse intus bona, quanta, ut sibi uidetur, in hominum ætatem si intus sint, defutura non forent. Itaque Cyrus sol:citus erat quid tandem hæc essent, quum Gobryas & ipse ad eum egressus est, et omnes intrinsecus eduxit ferentis uinum ac farinam, alios uerò agentis boues, capras, oues, sues: & si quid esset esculenti, omnia affatim afferebant, ut cœna exciperetur exercitus omnis unà cum Cyro. Qui ergo ad hanc rem constituti erant, & diuideban hæc, & cœnabãt. At Gobryas ubi omnes uiri sui fuerũt extra, Cyrum ingredi iußit, quò arbitraretur omnia esse secura. Cyrus igitur præmißis exploratoribus ac uiribus, ita etiam ipse ingrediebatur. Sed ubi ingressus est Cyrus habens portas patefactas, amicos omnis inuitabat, & principes quos habebat secum. Vbi uerò intus fuere, Gobryas extulit phialas aureas, & urceos, & peluis, uariumq́; ornatum, & innumeros quosdam daricos, & omn:a ualde pulchra: ad postremum etiã filiam educens mirabili quadam pulchritudine atq; magnitudine, quæ luctuose haberet propter fratris obitum,

ita

ita inquit: Ego tibi Cyre hasce quidem pecunias dono do, hanc autem filiam concedo, ut de ipsa pro uoluntate deliberes. Te autem suppliciter rogamus, ego quidem etiam antea, ut filij mei, ipsa autem nunc, ut fratris sui sis ultor. Ad quæ Cyrus respõdit: Sed ego tibi etiam hæc tum promisi me ultorem pro uiribus fore, ubi tu uerus esses. Nunc uerò cũ te talem esse intueor, iam tibi debeo promissum: & tuæ huic filiæ eadem cum deorum ope promitto me facturum: atque hasce sanè pecunias ipse quidem admitto, quas filiæ huic tuæ, atq; illi do qui eam in uxorem capiet. Vnum autem donum habens abs te abibo, pro quo nec ea quæ Babylone sunt, etsi ibi sunt plurima, nec etiam quæ ubiq; sunt, pro hoc uno quo donatus abs te sum, suauius habens sim abiturus. Et Gobryas miratus quidnam hoc esset, suspicatusq; ne filiam diceret, ita est percunctatus: Et quidnam hoc est, inquit, Cyre? Ad quem ille respondit: Quoniam ego, Gobrya, multos homines esse reor, qui neq; impietati sese uelint, neq; iniustitiæ obnoxios facere, neq; sponte mentiantur: sed quia nemo his uelit præferre neq; pecunias multas, neq; regnum, neq; oppida munita, neq; filios charissimos, moriuntur prius quàm declarent quales essent. Tu autem mihi nunc & munitiones tutissimas, & diuitias multiplices, & uires tuas, & filiam dignissimam largitus mihi, clarũ reddidisti mortalibus omnibus, eum me esse, qui neq; in hospites impius esse uelim, neq; iniustus pecuniarũ gratia, neq; ultro mendax in seruandis promissis. Horũ ego obliuiscar sanè nunquam, donec uir iustus sim, talisq; esse uisus lauder ab hominibus: quin enitar te contrà bonis omnibus honorare. Neq; tibi uerẽdũ est, quo minus careas digno uiro pro hac filia tua:

Nam & multi mihi, & boni amici sunt, quorũ alicui hæc nubet, si quidem tantas sit habiturus pecunias, quantæ abs te dantur, uel ijs etiam alias multò plures nequeam dicere. Tu sanè haud ignoras quosdam eorum esse, qui ob pecunias tuas ne paulò quidem magis te sint admiraturi: me autẽ hoc tempore adamant, optantq́; ut deorum benignitate poßint aliquando demonstrare, quòd nihilo minus quàm ego fideles sint in amicos: in hostes autem ut nunquam sint quandiu uiuunt remißiores, modò deus aliquis non aduersetur. Virtuti uerò atq; bonæ gloriæ, ne bona quidem omnia Syrorum Assyriorumq́; tuis addita bonis præferant. Talis esse uiros qui hic sedent, nolo te lateat. Et Gobryas ridens; Per deos immortales, inquit, Cyre, ostende mihi ubi hi sunt, quò abs te petam horum mihi aliquem fieri filium. Atq; Cyrus ait: Nihilo tibi opus erit ut me percuncteris: si unà nobiscum etiam sis, ipse tu poteris alij ipsorum quenq; demonstrare. Tantum loquutus uerborum, apprehensa Gobryæ dextera, atq; surgens abijt, suosq́; secum eduxit omnis. Cumq́; multum à Gobrya rogaretur ut intus cœnaret, haud uoluit, sed cœnabat in castris, & Gobryan ipsum conuiuam assumpsit. Cumq́; in uimineis toris discũberet, ita eum interrogabat: Gobrya, dic mihi, utrum tibi putas plura esse strata, an cuique nostrûm? Ad quem ille respondit: Vobis sanè plura & strata sunt, & lecti, atq; ædes multò maiores quàm meæ, qui pro ædibus & terra utimini, & cœlo. Lecti etiam uobis sunt, quotquot cubicula sunt in terra: strata uerò existimatis non quot lanæ oriuntur ex pecudibus, sed quamcunq; materiam & montes & campi germinant. Primùm igitur, dum unà cum his Gobryas cœnaret, uideretq́; appositorum

ſitorum eſculentorũ uilitatem, putabat ſeipſos multò eſſe liberalioris quàm Perſas: ſed ubi animo uolutauit ciborũ moderationem (in nullo enim neq; eſculento, neq; potulento uir Perſes, ex his qui bene inſtituti ſunt, neq; oculis commotus appareat, neq; rapina, neq; mente, ut conſideret, tanquam ſi in cibo nõ eſſet: ſed quemadmodum equeſtres, quoniam in equis non turbantur, poßint ſimul dum equitant & uidere, & audire, et dicere, quod ſit opus: ſic item illi inter cœnandum exiſtimant oportere & prudentes apparere, & moderatos: at moueri eſculentis & potulentis, uidetur his eſſe porcinum admodum & immane) cogitauit etiam ut hi inuicem talia quædã interrogabãt, qualia interrogari ſuauius eſſet, quàm non interrogari: et ut cauillabantur, qualia cauillari ſuauius erat, quàm non cauillari. Et quæ iocabantur, ut admodum à contumelia aberant, & à re turpi factu, & à mutua moleſtia. Maximum uerò ei uiſum eſt, quòd his qui eſſent in exercitu, nihilo plura exiſtimarent oportere apponi, quàm illis qui in diem periculum intrarent: ſed hoc arbitrarentur ſuauißimum eſſe conuiuium, ſi ita pararent ſocios, ut futuri eſſent quamoptimi. Vbi autem Gobryas ſurrexit domum abiturus, fertur dixiſſe: Non amplius miror Cyre, ſi pocula, & amictus, & aurum nos poßidemus quàm uos maiori copia, at nos ſumus minoris faciundi quàm uos. Nos enim operam damus, ut ſint nobis quamplurima: at uobis ea diligentia eſt, uti mihi uidetur, ut futuri ſitis quamoptimi. Et ille quidem hæc loquutus eſt. At Cyrus: Age, inquit, Gobrya, quò manè adſis, tecum equitatum habens armatum, quò etiam tuum exercitum uideamus: ſimulq; nos age per agrum tuum, quò intueamur quæ & nobis

Perſarum in cibo modeſtia.

amica, & quæ hostilia sunt existimanda. Tum igitur hæc loquuti, utriq; abierunt ad res conuenientis. Sed ubi dies aduenit, affuit Gobryas habens equitatum suum, ac ducebat. Cyrus autem, ut par est uiro principi, nõ solum mentem adhibebat itineri faciundo, sed procedens simul considerabat, si fieri posset ut redderet hostes imbecillioris, aut etiam seipsos ualidioris. Itaq; uocato Hyrcanio atque Gobrya, hos enim existimabat nosse maximè quæ ipse discenda sibi arbitrabatur: Ego, inquit, uiri amici, existimo si uobiscum, qui fidelißimi estis, cõsulto de hoc bello, nequaquam errare. Video enim uobis magis quàm mihi esse cõsiderandum, ut Assyrius uobis non dominetur. Nam mihi si ab his rebus errauero, est fortaßis aliud perfugiũ. At à uobis, si hic uicerit, uideo nostra omnia fieri aliena. Etenim hic mihi hostis est, qui me odio non habet, sed putet detrimentosum esse sibi, uos esse magnos: & ob hanc rem exercitum agit aduersus nos. Vos autem idcirco est iam exosus, quòd existimet à uobis pati iniuriam. Ad hæc ambo responderũt, propterea ut perficeret quod ei curæ esset: quoniam præsentia hæc intelligerẽt ad se uehementer pertinere, ubi euenirent. Hic igitur ita incœpit: Dicite igitur mihi, utrum uos solos Assyrius putat habere hostis aduersus sese, an scitis alium item quenquam, qui ei sit hostis? Ita mehercule, inquit Hyrcanius. Hostes ei sunt maximi Cadusij, gens quidẽ & magna, et robusta. Atqui Sacæ finitimi nobis sunt, quos Assyrius multis affecit malis, qui enixus sit illos, quemadmodum etiam nos, subiugare. Ergo existimatis, inquit, nunc eos utrosque libenter nobiscum Assyrium inuasuros? Qui responderunt: Et uehementer hi quidem, si quidem coniungi nobiscum poßint.

Quid

Quid est, Cyrus inquit, in medio, quo minus coniungantur? Aſſyrij, responderunt: eadē gens per quam nunc per gis. Quæ cum Cyrus audiſſet: Quid enim, inquit, ô Gobrya, non tu hunc adoleſcentem, qui nunc in regnum conſtitutus eſt, moribus eſſe accuſas admodum inſolentem? Talia enim, inquit Gobryas, ab eo ſum paſſus. Verùm ita, inquit Cyrus, in te duntaxat, an etiam in alios quoſdam talem ſe geßit? Et in alios mediusfidius, inquit Gobryas. Verùm quibus contumelijs afficit imbecillos, quid dicere oportet? Vnius autem uiri qui multò erat quàm ego potentior filium, qui illi etiam ſodalis eſſet quemadmodum filius meus, compotantem apud ſe comprehendit atque excîdit: & id quidem quoniam, ut aliqui dixere, pellex eius eum laudauit pulchritudinis, eamq; beatam fore dixit, quæ uxor illi futura eſſet; ſed ut ipſe rex nunc dicit, quoniam tentaſſet ille ſuam pellicem, atque hic nunc ſpado eſt, habetq; imperium, quoniam eius pater diem obijt. Putas igitur fore, inquit Cyrus, ut hic item libenter nos uideat, ſi putet ſibi futuros auxilio? Bene equidem ſcio, inquit Gobryas, ſed eum uidere difficile eſt Cyre. Quî, inquit Cyrus? Quoniam ſi quis uelit illi cõiungi, neceſſe eſt ut præter ipſam Babylona tranſeat. Quid igitur, inquit Cyrus, hoc eſt difficile? Quoniã, inquit Gobryas, futurũ ſcio ut multò maiores uires ex ea exeant, quàm hæ quas nunc tu habes. Nec enim debes eſſe neſcius, quòd ob hoc ipſum quod minus nũc tibi quàm antea Aſſyrij arma deferũt, equosq; adducũt, quoniã uires tuæ his intuentibus uiſæ ſunt paruæ, & rumor hic iã diſſeminatus eſt permultus. Itaq; mihi uidetur eſſe melius, ut aſſeruãter proficiſcaris. Et ubi Cyrus huiuſmodi uerba dixiſſe Gobryan audi-

uit, ita ad eum loquutus est: Perpulchrè *mihi dicere Gobrya uideris, qui iubeas iter fieri quamsecurissimè. Quare cogitãti mihi, nullũ uidetur iter securius, quàm quod ad ipsam ducit* Babylona, *si ibi sunt maximæ hostiũ uires. Sũt enim illi multi, ut ais: qui si cõfidunt, erũt etiã in nos acerrimi.* Itaq; *si nos nõ uideant, sed existiment nos euanuisse, quoniã illos metuamus, liberabũtur eo metu in quo sunt, capientq́; pro metu eò maiorem fiduciam, quò plus temporis nos nõ uideant.* Quòd *si nunc eamus aduersus eos, reperiemus eorum permultos qui adhuc illos fleant, quos ipsi interemerimus.* Multos *item qui habeant obligata uulnera, quibus à nostris militibus sunt affecti.* Omnes *præterea qui adhuc meminere, tũ huius exercitus audẽtiam, tum sui ipsorum & fugam, & cladem.* Nec *te latêre hoc debet* Gobrya, *homines plures quando cõfidant, esse animi constanti erectione: cum uerò timeant, quò plures fuerunt, eò maiore formidabilioreq́; metu detineri.* Ex *multis enim malisq́; rumoribus is auctus est metus, ex multis etiam malisq́; hominũ coloribus, ex multis item atq; ignauis exanimatisq́; personis coactus est.* Itaq; *ob magnitudinem is non facilè extinguere potest furorem uerbis, neq; si ad hostes illum adigat, uim potest inijcere, neque si abigat, elationem excitare: sed quanto magis iubeat audere, tanto existimabunt in maiore se esse discrimine.* Itaq; *illud consideremus ut certò habet.* Nam *si post hoc tempus uictoriæ sunt futuræ in bellicis eorum operibus, utriutri maiorem turbam numeraturi sint, rectè etiam tu de nobis metuis, & nos uerò in rebus sumus formidolosis.* Sin *quemadmodum antea pugnæ iudicantur, etiam nunc propter bene pugnantes, ubi audeas nihil haberes: longè enim ope*

deorum

deorũ plures inuenies apud nos eos qui libenter pugnẽt, quàm apud illos. Vt etiam magis audeas, hoc tecum cogita. Hostes enim longè nunc sunt pauciores, quàm cum antea uicti à nobis sunt: lõgè item minore numero, quàm quando nos effugère. Nos uerò & maiores nunc sumus quàm antea, quoniam uicimus: & ualidiores, quoniam rebus usi sumus secundis: ac item plures, quoniam uos additi nobis estis. Noli enim amplius contemnere, quoniam unà nobiscum sunt. Nam cum uincentibus, Gobrya, etiam qui sequuntur, audebunt. Neq; te hoc lateat, licere hostibus per hoc temporis quoq; nos uidere. Formidabiliores autem nullo modo eis appareamus, si adhuc expectemus, quàm si eamus aduersus illos. Itaq; hæc mihi quoniam cognita sunt, rectà nos age ad Babylona. Ita igitur pergentes, ad quartum diem peruenere ad Babylonis confinia. Vt autem fuit in terra hostili, assumpsit constituitq; secum in ordine cum pedites, tum ex equitibus quotquot ei uisi sunt bene habere. Alios uerò equites permisit decurrere, iussitq́; ut hos qui arma haberent, interficerent: alij uerò ut & pecudes, & quæcunq; alia cepissent, ad sese agerẽt. Iußit etiam Persis ut ipsi quoq; excurrerent. Veneruntq́; eorum multi qui ab equis deuoluti cecidissent: multi item qui prædam plurimam agerent. Quæ ubi affuit, conuocatis Medorum Hyrcaniorumq́; principibus atq; homotimis Persarum, hæc locutus est: Viri amici, Gobryas multis bonis hospitaliter nos omnis donauit. Si igitur ubi dijs immortalibus quæ iusta sunt delegerimus, & exercitui quæ sunt satis, dederimus, aliam prædã huic demus, certè rem honestam faciamus, quoniam statim declaremus nos eniti, ut benemerentis quoque uincamus beneficijs.

Cyri oratio.

Quod ubi auditum est, & laudauerunt omnes, & prædicarunt. Vnus præterea ita locutus est: Rectè admodum, inquit, Cyre hoc à nobis factum fuerit. Gobryas enim uidetur mihi mendicos nos quosdam existimare, quoniã daricis referti non uenimus, neque phialis potamus aureis. Quòd si hoc fecerimus, cognoscet liberalis nos esse etiam sine auro. Agè igitur, inquit Cyrus, quæ deorũ sunt, detis Magis, & quæcũq; exercitui satis delegeritis: alia Gobryæ uocato ei date. Sic igitur cũ illi cepissent quæcunq; opus fuerat, dederunt alia Gobryæ. Exhinc ad Babylona profectus est acie ordinata, quemadmodum cum est pugnandum. Vt autem contrà Assyrij egreßi non sunt, Gobryæ iußit Cyrus, ut adequitãs diceret, si uellet rex egredi pro regione pugnaturus, saltem ut ipse cum illo pugnaret. Sin id minus, ut agrum defenderet, quoniã necesse est parêre uincẽtibus. Gobryas igitur eò immisit, ubi hæc dicere tutò posset. Rex autem misit qui talia ei responderet: Herus tuus dicit, ô Gobrya: Non solum me pœnitet quòd filium tuum occiderim, sed quòd non item te interemerim. Pugnare autem si uelitis, uenite ad trigesimum diem. Nunc enim nondum ocium nobis est, quippe qui adhuc paramur. Ad quem inquit Gobryas: Verùm hæc pœnitentia tibi nunquam desinat. Perspicuum est enim te à me affici adhuc molestia, ex quo hac pœnitentia detineris. Et Gobryas quidem renunciauit Cyro, quæ Assyrius respondisset. Quibus auditis, Cyrus amouit exercitũ, Gobryáq; uocato: Dic, inquit, mihi, nónne dixisti tu, putare te futurum, ut excisus ab Assyrio unà nobiscum esset? Bene, inquit, mihi uideor nosse. Multa enim ego atque ille inuicem fidenter loquuti sumus. Quando igitur, inquit Cyrus,

rus, tibi uidetur bene habere, procede ad eũ, ac primùm quidem ita facito utcunque ille dixerit. Vbi autem unà cum eo fueris, si noueris eum uelle amicum esse, hoc moliendum est, ut clàm nobis amicus sit. Nec enim amicos quisquam aliter quodammodo pluribus in bello bonis affecerit, quàm si hostis esse uideatur. Neq; inimicis magis alio quodã modo nocuerit, quàm si putetur amicus esse. Atqui, inquit Gobryas, non sum nescius quanti emeret Gadatas, ut magno aliquo malo regem hunc Assyriorum afficeret. Sed quicquid poßit, hoc nobis considerandum est. Narra igitur mihi, inquit Cyrus, in castellum quod est ante regionem, quodq; uos dicitis Hyrcanijs Sacisq; fabricatum propugnaculũ esse belli huic regioni, num putas à castelli præfecto permitti ut spado ueniat cum exercitu? Indubitatò, inquit Gobryas, si quidem minimè suspectus sicuti nunc est, ad eum ueniat. Ergo, inquit Cyrus, minimè sit suspectus, si quidem ego adortus fuero eius castella, perinde atq; uelim capere, ille autem repugnet pro uiribus: atque ego aliquid eius capiam, & ille contrà è nostris captiuos faciat, aut alios quospiam, aut etiã nuncios quos ad hosce mittam, qui nobis dicuntur hostes esse Assyrio, dicantq; captiui abire se ad exercitum tanquam acturi ad castellum scalas: spado uerò his auditis simulet idcirco adesse, quoniam uelit hæc nunciare. Atque, inquit Gobryas, quòd si ita res gerantur, certò futurum scio, ut & adsit ille, atque eum roget ibi manere, donec transieris. Ergo, inquit Cyrus, si quidem ingrediatur, facere queat ut castellum capiamus. Consentaneum est, inquit Gobryas, ubi ille interius rem paret, tu autem extrinsecus ualidus adoriaris. Agè igitur, inquit Cyrus, ito, atque enitere

Simulata aut dißimulata in bello amicitia quid poßit.

ubi hæc docueris ac peregeris, huc adesse. Fidem autem ei haud maiorem neq; dicas, neq; demonstres, quàm eam quam tu à nobis accepisti. Exhinc abijt Gobryas: quem spado libenter uidens, & consentiebat omnia, & pacisce batur quæ oportebat. Vbi autem nunciauit Gobryas, uideri spadonem quæ Cyrus iusserat, omnia ualidè habere, exhinc postridie Cyrus adortus est, Gadatas autem repugnabat. Nūcios uerò quos Cyrus miserat admonitos quô pergerent, alios Gadatas diffugere permisit, quò agerent copias, scalasq; portarent. Quos uerò captiuos fecit, coram multis exanimans, ubi audiuit quorum gratia se pro ficisci dixere, continuò instructus tanquam rem nunciaturus noctu pergebat. Postremò autem fide dictis eius adhibita, ut auxiliū ferens castellum ingreditur, & tum quidem unà cum præfecto castelli parabatur ut poterat. Vbi autem uenit Cyrus, capit castellum, adiutoribus usus his etiam captiuis quos Cyrus miserat. Quod ubi factum est, continuò Gadatas spado intus rebus constitutis ad Cyrum egressus est, quem ubi pro more adorasset, ait: Salue Cyre. Cæterùm facio hæc, inquit, quoniā tu pro diuina ope non iubes solùm, uerumetiam cogis me saluum esse. Non enim debes nescius esse, inquit Cyrus, me magnifacere, quòd hoc castellum amicū relinquam præsentibus socijs. Tibi autem Gadata ne filios faceres, ut uidetur, Assyrius abstulit: à quo minimè es priuatus, ut poßis tibi amicos cōparare. At uolo tibi bene persuadeas, fecisse te nos ami cos tuo hoc præsenti opere: qui ibi profectò, si facultas detur, operam dabimus ne deteriores auxiliatores simus, quàm si uel filios uel nepotes adeptus esses. Et Cyrus quidem hæc dicebat. Hic uerò Hyrcanius cum nuper rem

sen-

ſenſiſſet, acceßit ad Cyrum, eiusq; dextra apprehenſa inquit: O magnũ bonum es amicis tu Cyre. Vt magnam me facis gratiam dijs immortalibus debere, qui me tibi coniunxerunt. Ito nunc, inquit Cyrus, & accepto caſtello, cuius gratia mihi gratularis, ita illud gubernato, ut amico ueſtro dignißimum ſit atque alijs ſocijs: maximè autẽ hoc Gadatæ, qui id cepit atque nobis tradidit. Quid igitur, inquit Hyrcanius, poſteaquam uenerint Caduſij, ac Sacæ, atque ciues mei, uocemus etiam hunc ut omnes ſimul conſultemus quorumcunq; intereſt, ut quamutilißimè utamur caſtello? Quæ agenda ita conſenſit Cyrus. Vbi uerò conuenerunt hi quorum de caſtello intererat, conſultauerunt ab his omnibus unà cuſtodiendum eſſe caſtellum, quibus conduceret illud amicum eſſe, quò foret illis belli propugnaculum, aduerſus Aſſyrios autem munimentũ. Quibus geſtis, multò iam alacriores ac plures & Caduſij, & Sacæ, & Hyrcanij ibant in exercitum. Coactusq; hinc eſt exercitus, ex Caduſijs quidem ſcutati ad uiginti millia, et equites ad quatuor millia: ex Sacis uerò ſagittarij ad decem millia, & equites item ſagittarij ad duo millia. Et Hyrcanij miſerunt rurſus & pedites, quotquot poterant, & equites explerunt ad duo millia. Antea enim relicti fuerant domi plures equites, quoniam & Caduſij, & Sacæ, hoſtes erant Aſſyrijs. Quanto autem tempore ſedit Cyrus circa caſtelli machinationem fabricandam, Aſſyrij multi circa caſtella hæc habitantes agebãt equos, multi arma differebant, quippe qui finitimos omnis iam metuerent. Exhinc ad Cyrum Gadatas accedit, dicitq; ueniſſe ad ſe nuncios, quòd Aſſyrius ubi accepit de caſtelli captiuitate, & moleſtè rem tulit, & paratur quo

impetum faciat in suam regionem. Quare si me, inquit, dimittas Cyre, oppida enitar seruare. Nam rerum aliarum mihi non est ratio. Ad quem inquit Cyrus: Si igitur nunc eas, quando es domi futurus? Et Gadatas respondit: Ad tertium diem cœnabo in regione nostra. Num, inquit Cyrus, futurum putas ut iam illic offendas Assyrium? Certò, inquit, scio: maturabit enim donec adhuc procul uideris abesse. Ego autem, inquit Cyrus, ad quantum temporis illuc eam unà cum exercitu? Ad hoc Gadatas ait: Multas iam here copias habes, neque poßis minus quàm aut in sex, aut in septem diebus ad meam ire habitationem. Tu igitur, inquit Cyrus, abi quamcelerrimè: ego autem quàm fieri poßit, iter faciam. Et Gadatas abijt. At Cyrus conuocatis omnibus sociorum principibus, qui & multi iam adesse uidebantur, & clari, & fortes uiri, hæc loquutus est: Viri socij, Gadatas peregit quæ nobis omnibus uisa sunt pluribus esse faciunda: et hæc quidem prius quàm quicquam omnino boni à nobis acceperit. Nunc Assyrius in eius regionem impetū facere nunciatur, perspicuum est eum uelle & de illo capere ultionem, quoniam ab eo putet detrimentum plurimum accepisse. Simul illud quoque fortaßis cogitat fore, si nullo hi malo ab illo affecti fuerint, qui ad nos defecere, qui uerò cum illo sunt perdentur à nobis, ut nemo cōsentaneè uelit cum eo esse. Nunc igitur bene faciamus, mea sententia, si alacriter Gadatæ auxilium tulerimus, uiro sanè benefico: simulq; agamus pro iustitia, si gratiam retulerimus. Præterea, ut mihi uideor intelligere, rem agamus utilem nobisipsis. Si enim omnibus uideamur uincere, eos male afficiendo qui male perpetrarunt, beneficos uerò beneficijs superare,

Cyri concio.

ex

ex his rebus uerisimile est uelle nos quamplurimos face=re amicos, ac neminem cupere inimicum. Quòd si ne=glexisse Gadatan uideamur, quibus rationibus per deos immortales persuadeamus alijs, ut quicquam nobis gra=tificentur? Quomodo etiam audeamus laudare nosipsos? Quomodo item quisquam nostrûm queat Gadatan respi cere, si beneficijs uincamur tot nos uiri ab uno uiro, & eo usqueadeo affecto? Cyrus ita loquutus est. At alij om=nes uehementer comprobarunt hæc esse faciunda. Agè igitur, inquit Cyrus, quoniam hæc item uidentur uobis, relinquamus in uehiculis ac iumentis eos, qui maximè ido nei sint cum his proficisci: Gobryasq; noster his præsit, atque dux fiat. Nam & itinerum est peritus, & ad alia quæque satis. Nos autem cum equis potentißimis ac ui=ris pergamus, acceptis rebus ad uictum necessarijs die=rum trium. Quanto autem leuius paremur ac uilius, tan=to suauius diebus inde proximis & prandebimus, & cœ nabimus, & dormiemus. Verùm nunc ita proficiscamur. Primùm quidem tu Chrysanta, thoracibus indutos agi=to, quoniam uia & plana est, & lata, habeasq; omnis cen turiones in fronte. Quisque autem ordo singillatim eat. Nam si frequentes fuerimus, & celerrimè maximeq; tu-tò proficiscamur. Cuius rei causa iubeo thoracibus arma tos duces esse, quoniam hoc genus exercitus est grauißi=mum. Quare si quod grauißimum est ducat, necessariò omnia minus celeriter euntia facile sequuntur. Cum ue=rò quod celerrimum est ducit in nocte, nihil est miran=dum si agmina distrahūtur: nam quod iussum est, effugi=unt. Post hos autē Artabazus agat scutatos sagittariosq; Persarum. Ardamyas inde Medus peditatum Medorum

agat. Et post hos quoque Embas Armeniorum ducat peditatum. Artuchas uerò post hosce agat Hyrcanios. Et Thambradas post hosce, peditatũ agat Sacarum. At post hos Damatas agat Cadusios. Agant etiã hi omnes, in fronte habentes centuriones, ad dexteram uerò scutatos, & ad sinistrã sagittarios, quos haberẽt sibi à latere. Ita enim pergentes utiliores etiam fiunt. Post hos autem qui sarcinas omnium ferunt, sequantur. Quorum principes curẽt ut antea quàm dormiant, parata sint omnia, & manè adsint cum uasis ad constitutum locum, & ut sequantur decorè. At post eos, qui sarcinas ferũt. Madatas Perses agat equites Persas, qui & is habeat in fronte cẽturiones equitum. Centurio uerò ordinem agat singillatim, quemadmodum qui peditibus præsunt. Post hos Hierosombatas Medus identidẽ agat equites suos. Post quos tu Tigranes agito equitatum tuum, et alij quoq; equitum duces eos agant quibus cum singuli ad nos uenere. Post hos uerò agite uos Sacæ. Vltimi autem quemadmodũ uenere Cadusij, agant agmen. Tu uerò Alceuna qui hos agis, curam non habe ut sis retro post omnes, nec quenquam patere esse tuorũ equitum ultimum. Diligentiam quoq; adhibete, ut proficiscentes taceatis, & principes & omnes qui sapitis. Per aures enim noctu necesse est magis, quàm per oculos & sentire quæq; & agere. Et turbari per noctem longè maius negocium est quàm interdiu, & emendatione difficilius. Cuius rei gratia tum taciturnitas exercenda est, tum ordo custodiendus. Nocturnæ autem custodiæ cum noctu nobis surgendum est, & quambreuissimæ faciundæ sunt & quamplurimæ, quò nulla uigilia in custodia, si multa sit, detrimentum proficiscendo patiatur. Cum uerò proficiscen=

Noctu quid maximè obseruandũ in exercitu.

ficiſcendi ſit hora, ſignificandũ eſt cornu. At uos habentes ſinguli quæ neceſſaria ſunt, in uiam adeſte qua itur Babylona. Qui autem anterior iter facit, ſemper poſtremis iubeat ut ſequantur. Exhinc ibant ad tabernacula, ſimulq́; euntes inuicem diſſerebant: Quanta memoria Cyrus eſt, quot inſtruxit, quomodo nominatim præcepit. At Cyrus hæc propter diligentiam faciebat: quippe cui mirandum uideretur, ſi qui in ſordida arte uerſantur, ſinguli norunt artis ſuæ inſtrumentorum nomina, & medicus nomina tenet & inſtrumentorum & uenenorum quibus utitur: & imperator ita ſit fatuus, ut neſciat nomina ſubditorum ducum, quibus ei opus eſt pro inſtrumentis uti: & dum anticipare quicquam uelit, & dum cauere, & dum audientiam inijcere, & dum terrere, & dum honorare quandoque quenquam cupiat, decorũ ei eſſe uidebatur quenq; ſuo nomine appellare. Putabat etiã Cyrus eos qui à principe cognoſci uiderẽtur, magis deſiderare ut honeſti quicquã aſpicerentur facere, ac magis item expetere ut à turpi abſtinere actione uiderentur. Res ei præterea hæc fatua uidebatur, ut cum uellet aliquid geri, ita imperaret, quemadmodum heri domi conſueuerunt, eat aliquis ad aquam, ligna ſcindat aliquis. Nam ſi ita iubeatur, omnes ei uidebantur ſe inuicem aſpicere, neminemq́; quod iuſſum eſſet efficere, atque omnis eſſe in cauſa, & neminem ob eam cauſam neque pudere, neque metuere, quoniam identidem unà multi eſſent accuſandi: ob quæ omnia ipſe nominabat illum, cui aliquid imperaret. Et de his quidem rebus Cyrus ita ſentiebat. At milites per id tẽporis cum cœnaſſent, & cuſtodias poſuiſſent, & quæ opus erat paraſſent omnia, ſomno ſe dedere. Sed ubi media nocte cor-

nu signũ est datum, dixissetq; Cyrus Chrysantæ, ut in uia maneret quæ est ante agmen, egressus est assumptis ministris suis. Parumq; pòst temporis Chrysantas affuit, ducẽs armatos thoracibus. Cui cum Cyrus dedisset itineris duces, ut quietè pergeret iubebat, donec nuncius ueniret: nondum enim omnes erant in itinere. Ipse autem stans in uia, aduenientem deducebat in ordine: ad cunctantẽ uerò mittebat uocatum. Sed ubi omnes fuerunt in uia, equites ad Chrysantam misit, qui dicerent in uia esse omnis, itaq; ut celerius ageret. Ipse uerò equum quietè immittens ad partem anteriorem, ordines conspicabatur: & quos uideret ordine & cum taciturnitate euntis, ad eos immittens, & interrogabat qui essent, & cum audisset eos laudabat. Quòd si quos sentiret tumultuantis, causa huius rei considerata, tumultum sedare enitebatur. Vnum solùm relinquebatur circa nocturnam eius diligentiam, quòd ante omne agmen expeditos pedites haud multos præmittebat, qui & à Chrysanta aspicerentur, & eum ut obedientes aspicerent: et si quo alio modo sentire aliquid possent, Chrysantæ significarent, ubi uiderint tempus esse. Erat etiam unus, qui huic rei præerat, quiq; hos ornabat, & quod laudabile esset significabat. Quod autẽ secus foret, sine conuicio dicebat. Noctu igitur ita pergebat. Sed ubi dies factus est, Cadusiorum equites, quoniam & eorum pedites proficiscebantur ultimi, apud hos reliquit, quò neq; hi nudi irent equitibus. Alios uerò iubebat in partẽ anteriorem immittere, quoniam hostes quoq; in parte essent anteriore, quò si quid sibi aduersaretur occurreret, robur habẽs in ordine, ac pugnaret. Quòd si quid alicubi fugere aspiceret, ut quamparatißimè insequeretur. Et

erant

erãt ei semper instructi, & quos fugere oportet, & quos apud se manere opus esset. Totum autem ordinem solui sinebat nunquam. Cyrus quidem ita exercitum ducebat, neq; ipse uno utebatur loco, sed aliàs aliò immittebat, aspiciebatq́;, & diligentiam adhibebat si cuiusquam rei indigerent. Milites igitur Cyri ita pergebant. At ex equitatu Gadatæ, uir quidã ex potentioribus uidens eum ab Assyrio defecisse, putauit si quid hic pateretur accepturũ sese ab Assyrio bona eius omnia. Itaq; unum ex his quos fidelißimos habebat, ad Assyrium mittit, iubetq́; eunti, si Assyrium exercitum iam in Gadatæ regione offenderit, ut ei diceret, fore ut & Gadatan & qui cum Gadata erant captiuos faceret, si quidem uellet insidias tendere: iußitq́; ut regem faceret certiorem, & quantũ uirium Gadatas habebat, & quòd Cyrus non eum sequebatur, ac uiam ostenderet qua esset inuasurus. Iußit etiam seruis suis, quò maior sibi fides præstaretur, ut & castellum quod ipse habebat in agro Gadatæ Assyrio traderet, & quæ intus erant: dixitq́; se etiam uenturum occiso Gadata, si quidẽ id posset: sin minus, in posterum cum Assyrio se futurum. Vbi uerò qui ad hæc fuerat constitutus equitans quamcelerrimè poterat, ad Assyrium uenit, ac declarauit quorum caussa ueniret, ille his auditis & castellum continuò accepit, & equitatum multum currusq́; secum habens, insidias locauit in frequẽtibus uicis. At Gadatas ut prope hos uicos factus est, mittit quosdam qui antè explorarent. Sed Assyrius ut nouit exploratores aduentare, soluere ac fugere iubet currus duos aut tris, equitesq́; paucos, perinde atq; metuerent, pauciq́; essent. Quæ ut uiderũt exploratores, & ipsi insequebantur, Gadatæq́; hastas concutiebant: &

ille deceptus totis uiribus insequitur. At Assyrij ut uisum est Gadatan capi posse, surgũt ex insidijs. Quod Gadatæ milites intuentes, ut par erat, fugiebant: illi uerò, ut erat consentaneum, insequebantur. Quo tempore qui Gadatæ insidias intenderat eum percutit, & à letali quidem uulnere aberrat, uerùm eum in humerum ferit ac uulnerat. Quod ubi fecisset, effugit donec ad insequentis hostes se cõtulit. Qui ubi patuisset quis esset, simulq; foret cum Assyrijs, alacriter equum dirigens unà cum rege inseque batur. Hic igitur capti sunt uidelicet hi quibus equi erant tardißimi, ab ijs qui equis celerrimis utebantur. Sed equi tes Gadatæ omnes iam preßi, quoniã profectione essent attriti, conspicantur Cyrum cum agmine aduentantem. Existimandum sanè est eos tanquam ex hyeme in portum libenter atq; iucundè aduehi. At Cyrus primùm quidem miratus est. Vt uerò rem nouit, & aduersarij quidem omnes immittebant, & ipse in ordine aciem agebat. Quod hostes intelligentes, in fugã uersi sunt. Hic Cyrus his iußit qui ad hoc negociũ fuerant instructi, ut illos insequerentur, & ipse unà cum alijs sequebatur, ut usui esse existimabat. Tum igitur & currus capti sunt aliqui cadentibus etiã aurigis, alijs cum auerterentur, alijs item aliter. Quidam uerò ab equitibus anteuertentibus capti sunt, occiduntq́; cum alios permultos, tum etiam eum qui Gadatan percusserat. Et pedites quidem Assyrij qui Gadatæ castellum obsidebant, alij in castellum cõfugere, quod à Gadata defecerat, alij anticipantes in urbem quandã, quô & ipse Assyrius unà cum equitibus & curribus diffugerat, concessere. Cyrus igitur his gestis recipit se in Gadatæ regionem: cumq́; imperasset ut habere oporteret circa mancipia,

cipia, continuò pergebat quò Gadatan consideraret, ut haberet ex uulnere. Pergenti autem illi Gadatas occurrit uulnere obligato. Quem Cyrus ut uidit, & lætatus est, & ait: Ego ad te ibam, consideraturus ut habes. Ad quẽ Gadatas respondit: Ita ego, per deos immortales, ibam te iterũ spectaturus, qui uisu appares, qui tali es in me animo, quiq; quod neq; indigeas nunc mei, neq; hæc mihi actum iri promiseris, neque à me bene affectus sis priuatim ulla prorsus in re, sed ob id duntaxat, quòd tibi sum uisus prodesse amicis, adeò mihi alacriter auxiliũ tulisti, cum nunc quantum in me fuit, perij, quantum autem in te, seruatus sum. Non, per deos immortales, Cyre, si essem qualis sum natus, ac filios genuissem, ipse scirem an adeptus essem filium talem erga me. Alios enim noui filios, & hunc præsertim qui nunc est rex Assyriorum, qui maiore iam ægritudine patrem suum affecerit, quàm te nunc potest afficere. Et Cyrus ad hæc ita respondit: Tu me admiraris, qui multò certe maius miraculum reliqueris. Et quid tandem hoc est, inquit Gadatas, quòd tot, inquit, Persæ erga te studuere, tot Medi, tot Hyrcanij, præsentes omnes, Armenij, & Sacæ, & Cadusij? Atq; Gadatas precatus est: Verùm, ô Iupiter optime maxime, inquit, & his multa bona dij dent, et autori plurima, qui facit ut hi sint huiusmodi. Vt autẽ quos ipse laudas, hosce, Cyre, etiam muneremus, præterea accipe hæc munuscula cuiusmodi dari à me possunt. Simulq; adegit alia permulta, quòd & ipse si uellet sacrificaret, & omnem exercitum muneraret, pro dignitate eorum quæ bene gesta sunt, & pulcherrimè successerunt. At Cadusius qui postremi agminis erat custos, neq; insequendi particeps fuerat, cum tamen uellet etiam

ipse præclarum aliquid facere, neque communicans, neque Cyro locutus quicquam, discurrit regionem uersus Babylona. Dispersis autem equitibus eius, rex Assyrius ex sua urbe inuadens quô perfugerat, unà occurrit habens exercitum ualde instructum. Vt uerò cognouit Cadusios esse solos, eos inuadit, & Cadusiorum principem interficit, aliosq; permultos, captis Cadusiorum quibusdam equitibus, & præda quam agebant ablata. Atque Assyrius cum eousque esset insecutus quô tutum existimasset, reuertebatur. Cadusij uerò ad castra seruati sunt primi circa crepusculum. Quam rem ut didicit Cyrus, occurrit Cadusijs, & quem uulneratum uideret, eum suscipiēs, ut Gadatan antea, mittebat ut curaretur. Alios uerò recipiebat in tabernacula, curabatq; ut necessaria eis forent, assumptis Persis homotimis qui unà illorum haberent curam: in huiusmodi enim rebus uiri boni non inuiti elaborant. Eratq; perspicuum eum admodum dolere, ut etiam cum cœnandi iam tempus esset, & alij cœnarent, Cyrus adhuc unà cum seruis & medicis neminem ultro neglectum relinqueret, sed aut ipsemet intuebatur, aut si minus ipse posset, palàm mittebat qui curarent. Et tum quidem ita cubuere. Cum uerò dies illuxisset, continuò ubi proclamasset ut conuenirent, aliorum quidem principes, Cadusios uerò omnis in hunc modum allocutus est: Viri socij, humanum est quod aduersi accidit. Nam quòd homines errent ut homines, nihil puto mirandum esse. Dignum autem est ut ex hoc quod accidit, aliquo fruamur bono, ut scilicet copiæ imbecilliores hostium uiribus, nunquam diuellantur ab uniuerso exercitu. Neque hoc à me dicitur, quòd minus oporteat quandoq;
cum

cum minore etiam parte aliquò ire, si opus sit, quàm nūc Cadusius ierit: sed si quis iuerit re cum eo communicata, qui satis sit ad ferendum auxilium, fieri potest ut decipiatur: fieri etiam potest ubi tolleret, decipiendo hostes, aliò uertere ab his qui egreßi sunt: fieri item potest ut præbendo hostibus negocia, amicis securitatem afferat: & hoc pacto neque si seorsum sit abierit, sed uiribus augebitur. Qui autem aberit & non communicauerit, ubicunque sit is nihilo magis differt, quàm si solus militaret. Verùm pro hac re, si deus, inquit, uoluerit, ultionem de hostibus non multò postea capiemus. Sed cum celeriter pranderitis, eò uos agam ubi res gesta est, simulq; interemptos sepeliemus, simulq; hostibus ostendemus, ubi uicisse putant, hic, si deus uoluerit, ijs alios esse superiores: & quò ne ipsum quidem locum libenter aspiciant, ubi socios nostros occidêre. Sin contrà minus exierint, eorum uicos cremabimus, agrumq; uastabimus, ne uidentes quæ nobis fecere, afficiantur lætitia, sed sua intuentes mala tristentur. Alij igitur pransum ite. Vos autem Cadusij primùm abite uobis principem delecturi pro lege uestra, qui cum deorum auxilio ac nostro, si qua uobis re opus fuerit, uestrûm sit diligentiam habiturus. Vbi autem elegeritis, pransiq; fueritis, eum ad me mittite. Et hi quidem hæc egerunt. Cyrus autem ubi exercitum eduxit, in ordinem eum constituit quem Cadusij legerant: cui iußit ut prope se ordinem ageret, quò, inquit, si poßimus, uiros audentis rursus faciamus. Sic igitur pergebāt. Cumq; uenissent in locum, & sepeliebant Cadusios, & agrum uastabant. Quibus gestis, abierunt in regionem Gadatæ, rursus ex hostiii agro res necessarias habentes.

Cumq́; cogitasset fore, ut qui ad se defecerant, quoniã essent Babyloni finitimi, male afficiantur, nisi ipse adesset semper, ita & quoscunq; ex hostibus missos faciebat, ijs iußit Assyrio dicerent, et ipse caduceatorem ad eum hæc dicturum misit, se paratum esse, qui sineret agricolas terram colere, nullaq́; iniuria afficeret, si etiã ille uelit sinere agrum colere eos cultores qui ad se defecerant. Atqui tu, inquit, si etiam potes prohibere, paucos quosdam cohibeas. Parum enim est agri, horum qui ad me defecerunt. At ego multam tibi regionem coli permittam. In messem autem fructus, si quidem bellum fuerit, ille fructum suscipiet qui superior fuerit. Sin pax erit, perspicuum est te suscepturum. Quòd si qui aut ex militibus meis aduersentur tibi, aut ex tuis mihi, de his utriq; ut poßimus, ultionẽ capiemus. Hæc ubi caduceatori iußisset, eum misit. At Assyrij his omnibus auditis, & suadebant regi ut hæc cõcederet, præsertim quòd minimum quiddam bello uacuũ foret: & Assyrius siue ab indigenis persuasus, siue quòd ipse ita uellet, hæc conceßit. At fœdera percussa sunt, ut agricolis pax esset, militibus uerò bellum. Hæc igitur Cyrus de agricolis peregit. Pasturas uerò pecorum amicis iußit ut haberent, si uellent, ubi ipsi dominabantur. Prædam autem hostium agebant unde possent, quò expeditio iucundior esset socijs: pericula enim eadem erant etiam si res necessarias non caperent. Sed quod alimentum ex hostibus pararetur, iucundiorem præstare militiam uidebatur. At dum Cyrus iam parabatur ut abiret, affuit Gadatas alia dona multa ac uaria ferens, agensq́; ut ex maxima domo. Agebatq́; equos permultos equitibus suis ablatos, quibus fidem non haberet propter insidias. Qui ut appropin=

propinquauit, huiuſmodi uerba fecit: O Cyre, *hæc ego tibi do hoc tempore, quibus uelim utaris, donec tibi alicui ſunt uſui.* Exiſtimato *etiam alia mea omnia eſſe tua.* Nec *enim eſt, nec erit unquam ullus à me genitus, cui domum meam relicturus ſim: ſed neceſſe fuerit, ut morienti mecũ genus meum omne nomenq́; extinguatur.* Et *hæc, inquit,* Cyre, *teſtor tibi deos immortalis qui & uident & audiũt omnia, paſſus ſum, cum neq; iniuſti quicquam, neq; aliud turpe neq; dixerim, neq; fecerim.* Simulq́; *hæc dicens col lachrymatus eſt fortunã ſuam, neq; potuit amplius plura dicere.* Quibus *auditis,* Cyrus *commiſeratus eius cladem, ita loquutus eſt*: Sed *equos quidẽ accipio.* Tibi *enim uſui ſum futurus, cum eos beneuolẽtioribus dedero, quàm qui nunc apud te habebant, ut uidetur.* Et *ego, quod iampridem cupio,* Perſicum *equitatum celerius explebo ad equites decem millia.* Sed *alias pecunias tecũ abige, ſeruatoq́; donec uideas me habere, ne te ſim contrà inferior donando.* Quòd *ſi plures dando abieris, quàm à me accipiẽdo, neſcio per deos immortales, quomodo poßim non affici pudore.* Gadatas *ad hæc reſpondit*: Sed *hæc ego tibi planè credo.* Video *enim ingenium tuum.* At *uide ſim ne idoneus, qui pecunias ſeruem.* Nã *donec amici eramus* Aſſyrio, *pulcherrima uidebatur eſſe paterna poſſeßio.* Cum *enim maxima urbs* Babylon *eſſet in proximo, fruebamur omni utilitate quæ ab urbe maxima capi poteſt.* Quæcunque *uerò huc abeuntes turbare poterant, ab his longè aberamus.* Nunc *uerò quoniã ſumus inimici, non eſt obſcurum cum ipſe abieris, futurum ut & ipſi inſidias patiantur, & uniuerſa domus.* Et, *ut mihi uideor intelligere, triſtem uitã agitabimus, cũ inimicos omnino & in proximo*

habeamus; & eos uideamus quàm nos sumus potētioris. Ac dicat fortasse quispiam: Et cur igitur non ita cogitabas prius quàm defecisses? Quoniam Cyre, animus meus propter illatam contumeliam mihi atq; iram meam, non considerabat quod foret maximè tutum, sed hoc semper concipiebat, Num ulciscar unquam eum, qui & dijs est, & hominibus inimicus? qui aßiduè odit, non si quis in eum iniurius sit, sed si quem suspicetur seipso esse meliorem? Itaque, ut mea fert opinio, cum ipse sit improbus, utetur omnibus seipso improbioribus. Quòd si quis eo melior apparuerit, confide Cyre nihilo opus fore ut pugnes aduersus bonum uirum, sed ille ad hoc satis futurus est, quippe qui moliatur donec perdat seipso meliorē. Huius ego gratia molestè habeo, & cū improbis facilè arbitror eum fore superiorem. His Cyrus auditis, existimauit eum loqui minimè negligenda, aitq; continuò: Cur igitur Gadata nō muniamus castella tua ista custodibus, quò ijs poßis securè uti cum istuc uenias, & ipse nobiscum milites, quò si dij immortales, quemadmodū nunc, nobiscum sint, hic te potius metuat quàm tu illum? Sed quoniam tibi iucundum est uidere tuos, hos tecū habens, aut illum cuius consuetudine delectaris, in expeditionem proficiscere. Et tu mihi, ut arbitror, eris admodum utilis. Ego autem tibi quibuscunque in rebus potuero, enitar esse usui. Quare Gadatas ubi audiuit, & respirauit et dixit: Num poßim hæc parare prius quàm tu egrediaris? Volo enim etiam mecū ducere matrem meam. Ita mediusfidius, inquit, parabis donec dixeris pulchre habere. Quare Gadatas ita abiens custodibus castella muniuit unà cum Cyro. Parauit etiam omnia quibuscunque domus magna bene habetur. Ducebat

bat præterea & ex suis fidos quibus delectabatur, & infidos permultos: coactos alios quidē uxores ducere, alios uerò etiam sorores, quò his ligatos eos detineret. At Cyrus continuò pergebat habens Gadatan secum, qui ostenderet & uias, & aquas, & pabulum, & frumentum, quò posset castrametari in locis abundantißimis. Et cum pergeret, intutus Babyloniorū urbem, uidere uisus est uiam qua incedebat, ferè iuxta ipsum murum. Itaq; uocatis Gobrya & Gadata, percunctabatur an esset alia uia, quò nō admodū prope murum agerent. Ad quem respondit Gobryas: Viæ quidem sunt here multæ. Verùm ego existimarem uelle te nunc exercitum agere quamproxime urbem, quò regi quoque ipsi ostenderes, tibi exercitum iam multum esse & pulchrum, quoniam quo tempore minorem habebas, & accesßisti ad ipsum murum, & ille nos spectabat, quàm haud multi essemus. Nunc uerò & si paratus est, quemadmodū pronunciauit se paratum iri quò tecum pugnaret, non sum nescius cum uiderit tuas uires, fore ut res suæ uideantur maximè imparatæ. Ad quæ Cyrus respondit: Mirari mihi uideris Gobrya, quòd in quo tempore ueni multò cum minore exercitu, adigebam iuxta ipsum murum: nunc uerò cum maioris habeo copias, agere nolò sub ipsos muros. Sed ne mirare: non enim est idem, propè agere & procul. Nam propè agunt omnes ita instructi, quò sint optimi ad pugnandum: & procul agunt uiri prudentes, quacunque tutißimè, non quacunq; celerrimè abeant. Transire necesse est extensis curribus, & longè sine impedimento eorum qui sarcinas ferūt. Hæc autem omnia tegenda sunt ab armatis militibus, & nusquam huiusmodi homines ostendendi sunt hosti-

bus armis nudi. Itaq; necesse est dum ita pergunt, constitui quod bellicosum est aduersus debilis & imbecillos. Itaq; si uolunt ex urbe frequentes aliquò impetum facere, ubi manum conseruerint, multò robustius conferant quàm si propius transeunt: et his qui eminus proficiscuntur, longa etiã subsidia sunt. Sed ex urbe exeũtibus, breue est in eos impetum facere qui propè sunt, rursusq; abire. Quòd si transeamus non minus distantes quàm quantum nunc instructi pergimus, multitudo quidem nos uidebit. Verùm ex armis coruscantibus omnis turba formidabilis uidetur. Quòd si nobis ita euntibus aliquô indubitatò exierint, è multo spacio eos prospicientes minimè imparati offendamur. Quin potius, inquit, ô uiri, ne aggredientur quidẽ, cũ à muro oporteat procul abire, ni omnino existimarint melioris se esse uniuersa multitudine quàm nos omnis. Formidabilis est enim abscessus. Hæc cum dixisset, præsentibus est uisus rectè dicere. Ducebatq; Gobryas, quemadmodum Cyrus iusserat. Cumq; agmen ciuitati opponeretur, Cyrus abscedebat, faciẽs ualidius semper quod relinqueretur. Vbi uerò ita pergit aßiduis diebus, ad confinia uenit Syrorum Medorumq; unde soluerat. Quare cum tria hic essent Syrorum castella, unũ ipse quod infirmißimum erat adortus, ui cepit. Alia uerò duo tum Cyrus terrens, tum Gadatas suadens ut custodes traderẽt, persuasit. Quæ ubi gesta sunt, Cyrus ad Cyaxarem mittit, petijtq; ut ueniret in castra, quò et de castellis quæ capta sunt consultarent quod opus fuerit, exercitumq; intutus de alijs quoq; unà consultet quid uideatur exhinc esse agendum. Quòd si iubeat, dic, inquit, decreuisse me ad illum ire castrametaturum. Nuncius igitur ibat ut hæc nuncia-

nũciaret. Interea Cyrus iußit ut tabernaculũ quod Medi ſelegerant Cyaxari, quamoptimè pararent cum alio apparatu quem habebant, tum ut mulieres duas agerent in muliebre cœnaculũ tabernaculi, unáq; cithariſtrias quæ erant Cyaxari electæ. Et hi quidem hæc agebant. Qui autem ad Cyaxarem miſſus eſt, cum narrauiſſet quæ præcepta fuerant, Cyaxares eo audito iudicauit melius eſſe ut in cõfinijs maneret exercitus: etenim Perſæ uenerant, quos Cyrus accerſierat. Erant autem quadraginta millia ſagittariorum ſcutatorumq;. Quare hos quoq; uidens nocere plurimum regioni Medicæ, exiſtimauit iucundius eſſe hiſce liberari, quàm aliam turbam excipere. Qui uerò ex Perſide agebat exercitum, interrogato Cyaxare pro iuſſu Cyri, ſi quid ei exercitu opus ſit: ubi reſpondit eius ſe non indigere, eodem die ubi audiuit præſentẽ eſſe Cyrum, ad eum perrexit exercitũ agens. At Cyaxares poſtridie eius diei profectus eſt unà cum his Medorũ equitibus qui remanſerant. Quem Cyrus ut accepit aduenientẽ, acceptis Perſarum equitibus, qui iam multi erant, præſentibusq; Medis, & Armenijs, & Hyrcanijs, et ex alijs ſocijs item ijs qui equitatum maximè præſtarent, obuius pergit Cyaxari, oſtentans exercitum. At Cyaxares ubi uidit & multos, & pulchros, & bonos unà Cyrum ſequi, ſecum uerò & paucos, et parui faciundos famulos, exiſtimauit id ſibi eſſe dedecoroſum, quare triſtatus eſt. Vbi uerò Cyrus ex equo deſcendiſſet, adiſſetq; ut eum pro more oſcularetur, Cyaxares deſcendit quidem ab equo, ſed auerſus eſt, nec eũ eſt oſculatus, ſed palàm lachrymatus eſt. Itaq; exhinc Cyrus iußit alios ſurgere atque quieſcere. Et apprehenſa Cyaxaris dextra, ubi eum abegit extra uiam ſub quaſdam

palmas, tum Medicum *tapeta ei iußit ſubſterni, ubi aßidens ſedenti illi ita loquutus eſt :* Dic mihi auuncule per per deos immortalis, quid mihi iraſceris? & quid moleſtũ intutus ita excandeſcis? Hic reſpondit Cyaxares: Quoniam Cyre cum uideor ex omni hominũ memoria natus eſſe, & priſcis maioribus, & patre rege, & ipſe rex eſſe exiſtimatus, meipſum intueor humiliter adeò & indignè equitantem, te uerò cum famulatu meo alioq́; exercitu, et magnum adeſſe & præclarũ: quæ ipſa etiam ab hoſtibus pati moleſtum arbitror. Sed multò, ô Iupiter, moleſtius eſt ab his hæc pati, à quibus minimè decebat. Ego enim exiſtimem iucundius eſſe decies in terrã demergi, quàm humilem adeò me aſpici, meisq́; intueri me eſſe neglectui ac riſui. Non enim hoc ignoro, quòd non tu ſolum me maior es, ſed mei etiam ſerui ualentiores quàm ego ſim, mihi obuiam eunt. Itaq; ſunt inſtructi ut queant magis me male afficere, quàm à me affici. Quæ dicens, multò etiam magis lachrymis tenebatur, adeò ut Cyrum coëgerit implere lachrymis oculos. Qui ubi ſe paulò cõpeſcuit, in hunc modum loquutus eſt: Verùm hæc tu Cyaxares, neque loqueris uera, neq; rectè ſentis, ſi arbitraris mea præſentia Medos paratos eſſe, ut ſatis ſint qui te male afficiant. Quòd uerò iraſcaris metuasq́;, haud miror. Si quidẽ iure an iniuria his ſuccenſeas, hoc præteribo. Scio enim grauiter te laturum, ſi tibi pro his reſpondero. Verùm quòd uir princeps omnibus ſimul ſubditis ſit infeſtus, hoc magnum mihi uidetur erratum. Neceſſe eſt enim qui metui multis eſt, is multos faciat inimicos. Qui uerò omnibus ſimul infeſtus eſt, ijs omnibus concordiã inijcit: quorũ gratia, ne te lateat uolo, me hos ſine me dimittere noluiſſe,

quippe

quippe qui metuerem ne quid accideret ob iracundiam, quod nos omnes dolore afficeret. Hæc igitur pro deorum ope me præsente tibi securè habent. Quòd quidem putes à me iniuriam accipere, hoc ipse fero admodũ grauiter, si dũ pro uiribus operã do, ut bonis quãplurimis amicos afficiam, dein huic rei contraria uidear operari. Enimuero non adeò temerè nosipsos accusemus. Sed si fieri potest, perspicuè uideamus quod est meum in te erratum, et in amicis iustißimam ego causam habeo constituere. Si quòd enim malum uidebor in te fecisse, iniuriam fateor. Sin mali nihil fecisse apparuero, nec etiam uoluisse, non item ipse confitebere nullam accepisse à me iniuriam? At necesse, inquit, fuerit quòd si liquidò ostẽdero bona plurima me fecisse, ac facere pro uiribus studuisse, nónne sum dignus magis quem laudes, quàm accuses? Iustum sanè, respondit. Agè igitur, inquit Cyrus, cõsideremus quæ à me gesta sunt singillatim omnia: sic enim patebit maximè, & quod eorum bonum est, & quod malũ. Incipiamusq; ab hoc initio, si tibi quoq; habere uidetur satis. Tu enim cum sentires multos hostis cõuenisse, ut aduersus te tuamq; regionem impetum facerent, continuò misisti & ad Persarum rempub. socios postulãs: et priuatim ad me, rogans, studerem ut ego ipse uenirem ductor, si qui Persæ ad te iremus. Itaq; ego abs te persuasus ueni, duxiq; ad te uiros, ut fieri potuit, & plurimos, & optimos. Venisti enim, inquit. Hic igitur mihi primũ dicito, ullam'ne iniuriam aduersus te meam, an beneficium magis nosti? Perspicuum est, inquit Cyaxares, me ex his rebus esse abs te affectum beneficio. Quid enim? inquit, dicito. Posteaquam uenerũt hostes, eratq; aduersus eos dimicandũ, animaduertisti

me hic usquam aut labori concesßisse, aut periculo cuiquam pepercisse? Non, *inquit, mehercule. Quid enim? ubi deorum ope ipsi uicimus, hostesq; cessere, rogaui ego te ut communiter eos insequeremur, & communiter ulcisceremur, communiterq; si quid præclarum bonumq; contingeret, hoc frueremur.* His *in rebus posßis'ne ullius me auiditatis accusare?* Et Cyaxares *quidem hac in re silebat. Cyrus autẽ rursus ita dicebat: Quòd si ad hanc rem libentius taces quàm respondes, hoc sanè mihi dicito: si qua te iniuria affectum existimasti, quòd ubi tibi tutum uisum non est hostes insequi, te quidem passus non sum periculi huius participem fieri, sed ut mihi ex equitibus tuis mitteres, te rogaui. Si enim etiam hoc postulans iniustus in te fui, præsertim cum meipsum præstiterim tibi sociũ, hoc item uelim abs teipso demonstretur. Sed ubi ad hoc quoq; sileret Cyaxares: Quòd si ne ad hoc quidẽ, inquit, tibi uolũtas est respondere, tu uelim hinc narres, si quam rursus iniuriam intuli, quòd cum mihi respondisses, quoniã intueris* Medos *in lætitia, nolle per eius lætitiæ amotionem eos cogere ut irent periclitatum. Si quid item uideor fecisse molestum tibi, quòd neglecta ira post hæc iterum id abs te petij, quod sciebã neq; tibi minus esse mihi ut dares, neq; facile* Medis *quicquã imperare: petij enim à te, mihi ut dares, qui sequi scilicet uellent: itaq; hoc à te consecutus nihil perfeci, nisi ut hos persuasos redderem.* Eos *igitur adiens induxi, & quos persuasos reddidi, cum hisce profectus sum teipso assentiente. Quòd si hoc accusatione dignum existimas, neque sine accusatione fortaßis est, à te accepisse quodcunque dederis.* Ita *ergo soluimus.* Vbi *uerò egreßi sumus, quid minus est perspicuũ, quod*

gestum

gestum à nobis fuerit? Non castra hostiũ capta sunt? Non multi eorum interempti, qui aduersus te ierunt? Atqui è uiuis etiam inimicis, multis arma ablata sunt, multis equi. Pecunias uerò tuas quæ ab hostibus prius ferebãtur et agebantur, nũc tuos amicos aspicis et agere, & habere, alias quidem tibi, alias uerò sibijpsis qui sub imperio tuo sunt. Et quod omnium maximũ pulcherrimumq́; est, regionẽ tuam auctam uides, hostium autẽ diminutam, eorumq́; castella facta esse tua: tua uerò quæ prius à Syrorũ dominatu tenebantur, nunc cõtrà ad te redisse. Ex his autẽ rebus si quid mali sit, aut si quid minus boni, discere quidem uolens nescio quo pacto dicam, sed audire nihil prohibet. Verùm dicito de his rebus ut sentis. Et Cyrus quidem ita loquutus, finem fecit. Ad quæ Cyaxares hæc respondit: Verùm, ô Cyre, quòd hæc quæ abs te sunt facta, sint mala, nescio quomodo dicere oportet. Haud sanè es nescius hæc bona esse talia, quæ quò plura uideãtur, eò mihi sunt grauiora. Ego enim mallem regionem tuam maiorem facere meis uiribus, quàm meam intueri hoc pacto amplificatam. Nam hæc præclara sunt tibi facienti, at mihi minimè quodammodo honorifica. At pecunias ita iucũdius mihi existimo tibi dono dare, quàm ita te capere, ut mihi nunc abs te dantur: his enim abs te ditatus, magis etiam sentio quibus reddor pauperior. Ac subditos meos si uideam parua à te affectos iniuria, minus mihi dolendum reor, quàm nunc intuens magna eos à te bona accepisse. Quòd si me existimas hæc inhumaniter cogitare, non in me ista, sed in te uertens, considera omnia qualia uidentur tibi. Quid enim si quis canes, quas ipse alis custodiæ gratia & ipsius tui & tuorum, ita tractet ut eas familia-

rioris reddat sibiipsi quàm tibi? Num tibi hoc cultu is lætitiam afferat? Quòd si hoc tibi uidetur esse quid parui, illud animo uolutato. Si quis eos qui tibi inseruiunt, quos tu & præsidij et expeditionis gratia adeptus es, ita dispo nat ut illius malint quàm tui esse, num ei gratiam habeas pro hoc beneficio? Quid autem, quod homines maximè & amplectuntur, & curant ut maximè propria, si quis uxori tuæ ita morē gereret, ut eam faceret sibi magis ami cam quàm tibi, num te hoc beneficio lætū redderet? Longè, ut opinor, secus esset: sed qui hoc fecerit, maximè omnium iniurius in te foret. Vt autem dicam, quod meo do lori simillimum est: si quis Persis quos tu duxisti, ita gratificaretur ut eum libentius quàm te sequi uellent, num is tibi amicus uideatur? Puto equidem minimè, sed longè ma gis hostis, quàm si multos istorū interficeret. Quid uerò si quis amicorum tuorū, ubi diceres tu benignè, ut capiat quæcunq; libuerit, dein ille his auditis abeat acceptis omnibus quæ potuerit, atq; is rebus tuis ditetur, cū tu ne mediocriter quidem uti queas, poßis ne probum hunc amicum existimare? Atqui nunc ego Cyre si minus hæc, at his similia pati uideor. Nanque uera abs te dicuntur, cum ais dixisse me, ut eos duceres qui id uellēt. Tu abiisti accepto meo omni exercitu, me autem reliquisti solum. Et hoc tem pore quæ cepisti fretus uiribus meis, ea tandem agis ad me, meamq; regionem auges meo cum labore. Ego uerò cum nullorum bonorum uidear esse causa, meipsum præbeo qui tanquam mulier benefaciam, tum alijs hominibus, tum subditis hisce meis: at ipse tu uir uideris, ego uerò ne dignus quidē imperio. Hæc ne tibi beneficia uidentur esse Cyre? Nec enim te præterit, si qua te mei cura tetigisset,

tigiſſet, cauiſſes nulla re ita me priuare, ut autoritate honoreq́;. Quid enim mihi plus eſt quòd amplificetur regio, ſi ipſe reddor inhonoratus? Nec enim idcirco Medis imperabam, quòd ipſe omnibus eſſem melior: ſed eò potius, quòd ijdē ipſi nos ducerent omnibus in rebus ſeſe eſſe melioris. Et Cyrus eo adhuc dicente ſubdidit: Per deos immortalis auuncule mi chariſſime, ſi quid etiã ipſe tibi ſum prius gratificatus, tu quoq; mihi nunc gratificare quæ te rogauero. Deſine hoc tempore me accuſare. Cum uerò de nobis periculum feceris, quomodo erga te habemus, ſi quidem quæ à me geſta ſunt, ea propter utilitatem tuam geſta exiſtimes, & me te amplectentem contrà amplectere, & beneficum arbitrare: ſi id contrà, tum meipſum accuſa. Verum fortaſſis, inquit Cyaxares, perpulchrè dicis, & ego ita faciam. Quid igitur? inquit Cyrus, num etiam te oſculor? Si tu uis, inquit. At ne à me auertere, ut nuper. Non auertar, inquit. Ac Cyrus eum eſt oſculatus. Quod ut uiderũt & Medi, & Perſæ, & alij (omnibus enim erat curæ, quid ex his rebus futurũ eſſet) continuò lætati ſunt, & hilaritatē præ ſe tulerunt: Cyruſq́; & Cyaxares equis aſcenſis procedebant. Et Cyaxarem quidem Medi ſequebantur: ita enim Cyrus his innuerat: Cyrum uerò Perſæ, & poſt hoſce alij. Vbi uerò uenerunt in caſtra, ſtatueruntq́; Cyaxarem in apparatum tabernaculum, hi quibus fuerat conſtitutum, neceſſaria Cyaxari parabant. At Medi, quantũ temporis ante cœnam Cyaxares ocioſus erat, ad eum ibant, alij ex ſe ultro, plurimi uerò à Cyro iuſſi, agentes munera, alius pulchrum pincernam, alius bonum obſonij inſtructorem, alius panis artificem, alius cantorem: hi uerò pocula, illi ueſtem pulcherrimam. Quiſque

uerò ut plurimum aliquid eorum singulare quæ ceperat, ei donabat. Itaq; pœnitebat Cyaxarem quòd Cyrus eos à sese dimisisset, neq; Medi minus quiddam sibi attendissent quàm antea. Sed ubi fuit cœnandi tempus, Cyrum uocauit Cyaxares, eumq; rogabat ut diu uideret ipsum unà cœnantem. Ad quem inquit Cyrus: Noli nunc iubere Cyaxares. Nónne uides hosce omnis qui adsunt, à nobis elatos adesse? Nullo modo pulchrè agerem, si his neglectis uoluptati meæ putarer obsequi. Milites uerò dum uidētur haberi neglectui, qui boni sunt, longè minus redduntur alacres: at mali, multò ad contumeliam promptiores. Verùm tu præsertim qui longũ iter feceris, iam cœnato: ac si qui te honorant, eos contrà amplectere, & conuiuio excipe, quò etiam familiarius te utantur: at ego abiens, uertar ad quæ dico. Verùm cras manè huc ad ianuas tuas aderunt tempestiui, quò unà tecum omnes cõsultemus, quid posthac sit faciundũ. Et ipse præsens hac de re referto, utrum etiam putes operam dandam rei militari, an sit tempus soluendi iam exercitus. Exhinc Cyaxares cœnabat. At Cyrus his collectis amicis, qui satis & saperent, & agerent, si quid opus esset, ita loquutus est: Viri amici, quæ prima optabamus, adsunt deorum benignitate. Quocunq; enim pergamus, regionē uincimus, hostesq; uidemus diminui, nos uerò & pluris & ualidiores fieri. Quòd si hi socij qui additi sunt, uoluerint apud nos manere, multò etiam magis perficere poßimus, et si quid ui capere tempus sit, et si quid persuadere oporteat. Quò igitur manere quàm plurimis socijs unà uideatur, hoc moliri non meum est opus magis quàm etiam uestrum. Sed quemadmodũ quando pugnandũ sit, qui plurima fecerit mancipia hunc opinantur

Oratio Cyri.

nantur inuictißimo esse animo: sic itē quando persuadendum sit, qui plurimos egerit in sententiam nostrā, hic iurè ac meritò & eloquētißimus esse iudicetur, & ad res agendas præstantißimus. Ac nolite quidem perinde quasi orationem nobis ostentaturi, qualem ad ununquenq; eorum habeatis, hoc meditari, sed quò etiam persuasi à quolibet manifesti sint ex his quæ gerant, ita instruite. Ac uos quidem gerite horū curam. Ego uerò ut milites habentes res necessarias, quantū equidem ipse præstare queam, de expeditione consultent, huius ego rei enitar diligentiam habere.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER SEXTVS, FRANCISCO Philelpho interprete.

VNC *diem cum ita agitassent, cœnassentq;, dederūt se quieti: postridie uerò manè uenerunt ad* Cyaxaris *ianuas socij omnes.* Itaque *donec* Cyaxares *ornabatur, audiens turbam multā esse ad fores, hic amici adducebāt ad* Cyrum *alij* Cadusios, *qui eum rogarent ut maneret, alij* Hyrcanios, *hic autem* Sacas, *ille etiam* Gobryam. At Hystaspas *adducebat* Gadatam *spadonem, qui* Cyrum *ut maneret precabatur.* Hic *igitur* Cyrus *sentiens* Gadatam *iandiu metu confectum, ne exercitus solueretur, arridens inquit:* O Gadata, *non est obscurum te ab hoc* Hystaspa *persuasum hæc sentire quæ dicis.* Et Gadatas *sublatis ad cœlum manibus iuratus est, sanè se minimè ab* Hystaspa *persuasum hæc sentire.* Sed *nō sum, inquit, nescius, si uos abieritis, fore ut res meæ omnino pe*

reant. Quam ob rem cum hoc ego differebam, sciret'ne quæ tibi mens foret de soluēdo exercitu. Ad quem inquit Cyrus: Iniustè igitur hunc ego Hystaspam accuso. Iniustè mediusfidius, Hystaspas inquit, ô Cyre. Ego enim huic Gadatæ tantum dicebam, duntaxat non fieri posse ut militiæ operam dares, inquiens te à patre accersi. Et Cyrus: Quid ais? inquit. Et tu es ausus hæc efferre, siue ego uellem, siue non? Ita, inquit, mehercule. Video enim te cupere ut in Persis conspicuus circumeas, patriq; ostentes ut geßisti quæq;. Ad quem Cyrus inquit: Tu uerò non cupis abire domum? Non mehercule, inquit Hystaspas, neque abiturus sum quidem, sed manens me ducem geram, donec hūc ipsum Gadatam Assyrij herum faciam. Et hi quidem hæc inuicem seriò iocabantur. Interim Cyaxares uenerabili ornatus habitu egressus, in solio sedit Medico. Vt uerò conuenerunt omnes quos oportebat, ac silentium factum est, Cyaxares in hunc modum est loquutus: Viri socij, quoniam adsum, ac Cyro sum grandior, par est me dicendi initium facere. Nunc igitur tēpus mihi uidetur esse, ut hac primum de re dicatur, utrum adhuc militandi tempus uideatur, an soluendi iam exercitus. Dicat igitur aliquis de hac ipsa re sententiam suam. Exhinc primum dixit Hyrcanius: Viri socij, nescio equidem si quid dicendū sit, ubi res ipsæ quod optimū est demonstrant. Nouimus enim omnes, si unà maneamus, futurum ut malis pluribus hostes afficiamus, quàm ipsi afficiamur. Cum uerò separati inuicem fuimus, illi nobis utebantur ut ijs iucundißimum erat, nobis autem molestißimum. Post hunc inquit Cadusius: Nos uerò quid dicamus? qui si domū abeamus, singuli separati futuri simus, ubi ne militantibus quidem conducit

conducit ipsa separatio. Nos igitur qui non multum temporis separati à multitudine nostra rei militari operã indulsimus, pœnam dedimus, ut ipsi nostis. At post hunc Artabazus, qui olim dixit se consanguineum esse Cyri, ita loquutus est: Ego, Cyaxares, tantum ab his dissentio qui antea dixerunt. Hi enim aiunt adhuc manere oportere cũ exercitu: at ego dico, quod domi cum essem, tum rem militarem exercebam. Etenim ferebam auxilium sæpe cum res nostræ agerentur, & de nostris castellis ut insidijs circumuentis persæpe negocia habebam, cum et metuerem, & præsidium agitarem: & hæc gerebam proprijs sumptibus. At nunc illorum habeo castella, et illis metui sum, dapibus illorum utor, ac bibo hostium uina. Tanquam igitur res domesticæ sint exercitus, hæ uerò festiuitas, mihi quidem non uidetur soluendam esse hanc celebritatẽ. Gobryas post hunc ait: Ego, uiri socij, huc quidem usq; laudo Cyri dextram: eorum enim nihil mentitur quæ promisit. Quòd si abibit ex regione, Assyrius uidelicet requiescet minimè, earum rerũ pœnas luens, quibus & uos est aggressus, & me affecit iniuria. Ego autem ea in parte iterum dabo pœnam, quòd in uestram ueneram amicitiam. Post hos autem omnes inquit Cyrus: O uiri, neq; me latet futurum ubi soluamus exercitum, ut res nostræ reddantur imbecilliores, hostium uerò rursus augeantur. Ii enim omnes quibus arma sunt ablata, celeriter alia sunt facturi. Quicunq; equis priuati sunt, quamprimum rursus alios comparabunt: & pro interemptis alij pubescent, ac nascentur. Itaq; nihil mirabile fuerit, si celeriter admodum nobis sint negocia præbituri. Quid igitur iußi ego Cyaxari, ut uerbum inijceret de soluendo exercitu? Nempe,

quoniam quod futurum esset metuebam. Video enim aduersarios aduentare, aduersus quos si hic castrametabimur, pugnare minimè poterimus. Aduentat enim iam hyems. Tecta uerò si etiã sunt nobisipsis, at minimè sunt me dius fidius neq; equis, neq; famulis, neq; militũ plebi, sine quibus nos haud poßimus militiæ operam dare. Necessaria uerò quem in locum ipsi uenimus, à nobis consumpta sunt. quô uerò non uenimus, ea metu nostri ipsorum con uexerunt in loca munita. Itaque illi habent, nos uerò hæc capere haud possumus. Quis igitur est adeò fortis, aut quis ita ualidus, ut poßit aduersus famem ac frigus militando pugnare? Quare si hoc pacto militiã exercebimus, ego affirmo oportere nos ultro soluere exercitũ potius, quàm inuitos ob difficultatem expelli. Quòd si uolumus adhuc esse in exercitu, hoc ego dico adhuc quamcelerrimè esse faciundum, ut ipsi quamprimũ munitiones quàm plurimas illorũ capiamus, ac nobisipsis easdem faciamus quamplurimas. Quæ si fiãt, res necessarias habituri sunt, utri pluris queant capiendo congerere: obsidebunt etiam hi utri fuerint superiores. Nunc autem nihilo præstamus in pelago nauigantibus. Etenim illi cum semper nauigãt, nihilo magis propriũ relinquunt quod nauigarũt, quàm quod nondum nauigarunt. Quòd si castella habuerimus, hæc hostibus agrum alienabunt, nobis uerò propter tranquillitatẽ omnia magis erunt. Quòd si fortaßis aliqui uestrûm metuerint, ubi opus fuerit procul à sua regiõe præsidium agitare, neq; hoc uerebimini. Nos enim Persæ ubi etiam à domo imus peregrè, admittimus tenere præsidijs, quæ castella hostes sunt propijßima. Vos autem Assyriæ castella quæ uobisipsis finitima sunt, illa & poßidetis & colitis.

colitis. Si enim ipsi tenētes præsidijs quæ illis propinqua sunt, ea colere poßimus, in multa pace uos eritis, qui ea quæ procul à uobis sunt, habetis. Non enim poterunt, ut existimo, malis ijs neglectis quæ sunt in proximo, uobis quos finitimos habent insidiari. Quæ quidē ut dicta sunt, & alij omnes surgentes dixerunt, hæc se malle. Et itē Cyaxares. Gadatas uerò & Gobryas uterque dixere castella se munituros muro, ubi socij assentiantur, ut hæc quoque amica sint socijs. Cyrus igitur posteaquam uidit omnes impigrè acturos quæcūq; dixisset, postremo ait: Si ergo perficere uolumus quæcunq; dicimus esse faciunda, opus sit ut quamprimum machinas habeamus ad purgandos hostium muros, fabrosq; ad munimenta nostra turribus cingenda. Exhinc pollicitus est Cyaxares machinam se præbiturum, & Gadatas aliam, & aliam Gobryas, ac Tigranes item aliam. Ipse autē Cyrus dixit, enixurum sese duas facere machinas. Vbi hæc decreta sunt, præbuerunt machinarum fabros. Parabantur autem singuli ad machinas, ut opus erat, uirosq; præfecerūt qui uidebantur maximè ad hæc esse idonei. Ac Cyrus posteaquam cognouit circa hæc esse cunctandum, eo in loco est castrametatus, quem putauit & saluberrimum esse, ac maximè acceßibilem ad quæcunq; sunt aduehenda. Et omnia quæ ad munitionem opus erant, effecta reddidit, quò manerent in tuto semper si quando ulterius cum uiribus exercitum ducerent. Ad hæc interrogatis quos maximè arbitrabatur regionis habere notitiam, unde quamplurimam utilitatem exercitus caperet, educebat semper in loca pastionibus referta, tum ut plurima necessaria exercitus caperet, tum etiam quò magis & bene ualerent, & robusti essent itineribus

laborantes, tum præterea quò in uecturis ordines admo=
neret. Cyrus igitur in his erat. At ex Babylone transfugæ
& captiui hæc dicebant, quòd Assyrius uenisset in Ly=
diam, talenta multa secum agens auri & argenti, aliasq́;
diuitias multiplicemq́; ornatum. Itaq; turba militum dice
bat illum iam pecunias colligere propter metum. Cyrus
uerò intelligens eum uenisse ut constitueret si quid posset
aduersus sese, contrà ipse magno cum robore parabatur,
perinde atq; pugnandũ etiam esset. Cumq́; explesset Per=
sarum equitatum, alijs ex captiuis, alijs quibusdam ab ami
cis quoq; acceptis equis (hæc enim & admittebat ab ho=
minibus, & renuebat nihil, neq; si arma dedisset quis pul
chra, neq; si equum) parabat etiam currus & ex captiuis
curribus, & aliunde undecunq; poterat: et Troianos cur
rus sessilis quos antea habuissent, & qua Cyrenaica utun
tur etiam nunc, currulem agitationem soluit. Superiore
enim tempore & Medi, & Syri, & Arabes, & Asiatici
omnes curribus ita utebantur, ut nunc Cyrenaici. Visum
est ei, si qui ex uniuerso exercitu consentaneè plurimum
ualerent, uiri optimates in curribus forent, eos in illa esse
parte qua ferentarij pugnant, & ad uictoriam magnum
cõferre pondus nullũ possunt. Currus enim trecenti præ
bent pugnantis quidem trecentos, equis autem hi utuntur
mille ac ducentis. Aurigæ uerò hi sunt, ut uerisimile est,
quibus optimates maximè fidem habent. Ii uerò sunt alij
ad trecentos, qui nihil prorsus hosti nocẽt. Hos igitur sessi
lis currus sustulit. Pro his uerò ad bellandũ aptos parauit
currus & ualidis rotis, quò non facile contererentur, &
longis axibus: minus enim resupinãtur lata omnia. Sellam
uerò fecit aurigis, sicuti turrem, ex ualidis lignis. Harum
uerò

uerò currulium ſellarum altitudo eſt ad cubitos quinque, quò poßint equi ab aurigis gubernari ſuper ſellas. At aurigas loricis totos armauit, exceptis oculis. Appoſuit etiã falces ferreas duarum ulnarum longitudine ad axes, ex altera atq; altera rotarum parte: & alias infra ſub axem reſpicientis in terrã, tanquam impetum in aduerſarios curribus facturi eſſent. Vt hoſce Cyrus tum parauit, ita etiam hoc tempore utuntur curribus, qui in regis ſunt regione. Inſuper erant ei cameli permultæ collectæ ab amicis, & quæcunq; fuerant captæ. Et hæc ita effecta ſunt. Cum autem uellet exploratorem mittere in Lydiæ regionem, fieriq́; certior quid Aſſyrius ageret, uiſus Araſpas eſt idoneus qui ad hanc rem mitteretur: is inquam Araſpas, qui pulchram illam mulierẽ cuſtodiebat. Talia enim Araſpæ acciderant, captus amore mulieris coactus eſt ei uerba facere de concubitu. Hæc autem negauit quidem, eratq́; fidelis uiro ſuo, quanquam abſenti: eum enim amabat uehementer: neq; Araſpan accuſauit apud Cyrum, uerita certamen inijcere inter uiros amicos. Sed cum Araſpas exiſtimans in ſeruitutem ire, ſi minus quod uolebat conſequeretur, minatus eſt mulieri, ſeſe facturũ quæ uellet, ea inuita, ſi ultro ipſa nollet. Exhinc mulier ut uim metuit, non amplius rem clàm habet, ſed ſpadonem ſuũ mittit ad Cyrum, iuſſum ut ei narraret omnia. Quod audiens Cyrus, cum plurimũ riſiſſet propter eum qui diceret ſe amore eſſe ſuperiorem, mittit Artabazum unà cum ſpadone, cui iubet ei ut dicat, ut uim afferre caueret eiuſmodi mulieri: uerũ ſi poſſet perſuadere, ſe illi non eſſe impedimento. Artabazus uerò ad Araſpan ut uenit, conuicio in eum eſt uſus, cum & depoſitum nominaret mulierem, & eius impie-

tatem diceret, & iniuriam, & incontinentiam, adeò ut Araſpas *& præ dolore multũ collachrymaret, & ob pudorem cõfunderetur, ac ueluti ob metum periret, ne quid etiam aliud à* Cyro *pateretur.* At Cyrus *poſteaquam hæc didicit, eo ad ſe uocato, ſolus cum ſolo dixit:* Video *te Araſpa & metuere me, & maximo pudore detineri.* Quieſce *igitur ab his: ego enim ſcio & deos ab amore eſſe ſuperatos, & homines qui prudentiſsimi eſſe uiderentur, qualia ab amore paſsi ſunt.* Et *ipſe meipſum accuſaui, quòd minus tolerare potuerim, ut cũ pulchris congreſſus eos negligerem.* Præterea *ego tibi huius rei autor ſum.* Nam *ego te ad hoc inexpugnabile negocium coëgi.* Atque Araſpas *ſubdidit:* Et *in his ſimilis es tu* Cyre, *quemadmodũ in alijs rebus, qui & manſuetus ſis, & humanis peccatis ignoſcas, me autem alij etiam homines demergunt ſolicitudine.* Vt *enim rumor meæ calamitatis apud omnis increbruit, mei inimici gratulantur mihi: amici uerò adeuntes conſulunt, ut me è medio tollam, ne quid etiam abs te patiar, ut quòd iniuſtiſsimus fuerim.* Et Cyrus *ait:* Bene *igitur noueris* Araſpa, *quòd hac opinione potes uehementer gratificari mihi, ac ſocijs prodeſſe plurimũ.* Vtinã *fiat, inquit* Araſpas, *ut ego tibi opportunè rurſus ſim uſui.* Igitur, *inquit* Cyrus, *ſi ſimulans à me fugere, uelis ad hoſtes ire, puto fore ut fidẽ apud illos inuenias.* Ego *ſanè me diusfidius, inquit* Araſpas, *puto etiam ab amicis creditũ iri, quòd tanquam à te fugiens rumorem ſim præbiturus.* Venias *igitur, inquit, ad nos cognitis hoſtium rebus omnibus: puto autem eos tecum propter fidem communicaturos & uerba & conſilia.* Itaque *eorum nihil te latebit, quæ uolumus noſſe.* Pergam *igitur nunc, inquit* Araſpas.

Etenim

Etenim hoc erit unum fortaßis fidei argumentum quòd uidear effugisse, quoniã essem à te aliquid passurus. Num, inquit, poteris deserere pulchram Pantheam? Duos, *inquit, Cyre, dilucidè animos habeo.* Nunc ego philosopha*tus sum cũ iniusto sophista amore.* Non *enim qui unus sit, simul & bonus est & malus: neque simul & honestorum & turpium operum amore capitur, atque hæc simul uult agere & non uult. Sed perspicuum est, animos esse duos: quando bonus dominetur, res agit honestas: quando autẽ improbus, res turpis aggreditur.* Nunc *uerò quia te sociũ cepit, bonus animus dominatur, et id admodum quidem. Si igitur tibi quoq; eundum uidetur, inquit* Cyrus, *sic faciundum est, quò etiam illis credaris magis.* Enuncia *eis quæ à nobis geruntur, & ita enuncia, ut quæ ijs dixeris, impediant maximè quæ uolunt agere. Impedient autem si nos dicas parari, ut illorum agrum adoriamur. Hæc enim audientes, minus congregentur omnibus uiribus, quisque enim metuat suis rebus domesticis.* Maneq; *apud illos plurimũ temporis. Quæcunq; enim faciant, ubi sint maximè prope nos, hæc nos scire maximè oportebit. Consule etiã his ut instruantur, ubicunq; uideatur esse optimũ. Quando enim tu abieris arbitratus eorũ ordinem nosse, necessarium fuerit ita eos instructos esse: ordinem enim mutare uerebuntur. Quòd sicubi uel aliter ordinem mutabunt, ex recenti ordine turbabuntur.* Araspas *autem ita egressus cum accepisset fidelißimos famulos, dixissetq; ad quosdã quæ negocio existimabat conducere, abijt.* At Panthea *ut sensit* Araspan *abisse, misit ad Cyrum dicens:* Noli *Cyre tristari propter* Araspæ *ad hostes abitionem.* Nam *si me siueris mittere ad uirum meũ, ego tibi spondeo illum uen-*

Amor iniustus sophista.

turum multò quàm Araſpan amicum fideliorem: ſcioq; futurum ut adſit tibi cum quantis poterit uiribus. Etenim pater præſentis regis eum amabat. Sed qui nunc regnat, aggreſſus etiam olim eſt inter me ac uirum diuortium facere. Quare cum exiſtimet eum ſibi eſſe contumeliæ, non ſum neſcia fore ut libenter ſeſe ad uirum recipiat qualis tu es. Quibus auditis Cyrus, ut ad uirũ mitteret iubebat. Illa autem miſit. At Abradatas ut ſigna ab uxore cognouit, & alia didicit ut habebant, libenter pergit ad Cyrum, equos habens circiter mille. Vt autem uenit ad Perſarum ſpeculatores, ad Cyrum mittit qui foret enarrans. Cyrus autem iubet eum continuò duci ad uxorem. Vt uerò uxor atque Abradatas uir inuicẽ ſe uidere, ſeſe mutuò ſunt cõplexi, ut ueriſimile eſt, ex inſperato. Exhinc narrat Panthea religionem Cyri, & temperantiam, & commiſerationẽ aduerſus ſeſe. Quæ audiẽs Abradatas, ait: Quid igitur ego, Panthea ſim facturus, quò Cyro & pro te, & pro meipſo gratiam referã? Quid aliud, inquit Panthea, quàm ut enitaris ſimilis eſſe erga illum, qualis eſt ille erga te? Exhinc uenit ad Cyrum Abradatas, quem ut uidit, dextra apprehenſa inquit: Pro quibus nos Cyre beneficijs affeciſti, non habeo quod ſim maius dicturus, quàm quòd tibi meipſum amicum do & famulum & ſocium: et quibuſcunq; rebus te uideo ſtudere, in his adiutor tibi enitar eſſe, quantum præſtari à me queat, optimus. Ad quem reſpondit Cyrus: Ego uerò te admitto, & nunc te dimitto unà cum uxore ut cœnes: rurſus item opus erit ut meo utaris tabernaculo, unà cum tuis meisq; amicis. Exhinc uidens Abradatas Cyrum ſtudere circa falcatos currus, & circa cataphractos, & equos, & equites, enitebatur ei perficere ad cẽ-

tum

tum currus ex equitatu ſuo, illius ſimiles curribus: & ipſe ut eorum ductor parabatur in curru. Coniugauit autem currum ſuum quatuor temonibus, & equis octo. At Panthea eius uxor ex pecunijs ſuis fecit ei aureum thoraca, et caßidem auream, ac item brachialia, currus autem equos æreis omnibus tegumentis inſtruxit. Et Abradatas quidē hæc gerebat. At Cyrus intutus eius currum cum quatuor temonibus, cogitauit fieri poſſe ut etiam cum temonibus octo currus inſtrueretur, ut cum octo boum paribus ageretur inferius domicilium machinarum. Erat autem hic ſublatus tris paſſus maximè à terra unà cum rotis. Tales autem turres unà cum ordine ſequentis arbitrabatur magno auxilio fore phalangi ſuæ, magno etiam detrimento hoſtium ordini. Fecit etiā in huiuſmodi domicilijs & ambitus uiarum & pinnas, impoſuitq; in quamlibet turrim uiros uiginti. Vbi uerò cōſtituit omnia quæ ad turris pertinebant, cepit agendi experientiā, & multò facilius agebant octo boum paria turrim & uiros qui erant in turri, quàm pondus impedimentorū ſingula boum paria. Nam uaſorū pondus erat ſingulis boum paribus circiter quinque & uiginti talenta. Turris uerò pondus erat quemadmodum tragici tabernaculi, craßitudinis lignorum octo, ac uirorum uiginti armorumq́; : harū turrium fuit minus quàm quinq; & decē talenta cuiq; pari boum conductio. Vt autem nouit facilem eſſe conductionē, parabatur perinde ac ducturus eas turris unà cum agmine, exiſtimans belli auiditatem eſſe ſimul & ſalutem, & iuſtitiam, & felicitatem. Per id uerò temporis uenere qui ab Indo pecunias agerent, eiq; nunciarent, regem Indorum huiuſmodi uerba ſignificare: Mihi Cyre uoluptas eſt, quòd ea quorū

indigebas, mihi nunciaueris: uoloq́; tibi hoſpes eſſe, mittoq́; tibi pecunias, ſiq́; alijs eges, accerſe. Iußi etiam meis, ut quicquid iubeas, faciat. Quæ *Cyrus audiens:* Iubeo igitur *uobis, ut alij ueſtrûm hic maneatis in tabernaculo ad cuſtodiendas pecunias, et uiuendũ quamſuauißimè.* Tres *uerò mea cauſa cõcedatis ad hoſtes, tanquam ab* Indo, *de ineunda ſocietate. Cumq́; illic didiceritis, quicquid dicant & faciant, quamcelerrimè & mihi &* Indo *renunciate. Quibus in rebus ſi pulchrè mihi obſequium præſtiteritis, etiam magis ob hanc rem ſum uobis gratiam habiturus, quàm quòd pecuniam attuleritis.* Etenim *ſpeculatores ſeruorũ ſimiles, aliud nihil quod ſciant poſſunt renunciare, quàm quæcunq; nouerint omnes.* At *uiri quales uos eſtis, etiam conſilia ſæpe diſcunt.* Quæ Indi *libenter cum audiſſent, eſſentq́; munerati, tum apud* Cyrum *inſtructi, poſtridie profecti ſunt, pollicentes ſanè cum didicerint quæcunq; quiuerint plurima ex hoſtibus, uenturos ſe quàm poterũt celerrimè.* At Cyrus *tum alijs rebus paratis ad bellũ magnificè quodammodo, ut erat uir qui nihil parui gerere cogitaret, non ſolum uiſus eſt ſociorum habere curam, ſed contentionem etiam inter amicos inuicem ingeßit, ut ſingillatim ipſi apparerent & pulcherrimè armati, & equis ornatißimi, & iaculis ſagittisq́; munitißimi, maximeq́; induſtrij.* Hæc *autem operatus eſt ad ianuas, educens honoransq́; ſingillatim uiros fortißimos.* Et *principes quos diligentis uideret circa hanc rem quò eorum milites optimi forent, hos etiã laudans ac muneribus donans quibus poterat, incitabat.* Quòd *ſi quando ſacrum faceret, atq; ageret feſtum diem, etiam in hoc ipſo quæcunq; homines meditantur ad bellandum, horũ omnium ludos*

faciebat,

faciebat, præmiaq́; uincentibus munificentißimè dabat, eratq́; in exercitu multa iucunditas. Erant autẽ Cyro iam ferè effecta omnia, quæ militiæ habere uellet, præter machinas. Etenim Persæ equites iam implebant ad decẽ millia, & currus falcati quos & ipse parauerat, implebant iam ad centũ. Quosq́; Abradatas Susius parare aggressus est similes Cyri curribus, & hi absoluti erant ad alios centum: & currus Medici quos Cyrus in hunc modũ ut mutando formaret, Cyaxari persuaserat, ex Troica & Libyca curruum seßilium forma, implebant & hi circiter alios centum. Atq; super camelos cõstituti erant uiri bini in unamquãq; sagittarij. Et quamplurima exercitus pars hac erat mente, tanquam omnino iam uicisset, essentq́; res hostium nihil. At ubi ita illis affectis uenerunt Indi ex hostibus, quos miserat Cyrus speculandi gratia, ac dixerunt Crœsum imperatorem ducemq́; lectum esse uniuersorum hostium: quodq́; decretum esset regibus socijs omnibus, ut omnes cum totis uiribus adessent, inferreq́; pecunias admodum multas. Has autem perficere, & mercede conducere quos possent, et donare quibus opus esset: iamq́; mercede conductos esse permultos, ex Thracibus quidem gladijs armatos. Adnauigare præterea Aegyptios, quorum numerum dicerent circiter centum uiginti millia, unà cũ scutis ad pedes tendentibus, atq; magnis hastis quas etiam nunc habent, & mucronibus. Insuper Cypriorum exercitum adnauigare, iamq́; adesse omnis Cilicas, & utrosq; Phrygas, & Lycaonas, & Paphlagonas, et Cappadocas, & Phœnicas, & unà cum Babylonis principe Assyrios. Ionasq; & Aeoles, atq; omnis ferè Græcos Asiæ incolas, unà cum Crœso sequi coactos esse, misisseq́; Crœsum etiã

ad Lacedæmonios de ſocietate. Cogi autem exercitum circa Pactolum flumen, eosq́; proceſſuros in Thymbraiam, ubi etiam nunc conuentus eſt barbarorum habitantiū inferiorem Syriam, qui ſunt ſub rege: omnibusq́; iuſſum eſſe huc portare commeatum. Quaſi enim his ſimilia dicebāt etiā captiui. Curabat enim hoc item Cyrus, ut hi caperentur, ex quibus diſcere quicquam poſſet. Mittebat etiam ſpeculatores ſeruis ſimiles tanquam transfugas. Vt igitur exercitus Cyri hæc audiuit, ſolicitus eſſe cœpit, ut erat conſentaneum, incedebantq́; omnes maiore cum ſilentio quàm conſueuerant; neq; uidebantur admodum hilares, ſed triſtes potius. Erantq́; plena omnia ſeſe interrogantiū inuicem de omnibus rebus, atq; diſſerentium. At Cyrus ut ſenſit metum per exercitum diſcurrentem, tum agminum principes conuocat, tum etiam omnes quorumcunq; ubi minus fiderent, detrimentum aliquod eſſe uidebatur: ac item utilitas, ubi alacri forent animo: pronunciauitq́; miniſtris, ſi quis etiam alius ex militibus adeſſe uellet, quæ loqueretur auditurus, eum ne arcerent. Vbi autem conueniſſent, ita eſt loquutus: Oratio Cyri. *Viri ſocij, ego uos cōuocaui, quoniam uidiſſem ueſtrûm quoſdā poſteaquam nuncij ex hoſtibus ſunt allati, admodum ſimilis eſſe hominibus his qui metuāt. Videtur enim mihi mirandū eſſe, ſi quis ueſtrûm idcirco timet, quoniam cogūtur hoſtes. Quòd autem nos multò plures congregati nunc ſumus quàm quo tempore illos uicimus, multò etiam melior pro diuina benignitate nunc exercitus nobis eſt quàm antea. Hæc uidentes non audetis? O per deos immortalis, quid aliquando faceretis, qui hoc tempore formidatis, ſi qui nunciarent quæ nunc apud nos ſunt, hæc nobis aduerſa aduentare? Ac primùm*

audire-

audiretis, quòd qui prius nos uicissent, hi ueniunt rursus eam in animis habẽtes uictoriã, quam olim essent adepti. Dein, quòd qui tum sagittarij iaculatoresq́; arces excidissent, hi nũc ueniunt, alijq́; his similes multò plures. Dein, quemadmodum hi armati peditibus tum uicere, nunc ita & eorum equites instructi aduersus equites aduentant, et arcubus iaculisq́; contemptis, uno ualido quisque accepto pilo adequitare cogitat, ut cominus præliaturus. Præterea ueniunt currus, qui nõ ita statuentur ut antea cõuersi tanquam in fugam, sed equi quoq; qui sunt ad currus armantur loricis, & aurigæ in turribus stant ligneis, quibus eminentia omnia loricis sunt caßidibusq́; armata, atq; falces ferreæ axibus sunt accommodatæ, ut hi quoq; impetũ faciant continuò in aduersariorum ordines. Præterea cameli sunt inter eos in quibus adoriuntur, quarum quanq; ne centeni quidem equi uisu sustineant. Insuper turres immittunt, à quibus suis auxilium ferent. Nos autem iaciendo impediẽt aduersus eos pugnare, qui sunt in campo. Si quis igitur nunciaret uobis hæc esse in hostibus, qui nunc metuitis, quid essetis facturi, quando allatis nuncijs quòd Crœsus lectus sit hostium dux, qui eo est Syris ignauior, quo Syri quidem pugna uicti fugerunt? at Crœsus cũ eos uictos uidisset, pro ope ferẽda socijs, in fugam est uersus. Dein etiam nunciatur hostes ipsos, quoniam non ducant sese satis esse qui nobiscum pugnent, alios mercede conducere, tanquam pro se melius pugnaturos quàm ipsi sint. Hæc quidem cum sint huiusmodi, uidentur esse formidabilia, nostra autem cõtemnenda. Hos ego affirmo, ô uiri, mittẽdos esse ad aduersarios: lõgè enim magis nobis apud illos si fuerint, quàm præsentes sint profuturi. Quæ Cy-

rus ubi dixisset, Chrysantas Perses surrexit, qui in hunc modum locutus est: Ne te Cyre miratio capiat, si qui nuncijs auditis tristi facie uisi sunt. Non enim quòd metuerint ita sunt affecti, sed grauiter ferentes, quemadmodũ si quibusdam uolẽtibus existimantibusq; iam pransum ire, opus aliquod enuncietur, quod necesse sit ante prandium efficere, nemo, mea sententia, hæc audiens lætaretur: ita etiã nos arbitrantes fore iam ut ditemur, ubi audiuimus esse reliquum opus quod efficere nos oporteat, facie turbati sumus, haud id quidem quòd metuamus, sed quòd iam etiã facere hoc uelimus. Enimuero posteaquam non de Syria solum certabimus, ubi triticum est multum, & pecudes, palmæq; fructiferæ: uerùm de Lydia quoq;, ubi multum est uinum, multæ fici, multum oleum, mareq; alluit per quod plura aduehũtur, quàm quotquot quisquam est bona intutus. Hæc nos cogitantes non amplius grauiter ferimus, sed audemus quammaximè, quò celerius his quoque Lydijs fruamur bonis. Chrysantas quidem locutus est: socij uerò omnes & eo sermone delectati sunt, eumq; laudarunt. Atqui, inquit Cyrus, mihi uidetur ô uiri fortißimi, esse aduersus eos quamcelerrimè eundũ, quò illos euntes anteuertamus, si fieri poßit, ubi necessaria colligũt. Dein quò celerius iuerimus, eo pauciora adesse illis inueniemus, abesse autem plura. Equidem ita dico, quòd si quis aliter sentit, aut tutius esse, aut facilius nobis, sanè doceat. Sed postaquam multi comprobauere, quamprimum pergere oportere aduersus hostes, nemoq; cõtradiceret, hinc Cyrus huiusmodi uerba facere est aggressus: Viri amicißimi, animi quidem corporaq; & arma, quibus utendũ sit, iandiu nobis diuina ope parata sunt. Nunc uerò necessaria

Chrysantæ oratio.

Cyri concio.

ria ad iter sunt paranda, tum nobisipsis, tum etiã quibuscunq; utimur quadrupedibus, nec ea minus quàm dierũ uiginti. Ego enim mecum ipse supputans, inuenio pluriũ quàm quindecim dierum iter fore, quo quidem itinere rerum necessariarũ inuenturi nihil sumus. Translata enim sunt partim à nobis, partim ab hostibus quæcunq; metuerunt. Parandum est enim satis cibi: nam sine cibo neq; pugnare, nec uincere poßimus. Vini autem tantum cuiq; est habendũ, quantum satis futurũ sit. Consuescamus aquam bibere, multũ enim erit itineris quod uino caret: ad quod ipsum neque si admodum uini multum parauerimus, satis futurum est. Ne igitur, si repentè uino caruerimus, incidamus in morbos, ita faciundum est. Inter uescendum incipiamus continuò aquam bibere: hoc enim iam facientes, non admodũ mutabimur. Etenim qui farinæ utitur cibo, uescitur semper maßa aquæ mista: & qui panis utitur cibo, uescitur pane aqua irrigato. Et elixa omnia cum aqua plurima sunt parata. Post cibum autem si uinum addimus potui, nihilo deterius habens animus quiescet. Dein uerò post cibum quoq; oportet uinum diminuere, donec didicerimus fieri aquæbibi. Nam mutatio quæ fit paulatim, efficit ut omnis natura mutationes ferat. Docet præterea deus ipse, qui paulatim nos deducit ex hyeme ad uehemẽtis æstus tolerandos, ex æstu in hyemem uehementẽ: quẽ imitantes, ad quod eundum est, assuefacti antea ire nos debemus. Atq; stratorum pondus in res necessarias consumite: necessaria enim si supersint, haud erũt inutilia. Stratorum autem indigentes, ne metuite quò minus libenter sitis dormituri: sin secus fuerit, me accusate. Vestis enim cui sit abundantior, plurimo auxilio est & ei qui bene ua

Mutatio subita periculosa.

let, & ei qui ægrotat. Obſonia uerò parare oportet, quæcunque acuta ſunt plurimum, & mordacia & ſalſa: hæc enim & agunt ad cibũ, & diutiſsimè ſufficiunt. Cum uerò exceſſerimus in loca integra ac ſalubria, ubi ueriſimile ſit iam nos frumentum capere, inde piſtrinos parate quibus cibum faciamus: hoc enim eorum quibus fit cibus, leuiſsimum eſt inſtrumentum. Parata etiam unà ſint ea, quibus ægroti homines egent: horũ enim cumulus minimus eſt. Quòd ſi talis fortuna ſit, iis maximè opus erit. Habenda etiam ſunt cingula ac lora: plurima enim et hominibus & equis hiſce perficiuntur: quibus attritis ac fractis neceſſe eſt cunctari, niſi quis habeat cingula. Qui uerò didicit pilum polire, bonum eſt ne dolabræ obliuiſcatur: bonum etiam ut limam ferat. Acuens enim lanceam, animũ quoque quodammodo exacuit: additur enim quidam pudor, eum timidum eſſe, qui lanceam acuit. Habenda ſunt præterea ligna quamplurima, & in curribus & in plauſtris. Nam in actionibus multis, multa itẽ ſint neceſſe eſt, quæ deſunt. Habenda ſunt præterea inſtrumenta maximè neceſſaria ad hæc omnia: non enim ubique opifices ſunt. Quod autem in diem ſit ſatis, pauci quidam ad id faciundum ſufficiunt. Habendum etiam eſt ſarculum & bidens in quolibet plauſtro. Sunt etiam in iumentis bipennes falcesq; habendæ: hæc enim cuiq; etiam priuatim uſui ſunt, & publicè ſæpe utilitatem afferunt. Et quæcunq; ad alimentũ neceſſaria ſunt, uos militum duces exquirite ab iis quibus præeſtis. Non enim prætereundũ eſt, cui aliquid horum ſit opus, nos enim horum indigebimus. Quæcunque uerò iumentis iubeo habẽda, uos qui his præeſtis qui ferunt impedimenta, exquirite: & qui iis caruerit, cogite

ut

ut paret. Vos item qui præestis itinerũ ducibus, habetote descriptos à me eos, qui reprobati sunt & ex iaculatoribus, & ex sagittarijs, & ex funditoribus. Hi *qui ex iaculatoribus securim habent, ad incidenda ligna cogẽdi sunt, in expeditionem ut eant cum securi: sagittarij uerò cum bidente, ac funditores cum sarculo.* Hi *uerò hæc habentes ante plaustra secundum alas debẽt proficisci, quò si quid opus sit ad faciundum uiam, continuò eatis ad operandũ.* Et *ego si qua re egeam, ut uideã unde oporteat & capere hæc & uti.* Ducam *etiã eos qui sunt in militari ætate cum instrumentis, ærarios fabros, cerdones, quò nihil desit, si quid talium artium in expeditione opus sit. hi uero soluentur ab ordine armigero. Quæ autẽ sciunt, mercede ei ministrantes qui uelit, erunt in constituto loco. Quòd si quis etiam mercator sequi uelit aliquid uenditurus, habeat res necessarias antedictorum dierum. Quòd si deprehendatur aliquid uendere, priuabitur rebus omnibus. Vbi uerò hi dies præterierint, uendat pro uolũtate. Quicunq; præterea mercator plurimum commeatum attulerit, hic & à socijs & à me dona honoremq; consequetur.* Si *quis uerò putat ob mercaturam pecunijs pluribus egere, hic adductis qui sui & notitiam faciant & uadimonium ueniendi prorsus cum exercitu, eas à nobis capiat.* Ego *igitur hæc pronuncio. Quòd si quis aliud quicquam necessariũ intuetur, mihi significet.* Et *uos quidem abite atq; paramini.* Ego *gratia hinc soluendi sacrificabo, cumq; res diuinæ rectè habeant, significabimus.* Adsint *etiam omnes ad constitutum locum cum rebus antedictis apud duces suos. Vos autem duces ubi quisque instruxeritis uestrum ordinem, omnes ad me cõuenite, quò singuli locos uestros in-*

telligatis. Quibus auditis illi parabantur, Cyrus uero sacrificabat. Vbi sacrificia bene habuerunt, Cyrus mouit unà cum agmine. Ac primo quidem die locauit castra ut potuit proximè, quò si quid quisquam oblitus esset, id repeteret: ac si quis nosset ulla sibi re opus esse, hanc itẽ pararet. Et Cyaxares tertiam habens Medorum partem restitit, quò neq; domi res solæ essent. Cyrus uero pergebat quàm poterat celerrimè, habens equites quidem primos, & ante hosce exploratores: speculatoresq; semper præmittens ad loca anteriora ad speculandum aptißima. Post hos uero agebat impedimenta, faciens ubi campus esset multos globos plaustrorum impedimentorumq;. Retro phalanx sequebatur, ac si quid impedimentorũ relictum esset, qui principes inciderẽt, curabãt ne proficisci impedirentur. Et ubi uia esset angustior, armati milites impedimentis tenentibus medium hinc atque hinc pergebant, ac si quid impediret, milites ad has res constituti diligentiam adhibebant. Pergebant autem ordines frequentius apud se habentes impedimenta. Iußi enim erant omnes qui ferebant sarcinas, ut singuli irent secundum ordinem suum, nisi quid necessarium esset impedimento. Signumq; habẽs quisque cuius centurionis sarcinarius foret, antecedebat, quò suo ordini notum foret. Itaque frequentes proficiscebantur, curabantq; uehementer suos singuli, ne subsisterent. Quibus ita facientibus, neq; opus erat se inuicẽ quærerent: simulq; & præsentia erant omnia & salua, habebantq; milites celerius quæ oportebat. Vt autem procedẽtes speculatores in campo uisi sunt uidere homines qui pabulũ caperent & materiem, aspiciebantq; iumenta huiusmodi res agere ac pasci: & ulterius item intuentes, dis-

scere

scere uisi sunt sublatũ fumum aut puluerem: ex his omnibus ferè nouerant, exercitum hostium alicubi propè esse. Itaque speculatorum præfectus continuò quendam mittit hæc Cyro nunciantem, qui his auditis iussit, ut illi manerent in ijsdem speculis, quodcunq; noui usquam uiderint nunciantes: misitq; ordinem equitum ulterius, quibus iussit, eniterentur capere ex his hominibus qui erant in campo aliquos, quò certius uerũ disceret. Iussi igitur hæc agebant. At ipse aliud agmen suum disponebat, quò pararent quæcũq; arbitrabatur oportere prius quàm essent admodum simul. Ac primum præcepit ut pranderent, deinde ut in ordinibus manerent, prouidentes quod iuberetur. Quibus pransis cõuocauit Cyrus & equitum & peditũ & curruum duces. Præterea machinarũ & impedimentorũ carpentorumq; præfectos, qui omnes conuenerunt. At illi qui in campum decurrerant, agebãt homines quos cepissent. Captiui autem illi à Cyro interrogati, dicebant se à castris antecessisse pabulatum, alij uerò lignatum prætereuntes procubitores. Nam propter exercitus multitudinem rarissima esse omnia. Quibus Cyrus auditis inquit: Quantum hinc abest hostiũ agmen? Ad quem illi respondebant: Ad duas parasangas. Post hæc percũctabatur Cyrus: At de nobis rumor ne ullus esset apud eos. Ita, dixere, per Iouem, & multus quidẽ, quod propè iam itis adorientes. Quid igitur, inquit Cyrus, num etiam gaudebant, cum audirent nos ire? Hoc autem percunctabatur præsentium gratia. Non per Iouem, dixerunt illi: nullo modo gaudebant, quinetiam tristabantur plurimum. Nunc autem, inquit Cyrus, quid faciunt? Instruuntur, responderunt: & heri et nudiustertius hoc idem agebant. Qui au-

tem eos instruit, quis est? inquit Cyrus. Ad quem responderunt: Et Crœsus ipse, & unà cum eo uir quidam Græcus, & alius item Medus quidam qui à uobis fugisse dicebatur. Et Cyrus inquit: At ô Iupiter optime maxime, utinam mihi detur eum capere ut ipse uolo. Exhinc cum iussisset abigendos captiuos, ad astantes ut dicturus quippiã reuertebatur. Hic etiam aderat alius à præfecto speculatorum, inquiens apparere ante alios in campo magnũ equitum ordinẽ: & nos, inquit, coniecturamus eos immittere, quòd uidere hanc uelint aciem. Etenim ante hunc ordinẽ alij circiter triginta equites frequentes adequitant, qui uelint fortasse nosipsos speculatores capere si poßint. nos autem sumus decem in hac specula. Et Cyrus iußit ex equitibus, qui semper apud se essent, immittẽtes sub speculam clàm hostibus, quietem agere. Cum autem denarij illi nostri speculam liquerint, uos exurgentes eos inuadite qui in speculam ascendunt. Vt autem uos dolore non afficiant, qui sunt à magno ordine, contrà tu, inquit, egredere ô Hystaspa, tribunos militum habens equites, teq; contrà ostende hostium ordini. Insequere autem nusquam in locum obscurum, sed quô speculæ tibi permaneant, hisce diligentiã adhibens transito. Quòd si qui sublatis dextris ad uos immiserint, amicè uiros excipite. Hystaspas igitur abiens, armis induebatur: ministri uerò cõtinuò immittebãt, ut iusserat. Obuius autem his fit uel intra ipsas speculas Araspas unà cum famulis, qui olim missus est explorator, custos Susiæ mulieris. Quare Cyrus ut audiuit, exiliẽs ex cathedra & occurrebat ei, et amicè excipiebat. At alij, ut erat cõsentaneum, cum nihil scirent, ob rem eam stupore tenebãtur, donec Cyrus inquit: Viri amicißimi, uenit nobis

bis uir optimus: nunc enim hominibus omnibus ſcienda ſunt huius opera. Hic neque ulla uictus turpitudine abijt, neq; mei metu, ſed à meipſo potius miſſus, quò rebus hoſtium liquidò cognitis uera mihi referret. Quæ igitur ego tibi pollicitus ſum Araſpa, & memini, & unà cum hiſce omnibus referam. Eſt autem iuſtum, ô uiri, uos etiã omnis hũc honoribus proſequi ut bonũ uirum. Ad noſtrã enim utilitatem & periculũ ſubijt, & accuſationi obnoxius factus eſt, quæ erat admodum grauis. Exhinc omnes Araſpam amplectebantur, & amicè excipiebant. Dicente autem Cyro: De his igitur ſatis, quæ autem tempus eſt nobis ſcire, hæc Araſpa narrato, nihilq́; de ueritate diminue, neq; hoſtium res extenua. Melius enim eſt ſi maiora arbitrati, minora uideamus, quàm minora audientes, ualidiora inueniamus. Atqui reſpondit Araſpas: Ego feci ut ſcirem quamſecuriſsimè, quantus eſt exercitus: unà enim quum ijs intereſſem, aciem ordinaui. Tu enim, inquit Cyrus, non ſolum multitudinem noſti, uerumetiam ordinem ipſorum. Equidem mediusfidius, inquit Araſpas, & quomodo cogitant pugnã facere. Veruntamen, inquit Cyrus, multitudinem nobis ſummatim expone. Illi omnes, reſpondit, inſtructi ſunt ad trigenos in denſitatem, & pedites & equites, demptis Aegyptijs, qui abſunt ſtadia circiter quadraginta. Valde enim curaui, ut ſcirẽ quantũ loci contineret. At Aegyptij, inquit Cyrus, quo pacto ordinati ſunt? quoniã dixiſti demptis Aegyptijs. Hoſce, inquit, qui decẽ millibus præſunt, inſtruxerunt ſingulos decem millia in centenos: hanc enim ordinum legem, qua utuntur domi, ſecum intulerunt. Et Crœſus ſanè ualde inuitus ijs cõceſſit ordinari hoc pacto: uolebat enim excedere plurimum

phalange aciem tuã. Ad quid, inquit Cyrus, cupiebat hãc rem Crœsus? Quò mediusfidius maiore multitudine tuã aciem circũdaret. Et Cyrus inquit: At hi scirent, si circundantes circundarentur. Sed quæ à te tempus est discere, audiuimus. Cæterùm uos oportet, ô uiri, ita facere. Nunc ubi hinc abieritis, cõsiderate & equorũ & uestrûm ipsorum arma: sæpe enim ob paruæ rei defectum, & uir & currus inutilis redditur. Cras autem manè donec ego sacrum faciam, primùm quidem prandendum est & uiris & equis, ne quicquid agendi sit tempus, huius rei indigeatis. Dein tu Araspa dextrum habeto cornu, quemadmodum etiã habes. At alij qui denis millenis præestis, sicuti habetis nunc, habetote. Cũ enim simul certamen est, nulli currui tempestiuum est equos mutando coniugare: iubeteq; centurionibus atque primipilis, ut stent in phalange bini, habentes singulos manipulos. Erat autem manipulus quisq; uiri XXIIII. Et quidam ex centurionibus inquit: Videmur'ne tibi Cyre satis habituri in tot milites instructi, aduersus phalanga adeò densam? Ad quem Cyrus respõdit: At phalanges densiores quàm ut armis assequi hostis queant, quid tibi uidentur esse, hostibus'ne nocere, an socijs prodesse? Ego enim milites singillatim in centenos diuisos, contra decem millia potius uellem instructos esse: ita enim aduersus paucißimos pugnaremus. Ex quot ego militibus phalanga densabo, puto totam adiutricem ac sociam futuram ipsam sibi. Iaculatores quidem post thoracibus armatos ordinabo, post iaculatores autẽ sagittarios. Hos enim primos in acie quisnam ordinet, qui etiam ipsi fatentur nullam posse pugnam cominus sustinere? Cum uerò obiecerint thoracibus armatos, et manebunt qui iaculantur:

culantur: & qui sagittas mittunt, pro anterioribus omnibus lædent hostes. Quocunq; quis aduersarios malo afficiat, hoc certè incommodo omni socios leuat. Postremos autem statuam, qui post omnis sunt euocati. Nam quemadmodum ædium, neque sine lapidum munita structura, neque sine facientibus tectum ulla est utilitas: ita etiã neq; phalangis, nec sine primis, nec sine ultimis, nisi boni fuerint, ulla utilitas est. Sed uos ut præcipio instruamini, atq; uos scutatorum principes post hos eodem modo manipulos constituite: & uos sagittariorũ præfecti post scutatos identidem. Tu uerò qui in omnes principatum geris, ultimos habens uiros fortis, præcipe tuis ut quique suos obseruet, & alios pro officio facientis adhortetur, & alijs non facientibus uehementer minitetur. Si quis autẽ auertatur uolens prodere, hic plectatur morte. Debent enim præfecti audentiam sequentibus inijcere, & uerbo & re: atq; uos etiam oportet, qui post omnis ordinati estis, maiore metu ignauos afficere quàm qui est ab hostibus. Et uos quidem hæc facitote. Tu uerò Eufrates qui præes machinarijs, ita facito, ut iumenta quæ turres atq; ministros agũt, sequantur quamproximè phalanga. Tu autẽ Dauce qui ducis impedimẽtaria plaustris, post turris ac post machinas age omnis huiusmodi copias. Tui autẽ ministri uehementer animaduertant in eos qui ex multitudine ante tempus aut procedunt aut desunt. Tu uerò, ô Chadurca, qui carpentis mulieres agentibus præfectus es, ipsa post impedimenta locato ultima. Hæc enim omnia si sequantur, & multitudinis præbent opinionem, & nobis insidiandi dabunt facultatem, maioremq; circuitum facere cogent hostis, si tentent circũdare: qui quò plus loci circun-

dent, eò hi necessariò imbecilliores fiant. Et uos quidē ita facitote. Sed tu Artaoze & Artagersa millenarium ordinem uterq; uestrorū peditum unà nobiscum post hos habete. Tuq́; Pharnuche & Asiadata millenarium equitum ordinem, cui uestrûm uterq; præest, nolite constituere in phalanga, sed post carpēta uos separatim ipsi instruimini armis, deinde ad me itote unà cū alijs ducibus. Ita uos parari oportet, ut primos necessariò præliaturos. Tu uerò qui ijs uiris es præfectus qui sunt post camelos, post carpenta stato, facitoq́; quodcunq; tibi Artagersas præceperit. Vos autē qui designati estis curruum duces, uester quidem princeps ante phalanga currus centum secum constituat: alij quidē centeni ordines curruum, alteri ad dextrū latus exercitus incedētes sequantur phalanga ad cornu, alteri uerò ad læuum. Et Cyrus quidem ita instruxit. At Abradatas rex Susorum inquit: Ego tibi Cyre ultro recipio ordinem habere è regione aduersæ phalangis, nisi quid tibi aliud uidetur. Et Cyrus eo delectatus admiratusq́;, rogauit Persas qui erant in alijs curribus: Num etiā uos hæc conceditis? Sed posteaquam illi responderunt, nō esse honestum hæc concedere, sortes his dedit, & in Abradatam sors cecidit, quemadmodum receperat, & oppositus est aduersus Aegyptios. Tum igitur abeuntes, et eorū quæ prædixerant curam habentes cœnati sunt, constitutisq́; custodijs dormiere. Postero autem die Cyrus manè sacrum faciebat: alius uerò exercitus cum prandisset, libationemq́; fecisset, instruebatur multis atq; pulchris tunicis thoracibusq́;, & caßidibus multis itē & pulchris. Armauerunt etiam equos frontalibus pectoralibusq́;, & solos quidem equos femoralibus: eos uerò equos qui erant

sub

ſub curribus, lateralibus. Itaque *uniuerſus exercitus ære fulgurabat, puniceoq́; florebat ornatu.* Atque Abradatæ *currus quatuor temonum, & equorum octo, pulcherrimè erat ornatus. Cumq́; induturus eſſet lineum thoraca, qui ijs patrius eſt, affert ei* Panthea *auream caßidem & brachialia, & latas armillas circa manuum iuncturas, & tunicam purpuream ad pedes uſque tendentem, cuius inferiores oræ ſtolæ habebant ſpeciem, & conum hyacinthini coloris.* Hæc *autem clàm uiro fecerat, dimenſa illius arma.* Quæ *ille intutus, & admiratus eſt, &* Pantheam *interrogauit:* Tu *ſanè, ô mulier, mundo tuo conciſo arma feciſti mihi?* Per Ioue, *inquit* Panthea, *haudquaquam illo multi faciundo: tu enim mihi, ſi alijs etiam appares qualis mihi uideris eſſe, maximus eris mundus.* Hæc *autē dicens ſimul eum armis induebat, latereq́; nitebatur: nam ei lachrymæ fundebantur per genas. Cumq́; etiam antea eſſet ſpectatu dignißimus* Abradatas, *ubi his armis inſtructus eſt, apparuit & pulcherrimus & uenuſtißimus: quippe qui natura etiam talis eſſet.* Acceptis *autem habenis ab auriga, parabatur ut in currum iam aſcenſurus.* At *hic* Panthea *alijs qui aderāt omnibus iußis ſecedere, dixit: Si qua alia unquam uxor uirum ſuum pluris quàm animā ſuam æſtimauit, puto te* Abradata *cognoſcere me etiam harum eſſe unam.* Quid *igitur opus eſt ut omnia ſingillatim eloquar, cum exiſtimem præſtitiſſe me opera uerbis præſentibus probabiliora?* Veruntamen *cum ſic habeo erga te, ut ipſe noſti, teſtor tibi meam tuamq́; amicitiam, indubitatò malle me publicè obrui terra tecum bono uiro, quàm uiuere cum dedecoroſo dedecoroſam. Sic ego & te & meipſam rebus honeſtißimis ſum dignata.* Cyro *autē magnā*

nos quandam gratiam debere arbitror, quòd me & captiuam & sibi electam, neque ut seruam dignum existimauit poßidere, neq; ut liberam cum famæ ignominia, sed asseruauit tibi me captam tanquam fratris uxorem. Præterea quando Araspas qui me custodiebat ab eo defecit, ego ei pollicita sum, si me sineret ad te mittere ut uenires, sibi te futurum multò quàm Araspam & fideliorem & meliorẽ uirum. Panthea hæc loquuta est. At Abradatas eius oratione delectatus, mulcensq; eius caput, in cœlũ oculos tollẽs, ita precatus est: At, ô Iupiter optime maxime, da mihi ut appareã & uir dignus Panthea, & dignus amicus Cyro, qui nos est honoribus prosecutus. Hæc locutus, in foribus sellæ currulis ascendit in currum. Sed posteaquam is ascendisset, sellamq; auriga clausisset, Panthea non habens quomodo item aliter eum amplecteretur, sellã osculata est. Et Abradatæ currus iã procedebat. Panthea uerò clàm eum sequebatur, donec cõuersus Abradatas eam intutus inquit: Fide Panthea, & gaude, atque iam abito. Exhinc igitur spadones et ancillæ eam capientes deduxerũt in carpentum, eamq; declinantes tabernaculo uelauerũt. Homines uerò quamuis spectaculum pulchrum esset & Abradatæ & currus, non eum tamen prius spectare potuerunt, quàm Panthea abijsset. At Cyrus posteaquam litauit, & eius exercitus quemadmodum is præceperat instructus est, habens speculatores alios ante alios, conuocatis ducibus huiusmodi oratione est usus: Viri amici ac socij, sacrificia nobis dij ostendunt, qualia cum antea dedere uictoriam. Ego uolo eorũ uos repetere memoriam, quæ mihi uidemini meminisse, multò maiore cum fiducia in certamẽ eundum esse. Nam in rebus uos bellicis multò

Oratio Cyri.

magis

magis quàm hostes exercitati estis: eadem autem in re & educati estis & instituti iam multò plus temporis quàm hostes, inuicemq́; unà uicistis: hostium uerò plures cum ijsdem ipsis sunt uicti. Alij uerò qui non pugnarunt, utrorunque sunt: atque hostes quidem norunt præsides, sibi proditores esse. Vos autem qui nobiscum estis, non latet pugnare cum uolentibus auxilium ferre socijs. Consentaneum uerò est eos, qui sibi inuicem credunt, concorditer manere in pugna. Qui uerò mutuò sibi non credunt, necesse est consultare quomodo singuli quamcelerrimè è medio se eripiant. Eamus igitur uiri fortißimi aduersus hostis, cum armatis curribus aduersus inermes hostium currus: eodem modo cum equitibus equisq́; armatis aduersus inermes, ut pugnemus cominus. Pugnabitis itē aduersus pedites, quemadmodū antea aduersus alios. Aegyptij enim eodem modo armati sunt, identidemq́; instructi. Clypeos enim maiores habent quàm ut aliquid facere uidereq́; poßint. Et ordinati in centenos, uidelicet se inuicem ad pugnandū impedient, præter admodū paucos. Quòd si incumbentes credunt nos urgere, equis hi primum sustinendi sunt, ac ferro ab equis firmato. Quòd si quis eorum etiam sustinuerit, quomodo simul poterunt & equitatu pugnare & phalange? Etenim nostri à turribus nobis opem ferent, qui hostis percutientes facient, ut loco pugnandi quid acturi sint nesciant. Quòd si qua uobis re opus esse arbitramini, mihi dicite: nam pro diuina benignitate egebimus nihilo. Ac si quidem aliquid dicere uult quisquam, id dicat: sin id minus, uenite ad sacrificia, & precati deos quibus sacra fecimus, ad ordines itote: & quisque uestrûm suos admoneat, quæ à me uos estis ad-

moniti: & quisque subditis se demonstret dignum imperio, intrepidũ se ostendẽs & habitu & facie et oratione.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER SEPTIMVS, FRANCISCO Philelpho interprete.

OSTEA *quàm ad deos hi orationem habuerunt, ad ordines abiere. Cyro autem & his qui cum Cyro erant, attulerũt famuli potum ac cibum. At Cyrus stans ut erat, post diuinas primitias cœnabat, eiq; dabat semper qui maximè indigeret, libansq́; ac precatus bibebat: & alij qui cum eo erant, ita faciebant. Post hæc uerò cum implorasset Iouem patriũ, ut & dux esset & socius, in equum ascẽdit, idemq́; ut sui facerent iußit. Et erant hi milites armati omnes armis ijsdem quibus Cyrus, tunicis puniceis, thoracibus atq; caßidibus æreis, conis albis, gladijs, pilo, caßide una quisq;. Equi uerò frontalibus pectoralibusq́; æreis, atq; lateralibus. Eadem etiã hæc femoralia erant uiro. Tantum duntaxat Cyri arma præstabant, quòd alia quidem illita erant colore aureo, at Cyri arma ut speculũ relucebant. Cyrus ubi equum ascendit, stetitq́; respiciens quà erat perrecturus, fulmẽ dexterum insonuit. Hic autẽ dixit, Te sequemur, ô Iupiter optime maxime: ac soluit habẽs ad dextrã Chrysantam equitum præfectum equitesq́;, ad sinistram uerò Arsaman ac pedites: præcepitq́; ut ad signũ aspicerent, & pariter sequerentur. Signum autem ei erat aquila aurea, extensa in longa hasta: & hoc etiam tempore signum hoc permanet regi Persarum. Atque prius quàm uideret hostes, uel ter*

quiesce-

quiescere fecit exercitum. At ubi iam processissent stadia circiter uiginti, cœperunt iam uidere hostium agmen contrà aduentare. Sed postaquam omnes inuicem fuerunt in aperto, hostesq; eos cognouerunt multò utrinque ijs phalange superiores, hanc ubi firmassent (nec enim est aliter circundare) flexerunt in circuitum, ueluti gamma utrinq; ordinē suum facientes, quò undiq; simul pugnarēt. Quæ Cyrus intuens, nihilo magis destitit, sed eodem modo ducebat. Verùm considerans ut illi procul undique fecerant flexum, circa quem flectentes cornua extendebant: Animaduertis, inquit, ô Chrysanta, ubi hostes curuaturam faciunt? Valde, Chrysantas inquit: atq; miror equidē. Multum enim uidētur mihi separare cornua à sua ipsorū phalange. Ita mediusfidius, inquit Cyrus, & à nostra quoq;. Quare tandē hoc faciūt? metuentes uidelicet, inquit Cyrus, ne si cornua prope nos sint, cū phalanx procul sit eos inuadamus. Dein inquit Chrysantas: Quomodo prodesse poterunt alteri alteris, ubi multū sic inuicē absint? Sed perspicuū est, inquit Cyrus, quòd ubi cornibus ascendētes steterint è regione laterū nostræ aciei, uertantur tanquam in phalanga simul undiq; aduersus nos pugnaturi. Itáne, inquit Chrysantas, uidentur tibi bene cōsultare? Sanè ad ea quæ uidēt, inquit Cyrus: at quæ uerò nō uident, peius etiā quàm si per cornu inuaderent. Sed tu, inquit, ô Arsama, duc peditatum quietè quemadmodū me uides. Et tu Chrysanta, unà sequere æqualiter cum hoc Arsama equitatum habens. Ego uerò illuc abibo, unde mihi uidetur tempus pugnandi initium facere, simulq; præteriens singula considerabo ut nobis habent. Cumq; illuc uenero, ubi iam simul inuicem inuasuri fuerimus, pæana canere incipiam,

uos autem incumbite. Verùm dum nos manum cum hostibus conseramus, facite uobiscum ut sitis. Non enim, ut opinor, paruus erit tumultus. Tum uerò adoriemini, cũ ipse Abradatas in aduersarios cum curribus impetum faciet. Ita enim ei dicetur. Vos autẽ sequi oportet quammaximè fieri potest prope currus: ita enim maximè in hostes turbatos impetũ faciemus. Adero etiam ipse celerrimè quantum potero uiros insequens, si dijs libuerit. Hæc loquutus, ubi tesseram iußisset, Iupiter seruator & dux, profectus est. Pergensq́; medius inter currus thoracibusq́; armatos, cum aliquos eorũ uidisset qui essent in ordinibus, tum dixisset: O uiri, quàm mihi iucundum est spectare facies uestras. tum item inter alios dixisset: Certè cogitatis, ô uiri, nunc esse certamen non solum de hodierna uictoria, uerumetiam de illa quam antea uicistis, ac de omni felicitate. inter alios uerò aduenies dixisset: O uiri, post hũc diem nunquam amplius dij erunt accusandi: tradiderunt enim nobis multorũ magnorumq́; bonorũ posseßionem. Verùm, ô uiri, simus fortes. Inter alios rursus uerbis huiusmodi usus esset: In quem unquam meliorem fructũ atq; lucrum inuicẽ nos adhortemur, quàm hoc tẽpore? Nunc enim licet, si fortiter egerimus, res multas ac bonas inuicẽ nobis afferre. Inter alios item ita loquutus esset: Non estis nescij uiri, ut arbitror, nunc proposita esse præmia, uictoribus quidem fugare et interficere, bona habere, laudari, esse liberis, imperare: at uictis, uidelicet horum contraria. Qui igitur seipsum amat, mecum pugnet. Ego enim nullum, neq; malum, neq; turpe exemplum ultro præstabo. Cum uerò esset inter eorũ aliquos, qui antea unà pugnassent, dixisset: Ad uos, ô uiri, quid dicere oportet? Scitis enim

enim & qualem uiri fortes diem agunt in pugnis, & qualem ignaui. Vt eò autem præteriens uenit ubi Abradatas erat, Abradatas quidem stetit, aurigæ habenis traditis, Cyrumq; adijt. Accurrerunt etiam alij qui propè erant constituti, & pedites & agentes currus, inter quos præsentis Cyrus ita dixit: Deus immortalis Abradata, quemadmodũ tu rogabas, & te & tuos dignatus est socijs anteferre. Tu uerò hoc memineris, oportere te nunc dimicare, quoniam Persæ & spectabunt uos, et qui uos sequentur, neq; patientur solos uos certare. Ad quem Abradatas respondit: At res nostræ Cyre uidentur mihi pulchrè habere, sed transuersa me solicitũ reddũt, quoniam obliqua hostium cornua uehementer uideo porrecta, & curribus & omnifariam acie. A nobis autem nihil aduersus eos aliud contrà est ordinatum, quàm currus. Quare ego nisi fortè cepissem hunc ordinẽ, puderet me hic esse: usqueadeo mihi uideor esse in tuto. Ad quẽ Cyrus inquit: Verùm si apud te res bene habent, de illis esto bono animo. Ego enim tibi pro diuina ope hæc hostium obliqua cornua deserta reddam, ac tu non prius impetũ feceris aduersus hostes, deos testor, quàm fugientis aspicies hos quos nunc metuis. Huiusmodi sanè uerba iactabat Cyrus cũ pugna futura esset, præsertim cum non esset admodum iactator. Cum sanè uideris, inquit, hosce fugientis, & me adesse arbitrare, & tu impetũ fac in hostes. Etenim tu & aduersarijs tum utaris ignauißimis, & socijs tuis fortißimis. Sed donec tibi adhuc ocium est Abradata, omnino immittens intra currus tuos, hortare tuos ad inuadendum, uultu fiduciam his inijciens, et spe metum leuans. Quò autẽ eorum qui sunt in curribus fortißimi appareatis, contentionẽ ijs inijcito.

Etenim bene nosti, si hæc bene fiant, omnis dein dicturos reliquum nihil esse uirtute fructuosius. Itaque Abradatas ascenso curru immittebat, hæcq; faciebat. Cyrus autē rursus transiens, ut uenit ad læuum cornu ubi Hystaspas habebat Persarum equitum dimidium, eum nomine uocans, inquit: O Hystaspa, nūc opus uides dignū celeri tua actione. Nunc enim si anteuertemus hostes interimēdo, nostrū moritur nemo. Ad quem Hystaspas arridens, inquit: Verùm de his qui nobis obiecti sunt, curæ mihi erit: sed de his qui sunt à latere, alijs impera, quò neque hi sint ociosi. At ego, inquit Cyrus, aduersus hosce ipse sum transiturus. Tu uerò Hystaspa hoc memineris, cuicunq; nostrûm uictoriam Deus dederit, si quid usquam hostile sit, aduersus pugnantis semper contendamus. Quæ loquutus procedebat. Sed ubi uenit ad latus, et ad principem curruum qui hic erant, ad hunc dixit: Ego quidem uenio uobis auxilium allaturus. Sed quando senseritis nos inuadentis ad summum, tum etiam uos enitemini simul per hostis immittere. Longè enim tutiore in loco futuri estis si extra fueritis, quàm si intus offendamini. Et ubi item transiens uenit retro post carpenta, Artagersæ Pharnuchoq; iußit, ut habentes millenarium ordinem Persarum, tantundem etiam peditum, & tantundem equitum, eo manerēt in loco. Sed ubi senseritis me inuadere eos qui sunt ad dexterum cornu, tum etiam uos eos inuadite qui uobis aduersi sunt. Pugnabitis autem aduersus cornu, quæ acies imbecillior est: & cum phalange, ut eatis ualidißimi. Atque sunt, ut uidetis, hostium equites ultimi, omninoq; immittite aduersus eos camelorū ordinem. Neque uos lateat fore, ut prius etiam quàm pugnetis ridiculos spectetis hostis esse. Atq;

Cyrus

Cyrus quidē his actis, ad dexterū cornu transit. At Crœsus iam propius esse arbitratus hostiū phalanga, tum aciei qua cum ipse unà pergebat, cornibus protensis signum sustulit, ne amplius sursum pergerent, sed ibi in loco conuerterentur. Vt autē steterunt è regione, respicientes ad Cyri aciem, signum his dedit pergendi aduersus hostes. Et ita appropinquauerūt tres phalanges Cyri exercitui, una ad faciem, duæ uerò altera ad dextrum cornu, altera ad læuum. Quo factū est, ut toti Cyri exercitui inijceretur metus. Quemadmodū enim paruus laterculus in magno positus, ita etiam Cyri exercitus undiq; circundabatur ab hostibus, & equitibus, & militibus, & scutatis, & sagittarijs, & curribus, præterquam à tergo. Veruntamē Cyrus posteaquam præcepit, conuersi sunt omnes è cōspectu aduersus hostes. Eratq; undique permultum silentium, quoniam de futuro euentu uererētur. Sed posteaquam uisum est Cyro tempestiuū, pæana canere cœpit, constrepuitq; uniuersus exercitus. Post hoc uerò & Martem simul lætis uocibus conclamarunt: & Cyrus surrexit, continuoq; cum equitibus latēs transuersos hostes, obuius ipsis factus manum conseruit: quem pedites instructi cōtinuò sunt secuti, atque hastas hinc indeq; concutiebant, adeò ut longè esset superior. Cum sua enim phalange adortus est cornu, quo factum est ut hostes uehementer in fugam uerterentur. Vt autem sensit Artagersas Cyrum esse in opere, inuadit etiam ipse ad læuum cornu præmissis camelis, ut iusserat Cyrus. Equi uerò eos camelos ex loco admodum multo non expectauere, sed alij ob stuporem fugiebant, exiliebant alij, alij uerò inuicem concidebant. Talia enim equi à camelis patiuntur. At Artagersas suos habens in-

structos aduersus turbatos incubuit, currusq; immisit in dexterum simul atq; in læuum cornu. Cumq; multi eos fugerent currus, ab his interempti sunt qui sequebantur ad cornu. Multi etiam hosce fugientes, capiebantur à curribus. Atque Abradatas minimè amplius tardabat, quin potius clamitans, Viri amici sequimini, immittebat equis minimè parcens, sed eos stimulo uehementißimè cruentans: simul etiam impetum fecerunt alij curruum ductores. Et currus quidem hostiles eos continuò fugiebant, alij eos capientes qui gressu essent segniores, alij uerò post se relinquentes. At Abradatas ex aduerso per eos in Aegyptiorū phalanga impetū facit, & cum eo unà etiam inuasere qui proximè erant ordinati. Et cum multis alijs in locis patet, non esse phalanga ualidiorem, quàm cum fuerit congregata ex amicis socijs, tum hoc etiam in loco perspicuum fuit. Nam & eius sodales & commensales unà fecerūt impetum. At alij aurigæ ut uiderunt Aegyptios multo globo sustinentis, declinarunt aduersus fugientis currus, eosq; sequebantur. Milites autē Abradatæ quà immiserant, tanquam Aegyptij separari non possent propter illos à quibus hinc atque illinc circundabantur, alios rectos temone equorum percutientes conuertebant, alios uerò cadentis capiebant, & ipsos, & arma, & equos, & rotas. Quem autem falces corripuissent, omnia ui incidebant & arma, & corpora. In hoc autem inenarrabili turbine ex multifaria coaceruatione exilientibus rotis excidit Abradatas, atque alij eorū qui unà inuadebant. Et hi quidem cum hîc fortis sese uiros præstitissent, trucidati sunt et interempti. Persæ autem concursu facto, quà Abradatas unà cum suis adortus fuerat, irruebant, turbatosq; illos enecabant: quà

uerò

uerò Aegyptij, nihil mali paßi sunt. Erat autē magna horum multitudo, qui obuij Persis concedebant. Itaque hic terribilis erat pugna & lancearum, & tragularū, & gladiorum: ac præualebant quidem Aegyptij, tum multitudine, tum etiam armis. Nam & lanceas ualidas ac longas nunc etiam habent. Et clypei multò magis quàm thoraces & crates tum tegunt corpora, tum ad urgendū adiuuāt, cum ad humeros sunt. Clausis igitur clypeis procedebāt, urgebantq́;. At Persæ eos sustinere non poterant, ut qui in summis manibus haberent cratis, sed pedē referebant percutientes percußiq́;, quousq; sub machinis fuerunt. Huc uerò ubi uenissent, percutiebantur rursus à turribus Aegyptij, & inter omnes nō sinebant sagittarios fugere, neque iaculatores, sed intensis gladijs cogebant et sagittare, & iaculari: multaq́; erat uirorum nex, permultus armorum omnifariamq́; mißilium fragor, multus etiam clamor aliorum se inuicem reuocantium, aliorum adhortantium, aliorum item deos immortalis implorantiū. At Cyrus hic insequens hostes proximos aduenit: qui ut Persas uidit è loco motos, & doluit plurimum, & cognoscens nullo pacto celerius posse hostis cōtinere ne ulterius procederēt, quàm si post eorum terga immitteret, ijs quos secum habebat sequi iußis, post eorum terga immittebat, in eosq́; irruentes Persæ inopinatos percutiūt, interimuntq́; permultos. Quod Aegyptij ut senserunt, et clamabant hostis esse post terga, & inter uulnera conuertebantur, atq; hoc loco mixtim præliabātur & equites & pedites. Quidam uerò cum cecidisset, fusus à Cyri equitatu pessundatusq́;, gladio Cyri equum ferit in uentrem. Equus autem ob id uulneris intolerabili dolore agitatus, Cyrum excutit. Hic

igitur nosse quis poßit, quanti sit faciundum ut princeps ametur à subditis. Continuò enim clamorem sustulerunt omnes, incumbentesq; pugnabant, urgebāt, urgebantur, percutiebant, percutiebantur: desiliensq́; ex equo unus ex Cyri ministris, tollit eum in equum suum. Vt autē Cyrus ascendit, despiciebat undiq; iam Aegyptios percuti. Etenim Hystaspas iam aderat unà cum Persarū equitatu, simulq́; Chrysantas. Verùm hos nondum sinebat irrumpere in Aegyptiorum phalanga, sed ut extrinsecus sagittas iaculaq́; torquerent, iubebat. Vt autē immittens uenit inter machinas, uisum est ei ut aliquis in turres ascenderet, specularetur q́; sicubi adhuc aliud quicquam hostium maneret ac pugnaret. Qui cum ascendisset, campum despexit refertum equis, hominibus, curribus, fugientibusq́; & uincentibus ac uictis: manens autem quicquam nusquam despicere amplius poterat, præter exercitū Aegyptiorum. Hi uerò quoniam difficulter haberent, undique facto circulo ut arma uiderentur, sub clypeis sedebant, faciebantq́; amplius nihil, patiebantur autem & multa & grauia. Admiratus autē eos Cyrus commiseratusq́;, quòd uiri fortes cū essent, perierant, retraxit eos omnis qui circum illos præliabantur, pugnareq́; neminem amplius sinebat: mittitq́; ad eos caduceatorē percunctatum, utrum uelint omnes'ne propter eos perire, à quibus proditi fuerint, an qui fortes esse uideantur seruatū iri. Ad quem responderunt Aegyptij: Quonam pacto nos seruemur, si uiri fortes uidemur esse? Cyrus autē rursus dicebat: Quoniam nos uidemus uos solos, qui maneatis uelitisq́; pugnare. Sed deinceps dixerunt Aegyptij: Quid honesti facimus ut seruemur? Et Cyrus item ad hoc respondit: Si ita

seruemi-

seruemini, ut & sociorum prodatis neminem, & arma nobis tradatis, & amici his sitis qui eligunt uos saluos facere, cum liceat perdere. Quæ illi audientes interrogabant: Quòd si in tuam amicitiã ueniamus, ad quid uti nobis dignum existimabis? Ad quos Cyrus respondit: Ad beneficium ultro citroq; conferendum. Et rursus Cyrum interrogabant Aegyptij: Ad quod beneficium? Ad hoc, inquit Cyrus: Stipendij quidem plus uobis dem, quàm nunc accipitis, quandiu sit bellum. Facta autem pace, qui uestrûm manere apud me uoluerit, huic ego & regionem dabo, & urbes, & uxores, & famulos. Quibus Aegyptij auditis, precati sunt ut sibi negocium auferret gerendi belli aduersus Crœsum. Huius enim solius misereri se dixerunt. Alia uerò paciscentes fidem dederunt, atq; acceperunt. Hinc & Aegyptij qui tum restiterunt, hoc etiã tempore fideles erga regem perseuerant. Et Cyrus his urbes dedit alias sursum, quæ ipsæ hodie quoq; urbes Aegyptiorum uocantur, Larissam, ac Cyllenem, quæ trans Cymen posita est prope mare, quas quidem urbis hac etiam tempestate habent eorum posteri. Cyrus his rebus gestis iam per tenebras rediens, in Thymbraris locauit castra. In hac autem pugna Aegyptij ex hostibus claruerunt. Ex Cyri quidem equitatu, Persarum equitatus uisus est optimus extitisse: quare nunc quoque armatura permanet, quam Cyrus tum est equitibus fabricatus. Vehemẽter etiã claruerunt currus falcati: quare hoc genus bellandi, hoc etiam tempore permanet ei semper qui regnat. At cameli solũ equis metui fuere. Nec enim equites qui in his erant, interempti sunt, nec item ipsi ab equitibus. Nullus enim equus propè factus est; atq; utile esse uidebatur. Sedenim

neq; alere camelum uelit uir honestus & bonus uehendi gratia, neque meditari ut ab his sit pugnaturus. Ita igitur rursus suo recepto habitu, degunt inter impedimentaria iumenta. Atq; Cyri milites ubi cœnassent, custodesq́; posuissent, ut par erat, somno se dederunt. At Crœsus quidẽ continuò fugit Sardis unà cum acie. Nationes autem aliæ quò poterant, quamlongißimè noctu per uiam singuli abscessere, quæ domum duceret. Sed ubi dies illuxit, continuò Cyrus exercitum egit Sardis: qui ubi uenit ad murum ipsius urbis, tum machinas erexit ut muro apponeret, & parabat scalas. Quæ faciens, per ea quæ esse uidebantur ardua ac difficilima Sardianorum munimenta, sequenti nocte Chaldæos sursum atque Persas tollit. Ductor ijs fuit Perses, qui seruus fuerat cuiusdam eorũ qui in arce erant præsidio, quiq́; didicerat & descensum in flumen & eundem ascensum. Quod ubi factum est, arx uidelicet capta est: quare Lydi omnes quò poterant, singuli à muris fugiebant. At Cyrus simul cum die in urbem est ingressus, præcipiens moueri neminem ex ordine suo. Crœsus uerò in regia clausus, Cyrum clamabat. Cyrus uerò Crœsi custodes reliquit. Ipse autem abiens ad captam arcem, ut uidit Persas, ut par erat, custodientis arcem, Chaldæorũ autem arma sola (decurrerant enim, ut rapinam bonorum facerent ex ædibus) continuò eorum principibus conuocatis, ait ut quamprimũ abirent ex acie. Non enim, inquit, contineri possem, intuens auiditatem intemperantiũ. Scitis enim uos esse à me paratos, ut mecum militantes Chaldæis omnibus laudabiles redderem. Nunc uerò nolite mirari, si quis melior etiam uobis abeuntibus ijs incidat. Quibus Chaldæi auditis, & metuerunt & orauerunt ut irasci desi-

desineret, seq́; raptas res omnis datum ire dixernnt. Ad quod Cyrus respōdit, ijs sibi nihilo opus esse. Quòd si me uultis ab ira desistere, reddite res istas omnis quas accepistis arcem custodientibus. Nam si alij milites senserint eos plus habere qui ordinem seruarint, omnia mihi bene sunt habitura. Et Chaldæi quidem ita fecerunt ut iußit Cyrus, acceperuntq́; obedientes, & multas omnisq́; generis pecunias. Cyrus autē ut suorum castra ibi posuisset, ubi existimauit locum esse urbis aptißimum ad manendum in armis, præcepit ut pranderent. His autē rebus gestis, iußit Crœsum agi ad sese. At Crœsus Cyrum ut uidit: Salue, inquit, here: hoc enim fortuna & habere posthac dat tibi, & mihi appellare. Et tu quidem Crœse, inquit Cyrus, salue: quoniam uterq; homines sumus. Ceterùm Crœse, inquit, num mihi uelis consulere? Vellem equidem, inquit, Cyre boni aliquid tibi inuenire: hoc enim existimarē mihi quoq; bonum fore. Audi igitur, inquit, Crœse. Ego enim uidens multū milites laborasse, ac multa pericula subisse, & nunc existimare habere urbem, quæ post Babylona ditißima sit in Asia, dignū puto prodesse militibus: quippe qui futurum norim, si minus fructum aliquem laborū ceperint, ne eos poßim habere diutius mihi obtemperantis: & nolo equidem pati, hi urbem diripiant. Nam & urbs, mea sententia, periret, & in rapina qui maximè sunt improbi, ditarentur. Quæ Crœsus audiens, dixit: At sine me dicere ad quoscunq; uelim Lydorū, me abs te impetrasse rapina ne fiant, neque te sinere pueros mulieresq́; perdi: quodq́; tibi pollicitus sum, pro hisce rebus fore à Lydis ultro, quicquid & pulchri & boni sit in Sardibus. Si enim hæc audient, futurum scio ut afferant quicquid hic poßi-

detur pulchrum & uiro & mulieri: at rursus in sequentẽ annum urbs tibi referta sit multis pulchrisq; rebus. Quòd si eam diripueris, artes quoque quas bonorum fontes esse aiunt, corrumpentur. Præterea licebit tibi, si hæc uideas, etiam cum ueneris de rapina consultare. Primùm autem mitte ad thesauros meos, & eos custodes tui à meis custodibus accipiant. Hæc igitur Cyrus omnia consensit ita faciunda, ut Crœsus dixerat. Hæc autẽ, inquit, Crœse mihi dicito omnino: Quomodo euenerunt quæ Delphicũ dixit oraculum? Dicitur enim Apollo tibi ualde obsecutus, teq; gessisse omnia ab illo persuasum. Vellem equidem, inquit, Cyre ita habere. Nunc autem secus omnia cõtinuò agens ab initio, consului Apollinem. Quomodo? inquit Cyrus, doce me. Incredibilia enim admodum narras. Quoniam primũ, inquit, interrogare deum negligens si qua re egerem, tentaui eum an posset uera loqui. Hoc autẽ non deus solùm, uerumetiam homines honesti ac boni, cum norint fidem sibi minus haberi, nõ amant incredulos. Vbi igitur nouit me facere admodum absurda, qui longè abessem à Delphis, ita demum mitto de filijs cõsulens. Ille autẽ mihi prius nõ respondit. sed ubi ego multis oblationibus aureis missis, multis etiam argenteis, permultis item sacrificijs actis placaui eum aliquando, ut mihi uidebatur, tum tandem mihi respõdet percunctanti, quidnã facere me oporteret, quò mihi essent filij. Ille dixit, fore ut haberem. Et nati sunt quidem: neque enim hoc mentitus est. Hi uerò cum mihi nati sunt, nihil profuere. Nam alter mutus esse perseuerauit, qui autẽ erat optimus, perijt in ætatis flore. Pressus autem cladibus filiorum, mitto iterum, atq; deum rursus cõsulo, quidnam essem facturus, quò reliquũ tempus

Artes bonorum fontes.

pus uitæ quam felicißimè degere. At ipse respõdit: Ipsum te noscens, es felix Crœse futurus. Vbi uerò oraculo audito lætatus essem (putabam enim eum mihi felicitatẽ dare, quod facilimum esset imperando. Alios enim cognoscere, quosdam fieri quidem posse, quosdam uerò non posse: se autem ipsum quî sit, unumquenq; existimabam hominem nosse) omne deinceps tempus usque quietem habui, nihil de infortunijs quærens post filij mei mortem. Sed ubi sum ab Assyrio persuasus aduersus uos exercitum ducere, in omne ueni periculum, & seruatus sum sanè nullo malo accepto. At ne propter hæc quidẽ deum incuso. Cum enim meipsum nossem, non satis esse qui aduersus uos pugnarem, tutò abiui unà cum deo & ipse & mei. Nunc rursus & à præsentium diuitiarum delitijs insolentior factus, & ab ijs qui me rogabãt ut bellum gererem, & à muneribus quibus me donabant, & ab hominibus qui mihi assentantes dicerent: Si imperare uellem, futurum ut omnibus in rebus mihi parerent, foremq́; hominum maximus. Huiusmodi tandem uerbis inflatus, ut omnes undiq; reges belli præfectum me legerunt, suscepi imperium tanquam satis essem qui maximus fierem: certe meipsum ignorãs, quòd existimarem me satis esse, qui aduersus te bellũ gererem: primũ quidẽ quòd ex dijs immortalibus genitus sis, dein quòd ex regibus oriundus, demum uerò quòd abusq; puero uirtutem exercueris. Maiorum autem meorum audio primum qui regnauit, & regem simul fuisse & liberum. Hæc igitur cum ignorarim, iure, inquit, optimo pœnam do. Verùm nũc tandẽ Cyre meipsum cognosco. Tu uerò etiam'ne putas uerum dicturum Apollinem me felicẽ fore, si meipsum noro? Te autem propter hanc rem inter-

Seipsum nosse, felicitas.

rogo, quoniam mihi optimè uideris hoc ipsum nunc conie-ctare, potes enim facere me felicem. Et Cyrus respondit: Consilium mihi da Crœse hac de re. Ego enim cogitans priorem tuam felicitatem, & misereor tui, & reddo tibi uxorem habendam quam habes & filias. Audio enim esse tibi & amicos, & famulos, & mensam qua cũ unà uiuebatis. Pugnas uerò tibi bellaq; aufero. Mediusfidius nihil igitur, inquit Crœsus, mihi tu adhuc consultas eripere de mea felicitate. Ego enim tibi iam dico, si hæc mihi feceris quæ dicis, hanc me, quam et alij felicißimã uitam existimabant, & ego cum his sentiebam, esse nunc etiã acturum. Et Cyrus inquit: Quis igitur est qui habet hanc uitã beatam? Mea uxor, inquit, ô Cyre. Illa enim & bonarum, & mollium, & lætarum omnium rerum æquè atque ego erat particeps: curarũ uerò ut hæc forent, & belli & pugnæ particeps nõ erat. Ita igitur tu quoq; parare me nũc uideris, quemadmodum ego illam quammaximè omnium hominũ amabam. Itaq; mihi uideor Apollini debere alia munera. Cuius uerba Cyrus cum audisset, admiratus est animi eius tranquillitatem. Itaq; deinceps eum quacunq; ipse pergeret ducebat, siue quòd eum usui cuiquã sibi esse existimaret, siue quòd etiam tutius ita censeret. Et tum quidem ita quieti se dederunt. Postridie uerò Cyrus uocatis amicis & exercitus ducibus, alios eorum constituit ut thesauros acciperent, alijs iußit ut quascunq; pecunias Crœsus traderet, primũ dijs immortalibus eligerent quas Magi interpretarẽtur: deinde alias pecunias quas acciperẽt, eas in arcis locatas, in plaustris ut portarẽt quocunq; ipsi pergerent, ut ubi tempus foret, singuli caperent portionẽ suam. Et hi quidem hæc faciebant. At Cyrus uocatis quibusdam

busdam ex præsentibus ministris: Dicite *mihi, inquit, uidit'ne uirũ quisquam* Abradatam? *Miror enim quòd cum antea iret ad nos frequenter, nunc nusquam apparet.* Ad *quem respondit unus ex ministris:* Quoniam *here ille nõ uiuit, sed mortuus est in pugna, cum in* Aegyptios *currũ immisisset.* Alij *uerò, exceptis eius sodalibus, ut aiunt, effugerunt ubi globum uidissent* Aegyptiorum. Et *nunc dicitur eius uxor mortuum sustulisse, imposuisseq́; in carpentum in quo ipsa uehebatur, atq; eum portauisse quendam hic in locum ad* Pactolum *flumen, feruntq́; eius spadones ac famulos fodere loculum mortuo quodam in tumulo.* Dicunt *etiam eius uxorem humi sedere ornatam quibus uirum ornarat, habereq́; caput eius in genibus.* Quibus Cyrus *auditis, femur sanè percußit, continuoq́; equo ascẽso, assumptisq́; equitibus mille, immisit ad luctum.* Iußit *præterea* Gadatæ *&* Gobryæ, *ut quantum possent acceptum pulcherrimum ornatum, ad uirum amicum & bonũ qui diem obijsset transferrẽt.* Et *qui haberet armenta sequentia & boues & equos huic dixit, simulq́; pecudes multas ageret ubicunq; se esse audiret, quò ea* Abradatæ *immolarentur.* At *ubi uidit* Abradatæ *uxorem humi sedere, ac mortuum iacere, & collachrymatus est propter dolorẽ, & ait:* Heu *ô bona atque fidelis anima, abis nunc nobis relictis? simulq́; eius dextram capiebat, atque manus mortui secuta est: abscisa enim mucrone fuerat ab* Aegyptijs. *quod* Cyrus *intutus, multo etiã mœstior fuit.* Et *uxor* Panthea *eiulabatur: exceptaq́; tum à* Cyro, *& eam est manũ osculata, & loco suo, ut fieri potuit, rursum coaptauit, dixitq́;:* Et *alia quidẽ* Cyre *ita habent, uerùm quid aspicere oportet? & hæc, inquit, scio illũ propter me nõ minima*

passum esse, neque fortasse minus propter teipsum Cyre. Nam & ego stulta multũ sum eum hortata ita faceret, ut tibi amicus appareret dignus memoratu: & idem ipse certò scio, non hoc cogitabat ut mihi obtemperaret, sed ut aliquid faciens gratificaretur tibi. Etenim ipse quidẽ probè diem obiuit, ego uerò quæ eum hortata sum, uiua aßideo. Atque Cyrus aliquantum temporis tacens collachrymauit, dein ita est locutus: Verùm hic, ô mulier, pulcherrimum finem habet: nam diem obijt uictor. Tu uerò hisce à me acceptis eum adornato. Aderant autem Gobryas Gadatasq; multum ferentes pulchrumq́; ornatum. Dein inquit: Scito ne alijs quidẽ in rebus istum inhonoratũ fore, sed etiam monumentũ multi nostrûm pro dignitate in tumulum erigent, eiq́; immolabũtur quæcunq; par est uiro fortißimo. Neq; tu etiam eris orbata. Nam ego te & pudicitiæ & omnis uirtutis gratia, cum alijs in rebus honorabo, tum constituam qui te portet quocunq; ipsa uolueris. Tu solum mihi declarato ad quem uelis portari. Et Panthea inquit: Verùm bono animo esto Cyre, nequaquã tibi occultabo ad quem ire uolo. Et Cyrus hæc locutus, abijt commiseratus & mulierem, quòd tali uiro orbata esset: et uirum quòd talem uxorem cum reliquisset, non amplius eam esset uisurus. At Panthea spadonibus quidẽ iußit secederent, donec, inquit, hunc ego pro uoluntate eiuler. Nutrici autem dixit ut expectaret, eiq́; iußit ut cum mortua esset, & sese & uirum in uno uelaret uestimento. At nutrix cum multùm eam supplex precata esset ne hoc faceret, posteaquam nihil perficeret, uideretq́; eam grauiter ferre & permolestè, flens sedit. At Panthea acinace, quem gladium diu parauerat, seipsam iugulauit, & imposito

sito

sito suo capite super uiri pectore, mortua est. At nutrix & uociferabatur, & uelauit ambos, quemadmodum Panthea iusserat. At Cyrus ut sensit mulieris opus, exterritus ad eam it, si quid auxilij posset afferre. Sed spadones quod factum erat intuti, tres ut erant, ipsi quoq; districtis acinacibus ibi se iugularunt, stantes ubi eos iusserat. Et hac tempestate hucusq; monumentum spadonum tumulatum dicitur: & in superiore columna uiri uxorisq́; nomina inscripta esse dicunt Syris literis. Deorsum tris esse dicunt columnas, easq́; sceptriferorũ inscriptionem habere. At Cyrus ut ad eam cladem appropinquauit, & admiratus mulierem, & questus abijt. Et horum quidem pro dignitate diligentiã habuit, ut consequerentur honesta omnia, & monumentum magnum surrexit in tumulum ut perhibent. Exhinc cum seditiones inter Caras ortæ essent, et hi inuicem bellum facerent, ut qui habitarẽt in munitißimis castellis, utrique Cyrum implorarunt. At Cyrus Sardibus ipse manens, machinas fecit & arietes, ut eorum muros solo æquaret qui parêre nollent. Cadusium uirum Persen & alijs in rebus neque insipientem neque imbellem, præterea admodum gratiosum, dato ei exercitu mittit in Cariam, quo cum & Cilices & Cyprij admodũ impigrè in expeditionem profecti sunt. Quapropter haud misit unquam Persen satrapen, neq; Cilicum, neque Cypriorum, sed satis erant ei semper indigenæ reges. Tributum quidẽ capiebat, & expeditiones cum opus esset his iubebat. Cadusius autem acto agmine uenit in Cariam, & ab utrisq; Caribus ad eum affuere, qui dicerent se paratos esse, qui eum admitterent in oppida, in detrimentum contrariæ factionis. At Cadusius ad utrosque hæc faciebat, iustioraq́;

aiebat hos dicere cum utriſcunque loqueretur, dicebatq́; oportere aduerſarios latêre quòd ipſi ſui amici eſſent, ita enim fore ut magis imparatos adoriretur aduerſarios, rogabatq́; ut fidem darent. Et Cares quidẽ iurati ſunt et ſine dolo ſe eos recipere in caſtella, & ad Cyri Perſarumq́; utilitatẽ. Ipſe quoq; iuratus eſt ſine dolo in caſtella ire, & ob ſuſcipientium bonum. Hæc cum ambobus feciſſet, clam utriſq; eadẽ nocte pepigit, & hac ipſa nocte in caſtella inſilijt, & amborum munimenta cepit: ſimulq́; facto die ſedens in medium cum exercitu, uocauit utrorunq; tempeſtiuos. Ii uerò intuti ſeſe inuicẽ grauiter rem tulerũt, exiſtimantes utriq; ſe deceptos. Et Caduſius quidem in hunc modũ locutus eſt: Ego uobis, ô Cares, iuratus ſum ſine dolo ingredi in caſtella, & propter bonum ſuſcipientium. Si quidem igitur perdidero ueſtrûm alterutros, puto ob Carum ipſorũ malum ingreſſus eſſe. Sin pacem uobis fecero ac ſecuritatem, ut utriq; agrum colatis, arbitror me uobis adeſſe propter ueſtram utilitatem. Nunc decet ab hoc die & amicè inuicem uos miſceri, & ſine ullo metu colere agrum ueſtrum, dareq́; & accipere mutuò liberos. Quòd ſi præter hæc quiſquam ueſtrûm iniuriam tentet, hiſce et Cyrus & nos hoſtes erimus. Exhinc portæ caſtellorum apertæ ſunt, & uiæ plenæ proficiſcentiũ inuicem: referti etiam campi cultoribus, feſtos dies publicè agebant, pacis ac lætitiæ omnia erant plena. Per id temporis uenerunt à Cyro nuncij, rogantes ſi quid aut exercitus indigeret, aut machinamentorũ. Caduſius uerò reſpõdit, præſenti etiã exercitu aliò uti licere: ſimulq́; hæc dicens abduxit exercitum, præſidijs relictis in arcibus. At Cares precabantur eum ut maneret. Qui ubi noluit, miſerunt ad Cyrum rogantes,

gantes, ut Cadusium mitteret sibi satrapen. Hoc tempore Cyrus Hystaspam misit cũ exercitu aduersus Phrygiam, quæ adiacet Hellesponto. Vbi uerò Cadusius uenit, ei iussit exercitum traduceret quà Hystaspas processerat, quò magis parerent Hystaspæ, si audissent alium exercitũ aduentare. Igitur Græci qui ad mare incolunt, multis muneribus datis, conuenerunt intra castella barbaros non excipere, sed tributũ soluere, & in expeditionem ire quô Cyrus iuberet. At Phrygũ rex parabatur, ut munita castella contineret minimeq́; pareret, atq; iußit ita. Sed ubi ab eo ductores defecerunt, ac solus relictus est, tandem in manus uenit Hystaspæ à Cyro iudicandus. Et Hystaspas relictis ualidis Persarum præsidijs in arcibus, abijt suos milites secum ducens, ac Phrygum multos equites scutatos. At Cyrus iußit Cadusio, qui coniunctus Hystaspæ fuerat, ut hos Phrygas qui res suas legissent, armatos ageret: qui uerò belligerare cupissent, his iuberet ut ablatis equis & armis, omnes se funditores sequerentur. Et hi quidẽ hæc faciebant. At Cyrus mouebat ex Sardibus, ibi relicto magno peditũ præsidio, habebatq́; secum Crœsum, & multa agebat plaustra multarum & omnis generis pecuniarũ. Veniebat etiam Crœsus scriptas habens pecunias, quæcũq; erãt in singulis plaustris: scriptisq́; Cyro datis, Hæc, inquit, habens Cyre, noris & qui tibi rectè pecunias reddiderit quas agit, & qui id minus. Ad quẽ Cyrus respondit: Verùm tu quidẽ Crœse pulchrè facis qui prouideas. Mihi sanè pecunias sunt acturi, qui etiã eas habere digni sunt: quare si uel furati quid fuerint, sua furabũtur. Quæ simul dicẽs, dedit ea scripta amicis ac principibus, quò scirent tutores siue saluas eis redderent pecunias, siue non.

Cyrus

Cyrus etiam Lydos quos intueretur ornatos & armis & equis & curribus, quiq; eniterētur facere omnia quæ putarent ipsi gratificari, hos ducebat armatos: quos uerò intuebatur non libenter sequi eorū equos, illis tradidit Persis qui primum unà militarant. Arma uerò concremauit, & hos quoque coëgit fundas habere ac sequi, atque inermes omnis qui serui fuerant, fundam coëgit meditari, putans hoc genus armorum esse maximè seruile. Nam unà cum alijs uiribus funditores si adsunt, ualde quādoq; prosunt: ipsi uerò soli, ne omnes quidē funditores expectent paucos admodum obuios factos cum armis, quibus cominus pugnatur. Cyrus autē cum uia procederet qua itur Babylona, subiugauit & Phrygas qui in magna sunt Phrygia: subiugauit etiam Cappadocas, & fecit Arabas mancipia, quorum omnium armis Persarum armauit equites non paucioris quadraginta millibus. Multos item equos captiuorum omnibus quoq; socijs tribuit. Venitq; ad Babylona multos equites ducens, permultosq; sagittarios iaculatoresq;, ac funditores innumeros. Cumq; esset prope Babylona Cyrus, locauit circū urbem aciem uniuersam. Dein ipse equitauit circum urbem unà cum amicis atque tempestiuis sociorum. Sed ubi muros intutus est, parabat ab urbe exercitum abducere, cum transfuga quis egressus ait, futurum ut hostes eum adorirentur, cum exercitū abduceret. Iis enim à muro despicientibus, phalanx, inquit, uisa est imbecilla. Et minimè mirum erat ita habere. Nam cum circundarent murum, qui multus esset, necesse erat phalanga non admodum esse confertam. Hæc Cyrus ubi audiuit, stans in mediū sui exercitus unà cum ijs quos circū se haberet, iußit militibus grauis armaturæ, ut ab utra-

que

que summitate duplicantes phalanga abirent præter stantem aciem, quousq; summitas utrinq; ad se perueniret & ad mediũ ipsum. Sic igitur his facientibus, & hi qui manebant continuò redditi sunt audentiores, cum duplicati essent densitate aciei, & qui abibant itidem magis audebãt. Continuò enim qui ex his manerent, fuerunt aduersus hostes: cum uerò proficiscentes utrinq; summitates coniunxerunt, constitere ualidiores effecti, & qui abierant propter anteriores, & anteriores propter eos qui posteriores iam essent. Duplicata autem hoc pacto phalange, necesse est & primos & ultimos esse fortißimos, in medio uerò ignauißimos esse positos. Ordoq; habens hoc pacto, & ad pugnandum uidebatur bene paratus esse, & ad minimè fugiendum. Equites uerò ac uelites à cornibus fiebant propius principem semper, quanto phalanx duplicata confertior fieret. Vbi uerò ita callide dispositi sunt, abiere pedem referentes, donec extra mißilia facti sunt quæ à muro torquebantur. Dein conuersi sunt, ac primũ paucis greßibus factis mutabantur ad clypeũ, ac stabant ad murum respicientes: & quo longius distarent, tanto rarius mutabãtur: sed ubi tuto esse in loco uisi sunt, frequentes abibant, donec ad tabernacula peruenerunt. At ubi castrametati sunt, Cyrus conuocatis tempestiuis ita loquutus est: Viri socij cucurrimus circum urbẽ, equidem quomodo capere quis poßit muros adeò firmos altosq; pugnando, mihi uidere non uideor. Sed quò plures homines in urbe sunt, posteaquam pugnatum non exeunt, eò celerius posse fame capere illos puto. Nisi igitur alium quenquam modũ habetis quem dicatis, ita uiros obsidendos esse dico. Ad quem Chrysantas respondit: At hoc flu-

men nónne per mediã urbẽ fluit, cuius latitudo est plus quàm ad duo stadia? Ita medius fidius, inquit Gobryas: & profunditas tanta, ut ne duo quidem uiri alter super alterum stantes, supra aquã emineant. Itaq; urbs ualidior est flumine quàm muris. Et Cyrus: Hæc, inquit, Chrysanta missa faciamus quæcunq; uiribus nostris præstant. Dimetiri autem nos quamplurimum oportet partem cuiusque nostrûm, atq; fossam fodere quamlatißimam profundißimamq́;, quò nobis paucißimis custodibus opus sit. Sic igitur dimensus circùm murum, distans à flumine quantum magnis propugnaculis in altũ sublatis satis est, fodit hinc atque inde à muro fossam peringentem, terramq́; aduersus seipsos iecit. Ac primùm quidem turres ædificauit in flumine, palmis fundatas longis nõ minus quàm plectrũ: sunt enim maiores natura quàm tantæ longitudinis. Etenim palmæ pressæ onere sursum curuantur, quemadmodum curui asini. Has igitur supposuit huius rei gratia, ut maximè uideretur paratus ad obsidendũ, quò etiã si diffugeret flumẽ in fossam, turris ipsas non tolleret. Erexit etiã alias turris super terram coniectam, quò essent quamplurimæ custodiæ. Et hi quidem hæc faciebant. Qui uerò hostes erant in muro, deridebant obsidionem, ut qui res necessarias haberent plus quàm uiginti annorũ. Hæc Cyrus cum audisset, exercitũ distribuit in partes duodecim, quò singulæ partes essent custoditurae singulos anni menses. Rursusq́; Babylonij his auditis, multò etiam magis hæc deridebant, animo uolutantes, si Phryges & Lycij & Arabes & Cappadoces se custodierint, quos omnis existimabant mitiore esse in se animo quàm in Persas. Ac iam fossæ effectæ erant. At Cyrus quoniam audisset eiusmodi festũ

esse

esse Babylone, in quo Babylonij omnes uniuersam noctē bibunt, & lasciuis carminibus saltationibusq; indulgent: cum primū hac nocte tenebræ factæ sunt, acceptis multis hominibus aperuit fossas quæ tendebant ad flumē. Quod ubi factum est, aqua in fossas nocte concesßit: alueus autem fluminis qui tendebat per urbem, redditus est hominibus permeabilis. Vt autem quod ad flumen pertinet ita paratum est, iusßit Cyrus Persis militum tribunis & peditum & equitum, ut ad se adessent agentes ordinem millenariū bini, atque alij socij ad horū caudam sequerentur, quemadmodū antea instructi. quare hi aderant. At Cyrus cum imposuisset in fluminis aridū ministros & pedites et equites, iusßit explorarent an solum fluminis incessum pateretur. Quod ubi pati posse nunciarunt, hic peditum equitumq; ducibus conuocatis, talia uerba facit: Viri amicißimi, posteaquam flumen nobis in urbem uiam cōcedit, iam intrò audenter ingrediamur, nihil prorsus metuentes, animo sanè repetētes aduersus quos nūc pergimus, illos esse quos ipsi cum & socios auxilio haberent, & uigilantis omnis & sobrios & armatos instructosq; uicimus. Nunc autē eamus aduersus eos, quo tempore multi horum dormiunt, multi ebrij sunt, omnes etiam imparati. Cum uerò etiam senserint nos intus esse, multò quoque magis quàm nunc futuri sunt inutiles, quoniā erunt exanimati. Quòd si quis hoc cogitat, quod iam dicitur formidabile esse, in urbē intrantes, ne in tecta illi ascendentes hinc indeq; feriant, hoc maximè audete. Si qui enim ascenderint super ædes, socium habemus deum Vulcanum. Eorum autē uestibula sunt crematu facilima: ualuæ enim ex palma fabricatæ sunt, bitumineq; tinctæ subadusto. Nos autem rursus

Oratio Cyri.

facem habemus, quæ celeriter admodum ignem pariet: multum etiam picis ac stuppæ, quæ multam flammam inuitant. Itaque necesse fuerit, ut aut quamprimum fugiant ab ædibus, aut quamprimum comburantur. Sed agitè, arma capite, ego uobis unà cum dijs immortalibus sum dux futurus. Vos autem Gadata Gobryaq; uias ostendite: nostis enim. Cum uerò intus fuerimus, quamcelerrimè ducite ad ædis regias. Atqui, dixerũt qui erãt cum Gobrya, nihil mirandum fuerit. Nam ipsius regiæ portæ ne clausæ quidem sunt, ut in ebrietatis intemperantiæq; festo: ita enim uniuersa uidetur urbs esse hac nocte. Incidemus autem in uigiles ante fores: sunt enim semper constituti. Non negligendum enim est, inquit Cyrus, sed eundum quò imparatos quammaximè eos uiros offendamus. Vbi hæc dicta sunt, pergebant. Occurrentes uerò, alij percußi interibant, alij rursus intrò fugiebant, alij clamabãt. Qui uerò erant cum Gobrya, unà cum his clamabant tanquam etiam ipsi ebrij essent & incontinentes: euntesq; quàm poterant celerrimè, uenerunt ad regias ædis. Et qui erant cum Gobrya Gadataq; constituti, regiæ portas clausas inueniunt. Qui uerò aduersus uigiles fuerant constituti, in eos irruunt bibentis ad multam lucem, eisq; continuò hostiliter usi sunt. Vbi autem clamor & strepitus factus est, & qui intus erant tumultum sensissent, rege iubente ut quid res ea esset specularentur, excurrunt quidam, portasq; aperiunt. Qui uerò erant cum Gadata ut uiderunt portas patefactas, in eas irruunt, illosq; sequentes ac percutientes qui refugiebant intrò, ad regem ueniunt, quem iam stantem districto acinace quem habebat inueniunt. Et hunc sanè milites multi qui essent cum Gadata

&

& Gobrya è medio sustulerunt: his etiam interfectis qui cum eo erant, cum alius aliquid obijceret, alius fugeret, alius repugnaret cui posset. At Cyrus dimisit equitum ordines per uias, iussitq; quos offenderent extrà eos interimerent. Qui autẽ Syricè loqui scirent, ut intus domi manerent, omnibus proclamarent. Quòd si quis extra caperetur, plecteretur morte. Et hi quidem hæc faciebant. At Gadatas & Gobryas uenerunt, deosq; primùm adorarũt quòd de rege nefario cepissent ultionem: dein Cyri manus ac pedes exosculabantur, multùm simul præ gaudio lachrymantes atque gestientes. Vbi autem dies factus est, & hi qui arces habebãt senserunt & urbem captam esse & regem mortuum, arces etiam tradiderunt. At Cyrus arcis quidem continuò accipiebat, in easq; & præsidij præfectos, & præsidium iterum mittebat. Mortuos autem sepelire necessarijs permisit, iussitq; præconibus, pro clamarent ut Babylonij omnes arma deferrent. Vbi uerò in ædibus arma offenderentur, iussit ut omnes intus interimerentur. Illi igitur ea detulerunt. Quæ Cyrus in arcis deposuit, quò parata essent si quid unquam illis utendum esset. Quæ ubi gesta sunt, primùm Magos uocauit, ac iussit ut ex urbe bello capta spoliorum primitias dijs immortalibus & delubra eligerent. Exhinc & ædes distribuebat, & principia, his quos existimabat participes esse rerum gestarum. Et ita distribuebat, ut optimè ab optimatibus est decretũ. Quòd si quis iussus esset minus habere, iubebat is ad se iret, ac doceret. Babylonijs autẽ pronunciauit ut terrã colerẽt, tributaq; deferrent, atq; his obsequerentur quibus singuli ipsorum dati essent: quibus etiã iussit, ut Persas & eos quibus cum res communis esset,

& socios quicunq; apud se manere decreuissent, ut heros quibus obtigissent alloquerentur atq; salutarent. Exhinc cupiẽs Cyrus iam parari etiam ipse ut regem decere existimabat, ratus est hoc facere oportere unà cum amicorũ sentẽtia, quò minima cum inuidia & rarus appareret & uenerabilis. Quam quidem rem ita molitus est. Vt primũ dies illuxit, quo in loco putaret esse aptissimum, admittebat qui loqui aliquid uellet: quem dato responso dimittebat. Quod homines ut nouerunt, uenere multitudine infinita, urgentiũq; adire & conatus multus erat & pugna: ministri autem quàm poterant habito discrimine, eis aditum permittebant. Cumq; aliquis ex amicis uideretur turbam urgere, Cyrus protensa manu eos accersebat, ac dicebat ita: Viri amici, expectate donec uulgus extrudamus, dein per quietem congrediemur. Et amici quidem expectabant: at uulgus magis magisq; affluebat, donec prius uespera anteuertit, quàm ipse cum amicis posset per ociũ congredi. Igitur Cyrus sic ait: Nunc uiri sanè tempus est soluendi, cras autẽ itote manè, etenim quiddam uolo uobiscum disserere. Quæ amici audientes libenter abierunt & cursim, cum dedissent pœnã à rebus omnibus necessarijs: & tum quidem ita somno se dedere. Postridie uerò Cyrus affuit in eundem locum, quem multò maior hominum multitudo circunstetit, eum adire uolẽtium, multoq; hi prius quàm amici affuere. Cyrus uerò cum magnum cõstituisset circulum speculatorum Persarum, iussit nemo alius præteriret quàm & amici & principes tum Persarum, tum sociorum: qui ut conuenerunt, in hunc modum

Cyri oratio.

ad eos locutus est: Viri amici ac socij, deos quidẽ immortalis incusare minimè possumus, quòd minus in hãc diem

egeri-

egerimus omnia pro nostris optatis. Quòd si huiusmodi erit res magnas gerere, quò fieri non possit ut neque solus quis uacet, neque lætetur cum amicis, ego sanè hanc felicitatem ualere iubeo. Cogitate enim, et heri uidelicet cum manè cœpissemus adeuntis audire, non desiuimus ante uesperam: & nunc uidete hosce & alios pluris quàm heri, qui adsunt nobis negocia præbituri. Si quis igitur sese hisce subijciet, considero futurum ut minimam mei partem uobis faciam, & minimam quoque mihi uestrûm. Ipsius autem mei certò scio ut nulla omnino pars sit futura. Præterea aliam etiã rem ridiculam uideo. Ego enim certè affectus sum uobis uti par est: horum uerò circunstantiũ aut ullum, aut neminem cognoui, & hi tamen omnes parati sunt, ut si urgendo uos uincant, prius quàm uos à me quæ uolunt consequantur. Ego autem dignos rear hos uiros talis, si qua in re mei quis indigeat ut uos colat amicos meos, uosq; ut se abducatis roget. Fortasse quis dicat: Quomodo igitur non ita initio me paraui, sed præstabam potius me in medium? Quoniam intelligebam res bellicas esse eiusmodi, quòd non deceat principem esse inferiorem, neque intelligendo quæ oportet, neque gerendo quæ tempus sit gerere. Nam si imperatores uideant raros homines, existimabam multa eos præterire quæ gerẽda sunt. Nunc uerò postea quam laboriosissimũ bellum cessauit, uidetur mihi dignum esse ut animus meus quietem aliquam consequatur. Quare perinde quasi ambigente me quid sim facturus, quò & nostræ & aliorum res qui nobis debent curæ esse pulchrè habeant, cõsulat quod quisque uidet maximè cõducibile. Cyro ita locuto, surrexit post eum Artabazus is qui olim se dixerat consanguineum, ac dixit: Profectò

Artabazi oratio.

perpulchrè fecisti Cyre hunc sermonem aggressus. Ego enim cum iuuenis admodum adhuc esses, initio cupiebam tibi amicus fieri. Te autem uidens minimè indigere mei, adire sum ueritus. Cum autẽ olim etiam me rogasses ut ala criter ad Medos, quæ Cyaxares dixerat nunciarem, considerabam si ijs tibi in rebus alacriter essem adiutor, fore ut & familiaris tibi essem, & differere tecũ possem quan tum uellem temporis. Atq; illa quidem ita à me acta sunt, ut abs te laudarer. Post hoc Hyrcanij quidem primi nobis amici facti sunt, quòd admodum sociorum indigeremus: itaque solum propter nostram in te dilectionẽ non in tuas cellas eos circunferebamus. Postea uerò ubi castra hostiũ capta sunt, non tibi licebat, ut arbitror, erga me ocium ha bere, & ego tibi ignoscebam. Dein Gobryas factus est no bis amicus, id quod ego gaudebam: & item Gadatas. Itaq; labor erat ut tui particeps fierẽ. Posteaquam Sacæ & Cadusij in societatem recepti sunt, his erat obsequendum: etenim hi tibi obsequebantur. Vbi autẽ eò reuertimus unde moueramus, intuens te habere circùm & equos & currus & machinas, putabam cum ab hac re tibi ocium daretur, tum etiam erga me ociosum te futurum. Atqui ut formidabilis nuncius est allatus de omnium hominum aduersus nos conspiratione, intelligebam hæc esse maxima: quæ si feliciter haberent, iam bene uidebar nosse multã tibi futuram copiam mei tuiq; congressus. Atque nunc tandem tum uicimus magnam pugnam, tum Sardis Crœsumq; famulum habemus, & Babylona cepimus, omniaq; subiugauimus. Et solem testor, ego heri nisi multos pugnis cæcidissem, te adire non poteram. Et ubi quidẽ dextra me apprehendisti, & apud te manere iussisti, iam conspicuus

eram

eram quòd tecum sine cibo & sine potu diem egi. Nunc igitur sicubi erit ut digniores plurimam tui habeant partem, bene est. Sin minus, rursus ego nunciabo uerbis tuis ut omnes abs te abeant, exceptis nobis qui ab initio usque amici sumus. Ad idq; & Cyrus quidem risit & alij multi. At Chrysantas quidem Perses surgens ita loquutus est: Verùm antea Cyre, ut decebat in medium te præbebas, et ob ea quæ ipse dixisti, & quoniam tu non poteras nobis gratificari. Nos enim etiam propter nosipsos aderamus. At multitudinem opus erat ut omni ratione tibi comparares, quò quamlibentissimè uellet unà nobiscũ & laborare & periculum subire. Nunc autem quoniam res tibi non habet hoc pacto duntaxat, uerumetiam alios potes homines adipisci, quum tempus fuerit, iam etiam dignum est ut domum consequaris, aut quid fruaris imperio, ne solus fueris expers foci, quo neque religiosior locus in hominibus est, neque suauior, neq; familiarius quicquam. Dein, nónne putes nos etiam pudere, si te uideamus exterius præstolantem, nos autẽ in ædibus simus, & locupletiores uideamur quàm tu? Vbi autem Chrysantas hæc locutus est, eadem multi cohortati sunt. Exhinc tandem regiam Cyrus ingreditur, & pecunias Sardianas qui ferebant, hic reddidere. Sed ubi Cyrus ingressus est, primo sacrum fecit Lari, dein Ioui regi, & si cui alij deo Magi interpretati sunt. Quæ cũ fecisset, cœpit alia administrare. Cogitãsq; negocium suũ, quòd qui aggrederetur multis hominibus imperare, pararet habitare in ea urbe quæ inter illustris erat maxima: ipsa autẽ ita haberet aduersus eum, ut quæ maximè hostilis uiro urbs fuerit: hæc igitur animo uolutans, censuit sibi esse opus custodia circa corpus. Intelli-

Chrysantæ oratio.

gens autem homines nusquam facilius capi quàm in escu lentis & potulentis & balneis & lecto & somno, considerauit quos in his rebus fidelißimos erga se haberet. Existimauit autē neminem esse posse fidelem unquam qui magis alium amaret, quàm qui custodia egeret. Qui igitur haberent filios uel uxores cōuenientis, aut pueros amoribus coniunctos, nouit eos natura cogi ad amandum maximè. Sed cum spadones uideret his omnibus priuatos, arbitratus est ab his plurimi eos fieri à quibus ipsi poßint maximè ditari, & auxilium habere si quid iniuriæ patiantur, atque honoribus augeri. A quo autem in beneficijs in hos cōferendis superari posset, neminē esse censebat. Ad hæc cum spadones obscuri sint apud alios homines, etiam ob hanc rem egent heri auxilio. Nemo sit enim qui nō dignū putet se omni in re pluris esse faciundum quàm spadonē, nisi quid aliud melius impediat: sed nihil prohibet spadonem quoque primariū esse, ubi fidelis sit hero. Quòd autem maximè aliquis putet spadones robore corporis carere, ne hoc quidē Cyro uidebatur, quippe qui coniecturā faceret ex alijs animalibus, quod & cōtumeliosi equi ubi excidantur, à morsu cōtumeliaq; cessant, nihilo tamen minus sunt bellicosi. Et tauri excisi animi elationem inobedientiamq; dimittunt, sed corporis uiribus & usu colendi agri non priuantur. Et canes item eodē modo si excidantur, cessant à relinquendis heris, sed ad custodiā & ad uenationem nihilo sunt deteriores. Et homines itidem quietiores fiunt si hac priuentur libidine, sed minimè negligentiores circa imperata, neq; minus equitandi studiosi, neque ad iaculandum minus apti, neque ambitiosi minus: perspicuumq; est & in bellis, et in uenationibus eos pertinaciam

Spadones.

tinaciam in animis seruare. Quòd autem sint fideles in herorum pernicie, maximè probarunt. Nulli enim fideliora opera demonstrarunt in herilibus infortunijs quàm spadones. Quòd si quid diminui uidentur circa uires corporis, ferrū æquat imbecilliores in bello robustioribus. Hæc igitur intelligēs quæ ab ostiarijs acceperat, eos omnis qui sui corporis curam gererent, spadones fecit: & arbitratus curam hanc non satis esse aduersus eorum multitudinem qui infesto sunt animo, considerauit quos alios acciperet, qui circa regiam essent fidelissimi. Itaq; sciens Persas pessimi uictus domi esse propter inopiam, & laboriosissimè uiuere propter regionis asperitatem, & quoniam operarij ipsi essent, hos existimauit esse cōtentos maximè apud se uitam agere. Accepit autē ex his spiculatores decem millia, qui noctu dieq; circū regiam custodirent cum intus ocium ageret: cum uerò exiret, hinc indeq; instructi pergerent. Ratus præterea sufficientis custodes totius Babylonis esse oportere, siue ipse in urbe esset, siue peregrè proficisceretur, constituit etiam Babylone præsidiariorū satis, quibus iussit mercedem dari à Babylonijs: quippe quos uellet maximè imbelles reddere, quò & humilimi essent, & maximè subiecti. Hæc igitur custodia & circa ipsum & Babylonem per id tempus constituta, nunc etiā eodem modo perdurat. Considerans rursus quo pacto et omne contineretur imperium, & aliud item adderetur, existimauit hosce stipendiarios non tanto esse subditis meliores, quanto paucioris. Bonos autem uiros cognoscebat continendos esse qui unà cum dijs immortalibus uictoriā præstitissent, & curandum esse ut perficerent exercitationē uirtutis, quibus ne iubere uideretur, sed cognoscen-

tes ipsi hæc esse optima, ita & perseuerarent & curarent uirtutis opus, collegit homotimos, & omnis quotquot erant tēpestiuos, quiq́; utilißimi ei uisi sunt participes esse & laborum & honorum. Hi ubi conuenerunt, in hunc modum est locutus: Viri amici atque socij, dijs quidem immortalibus magna est gratia, quòd dederint nobis ea consequi quibus putauimus esse nos dignos. Nunc etenim habemus & solum multum & bonum, & qui hoc colentes nos alent. Habemus etiam ædis, & in his apparatus: neq; uestrûm quisquam hæc habēs existimet aliena se habere. Lex est enim inter omnis homines perpetua, quando belligerantium urbs capta fuerit, cuncta eorum esse qui ceperunt, & corpora eorum qui in urbe sunt & pecunias: nullo modo iniustè poßidebitis, quodcunque poßideatis. Sed pro humanitate non abstuleritis, si quid habere eos sinitis: equidē hoc ego exhinc ita sentio. Quòd si uertemur ad pigritiam improborumq́; hominum uoluntatē, qui arbitrantur laborare esse ærumnosißimum, & uitam sine labore agitare uoluptatem existere, ego nos affirmo celeriter nobisipsis minimi esse faciundos, ac fore ut citò priuemur bonis omnibus. Nihil enim ad perfectionem sufficit fieri bonos uiros, nisi quis usq; ad finem curet in bonitate perseuerare. Sed quemadmodum aliæ artes ubi neglectæ sint, minoris precij fiunt: & corpora ipsa bene habentia cum quis ea remittit ad inertiam, male rursus habeant: ita & temperantia & continentia & robur, cum quis eorū exercitationem relaxarit, hinc in malignitatem iterū uertitur. Nullo modo igitur negligendum est, neque procedendum uobis ad subitam uoluptatē. Magnum enim opus esse existimo uel principium agere, multò etiā maius qui incepe=

inceperit id tueri. Nam incipere sæpe illius fuit qui præstiterit audaciam solùm: sed continere quod cœperit, non etiam hoc sine temperantia, non sine continentia, nõ sine multa diligentia sit. Quæ nunc cognoscentibus nobis longè magis uirtus est exercēda, quàm prius in his bonis adipiscēdis: cum nõ simus, nescij quando plura quis habeat, tum plurimos & inuidere illi & insidiari & hostis fieri, maximè si ab inuitis & possessiones & seruos habeat, ut nos habemus. Atque deos quidem putandum est nobiscũ fore: non enim insidijs usi hæc iniustè poßidemus, sed insidijs appetiti ultionem cepimus. Quod autem optimum sit uobisipsis posthac, parandũ est. Hoc autem est, ut qui meliores sunt, eos dignos existimemus qui subditis imperent. Aestus igitur ac frigoris, & ciborũ & potuum, & laboris & somni, necesse est seruis etiam partem facere. Sed quorum eos participes facimus, in his enitendum est ut præcipuè meliores quàm ipsi esse appareamus. Scientiæ uerò militaris meditationisq; hi omnino participes faciundi nõ sunt, quos & operarios nostros & tributarios uolumus poßidere: sed eos debemus hisce exercitationibus præstare, non ignari, deos hominibus demonstrasse hæc libertatis felicitatisq; instrumenta. Et quemadmodũ illis arma abstulimus, ita nosipsos oportet sine armis nunquam esse, cum bene nouerimus quibus arma sunt semper proximè, hisce familiarißima etiam esse quæcunque uelint. Quòd si quisquam talia cogitat, quid igitur nobis prodest peregisse quæ cupiebamus, si etiã opus fuerit tolerare & famescendo & sitiendo & curando & faciendo? Illud sanè sciendum est, eò bona maiorem afferre lætitiam, quò magis quis labore antecedente ad ea peruc-

Labores bonis uiris obsonium.

niat. Labores enim obsonium sunt bonis uiris. Nam si quis nulla re egeat, nihil adeò paretur sumptuose ut suaue sit. Quòd si hæc nobis parauit numẽ, quæ homines cupiunt maximè, & aliquis quò suauiora uideantur hæc parabit sibi, uir huiusmodi tanto plus habiturus earum rerum quibus uita eget, ut in fame suauißimos sit cibos consecuturus, & in siti suauißimis potibus perfructurus, et cum est opus quiete, suauißimè quieturus. Quapropter dico nũc nos decere intendere ad probitat̃, quò tum bonis quamoptimè & quamsuauissimè perfructuri simus, tum eius simus imperiti quod est omnium molestißimũ. Non enim ita molestum est bona non habuisse, quàm hunc qui bona habuerit, ijs priuari molestum. Cogitate etiam illud, qua poßimus induci causa, ut simus peiores quàm antea fuerimus. Vtrum quoniã imperamus? At nequaquam certè conuenit esse principẽ quàm subditos improbiorem. An quoniam nunc uidemur feliciores esse quàm prius? Postea dicet aliquis, uitium felicitatis tutelam gerere. Num quoniam seruos adepti sumus, in hos animaduertemus si improbi fuerint? Vobiscum præterea hoc animo uolutate, parasse nos multos alere, & nostrarum domorum & corporum custodes. Sed quî turpius non sit, si putabimus spiculatorem consequi ad salutem nostram, ipsi autem nobisipsis spiculatores non erimus? Atqui bene oportet nosse, non esse aliam custodiam talem, qualis si ipse quisquam honestus bonusq; sit, hoc enim consequatur oportet. Ei uerò qui uirtute careat, neque aliud quicquam decet pulchrè esse. Quid igitur censeo esse faciundum, & ubi uirtutem exercendam, & ubi meditandũ? Nihil noui dicam, ô uiri amicißimi, sed quemadmodum inter Persas homotimi

Virtuti optima suijpsius custodia.

timi in principijs degunt, ita affirmo uos oportere cũ hic estis, homotimos omnis exercere, quæ illic etiam exercebatis: & cum me uidetis, considerate præsentes, si degero eorum diligentiam habens quæ oportet. Ego uos quoque considerans intuebor, & quoscunque uideam honestis rebus bonisq; studere, hos equidem honoribus prosequar. At filios quoque quicunque nobis nascantur, hic instituamus: ita enim et ipsi meliores futuri simus, si uelimus præbere nosmetipsos liberis nostris quamoptima exempla: et liberi ipsi nec etiam si uelint, facilè fiant improbi, quippe qui nihil turpe neque uideant, neq; audiant, & in studijs honestatis bonitatisq; uersentur.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI LIBER OCTAVVS, FRANCISCO Philelpho interprete.

CYRVS quidem ita locutus est. Chrysantas uerò post eum surgens, in hunc modum orationem habuit: Verùm ego, ô uiri, sæpenumero etiã aliàs cogitaui, bonum principẽ nihilo differre à bono patre. Nam & parentes filijs prouidẽt, ut bona his nũquam sint defutura. Et Cyrus uidetur mihi nunc ea nobis consulere, à quibus maximè in felicitate poßimus ad ultimum usque finem perseuerare. Quòd autem mihi uidetur minus quàm oportuerat ostendisse, hoc ego ijs enitar ostendere qui ignorant. Cogitate enim & quæ urbs hostilis capta sit ab obedire nolentibus, & quæ amica ab ijs qui parêre nolint seruata sit, quæ etiam obedientiam non præstantium sit acies uictoriam consecuta. Quo autem pacto

Chrysantæ oratio.

magis homines uincantur in pugna, quàm ubi ceperint priuatim quisq; de sua salute consultare? Quod etiã aliud bonum præstetur ab ijs qui melioribus non parent? Quæ urbes legitimè habitentur, uel quæ domus seruentur, quo pacto naues quô opus sit perueniant? Nos uerò quæ hoc tempore habemus bona, ob quam rem aliam magis adepti sumus, quàm ob præstitam obediẽtiam principi? Propter hoc enim & noctu & die, tum quamprimũ uenimus quô oportuit, tum frequentes principẽ sequentes nullo utebamur ocio: quæq; iussa erant, eorum nihil semiperfectum linquebamus. Si igitur principi obedire maximum apparet esse bonum ad bona adipiscenda, ita uobis exploratum esse debet, quòd etiam idem hoc ad seruandum quæ oportet maximum est bonum. Et antea quidem multi nobis imperabant, at imperabamus nemini. Nunc uerò ita parati estis quòd imperatis, alij quidem pluribus, alij uerò paucioribus. Quemadmodum igitur ipsi dignum esse existimatis uestris subditis imperare, ita etiam nos ijs pareamus quibus decet. Tantum autem inter nos decet seruosq; interesse, quantũ serui ipsi inuiti heris ministrant. Nobis autem qui dignum putamus libertate uti, ultro faciundum est quod plurimi uidetur æstimandum. Inuenietis quoque ubi sine unius principatu urbs habitatur, quæ maximè uult parêre principibus, hanc minimè ab hostibus ad obediendum cogi. Adsimus igitur, ut Cyrus iubet, ad hoc principium, & ea exerceamus quæ maximè continere poterimus, quæ oportet, atq; præstemus nosipsos ut Cyrus utatur ad quodcunque opus sit. Etenim ne hoc quidẽ latêre nos debet, nullo modo Cyrum inuenire posse, quod propter suum bonum nobis usurus sit, non autem

Principi obedire maximũ bonum.

tem propter nostrum: quoniam eadem nobis conducunt, & ijdem nobis sunt hostes. Postea quam Chrysantas hæc locutus est, ita etiam alij multi surrexerunt & Persæ & socij eadem consentientes. Decretumq; est, ut uiri optimates semper adessent ad ianuas, seq; utendos præberent ad quicquid Cyrus uellet, donec eos dimitteret. Et quemadmodum tum est decretum, ita hoc etiam tempore hi faciunt qui in Asia sub regibus sunt constituti, celebrant principum ianuas. Sicuti uerò demonstratum est in oratione Cyrum constituisse ad custodiendum principatum sibi & Persis, hæc item reges qui post illum secuti sunt, legitima hac quoq; tempestate obseruant. Et hæc quoq; ita habent quemadmodum item alia: quando princeps melior sit, puriora iura cōstituit: quādo uerò deterior, nequiora. Ibant igitur ad Cyri ianuas uiri optimates cum equis et lanceis, pro communi consensu optimorū uirorum omnium qui imperium subiugarant. Cyrus uerò ad alia quidem constituit alios, qui diligentiā haberent. Erantq; ei & censuum susceptores, & datores sumptuum, & operum præfecti, & custodes possessionum, et rerum necessariarum ad uictum qui curam gererent. Atq; equorū item, et canū illos cōstituit diligentiam habere, quos existimabat reddituros hæc pecora ad usum suum quamoptima. Quos uerò putabat ad suæ felicitatis custodiam habendos ut hi quamoptimi forent, minimè rei huius diligentiā alijs imperauit, sed hoc suum esse putabat officiū. Sciebat enim si quando pugnandum esset, ex his esse sibi legendos, et qui interessent & qui præessent: quibus cū maxima sunt pericula, et centuriones quoque peditumq; & equitum norat ex his esse constituendos. Quòd sicubi sine sese ducibus opus esset,

sciebat illos ex hisce mittendos esse. Sciebat etiam quibusdam horum utendũ esse custodibus ac satrapis et urbium & omniũ gentium: ac item oratores quosdam ex his mitti oportere, id quod ducebat in maximis esse rebus ad ea sic bello consequenda quibus egerent. Quare ubi non essent hi quales oportet, ex quibus maximæ ac plurimæ res forent gerendæ, futurum cẽsebat ut res suæ male haberent: sin hi essent qualis oporteret, putabat omnia pulchra fore. Itaque ita sentiens, in hanc diligentiam accingebatur. Arbitrabatur præterea eandem uirtutis exercitationẽ sibi quoque esse debere. Non enim existimabat fieri posse, ubi ipse minus foret qualem deceret, ut alios incitaret ad illustris bonasq; actiones. Hæc ubi cogitauisset, putauit primùm ocio opus esse, si uellet diligẽtiam habere rerum optimarum. Itaq; ut census negligeret, putabat haudquaquam fieri posse, quippe qui prouideret multam necessariò faciundam esse impensam in magnum imperium. Præterea cum multæ essent possessiones, si uellet ipse circa hasce uersari semper, sciebat multam sibi futuram occupationem in adhibenda diligentia circa omnium salutem. Itaque sic considerans, quò & res familiares rectè haberẽt, & ipse foret ociosus, excogitauit quodammodo ordinem rei militaris. Nam ut frequẽtius decuriones decuriarum curã habent, et manipulorũ ductores decurionũ, & millenarij manipularium ductorũ, & qui decem millibus præsunt millenariorũ: & hoc pacto nemo negligitur, ne si admodũ multa quidem sint dena hominũ millia. Cumq; dux uelit uti ad aliquid agendum exercitu, satis est si ijs præcipiat, qui singulis denis millibus sunt præfecti. Vt igitur hæc habent hoc pacto, sic etiã Cyrus summatim complexus

plexus est domesticas actiones. Itaque ei cum paucis loqui opus erat, quò neque res domesticas neglectui haberet: & exhinc maius ei ocium erat, quàm alij qui unam domum & unā curaret nauim. Quare cum ita Cyrus res suas domesticas constituisset, docuit etiam suos milites ut hoc ipsi ordine uterentur. Sic igitur ocium & sibi parauit & militibus suis. Cœpit enim instruere cuiusmodi familiaris suos esse oporteret. Primū quotquot satis ali possent, alijs agriculturæ studentibus, hosce nisi adessent ad ianuas requirebat, ratus fore ut qui adessent, hi nollent neq; malum neq; turpe aliquid agere, tum quoniam essent apud principem, tum quia nosset à uiris præstantißimis uideri quid agerent. Qui autem non adessent, hos arbitrabatur uel ob incontinentiam abesse, uel ob iniustitiam, uel ob negligentiam. Quare hoc ratus, cogebat huiusmodi uiros adesse, quoniam iuberet qui apud se esset maximè amicus, huic liceret eius bona recipere qui non adesset, ac dicere sua capere. Cum igitur hoc fieret, ueniebant cōtinuò hi quibus bona ablata essent, tanquam affecti iniuria. At Cyrus quidem diu huiusmodi uiris audiendis non attendebat: quos ubi audisset disceptationem dijudicare in multum temporis differebat, quæ faciens arbitrabatur eos assuefacere ad præstandum obsequium, minusq; sibi fore inimicos quàm si ipse coëgisset per animaduersionem adesse. Vt igitur adessent, unus ei hic erat docēdi modus: alius uerò quo præsentibus imperabat, & quæ facilima essent, & quæ maximè fructuosa: alius etiam, quo nihil unquā absentibus tribuebat. Sed maximus neceßitatis is erat modus, si horum neminē exaudiret, cuius bona quæ abstulerat alij dedisset, quem putaret sibi tempestiuè adesse posse: & ita utilis ei

amicus pro inutili reddebatur. Requirit etiã qui nunc rex est, si quis eorum absit quos adesse conuenit. Qui ergo minus adessent, ita ijs Cyrus aduersabatur. Qui uerò seipsos præberent, eos putauit maximè ad res præclaras & bonas posse incitari: quoniam existimabat ita iure in illos imperium gerere, si operam daret, ut subditis declararet se omnium esse uirtute ornatißimum. Sentire enim uidebatur, etiam propter scriptas leges homines fieri meliores: at bonum principem ratus est uidentem legem esse hominibus, quoniam satis est qui & moderetur & uideat, puniatq; delinquentem. Ita igitur sentiens, primùm quidem seipsum hoc tempore ostendebat studere magis diuinis rebus, quoniam esset fœlicior. Et tum primùm Magi constituti sunt, et laudes simul semper ac dies illucesceret canebat ad deos, & singulis diebus ijs dijs sacra faciebat, quibus Magi dicerent. Sic igitur quæ tum cõstituta sunt, hac etiam tẽpestate perdurant apud eum semper qui rex est. Itaque his in rebus primùm imitabantur eum alij item Persæ, rati se quoq; fœliciores fore si deos colerent, quemadmodum is qui fœlicißimus esset & princeps. Quæ facientes existimabant se Cyro rem gratißimam facere. At ille suorum pietatem sibi etiam conducere arbitrabatur: quippe qui putaret, quemadmodũ qui nauigationem eligunt, cum pijs potius eligere solere, quàm cum ijs hominibus qui impiè aliquid uideantur perpetrasse. Ad hæc secum animo reputabat, si omnes sui familiares pij essent in deum, minus eos uelle & inuicem & aduersus seipsum nefarij quicquam facere, ratus se beneficum esse erga familiaris. Liquidum præterea hoc faciens, se plurimi ducere quòd neminem neque amicum, neque socium afficeret

Bonus princeps uidens lex.

ret

ret iniuria, ſed ius ipſum uehemēter intuens, magis etiam alios à turpi quæſtu abſtinere arbitrabatur, per iuſtitiam uerò locupletari uelle. Atque pudore exiſtimabat magis omnes affici, ſi ipſe oſtenderet ita ſibi omnis pudori eſſe, neque dicere, neque facere turpe aliquid auderet. Hoc autem ex hac re ita fore cogitabat, quòd non principem ſolùm, uerumetiam eos quos minimè timent, magis pudentis quàm impudentis homines uerentur. Et mulieres item quaſcunq; pudētis ſenſerint, magis etiam qui eas uident, pudori habere uolunt. Et obedire quoq; ita rebatur maximè permanere in ſuis poſſe, ſi manifeſto magis eos honoraret qui ſine excuſatione obedirent, quàm qui maximas etiam laborioſiſsimasq; uirtutes præſtare uiderētur. Hoc autem ſentire ita & facere perſeuerabat. Cumq; ſuiipſius temperantiā oſtenderet, faciebat ut eam magis omnes exercerēt. Cum enim uideant homines, cui maximè licet uti contumelia hunc uiuere temperanter, ita magis imbecilliores ipſi nulla uti cōtumelia uideri uolunt. At pudorem & tēperantiam hac ratione diuidebat, quòd pudētes quæ turpia ſunt, in propatulo fugerent: temperantes uerò ac pudici etiam in obſcuro. Et continentiam hoc pacto maximè arbitrabatur exercendam, ſi ſeſe ipſe oſtenderet minimè per ſubitas uoluptates abſtrahi à bonis actionibus, ſed potius laborem ſuſcipere primum unà cum honeſtate uelle ſeſe quàm uoluptates. Ergo Cyrus cum talis eſſet, facit ut in foribus multa eſſet deteriorū modeſtia cedentium melioribus, multus etiam pudor atq; decorū inuicem. Inſuper etiam cognoſceres illic neminem neq; iraſci clamore, neque gaudere riſu per contumeliam: ſed ſi eos uideres, uerè exiſtimares uiuere decorè. Res igitur huiuſmodi

facientes uidentesq; degebant in foribus. Praeterea bellicae exercitationis gratia eos ad uenationem educebat, quibus haec exercenda existimabat: hanc exercitationem rerum bellicarum esse omnino ratus optimam, equestris autem uerißimam. Haec enim in omnifariam locis equitantes maximè ostendit, quoniam insequi oporteat feras fugientis: & haec item reddit ab equis maximè agilis ad efficiendū opus, quoniā capiantur & cupiditate & honoris studio: & hic etiam maximè familiaris assuefaciebat ad ferendā & cōtinentiam, & labores, & frigora, & calores, & famem ac sitim. Atque hoc etiam tempore rex ac regis familiares haec aßiduè faciunt. Quòd igitur existimaret neminem imperare decere, qui melior subditis non esset, & ex antedictis omnibus patet, & quoniā ita suos exercens multò etiam magis ipse exercebat & cōtinentiam & bellicas artis meditationesq;. Etenim ad uenationē alios educebat, quando aliqua manendi neceßitas nō esset. At ipse in neceßitate quoq; domi uenabatur eas feras, quae in hortis alebantur. Atque ipse nunquam antequam sudasset coenam capiebat, nec equis priusquam essent exercitati, pabulum inijciebat. Quinetiam ad hanc uenationem inuitabat sceptriferos suos. Itaque longè ipse in omnibus honestis operibus excellebat, longè etiam sui praestabant ob exercitationem aßiduam. Et de se quidem tale praebebat exemplum. Praeterea alios quoque & muneribus & magistratibus & conseßibus & omnibus donabat honoribus, quos maximè intueretur quae honesta sunt sequi. Itaque multam omnibus inijciebat ambitionem, quò quisq; Cyro optimus uideretur. Insuper de Cyro uidemur didicisse, quòd non hac re solum decere existimabat principes subditis

ditis præstare, quòd ijs forent meliores, sed etiam existima bat opus esse ut ornatu corporis eos allicerent. Itaque ele *git stolam* Medicam *& ipse ferre, & ut familiares ea inducerentur persuasit.* Hæc *enim uisa est ei occultare, si quis defectum aliquem haberet in corpore: præterea ea indutos & pulcherrimos & maximos ostendere.* Etenim *calceos talis habēt, in quibus qui eos ferunt clàm aliquid sub ijciant, quò maiores esse uideātur quàm sunt: sinebatq; ut oculos suppingerent coloribus, quò pulchrioribus quàm sunt oculis esse uiderentur, & fricarentur ut melius uiderentur colorati quàm natura essent.* Exercuit *eos insuper, ut neque spuere, neq; mucum emittere apparerent: præterea ne ad quenquam spectandum conuerterentur, perinde quasi mirarentur nihil. Omnia uerò hæc existimabat aliquid afferre, quò minus forent subditis contemptui.* Quos *igitur censebat dignos qui alijs præessent, ex seipso ita composuit ut & meditarentur & uenerabiliter ijs præessent.* Quos *item constituit ad seruiendū, horum neminem incitabat ad meditandos ingenuos labores, neq; assentiebatur ut haberent arma: uerùm curabat ut neque sine cibo unquam essent, neq; sine potu, ingenuarum meditationū gratia.* Etenim *quando immitterent ut agerent feras in campos equitibus, cibum in uenationem his ferre permittebat, liberorum autem nemini: & quando iter faciundū esset, agebat eos ad aquas ut iumenta.* Cumq; *esset prandendi tēpus eos expectabat, donec aliquid essent ne esurirent.* Itaque *hi quoq; eum, ut uiri optimates, patrem uocabant, quòd sui ipsorum haberet curam, quò indubitatò semper mancipia forent.* Atque *uniuerso quidem* Per*sarum imperio hoc pacto parauit securitatem: sibi uerò*

ne à subiugatis periculi quicquam esset ad nocendũ, ualde audebat. Etenim existimabat eos esse mollis, quos etiam intemperantis intueretur. Præterea neq; horũ quisquam ei appropinquabat, neq; noctu neq; interdiu. Quos autẽ & optimos putabat, armatosq́; ac frequentis intuebatur, aliosq́; eorum equitum esse duces, alios peditum, multos etiam eorum animis elatis esse sentiebat, ut qui satis essent ad imperandum, hi & eius custodibus maximè erant proximi, & Cyro ipsi horum multi sæpe cõmiscebantur: necessariò enim his erat usurus. Per hos igitur ei quoq; periculũ erat maximè, ñe quid pateretur multis modis. Quare considerans quò ab ijs tutus esset: nam his auferre arma, atque eos imbellis reddere reprobauit, & iniustum id ducens, & imperij solutionem hoc arbitratus. Quod rursus eos non admitteret, seq́; ostenderet fidem his non habere, arbitrabatur principium esse belli. Vnum autẽ quiddam horum omnium nouit & optimũ esse ad securitatem sui & pulcherrimum, si facere posset eorum præstantissimos sibi amicioris, quàm ipsi inter se forent. Quomodo igitur uidetur nobis adeptus ille eorum amorem, hoc enitemur ostendere. Primò enim assiduè semper humanitatẽ animi maximè quoad poterat declarabat, existimãs quẽadmodum non facilè est illos amare quibus se odio esse putant, neque beneuolos esse maleuolis, ita etiam qui cogniti fuerint amare & beneuoli esse, haudquaquam fieri posse ut his odio sint qui amari sese arbitrantur. Donec igitur pecunijs imbecillior fuit ad beneficium conferendũ, tum prouidendo socijs ac familiaribus, tum anticipando labores, tum quòd perspicuum faceret se lætari eorum bonis, malisq́; tristari, hisce rebus studebat amicitiam uenari.

Vbi

Vbi autem factum est ut ipse posset pecunijs esse beneficus, uidemur ſanè cognoſcere nullum eſſe beneficium hominibus erga homines gratius, quàm quæ ab eodem fit uictitandi ſumptu, ciborum potuumq; collatio. Hoc autem Cyrus ita ratus primũ conſtituit ad menſam ſuam, ut quibus ipſe cõuiuium faceret, his ſimilia ſemper eſculenta ac ſibi apponerentur, quæ ſatis eſſent permultis hominibus. Quæcunque autem appoſita eſſent, hæc omnia præterea quibus ipſe conuiuæq; uterentur, diſtribuebat, quibus uellet amicorum memoriam oſtendere uel benignitatem. Mittebat etiam ſingillatim ad hos quibus delectaretur aut in cuſtodijs, aut in famulatibus, aut in quibuſcunque actionibus, hoc ſanè ſignificans, quòd ſe non lateret ea eſſe illos uoluntate ut ſibi gratificarentur. Honorabat etiã ſeruos à menſa, cum aliquem laudaret: & uniuerſum ſeruorũ cibum in ſua menſa ponebat, ratus etiam hac re inducere in eos quandam beneuolentiam, quemadmodum in canes. Quòd ſi quem ex amicis uellet à multis coli, ad hos quoq; mittebat à menſa. Etenim nunc itẽ quibus uideant aliquid mitti à menſa regis, hos omnes magis colunt, rati eos eſſe honorificos, & qui ſatis ſint ad tranſigendũ ſi qua re egeant. Præterea non ſolum horum quæ diximus gratia delectant ea quæ mittuntur à rege, uerumetiã quia uoluptate certò plurimum præſtant quæ à regis menſa mittuntur. Quam rem ita habere non eſt mirandum. Nam quemadmodum aliæ artes in magnis urbibus excellentius laborantur, eodẽ modo regis eſculenta ſunt longè præſtantius laborata. In paruis enim urbibus ijdem faciunt lectum, ualuas, aratrum, menſam. Perſæpe etiam hic idem & ædificat, et cõtentus eſt ſi accipiat hoc pacto à quibus per da-

tas operas ipse sat ali queat. Non ergo fieri potest, ut qui multis utitur artibus, is homo omnia pulchrè faciat. At in magnis urbibus quia multi singulis egent, satis est una etiã cuique ars ad alendum: ac sæpe ne tota quidem una, sed calceos facit hic uirorũ, ille mulierum. Est etiam ubi alter qui calceos facit, eos neruo solum consuens sibi uictũ parat, alter autem scindens: hic tunicas duntaxat incidens, ille uerò faciens horum nihil, sed incisa componens. Necessariò igitur qui in breuißimo uersatur opere, hic uel optimè cogitur hoc facere. Idem etiã hoc patiuntur, quæ pertinent ad uictum. Cum enim idem lectum sternit, mensam ornat, massam & obsonia alias alia atq; alia facit, necesse est hunc ita in ijs habere ut singillatim accidit. Vbi uerò satis est operis uni unum, carnes elixare, alij assare, alij item piscem elixum facere, alij assatũ, alij uerò facere panes, & ne hos quidem multiplices, sed satis est si præbeat speciem unam pulchrè, necesse sit, ut arbitror, hæc quæ ita fiunt longè excellenter facta esse. Qui igitur res faceret huiusmodi, esculentorum cultu longè omnes excellebat. Vt uerò alijs item rebus obsequens Cyrus longè præstabat, hoc equidem nunc enarrabo. Nam cum multò cæteris hominibus superior esset in plurimis censibus capiundis, multò etiam magis eos superabat in donandi magnitudine. Cyrus igitur hoc incepit, quod hac quoq; tempestate in regibus perseuerat in magnis muneribus faciundis. Cui enim ditiores amici ostenduntur quàm Persarum regi? Quis etiam pulchrioribus uidetur stolis suos ornare quàm rex? Cuius dona cognoscuntur ut regia quædam, armillæ, torques, equi frænis insignes aureis. Non enim licet illic cuiquam hæc habere, cui rex non dederit.

Quis

Quis item alius dicitur donorũ magnitudine efficere, ut rex anteponatur fratribus, parentibus, filijs? Quis alius quoque potuerit inimicos distantis multorum dierum iter punire ut rex Persarum? *Quis praeterea alius qui subiugasset imperium, est à subditis uocatus pater cum diem obijt, quàm Cyrus?* Hoc *autem nomen benefici uidelicet magis est, quàm eius qui auferat.* Dicimus *praeterea Cyrum & regis oculos, qui uocantur, & regis auris nõ aliter adeptum esse, quàm munerando honorandoq́;. Cum illos enim magnis afficeret beneficijs qui nũciassent, quæcunq; sibi pro tempore essent audienda, fecit ut homines multi & auribus audirent & oculis uiderẽt, quò nuncijs suis utilitatem regi essent allaturi.* Hinc igitur existimati *etiam sunt multi esse oculi regis, & multæ aures. Quòd si quis putat unum expetendum oculum regi esse, nòn rectè putat: unus enim pauca & uideat & audiat, essetq́; alijs quasi negligentia quædam indicta, si hoc uni foret imperatum.* Praeterea *quem cognoscerent esse oculum, hunc scirent cauendum esse. Sed nõ ita habet. At rex omnes audit, qui dicunt se aliquid audisse aut uidisse dignũ diligentia. Sic igitur multæ existimãtur esse regis aures & multi* oculi, *metuuntq́; ubique ea dicere quæ minus regi conducant, tanquam eo uidente: & ea facere quæ non prosint, quasi eo præsente.* Non *modò nemo ausus esset memorare mali quicquam de* Cyro *cum aliquo, sed ita quisque ei erat affectus tanquam esset in omnibus oculis atque auribus regis præsentibus semper. Quòd autem ita homines erga eum essent affecti, equidem nescio quam aliquis causam potiorem afferat, quàm quòd pro paruis magna beneficia referret.* Et *quòd magnitudine munerum excelle*

Regis multi oculi ac aures.

ret, nõ est mirandum, quoniam esset ditißimus. Sed quòd cultu ac diligentia, qui rex esset, amicos antecelleret, hoc sanè admirabilius. Ille igitur narratur nulla re, ubi superaretur, ita manifesto pudore affici consuesse, ut amicorum cultu. Et eius oratio memoriæ prodita est, cum diceret similia esse opera boni pastoris & boni regis. Nam & pastorem decere id præstare, ut pecora habeant feliciter: & ijs uti, si tandem pecudum est felicitas. Et regem identidem decet urbes atque homines felices facere, & ijs uti. Nihil igitur mirabile si hac esset sententia, ut pertinaciter uellet omnis homines obsequio præstare. Pulchrum etiam documẽtum Cyrus dicitur Crœso demonstrasse, quando ab eo admonebatur, fore ut in multa largitione pauper fieret, cum liceret ei uni uiro quamplurimos auri thesauros domi reponere. Et Cyrum dicitur percunctatum: Et quot iam mihi pecunias futuras fuisse arbitraris si aurum collegissem, ut ipse iubes, ex quo tẽpore sum in imperio? Crœsumq; respondisse, magnum quendam numerum. Atque Cyrum ad hæc dixisse: Agè igitur Crœse, mitte uirũ unà cum hoc Hystaspa, cui tu maximè credis. Tu uerò Hystaspa circumadiens amicos, dic eis me auro egere ad opus quoddã: etenim uerò egeo: eisq; iube, mihi præbeant pecunias quascunq; singuli queant: scriptam autem obsignatamq; epistolam dent ferendam Crœsi famulo. Hæc autẽ quæcunque dixerat, cum scripsisset obsignassetq; literas, eas Hystaspæ ad amicos dedit, scripsitq; ad omnes ut Hystaspam exciperent ut amicum suum. Cum igitur amicos circuisset Hystaspas, & Crœsi famulus epistolas tulisset, ait Hystaspas: O rex Cyre, etiã me iam ut diuite decet uti. Adsum enim multis donatus muneribus ob literas tuas. Et

Regis & pastoris comparatio.

Cyrus

Cyrus ait: Vnus igitur iam etiam hic nobis Crœse thesaurus est: alios uerò ipse intuere, & supputa quot pecuniæ sunt paratæ, si quid mihi utendum sit. Supputatis igitur Crœsus pecunijs, multò plures inuenit quàm Cyro dixerat futuras fuisse iam in thesauris, si eas collegisset. Quod ubi patuit, Cyrus dixisse traditur: Vides'ne Crœse mihi quoque esse thesauros? At ipse mihi iubes, ut eos collectos apud me habeam, ut propter eos & inuidiæ sim & odio, ac fidem habeam mercenarijs custodibus, quos ijs præfecerim. At ego dum amicos diuites reddo, hos mihi thesauros esse puto, & custodes simul tum mei ipsius, tum meorum bonorũ longè fideliores, quàm si præsidiarios stipendiarios præfecissem. Atq; aliud item dicam tibi: Ego enim Crœse, quod dij dederũt animis hominũ, qui omnes identidem pauperes fecerunt, hoc ne ipse quidem possum esse superior, sed insatiabilis sum pecuniarũ quemadmodum alij. Verùm ego hoc mihi uideor multitudini præstare, quòd hi posteaquã plus quàm satis est adepti fuerint, alias suas pecunias defodientes, alias marcescere facientes, alias numerantes, metientes, expendentes, uentilantes, custodientesq;, turbationes habent. Et ipsas tamen cum intra ædes tot habeant, neq; comedũt plus quàm ferre possunt: frangerẽtur enim: neq; induuntur plus quàm ferre etiam queunt: suffocarentur enim. Sed pecuniæ superuacaneæ negocia afferunt. Verùm ego ministerium præsto dijs immortalibus, ac pluris pecunias semper desidero, quas cũ adeptus fuero, eas quas mihi uideo superesse, his indigentias amicorũ leuo, & diuitijs homines & beneficijs prosequens, ex ijs beneuolentiã et amicitiam mihi comparo. Ex ijs uerò hominibus fructus mihi fit securitas & bona

Pecuniarum usus.

nominis fama, quæ neque marcescunt, neque quò plura sunt, corrumpuntur. Sed gloriæ quò plus est, eò & maius & melius, & ad ferendũ fit leuius: sæpe etiam magis eos leuat, à quibus fertur. Vt autẽ hoc etiam scias Crœse, ego non eos felicißimos duco, qui pecunias plurimas habeant & poßideant (hoc enim pacto qui muros custodiunt, essent felicißimi, quippe qui omnia quæ sunt in urbibus custodiunt) uerùm qui & cõparare plurimas pecunias iuste poßit, et ijs uti honestè plurimis, hunc ego felicem esse puto, eiusq; pecunias. Atq; hæc Cyrus dilucidè faciebat, quemadmodum etiam dicebat. Ad hæc cum Cyrus cogitasset permultos homines, si quidem bona ualetudine utantur, parari ut sint necessaria habituri, eaq; reponere quæ usui sunt ad uictum bene ualentiũ: ut autem si ægrotarint afforent utilia, huius rei non admodũ eos habere diligentiam uidebat: itaque existimauit circa hæc quoque sibi elaborandũ, medicosq; optimos ad sese accersiuit ut cum his loqueretur: & quæcunque uel instrumenta utilia esse dixisset aliquis eorum, uel uenena, uel esculenta, uel potulenta, hæc omnia parata seruabat apud sese. Considerabat etiam quando quis eorũ ægrotaret, quod eßet curandi tempus, præbebatq; omnia quibus opus esset. Habebat etiam medicis gratiam, cum quis sanasset quenquam eorũ quos ab illis sanãdos accepissent. Hæc igitur & huiusmodi permulta moliebatur, ut apud eos excelleret à quibus amari uellet. Quarum autem rerũ & certamen pronunciabat ac præmia proponebat, uolens inijcere contentionem de pulchris bonisq; operibus, hæc Cyro laudem afferebant, quòd curaret ut uirtus exerceretur. Et optimatibus quidẽ hæc certamina inuicem inijciebant et lites

& peruicacias. Insuper & legem Cyrus constituit, quaecunq; dijudicanda essent, siue ciuili causa, siue concertatione, ut hi quibus dijudicatione opus esset, refugium haberent ad iudices. Perspicuum igitur erat coniectare solitos ipsos aduersarios optimorum amicißimorumq́; iudicum ambos aliquid. Victus autem, his qui uicerant inuidebat, & qui non pro se sententiam tulissent eos oderat. Qui autem uicerat, simulabat iure uincere, itaque existimabat gratiam debere nemini. Et qui amicitia primi apud Cyrum esse uellēt, quemadmodū in urbibus alij, ita etiam hi inuidè inuicem habebant. Itaque plures malebant alter alterum è medio tolli, quàm unà agere inuicem boni quicquam. Et hæc declarant Cyrum moliri solitum, ut hi qui potentißimi essent, magis eum amarent quàm seipsos inuicem. Nunc autem iam enarrabimus, quo pacto primùm Cyrus emisit è regia: etenim emißionis uenerabilitas uidetur nobis ars una ex his quæ moliuntur, ne imperium sit cōtemptui. Itaq; primùm antequam egrederetur, uocatis ad sese & Persis & alijs qui præerant magistratibus, distribuit inter eos stolas Medicas: & tum primùm Persæ Medicā stolam induti sunt. Et cum eas distribueret, simul hæc uerba ad eos loquebatur: se emittere uelle ad delubra dijs immortalibus constituta, ac simul cum illis sacra facere. Adeste igitur, inquit, ad fores stolis hisce ornati ante solis ortum, constituiminiq́; quemadmodū uobis uerbis meis nunciarit Pheraulas Persas: cumq́; ipse ducam, eritis in ea quæ uobis dicta fuerit regiōe. Quòd si uestrûm alicui aliter uidetur melius quàm ut nunc immittamus, cum reuerterimus is me doceat. Vt enim pulcherrimum atque optimum esse uobis uideatur, ita singula cōstituenda sunt. Vbi

autẽ primarijs distribuit stolas pulcherrimas, extulit alias quoque stolas Medicas. Permultas enim parauerat nihilo parcens, neq; purpureis, neq; ferrugineis, neq; puniceis, neq; caricinis uestibus. Cumq; horum amictuum partem singillatim distribuisset inter duces, his iußit ut amicos suos hisce uestibus ornarent, quemadmodum, inquit, uos estis à me ornati. Et quidam ex præsentibus eum interrogauit: Tu, inquiens, ô Cyre, quando ornabere? Respondit autem Cyrus: Non enim uideor nunc uobis ipse ornari, dum uos orno? Ergo si queam in uos amicos esse beneficus, apparebo etiã in stola quam habeo pulcherrimus. Sic igitur illi abeuntes, accersitos amicos stolis ornabant. At Cyrus arbitratus Pheraulam, qui erat ex ordine plebeio, & callidum esse & elegantem & modestum & sibi gratificandi studiosum, qui olim de singulis pro dignitate honorandis internuncius fuit: hunc igitur ubi uocasset, consuluit quo pacto esset facturus, ut emißio beneuolis uisu pulcherrima foret, inimicis autem maximè formidabilis. Vbi uerò ipsis cõsiderantibus eadẽ ambobus sunt uisa, Cyrus Pheraulæ iußit curandum ut cras ita fieret emißio, ut uisa est pulchrè habere. Ego enim dixi, ut tibi de emißionis ordine parerent omnes. Verùm quò libentius te præcipientem audiant, fer tecũ hasce tunicas ad spiculatorũ duces: equitibusq; uocatis, dato has etiam equitum ducibus, et curruum ductoribus hasce alias tunicas. Pheraulas igitur ferebat tunicas acceptas. Quem duces ut uiderunt, dicebant: Magnus iam sanè tu es Pheraula, quandoquidẽ iussurus es nobis faciunda. Non equidem, respondit Pheraulas. Non solum enim non iubebo, ut uidetur, sed feram etiam sarcinas. Itaq; nunc fero hos duos amictus, alterum

consideracion p̃a curar la embidia es menester dar

alteri:

alteri: & tu quidem horum cape utrum ipse uis. Exhinc igitur ille accepto amictu, inuidentiæ est oblitus, continuoq́; eum consulebat utrũ caperet. At Pheraulas ubi consuluisset uter esset melior, dixissetq́;: Si me accusaueris quòd tibi optionẽ dederim, rursus cum ministrauero me utere altero ministro. Pheraulas cũ ita ut iussus fuerat tunicas distribuisset, continuò ea curabat quæ ad egreßionẽ regiam pertinebant, quò singula habitura essent quampulcherrimè. Cum uerò dies posterus factus esset, omnia ante lucem erant pura atq; expedita. Ordines steterant & ab hac & ab altera parte uiæ, quemadmodũ hoc etiam tempore stant, quà rex est immissurus, intra quos nemo ingredi potest qui minus sit ex honoratis. Flagriferi etiam steterant, qui uerberarent si quis turbaret. Steterant præterea primũ spiculatores circiter quatuor millia ad quaternos ante portas. Duo millia uerò ex utroq; portarum latere, aderãtq́; omnes equites qui ex equo descẽderant sublatis manibus per candyas uestis. Et nũc etiã eas tollunt quãdo uidentur à rege. Et Persæ quidem stabant ad dexterã, sed alij socij ad læuã uiæ partẽ: & curruũ eodẽ modo utrinq; dimidium. Sed ubi patefactæ sunt portæ ipsius regiæ, primũ agebãtur tauri Ioui optimo maximo perpulchri quaterni, & ijs dijs alijs quos Magi sunt interpretati. Putant enim Persæ, multò magis artificibus esse utẽdũ erga deos immortalis, q̃ circa res alias. Post boues autem agebantur equi, ad Solis sacrificiũ. Post hos aũt educebatur currus albus coronatus, iugo aureo, qui esset Iouis sacrũ. Post hunc agebatur etiã Solis currus cãdidus, et is coronatus ut anterior. Post hunc etiã alius tertius currus educebatur, cuius equi strati erãt puniceis amictib. et post eũ uiri sequeban

tur, qui ignem portarent in magno quodã ſoco. Poſt hæc uerò iam ipſe Cyrus apparebat prior ex portis ſuper currum, rectam tiaram habens, tunicamq́; purpuream pari albo diſtinctam, alij uerò ſemialbam habere non licet: & circa crura periſcelidas hedereo colore infectas, & candyn purpureum totum. Habebat etiam diadema circum tiaram, atque eius cognati idem hoc habebant ſignum. Et hoc etiam tempore hoc idem habent. Manus uerò habebat extra chiridas. Comitabatur autẽ eum auriga magnus quidem, ſed minor ſanè quàm ille, ſiue re ipſa minor, ſiue quomodocunque. Verùm Cyrus longè maior uidebatur, quẽ omnes intuentes adorauere, ſiue quòd alij iuſsi eſſent incipere, ſiue quòd etiã ſtupefacti ob apparatũ, & quòd Cyrus & magnus uideretur & pulcher. Antea uerò Perſarum nemo adorabat Cyrum. Sed cum procederet Cyri currus, procedebant hi ſpiculatores quatuor millia. Iuxtà autẽ ſequebantur inſuper qui eum circundabant ſceptriferi in equis ornati, unà cũ pilis circiter trecenti. Adducebantur præterea equi à Cyro nutriti, qui haberent fræna aurea, amictusq́; uirgatis ſtrati eſſent, circiter ducentos. Et poſt hos haſtiferi duo millia. Dein uerò equites qui primi facti ſunt decem millia, inſtructi undique in centenos, quibus Chryſantas præerat. Poſt quos ſequebantur Perſarum equites alij decem millia, eodẽ inſtructi modo, quibus Hyſtaſpas præerat. Et poſt hos alij decem millia identidem, quibus præfectus erat Dutamas. Et poſt hos alij, quorũ dux erat Gadatas. Poſt hos uerò ſequebantur Medi equites, dein Armenij. Poſt Armenios Hyrcanij, poſt Hyrcanios uerò Caduſij ſequebãtur. Poſt equites autem ſequebantur currus quaterni inſtructi, quibus præfe

ctus

ctus erat Artabates Perses. Sed cũ Cyrus iter faceret, permulti homines sequebantur extra signa, alius rem aliã rogantes. Quare Cyrus cum ad eos misisset quosdam ex sceptriferis, qui eum terni sequebantur iuxtà ex utraq; parte currus, rei huiusce causa ut nunciarent, iussit ut ijs dicerent, si quis aliquid ab eo uellet, id doceret aliquẽ ex præbitoribus, quoniam illos diceret rem sibi dicturos. Quare illi abeuntes continuò inter equites pergebant, consultantes quem quisque adiret. At Cyrus quos maximè ex amicis uellet ab hominibus coli, hos misso aliquo singillatim ad se uocabat, & his ita dicebat: Si quis horum qui me iuxtà sequuntur, uos aliquid doceat, qui uobis uisus fuerit nihil dicere, nolite ei attendere. Qui uerò iustis rebus egere uideantur, mihi nunciate, quò per publicam consultationẽ eos expediamus. Alij igitur cum uocaret uehementer immittentes obediebant, imperium Cyro acturi, ostendentesq; uehementer se parere. Erat Daiphernes quidam incultis moribus, qui putabat, si minus celeriter obediret, liberiorem se uisum iri. Quod Cyrus cum didicisset, priusquam se is adiret, secumq; dissereret, clàm misso quodã ex sceptriferis, iussit ut ei diceret quòd nihilo amplius eo sibi opus esset, ac cæterùm non uocabat. Vt autẽ qui post eum uocatus esset, prius quàm ipse obediuit, immisit Cyrus, eiq; equum dedit ex ijs qui iuxtà sequebantur, iussitq; sceptrifero cuidam illum ut ei ageret, quô ipse iussisset: quod quidem uidentibus uisum est honorificum quiddam esse: exhinc multò plures homines eum colebant. Sed ubi uenerũt ad delubra, sacrum fecere Ioui optimo maximo, totosq; tauros cremauerunt: dein Soli totos equos cremauere, postea Telluri immolauerunt, ut Magi interpretati sunt,

sacrifitia

sunt: dein heroibus, Syriam habitantibus. Post *hæc uerò quoniam locus pulcher esset, calcem demonstrauit ut ad quindecim stadia eius loci, & dixit ut per tribus totis uiribus hic equos dimitterent.* Vnà *igitur cũ* Persis *ipse immisit ac uicit: nam maiorem in modũ* Cyro *equestris cura fuerat.* E Medis *uerò* Artabates *uicit: nam equum ei dederat* Cyrus. E Syris *uerò omnibus* Gadatas. At ex Armenijs Tigranes. Ex Hyrcanijs *autem præfecti filius.* At ex Sacis *priuatus uir quidam equo suo alios reliquit equos, cum esset prope dimidiũ curriculi.* Hic *igitur dicitur* Cyrus *interrogasse adolescentem, si regnum admitteret pro illo equo. illumq; respondisse: regnũ equidem minimè admitterem, uerùm locare gratiam apud uirum bonum, admissurus essem.* Ad *quem inquit* Cyrus: Atqui *ostendere tibi uolo, hic etiam si clausis oculis iacias, fore ut non aberres à uiro bono.* Omnino *igitur, inquit* Saca, *sublata manu ostende mihi, ut hac sublata gleba illum feriam.* Ac Cyrus *demonstrat ei ubi suorũ amicorũ erant plurimi.* Hic *uerò clausis oculis immisit glebam, & equo transcurrentem* Pheraulam *assequitur: nam casu* Pheraulas *quiddam præcipiebat, quod* Cyrus *iusserat.* Qui *percussus ne conuersus est quidem, sed pergebat id acturus, cuius gratia iussus fuerat.* Saca *uerò respiciens, interrogat quem esset assecutus.* Non *per* Iouem, *inquit, quenquam es ex præsentibus assecutus.* Sed *minimè quidem, inquit adolescẽs, ex absentibus quenquam.* Ita *mediusfidius, inquit* Cyrus: *tu quidẽ illum percußisti, qui equum celeriter inter currus immittit.* Et *quomodo, inquit, nõ cõuertitur?* Ad *quẽ inquit* Cyrus: Insanus *quidem est, ut uidetur.* Quod *audiens adolescens, ibat quinam esset cõsideraturus: inuenitq;*

Phe-

Pheraulã, cuius barba & terra referta erat & sanguine, qui percusso ei fluebat ex nare. Sed ubi Pheraulã adisset, interrogauit si percussus esset. Cui ille respõdit: Vt uides. Do igitur tibi hũc equũ, inquit adolescẽs. At Pheraulas interrogauit, cuius rei gratia. Exhinc Saca rem ei narrabat, dixitq; postremo: Et equidẽ puto nõ aberrasse à uiro bono. Ad quẽ respondit Pheraulas: At ditiori quàm mihi, si saperes, eum dedisses. Nunc uerò ego quoq; equũ admittam. Oro autẽ deos qui fecerũt ut abs te percuterer, mihi dent ut faciã ne te pœniteat huius munerationis erga me. Atq; nunc tu, inquit, abequita in meum equũ ascendens, rursus ego ad te ibo. Ita quidẽ hi inuicem à se discesserũt. Ex Cadusijs uerò uicit Rhadines. Dimisit autẽ currus singillatim Cyrus, et qui uicissent dedit omnibus, tum boues, quò ubi sacrificassent uescerentur, tum etiã pocula. Itaq; bouem accepit ipse uictoriæ præmiũ: sed ex poculis partem suam Pheraulæ dedit, quoniã uisus esset eius immißionem è regia pulchrè instruxisse. Itaq; ut tũ Cyrus cõstituerat, ita etiam hoc tempore perseuerat regis immißio, nisi quòd hostiæ desunt quando nõ sacrificet. Sed posteaquam hæc finẽ habuerũt, in urbẽ redeunt, & distribuunt hi quidem quibus ædes datæ fuerant, in ædibus: quibus autẽ nõ datæ fuerãt, in ordine distribuerũt. At Pheraulas inuitato Saca, à quo equum acceperat, & munera ei dedit, & alia præbuit affatim. Cũq; cœnati essent, impletis poculis quæ acceperat à Cyro, & propinauit, et ea largitus est Sacæ. At Saca uidens multũ quidẽ ac pulchrũ stratũ, multũ etiã pulchrumq; apparatũ, ac famulos itẽ multos: Dic, inquit, mihi Pheraula, num etiam domi es ex diuitum ordine? Ad quẽ Pheraulas respondit: Quorũ diuitum? Ex illorũ sanè

sum ordine, qui sibi manibus uictũ parant. Nam me pater instituit puerorũ disciplina, cum ipse parcè operaretur, aleretq́;. Sed ubi in adolescentiã excessi, cum me nequiret ociosum alere, in agrum deduxit, iussitq́; ut operam facerem. Hic igitur ego illum alui contrà, donec uixit: ipse terram uertens ac serens, & agellum sanè admodũ paruum, nec malum quidem, sed omnium iustissimum. Quodcunq; cepisset semen, pulchrè iusteq; reddebat & ipsum et fructum haud sanè multum: quandoq; tamen ob generositatem duplo ijs plura reddidit, quæ acceperat. Domi igitur *ego uiuebam ita: nunc uerò hæc omnia quæ uides,* Cyrus *mihi dedit.* Et Saca *inquit:* O *beate quidẽ tu, cum ob alia, tum propter hoc ipsum quòd ex paupere diues es factus.* Multò *enim te arbitror ob hanc etiam rem suauius ditari, quòd cum pecuniarum fame tenereris, factus es diues.* Ad *quem* Pheraulas *respondit:* Num *enim ita* Saca *existimas, me nunc eò uiuere iucũdius quò plura possideo?* An *ignoras me & comedere et bibere et dormire nullo modo mihi iucundius, quàm tunc cum eram pauper?* Quòd *autem hæc sunt mihi permulta, tantum mihi est lucri quòd plura me oportet custodire, plura alijs tribuere, et quò plura curo, eò mihi plura esse negocia.* Nunc *enim famuli multi cibum à me petunt, multi potum, multi amictus, alij egent medicis.* Venit *etiam aliquis qui ferat pecudes à lupis absumptas, aut boues præcipitium passos, aut morbum pecora dicẽs inuasisse.* Itaq; *mihi uideor magis tristari quòd nunc plura possideam, quàm antea quòd pauca haberem.* Verùm, *inquit* Saca, *cum salua certò esse multa intueris, multò magis lætaris quàm ego.* Ad *quem respondit* Pheraulas: Nequaquam Saca *ita iucundum est habere pecu-*

nias,

nias, ut molestum eas amittere. Noueris autem me uera dicere. Nemo enim diues cogitur uigilare propter uoluptatem: sed neminem eorum uides qui aliquid amiserint, præ dolore posse dormire. Mediusfidius, inquit Saca, neque illorum quenquam qui aliquid acceperint, somnolentum uideas præ uoluptate. Vera, inquit, narras: si enim aliquid habere ita suaue esset, ut accipere, diuites multò felicitate præstarent pauperibus: sed necesse est etiã Saca qui multa poßidet, eum facere multum etiam sumptum, & erga deos & erga amicos & erga hospites. Qui igitur ualde pecunijs delectatur, certò scito hunc etiam ualde tristari si sumptum faciat. Per Iouem, inquit Saca, ego non sum ex horum numero: sed hanc rem felicitati dandam puto, eum facere multum sumptum, qui multa poßideat. Quid igitur, per deos immortalis, inquit Pheraulas, non ipse quamprimum fias admodũ felix, & meipsum felicem facias? Accipe enim hæc omnia, ac poßide, ijsq; utere pro uoluntate tua, meq; aliud nihil quàm ut hospitem ale, & tenuius quoque quàm hospitem. Satis enim mihi futurum est, quodcunque etiam ipse habeas, quòd horum sim particeps. Iocaris, inquit Saca. Et Pheraulas iureiurãdo affirmauit seriò loqui se. Et alia quidem tibi Saca imperabo, inquit, à Cyro, ut neque eius fores te curare oporteat, neq; in expeditionem ire, sed tu diuitijs abundans domi mane: ego hæc faciam & pro te & pro meipso. Et si quid boni præterea accepero ob Cyri cultum, aut etiam ab aliqua re militari, id ad te feram, quò item pluribus domineris, solum me soluto hac cura. Nam si mihi ab his ocium, futurum puto ut & mihi et Cyro magno usui sim. Quibus ita dictis hæc inuicem composuere, faciebantq;. Et Saca qui-

Multa poßidenti multum etiã sumptus faciendum.

dem se ducebat felicem factum, quòd multis pecunijs dominaretur. Pheraulas item arbitrabatur se beatißimũ esse, quòd tutorem esset habiturus, qui sibi ocium præberet ad agendum quodcunque ei iucundum foret. Erat autẽ Pheraulas natura amicorum studiosior, & colere nihil ei iucundum ita esse uidebatur neq; utile, ut homines. Etenim arbitrabatur hominem animalium omnium esse optimum & gratißimum, quòd uideret & eos qui ab aliquo laudarentur, contrà etiã hosce alacriter laudare, enitiq; ut contrà rem gratam his facerent, qui sibi gratificarentur: & quos cognosceret beneuolè habere, in illos nos cõtrà esse beneuolos: et quos uideret amare eos, hos odio habere nõ posse, parentesq; magis quàm omnia alia animalia: cõtrà item uelle colere & uiuos & mortuos. Cognoscebat autẽ alias quasq; animantis & magis ingratas esse, minusq; beneficij memores, quàm homines. Sic igitur & Pheraulas afficiebatur maxima uoluptate, quòd sibi licitum foret, ut liberatus cura aliarum possesßionũ, apud alios amicos uersari posset: & Saca plurimum lætabatur, quòd quia haberet multa, multis quoque usurus esset. Amabat autem & Saca Pheraulam, quòd semper afferret aliquid: & Sacam Pheraulas, quòd accipere uellet omnia, semperq; plura curans, nihilo magis ei præberet occupationem. Et hi quidem ita degebant. At Cyrus cũ sacrificasset uictoriæ præmia epulatus, uocauit ex amicis qui perspicuè uiderentur ipsum uelle & amplificatũ ire maximè, & honorare beneuolentißimè. Inuitauit etiam unà cum his Artabazum Medum, & Tigranem Armenium, & Hyrcanium præfectũ, & Gobryam. Gadatas uerò sceptriferis eius præerat. Et ubi ille parauisset, ibi omnem intus uictum constituit.

ſtituit. Cumq; aliqui unà cœnarēt, Gadatas ne ſedebat qui dem, ſed curam habebat. Dum uerò ipſi abeſſent, cœnabat ipſe quoque unà cum Cyro: delectabatur enim unà cum eo eſſe. Pro his autē rebus multis magnisq; beneficijs honorabatur à Cyro, & propter Cyrum apud alios quoq; erat in honore. Sed ut uenerunt inuitati ad cœnam, non temerè et incōſultò ſingulos locabat ad mēſam: ſed quem maximè honoraret, ad ſiniſtram ſedere iubebat manum, quòd hæc inſidijs magis ſubiecta ſit quàm dextera: ſecundum uerò ad dextram, tertiū rurſus ad ſiniſtrā, & quartum ad dextram. Quòd ſi plures eſſent, eodem modo. Declarare enim quo pacto ſingulos honoraret, hoc ei bonū eſſe uidebatur. Quòd ubi adhuc homines putant eum qui melior ſit, neq; proclamandū, neq; præmia accepturum, liquidò patet eos hic minimè inuicē habere pertinaciter: ſed ubi qui optimus ſit longè præfertur, hic maxima cum alacritate non obſcurè omnes certant. Atq; Cyrus ita declarabat eos qui apud ſe erant optimi, continuò incipiens à conſeſſu & aſſiſtentia: haud ſanè immortalē quem conſeſſum iuſſerat, cōſtituit, ſed lege cauit, ut bonis operibus ad honoratiſſimū conſeſſum aſcenderetur. Ac ſi quis uoraciter immundeq; ueſceretur, ut is ſecederet ad ſedem minus honorificam. Qui autē excelleret in conſeſſu, Cyrum pudebat, quòd minus is uideretur bonis plurimis ab ſe affici. Atque hæc quæ ſub Cyro fuerunt, ita etiam hoc tempore ſentimus permanere. Cum uerò cœnaret, uiſum eſt Gobryæ, quòd ſingula permulta forēt, minimè eſſe mirandum apud uirum multis imperitantem. Sed quòd Cyrus qui res adeò magnas gereret, ſi quid iucundū cepiſſe uideretur, nihil conſumeret ſolus, ſed id honoris haberet,

ut qui aderant omnes, rei ſibi datæ participes faceret, hoc ſanè mirabatur. Perſæpe quoq; eũ uidebat Gobryas hæc abſentibus quibuſdam amicis mittere, quibus ipſe delectaretur. Quare poſteaquam cœnauiſſet, & omnia Cyrus, quæ permulta erant, miſiſſet à menſa, dixit Gobryas: At ego Cyre, hac te re plurimũ cæteris præſtare hominibus ducebam, quòd eſſes rei militaris ſcientiſsimus: nunc autem, deos teſtor, certò mihi uideri te magis humanitate præſtare quàm re militari. Per Iouem, inquit Cyrus, multò profectò mihi iucundius eſt humanitatis opera demonſtrare, quàm rei militaris. Quî tandem? inquit Gobryas. Quoniam, inquit, demonſtranda ſunt & ea quæ homines male faciunt, & ea quæ bene. Hinc igitur ubi modicè bibiſſent, interrogauit Hyſtaſpas Cyrum: Num, inquiens, Cyre ſuccenſurus mihi ſis, ſi te interrogauero quod audire ex te uolo? Sed ita per deos, inquit, contrà tibi ſuccenſerem ſi ſentirem tacere te, quæ tibi interrogare uoluntas eſſet. Dic igitur, inquit, mihi, num ullo unquam tempore cum uocatus abs te ſum, non ueni? Dij meliora, inquit Cyrus. Sed dum obedio, num ocioſe obedio? Ne hoc quidem. Si quid etiam iam mihi iuſsiſti tu, non id egi? Haud te, inquit, accuſo. Quod autem agerem, unquam deprehendiſti me non alacriter, aut iucundè minus id à me agi? Hoc omniũ minimè, inquit Cyrus. Quare tamen, inquit, per deos immortalis Cyre, Chryſantam ſcripſiſti, ut honoratiore in loco quàm ego poneretur? Dico ſanè quod in re eſt, inquit Cyrus. Omnino, inquit Hyſtaſpas. Et tu rurſus non mihi ſuccenſebis ſi uera audias? Quin uoluptate, inquit, afficiar ſi didicero me non pati iniuriam. Chryſantas igitur, inquit, hic primùm quidem nõ expectabat uocari ſe,

ſed prius quàm uocaretur, aderat rerum mearum gratia. Deinde non id ſolum quod iuberetur, ſed etiam quod ipſe cognoſceret eſſe mihi facto melius, hoc agebat. Cumq́; ali quid dicendũ eſſet ad ſocios, quæ dicere me puderet, con ſulebat mihi: & quæ ſentiret me uelle à ſocijs cognoſci, meq́; animaduerteret pudere de meipſo loqui, hæc ipſe di cens tanquam ſuam eſſe ſententiam oſtendebat. Itaque his in rebus quid prohibet ipſum mihi eſſe meipſo etiam meliorem? Ac ſibi quidem ſemper ait, præſentia omnia ſatis eſſe: mihi uerò perſpicuum eſt eum uſq; conſiderare quid rurſus utilitatis ſit allaturus, multoq́; magis exultat ac lætatur meis bonis, quàm ipſe ego. Ad quæ ipſa reſpondit Hyſtaſpas: Per Iunonem Cyre, lætor hæc me percunctatum. Cur maximè? inquit Cyrus. Quoniam ego etiam hoc enitar facere. Sed unum ſolum ignoro, quonam modo ſim oſtenſurus gaudere me bonis tuis. Vtrum manuum concuſsione utendum eſt, an ridendum, an aliud faciundum? Et Artabazus inquit: Saltandum eſt Perſicè. Quibus in uerbis riſus factus eſt. Procedente autem ſympoſio Cyrus Gobryam interrogauit: Dic mihi ô Gobrya, hoc ne tempore libentius putas horũ alicui filiam tuam dare uxorem, an cum primùm nobiſcum cõgreſſus es? Num etiam ego, inquit Gobryas, uera loquor? Ita mehercule, inquit Cyrus, utpote quòd nulli interrogationi mendacio opus eſt. Certò igitur, inquit, ſcito me nunc multò libentius. Putas an etiã habeas, inquit Cyrus, dicere quam ob rem? Habeo equidem. Dic igitur. Quoniam tum equidem aſpiciebam ipſos æquo animo tolerare labores ac pericula, nunc uerò eoſdem uideo res ſecundas temperanter ferre. Videturq́; mihi Cyre, difficilius inuenire uirũ qui bona pul-

Res secundas rectè ferre difficilius, quàm aduersas.

chrè ferat, quàm qui mala. Altera enim in contumeliam multos, altera omnes in intemperantiam agunt. Et Cyrus inquit: Audisti'ne Hystaspa uerbum Gobryæ? Ita, inquit, mehercule. Quòd si multa loquatur huiusmodi, multò magis me capiet filiæ suæ procum, quàm si multa mihi pocula ostentet. Profectò, inquit Gobryas, multa mihi sunt literis mandata huiusmodi, quæ tibi non inuidebo si filiam meam ceperis uxorem: pocula uerò quoniam mihi non uideris admittere, nescio an Chrysantæ huic das, quoniã & ipse tuam sellam subripuit. Atqui, inquit Cyrus, ô Hystaspa, & uos alij qui adestis, si mihi dixeritis cum quis uestrûm nubere tentauerit, cognoscetis qualis etiam ego adiutor uobis futurus sim. Ad quem Gobryas respondit: Sed si quis tradere uult filiam, cui dicere oportet? Mihi, inquit Cyrus, etiam hoc: hanc enim artem egregie calleo. Quã enim? inquit Chrysantas. Cognoscere scilicet quod matrimonij cuique conueniat. Et Chrysantas respondit: Dic igitur per deos, quam mihi uxorem putas pulcherrimè conuenire? Primùm, inquit Cyrus, paruam: paruus enim es etiam ipse. Nam si magnã ducas uxorẽ, ubi quandoque uelis eam rectam osculari, prosilire te oportebit quemadmodum anserulos. Hoc, inquit Chrysantas, rectè prouides. Etenim nullo modo prorsus ad saltum sum aptus. Deinde, inquit, sima tibi uxor conductura sit uehementer. Ad quid item hoc? Quoniam, inquit, tu es adunco naso: ad simitatẽ uerò nasi subcuruitas, ut non te lateat, optimè accommodatur. Dicis tu, inquit, ut cum bene cœnato, quemadmodum nunc mecum qui cœnatus non sit, conueniat? Ita mediusfidius, inquit Cyrus. Nam plenorum uenter fit curuus, incœnatorum autem simus. Ad quem

quem respondit Chrysantas: Frigido autem regi poßis ne dicere per deos, cuiusmodi uxor conductura sit? Et hic quidem tum Cyrus uehementer risit, tum identidem alij. Quibus simul ridentibus inquit Hystaspas: Multò equidem maximè ob hanc rem tibi inuideo in imperio. Ob quam? inquit Cyrus. Quòd potes etiam frigidus risum præbere. Et Cyrus inquit: Postea nolis emere plurimi, ut abs te hæc dicta essent & ei nunciata, apud quam uis in precio haberi te esse urbanum. Et his cauillis ita utebantur. Postea uerò Tigrani extulit mundũ muliebrem, quem iussit uxori ut daret, quoniam fortiter in re militari se gesserit cum uiro. Artabazo uerò aureum poculum, Hyrcanio autem equum, aliaq; permulta ac pulchra largitus est. Tibi autem, inquit, ô Gobrya, uirum filiæ tuæ dabo. Ergo, inquit Hystaspas, me dabis, quò historias quoq; accipiam. Num, inquit Cyrus, tibi substantia est digna rebus puellæ? Ita, inquit, per Iouem multò pluribus pecunijs. Et ubi est, inquit Cyrus, hæc tibi substantia? Hic, respondit Hystaspas, ubi etiã ipse sedes qui mihi amicus es. Sufficit mihi, inquit Gobryas. Et continuò dextrã cum extendisset: Da, inquit, Cyre. Admitto enim. Et Cyrus Hystaspæ dextram capiens, dedit Gobryæ. Ille autem excepit. Exhinc multa atq; pulchra dona dedit Hystaspæ, quò ea puellæ mitteret. Chrysantam uerò ad se tractũ osculatus est. Atq; Artabazus inquit: Per deum Cyre, nõ similis auri & mihi poculũ dedisti et Chrysantæ dono. Verùm tibi etiam, inquit, dabo. Quæsiuit ille: Quando? Ad trigesimum, inquit, annum. Itaq; sic te parato ut expectaturum, & non ut moriturum. Et tum quidem conuiuium hoc pacto desijt. Ii uerò cum surrexissent, surrexit itẽ Cyrus, &

eos deduxit ad fores usque. Postridie uerò eius diei dimisit socios quosque domum pro uoluntate sua, his exceptis quicunque habitare apud se uellent: quibus & agrum dedit & ædis, quæ omnia hac etiam tempestate posteri eorũ qui remansere, possident. Hi autem sunt maiore ex parte Medi & Hyrcanij. Eos uerò qui abirent, cũ plurimis muneribus donauisset, fecissetq; ne quid expostularent, & principes & milites dimisit. Exhinc distribuit inter milites suos pecunias quascunq; ex Sardibus ceperat. Atque ijs qui denis millibus præessent, eorumq; ministris electas pecunias dedit pro dignitate cuiusque, alias uerò distribuit. Et pecuniarum parte data præfecto cuiq; denorum millium, his permisit earum tributionem, quemadmodum ipse illis tribuerat. Dederunt autem alias pecunias singuli principes, singulos eos dijudicantes magistratus quibus ipsi præessent: ultimas autem pecunias hi qui senis præerant, pro iudicio suo cuiq; priuato dedere pro dignitate. Et ita omnes iustam portionem acceperunt. Vbi uerò pecunias accepissent quæ tum datæ sunt, quidam huiusmodi uerba de Cyro loquebatur: Certè multas ipse pecunias habet, qui singillatim nobis tot dedit. Aliqui autẽ dicebant: Quas multas pecunias habet? ingenium Cyri non tale est ut ditari omnino uelit, sed dãdo magis lætatur quàm possidendo. Quæ uerba cum accepisset, & eas de se opiniones, collegit & amicos & tempestiuos omnis, atq; in hũc modum loquutus est: Viri amici, uidi equidem iam homines qui uideri uolunt plura possidere quàm habeant, rati hi quidem liberaliores ita apparere: at hi uidentur mihi secus trahi quàm uolunt. Nam cum is qui uidetur habere multas pecunias, minus pro dignitate substantiæ amicis prodest,

Cyri concio.

prodest, auaritiæ nomen subit, mea quidē sententia. Sunt etiam qui latêre alios uolunt, quascunque ipsi habeant. Improbi igitur etiam hi uidentur mihi esse in amicos. Nam quoniam quas ipsi pecunias habeant ignoratur, sæpe indigentes amici sodalibus minus nunciant, sed decipiuntur. Simplicis autem apertißimiq; uiri mihi uidetur esse, qui manifestata substantia, ex hac exercetur circa æquum & bonū. Ego igitur ostendere uobis uolo, quæ mihi sunt omnia, quæcunque possunt uideri. Quæcunque autē uideri nō possunt, ea enarrabo. Quæ loquutus, alia quidem bona ostendebat, quæ multa pulchraq; poßidebat. Quæ autem reposita erant, ut quæ uideri facilè non possent, ea enarrabat. Postremò ita dixit: Hæc, ô uiri amicißimi, omnia oportet uos arbitrari non magis mea esse quàm etiam uestra. Ego enim hæc congero, neque ut ipse impediam, neque ut ipse consumam (nec enim poßim id facere) sed quò habeam quod sim ei daturus, qui è uobis pulchri aliquid fecerit: & quò si quis uestrûm existimauerit rei alicuius indigere, si ad me ueniat, accipiat quod ei sit opus. Et hæc sanè dicta sunt ita. Sed ubi iam ei uisum res Babylone pulchrè habere, ita ut etiam abire posset, parauit reditum in Persas, eumq; alijs præcepit. Vbi uerò putauit satis ea habere, quibus egere futurū arbitrabatur, sic tandem soluit. Exponemus præterea hæc, ut multus exercitus cum esset, pulchro ordine parabatur, ac rursus itineri accingebatur, atq; celeriter ponebatur quo in loco oporret. Vbicunque enim castrametabatur rex, ibi uniuersus regis exercitus sese cum tabernaculis locat & æstate & hyeme. Cyrus autem continuò hoc legitimum fecit, ut tabernaculum poneretur ex orientis regione. Deinde con-

exercitus

stituit, primùm quidem quantum abesse cum tabernaculis oporteret spiculatores à regio tabernaculo. Dein dexterū locum ostendit ijs qui cibum facerent, sinistrum autem obsoniorum artificibus. Equis quoque dexterum locum, iumentis uerò alijs sinistrum. Et reliqua constituta sunt ita, ut quisq; sciret sedem suam & dimensione & loco. Cum uerò iter rursus est faciundum, componit quisq; ea uasa quibus pro constitutione est utendū. Alij item ea ponunt in iumentis. Itaque ueniunt simul omnes qui agunt impedimenta ad agendum constituta: simul etiam omnes reponunt, quisq; super sua iumenta. Sic igitur idem tempus satis est, ut & unum tabernaculū & omnia tollantur. Identidem sic habet etiam de apparatu, & de faciundis necessarijs omnibus tempestiuè: eodem modo singulis constitutum est quæ facere oporteat. Ob quam quidem rem idem tempus sufficit & uni parti, & omnibus ad faciundum. Quemadmodum uerò famuli qui erant ad res necessarias constituti, locum habebant cōuenientem singuli, ita etiam armigeri eius in expeditione & habebant locum armaturæ accommodatum, & sciebant quis hic esset, & indubitatò omnes se locabant. Perpulchrum sanè arbitrabatur Cyrus, in ædibus quoque esse aptæ locationis studium. Cum enim cuiquam re ulla est opus, liquidum est quô sit iturus ad eam accipiendā. Multò præterea pulchrius existimauit, si bene positæ essent tribus militares. Quò enim acutiora sunt tempora earum rerum quibus utendum est ad res bellicas, maiora etiā errata fiunt per eos qui in his cunctantur. Ab illis uerò qui tempestiuè adsunt, uidebat utilitates fieri plurimi æstimandas in rebus bellicis, itaque curam habebat huius ordinis maximè. Atque ipse Cyrus

primùm

primum se in medio castrorum collocabat, utpote quòd hic locus munitißimus foret. Dein uiros maximè fidos, quemadmodũ semper cõsueuit, circum se habebat. Hi uerò cum circulariter starent, et equites habebat & currũũ ductores. Etenim his putabat opus esse loco munitißimo, quoniam quibus cum armis præliantur, nihil horum paratum expeditumq́; habentes castrametantur, quin multo his tẽpore opus est ad se armandos, si utiliter sint educturi. In dextera autem ac sinistra & suijpsius & equitũ parte, locus erat scutatis cõstitutus. Sagittariorum item locus & antè erat & pòst, tum ipsum, tum etiã equites. Milites uerò grauis armaturæ & qui magnas haberẽt cratis, circum eos omnis habebat ueluti murum, quò si quid oporteret parari milites, hi cõstantißimè aggreßi præberent ijs ad armandũ securitatẽ. Accubabant autẽ ei in ordine quẽadmodum milites grauis armaturæ, sic quoq; scutati ac sagittarij, quò etiã noctu si quid ei opus esset, sicuti & milites ipsi parati sunt ad feriendum cominus inuadentẽ, ita & sagittarij & iaculatores si qui adorirentur, præstò iacula sagittasq́; torquerẽt pro his militibus. Habebant præterea signa omnes principes in tabernaculis. Sed ministri quemadmodũ etiã in urbibus qui tẽperantes prudentesq́; sunt, plurimorum quoq; sciebant habitationes, præsertim tempestiuorũ: eodem quoq; modo Cyri ministri, & sciebant in castris ducũ loca, & signa cognoscebant quæ singulis essent: quare si quo illorũ Cyro opus esset, eum non quærebãt, sed quambreuißimè currebant ad singulos. Et quoniam nationes singulæ meræ essent, multò etiã magis erant manifestæ, & cũ quis bene iussa seruaret, & si quis minus ageret quod iussum esset. Igitur cũ ita illi haberent,

censebat Cyrus si quis etiã inuaderet noctu aut die, inuadentis hostes tanquam in insidias in castra incidere. Atq; disciplinæ militaris non hoc solum esse ducebat, si quis extẽdere phalangas facile poßit, aut restringere, aut ex cornu in phalanga redigere, aut ex dextra uel sinistra, aut à tergo apparentibus hostibus rectè explicare: sed etiam distrahere cum opus sit, ordinarium præceptum existimabat: & quo pacto ponenda esset quælibet pars quò maxime esset utilis, & quomodo accelerandum ubi assequi oporteat: hæc omnia ac similia periti strenuiq; uiri esse arbitrabatur, atq; hæc omnia æquè curabat. Præterea in itineribus, ad id quod accideret semper exercitu disposito pergebat. In castrametatione uerò frequenter, quemadmodum dictum est, exercitum locabat. At ubi uenerũt in Mediæ regionem, diuertit Cyrus ad Cyaxarem. Qui ubi se inuicem sunt complexi, Cyrus primùm inquit Cyaxari, ei & ædes Babylone electas esse, & principia, quò haberet etiam cum illuc iret, diuersoriũ tanquam in domũ. Dein quoque alia ei dona dedit & plurima & pulcherrima. At Cyaxares his quidem acceptis, ad eum filiam misit, quæ ferret & coronam auream, & armillas, & torquem, & stolam Medicam quàm fieri potuit pulcherrimam. Et puella quidẽ Cyrum coronabat. Cyaxares uerò dixit: Do etiam tibi Cyre hanc ipsam uxorẽ, quæ mea est filia. Tuus autẽ pater uxorem cepit filiam patris mei, ex qua ipse natus es. Hæc autem est, quam tu sæpe cum puer apud nos esses, cantiunculis demulcebas: cũq; aliquis eam interrogaret cui nuberet, dicebat se Cyro nubere. Præterea do etiã ipsi dotem uniuersam Mediam: nec enim mas filius mihi legitimus est. Cyaxares ita est loquutus. Ad

quem

quem Cyrus respōdit: Verùm Cyaxares & genus laudo, & puellā, & dona, sed hæc tibi uolo consentire unà cum patris mei matrisq; sententia. Quæ quidē Cyrus in hunc modum loquutus est, sed puellæ tamen hæc omnia dono dedit, quæcunq; arbitrabatur Cyaxari quoq; grata fore. Et hæc cum fecisset, proficiscebatur in Persas. Sed ubi peruenit in Persarum fines, relicto alio agmine ipse unà cum amicis ad urbē pergebat, uictimas secum agens, quæ omnibus Persis satis essent & ad sacrificandū & ad epulandum. Agebat etiam dona quæ decerent & patrē, & matrem, & amicos alios: qualia item forent pro magistratuū & seniorum homotimorumq́; dignitate. Dabat præterea Persis omnibus dona & maribus & fœminis, quæcunq; etiam hac tempestate dantur à rege quandocunq; in Persas ierit. Exhinc collegit Cambyses Persarū seniores atq; magistratus, qui rerum maximarum ius habent. Inuitauit etiam Cyrum, ac tali est usus oratione: Viri Persæ, & tu Cyre fili, ego utrisq; uobis, ut decet, sum beneuolus. Nam uobis Persæ rex sum, tu autem Cyre meus es filius. Itaque meæ est iustitiæ, quæcunq; uideor mihi nosse utrisq; uobis conducere, hæc ut in medium referam. Superioribus enim tēporibus uos Cyrum amplificastis, quippe cui & exercitum dederitis, & exercitus principem constitueritis. Huius autem dux Cyrus pro deorum benignitate inclytos uos, ô Persæ, inter omnis homines reddidit, & in uniuersa Asia honorificos. Eorum uerò qui unà cum ipso militiam obiere, uiros optimatis etiam locupletauit. Multitudini uerò stipendium uictumq́; parauit, constitutoq; Persarum equitatu reddidit Persas agrorum item participes. Si quidem in posterum ita senseritis, eritis inuicē uo-

Cambyses

bis autores multarum bonarumq; rerum. Sin autẽ tu Cyre elatus secundis rebus præsentibus, aggrediaris in Persas quoque pro auiditate imperium gerere quemadmodum in alios, aut uos ciues huius potentiæ inuidia tentabitis soluere huius imperium, debetis non esse nescij uos inuicem uobis fore impedimento, quò minus rerum plurimarum bono perfruamini. Quæ quidem mala ne fiant, sed bona potius, mihi uidetur ut per publicum sacrificium, perq; deorum attestationem in hæc pacta conueniatis. Te quidem, ô Cyre, si quis aut regionem Persida bello appetierit, aut Persarum leges rescindere tentauerit, auxilium patriæ laturũ omnibus uiribus. Vos autem, ô Persæ, si quis aut imperio Cyrum priuare aggrediatur, aut si subditorum mancipiorum quisquam defecerit, futuros auxilio & uobisipsis, & Cyro ad quicquid hic præcipiat. Atque donec ego in uiuis sum, meum sit in Persis imperium, sed ubi ipse diem obiero, regnum scilicet erit Cyri si uixerit. Cumq; hic in Persas uenerit, si religiose uobiscum se gesserit, ut hic sacra pro uobis faciat, quæ nunc ipse sacrifico. Sed ubi hic naturæ concesserit, rectè uobis consultũ erit mea sententia, si ex genere qui uobis futurus optimus uideatur, hic legitima dijs immortalibus persoluat. Quæ Cambyses cũ dixisset, probata sunt & Cyro & magistratibus Persarum. Atque hæc ut tum pepigerunt, atq; deos attestati sunt, ita etiam hac tempestate facere inuicem & Persæ & rex perseuerant. His autẽ gestis abijt Cyrus: qui ubi uenit in Medos, ex patris matrisq; sententia uxorem capit Cyaxaris filiam, quæ fertur hoc etiam tempore fuisse pulcherrima. Etsi historici quidam tradunt, Cyrum matris sororem duxisse uxorẽ: sed ea etiam

anus

annus fuisset omnino. Continuò autem ubi cepit uxorem, eam secum habens soluit ex Media: qui ubi fuisset Babylone, uisum est ei satrapas iam esse mittendos in gentis subiugatas. Atque eos quidem qui in arcibus præsidijs præerant, atq; millenarios quos præfecerat custodiæ regionis, noluit alij parêre quàm sibi. Hæc prospiciebat, quoniam cogitaret ut si quis satraparum præ diuitijs atque hominum multitudine contumelia se esset affecturus, tentaturusq́; minus parêre, continuò in regione haberet qui aduersarentur. Hæc igitur uolens agere, decreuit cõuocare primũ tempestiuos, eisq́; prædicere ut scirent euntes quæ erant facturi: existimabat enim ita facilè eos esse laturos. Vbi autẽ aliquis esset constitutus princeps, taliaq́; acceperit, putabat Cyrus hæc illos laturos molestè, quippe qui arbitrarentur hæc facta esse propter ipsorum infidelitatem. Sic igitur uocatis illis in concionẽ, huiusmodi uerba loquutus est: Viri amici, sunt nobis in urbibus subiugatis præsidia præsidiorũq; præfecti, quos tum reliquimus: & his ego abiens iussi ut aliam ad rem nullam essent curiosi, quàm ad seruandas urbis. Hos igitur à magistratu nolo amouere, quoniam bene imperata seruauere: sed alij satrapæ uidentur mihi mittendi qui imperẽt habitãtibus, quiq́; accepto tributo & præsidiarijs militibus dent stipendiũ, & aliud quodcunq; opus est soluant. Videtur etiam mihi è uobis hic agentibus quibuscunq; negocia præbeo, cum ullos mitto acturos aliquid in has gẽtes, & agros tribuendos illic esse & ædis, quò & tributũ huc ad uos dent, & cum illuc eant, in propria habeant diuersorium. Hæc loquutus est, deditq́; amicorum multis in omnibus subiugatis urbibus & ædis & subditos, & nunc etiam sunt illorũ

posteris qui hæc tum acceperunt agri, permanẽtes alij in alio solo: ipsi autem habitant apud regem. Oportet autẽ, inquit, ut satrapas euntis in has regiones talis ipsi conside remus, qui meminerint huc etiã mittere quicquid aut pul chri aut boni in quolibet solo sit, quò nos quoq; qui hic su mus, participes simus bonorum omnium quæ ubiq; sunt. Etenim si quid alicubi graue fiat, nobis erit ulciscendum. Hæc loquutus Cyrus, tum quidem dicendi finem fecit. Dein uerò quos ex amicis cognouit cupidos eundi in di- cta loca, electis ex his qui aptißimi esse uidebãtur, eos mi sit satrapas. In Arabiam quidem Megabyzum, in Cappa dociam Artabatan, in Phrygiam magnam Artacaman. In Lydiam uerò & Ioniam Chrysantam, in Cariam Cadu- sium, ut Cares etiam petierunt: in Phrygiam uerò quæ ad iacet Hellesponto & Aeolidi, Pharnuchum. Ciliciæ autẽ Cypri & Paphlagonum, non misit Persas satrapas, quo- niam ultro uisi sunt unà secũ bellum geßisse aduersus Ba- bylona. Atq; tributa quidem ut hi quoq; deferrent, ordi- nauit. Vt autẽ tum Cyrus constituit, sic item hoc tempore & sunt regis arcium custodiæ: & millenarij qui custodi- bus præsunt, à rege constituti sunt, descriptiq; apud regẽ. Iußit præterea satrapis omnibus quos mittebat, ut pro ui ribus ea omnia imitarentur, quæ ipsum facere uiderent. Et primum quidem ut equites constituerent, aurigasq; ex his Persis & socijs qui unà secuti sunt: & quicunq; agrũ principiaq; cepissent, hos cogerent ut ad fores irent tem- perantiæq; studerent, & sese utendũ satrapæ præberen si qua re opus esset: atq; ut filios qui nascerentur, institue rent ire ad fores, quemadmodum apud ipsum. Insuper ut satrapes educeret ad uenationem eos qui sunt ad fores: &

ut

ut satrapes ipse, & qui unà cum eo sunt res bellicas exercerent. Quicunq; autẽ, dixit, mihi reddiderit pro ratione potentiæ plurimos currus, plurimosq́; & optimos equites, hunc ego ut bonum socium bonumq́; concustodem imperij, & Persarum & mei honoribus prosequar. Ad hæc præferantur apud uos quoq;, quemadmodum apud me, uiri optimates cæteris in consessu. Et mensa etiam sit sicuti mea, quæ alat primũ famulos, dein satis sit ornata ad impertiundum etiam amicis: & ut eum qui pulchrè aliquid fecerit, quotidie rursus muneret. Insuper hortos cõparate, atque nutrite feras, & neque ipsi unquam sine labore cibum apponite, neque equis sine exercitatione pabulũ inijcite: haud enim poßim ipse qui unus sum, humana uirtute bona omniũ uestrûm seruare semper, sed oportet me qui bonus sim, auxilio esse uobis unà cum his bonis quæ à me sunt: identidem quoque uos qui ipsi boni sitis, cum his bonis quæ uobiscũ sunt mihi esse socios. Vellem præterea uos hoc etiam animo uobiscum uolutaretis, me nihil horum ad quæ nunc uos hortor seruis imperare, sed quæ uobis faciunda dico, hæc item ipse omnia enitor agere. Et quemadmodũ ego uobis iubeo ut me imitemini, sic item uos qui à uobis magistratus habent, ut uos imitentur eos docetote. Atque hæc ut tum Cyrus constituit, etiã hoc tempore eodem modo omnes quæ sub rege sunt custodiæ similiter asseruantur. Omnes autẽ principum ianuæ identidem celebrantur, ædesq́; omnes & magnæ & paruæ simili ratione habitantur: atq; omnibus uiri optimates præferuntur, in consessu præsertim, omniaq́; itinera eodẽ modo constituta sunt, & omnibus summatim cõprehenduntur multæ actiones, cũ pauci sint præfecti. Hæc loquutus

Cyrus ut singulis essent agenda, datisq́; cuiq; uiribus, eos emisit: pronunciauitq́; omnibus ut se pararent, utpote quòd in proximum annum in expeditionem cundum foret, faciundusq́; census & uirorum & armorũ & equorum & curruũ. Considerauimus hoc præterea quod Cyro autore, ut aiunt, hac quoque tempestate perdurat. Soluit enim uir annuatim semper exercitum secum habens, quò si cui satraparum auxilio opus sit, auxiliũ ei afferat: sin aliquis contumelia utatur, ut eum ad suauitatem redigat. Quòd si quis negat aut solutionem tributorũ, aut inhabitantium custodiam, aut ut ager colatur, aut aliud quicquam eorum quæ sint constituta reliquerit, ut hæc omnia disponat, modereturq́;: sin id minus queat, regi ut nũciet. Quod rex audiẽs, cõsultat de eo qui inordinatè quid egerit: & qui sæpe dicuntur regis filius descendit, regis frater, regis oculus, et quandoque minimè apparent, hi sunt regij quæsitores. Amouetur enim eorũ quisque dum rex iusserit. Insuper didicimus aliud Cyrum excogitasse ad imperij magnitudinem, ex quo celeriter sentiebat quomodo ea haberent quæ permultum etiam distarent. Cum enim considerasset quantum itineris equus faceret die equitans quantum sat esset, fecit equorum stabula tantundẽ distantia, in quibus equos constituit, & qui equorũ diligentiam haberent. Virumq́; quolibet in loco ordinauit, qui aptus esset ad accipiendas literas quæ ferebantur, easq́; tradendas: quiq́; reciperet equos defatigatos atque homines, recentisq́; alios mitteret. Interdum etiam ferunt ne noctes quidem sufficere huic itineri, sed diurno nuncio nocturnum succedere. Quibus rebus ita gestis, aiunt quidã hoc itineris uelocius perfici quàm gruum uolatum. Quòd si

hoc

hoc mentiuntur, illud certè manifestũ est hanc pedestrem profectionem uelocissimam esse humanorum pedestrium itinerum: & quodque bonum ubi sit quamcelerrimè intellectum, quamcelerrimè etiã curari. Sed ubi annus praeterijt, coëgit Cyrus exercitum suum ad Babylona, cui fuisse fertur equites ad centum uiginti millia, currus falcatos ad duo millia, pedites uerò ad quingẽta uiginti millia. Vbi uerò hæc parasset Cyrus, mouit hunc exercitũ, quo fertur subiugasse gentes eas omnis, quæ ab ineunte Syria habitant usque ad mare rubrum. Postea uerò expeditio facta dicitur in Aegyptũ, subiugasseq; Aegyptum. Exhinc imperium terminauit Cyro ad orientem rubrum mare, ad septentriones pontus Euxinus, ad occidentem Cyprus & Aegyptus, ad meridiem Aethiopia. Horum autem metæ aliæ propter calorem, aliæ propter frigus, aliæ propter aquam, aliæ uerò propter ariditatem sunt cultu difficiles. At Cyrus in harum medio uitam agens, tempore hyemali degebat Babylone septẽ menses: hæc enim regio clemens est. Per ueris autem tempus tres menses degebat Susis, in æstatis autem uehementia menses duos agebat Ecbatanis. Sic autẽ Cyrus dum faceret, ferunt eum per calores et frigora degere semper solitum in uerno tempore. Et usqueadeò homines erãt in eum affecti, ut omnis gens deterius habere uideretur, nisi ad Cyrum misisset quod pulchũ eis in regione uel oriretur, uel nutriretur, uel arte excogitaretur. Omnis etiam urbs identidem, omnisq; uir priuatus fieri sanè diues uidebatur, si quid Cyro largiretur. Etenim Cyrus à singulis ea accipiens quibus dantes abundabant, ea retribuebat quorũ eos esse inopes sentiret. Verùm cum ita æuum processisset Cyrus, iam admodum senex uenit in

Persas anno septimo sui imperij, cuius pater materq; iandiu, ut par erat, diem obierant. Atque Cyrus sacrificauit uictimas legitimas, duxitq; chorum Persis more patrio, et omnibus tribuit dona, ut consueuerat. Cumq; dormiret in regia, uisus est ei aduenisse melior quidã quàm natura humana, eiq; dixisse: Para te, ô Cyre, iam enim abis ad deos. Quod somnium intutus excitatus est, propeq; intelligere est uisus uitæ exitum adesse. Itaq; hostijs continuò captis, eas sacrificabat & Ioui patrio, & Soli, & alijs dijs in cacuminibus, ut Persæ sacrificant, ita orans: Iupiter patrie, ac Sol, dijq; omnes, hæc accipite & ultima sacrificia multarum pulchrarumq; rerum gestarum, & gratiarũ dona, quòd significastis mihi & in sacris, & in signis cœlestibus, & in augurijs, & in rumoribus, & quæ agẽda erãt, & quæ non agenda. Multa autem uobis gratia, quòd & ipse noram diligentiam uestram, & nunquam in rebus secundis super hominem sum elatus. Peto autem à uobis, ut detis etiam nunc filijs quidem meis, & uxori, & amicis, & patriæ felicitatem. Mihi autem quale dedistis æuum, talem detis etiã uitæ exitum. Quæ Cyrus cum fecisset, domumq; reuertisset, uisus est suauiter quiescere, cubuitq;. Sed ubi hora iam erat, eum adeuntes qui cõstituti fuerant, iubebant ut lauaretur. Ad quos respondit, libenter se quiescere. Rursus hi constituti cum tempus esset, cœnam apposuerunt. At Cyrus animo cibum quidẽ non appetebat, sed uisus est sitire, bibitq;, & suauiter quidem. Sed ut postridie eius diei, ac die item tertio hæc item ei accidissent, filios uocauit: hi enim sequuti eum fuerãt, & erant in Persis. Vocauit præterea amicos magistratusq; Persarũ, quibus omnibus præsentibus loqui cœpit in hũc modũ: Filij mei

Oratio Cyri.

mei charißimi, & uos amici omnes qui hic adestis, uitæ fi nē adesse iam mihi ex multis equidē rebus perspicuè cognosco. Vos autem decet cum obiero, omnia & dicere & facere, perinde atque felicitatem adeptus sim. Ego enim & cum puer essem, quæ in pueritia honesta existimãtur, eorum mihi uideor fructum consecutus: & ubi exceßi in ephebos, adolescentiæ honestate, & perfectus uir factus, quæ in uiris honesta sunt, his sum perfructus. Et cum unà cum ætate procederē, mihi auctas cognoscere uisus sum uires meas. Itaq; senectutē meam nunquam sensi esse mea factam iuuenta imbecilliorem. Neque aliquid aut cupisse aut aggressum me noui, quod minus mihi contigerit: undiq; amicos meos per me factos esse felices, hostes uerò à me actos in seruitutem. Atque meam patriã, quæ antea in Asia nullum habebat imperium, nunc præ cæteris relinquo honoratam. Quæcunq; adeptus sum, eorũ nihil noui minus mihi seruari. Et superius quidem tempus ita geßi, ut optaui. Cum metus autē me comitaretur, ne quid in futurum uel uiderem, uel audirem, uel paterer molestum, is me non sinebat prorsus esse magno elatoq; animo, neq; lætari absolutè. Nũc uerò si moriar, relinquo uos filij uiuos, quos dij immortales dederunt mihi. Relinquo etiam patriam & amicos feliciter agentis. Quare quî ego minus iure memoriam beatitudinis in omnem ætatē consequar? Est autem à me declarandum, cui regnum sim relicturus, ne id si ambiguũ sit, negocia uobis præbeat: equidem uos, ô filij, ambos æquè amo. Verùm & cõsilio prouidere, & ducem relinquere tēpus uidetur esse hoc ei imperio, qui & prior est natus, & rerum plurium consentaneè peritus. Institutus autem est etiam ita ipse & à mea & uestra

patria senioribus, non solum fratribus, uerumetiam ciuibus & incedendo, & sedendo, & dicendo cedere. Atque uos ego filij, ita initio institui, ut & seniores honoraretis, & honoraremini à iunioribus. Quare ita admittite quæ à me dicuntur, ut & uetera & usitata & legitima. At tu quidem, ô Cambyses, regnum habe & dijs dantibus & meipso, quantum in me est. Tibi uerò, ô Tanaozares, satrapæ esse do & Medorum & Armeniorum, & tertium Cadusiorum. Hæc uerò dans tibi, existimo imperium quidem maius atque regni nomen seniori filio reliquisse, at felicitatē tibi cum minore molestia. Qua enim humana lætitia cariturus sis, haud equidem uideo: quin omnia tibi sunt affutura, quæ uidentur afficere homines uoluptate. Sed cupere res factu difficilioris, ac multum esse solicitū, neque posse quietem habere qui stimuletur æmulatione rerum à me gestarū, & insidias tendere obijciq; insidijs, hæc necessariò magis illum qui regem gerit, quàm te consequantur: quæ quidem ipsa, ut perspicuè nosti, multas ei qui lætari uelit, præbēt occupationes. Quare, quod etiam te Cambyses minimè latet, non est aureum hoc sceptrum quod regnū seruet, sed amici multi sceptrum sunt regibus uerißimū maximeq; securum. Verùm ne putes homines nasci natura fidos: omnibus enim ijdem fidi apparerent, quemadmodū etiam alia quæ natura gignuntur, omnibus apparent eadem: sed fidos oportet sibi unusquisq; faciat, quorū comparatio nullo modo fit ui, sed beneficentia potius. Itaq; si alios quosdam tentabis regni concustodes efficere, nusquā aliunde prius incipe quàm ab eo qui ex eodem loco natus est. Quare & homines ciues alienis præferendi sunt: & qui unà sunt aliti, ijs qui contubernales

Amicorum copia maximè securum regibus sceptrum.

non

nõ ſunt. Qui autem ex eodem ſemine ſunt orti, & aliti ab eadem matre, & in iiſdem mœnibus adoleuerunt, & ab iiſdem ſunt dilecti parentibus, & eandem matrem eundemq; patrẽ appellant, quomodo hi minus ſunt omnibus propinquitate præferendi? Nolite igitur quæ dij immortales bona admouent ad familiaritatem fratribus, inania unquam facere, ſed ad hæc continuò parate alia amicitiæ opera, & ita ſemper inſuperabilis uobis inuicem futura eſt charitas. Qui fratri prouidet, ſeipſum curat. Cui enim alij, cui frater eſt magnus, adeò bonum ſit ut fratri? Quis alius honorabit uirum qui magnis ſit uiribus ita ut frater? Quemnam timebit quiſquam iniuria afficere, ſi frater ſit magnus, ut fratrem? Nemo igitur te celerius huic audiat, neque alacrius adſit. Nemini enim magis propria ſunt huius neque bona neque mala, quàm tibi. Cogita hæc præterea: Cui gratificeris unde maiora conſequi ſperes, quàm huic? Cui etiam ſi auxilium feras, ualentiorem ſocium belli recipias? Quem præterea turpius eſt non amare, quàm fratrem? Quem omnium pulchrius eſt anteponere, quàm fratrem? Solus quidem, ô Cambyſes, frater eſt, qui ſi prioris habet partes apud fratrem, neque inuidia uenit ab alijs. Quin per deos patrios filij mihi chariſsimi, honorate uos inuicem, ſi quid etiam tunc mihi gratum facere cura eſt uobis. Non enim ſanè hoc uidemini noſſe dilucidè, me nihil amplius eſſe, cum ab humana uita deceſſero. Nam ne nunc quidem animũ meum uidebatis: uerùm ex his quæ ageret, eum eſſe cernebatis. Animos uerò eorum qui iniuriam paſsi ſunt nondũ didiciſtis, quos metus ſceleratis parricidis inijciunt, quas ultrices afflictiones in nefarios immittunt. Vita autem functis putetis'ne

honores fuisse adhuc duraturos, si eorũ animi nullius rei ius haberent? Nullo modo ego filij, ne hoc quidẽ mihi unquam persuasi, ut animus uiuat donec fuerit in corpore mortali: cum uerò ab hoc solutus fuerit, moriatur. Video enim eum corpora mortalia quantum temporis in his sit, uiua præstare. Neq; sanè animus, mea sententia, stupidus est atque insipiens, cum separetur à stupido insipientiq; corpore: sed cũ mens mera ac pura ab eo discreta fuerit, tum etiam consentaneum est ipsam maximè & uigere & sapere. Cum uerò homo dissoluitur, minimè est obscurum abire singula ad cognatam speciem ac suam, animo tamen excepto, qui solus neque dum adest, neque dum abest, uidetur. Cogitate præterea, nihil esse morti somno similius. At hominis animus tum scilicet maximè diuinus perspicitur, & tum futurorum aliquid prospicit: in somno enim, ut uidetur, maximè liber redditur. Quare si hæc ita habent, ut ipse mihi persuadeo, et animus relinquit corpus, uos, ô filij, uerentes animũ meum, facite quæ uos rogo. Quòd si ita non habent, sed manens animus in corpore unà cum corpore interit, deos saltem qui semper sunt, & omnia uident, & omnia possunt, quiq; hunc rerũ omniũ ordinem continent certum & immortalẽ & sine errore, quiq; præ pulchritudine atque magnitudine enarrari nõ potest, hosce uos metuentes nihil usquam impiũ, nihil nefariũ neque feceritis, neque consultaueritis. Et post deos quidem hominũ etiam genus omne, quod semper propagatur, uobis uerendũ est. Nõ enim uos dij in tenebris operiunt, sed opera uestra necesse est semper in propatulo uiuere apud omnes: quæ si pura & sine iniuria appareant, reddent uos inter omnis homines potentißimos. Quòd si quid

Animi diuinitas maximè in somno apparet.

quid iniusti inter uos inuicem cogitabitis, fidei dignitatem apud omnis homines amittetis. Nemo *enim amplius credere uobis poßit, neque si uos admodum eam præstare uelitis, intutus ille quidem eum à uobis iniuria affici, qui necessitudine sit coniunctißimus. Si igitur ego uos satis doceo quales inuicem esse debeatis, bene est: si id minus, saltem ab illis discite qui ante nos fuerunt: hæc enim optima est doctrina.* Multi *enim perseuerarunt in amicitia, parentes quidem cum filijs, & fratres cum fratribus, & horum iam aliqui contraria inuicem gesserunt. Quibus igitur alterutris quæ gessere conduxisse senseritis, hæc si eligatis rectè consultetis.* Et de his quidẽ *iam satis fortasse.* Meum *uerò corpus, ô mihi charißimi filij, cum moriar neque in auro condite, neque in argento, neque in alia re prorsus ulla, sed illud terræ reddite quamprimum. Quid enim hac re beatius quàm terræ misceri, quæ pulchra omnia, bona omnia & gignit & nutrit?* Ego *uerò* et *aliâs me humanum præstiti, & nunc iucundè mihi uideor eius rei particeps fieri, quæ benefica est in homines.* Enimuero *iam, inquit, animus mihi uidetur deficere: unde, ut uidetur, incipit omni ex parte me relinquere. Quare si quis uestrûm aut dextrã meam tangere, aut oculũ meum dum adhuc uiuo intueri uelit, me adeat propius.* Verùm *ubi ego oculos clausero, peto à uobis filij, nemo amplius corpus meum intueatur, neq; uos etiam ipsi.* Atq; Persas *quidem omnis ac socios inuitate ad monumentum meum, qui unà mecũ lætentur, quòd iam securo in loco futurus sum, utpote qui nihil amplius mali patiar, neq; si cum dijs fuero, neq; si nihil amplius sim futurus. Quicunq; autem uenerint, hos his beneficijs affectos, quæcunque existimatis*

in homine esse felici, dimittite. Et hoc ad postremum de me memineritis: si in amicos benefici fueritis, poteritis etiam plectere inimicos. Ac ualete filij charißimi, matriq́; hæc nũciate uerbis meis: & qui hic adestis, & qui abestis amici, ualete omnes. Hæc locutus, cum dedisset omnibus dextram, oculos clausit, & ita diem obijt. Quòd pulcherrimum quidem ac maximum regnorũ omnium Asiæ Cyri fuerit regnum, ipsum de se testimonium præbet. Terminos enim habuit ad orientem mare rubrum, ad septentriones pontum Euxinum, ad occidentem Cyprum & Aegyptum, ad meridiem Aethiopiam. Id autẽ imperium cum tanta esset magnitudine, una Cyri sententia gubernabatur, qui etiam ipse subditos suos æquè ac filios & honorabat & colebat, & Cyrum subditi perinde quasi patrem uenerabantur. Vbi Cyrus excessit è uiuis, continuò ipsi filij inter se dißidere, continuoq́; urbes ac gentes defecere, sicq́; in deterius omnia uersa sunt. Quòd autem uera à me narrantur, incipiam à rebus diuinis hæc docere. Noui enim & regem prius, & qui sub rege essent, etiam his qui ultima scelera perpetrassent, siue iusiurandum iurati essent, inuiolatum præstare, siue dextras dedissent, constantißimè obseruare solitos. Quòd si minus tales fuissent, & huiusmodi de se opinionem non præbuissent, ne unus quidem credidisset eis, quemadmodum nunc nemo amplius credit, posteaquam cognita est eorũ impietas: sic utinam neq; tunc illi credidissent qui duces unà cum Cyro ascenderunt. At hoc tempore, qui priori de ijs opinioni adhibita fide ubi credidissent sese, ad regem acti, obtruncati sunt. Multi etiam eorum barbarorum qui unà militarunt, alij alijs decepti suasionibus periere. Multi præterea etiã

ijs in

Terminus Regni Cyri

ijs in rebus nunc sunt deteriores. Antea enim si quis aut periculum subijsset pro rege, aut urbem gentem'ue in seruitutem egisset, aut aliud quicquam pulchri boniue ei per egisset, hi erant qui in honore habebantur. At nunc etiam si quis, quemadmodum Leomithres, uxorem ac liberos amicorumq́; filios obsides apud Aegyptum liquisset, isq́; maximum iusiurandum iuratus foret, essetq́; id transgressus, quò uideretur aliquid emolumenti fecisse regi, hi sunt qui maximos honores præmij loco habent. Hæc igitur uidentes Asiatici, omnes ad impietatem & iniustitiam uersi sunt. Quales enim fuerint præfecti, tales etiam qui sub ipsis sunt, frequentius fiunt: ob eamq́; rem maiore utuntur licentia nunc quàm antea, præsertim circa pecunias, ut sunt iniustiores. Non enim eos solùm qui magnis se delictis fecerunt obnoxios, sed iam hos item qui nihil fecerunt iniustè, comprehensos cogunt nullo iure pecunias soluere. Quo fit, ut nihilo illi minus qui uidentur esse ditißimi, quàm qui multa per iniustitiam deliquerunt, in metu sint, adeò ut neque in manus hi ire uelint potentiorum, neque audeant conuenire cum exercitu regio. Igitur quicunque bellum cum ijs gerat, omnibus licet in regione ipsorum sine pugna uenari, utruncunque uelint propter illorum tum impietatem erga deos, tum iniustitiam erga homines. Mentes igitur eorum ita sunt omnino nunc deteriores quàm antiquitus. Quòd autem ne corpora quidem exercent, ut antea consuerunt, nunc item hoc exponam. Lex erat apud eos neq; spuere, neq; mucum facere. Est autem manifestũ hæc eos lege sanxisse, non quia parcerẽt corporis humori, sed quoniã uellent per labores ac sudorem reddere corpora solidiora. Hoc uerò tempore

non spuere quidem, neq; emungi adhuc perdurat, sed labori nusquam studetur. Atqui antea erat Persis legitimũ comedere semel, quò toto die uterentur & circa res gerendas & circa labores: hac uerò tempestate semel cibum capere adhuc permanet, sed uesci incipientes quemadmodum qui summo mane prandent, ad illorum usq; tempus comedentes potantesq; degunt, qui extremo uesperi cubant. Erat autem his legitimum, ne urcei importarentur in symposia, quippe qui putabãt si minus nimis potarẽt, minus corporibus ac mentibus prosternerẽtur. Hac uerò tempestate quòd urcei non importentur, adhuc permanet: tantum autem bibunt, ut pro importandis urceis ipsi exportentur, quoniam nequeant amplius erecti egredi. Atqui ille quoq; mos patrius ijs erat, ut dum iter facerẽt, neq; comederent, neq; biberent, neq; horum gratia quicquam rerum necessariarum facerent, quod paterêt: nunc autem ab ijs abstinere adhuc perdurat, sed itinera faciunt adeò breuia, ut minimè sit mirandũ quòd à rebus necessarijs abstineant. Atqui ad uenationem quoque toties antea exibant, ut pro exercitatione uenationes satis essent & ipsis & equis. Sed ubi Artaxerxes rex, & qui ei erant familiares, redditi sunt uino inferiores, non amplius eodem modo, neque ipsi egrediebantur, neque alios ducebant ad uenationes: quin potius si qui laboris studiosi atque industrij unà cum suis equitibus simul uenarentur, liquidò ijs inuidebant, & ut seipsis meliores oderant. Præterea puerorum institutio ad uenandum adhuc perdurat, sed disciplina & meditatio equitandi extincta est: quoniã eò non eunt, ubi antecellere uideantur. Et quoniã pueri cum illic antea lites audirent pro iure iudicari, uidebantur discere

iustitiam,

ustitiā: & hoc omnino conuersum est, quoniam certò ui dent eos uictores utri plus dederint. Sed eorum uim quæ è terra oriuntur, pueri antea discebāt quò utilibus uterentur, & à perniciosis abstinerent: nunc uerò uidentur hæc discere, quò mala quamplurima perpetrēt. Nusquam igitur plures quàm illic, neque moriuntur, neque corrumpuntur ex uenenis. Quinetiam multò nunc delicatiores sunt, quàm Cyri temporibus. Tum enim adhuc disciplina Persica & cōtinentia utebantur, Medorum uerò stola atque lautitia: sed hoc tempore Persicam constantiā æquo animo uident extingui, at Medorum molliciem diligenter seruant. Declarare autem uolo eorum quoque delicias. Illis enim primùm cubilia non modò satis est substernere molliter, uerumetiam lectorum pedes in tapetibus locant, ne pauimentum renitatur, sed ut tapetes cedant. Insuper quæ ludo iaciebantur ad mensam, & quæcunque reperta sunt antea, eorum nihil ablatū est, sed & noua semper excogitātur, & obsonia identidem: etenim utrarunq; harum rerum noui artifices cōparantur. Insuper hyeme non solum his satis est caput & corpus atque pedes tegere, sed extremis manibus chirothecas crassas habent, & grandioris anulos. Ac æstate quidem non his satis sunt, neque arborum, neq; saxorum umbræ, sed in his umbras alias homines molientes eis adstant. Vtq; pocula quāplurima habeant, hac re gloriantur. Quæ si iniustè comparata sint, id nulli sibi dedecori ducunt: in illis enim & iniustitia lucriq; turpitudo lōgè est aucta. Atq; antea patrius eis mos erat, ne uiderētur tum proficisci pedites alius cuiusquam rei gratia, quàm ut equites optimi fierēt: nunc autem plura in equis strata habent quàm in cubilibus. Non enimita

equitandi curam habent, ut molliter ſedendi. Quæ uerò ad bellum pertinent, quo pacto in his non ſunt conuenienter omnino deteriores quàm antea? Quibus ſuperiore tempore patrium exiſtebat, tum eos qui terram colerent, ab hac ipſa equitatores reddi, qui etiam in expeditionem ibant: tum præſidiarios ſi militandum eſſet, pro regione ſtipendiarios eſſe: nunc uerò qui oſtiarij ſunt, & ciborum obſoniorumq; artifices, & pincernæ, & balneatores, & qui ad menſam apponunt, & qui è menſa tollunt, & qui dormitum agunt, & qui à ſomno excitant, & ornatores, qui & coloribus eos liniunt infricantq;, aliaq; decenter aptant: hoſce omnis qui poteſtatẽ habent, equites faciunt, quò ſibi ſtipendium ferant. Multitudo igitur ex his quoque apparet, & nulla eorũ ad bellum utilitas. Hoc etiam res declarant ipſæ: nam per eorũ regiones hoſtes facilius uerſantur quàm amici. Cyrus enim cum iactum ferentariorum amouiſſet, thoracibus autem & eos & equos armaſſet, & pilum unum cuique dediſſet in manum, cominus pugnam faciebat: ſed hoc tempore neque iactu utuntur amplius, neque congredientes cominus præliantur. Atque pedites habent quidem ipſi crates & mucrones & ſecuris, quemadmodum Cyri temporibus pugnaturi, ſed cominus congredi neque hi uolunt. Nec item falcatis curribus ad id utuntur amplius, ad quod eos Cyrus eſt fabricatus. Cyrus enim cum aurigas amplificaſſet honoribus, bonosq; reddidiſſet, habebat qui in arma impetum facerent. Perſæ autem huius temporis cum ne norint quidem eos qui ſunt in curribus, cenſent ſimilis ſibi qui exercitatione carent eos fore, qui exercitati ſunt. Et hi quidem adoriuntur. Sed priuſquam fuerint inter hoſtes, alij è curribus

ribus ultro excidunt, alij exiliunt. Quo fit, ut iugales aurigis carētes pluribus sæpe malis amicos quàm hostes afficiant. Quoniam nimirum ipsi quoque cognoscunt, qualia sibi proposita sunt belli præmia, remittuntur. Nemoq́; amplius sine Græcis ad bellum constituitur, neq; cum inuicē belligerant, neq; cum Græci agunt contra eos exercitum: sed etiam aduersus hosce didicere cum Græcis bellum gerere. Et ego quidem arbitror, quæ pollicitus sum, ea mihi aliquando esse absoluta. Existimo enim Persas atque Persarum socios & magis impios esse aduersus deos, & magis nefarios in necessarios, & iniustioris erga alios, & ignauioris ad bellum hoc tempore, quàm antea fuerit demonstratum. Quòd si quis secus atque ego sentiat, si eorum is opera consideret, ea inueniet testimonio suo uerba mea confirmare.

XENOPHONTIS DE PAEDIA CYRI, LIBRI OCTAVI ET VLTIMI FINIS.

ROMVLVS AMASAEVS LVDOVICO AVYLAE CAROLI V. CAESARIS Imperatoris intimo cubiculario S. P. D.

D amorē, Ludouice Auyla, in animis hominum excitandum, etsi nihil est uirtutis pulchritudine ualentius, sæpe tamen usu uenire uidemus, ut ea amoris scintilla, quam uirtutis ipsius splendor accenderit, nisi mutuis officijs, & perspicuis beneuolentiæ indicijs foueatur, aut in ipsis amicitiæ primordijs elanguescat, aut ad luminis claritatem segnius emicet. Quare à quo primū tempore tua me eximia indoles, suauissimi mores, incredibile optimarum artium studium, te ut quantum alium neminem amarem, impulerunt, ac mihi egregiam tuam erga me uoluntatē, tua multa & humanitatis plenissima officia declararunt: nihil mihi sanctius, aut solennius esse debere existimaui, quàm ut orientis (ut ita dicam) mutui amoris nostri igniculos, certa quapiam meæ erga te obseruantiæ significatione inflammarem, atque enixè operam darem, ut me qui à te constanter & perpetuò diligerer, nō indignissimum duceres. Quo in genere, cum eos qui amant non ignorarem, eos quos amant, ijs potissimum rebus munerari solere, quas ab illis maximè expeti intelligūt, tibi, quē literarum cupidissimum cognoram, aliquid de studiorum meorū quasi penu depromere cogitabam. Verùm cum de multis, quæ inchoata duntaxat atq; informata habeo, unū aliquid cuperē deligere, quod & ad meum erga te studium testificandum esset appositum, & tibi aptum ac iucundum contingeret: optatissimus tuus à Turcico bello cum Cæsare (quem maiestatis causa nomino) Bononiam reditus, facilè omnem eius delectus mei dubitationē sustulit. Cum enim in primo cōgressu nostro, tibi ego de sequūdissimis Cæsaris euentis essem gratulatus, qui diuina uirtute sua, immanissimum hostem præproperā fugam facere coëgisset, atq; è re nata inter nos mentio facta esset Alexandri, Themistoclis,

Miltiadis,

Miltiadis, Agesilai, Luculli, Pompeij, & aliorum quorundam Imperatorum, quorum fuissent maximè illustres de Asiæ gētibus uictoriæ: quęsisti tu hoc loco, quęnam fuisset illa Græcorū expeditio, quam Plutarchus M. Antonio cum Parthis bellum gerenti, admirationi fuisse scriptum reliquerit: & nunquid Xenophontis, quem ille autorē nominat, de ea libri adhuc extent: exposui ego tibi celebratæ illius Græcorum monimentis historiæ summatim argumentum. Ac cum te eius subtilius cognoscendæ cupiditate incensum animaduerterem, in Xenophontis ipsius libris VII. quos inter iuueniles meas exercitationes, in latinum sermonē conuersos haberem, rem omnē ordine explicatā, prius quàm hinc discederes, me tibi traditurum pollicitus sum. Ac statim è bibliothecæ meæ latebris, in quibus annos amplius XII. rudes, & informes penè contabuerant, eductos, ut in tuo nomine apparerent in lucem, nō magis emisi, quàm extrusi. Quid enim facerem? An qui in huiusmodi aliqua re tibi gratificari ardētissimè cupiſſem, hoc à te gratiam ineundi tempus prætermitterem? præsertim cū tu postea sæpius pro iure tuo me appellaris, & tanquam æris alieni submonueris. Ego uerò, cum quandiu esset hic Cæsar commoraturus incertum omnino esset, malui festinata expolitione in obsequēdo studium & fidem, quàm emendationis maturitate curam & exactam quandam diligētiam tibi meam probare. Quin cum ex sermone etiam tuo suspicari potuissem, ita demum fore tibi hoc quicquid muneris est gratissimum, si posses absoluti iam operis uno tempore complușcula exemplaria habere, libros hosce non describendos (quod famæ fuisset meæ fortasse consultius) sed librariorū formulis exprimendos curaui. Neq; illud omnino me deterruit, quòd paratos uidebam multos, qui aut hanc uertendi operā cōtemnerent, aut melius uerti potuisse dicerent: illis enim quod respondeam in promptu est. Primùm iniquè eos facere qui laborem eum uituperent, per quem maximas & grauissimas disciplinas, facilè qui nō sit rerum omnium imperitissimus, ab interitu uindicatas intelligere possit. Deinde, non posse

iurè id operis reprehēdi, è quo summam aliquando de ueteribus ac recētioribus hominibus multi sibi laudem meruerint. Quanquam attentius consideranti, uideri quodammodo posit ea quæ nunc legantur, maiore ex parte ab aliјs, uel quasi mutuò accepta, uel ex alia lingua in patrium sermonem conuersa. Atq; ut nulla uertentem laus consequatur, mihi bene & præclarè de hominum genere meriti illi uideri solent, qui cum intelligerent operam suam aliјs cōmodiorem, quàm sibi gloriosiorem fore, non grauatè suam paucorum laudem, ut quamplurimorum utilitati cōdonatam uellent, sibi in animum induxerunt. Ad hæc, iurè fortasse nōnullis mea hęc æditio sermonem dederit, si in hoc uno omnes uigiliæ meæ uertantur, ac non tam multa à me scripta domi delitescant, ut quæ conuersa in lucem prodierint, illorum meritò prolusiones ueluti quædam numerentur. Et profectò facilè passurus sum meū hoc consilium reprehendi, si hi ipsi quibus id non probabitur, ostenderint aliquādo, se melius sua, quàm qui uerterūt aliena, pronunciasse. Quòd si minimi fortasse negociј, atque operæ leuissimæ græca in latinum transferre existimauerint, in hac cupio palæstra ut periculū faciant, intelligent profectò multa esse cogitantibus facilima, experientibus suprà quàm dici posit grauia ac laboriosa. Postremò hos homines exoratos uelim, ne molestè ferant, me dum & incomparabili, quo tui incēsus sum, amori indulgeo, & neglectæ fidei crimē redimo, de laude mea non plurimum laborasse. Iam uerò qui melius potuisse dicant, hi ut eadem, qua ipse cum eos uerti fui ætate, à se aliquid melius conuersum, ac nō maiore ocio, uel laxiore tempore elimatum ostendant, uehemēter cupio. Hic est à Cæsaris in hāc urbē aduentu dies opinor quinquagesimus: ex his ipsis diebus, cum primorū aliquot lucem, partim in maximis reipub. negociјs, partim in scholarum publico munere consumpserim, noctium, & succisiuis quidem horis totius operis castigationem elucubraui: reliqui dies librario dati sunt. At maturitatē, & potius cunctationē desiderant, hoc est eódē reuolui. Meum, inquam, studiū & beneuolentiā tibi adolescenti

nobi-

nobilisſimo, atq; omnibus fortunę ac uirtutis ornamentis prædito, quo uno ego in præſentia poterã, & tu maximè cupiebas modo, declaratam quamprimũ uolui; non ſcienter uertendi facultatem longiore ſumpto temporis ſpatio cuique oſtentatam. Verùm cum pluribus quàm in animo habebam, cum hæc ad te ſcribere exorſus eſſem, mei huius uel officij, uel obſequij uituperatoribus, ſi quorũ fortè aculeos meus hic labor exacuerit, reſponderim, ad te iam ornatiſsime Auyla redeo. Munuſculi certè huius mei prima erit ab autore commendatio, in quo te ſpero uel latinè loquente, propter ſummam rerum prudentiam, Socratis diſcipulum: propter orationis copiam & iucunditatem, Atticam Muſam: iam uerò quod ea ſcripſit quibus non ſolum miles interfuit, uerumetiam dux præfuit, & hiſtoriæ fidem, & ſummi imperatoris laudes agniturum. Illud enim hoc loco non dicam, multa te animaduerſurum inter legendum fidei, prudentiæ, tolerantiæ, ac reliquarum uirtutum exempla, quæ facilè uelis & poſsis imitari. Multa item uitiorũ, à quibus te ſemper abhorruiſſe lætere. Vt illud miſſum faciam, magnam tibi uoluptatem afferre poſſe locorum & itinerum deſcriptionem, euentorum uarietatem, illuſtrium præterea hominum mirabiliter expreſſos mores, naturam, conſilia, acta, caſus. Non addam multas etiam caſtrenſes conciones, grauiter & ornatè, ac cum multa & planè Xenophontea iucunditate expoſitas, tibi facilè declaraturas, uel inter armorum fremitus ſuum eſſe eloquentiæ locum. Quæ enim communes ſunt totius hiſtoriæ laudes, etſi in Xenophonte, atq; adeò in his eius libris multum eminent, eas tamen potes èx aliorũ etiam ſcriptorum monimentis cognoſcere. Quod uerò pręter autoris dignitatem, ad munus meum apud te ornandum ualde fore accommodatum duco, primum erit quædam ac maximè germana ſimilitudo illius Græcorum expeditionis cum hac, quę nuper Caroli Cæſaris magnitudinẽ & felicitatem immortalitati conſecrauit. Vtraque enim magno ſanè temporum interuallo, certiſsimo fuit documento, non copiarum numero, ſed militum uirtute: conſilio, non ducum

temeritate: disciplina, nõ impetu ad uictoriam profici. Deinde uerò, quòd cum Græcos leges parua manu infinitum propè Asianorum numerũ sæpius fudisse, neq; tantùm hostium perfidiam, periuria atque insidias ualuisse, quin sola illi uirtute freti, per ignota atque infesta loca, feras & immanes gentes euaserint, atque ad suos in patriam incolumes redierint: in minimè dubiã spem adduci poteris, Cæsarem aliquando minore multò negocio, uindicata Christiano imperio Peloponneso, extorto de impij hostis manibus Byzantio, in Asiam uictrices aquilas illaturum. Atque utinam mi Auyla, & cum hęc spe atque cogitatione complectere, & cum inter illas gentes asiduus, & fidus comes Cęsarẽ sequere, mihi qui incredibilem meum erga te amorem hac æditione indicare uolui, animo uerò ac uoluntate summa, totum me in clientelam & fidem tibi tradidi, uel uiuenti, uel uitæ iam muneribus perfuncto, aliquid suauitatis ac beneuolentiæ tuæ impertiare.

Vale.

Bononia, pridie Kal. Feb.

M. D. XXXIII.

Xenophontis de CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIBER PRIMVS, ROMVLO Amasæo interprete.

ARIVS ex Paryſatide filios duos ſuſcepit: maiorem quidem natu Artaxerxen, minorē uerò Cyrum. Is cum graui affectus morbo, extremum à ſe diem nō longè abeſſe ſuſpicaretur, utrunque filium cum è uita decederet, intereſſe cupiebat. Aderat tūc quidem Artaxerxes. Cyrus è prouincia, cui à patre præfectus fuerat, accerſendus fuit: ei nanq; ciuitatum earum omnium quæ ad Caſtoli campos ſunt, imperiū detulerat. Ac uenit ille quidē quamprimū cum Tyſapherne, quem ſibi amicum putabat, & Græcorum grauis armaturæ peditum trecentorum cohorte, quam Xenias Parrhaſius ducebat. Mortuo uerò Dario, cum ei in regnū Artaxerxes ſucceßiſſet, Tyſaphernes Cyrum apud fratrem criminatur, quòd ei inſidias compararet: cui cum ille crediđiſſet, Cyrum comprehendit. Eum tamen mater deprecatione ſua, certæ necis periculo liberatum, in prouinciam remittit. Tunc Cyrus & periculi, & fraternæ contumeliæ indignitate grauiter commotus, deliberat quonam modo et à fratre deficiat, & eius etiam ſibi regnū uindicet. Et Paryſatis quidem mater, in hunc magis quàm in ipſum iam regnantem Artaxerxen animi inclinatione propēdebat. Ipſe uerò Cyrus eorū qui ad ſe à rege quacunq; de cauſa

uenissent, ita sibi animos conciliabat, ut amiciores multò sibi, quàm regi dimitteret. Præterea *&* ex *barbaris nationibus, quarũ & bellicæ uirtuti, & studijs erga se consideret, multas sibi suo beneficio deuinciebat, &* Græcorum *copias quamoccultißimè (quòd scilicet regem imparatißimum adoriretur) ad se accersebat.* Quoties *itaque singularum ciuitatum præsidia recenseret, toties præfectis earum negocium dabat, ut è* Peloponneso *quamplurimos, quamq; lectißimos homines euocarent, simulans comperisse se eas* Ioniæ *ciuitates à* Tysapherne *clàm solicitari: quæ cum fuissent antea à rege* Tysapherni *traditæ, nuper ad* Cyrum *omnes, præter* Miletum, *defecerant.* Cum *enim* Milesios Tysaphernes *præsensisset nouas res moliri, ex cõsilij eius autoribus partim occiderat, partim exegerat.* Hos *cum* Cyrus *ad se confugientes excepisset, exercitu comparato* Miletum *summa ui, terra mariq; suscepta exulum causa, aggressus fuerat obsidere: quæ sanè obsidio eius quoque in nouo delectu dißimulationem facilè sustinebat.* Qua *etiam de causa miserat* Cyrus *ad regem legatos, qui eum orarent, ut ei qui frater esset, mallet quàm* Tysapherni *eas ciuitates parêre: qua quidem in re neq; matris ei studium defuit.* Atque *his artibus regiæ suspicioni facilè occursum est.* Cum *enim putaret rex contra* Tysaphernem *à fratre copias comparari, non molestißimè ferebat eos inter se armis dißidere, præsertim uerò cũ tributi nomine, pro ijs quas diximus ciuitatibus nihil minus quàm* Tysaphernes *regi* Cyrus *penderet.* Et Cyro *alius etiã delectus habebatur in* Chersoneso, *quæ* Abydi *è regione est, ad hũc sanè modũ.* Clearchus Lacedæmonius *domo eiectus, erat apud* Cyrum *in summo honore: à*

quo

quo cum Daricorum decem millia accepisset, ex Cherso-neso collecta manu, Thracibus qui supra Hellespontum sunt, bellum intulit. Quæ res quòd erat ex Græcorũ commodo, ciuitates Hellesponti ultrò ei ad alendũ exercitum pecunias conferebant: quare & hæ Cyro copiæ clàm confectæ sunt. Aristippus uerò Thessalus hospes eius, cum domi aduersariorum factione premeretur, ad Cyrum confugit: à quo cum pecuniam in bis mille mercenarios milites, & trimestre stipendium poposcisset, quòd ea se manu facilè inimicis superiorem futurum cõfideret, Cyrus pro liberalitate sua in quater mille, & mensium sex ei stipendium detulit: hominemq; incitauit, ut negocium cõficere maturaret, prius quàm ad se eum consultandi causa accerseret. Atq; etiam in Thessalia auxilia ex occulto Cyro alebantur. Eodem sanè tempore Proxenum Bœotium, bello in Pisidas sibi infensos simulato, pro uetere amicitia rogauit, ut ad se cum quàm posset maximo militum numero ueniret. Sophænetum etiam Stymphalium, & Socratem Achæum hospites suos, belli eius nomine quod Milesiorũ exulum causa contra Tysaphernem suscepisset, cum sua utrunq; manu ad se euocauit: neque hi in officio non fuerunt. Cyrus ubi in superiorem Asiam mouere statuit, caussam huius belli eam præ se tulit, quòd Pisidas finibus suis uellet eijcere: atque ob eam rem simulat omnia tum Græcorum, tum barbarorũ auxilia se cogere. Tum Clearcho denunciat, ut ad se quas habebat copias, adducat. Aristippum admonet ut pace cum ciuibus facta, ad se manũ illã mittat. Xeniæ uerò Arcadi, quẽ ijs quos in ciuitatibus singulis habebat mercenarijs præfecerat, imperat ut ad se, firmatis tamẽ præsidio arcibus, cum suis omnibus ueniat.

Eos quoq; qui in Mileti obſidione occupati erãt, ac ipſos etiam exules, ſibi eius expeditionis ſocios adſciſcit: quibus pollicetur confecto ex ſententia quod tunc ſuſcipiebat bello, non conquieturum ſe prius, quàm eos domum reſtituiſſet. Hi uerò minimè inuiti paruerunt: quippe qui non paruam Cyro fidem habebant, ac omnes quidem Sardeis armati cõuenerunt. Xenias collectis omnibus ex urbibus, ad quatuor millia peditum grauis armaturæ: Proxenus cum mille & quingentis, & expeditis quingẽtis: Sophænetus grauis armaturæ mille: Socrates Achæus ferè quingentos adduxere. Paſion Megarenſis cũ ſeptingentis militibus uenit. Hic & Socrates unà in Mileti oppugnatione fuerant. Atque hi quidem Sardibus præſtò fuere. Cum hæc animaduerteret Tyſaphernes, eumq; apparatũ aliò pertinere quàm ad Piſidas arbitraretur, cum equitũ quingentorum comitatu, ad regem quàm potuit maximis itineribus contendit. Vbi rem omnem rex cognouit ex Tyſapherne, & ipſe omnia ad bellũ neceſſaria comparat. Cyrus uerò cũ ijs, quas enumerauimus copijs, Sardibus mouit. Inde per Lydiam tertijs caſtris, paraſangas uiginti duas, quod eſt ad paſſuũ millia octoginta octo, progreſſus, ad Mæandrum amnem peruenit. Cuius cum eſſet latitudo duûm plethrorum, id eſt, paſſuum fermè quadraginta, erat tunc ponte, quem nauigia ſeptem ſuſtinebant, iunctus. Hunc cum traieciſſet, per Phrygiam primis caſtris tricies bis mille paßibus confectis, ad Coloſſas uenit, celebrẽ urbem, magnam & opulentam: ubi cum dies ſeptem cõmoratus eſſet, ſuperuenit interea Menon Theſſalus, cum grauis armaturæ peditibus mille, cetratis, item quingẽtis Dolopibus, Aenianẽſibus, Olynthijs. Inde uerò tertijs

Tertia castra

tertijs castris passuum octoginta millia progressus, Celænas uenit. Vrbs hæc Phrygiæ est, ampla, frequens, & luculēta. Hic Cyri regia fuit, in qua horti feris refertißimi, quas in equo insectabatur, quoties seipsum & equos exercere uellet. Medios hortos Mæander perlabitur, eiusq; fontes in ipsa regia sunt. Idem amnis oppidum quoq; præterfluit. Est etiam regis ipsius Celænis regia in ædito, & situ ipso munito loco, sub arce, ad Marsyæ fluminis fontes. Marsyas etiam urbem præterfluens, in Mæandrum intrat: eius est latitudo pedum uigintiquinq;. Hic Apollinem ferunt à se in tibiarū certamine uicto Marsyæ cutem detraxisse, eamq; in antro ubi fontes sunt, suspendisse, atq; ex ea re flumini nomen inditum. Hoc in loco Xerxen traditum est, cum clade accepta ex Græcia retrocederet, regiam hanc & arcē munisse. Illic Cyrus triginta ipsos dies commoratus est: intra quos Clearchus Lacedæmonius exul, cum peditibus grauis armaturæ mille, et Thracibus cetratis octingentis, Cretensibus sagittarijs ducentis, est eum assequutus. Per eosdem etiam dies Sosias adfuit Syracusanus, cum grauis armaturæ peditibus mille, & cum totidem Sophænetus Arcas. In ijs quos antè diximus hortis, Cyrus Græcorum censum habuit. Censa sunt grauis armaturæ pedites XI. millia, cetrati plus minus bis mille. Hinc secundis castris paß. XL. millia processit ad Peltas celebre oppidum, ubi dies item tres quieuit. Ibi Xenias ludos fecit, Lupercalia: uictoribus præmia fuere strigiles aureæ. Eos ludos ipse etiam Cyrus spectauit. Hinc secundis castris millibus passuū XLVIIII. confectis, Ceramuntem uenit. Ea urbs nobilis est, in Mysiæ finibus. Ab hac tertijs castris millibus passuū CXX. ad Caystri campos, Celænæ Cyri regia.

quæ ciuitas & ipsa frequens: hic dies quinque substitit. Quo in loco cum militi trimestre iam, atque eo maius stipendium deberetur, urgebatur quotidie Cyrus à multitudine, quæ ad eius fores conueniebat. At ille flagitantes spe alebat: neque tamen animi solicitudinem dissimulare poterat, quippe qui neutiquam, cum haberet, pensionẽ differre solitus esset. Interea Epyanaxa, Syennesis Cilicum regis uxor, ad Cyrum ultrò uenit, à qua magnam creditur pecuniam accepisse: quatuor mensium certè mercedẽ militibus dissoluit: ac eam quidem Cilicum & Aspendiorum satellitum comitatus deduxerat. Vulgò quidẽ ferebatur cum Cyro eam familiarius congressam. Hinc secundis castris passuum XL. millia progressus, Thymbriũ uenit. ciuitas & ea celebris. In ipsa quæ huc ducit uia, fons ostenditur, qui Midæ dicitur: eum enim Midam Phrygum regem uino miscuisse proditũ est, cum ad se Silenum pellexit. Hinc secundis castris millium passuum XL. itinere, ad frequentem urbem Tyriæum peruenit, quo in loco dies tres commoratus. Cum interea Cilissa ut exercitum sibi ostenderet uniuersum rogasset, Græcorum ac barbarorum copias in proximo campo hoc modo recensuit. Græcis imperauit, ut suo ritu aciem instruerent, ac suos quisque produceret. Illi in cornua diuisi, quaterni constiterunt. Dextrum Menon tenuit: in læuo suos Clearchus habuit: in media cæteri duces acie stetere. Spectauit Cyrus barbaros primùm: atq; hi quidem in cateruas ac centurias descripti processere: Græcos deinde: ipse curru præteruectus, Cilissa uerò plaustro curuli. Erant omnibus æreæ galeæ, puniceæ tunicæ, ocreæ, & scuta ad splendorem tersa. Cyrus omnia cõspicatus, currum ante aciem susti-

ſuſtinuit, ac Pigretem interpretem miſit, qui Græcorum ducibus ſuo nomine denũciaret, ordinib. imperarẽt, ſcuta ut proijcerent, ac quaſi impreßionem facerent, ita promouerent. Atq; hi quidem militibus quod facto opus eſſet ſignificarunt. Quare ubi claßicum cecinit, cuncti proiectis ſcutis, cum clamore promouerunt: tantoq́; cum impetu excurrerunt, ut non antè ſiſti curſus potuerit, quàm ad tentoria uentum ſit. Ibi cùm barbaris alijs ſanè multis inceßit metus ac trepidatio, tum Ciliſſa ex curuli plauſtro ſe in fugã dedit: forenſis uerò omnis multitudo mercibus relictis dilapſa eſt: at Græci ſe cum riſu intra tabernacula recepere. Regina ſpeciem ac ordinem exercitus eſt uehementer admirata. Ac Cyrus quidem magnam cepit uoluptatem, cum Græcos animaduertit tantopere à barbaris metui. Progreſſus hinc tertijs caſtris millia paß. LXXX. ad Iconium, quæ extrema Phrygiæ urbs eſt, uenit: in qua triduum commoratus, inde per Lycaoniam quintis caſtris nonagintaduûm milliũ paſſuum iter fecit. Agrum uerò eius regionis uniuerſum, quòd hoſtilis erat, Græcis diripiendum tradidit. Hinc Ciliſſam ea uia, quæ breuißima uiſa eſt, Menonis Theſſali cohorti, ipſiq́; Menoni, in Ciliciam deducendam committit. Ipſe cum reliquo exercitu quartis caſtris millibus paſſuũ C. confectis, per Cappadociam Danam, quæ ampla & opulenta urbs eſt, peruenit. Hic quoque triduum eſt commoratus, atque interea Megaphernem Perſam hominem, regis purpuratum, & alium quendam, ſummo inter regios præfectos loco, eo nomine quòd ſibi inſidias feciſſent, interemit. Hinc in Ciliciam traiectionẽ molitur. Anguſti ſunt ad eam aditus, trames uehementer arduus, & uix ſingulis

plaustris peruius: quem certè agmen nullum, si quis prohibeat, ulla ui superare poßit. Ac tunc quidem Syennesis summis in iugis aditus eos custodire ferebatur. Quare in campis Cyrus diem unum constitit: postero uerò die cum renunciatum esset, Syennesin, ubi animaduertisset intra montes Menonem in ipsa iam Cilicia cum suis constitisse, audisset etiam Tamon, cum Lacedæmoniorum, Cyriq; ipsius triremibus ex Ionia profectum, ad Ciliciam appropinquare, è montibus præsidium deduxisse, sine ullo negocio in montes ascendit: ubi deserta Cilicum castra conspicatus, descendit in latè patentes campos, amœnos & irriguos, ac omnifarijs arboribus & uitibus consitos: sesami uerò, panici, milij, tritici, ordei, feracißimos. Eos arduus ab una maris ad alteram partẽ, & præruptus mons amplectitur. Hinc cum millia paß. C. castris tertijs promouißet, Tarsum uenit. magna & opulenta est Ciliciæ ciuitas, & in eadẽ Syennesis Cilicum regis domus. mediam urbẽ præterlabitur Cydnus amnis, cuius est latitudo paß. XL. Ac urbe quidem cum Syennesi ciues omnes deserta, se in montiũ castella receperant: soli remanserant caupones: neq; hi se loco mouerant, qui Solis & Ißi ad mare habitabant. Epyanaxa quidem Syennesis uxor, quinq; ante Cyrum diebus Tarsum peruenerat: in quibus quà in plana è summis montibus descensus erat, manipulos duos de copijs suis Menon amiserat, quos populabũdos erant qui dicerent à Cilicibus cæsos: alij uerò aiebant, in extremo agmine relictos, suos assequi nequisse, quòd scilicet à uia aberrassent, itaq; palantes interemptos. Fuere qui desiderati sunt grauis armaturæ C. reliqui cum Tarsum uenissent, ira ob amissos cõmilitones incensi, oppidũ ac ipsam

regiam

regiam diripuere. Cyrus primùm urbem ingressus, misit qui Syennesin ad se euocarēt. At ille quòd diceret, eā sibi cautionem semper fuisse, ne ad eos accederet, quibus se in firmiorem esse putaret, non prius cum Cyro congredi uoluit, quàm & uxoris suasu adductus, & fide à Cyro data confirmatus esset. Cum essent itaque multa inter se colloquuti, Syennesis Cyro magnam pecuniam ad exercitum alendum dedit. Cyrus illi uicißim munera quæ regibus eximia esse consueuerunt: equum cum fræno aureo, aureum item torquem, Persicum uestitum. Ad hæc in posterum tutos fore ei à suorū populationibus fines recepit, mancipiaq́; redditurū se, ubicunq; ea essent reperta. Hoc in loco Cyrus dies XX. commoratus est, cum milites iam suspicantes se contra regem duci, recusarent longius progredi: neq; enim se eo nomine conductos aiebant. Hic Clearchus suos ui impellere conatus est: at illi & in eum, cum iam agmen duceret, & in iumenta lapides coniecerunt: quo factū, ut penè lapidibus obrueretur. Quare cum iam planè intelligeret se nihil ui profecturum, suos ad concionem uocauit: ac prius cum diu stans collachrymatus esset cum magna militum admiratione ac silentio, ad hunc deinde modum loquutus est: Nihil est milites quod miremini, si animi angor propter præsentem rerum statum. Cyrus mihi quidem hospes est: is mihi exulanti & alios honores habuit, & Daricorum X. millia largitus est: quam ego pecuniam neq; in commoda, neq; in uoluptates proprias effudi, sed eam uniuersam inter uos diuisi. Et primū cum Thracibus bellum gessi, quos uobiscum unà suscepta Græciæ causa, armis sum persequutus: ac eos Græcis colonis agrum eripere conātes, è Chersoneso eiecimus. Vbi

uerò me Cyrus ad ſe euocauit, uobiſcum ad eum ueni, ut cum qua in re opus eſſet, ille me adiutore uteretur, pro multis in me meritis gratiam ei referrem. Iam uerò *cum refugere uos hoc iter animaduertam, ac mihi horum alterutrum neceſſe ſit, uel ut uos prodam, Cyri amicitia utar: uel ut eum ſpe ſua fruſtrer, uobiſcum abeam: etſi haud ſcio an iuſtum cuiquam meum hoc factum uideri poßit, certum eſt tamen uos illi anteponere, & uobiſcum quencunque caſum fors tulerit, æquo animo pati.* Neque *me quiſquam iurè criminabitur, quòd cum Græcos ad barbaros duxerim, Græcis planè proditis, barbarorū amicitiam ſim ſequutus: uerùm cum uos neq; audire me, neque ſequi uolueritis, ego uos ſequar, ego uobiſcum quicquid ceciderit, feram.* Vos *ego mihi patriam, uos amicos, uos ſocios eſſe arbitror: uobiſcum ego ubicunque fuero, egregium me fore, & honoratum confido: à uobis ſi deſeror, ne eſſe quidem poßim, nedum aut amicū iuuare, aut inimicū ulciſci.* Quare *eo animo uos eſſe uelim, ut me, quocunque uos duxeritis, uenturū putetis.* Hæc *cum dixiſſet, milites, quòd negaſſet ſe illis inuitis aduerſus regem profecturum, eius orationē magnopere approbarunt.* Quocirca *à* Xenia *&* Paſione *amplius bis mille, cum armis & iumentis ad* Clearchi *tabernacula tranſierunt.* Hîc Cyrus *magna ſolicitudine ac moleſtia ex re inopinata affectus,* Clearchum *ad ſe accerſi iubet: ille palàm quidem ſe iturum negat: clàm uerò certum ex militibus ſuis nuncium mittit, ac* Cyrum *bono animo eſſe iubet, quòd uti expediret, omnia euentura confideret, ſe modò iterum accerſeret.* Quo *facto, ille iterum ſe uenturum negauit.* Atque *è re nata uocatis cum ſuis, tum aduentitijs ad concionem,*

in hunc

in hunc modum uerba fecit: Iam milites nihil plus hercule nos à Cyro, quàm illum à nobis expectare æquum est: neque enim nos illi milites, qui scilicet eum non sequimur: neque ipse nobis iam stipendium pendet. Atque eum quidem planè scio se à nobis existimare iniuria affectum esse: quare cum accersierit, nullo pacto ad eum mihi eundum putaui: pudet enim me (quod caput est) quòd mihi conscius sum, illum prorsus à me deceptum esse. Deinde uerò & illud timeo, ne cum me cõprehensum tenuerit, meam in se iniuriam iusta uindicet pœna. Vt res igitur se nunc habet, non patitur tempus ut somno nos demus, & ipsos nos ut negligamus: uerùm pro re atq; tempore consilium capiendum, quò aut si hic manendũ putamus, quamminimo cum periculo maneamus: aut si discedendum, quàm tutißimè abeamus, atque interea nobis ut commeatus suppeditent. Neque enim hi si desint, aut militis, aut ducis opera quicquam proficere poßit. Et Cyrus sanè, ut cui amicus est, omni officij genere cuiuis facilè præstat: ita est cui inimicus extiterit, hostis acerbißimus. Habet præterea eas, cum terrestres peditum atque equitum, tum maritimas copias, quas ipsi cernere ac nosse possumus: neque enim, ut mihi uidetur, ita longè ab eo consedimus. Quare tempus monet, ut quod quisque factu optimum ducat, id in medium afferat. Cum dicendi finem fecisset, surrexerunt ex eo numero militum, partim qui pro animi sui sententia uerba fecerunt, partim uerò qui à Clearcho subornati, demonstrabant quæ esset rerum omnium difficultas futura, uel manerent, uel discederent sine Cyri consensu. Ac unus ex his festinatione simulata, censebat primo quoque tempore in Græciam redeundum: ac si

Clearchus dux eſſe recuſaret, alios quamprimum duces deligendos, commeatus curandos (erat autem in barbarorum castris forum) reliqua omnia comparanda: mittendos item qui à Cyro nauigia poſcerent, quibus in patriam reueherentur: ea ſi dare nollet, ducem daret, qui per amicorum fines reduceret. Quòd ſi hunc etiam ſe daturũ negaret, *occupanda eſſe quamcelerrimè montium iuga, ne ſcilicet aut Cyrus, aut Cilices, quorum paulò antè, inquit, opimam prædam aſportauimus, detrimento nos ullo afficiant.* Hæc ille. Tunc Clearchus unũ hoc addidit: Me quidem iubeat nemo hoc imperium capeſſere: multa enim occurrunt, quamobrem id mihi nullo pacto cenſeam faciendum. Ei tamen quemcunq; uos imperatorem delegeritis, pro facultate mea parebo, ut me intelligatis nõ facilè cuiquam hominũ parendi ſcientia cedere. Alius ſubinde eius ſtultitiam reprehendit, qui nauis à Cyro petendas cenſuerit, tanquam uerò aliam ille claſſem comparare non poſſet. Nam quid abſurdius, inquit, quàm ab eo ducem petere, cuius nos expeditionem, quantum in nobis eſt, irritam facimus? Sed fidem Cyri duci habeamus, quis prohibeat quin iubeat Cyrus iuga montium occupari? Ego quidem & nauis quas ille nobis dederit, nõ mediusfidius libenter cõſcenderim, quòd ſcilicet iure timeri poßit, ne cum ipſis nos triremibus demergendos curet. Cur etiã non timeam, quem mihi dederit ducem ſequi? quaſi nos ille eò compingere nõ poßit, unde nulla ſit exeundi poteſtas. Ego uerò, inuito ſi Cyro abeundum ſit, quamocultißimè diſcedendum puutarim. Sedenim hæc mihi planè nugatoria eſſe uidentur: quin potius cum Clearcho idoneos homines ad Cyrũ mittimus, qui percontentur qua in re opera noſtra uti uelit.

uti uelit. Quòd si intellexerimus, à nobis illum nihil plus quàm à cæteris conductitijs postulare, censeo sequamur, neque deteriores ijs simus qui cum illo antè hoc iter ingreßi sunt. Sin res maior, maiorisq́; periculi ac laboris, quàm adhuc fuerit, uideatur: aut ille nos, se ut sequamur adducat, aut si nobis id persuadere nō potuerit, salua amicitia nos abire sinat. Sic enim aut amici ac libentes sequemur, aut tuti discedemus. Ac quid ille quidem ad hæc responderit, legati renuncient: nos uerò tunc ex ipsa re consilium capiemus. Huius est *omnibus probata sententia, ac statim delecti sunt qui cum Clearcho ad Cyrum profecti, quæ à suis mandata acceperant, exposuerunt. Ad ea ille respondit: Audisse se Abrocomā hostem suum ad Euphraten amnem esse, quô poßit dierū* XII. *itinere perueniri: eô se igitur iter habere, ubi si hominem assequatur, de eo se supplicium sumpturū: sin effugerit, eo ipso in loco consilium de reliquo, inquit, capiemus. Hæc lægati suis renunciarunt. At illi tametsi suspicabantur se aduersus regem duci, decreuerunt tamen sequi, stipendium tantum postularunt. quibus Cyrus pristinæ mercedis sesquiplū daturū recepit, nempe ut pro* Darico, *sesquidaricum menstruum acciperent. Quòd eos uerò aduersus regem duceret, ne tum quidem uulgatum est.* Post *hæc secundis castris* M. *paß.*XL. *progreßus, ad flumen* Pharon *uenit, quod quidem in latitudinem paß.*LX. *patebat.* Inde *primis castris* M. *paß.*XX. *ad* Pyramum, *huius nihilo minor stadio latitudo: à quo castris secūdis* LX. M. *paß. cōfectis,* Issum, *quæ* Ciliciæ *extrema ciuitas est, maritima quidem ea, & opulenta, peruenit.* Ibi *triduum cōmoratus est: per quos dies ex* Peloponneso *naues* XXXV. *quarum erat nauar*

chus Pythagoras Lacedæmonius, præstò fuere. Dux earũ Tamus erat Aegyptius, qui ab Epheso Cyri etiam naues XXV. adducebat, quibus ille Miletum obsederat, quòd ea scilicet ciuitas Tysapherni se cõiunxerat, aduersus quẽ Tamus Cyro auxilium tulerat. Fuit in illis nauibus à Cyro euocatus Chirisophus Lacedæmonius, cum DCC. grauis armaturæ militibus, quibus ille Cyri auspicijs imperabat. Ac naues quidem proximè ad Cyri prætorium appulerunt. Eo in loco Græci CCCC. grauis armaturæ, qui Abrocomæ stipendia faciebãt, ab eo ad Cyrũ transiere. Hinc Cyrus castris primis paß. XXV. M. confectis, ad Ciliciæ, ac Syriæ portas peruenit. Harum citeriores muros, qui Ciliciæ finis est, Cilicum præsidium à Syennesi constitutum custodiebat: ulteriores regis ipsius præsidiũ tenere dicebatur. Interfluebat amnis cui Cerso nomẽ, cuius erat XX. paß. latitudo: medium utrorunque murorum interuallum trium erat stadiûm: ui quidem insuperabilis locus: angustißimus erat transitus: muri ipsi ad mare pertinebant, quibus ardua et prærupta imminebãt saxa. In utrisque muris portæ erant singulæ. Hæ fecerunt angustiæ, ut nauis Cyrus accerseret, quò transmissis intra et extra portas armatis, si quos offendisset qui Syriæ portas præsidio tuerentur, ijs ui pulsis, loci difficultatem superaret: neque uerò dubitabat, quin Abrocomas qui magnum exercitum haberet, esset eos aditus defensurus. At ille ubi primũ Cyrum accepit Ciliciam iam tenere, deserta Phœnice ad regem cum CCC. millibus hominum, quos in armis habere dicebatur, se recepit. Ingressus igitur Cyrus, nullo negocio per Syriam primis castris M. paß. XX. itinere, ad Myriandrum, celebrem & maritimam Phœnicum ciuitatem

tatem cõtendit. Erat hic locus totius oræ emporium, quô tunc onerariæ naues quamplurimæ appulerant. Hic Cyrus dies VI. commoratus est. Hinc Xenias Arcadũ dux, & Pasion Megarensis, optima rerum suarum parte in nauim imposita, clàm soluerunt. Id multi ex indignatione factum interpretati sunt, quòd milites qui ab ipsis simulato in Greciam reditu, ad Clearchum perfugerant, quòd aduersus regem proficisci nollent, Cyrus eos à Clearcho detineri pateretur. Cum itaque se ex omnium conspectu eripuissent, rumor increbuit, triremibus eos Cyrum persecuturum. Ac alij quidem, ut capti perfidiæ pœnas darent, cupiebant: alij ne caperentur timentes, eorum uicem dolebant. Hic Cyrus uocatis ad se ducibus, in hunc modum uerba fecit: Itáne Xenias nos & Pasion deseruerunt? Ne tamẽ putent se aut perfugisse, cum me nõ fugiat quô abeant: neq; effugisse, cum triremes mihi non desint, quibus eorum nauigium capere poßim. Sed enim neutiquam eos persequar: neq; cõmittam ut me criminari quisquam posſit, quòd quantisper mecum quis est, eo utor: ubi discedere statuerit, aut captum multem, aut sua eum pecunia spoliem: uerùm impunè abeant: facilè enim patior eos intelligere, maiore me in illos æquitate, quàm illos in me fide, usum esse. Quin & cum eorũ liberos & coniuges Trallibus obsides habeam, nõ tamen illis per me carebunt: uolo enim eos pristinis in me illorum officijs condonatos. Hæc Cyrus. At è Græcis multi, qui antea expeditionẽ eam grauius tulerant, humanitate eius perspecta, libentius multò atq; alacrius consequuti sunt. Hinc Cyrus quartis castris M. paß. LXXX. ad Chalon amnem progreditur. Huius est latitudo paß. XX. magnis uerò ac mansuetis piscibus

refertissimus est, quos Syri sacrosanctos habent, eosq; uiolare: æquè ac columbas, nefas putāt. Vici in quibus castra posuerant, Parysatidi in sumptus fuerant attributi. Eo ex loco quintis castris M. paß. CXX. itinere, ad Daradacis fontes uenit: patet is quà latus est, paß. XX. Erat hîc Belesis Syriæ prætoris regia, atq; in ea horti maximi ac elegantissimi, atque omnium quæ ferunt anni tempora fructuum feracissimi. Hos Cyrus succisis arboribus uastauit, ipsamq; regiā exussit. Tertijs deinde castris M. paß. LX. progressus, ad Euphraten amnem peruenit, cuius latitudo stadiûm est III. Proxima fluuio est magna & opulenta urbs, Thapsacus nomine, ubi dies quinque Cyrus commoratus est. Atq; eo primum in loco accersitis ad colloquium ducibus, Babylonem se aduersus regem ipsum contendere confessus est: quod ut militibus quisq; suis denunciaret, imperauit: eosq; adduceret, ne inuiti sequerentur. Illi uocata concione rem exposuere. Tum milites grauiter commoti sunt, quòd suos duces putarēt, cum id antea multò resciissent, se de industria celasse: se uerò sequuturos negabāt, nisi idem sibi stipendij daretur, quod ijs Græcis antè datum scirent, qui Cyrum ad patrem deduxerūt, cum præsertim nulla illis fuisset proposita pugna, nempe quòd Cyrū pater accersisset. Tum Cyrus singulis argenti minas quinque, cum Babylonem ingressi essent, se daturū recepit: stipendium uerò quantum iam præfinisset, usque dum in Ioniam eos restitutos curasset. Atque huic quidem cōditioni acquieuerunt reliqui. Menon uerò dum anceps esset adhuc omnium deliberatio, neque constaret Cyrum sequuturi essent nec ne, ita propémodum suos est alloquutus: Si me audiatis milites, neque periculo, neque labore

quàm

quàm cæteri maiore efficere potestis, ut Cyrus uobis maiorem quàm cæteris honorem habeat. Quid igitur faciendum censeo? Nempe quoniam Cyrus nunc à Græcis ut se aduersus regem sequantur, uehementer cõtendit, nos ultrò Euphraten transmittamus, atque id antequam cæteri Cyro quicquam in alterutram partem respondeant. Nam si sequi decreuerint, nos illi autores fuisse uidebimur: nobisq́; Cyrus, cum ei tanto maiorem alacritatem præstiterimus, gratiam & habebit, et referet, quod prolixè, ut alius quiuis, facere consueuit. Sin illi secus statuerint, uniuersi domum reuertemur. Ac tunc quidem nobis, ut quorum sit fidem atque officium expertus, utetur præ cæteris: ac uos, siue præsidiorum præfecturas, siue centuriatus, siue aliud quid ex commodo uestro poposceritis, omnia uobis de eius beneficentia polliceri poteritis. Hæc illi facilè approbarũt, ac prius quàm cæteri Cyro responsum darent, transmiserunt. Id ubi Cyrus cognouit, magnam cepit uoluptatem, statimq́; Glun misit qui hæc nunciaret, habere se iam quod in illis summopere laudaret: sibi uerò magnæ curæ fore, ut ab illis laudem mereretur, uel se nõ amplius Cyrum putarent. Quibus sanè uerbis milites hi ad magnã spem erecti sunt, ac ut Cyro omnia felicissimè euenirent, optabant. Menoni quidem ipsi magnifica dona misisse ferebatur. Post hæc & ipse flumen traiecit, quẽ uniuersum agmen consecutũ est: neq; uerò quisquam est altius, quàm ad pectus immersus, cum Thapsaceni affirmarent, neminem antè tam facilè potuisse eum amnẽ pedibus transmittere. Nauigijs enim alios traijcere solitos, quæ Abrocomas in ipsa fuga exusserat, quò Cyro transeundi facultatem eriperet. Quare id diuinitus factũ interpretabantur,

quaſi uerò ipſe amnis ſe Cyro paulò pòſt regnaturo ſubmitteret. Inde nonis caſtris per Syriam M. paß. CC. itinere ad Araxen amnem peruenere. Hic uici erant complures frumēto uinoq́; refertiſſimi, in quibus dies III. frumentandi cauſa commorati ſunt. Hinc per Arabiam, Euphrate ad dexteram relicto, quinis caſtris M. paß. CXL. iter per deſerta loca fecere. In hoc quidem ſpatio campi latè in æquoris modum patebant, abſinthij ex omni parte pleniſſimi: ſed in his & alia ſylua, uel calami, uel cuiuſuis fruticum generis, odoris gratia nihil ab aromatis differebat. Arbor omnino nulla, ferarum ac ſyluestrium auium aliquot genera, onagri, ſtruthiocameli, otides, capreæ, quas equites nonnunquam beſtias inſectabantur. Onagri quidem curſu equos facilè ſuperabant: cumq́; iam ad eos equites proximè acceſſiſſent, ad curſum illi incitabantur: reſtitabant deinde cum abeſſent longius, atque ita ſæpius iterata fuga equitem fallebant: neq; capi ulla ratione potuiſſent, niſi eos equites diuerſis ex partibus urgētes, medios excepiſſent. Erant eorum carnes ſapore nihil ferè à ceruinis differentes, molliores aliquanto. Struthiocamelum nemo omnino capere potuit: tam longè enim modò pedum pernicitate, modò uerò alarū quaſi uelificatione promouebant, ut ſtatim equites deſperata præda inſequi deſinerent. Otidas uerò, qui modò in eas celeriter mouiſſet, non magno negocio capiebat: nihilo enim quàm perdices longius prouolant, & fatigantur celerrimè. Sunt autem carne multò ſuauiſſima. Hinc profecti ad eiuſdem regionis fluuium perueniunt, Maſcam nomine, paß. XX. latitudine patentē: ad hunc urbs fuit, illa quidem magna, ſed deſerta, cui Corſote nomen, quam amnis ipſe undiq;

circun-

circunfluebat. Hoc in loco exercitus triduũ frumentandi causa cõmoratus est. Mox castris decimistertijs M. pass. CCCLX. per deserta progressus, ad dexteram Euphrate relicto, ad Arabiæ portas peruenit. Eo interuallo quàm plurima iumenta fame perierunt: neq; enim aut pabulum aut arbor ulla uspiam inuenta. Tota siquidem regio uasta usquequaq; & inanis. Incolæ asinarias molas circa flumen cædunt, excusasq́; Babylonem deportant, ijsq́; uenditis coëmpto frumento famem leuant. Ac tunc quidem frumenti inopia uehementer exercitus laborabat, neque erat unde emi posset, nisi fortè ex Lydiæ foro, ab ijs barbaris qui sub Cyri erãt imperio: ubi singulæ farinæ capides quaternis siclis uænibant: & siclus obolis septem & semis mutatur: capides binos Atticos chœnicas capiunt: carnibus itaque milites se sustentabant. Et horum sanè castrorũ fuere non parum longa interualla, dum ad irrigua loca & pabuli feracia festinarent. Hic angustam & lutulentã uiam, & idcirco plaustris multò iniquißimã offenderũt: substitit itaq; eo in loco Cyrus cum optimis quibusq; & potentißimis suorũ. Glun uerò & Pigreta iußit, cum barbarici exercitus parte plaustra præ se agere: quod cum illi quasi indignantes lentius facerent, Persarum nobilißimis id negocij dedit. Ibi magnum potuit officij documentũ spectari. Abiectis enim protinus purpureis amiculis, eum quisque in quem incidit locum obtinuit: atq; inde quasi de magna uictoria propositum certamen esset, in aduersum tumulum subiere. Horum multi cum preciosis tunicis & pictis femoralibus, nonnulli etiam cum aureis torquibus & armillis, in mediũ se lutum cõiecere, atque inde opinione celerius, plaustra suis quasi humeris exportarunt. Res au

tem ipsa facile indicabat Cyrũ plurimũ in celeritate spei positum habere, quippe qui nuspiã, nisi fortè cõmeatus, aut necessarij cuiuspiam negocij causa moraretur, existimaretq; quanto magis properasset, tanto se imparatiorẽ regem offensurum: quò uerò plus temporis in itinere consumpsisset, eò copijs fore regium exercitũ instructiorem. Neq; omnino attentius cogitanti nõ erat facilè intellectu, regis imperium finium magnitudine, atque hominum numero plurimũ pollere: propter locorũ autem longinquitatem, ac dispersas opes, celeritate facilè superari posse. Erat trans Euphratẽ magna et opulenta ciuitas, cui Charmande nomẽ: ibi miles quæcunq; opus fuit, mercatus est: & ad eam sanè ad hunc modum traijciebãt. In pelles eas, quibus tabernacula cõtegebantur, fœnum insuebant, suturisq; arctè iunctis, ne aqua posset ad festucas peruadere, his culeis pro ratibus, & ad transmittendũ, & ad cõportandum utebantur: & erat sanè in ea regione uini ex palmulis, ac panici maxima copia. Hoc in loco orta inter duos milites, alterum Menonis, Clearchi alterum cõtrouersia, Clearchus Menonis militem iudicio suo damnatũ plagis mulctauit. Ille cũ se ad suos recepisset, eos in Clearchũ uehemẽter incendit. Cumq; is eodem die ad eam amnis partem, unde traijcientes soluebant, uenisset, atque inde foro perlustrato, equo uehens, ad sua se tentoria cum paucis comitib. per Menonis tabernacula reciperet, aberat Cyrus. Cum enim in extremo agmine iter faceret, nõdum ad eum locum peruenerat. Hic unus de Menonis cohorte, ut fortè ligna diuidebat, transeuntem cõspicatus, in eum bipennem contorsit, quem sanè non attigit. Sed alius subinde atq; alius, deniq; tota multitudo magno cum clamore

more lapides in eum cõiecere: is tamen ad suos incolumis effugit, mox ut arma caperent imperauit, ac grauem quidem armaturam, scutis ante genua proiectis, in subsidijs manere iubet. Ipse cum Thracibus & equitibus, quos in sua cohorte habebat suprà XL. profectus, Thracas de improuiso in Menonis tentoria immisit, ibi omnes conterriti, quin & Menon ipse subita re perculsus ad arma accurrit. Multi uerò incerti quid agerent, trepidabãt. Tum Proxenus, qui suum grauis armaturæ ordinẽ nondũ dimiserat (ut in postremis iter fecerat) in medios scuta proijci iubet: Clearchũ obsecrat, ut ruere desinat. Is enimuero uehementer indignari, quòd cum paulò antè penè lapidibus obrutus esset, suam ille iniuriam adeò leniter ferre uideretur. Iubet itaque eum de medio recedere. Superuenit interea Cyrus, qui ubi rem audiuit, armis sumptis cum paucis, de multis, qui circũ ipsum erant, in medium processit, atque ibi, Clearche, inquit, & Proxene cæteriq; qui nunc adestis Græci, planè quid agatis nescire uidemini: nam si ullam inter uos pugnam cõmittitis, existimare debetis eodem hoc ipso die me prius, uosipsos deinde ad internitionẽ cæsum iri. Quos enim in partib. nostris barbaros esse uidetis, ij uniuersi re inclinata, pro rege cõtra nos acerrimè dimicabunt. Hæc cum Clearchus audisset, impetum compreßit, & utraq; pars armis positis ad suas se cohortes recepit. Hinc uerò cum procederent, ex equorum uestigijs cæterisq; signis coniecturam faciebant, fuisse in illis locis globum plus minus equites bis mille. Et hi quidẽ in ea loca cum excurrissent, quà Cyrus transiturus erat, & pabulum, & quicquid aliud usui futurũ esset, exusserant, ibi Orontes Cyro insidias cõparat. Erat hic regi ge-

nere proximus, rebus uerò bellicis inter Persas cum primis clarus, ac bellum quidem antea Cyro intulerat: sed in fidem ab eo iam receptus pollicetur, sibi si Cyrus mille equites tradidisset, eas equitũ turmas quæ igni omnia corrupissent, aut insidijs circumuentas se necaturum, aut ex ijs equitib. quamplurimos uiuos ad Cyrum perducturũ, prohibiturũq; quò minus reliqua incendãt, aut regi, quæ de Cyri copijs explorata haberent, renunciare possint. Hæc cum Cyrus audisset, existimauit id è re sua magnopere futurum: quare à ducibus singulis iußit eum copiarum partem accipere. Orontes ubi equites præstò sibi fore putauit, ad regem epistolam scribit, se propediẽ cum quàm posset maxima equitum manu affuturũ, imperaret modò ille equitibus suis, ut se tanquam amicũ reciperent. Ei pristinam amicitiã in memoriam redigit: epistolam uerò certo ac fideli (sic enim ipse existimabat) homini, ad regem perferendam tradit. Eam ille ut primùm accepit, Cyro ostendit. Quam cum Cyrus legisset, primũ comprehendi Orontem iubet, deinde accersit in prætoriũ de Persarum numero VII. dignitate & honore apud se longè principes. Ad hæc Græcorum duces iubet grauem armaturam ad se ducere, eamq; in præsidijs circa prætorium locare. Cumq; illi cum III. M. grauis armaturæ peditum præstò fuissent, Cyrus Clearchum in consiliũ adhibuit, quòd sanè & ipsi, & item cæteris Persis, dignitate longè reliquos Græcos anteire uidebatur. Atq; ille quidẽ cum concilium iam dimissum esset, iudicium de Oronte quo factum esset modo amicis narrauit, neque enim id iussus erat reticere.

Oratio Cyri. Aiebat igitur Cyrũ hinc dicendi initiũ fecisse: Vos amici huc accersi iußi, ut de uestra sentẽtia, quod dijs & hominibus

nibus probari possit, de Oronte statuā. Hunc primū pater sub imperio meo esse uoluit: postea uerò cum in regnū frater meus successisset, eius suasu (sic enim ipse mihi confessus est) aduersus me, cum Sardium arcem obtineret, arma cepit: cuius ego bello iniuriā persecutus, effeci ut de cætero ab armis sibi quiescendū putaret, deinde data & accepta fide, in fidem eum et amicitiam recepi. Hæc præfatū, ad Orontē cōuersum dixisse: Num te ego ulla iniuria affeci? Cui cum ille respondisset, prorsus nulla: Atqui, inquit Cyrus, nulla, ut ipse fateris, à me iniuria lacessitus, facta ad Mysos defectione, pro uirili tua fines meos infestos reddidisti? Ita factū est ut dicis, inquit Orontes. Tum Cyrus: Nónne ubi quāto esses potētia inferior nosti, in Dianæ uenisti, atq; ibi deprecando me, ut te pœnituisse putarē adduxisti? fidemq; in posterū dedisti, atq; accepisti? His cum Orontes assensus esset: Qua igitur mea, inquit Cyrus, iniuria commotus, nouas mihi insidias, quas inficiari nullo pacto potes, faciendas putasti? Cumq; ille prorsus nulla respōdisset: Fateris igitur, inquit Cyrus, te planè fuisse in me iniuriū. Et quî, inquit ille, negare possum? Tum rursus Cyrus: Poßis'ne, si tibi nūc ignoscā, et fratri meo hostis, et mihi ipsi fidus amicus esse? Atqui ut maximè essem, quî tibi, inquit, Cyre uideri possem? Tunc Cyrus ad eos qui aderāt cōuersus: Hic quidē, inquit, quæ audistis cōmisit, uestrûm nunc est de eo statuere. Dic tu Clearche primū quid censeas. Tū Clearchus: Hūc ego, inquit, hominē primo quoq; tempore de medio tollendū censeo, ne nobis scilicet ab eo cauendū sit, atq; ut ociosiore animo ab hac parte, de præmijs eorum, qui ultro nobis amici sunt, liceat cogitare. In hanc sententiā & cæteros cōmemorabat Clearchus isse:

quare Cyri iuſſu uniuerſi, atq; in his aliquot eius cognati, hominem zona apprehenſum, paucis quibus id erat negocij datum, ad ſupplicium ducendum tradidere. Tranſeunti, qui antè incolumem uenerari conſueuerant, nihilominus & tunc ad terram Perſico more proni honorem habuerunt. Deductus quidẽ eſt in Artapatæ, cui ex omni apparitorum numero maximam Cyrus fidem habebat, tabernaculum. Neq; poſtea quiſquam eum aut uiuentẽ, aut mortuum uidit, neque quo mortis genere interierit, quiſquam affirmare potuit: alij alia ſuſpicati ſunt. Eius quidẽ nuſpiam ſepulchri ullum extitit ueſtigium. Poſt hæc progreditur Cyrus per Babyloniã M. paſ. XLVIII. Ac cum tertia caſtra poſuiſſet in campis, media ferè nocte copias ſuas, tum Græcorum, tum barbarorum recenſuit: regem enim putabat poſtero primùm die cum exercitu pugnandi cauſa affuturum: ac dextro quidem cornu Clearchum, læuo Menonem Theſſalũ præfecit. Ipſe cum ſuis mediam aciem tenuit. His ita conſtitutis, poſtero die, prima luce, perfugæ à regijs caſtris Cyrum de toto regis exercitu docuerunt. Hîc ille ducibus ac centurionibus Græcorum ad ſe uocatis, cum illis de pugnæ ratione conſilium capiebat, atque hac tunc eos oratione confirmauit: Ego uos Græci, nõ quòd mihi barbarorũ auxilia deeſſent, huc adduxi, uerùm idcirco ueſtra mihi opera utendũ exiſtimaui, quòd uos quemuis barbarorũ numerũ anteire putaui. Vobis igitur uidendum eſt, quo iure ea qua fruimini libertate, & cuius ego gratia uos beatos eſſe arbitror, digni etiã in poſterum habeamini. Hoc enim uobis perſuaſum uelim, me libertatem ipſam multò quàm quæ habeo omnia, ac ſi ea longè eſſent ampliora, pluris facere. Quò uerò, quod cer

taminis

taminis genus uobis subeundum sit, intelligatis, ego uos id planissimè docebo. Barbarorum quidem exercitus magno cum clamore impressionem facit: eam si uos sustinueritis, pudet dicere quales sitis nostros cogituri. Equidem si uiros uos fuisse, & infracto animo perspexero, cum domum redire uolueritis, ita dimittam ut multis fortuna uestra inuidenda sit. Sed profectò efficiam, ut uestrûm plurimi mecum, quàm in patria esse malint. Hic Gaulites qui Samo exulabat, uir in primis Cyro spectatus: Atqui, inquit, Cyre sunt qui dicãt te nunc multa polliceri, dum incertus est & periculosus rerum exitus: ubi uerò rem feliciter gesseris, tibi omnia ex animo dilapsura. Alij, neq; si memineris, & maximè uelis, eas te opes habiturũ, ut singulis quæ promiseris præstare possis. Quæ cum accepisset Cyrus: Atenim, inquit, paternum nobis uiri fortissimi, imperium est. Ad austros ad ea usq; loca, in quibus propter æstus uapores nulli homines habitare possunt. Ad septentriones, quantũ ad maxima usq; frigora terrarum patet: quicquid inter hos fines medium est, totũ in eorum potestate est, quos frater de amicorũ suorum numero illis regionibus præesse uoluit. Quòd si nos uicerimus, amicos ego meos pro illis eorum locorum compotes, uti æquum est, faciam: quamobrẽ tantum abest ut defuturũ sit quod dem, ut magis uerear ne quibus dem desit. Insuper Græcis auream etiam coronam dabo. Hæc cum illi audissent, & ipsi alacriores redditi sunt, & alijs quæ acceperant renunciarunt. Venerunt autem in eius tabernaculum duces aliquot, & ex Græcis nonnulli, ut ex Cyro nominatim cognoscerent, si uicissent quid præmij laturi essent: quos Cyrus omnes optima spe plenos demisit. Sedenim qui cum

eo tunc sunt congressi, omnes autores erant, ne ipse prælium iniret, sed in extrema acie in subsidijs cõsisteret. Atq; hic Clearchus: Putas'ne, inquit, Cyre tecum fratrem in pugna congressurum? Non mediusfidius, si Darij & Parysatidis filius, & meus, inquit, frater est, hæc ego illi sine pugna eripiam. Ac in ea quidem recẽsione, ex Græcis censa tunc sunt scutatorũ X. millia, & CCCC. Peltatorum duo millia, & CCCC. Ex barbaris qui cum Cyro uenerant C. millia hominum. Currus falcati circiter XX. At in hostili agmine esse dicebantur, militum duodecies centena millia, & currus cum falcibus CC. Sed amplius in præsidijs pro regijs castris instructa erant equitum VI. millia, quibus Artageses præerat. Regij uerò exercitus quadrifariã diuisi: ter centenis hominum millibus singuli duces summa potestate imperabant, atque hi fuere, Abrocomas, Tysaphernes, Gobrias, Abraces. Sed tota ex hac multitudine noningenta tantum millia prælio interfuerunt, & currus cum falcibus C. & L. nam Abrocomas ex Phœnice ueniens diebus V. post pugnam, regem est assequutus, quod cum ex ijs intelligi potuit qui ante prælium à rege ad Cyrum profugerãt, tum ex ijs qui post pugnam ex hostibus capti sunt. Hinc Cyrus unis castris millia paß. XII. cum copijs omnibus Græcorum ac barbarorum instructis processit. Existimabat enim eo ipso die regem prælium commissurum: aberat siquidem hinc non longius quàm quô posset dimidia diei unius parte perueniri, fossa passus alta quinque, treis lata, quæ campos sursum uersum ad paß. circiter XLVIII. millia, usque ad Mediæ muros diuidebat: qua in parte aluei erant à Tigri amne ducti IIII. ingenti altitudine, ac paß. XX. latitudine, per quos frumen-

taria

taria nauigia commodè agi poterant: ac hi quidem aluei in Euphraten influunt. Singulorum uerò aliquanto breuius est IIII. millibus spatium: pontibus hi per interualla iunguntur. Angustus callis inter fossam & flumē medius, ad Euphraten ducebat, non amplior is XX. pedum latitudine. Fossam eam rex munimenti causa agendam curarat, accepto primo de Cyri irruptione nuncio. Sedenim Cyrus cum exercitu ijs locorū difficultatibus superatis, iam intra fossam castra habebat. Ac eo quidem die rex nō prodijt in pugnam, sed appropinquantium cum hominum, tum uerò equorum uestigia cernebantur. Ibi Cyrus uatem Silanum Ambracioten ad se uocatum Daricis ter mille donauit, quòd undecimo die antè, proximis X. diebus regem, cum id ex eo quæreretur, prælium commissurum negasset. Cui Cyrus responderat, non præliaturum certè illum si intra X. dies nō esset congressus: quod si id euentu ipso uerum esse cognouisset, talenta se illi X. receperat daturum. Quare cum X. ipsi dies præterijssent, pecuniam dissoluit. Cum uerò copiæ uniuersæ, rege nihil omnino prohibente fossam transmisissent, & Cyrus & item alij illum pugnandi consilium abiecisse putarunt. Quare iam ociosius postero die Cyrus iter faciebat: quin & tertio iam die ipse curru uectus est, paucis tamē qui quamcelerrimè progrederentur præmissis. Multitudo uniuersa dissipato agmine procedebat, & arma magna ex parte plaustris & iumentis uehebantur. Sub eam uerò horam, qua forū multitudine cōpleri cōsueuit, cū iam locus propè esset ubi castra ponere cōstituerat, aduolat sudāti equo Pagyas Perses, ex ijs unus quib. Cyrus maximā fidē habebat. Vt quisq; ei fit obuius, aut barbarica, aut græca uoce

clamat, adesse regem cum ingenti exercitu, neq; aliter instructum quàm si cōfestim sit signa collaturus. Ibi magna cum Græcos, tum cæteros inuasit trepidatio, cum nihil magis metuerent, quàm ne in dispersos hostis irruptionem faceret. Hic Cyrus loricā induit: cumq; de curru in equum arreptis missilibus desiluisset, alijs denunciauit ut arma caperent, ac suo quisq; loco in acie consisterent: atque illi impigrè constiterunt. Clearchus dextrum cornu proximè ad Euphraten, Menon læuum, mediam aciem reliqui tenuerunt. Proxenus iuxta Clearchum, cæteri deinceps ordine. Græcorum hæc acies fuit. At ex barbaris ad mille equites Paphlagones, prope Clearchū in dextro cornu steterunt: atque eadem in parte Græci omnes qui cum cetris erant. In sinistro uerò Ariæus Cyri præfectus cum reliquis barbaris. Cyrus in principijs, & cū eo equites DC. grandibus loricis omnes, & feniorum munimentis ac galeis muniti: solus Cyrus nudo capite pugnam expectabat. sed & alios aiunt Persas nudis capitibus prælia inire. Equi sanè omnes frontis ac pectoris munimenta habebant: equites ipsi græcis gladijs utebantur. Erat iam meridies, neq; hostes adhuc conspici poterant. Atenim cum iam aduesperasceret, pulueris ueluti globus conuolui cœptus, in modum albicantis nebulæ: atque is paulatim per totum campum mutato iam in atrum colere, se diffudit. Cum uerò propius accessissent, æris primo splendor micare, deinde spicula, ac ipsi etiam militum ordines cerni potuerunt. Erant in læuo hostilis aciei cornu equites albis loricis tecti, quibus Tysaphernes imperare dicebatur. His proximi erant cetrati: succedebat grauis armatura, scutis cratitijs ad imos usq; pedes protecta: Aegyptios esse hos

aiebant.

aiebant. Inde equites & sagittarij, atq; hi omnes per gentes descripti singillatim, quadratis agminibus, ac ex omni parte plenis procedebant. Præibant currus, magnis singuli interuallis, qui falcati appellantur: falces his ex dolabris ad imos currus, in obliquum affixæ prominebant, terram deorsum spectantes, quò facilè in quæcunq; incidissent, diuiderent. Consilium etenim fuit ad Græcorũ aciem sternendam, eos primo congressu immittere. Ac Cyrum quidem opinio sua fefellit, quòd Græcos pro concione antea adhortatus fuerat, ut barbarorũ clamorẽ in prima impreßione sustinerent: neq; enim illi cum clamore, sed taciti, ac quoad eius fieri potuit, sedatè, ac æquabili gradu in pugnam processerunt. Ibi Cyrus in principia progressus cum Pigrete interprete, tribusq́; aut quatuor alijs, Clearcho inclamabat ut in mediam hostiũ aciem, qua in parte rex erat, agmen suum ageret: quòd si, inquit, illic uicerimus, tota nobis res cõfecta fuerit. Clearchus etsi mediæ aciei hostilem globum cernebat, atq; ex Cyri uerbis intelligebat mediam aciem in qua erat rex, longè ultra Græcorum læuũ cornu extendi, cum tanto superior numero hostis esset, ut media eius acies longo interuallo cornu læuũ Cyri relinqueret: non potuit tamen adduci, ut dextrum cornu à fluminis ripa introrsum retraheret, cum maximè metueret ne utrinq; ab hostibus cingeretur. Quare id unum Cyro respondit, sibi curæ fore, ut quamcõmodißimè omnia gererẽtur. Interea barbari pedetentim accedebãt, Græcorum uerò ordines quandiu in eodem loco permanserunt, alijs subinde atq; alijs superuenientibus implebantur. Cyrus obequitans modico ab acie interuallo, & suas eminus copias, & hostiles intuebatur. Hunc à Grecorum

ordinibus Xenophon conspicatus, obuiam procedit, rogat, nunquid denunciet: qui paululũ cum hæsisset, renunciari omnibus iubet, in sacris ritè litatum. Dumq; hæc diceret, fremitu inter ordines coorto, causam quæsiuit. Respondit Xenophon, secundã iam tesseram tradi. Hic ille admiratus quis eam prodidisset, quænam esset rogauit: Iupiter, inquit, seruator, & uictoria. Tunc ille: Omen, inquit, accipio, atq; ita esto. Hæc cum dixisset, in suum se locum recepit. Iam uerò tria, aut quatuor ad summũ stadia acies utraq; distabat, cum Græci signo dato priores in aduersos iere: atq; hîc cum longius promouissent principia, posteriores ordines cum laxati fluctuarent, cursu præeuntes consequebantur. Tum clamorem cuncti bellicum sustulerunt, cunctiq; se ad cursum pariter incitarunt. Non desunt qui dicant, ad equos incitandos clypeos hastis percussos. Nullum adhuc telum iactum fuerat, cum barbari equites fuga effusißima terga uerterunt, quos Græci acerrimè insectabantur. Cum tamẽ se clamitantes uicißim monerent, ne nimiam in cursu celeritatem susciperent, atque ut potius ordinibus cõseruatis sequerentur, interea in hostium acie currus temerè, excußis aurigis, partim eorum per hostes, partim per Græcos trahebantur. Hos multi cũ præuidissent, sistebant: fuit etiam qui repentè tanquam in curriculo, perculsus obstupesceret, neq; tamen grauiter fuerit affectus, quando neq; Græcorum alius quisquam, hac in pugna quicquam passus est, præterquam quòd in læuo cornu dicebatur nescio quis sagitta percussus. Cyrus cũ Græcos ex sua aciei parte uincẽtes cerneret, hostemq; acriter insectantes, magnam certè lætitiam cepit: iamq; ab his, qui circa eum erant, rex fuerat salutatus, non tamen cupi-

cupidè est hostem insequutus, sed stipatus conferto equitum D C. globo, quid facturus esset rex expectabat. Illum etenim sciebat Persici exercitus mediā aciem tenere, cum & cæteri, qui barbaris præessent, medium semper inter suos ordines locum obtinerēt: quòd ita se tutiori loco esse putarent, si suorum robore utrinq; muniti essent: simulq; id commodi in ea re inesse, quòd dimidio breuiore tempore, quæ à se denunciari suis uoluissent, utrocunq; perferri possent. Verùm media regiæ aciei pars ultra sinistrū Cyri cornu procurrebat: in hanc ex aduerso nulla facta impreßio fuerat. Quare cum Cyrus regem animaduertisset curuatis ordinibus in eam partem, quæ hoste uacabat, incumbentem, ueritus ne si in longiorem ambitum se explicuisset, Græcorū terga cæderet, in eum cum globo suo inuectus est, ac primo statim impetu regios ordines fundit, VI. hostium millia de cohorte prætoria in fugam uertit, eorumq; ducem Artagesen sua manu occîdit. Vt illi terga uertêre, Cyri manus dum eos urget auidius, iam confidentius ordinem deserit: pauci tamen cum Cyro remanserunt, nempe hi, qui eius contubernales appellabantur. Interea Cyrus regem suo incinctū globo conspicatus, continere se amplius nequit, Video, inquit, hominē: statimq; in eum inuadit, infesta hasta per loricam pectus uerberat. Quod se uulnus Ctesias medicus curasse refert. Ibi hostem incautius ferientem, tragula ex hostili acie, nescio quis Cyrū altè sub oculo uulnerat. Pugnatur utrinq; acriter, dum suum utraq; pars regem protegit. Ctesias quidem, qui ceciderint circa regem, memorat, in illis enim fuit partibus. In his cum Cyrus ipse, tum ex eius cohorte VIII. uiri fortißimi occubuere. Hic Artapates eorum qui cum sceptro Cyri interitus

Cyro apparebant, fidelißimus, posteaquam Cyrum humi iacentem uidit, ex equo descendens, ad eius se cadauer abiecit. Hunc sunt qui dicant, regis iussu supra Cyri corpus iugulatum, alij ipsum sibimet latus acinace cõfodisse: erat enim ei aureus acinaces, ut qui & torquem gestaret, & armillas aureas, ut quiuis ex Persarum optimatibus, cum esset ob fidem ac beneuolentiam in summo apud Cyrũ honore. Hunc Cyrus uitæ exitũ habuit, uir consentienti omnium qui cum eo uixerant iudicio, unus post maiorem Cyrum, ad regnandum imperandumq́; maximè factus. Is primùm cum puer esset, omni puerilium exercitationum genere, & fratri & æqualibus cæterisq́; quibus cum educabatur, præstitit. Nam in Persis Principum liberi ad ipsas regiæ fores erudiuntur, ubi multa illis summæ cõtinentiæ documenta suppeditant, cum nihil unquam fœdum, uel obscœnum aspiciant, aut audiant: cum uerò alios honoribus, probris alios à rege affici uideãt, statim à pueris cum parendi, tum bene imperandi exemplis imbuuntur. In ea se disciplina Cyrus præ cũctis æqualibus suis maximè docilem præbuit: idemq́; senioribus, multò etiam quàm qui inferiore erãt fortuna, promptius parebat: equos studiose alebat, atq; his utebatur scientißimè. In armorum studijs, iaculis, ac sagittis mittendis, tantum consequebatur, ut in eo tyrocinio ac meditatione longo interuallo cæteris anteponeretur. Puber uerò factus, ad uenationem studiosißimè animum adiecit: in qua pericula unus omnium fortißimè adibat, atq; adeò ut ursum aliquando in se ruentem nihil extimuerit, sed cum eo congressus, ab equo quidẽ fuerit abstractus, & uulnera acceperit, quorum etiam cerni cicatrices poterant: feram tamen peremerit: eumq́;, qui

Principum liberorũ in Persis disciplina.

sibi

ſibi primus in eo certamine auxilium tulerat, perhonorificis præmijs affecerit. Poſtea *uerò quàm* Lydia *ei à patre, magna* Phrygia, *&* Cappadocia, *& eorum omnium qui in* Caſtoli *campos conueniunt, imperiũ decretum eſt, primùm facilè omnibus declarauit, ſe nihil fœderum, pactorum, ac promiſſorum omnium religione antiquius habere.* Quare *eximiam ei fidem cum ciuitates, quæ in eius poteſtate erant, tum alij omnes populi habebant.* Neq; *hoſtes etiam ipſi, ſi quid cum* Cyro *pepigiſſent, ne quid præter compoſitionis ius paterentur, metuebant.* Quam *ob rem ubi* Tyſapherni *bellũ intulit, ciuitates cunctæ ultro, præter* Mileſios, *ad* Cyrũ *defecerunt.* Nam Mileſij, *quòd exulum cauſam nollet negligere, ei ſe credere ueriti ſunt.* Id *enim præ ſe ferebat, ac prædicabat, multóq; magis re ipſa confirmabat, ſe eos ne in aduerſis quidem rebus, atq; afflicta fortuna, quos iam antè in fidem recepiſſet, deſtituturum.* Perſpicuum *uerò omnibus ſemper fuit, id eſſe ei omnium antiquißimũ certamen, ut bene de ſe meritos beneficijs, inimicos nocendi rationibus ſuperaret.* Neq; *ullum ei frequentius uotum eſſe conſueuiſſe, multi prodiderunt, quàm ut tandiu uiuere liceret, donec & amicorum beneficia, & inimicorum iniurias uinceret.* Quare *uni ei ex omnibus ætatis noſtræ hominibus, cuncti mortales pecuniam, urbes, corpora etiam ſua tradere cupiebãt.* Neq; *tamen uerè quiſquam dixerit, improbis ac ſceleratis hominibus impunitatẽ apud eum fuiſſe, cum in eos ſeuerißimè animaduerteret, atq; adeò, ut in militaribus uijs multi paßim offenderentur, quibus uel manus, uel pedes præciſi, uel effoßi eſſent oculi.* Quo *fiebat, ut in toto* Cyri *imperio quietis omnibus ac pacatis, uel* Græcis, *uel barba-*

ris, quicquid ex re commodoq; suo comportarent, tutißima essent itinera. Præ cæteris quidē, militari uirtute præstantibus hominibus maximū honorem habebat. Primam in Pisidas & Mysos expeditionem suscepit: cui cum ipse etiam interfuisset, quos alacriter belli se periculis obijcere animaduerterat, ijs earum quas armis subegisset prouinciarum imperia, & alia item præmia ac munera detulit. Quibus ex rebus efficiebatur, ut fortißimi quiq; fortuna etiā excellerent: contrà uerò timidi & ignaui, nihilo honestiores haberentur, quàm si illis seruitutem seruirent. Quam ob rem nunquam deerāt, qui ultrò se periculis offerrent, modò id Cyrum resciturum putarent. In primis uerò si qui aliquod iustitiæ documentū dedissent, eos sibi Cyrus multò magis locupletandos putabat, quàm quos lucri cupiditate teneri animaduertisset. Hinc meritò & adiumenta rerum gerendarum ei omnia undecunq; suppetebant, & firmißimo ac fidelißimo exercitu utebatur. Duces enim & centuriones non pecuniæ cupiditate, sed uerißimæ disciplinæ amore, quam menstruis stipendijs multò utiliorem ducebāt, ultrò ad eum è Græcia nauigabant: sed neq; ille ijs unquam, qui alacriter imperata fecissent, se ingratum præbuit. Quare uni omnium optimi ac præstantißimi cuiusuis operis adiutores præstò erant. Quòd si quem uideret, aut bono modo rem familiarē augentem, atq; ea in re diligentem & callidū: aut regionem, cui præesset, dum bene eam constitueret, fructuosiorē multò reddentem, nihil ei omnino adimebat, quin eius industriam sua etiam liberalitate prosequebatur. Ex quo & libenter omnes labores suscipiebant, & partis bonis fidenter fruebantur: quo fiebat, ut nemo quantum poßideret, Cyrum

cælaret.

cælaret. Neq; enim cuiquam apertè quærenti inuidebat, sed clàm coactam pecuniam uindicabat. Ac eorũ quidem commodis quos in amicitiam suam recepisset, quosq́; sibi beneuolos, & ad opem ferendam (quodcunq; suscepisset negocium) promptos esse intelligeret, omnium consensu studiosißimè seruiebat: quandoquidẽ cuius rei causa aliorum ipse amicitiam magnoperè sibi necessariam esse ducebat, quò scilicet rerum gerendarũ socios & adiutores haberet: eadem etiam in re amicis, ubi eorum tempora postularent, opitulando gratiam referendam putabat. Dona autem, quæ unus omniũ plurima accipere consueuerat, omnia inter amicos pro cuiusq; uitæ ac temporũ conditione diuidebat. Quin & quæ sibi ornamẽta uel ad belli usum, uel ad elegantiam uestitus mittebantur, elargiebatur. Quo in genere hoc eius dictũ celebratur: Non posse suũ unius corpus ijs omnibus ornari: amicos uerò egregiè ornatos, præclarum se homini ornatum putare. Atenim quòd amicos beneficijs uinceret, cum tantò illis esset potentior, nihil fortasse mirũ uideatur: quòd uerò cura, & in bene de illis merendo alacritate, eosdem longo interuallo superaret, id enimuero mihi laude & admiratione summa dignũ uideri solet. Quoties enim uini, quod esset optimũ & præstantißimum nactus, semiplenos cantharos ad suos mittebat, quòd se nescire diceret, quãdo eo melius nancisci posset? Hoc igitur dicebat is, cui negocium datum esset: Tibi Cyrus mittit, teq́; ut id hodie cum ijs bibas quos maximè diligis, rogat. Quoties semesos anseres? Quoties panes dimidiatos, & huius generis alia mittebat? Quæ qui ferebant, Hæc tibi, aiebãt, Cyrus impertitur, quòd ipsi iucundißima fuere. Quoties in magna pabuli penuria, quòd

Cyri de amicis bene merendi studium.

sibi facilius comparatu esset pabulum, propter pabulatorum multitudinem ac diligentiam, ad amicos mittebat, atq; id equis, ut suis, quibus ueherentur, apponerent hortabatur, ne illi dominos esurientes ueherent? Quoties in uia, multis spectantibus dedita opera ad se amicos uocabat, cumq; illis secretò loquebatur, ut quibus honorē haberet, testificaretur? Quare ex omnibus quos ego audierim, uel Græcis, uel barbaris, neminem statuo plures unquam amicos habuisse. Cui rei & illud documento est, quòd à Cyro, qui sub alieno erat imperio, nemo unquam ad regem defecit, uno Oronte excepto: quem tamen rex dum sibi fidelem putat, Cyro penè, quàm sibi amiciorem inuenit. Ab ipso uerò rege ad Cyrū, bello suscepto, quàm plurimi perfugere, atq; hi maximè regi familiares, quòd uirtuti suæ maiorem à Cyro, quàm ab ipso rege honorem habitum iri putarent. Benè autem cum illo, & præclarè extremo uitæ tempore actum est, quòd & ipse fortiter dimicans occubuerit, ac suorū in se fidem, beneuolentiam, ac constantiam sit expertus: quandò amici omnes, & contubernales pro eo pugnantes ceciderūt, præter Ariæum. Is enim cum in læuo cornu equitatui præesset, ubi Cyrum cecidisse cōperit, integris copijs suis aufugit. Cyro tunc, & caput, & dextera manus abscissa est. At rex cum exercitu hostem insequens, in Cyri castra incidit. Ariæus non prius cū suis fugere destitit, quàm ad ea unde paulò antè discessum fuerat, castra peruenit, quæ sexdecim ferè millia passuum ab eo loco, quo prælium commissum est, abfuerūt. Rex interim cum suis castra diripit, ac Cyri ipsius Pallacam Phocaicam, eximia specie, ac prudentia etiam, uti fama ferebatur, mulierem abducit. Nanque altera natu

minor

minor Milesia, à regia cohorte capta, nuda effugit, seq; ad eas Græcorum turmas recepit, quæ fortè inter impedimenta cum armis steterant. Et illi quidem barbaris castra diripientibus, globo facto acriter restiterunt, multosq́; ex ijs cæcidêre: ac quamuis nonnulli ex ipsis etiam ceciderint, locum tamen suum tutati sunt, mulieremq́;, & cæteros homines, resq́; omnes quæ ea in parte fuerũt, seruarunt. Erat inter regem & Græcos XXX. ferè stadiorum interuallum. Et Græci quidem cum uictos à se omnes putarent, urgebant: Barbari contrà quasi ex omni parte uicissent, se totos ad prædam conuerterant. Vbi uerò & Græci regem cum sua manu ad impedimenta peruenisse cognouerunt, & rex à Tysapherne certior factus est, uicisse sua ex parte Græcos, ac fusos persequi, rex copias suas colligit, & componit. Clearchus & Proxenus, qui loco proximi erant, deliberant, nunquid uniuersis castris opem ferant, an copiarum tantum partem mittant. At rex interea ita suos instruebat, ut à tergo impreßionẽ facturus uideretur: quare Græci collecti, in quam ille partem minaretur, ea aut ui perrumpere, aut hostis irruptionẽ sustinere putabant. Sed ille, quà paulò antè progressus fuerat, extra læuum Cyri cornu, inde retractis ijs qui in pugna ad Græcos perfugerant, & intra suum agmen Tysapherne recepto, retroceßit. Tysaphernes in primo congressu non sanè fugerat, sed cum secundum flumen peltatos Græcorum inuasisset, neminem planè interfecit: quin Græci cum se in duas partes diuisissent, eius cohortẽ cum gladijs, tum mißilibus urgere cœperunt. Imperabat peltatis Episthenes Megalopolitanus, uir cũ primis prudens & fortis: eo factum est, ut Tysaphernes inferior discesse-

rit. In Græcorum uerò castra cum incidisset, ibi regem offendit, quô cum instructo agmine profectus est. Ac ad læuum cornu Græcorum cum propius accessissent, ueriti sunt Græci ne se inuaderent, ac utrinq; explicatis ordinibus circumuentos cæderent: optimum igitur factu uidebatur, si illud ipsum cornu ita porrigerent, ut flumē à tergo haberent. Dum id consilij ineunt, rex in eos haud alia forma aciem dirigit, quàm qua antè congressus fuerat. Illi simulac barbaros ita instructos appropinquare senserūt, per pæanē patrio ritu signo dato, eos multò alacrius etiā quàm antè, adorti sunt. Barbari nusquam impetū sustinentes, effusius multò quàm paulò antè fugam fecerunt. At hi cum usq; ad uicum quendam insequuti essent, paululū substitere: ob eam nēpe causam, quòd regis equestres copiæ, sine ullo peditatu collem qui supra eum uicum erat, tam latè insederant, ut totus ab equitibus teneretur: quare cunctati sunt primùm, quid ageretur incerti. Hic aiunt regale signum agnitum, auream aquilam, in pelta ad summā hastam alligata. Verùm cum subire aduersum cliuum Græci cœpissent, diffugientes barbari quà quisq; poterat, dissipatis ordinibus eum collē deseruere. Quem etsi præsidio nudatū, dilapsis iam omnibus equitibus Clearchus conspicatus est, tantisper tamen milites suos continuit, dum Lycius Syracusanus, & alius quidā, quos speculatū miserat, quæ in colle comperissent, renunciarent. Ac Lycius rediens, hostes nunciat quammaximè citatis equis fugere. Verùm cum iam propè esset ut occideret sol, armis depositis quiescendum putarunt: ac tunc primùm admirari cœperunt, quòd neq; Cyrus, quem perisse ignorabant, neq; ex eius comitatu quisquam iam adesset. Illum tamen uel

hostes,

hostes insequi, uel relictum à tergo statim adfuturum opinabantur. Inter se uerò consultabant, ad eum'ne locum impedimenta adducerent, an uerò in pristina se castra reciperent: placuit postremò in castra redire. Ad tabernacula igitur sua, sub ipsum cœnæ tempus peruenerũt. Et hic diei illius exitus fuit. Offenderunt autẽ cum cæteras multarum rerum copias direptas, tum quicquid poculentum, aut esculentum fuerat: atq; inter hæc plaustra farina uinoq; onerata CCCC. quæ Cyrus reseruabat inter Græcos diuidenda, si fortè exercitus penuria laboraret. Quæ sanè omnia regiæ copiæ diripuerant, eamq; ob rem ex Græcis quamplurimi incœnati pernoctarũt, cum omnes etiam impransi essent. Rex enim se ostenderat, antequam cibi capiendi potestas esset. Atq; hanc quidẽ noctem ad hunc modum egêre.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIBER SECVNdus, Romulo Amasæo interprete.

VEMADMODVM ad se Cyrus Græcorum copias euocarit, suscepta aduersus Artaxerxen fratrẽ expeditione: quẽadmodum deinde prælium sit commissum, ac in eo Cyrus ceciderit, & Græci postremò uicisse se omni ex parte, ac Cyrum uiuere existimantes, in castra reuersi pernoctarint, superiore libro expositũ est. Postero uerò die prima luce cum duces in unũ conuenissent, uehementer admirari cœperunt, quòd neq; nuncium ad se, quid facto opus esset, mitteret, neque ipse

uſpiam in conſpectum prodiret. Quare ijs, quæ reliqua erant, impedimẽtis collectis, uniuerſi armis ſumptis promouere ſtatuerunt, uſquedum ſe cum Cyro cõiungerent. Iam propè erat ut iter ingrederentur, cum ſub ipſum ſolis ortũ Procles Teuthraniæ præfectus à Lacone Demarato genus ducens, & Tami filius Glus uenientes, Cyrum mortuum eſſe nunciarũt: Ariæum uerò cum reliquis barbaris ad ea caſtra fugiſſe unde pridie mouerant: illum dicere, totum ſe eum diem, nec amplius, Græcos opperiri uelle: poſtridie ſi non ueniſſent, in Ioniam ſe unde profectus eſſet, reuerſurũ. Hæc cum audiſſent duces, & item Græci omnes, moleſtiſsimè tulerunt. Clearchus uerò ad illos conuerſus: Vtinam, inquit, Cyrus uiueret: ſed quandò ille mortem oppetijt, Ariæo renunciate, nos quidẽ regem uiciſſe: ut enim uidetis, nemo iam nobis repugnat: quòd niſi uos interueniſſetis, aduerſus ipſum regem cõtendiſſemus. Verum Ariæo pollicemur, ſi ad nos uenerit, ipſum nos in regio ſolio collocaturos: eſt enim penes eos qui prælio uicerint, imperiũ. Cum hoc reſponſo nuncios remittit, cumq́; ijs Chiriſophum Laconem, & Menonẽ Theſſalum, hunc ſanè poſtulantem: erat enim Ariæo & amicus, & hoſpes. Atq; hi ſtatim profecti ſunt. Clearchus uerò quid illi afferrent, expectabat. Interea exercitus ſe in maxima cibariorum penuria ueterinis ſuſtentabat, boues, aſinos, cædens: ac pro lignis utebantur ſagittis & miſsilibus, quæ nõ longè à caſtris, quo in loco pugna commiſſa fuerat, humi iacebant: quæq́; ijs qui à rege perfugerant, Græci adimebant. Non deerant præterea parmæ, & cratitia ſcuta Aegyptiaca, peltæ paſsim plurimæ, & plauſtra inania, ſine iumẽtis, è quibus facto igni, elixis eo die carnibus, famem leuarunt.

leuarunt. Sub eam uerò diei horam, qua forum hominum multitudine refertißimum esse consueuit, à rege & Tysapherne legati uenerūt: reliqui barbari, unus Græcus, Phalynus nomine, qui tunc fortè apud Tysaphernem honestißimum locum tenebat, quòd & rerum gerendarum, & armorum singularem sibi peritiam uindicabat. Hi cum ad Græcorum duces acceßissent: Regem, inquiunt, iubere (quòd scilicet à se uictoria esset, cum Cyrum occidisset) ut sibi arma tradant, & ad regis limina consistentes, experiantur si quid fortè commodi nancisci poßint. Hæc illi. Quæ etsi Græci indignißimè ferebant, Clearchus tamen id unum respondit, non esse eorum qui uicissent, arma tradere: uerùm uos, inquit, prætores, illud his respondebitis, quod honestissimum atq; optimum uobis in mentem uenerit: ego ad uos statim reuertar. Accersierat enim eum ex ministris unus, ut exempta exta inspiceret, ut tunc fortè sacris operam dabat. Ibi Cleanor Arcas, omnium natu maximus, primus respondit, quòd ad se pertineret, malle mori, quàm arma tradere. Thebanus deinde Proxenus: Enim uero, inquit, ego admiror Phalyne, quid sibi cum hac postulatione rex uelit: utrum ne tanquam uictor à uictis arma, an ut ab amicis amicus dona petit? Nam si ut uictor, quid ea opus est petere? cur non inuitis ereptum uenit? Sin mauult ea dono accipere, quid obsecro militibus, ubi arma elargiti fuerint, reliquum fiet? Ad hæc Phalynus: Rex, inquit, se planè uicisse interpretatur: nam & Cyro interempto, qui cum est ei amplius de imperio certamen? Ac uos in potestate sua esse putat, quos in media regione sua, intra difficilimà traiectu flumina interclusos teneat. Eam uerò contra uos hominum multitudinem poßit ad-

ducere, quam si uobis ipse interficiendam tradat, neutiquam tamē poßitis. Tum Xenophon Atheniensis: Atqui ô Phalyne, inquit, nobis, ut uides, nihil boni, præter arma & uirtutē reliquum est. Ac arma quidem quandiu obtinemus, nobis arbitramur uirtutē usui esse posse: illa simulac tradiderimus, ipsorum etiam corporum nos ius omne amissuros. Noli igitur, obsecro te, putare nos ea quæ sola poßidemus bona, cuiquam tradituros: quin his ipsis de reliquis bonis pugnabimus. His auditis, Phalynus subridēs: Tu quidem, inquit, adolescens philosophus, ni fallor, es: & sunt sanè quæ dicis non illepida, uerùm non satis sanus es, si uestram uirtutem regijs copijs superiorem fore putas. Alios quidē rumor fuit demißius multò, & penè effœminatè loquutos, cum dicerent se, ut Cyro fideles fuissent, ita & regi ipsi egregiam operam nauare posse, modò ille se in amicitiam recipiat: nam & in alijs quibusuis expeditionibus, & in Aegypto debellanda, strenuè ipsum adiuturos. Interea Clearchus rediens, nunquid iam legatis responsum sit, rogat. Tum Phalynus: Ex his, inquit, Clearche alius alia dicit. Tu uerò iam quid censeas, nobis explica. Ad hæc Clearchus: Te, inquit, Phalyne libenter uidi, atq; hi etiam, opinor, omnes: nam & ipse tu Græcus es, et nos item omnes quos hic uides. Quare in hoc rerum statu te consulimus, quid in rem nostram esse putes. Agè igitur per deos, eo nos consilio iuua, quod tibi honestißimū, atq; optimum uideatur, quodq; tibi apud posteros laudi futurum sit, cum illi scilicet aut legent, aut audient Phalynum à rege missum, ut Græcos iuberet arma tradere, etsi regis in officio erat, id tamen illis cōsilij dedisse: quicquid enim id fuerit, tibi persuadeas in Græcia prædicatum iri. Hoc sermone

ſermone Clearchus ſe illum inducturum ſperabat, ut diceret, neque ſe putare ex Græcorum re eſſe arma tradere: Græcos uerò ipſos cum legati regij ſententiā noſſent, meliorem exiſtimabat in poſterum ſpem concepturos. Verum multò ſecus Phalynus, atque ille opinatus fuerat, reſpōdit. Ego, inquit, ſi uel tantula ſpes reliqua eſt, fore uos ſaluos ſi bellum regi inferatis, neutiquam uobis ſuadeam arma tradere: ſin ſalutis ſpes prorſus nulla reliqua eſſe poſsit, uos hortor, ut quo poſsitis modo ſalui eſſe malitis. Tum Clearchus: Tu quidem, inquit, ita cenſes: à nobis uerò hæc regi renunciato, arbitrari nos, ſi nos ſibi amicos eſſe malit, multò ei fore utiliores amicos, arma ſi retinuerimus, quàm ſi ea cuiquam tradiderimus: ſin bellum fuerit gerendum, non eſſe difficile exiſtimare, quanto magis conducat arma retinere, quàm alijs tradere. At Phalynus: Nos, inquit, ita ut iubes renunciabimus. Sed & alia à rege ad uos mandata habemus: manentibus hoc ipſo in loco, fœdus: progredientibus uerò, aut regredientibus, ſe uobis bellum proponere. Reſpondebitis igitur & hoc mihi, utrum manentes uos à rege pacem, an uerò diſcedentes bellum malitis, ut habeam quid regi renunciem. Hic Clearchus: Illi, inquit, renunciabis, hac de re idem nobis quod regi uideri. Quid hoc eſt? inquit Phalynus. Si manſerimus, reſpondet Clearchus, pacem: ſin progreſsi aut regreſsi fuerimus, bellum nobis futurū. Dic, inquit ille, apertius, pacem'ne an bellum renuncio? Iterū Clearchus: Pax, inquam, manentibus, progreſsis aut regreſsis bellū. Neq; quid facturus eſſet, ulla ex parte ſignificauit. Ac Phalynus quidē cum collegis profectus eſt. Procles uerò & Chiriſophus ab Ariæo redierunt: apud illum Menon manſit,

Hi retulerunt, Ariæum dicere in Persis multos esse dignitate se longè superiores, qui nequaquam laturi essent se regnare: si ad se uenire uellent, ea ipsa nocte uenirent, prima luce se omnino discessurum. Tum Clearchus: Sic, inquit, ut dicitis, si uenerimus: sin aliter, quod maximè uobis uisum fuerit expedire, illud facitote. Quid uerò facturus esset, neq; his aperuit. His ita actis, sole iam occidente prætoribus & centurionibus ad se aduocatis, in hunc modum uerba fecit: Mihi, uiri fortissimi, deos per exta consulenti, an aduersus regem eundum sit, non est bellè litatum: atq; id opinor consentaneum fuit. Re enim explorata, inter nos & regem Tigrim fluuium esse comperio: atque is non aliter quàm nauibus traijci potest, quæ nobis nusquã suppetunt. Hic uerò commorandi nulla est nobis facultas: desunt enim cõmeatus. At enim ad Cyri amicos si nos conferamus, exta optimè promittũt. Sic igitur facto opus est: pro sua quisq; copia cibum capiat: deinde cum eodem modo quo quiescendi tempus significatur, cornu signum datum fuerit, ad primum protinus signum uasa colligantur: ad secundum, iumenta onerentur: ad tertium, ducem omnes sequantur: atq; ita ut impedimenta secundum flumen sint, armati citerius iter faciant. His auditis, prætores ac centuriones sibi quod ille statuisset faciundum putarunt: atque ex hoc quidem tempore, tacito omnium consensu, ille uniuersis imperauit, quòd nempe solus imperatorijs artibus, quarum cæteri expertes essent, excellere uideretur. Fuit iter quod ab Epheso Ioniæ confecerunt, castrorum quingentenûm nonagenûm ternûm: stadiûm sedecies M. & L. id est, millium passuum uicies centenûm, & amplius centũ, decẽ & octo. Ab eo uerò loco ubi pugnatum est,

tum est, ad Babylonem usq;, stadia esse ferebantur ter M. & LX. passuum millia CCCCVIII. Hinc cum iam primæ se intenderēt tenebræ, Myltocythes Thrax cum equitibus quibus ipse imperabat, circiter XL. ad regem transfugit. Clearchus reliquos dicto audientes habuit, cum quibus media fermè nocte ad prima castra, ad Ariæū, eiusq; copias peruenit. Ibi prætores & centuriones instructam aciem relinquentes, ad Ariæum cōuenere. Vbi inter Græcos & Ariæum, eiusq; optimates fœdus percussum est, neutram partem alteram proditurам, firmam & fidam inter ipsos societatem futuram: Barbari priores iusiurandum conceperunt, se bona fide agmen ducturos. Fœdus ictum est, mactatis super scuto, tauro, apro, lupo, ariete, in quorum sanguine enses Græci, hastas barbari intinxerunt. His ritè sancitis, Clearchus agè, inquit, Ariæe, quando idem est nobis de reditu consilium capiendū, quid obsecro de tota itineris ratione censes? utrum'ne eadem qua uenimus uia utamur? an tibi potior ulla in mentem uenire potest? Hic ille: Si eadem, inquit, reuertamur, fame nos confici necesse est, ubi neq; commeatus ulli nobis, ut proximè, his denis septenis castris suppetant: neque ex agro liceat comparare, cum nuper quacunq; iter fecimus, omnia consumpserimus. Quare uia utendum statuo, etsi longiore, in qua tamen commeatuū penuria multò minus laboremus. Ac primis quidē diebus magnis est nobis itineribus contendendū, quò scilicet à regijs castris quamlongißimè recedamus. Nam si bidui aut tridui ab rege abfuerimus, nō erit quod uereamur ne nos assequi poßit. Cum paruis enim copijs non audebit, cum magna manu nō poterit celeriter insequi. Ad hæc commeatuum penuria la-

Fœderis iciendi mos priscus.

borabit. Hæc, inquit, mea sententia est. Erat hoc consiliũ ad fugam & recessum appositum, ad reliqua inutile. Verùm fortuna melior dux fuit. Vt enim illuxit, iter facere cœperunt, à dextera solem habentes, cum se existimarent sole iam occidẽte ad uicos Babyloniæ peruenturos. Quæ sanè cõiectura nihil eos fefellit. Sub ipsum uerò crepusculum, hostilem sibi equitatum uidere uisi sunt: ob id Græci qui ordinem, ut in longiore uia fit, negligẽtius seruarant, statim in locum suum recurrerunt. Et Ariæus ipse, cum propter uulnus quod in pugna acceperat, plaustro curuli ueheretur, desilijt, ac loricã induit. Idem eius milites fecerunt. Dum hi arma caperent, qui speculatum mißi fuerant, renunciarũt nullos esse in cõspectu equites, iumenta duntaxat pascere: ex quo facilè omnes intellexerunt regia castra non longè abesse, quod item fumus è proximis uicis planum fecit. Ibi Clearchus neq; aduersus hostes progredi tutum duxit, cum fessum de uia, & planè debilitatũ inedia militem esse intelligeret. Neque tamẽ (id cauens ne fugere uideretur) de uia sibi declinandum putauit: sed rectà agmen agens occidente iam sole, cum ijs qui in fronte agminis erant castra locauit. Tabernacula ex ea copia quam rex cæteris direptis reliquã fecerat, sumpta è uillarum tugurijs materia, erecta sunt: ac priores quidẽ continuo ac certo ordine, postremi ut intempesta & obscura nocte adfuere, quo quisque potuit loco decubuerunt. Ac dum se mutuò, ut fit, uocarent, sublatum clamorem hostes audierunt: è quibus qui proximi erant, fugientes tabernacula deseruere. Quod postero die facilè intellectum est: neq; enim aut iumentũ, aut castra, aut fumus ullus in conspectu fuit. Quocirca ipsum regem constabat primo ex-

ercitus

ercitus nostri accessu perterrefactum: cuius rei certa postridie argumẽta extiterunt. Verùm & Græcis timor & trepidatio inceßit, talisq; in castris fremitus fuit, qualis cum subitus terror inciderit, existere cõsueuit. Quod ubi Clearchus animaduertit, Tolmiden Eleum præconẽ ætatis suæ præstantißimũ, quem secum fortè habebat, accersit, ei mandat ut silentio imperato hæc pronũciet: Qui indicarit à quo sit asinus in media arma actus, ei duces præmium argenti talentum decernunt. Ex edicto milites planè intellexerũt inanem fuisse metum, & duces incolumes esse. Sub primam uerò lucem Græcis imperat Clearchus, ut sumptis armis eo ordine aciem instruant, quo in pugna steterant. Quòd uerò scripsi antè, regem pertimuisse, ex eo intelligi etiam potuit, quòd cum pridie sibi arma tradi postulasset, postero die sole oriente de pace legatos misit. Hi itaque cum ad primas custodias acceßissent, ubi duces essent quæsierunt. Quod ubi ducibus est à custodibus renunciatũ, Clearchus qui tum fortè ordines recensebat, custodibus mandat, ut oratores iubeant expectare, quantisper ijs audiendis uacui aliquid tẽporis dare poßit. Postea uerò quàm copias omnes bellißimè instructas animaduertit, atque ita ut ex omni parte densæ phalangis species pulcherrima cerni posset, neq; esset quisquam inermis in conspectu, tum legatos accersi iubet, ac ipse proceßit paululum, globo militum stipatus, armorum ornatu ac forma præstantißimorum: quod & reliqui duces eius monitu fecere. Vbi ad legatos uentũ est, tum rogat Clearchus quidnam uelint. Illi se ut de pacis cõditionibus agerent, uenisse dixerunt: idoneosq; se esse, qui & à rege Græcis, & regi rursus à Græcis, quicquid utraq; pars mandarit, renun-

cient. Renunciate igitur, inquit Clearchus, pugna opus esse: prandium enim nuspiam in promptu est: neq; fuerit quisquam inuentus qui de cõditionibus apud Græcos uerba facere audeat, prius quàm prandium ijs præbeat. Vbi hæc illi audierunt, statim profecti quamcelerrimè redierunt. Quæ res indicio fuit uel regem, uel eum cui hæc à rege cura demandata esset, non longè abesse. Ac illi quidẽ renunciarunt, æqua regi uideri quæ attulissent: quamobrem se adduxisse secum eos homines, quibus ducibus ad eum locum essent peruenturi, unde sibi commeatum compararent, modò ut pax fieret. Tum quæsiuit Clearchus, cum omnibúsne pax futura esset, an cum ijs tantũ qui ultro citroq; commeassent? Cum omnibus, illi responderũt, usq; dum quæ à uobis proposita fuerint, ad regẽ referantur. Hæc illi. Tum Clearchus cum eos paululũ concedere iußisset, de tota re suos consuluit. Quibus statim ac sine disceptatione ulla uisum est compositionem transigendam, ad commeatus comparandos proficiscendũ. Sed enim Clearchus, etsi, inquit, eadem mihi uidentur, non tamen e uestigio responsum à me auferent. Nam de industria cunctabor, quò & legati uereantur ne nobis compositio nõ probetur, & idẽ nostri milites metuant: hoc enim rationibus nostris conducere arbitror. Vbi uerò respondendi maturitas uisa est, se fœdus percussurum dixit, sed ad commeatus deduci se prius iußit. Tunc illi iter ingreßi sunt. Clearchus, etsi paulò pòst fœderis erat cõditiones accepturus, quadrato tamen agmine cõsequebatur, ac ipse quidem in subsidijs erat. Cum uerò in fossas & alueos quosdã aquæ plenißimos incidissent, quos neutiquã sine põtibus traijcere poterant, ex palmis aut paßim humi iacentibus, aut

quas

quas ipsi excidissent, pontes facere aggressi sunt. Ibi Clearchus curæ ac diligentiæ suæ in imperando specimen dedit: cum læua manu hastam, dextera uirgam tenens, quencunq; segnius opus facientem, ex ijs quibus id negocij dederat, animaduertisset, iuberet multatum de medio recedere, alium in eius locum deligeret. Quin ipsemet in cœnū cum descendisset, eius operis suas sibi partes depoposcit. Quod cum cæteri uidissent, dedecori sibi fore putarunt, si non fuissent illius alacritatem imitati. Quare cum eorū tantum, qui annis XXX. minores essent, delectum habuissent, seniores tamen cum illum nullum laboris genus detrectantem uiderent, & ipsi sua munia obierunt. Et Clearchus quidē eo plus celeritatis in negocio conficiendo adhibebat, quòd cum eas lacunas nequaquam perennes esse suspicaretur, iam uerò aquis completas uideret, eo anni tēpore quo agros irrigari nihil necesse erat, id ueritus est, ne rex aquam eam inducendam curasset, quò Græcos itineris difficultate perterrefaceret. Peruenerant iam ad eos uicos, è quibus ducum suorum iussu, commeatus capiendi erant. Frumentum plurimū, uiniq; ex palmulis magnam copiam nacti sunt. Quin & acetum ex ijsdē palmulis decoctis cōditum. Ac palmarum quidem fructus ipsi multò præstantiores ijs qui in Græciam cōportantur, seruis apponebantur. Delectißimi uerò quiq;, & pulchritudine, ac magnitudine admirabiles, colore non multū ab electro differentes, dominis reseruabantur. Hos erant qui siccarent, ac in usum bellariorum reponerent. Mensis quidem ex his suauissimæ epulæ, sed quæ capitis dolorē afferrent. Quin & cerebro, id est, execta ex uiridibus ramis medulla, milites uescebantur, quæ item ipsa capiti molesta erat.

Sed multi præcipuam quandam in eo cibi genere suauitatem admirabantur. Hac extracta, arbor tota exarescebat. Hoc in loco Græci triduum cõmorati sunt. Interea uenit à rege Tysaphernes, & cum eo regis uxoris frater, tres item Persæ, cum magno seruorum numero. Quibus cum Græcorum prætores obuiam uenissent, prior Tysaphernes per interpretẽ ita loquutus est: Ego principes Græci, proximo Græciæ loco habito. Quare cum uos in summas ac plurimas rerũ difficultates incidisse uiderem, præclarè me uestris rebus cõsulere posse putaui, si fortè à rege possem impetrare, ut à me uos in Græciam incolumes reduci sineret. Pro quo cum & à uobisipsis, & ab uniuersa Græcia egregiam me gratiam initurum mihi persuaderem, à rege id pro iure meo petij: cum illi etiam dicerem, me planè ita meritum esse, ut libenter mihi in hoc genere gratificari deberet, cum & de Cyri motu primus eum certiorẽ fecerim. Primus item, atqueadeo cum ipso nuncio copias ei in auxilium adduxerim. Solus deinde ex omnibus qui contra Græcos in acie steterunt, non fugerim, sed per medios hostes euaserim. Deinde cum ipso rege in uestris castris congressus, quô scilicet rex post Cyri cædem penetrarat, barbaros eos qui Cyrũ secuti fuerant, unà cum ijs qui nunc mecũ sunt regi fidelißimis hominibus, in fugam uerterim. Quæ cum exposuissem, se deliberaturum rex promisit. Verùm interea me ad uos uenire iußit, ac quærere quamnam ob causam contra ipsum arma ceperitis. Hic ego uobis ut lenius respondeatis suadeo, quò poßim quæ cupio uestra causa facilius obtinere. Hæc ubi Græci audierunt, paulului concedẽtes, inter se quid respondendum esset consultarunt. Tum Clearchus pro omnibus in

hunc

hunc modum loquutus est: Nos neque in unum conuenimus ut bellũ regi inferremus, neq; contra ipsum prudentes ac scientes uenimus: sed, ut ipse nosti, Cyrus omnibus artibus usus est, quò & uos imparatos opprimeret, et nos huc perduceret. Vbi cum eum maximis rerum difficultatibus circumuentũ uideremus, fuit quod deorum nos, & hominũ pudor adduxit, ne eum in aduersis desereremus, cui in sequundis præstò semper fuissemus. Iam Cyro interfecto, neq; nobis de imperio cum rege ullum est certamen, neq; in eius fines hostiliter inuadimus, nec ipsum occidere uelimus, liceat modò in patriam sine cuiusquam iniuria redire. Quòd si quis nos laceßierit, hũc, dis freti, ut ulciscamur, operã dabimus. Sin fuerit de nobis quisquam bene meritus, nihil certè, ne uicti beneficio uideamur, referendæ gratiæ studio futurum nobis antiquius est. Hæc Clearchus. Tysaphernes uerò: Hæc, inquit, regi renunciabo, rursusq; uobis quicquid ille respõderit. Dum uerò ad illum excurro, de compositione illud maneat, quod antè inter nos cõuenit, ac interim commeatus uobis dabimus. Ac tunc abiens, cum postero die nõ rediret, Græcis nonnihil suspicandum præbuit. Tertio uerò die cum uenisset, se à rege impetrasse dixit, ut liceret Græcos in patriã incolumes reducere: quamuis non defuissent qui aduersati essent, cum è regis dignitate esse negarent, si qui contra ipsum armati uenissent, impunè ab eo discederent. Postremò, ut rem, inquit, paucis absoluam, uobis, ut nunc se res habet, licet nobiscum pacisci. Fidem nos dabimus primũ, tuta uobis fore itinera, per omnes regni partes, ut nihil plus quàm ab amicis uobis timendum sit: deinde uos optima fide in Græciam reducendos suscipiemus. Commea-

tuum copiam faciemus, id si minus præstare potuerimus, tum ex agro quæcunque opus fuerint, uos sumere patiemur. Vos contrà iusiurandum concipietis, quacunq; transieritis, nulli neq; incõmodum, neq; detrimentum ullum importaturos, ac si per sociorum fines iter faceretis: esculenta tantum, & poculenta sumpturos, ubi è foro ea uobis curare non potueritis. Vbi uerò mercandi facultas fuerit, omnia uos empturos. Hæc utrinque iureiurando sancita sunt: dexteræ datæ uicißim. Autores fuere illinc Tysaphernes, & regis uxoris frater, hinc Græcorũ prætores & centuriones. His ita transactis, Tysaphernes ad regẽ inquit excurro: illinc rebus omnibus, quæ ad iter pertinent, cõparatis, confestim adero, uosq; in Græciam deducam, & ipse me in meam prouinciam recipiã. Post hæc Græci eo ipso in loco, & Ariæus coniunctis castris, XX. ipsos dies Tysaphernem expectantes commorati sunt. Interea uenerũt ex Persis ad Ariæũ, cæterosq; qui cum eo erant, cum ipsius fratres, tum cæteri necessarij, qui eos bono animo esse iusserunt: fidem etiam à rege dederunt, quòd Cyrum armis iuuissent, nulli ipsis fraudi futurum; ac præteritas omnes offensiones illum ijs condonaturũ. Hæc Ariæum eiusq; milites ita cõmouisse uidebantur, ut iam Græcorum societatẽ multò negligentius colerent. Quod cum uulgus Græcorũ animaduertisset, non bellè secum agi putarunt: quare cum Clearchum & cæteros duces conuenissent: Quid, inquiunt, hic amplius cõmoramur? An uerò ignoramus regem nihil impensius, quàm nos perditos cupere? atq; ob id maximè, ut reliquos Græcos hoc exemplo perterrefaciat, ne in posterum contra ipsum arma capiant. Ac nunc quidẽ dedita opera hic nos detinet, quantisper

tisper

tisper scilicet eius copiæ, quæ nunc dißipatæ sunt, in unũ coëant. An dubitatis quin ubi coierint, sit in nos impetũ facturus? Quid si fortè nunc, aut fodiendũ, aut muniendũ aliquid curat, quo nos intercludat? Neq; enim quantum in se fuerit, passurum consentaneum est, in Græciam renunciari, nos cum tam pauci essemus, regem in ordinem redegisse, atq; ab ipsius, ut aiunt, ianua, domũ, eius potentiam illudentes, rediisse. Ad hæc Clearchus: Eadẽ mihi, inquit, suspicari in mentem uenire solet: sed illud iam cogito, si nunc discedimus, ne rebellasse contra fœdus uideamur. Deinde uerò commeatus nobis dabit nemo, neq; erit quô frumentatum eamus: ducem præterea itineris neminẽ habebimus. Ad hæc Ariæus, quasi nostro hoc facto commotus, à nobis planè deficiet. Atq; ita non modò nullũ nobis amicum reliquum fecerimus, sed qui antè amici, hi hostes fient. Fluuius quidem nunquis traijciendus nobis sit alius, nescio. Euphraten certè, facilè intelligere possumus, si obsistant hostes, nullo pacto transmitti posse. Quòd si pugnandum fuerit, ecquis nobis est equitatus? at is hostibus plurimus & lectißimus. Quo fiet, ut si uicerimus, illos tamen assequi nequeamus: sin uicti fuerimus, nostrum euadat nemo. Ego sanè regis consiliũ miror, si, cum tam multis modis pro suis opibus ac facultatibus, nos facilimè perdere poßit, nobiscum fœdus feriat, fidem det, deos periurio lædat, fideiq; suæ autoritatẽ apud Græcos & barbaros comminuat. Multa in hanc sententiã cum egisset, Tysaphernes uenit, copiasq; suas secum, uti domum rediturus, adduxit. Cum eo unà Orontes, cum suis itẽ copijs uenit: ac is secum regis filiam sibi matrimonio coniunctam habebat. Hinc duce Tysapherne, & eodem commeatus

uænum exponente, profecti sunt. Vnà etiam Ariæus cum ea barbarorum manu, quæ Cyri fuerat. Atq; hi quidem, & Orontes, communibus castris utebantur. Græci uerò cum barbaros suspectos haberent, seorsum iter faciebant, duces suos sequentes: quocunque locorum peruenissent, castra ponebant, interuallo haud multò minore inter se pass. IIII. M. Ac utrinque, æquè ac aduersus hostes custodiæ adhibebantur: quæ res suspicionem haud leuem in omnium animos immisit. Sæpe etiam qui aut lignatum, aut pabulatum, aut quid aliud quæsitum mittebantur, ab alterutris plagis mulctati redibant, ex quo implacabiles inimicitiæ existebant. Hinc uerò progressi, tertijs castris ad Medeæ muros accesserunt: per cuius etiam interius pomœrium iter fecere. Erant hi coctilibus laterculis & bitumine extructi, pedes XX. lati, C. alti, in spatium ex currentes uti ferebatur M. pass. LXXX. A Babylone uerò non longè hi aberant. Proximis binis castris M. passuum XXXII. confectis, alueos duos traiecerunt, quorum unus ponte, alter nauigijs septem iungebatur. Hi à Pigrete amne ducti fuerant, atque ab his fossæ per totum agrum diducebantur: quarum primæ quæq; maiores, minores mediæ, postremæ nihilo latiores ijs riuulis, quos Græci in panici segetem inducere solent. Hinc ad Pigretem amnem peruenere, à quo quindecim circiter stadia urbs abest Sitace nomine, magna illa & hominum multitudine abundans. Græci in proximo agro nõ longè à pulcherrimis maximisq́;, ac omnifarijs arboribus cõsitis hortis, castrametati sunt: Barbari ipsi trans Pigretem, quaq́; in parte conspici non poterant. Iam uerò cũ à cœna fortè Proxenus & Xenophon pro castris ambularẽt, accedens

nescio quis ab ijs qui pro statione erant, quæsiuit, Clearchum aut Proxenum, ubinam reperire poßit: de Menone nullam mentionē fecit, cum tamē ab Ariæo is missus esset Menonis hospite. Vbi uerò Proxenus se illi indicauit: Me, inquit ille, Ariæus & Artabazus fideles olim Cyro, uobis beneuoli homines miserunt, ut monerem, caueatis ne noctu uos barbari adoriantur: in proximis enim hortis magnæ copiæ subsederunt. Ad hæc, uos ijdem iubent præsidio pontem Pigretis occupare: statuisse enim Tysaphernem illum dissoluere, si poßit, quò retrocedendi adempta facultate, intra fluuiū & alueum intercludamini. Hæc illi cum audissent, ipsum nuncium ad Clearchū adducunt, ac ei rem omnem explicant: qua ille audita, uehemēter commotus ac perterritus est. Hîc ex ijs qui tunc aderant, adolescens quidā, re attentius considerata, pugnantia esse dixit, adoriri simul, & pontem soluere: necesse enim, inquit, est si nos adorti fuerint, aut uincere, aut uinci. Quòd si uicerint, quid tunc est quod pontem soluant? cum neque si multi nobis pontes suppetant, fuga saluti consulere poßimus. Sin eos nos uicerimus, certè soluto ponte quô effugiant nō habebunt. Adde quòd ex ulteriore parte, nemo ex tanta multitudine ponte amoto, his auxilio uenire poterit. Cum ad hæc attendisset Clearchus, de nuncio quæsiuit, quàm latè patêret ea regio, quæ Pigrete & alueo terminaretur. Cui cum respondisset ille, magnā utiq; esse, & in qua uici cōplures, multæq; essent, ac magnæ urbes, planè ab omnibus intellectum est, allegatum esse illum hominem à barbaris, illud metuentibus, ne Græci cum pontem transissent, insulam illam occuparēt, in qua se hinc aluei, illinc fluminis duplici quasi munimento tueri, & com-

meatus ex agro, qui in medio maximus & optimus patêaret, copiam habere possent, cum præsertim qui eum colerent, defuturi nõ essent: ex eo uerò loco regẽ multis posse incommodis affici. His rebus perspectis, Græci quieuerunt, pontem tantum misso præsidio tenuerunt. Verùm neq; eos quisquã ulla ex parte adortus est, neq; ullus omnino ex hostibus ad pontẽ accessit, uti postea ex illis ipsis, qui in præsidio fuerant, cognitum est. Cum illuxisset, pontem nauigijs XXXVII. fultum, omni adhibita cautione transierunt: etenim renunciatum fuerat, in ipso transitu Tysaphernem impetum facturum: quod falsum omnino compertum est. Conspexerũt quidem transeuntes Glun, & Allonem: speculatũ hi uenerant, nunquid Græci transirent, ac re cognita pedẽ retulerũt. A Pigrete uerò quartis castris M. paß. LXXX. confectis, ad Physcum amnẽ peruenere. Huius latitudo paß. erat XX. Ponte is iungebatur. Nec longè aberat ampla ciuitas, Opis nomine: prope quam Græcis obuius factus est Cyri & Artaxerxis nothus frater, qui secũ à Susis & Ecbatanis, magna regi auxilia adducebat. Is cum exercitu substitit, & prætereuntes Græcos spectauit. Agmen in binos Clearchus ducebat, ac modò hac, modò illa in parte imperabat: & quantisper quidem frons agminis intersisteret, agmen totum intendi necesse erat. Quod sanè efficiebat, ut & ipsis Græcis multò maximus militũ numerus uideretur, & Perses intuens uehementer extimesceret. Hinc per Mediæ solitudines, senis castris M. paß. CXX. profecti, in Parysatidis, Cyri, & Artaxerxis matris uicos uenerunt: eos Græcis, Cyro iam mortuo illudens, populabundos Tysaphernes præbuit, captiuum tamen neminem abduxerunt. Erat in his

uicis, frumẽti, pecoris, aliarumq́; rerum luculenta copia. Hinc *profecti per solitudines castra quina habuerunt intra* M. *paß.* LXXX. *ad læuam* Pigretem *habentes.* Ad *prima castra trans flumen, urbs incolebatur frequens & opulẽta,* Cœnæ *: ex qua barbari coriaceis ratibus panem, caseum, uinum in castra conuehebant.* Hinc *ad* Zabatum *amnẽ uenere, cuius latitudo paß. patebat* LXXX. *atq; hic dies tris commorati sunt: in quibus ut nullæ se ostenderint insidiæ, suspiciones utrinq; nõ defuerunt.* Quas *cum tollere uellet* Clearchus, *antequam ex ijs bellum aliquod conflaretur, sibi cum* Tysapherne *congrediendum putauit: quare per nuncium eum monuit, sibi magnopere ex usu esse cum eo congredi: ille non grauatè sui adeundi potestatem fecit.* Vbi *conuenerunt,* Clearchus *ita loquutus est:* Noui *equidẽ* Tysapherne, *fœdus inter nos ictum, datasq́; dexteras, neutram partem alteram læsuram.* Quod *cum ita sit, quid est obsecro, quòd uobis æquè à nobis, atque ab hostibus cauetis?* Id *enimuero cum nos animaduertamus, uestrum exemplum sequimur.* Sedenim *cum diligentius attendo, neq; uestrûm quenquam esse comperio, qui nobis periculum ullum intentet: neq;, quod ego planè affirmare possum, quisquã de nostris est, qui in uos quicquam hostile cogitet: eam ob rem te mihi conueniendum putaui, ut has, si fieri posset, utrinq; suspiciones exemptas ex animis curaremus.* Noui *enim ex huiusmodi plerunq; suspicionibus & criminationibus effici solere, ut dum homines ne patiantur quid grauius metuunt, longè atrocißimas iniurias ijs plerunque facere occupent, qui nihil ipsi unquam tale quicquam commissuri fuerant.* Veni *igitur ad te, quòd nulla re magis quàm familiari congressu, hu-*

iusmodi errores tolli posse existimaui: ac tibi quidem facilè, opinor, ostendam, nihil esse quamobrem fidem nobis non habeas. Primùm enim omnium ipsa nos omnino iurisiurandi religio continere debet, ne nobis uicißim infensi simus: atque eum quidem, qui se uiolatæ religionis conscientia obligarit, neutiquam ego inter beatos numerarim. Deorum enim immortalium bellum, neque qua quis celeritate, nec in quas effugiat latebras uideo: nec postremo in quod se propugnaculum recipiat, quô neglecti numinis ira non peruadat, cum sint omnia dis obnoxia, neq; sit quicquam uspiam quod in deorum potestate non sit. Ac de dis, fide, ac iureiurando, quo nobis fœdus sancitum est, ita statuo. Quod uerò ad homines attinet, te ego nobis in præsentia salutis autorē puto. Per te enim omnis nobis est aditu facilis uia: per te facilè quemuis amnem traijcimus: per te nobis commeatuum copia in promptu est. Sine te omnis nobis, quasi in tenebris ignota est uia, quòd scilicet omnium locorū prorsus ignari sumus: sine te nullus est, quem transmittere poßimus, amnis: sine te formidolosa quæuis turba, multò formidolosior solitudo, cū nulla nobis itineris satis expedita ratio iniri poßit. Quòd si te furore atque amentia impulsi occidamus, quid aliud obsecro, nisi homine bene de nobis merito interempto, maximi regis ad ultionem iurè incitati, sit nobis bellum sustinendum? Iam uerò quas mihiipsi spes irritas redditurus sim, tibi si quam iniuriam facere conatus fuero, nunc explicabo. Ego Cyri antè amicitiam expetiui, quòd unū omnium suæ ætatis, ad bene merendum de quibus uellet, maximè idoneum existimaui. Nunc ad pristinam potentiam tuam, illius opes atque imperium adiectum esse uideo: ac

regis

regis copias quæ Cyro infensæ erant, firmo tibi præsidio fore. Hæc cum ita sint, quis tantopere insaniat, quin te sibi amicum expetat? Verùm & qua adducar spe, te mihi amicum fore, aperire non dubitabo. Satis constat Mysos infestos uobis esse, quos hisce quæ me sequuntur copijs, nihil diffido uestræ me potestati subiecturum. Quin et Pisidas, & alias gentes, quæ (ut audio) uestræ felicitati negocium facessunt, facilè à uobis existimo, suppetias nobis ferentibus, coërceri posse. Quid? Aegyptios quibus nunc maximè uos iratos scio, quibusnā alijs auxilijs freti facilius ulcisceminì? Prætereo quòd & finitimis benemerētibus prodesse, & in eos qui te laceßierint, pro iure tuo, nobis adiuuantibus, tāto facilius animaduertere poteris. Ac nos quidem non hercule magis stipendij causa tuis tēporibus inseruiemus, quàm quòd pro tuis in nos meritis, gratiā tibi (uti æquū est) libentißimè referemus. Mihi profectò hæc attentius consideranti, permirum uideri solet, te nobis fidem nō habere: atq; illum mediusfidius, quisnam sit libenter uelim cognoscere, qui tantū in dicēdo ualere poßit, ut cuiquā persuadeat nos tibi insidias cōparare. Hæc Clearchus. Ad quæ sic respōdit Tysaphernes: Enimuero Clearche plurimū delectatus sum prudēti oratiōe tua, ac facilè adducor te, si quid in me moliaris, tibijpsi male consulturū. Sed quò ipse etiā intelligas, nō iure uos, aut à rege, aut à me posse deficere, me uicißim audi. Si uos perdere uoluissemus, defuisset'ne, obsecro te, nobis aut equitū multitudo, aut leuis grauis ue armaturæ peditū copiæ, quibus uos minimo negocio, ac sine ullo nostro periculo affligeremus? At enim iniquiora fortasse nobis loca esse uideātur, unde uos adoriamur. Atqui longum uobis iter cum per

campos nobis pacatos, tum per difficilimos montes faciendũ est: quos cum arbitratu nostro occupare poßimus, an nõ facilè uos intercludamus? Quot uerò flumina sunt, ad quæ uestram traiectionem obseruantes, cum qua nobis expediat copiarum uestrarum parte, pugnare poßimus? Adde quòd sunt ex illis non pauca, quæ nisi uobis duces simus, traijcere nullo pacto poßitis. Sed fac his rebus omnibus inferiores simus, ignis certè, frumento ac pabulo superior est, quo cum omnia exusserimus, famẽ uobis, quasi in acie opponemus, cui uos ne si longè quidẽ omnibus fortitudine præstetis, repugnare poßitis. Est uerò consentaneum, cum tam multis uos modis, ac sine periculo nostro oppugnare atq; euertere poßimus, unum illum deligere maluisse, qui & deorum maiestatem læderet, & apud homines summa turpitudinis infamia carere non posset? Est omnino non improborum modò, sed eorum etiam qui & aduersis rebus premantur, & maximis difficultatibus, ac neceßitate summa circumuenti sint, id cõmittere, in quo & iusiurandum deorum immortalium, & hominũ fidem uiolẽt. Nõ adeò uecordes aut stulti sumus Clearche: quid enim opus est, cũ tam multis uos modis opprimere poßimus? Non propterea huc uenimus. Vnum, mihi credito, bene merendi studium me ad hanc cum Græcis societatẽ adduxit: abundè uerò præclarum mihi fore putaui, si quo exercitu mercede sibi conciliato, Cyrus in superiorem Asiam ascendisset, cum eodem ego meo beneficio fretus, in inferiorem descenderem. Cui uerò mihi usui esse poßitis, & ipse paulò ante exposuisti: & ego, quod caput est, per me noui, uni scilicet regi rectam tiaram capite gestare licere, alijs corde fortasse facilè liciturũ, uobis in officio per-

cio per-

cio permanentibus. Hæc ille. Quæ cum Clearchus approbasset, Nónne igitur, inquit, qui inter nos tam firma iunctos amicitia, dißidium quærunt, dignißimi sunt qui grauißima quaq; pœna afficiantur? Tum Tysaphernes: Si uestri, inquit, prætores ac centuriones cuncti in cõspectum uenerint, indicabo tibi eos qui ad me detulerunt, te mihi copijsq; meis insidias facere. Ego planè, respondit Clearchus, omnes ad te adducam, & simul tibi aperiam qui de te minus commodè apud me loquuti sunt. Ab his sermonibus Tysaphernes Clearchum amplexus, manere tũc eum apud se iubet, ac cœnæ etiam adhibuit. Postero uerò die cum in castra Clearchus redisset, facilè erat cognoscere, omnia eum sibi de Tysaphernis amicitia polliceri. Hic ubi suum cum Tysapherne colloquiũ exposuit, opus esse ait, uenire ad Tysaphernem quos ille iusserit: quiq; conuicti fuerint, quòd Græcos insimularint, eos proditionis ac maleuoli in Græcos animi pœnas dare. Suspicabatur is quidẽ eius insimulationis autorem fuisse Menonem: meminerat enim illum unà cum Ariæo ad Tysaphernem se cõtulisse: meminerat ab illo in se tumultũ olim cõcitatum. Iam uerò sciebat sibi ab illo insidias comparari: cupiebat enim ille à Clearchi studijs exercitu uniuerso abducto, ad Tysaphernis se amicitiam conferre. Sed & Clearchus summa ope milites in officio retinere nitebatur, ac propterea omnes qui sibi aduersarentur, de medio tollere cupiebat. Sed tũc non defuerunt ex militibus qui dicerent, nihil opus esse centuriones et prætores omnes ab exercitu discedere, neque esse omnino fidem Tysapherni habendam. At Clearchus pertinacißimè contendit, quousq; obtinuit ut prætores IIII. centuriones XX. se ad Tysapherne͂ redeun-

tem sequerentur: quos milites circiter C C. non secus ac si in forum iretur, consequuti sunt. Vbi uerò ad Tysaphernis prætorium uentum est, prætores ipsi intromißi sunt, Proxenus Bœotius, Menon Thessalus, Hagias Arcas, Clearchus Lacon, & Socrates Achæus: centuriones ad fores remanserunt. Neq; ita multò pòst ad idem signum, & qui intus erant, comprehensi sunt, & qui foris, ad unū cæsi. Tum barbari equites per campos discurrentes, in quemcunq; de Græcis incidissent, sine discrimine, seruus'ne, an liber esset, paßim omnes trucidabāt. Græci ex castris eorum discursationem prospicientes, quid rei esset mirabantur, prorsus quid ageretur, incerti, antequam Nicarchus Arcas accepto in uentre uulnere, ex quo intestina manibus sustinebat, fuga se in castra recipiens, rem omnē aperuit. Ibi Græci inopinata re perculsi, statim ad arma concurrerunt: neq; cuiquam dubium erat, quin illi eodem impetu ad castra uenturi essent. Non uenerunt tamen uniuersi, sed Ariæus tantum, Artaozus & Mithridates, quibus maximam Cyrus fidem habuerat. Græcorum uerò interpres se uidere inter eos Tysaphernis fratrē, quē probè cognosceret, affirmauit. Sequuti sunt hos ex Persis loricati plus minus C C C. Vbi propius accessere, procedere iusserunt ex prætoribus aut centurionibus aliquem, ut ei quæ à rege mandata haberent, exponerent. Processerunt igitur è Græcis, qui in præsidijs erant, prætores quidem, Cleanor Orchomenius, & Sophænetus Stymphalius, & cum his Xenophon Atheniensis, ut aliquid de Proxeno sciscitaretur. Nam Chirisophus tunc fortè aberat: erat enim in uicum quendam frumentandi causa cum cohorte sua profectus. Hi posteaquam eo loco constiterunt, unde

Callido Tysaphernis astu Græcorū duces oppreßi.

quæ

quæ illi dicerent exaudire possent, his eos uerbis Ariæus alloquutus est: Clearchus, Græci, cum se manifesto periurio obligaret, scelus morte luit: Proxeno & Menoni, quòd rem detulerunt, gratia & honos maximus habetur. A uobis rex arma sibi dedi postulat, quòd sua sint, quæ antè Cyri serui sui fuerunt. Ad hæc pro Græcis omnibus Cleanor Orchomenius ita respondit: O hominum sceleratißime Ariæe, & item alij qui Cyri olim amicitiam sequuti estis, an non pudet uos, & hominum, & deorum? Siccine cùm iureiurando uos obstrinxeritis, eosdē uobis qui nobis essent, & amicos, & hostes futuros, iam cum Tysapherne, uno omnium maximè impio ac nefario homine, nos prodidistis? eosq; homines, qui propter iurisiurandi ac fœderis religionē, uobis sacrosancti esse debuerant, sustulistis? iam uerò & nos eadem proditione circūuentos, cum hostibus oppressum uenitis? Tum Ariæus: Atqui Clearchus, inquit, prior manifestis insidijs Tysaphernem & Orontem, nosq; qui cum ipsis eramus, opprimere conatus est. Hic Xenophon: Si Clearchus, inquit, præter fœdus aliquid molitus est, iam pœnas dedit: nihil enim æquius q̃ periuros merita affici pœna. At Proxenū & Menonem, si quidē hi de uobis bene meriti sunt, & ijdem nobis præsunt, ad nos huc quamprimum remittite: hi enim proculdubio cum utrisq; amici sint, uestris æquè ac nostris rebus optimè consulent. Ad hæc barbari, cum diu inter se capita contulissent, postremò nullo dato responso, abierunt. Prætores quidem ipsi, uti antè dictum est, comprehensi, regis iussu ad quem deducti sunt, securi percußi diem extremū clauserunt. Ex ijs Clearchus, uir consensu omnium eorū qui illum familiarius nossent, ad militaria munia na-

Clearchi fortißimi Græcorũ ducis uita & interitus.

tus, ac idem belli gerẽdi, suprà quàm dici poßit, cupidus. Is enim quandiu bellum Lacedæmonijs cum Atheniensibus fuit, operam patriæ nauauit: pace facta, ciuibus suis persuasit bellũ contra Thracas, eo nomine quòd illi Græcis infesti essent, suscipiendum: cumq; ut bellum id sibi decerneretur, ab Ephoris impetrasset, classe Thracibus ijs, qui supra Chersonesum & Perinthum habitant, bellũ intulit. Postea uerò quàm Ephori mutata sentẽtia, iam profectum ab Isthmo reuocare conati sunt, ille quidem non paruit, sed ad Hellespontum nauibus contendit: eam ob rem à magistratibus Spartanis, quòd parêre noluisset, capitis arceßitus est. Ac tũc exul ad Cyrum profectus, quibus eum rationibus sibi conciliasset, alio loco scripsimus: à quo Daricis uicies mille acceptis, nequaquam se ocio aut desidiæ dedit, sed comparato ea pecunia exercitu, Thraces bello cœpit urgere: quos cum prælio uicisset, latißimè agros eorũ populatus est: ac in eo sanè bello uersatus, usquequo Cyrus cum delectum haberet, eum ad se euocauit, tunc illi belli socius futurus in Asiam traiecit. Atque hæc propensi ad bellum animi documenta fuerunt, quòd cum honestæ ac securæ paci consulere posset, bellum optaret: cum uerò ocium amplecti liceret, bellandi causa labores suscipere mallet. Cum deniq; magnam pecuniã posset impunè poßidere, præstabilius duceret eam bellicis impensis cõminuere. Itaq; ut in amores alij, ac alia uoluptatum genera, sic in bellicos apparatus hic libẽtißimè pecuniam erogabat. Hæc, inquam, omnium facilè eius in re bellica studium declararũt. Quòd autem bellicarũ laudum unus maximè compos esset, ex eo intelligi poterat, quòd pericula omnia intrepidè adibat, modò interdiu, modò nocte

in hostem

in hostem mouens. Idem in grauibus ac difficilibus rebus, prudentiæ muneribus fungebatur, atq; id ubiuis locorum omnes confeßi sunt. Ad hæc imperandi artes egregiè tenere uidebatur, pro suo tamen ingenio ac moribus. Vt enim diligentius nemo operam dabat, ut commeatus ac reliqua commoda militibus suppeterent: sic metuendum se potius, quàm diligendum præbebat, quippe qui & uultu acerbitatem quandam præ se ferret, & uoce esset asperiore, ac in puniendo ea uteretur seueritate, ut ab ira nonnunquam, cuius eum rei aliquãdo pœnitebat, se uinci sineret. Neq; tamen non certam rationem sequebatur, cum dissoluto exercitu nequius nihil esse putaret. Quin dicere solitum aiũt, imperatorem hoste ipso formidolosiorem militi esse oportere: neq; enim aliter aut uigilias obiturum, aut amicis temperanter usurum, aut absq; tergiuersatione in hostem iturum. Quare periculosis in rebus eum libentißimè omnes auscultabãt, unum sibi illum imperatorem exoptabant, ac eius oris tristitiam, hilaritatem, in imperando acerbitatem, robur in hostes interpretabantur, sibiq; eam salutarẽ potius quàm molestam ducebant. At ubi pericula euaserant, poterantq; impunè ad alios duces transire, multi eum deserebant, quippe qui morum suauitatẽ, quæ longißimè ab eo aberat, sectarẽtur, duritiam & difficultatem refugerent: neq; enim aliter illum milites, quàm magistros pueri metuebant. Quocirca nunquam illũ aut studijs, aut beneuolentia deuincti milites sequebantur: eos tantum dictu audientes habebat, qui aut ex ciuitatis delectu ei attributi essent, aut qui cum eius opera indigerent, ipsa neceßitate adducti, in officio permanerẽt. Postea uerò quàm eius ductu hostem uincere cœpere, quotidie uti-

lioribus militibus usus est. Nam & ipsa consuetudo in hostem audaces effecerat, & pœnæ metus urgebat, ut ordinis conseruandi antiquißimam rationem haberent. Talis ille imperator fuit. Alijs autẽ imperantibus unus omnium minimè libenter parêre dicebatur. Exceßit è uita amnum agens plus minus quinquagesimum. Proxenus autẽ Bœotius statim à puero cum indole esset optima, rerum gerendarũ studio conflagrauit: ad quas ut se quamoptimè compararet, Gorgiæ Leontino operam dedit, cuius consuetudine cum tantum se profecisse intelligeret, ut & rectè imperare, & principum amicitias ita colere posset, ut ab ijs beneficijs non uinceretur, Cyro se susceptæ expeditionis sociũ adiunxit, cum ex ea magnũ nomen magnasq; opes, & ingentem pecuniam adipisci posse speraret. Quæ tamẽ ita cupiebat, ut satis omnibus cõstaret, nihil tanti esse, quod ille per iniuriam sibi partum uellet, cum hæc ita demum expetenda duceret, si cum iustitia & honestate coniuncta essent. Ac ille quidem optimo cuiq; commodißimè imperabat. Non erat is tamẽ, qui militẽ pudore, aut metu contineret, quin suos magis uerebatur, quàm ipsi illum. Neque dubium erat, quin multò magis metueret suorum inuidiam, quàm hi ne sibi ille fidẽ non haberet. Satis enim imperandi munus & esse, & uideri perfectum putabat, si bene merentes collaudasset, improbis nullas laudes impertiretur. Quibus ille rationibus effecerat, ut probißimus atq; honestißimus quisq; esset in eum animo propensißimo. Qui ad iniuriam essent procliuiores, sæpe illi insidias facerent, cum præsertim sibi leuißimè caueret. Agebat cum de medio sublatus est, annũ ferè XXX. At Menon Thessalus magnam & diuitiarum, & imperij cupiditatem

Proxenus.

Menon.

ditatē ſemper præ ſe tulerat. Is enim imperare cupiebat, ut unde caperet, haberet, & honores lucri cauſa expetebat. Potentiorum uerò amicitias magni æſtimabat, ut ſi iniuria quenquam affeciſſet, pœnas dare non cogeretur: & ad ea quæ ſemel concupiſſet, ſe compendiaria admodum uia peruenturum putabat, ſi peierаſſet, ſi mentitus eſſet, ſi fefelliſſet. Animi ſimplicitatem ac lenitatem, quaſi lentitudinem quandam & ignauiam eſſe exiſtimabat. Neminem ex animo diligebat, neq; ſe cuiquam amicum unquam ſimulauit, quin inſidias ei fecerit. Ex hoſtibus neminem unquam ludibrio habuit: ac contrà quibus cum conſuetudinem habebat, cum ijs de rebus omnibus deridens atq; illudens agebat. Hoſtium bonis non inſidiabatur: quòd difficile eſſe putabat, quæ diligenter ſeruarentur eripere. Amicorum res ita appetebat, ut ſolus noſſe uideretur, facilimè quæ non cuſtodiantur, adimi poſſe. Ad hæc, quos periuros, quos iniurioſos eſſe intelligeret, eos tantū, quaſi bene aduerſus ſe armatos metuebat: bonorū pietate ac fide pro libidine ſua abutebatur. Neq; ſua quiſquam religione, ueri & æqui obſeruantia tantopere delectabatur, quantā Menon uoluptatem capiebat, dum aut aliquem fraudaret, aut mendacia fingeret, aut amicos derideret. Homines minimè facinoroſos, rudes exiſtimabat et indoctos. Apud quos principem in amicitia locum obtinere contenderet, nihil ſuis rationibus magis conducere putabat, quàm ſi gratioſiſsimos quoſq; criminando ſuſpectos reddidiſſet. Iam milites ſcelerum ſocietate in officio retinere ſtudebat: atque ut hi ſe colerent, ac honore dignum putarent, facilimè ſe conſequi poſſe arbitrabatur, ſi oſtendiſſet poſſe ſe & uelle quamplurimum nocere. Ac ijs quidem qui à ſe defece-

rant, tanquam eximium beneficiũ exprobrabat, quòd illos quandiu apud se fuissent, non perdidisset. Verùm hæc propterea quòd obscuriora sunt, ficta uideri possunt: quæ autẽ notissima omnibus, iam dicentur. Ab Aristippo, cum nondum excessisset ex ephebis, mercenariorum præfecturam impetrauit. Idem cum Ariæo barbaro homine, quòd is formosorum puerorum cõsuetudine magnoperè delectaretur, specie corporis, ac ætatis flore commendatus, familiarissimè uixit. Ipse nondũ puber, iam puberem Tarypan in delicijs habuit. Interemptis uerò ijs, quos antè dixi, prætoribus, eo nomine quòd Cyrum cõtra regem iuuissent, cum eiusdem criminis esset damnatus, nõ statim tamen, neq; eodem mortis genere sublatus est. Non enim ei, ut cæteris, est caput à ceruicibus abscissum (quod supplicij genus honestissimum habetur) sed, quod eius scelere dignum fuit, regis iussu, multis corporis cruciatibus laceratus, uix anno exacto exanimatus est. Hagias quoq; Arcas, & Socrates Achæus occisi sunt. In his nemo unquam, neq; bellicam uirtutẽ, neq; amicitiæ fidem requisiuit. Vixerunt uterq; annos fermè XL.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIBER TERTIUS, Romulo Amasæo interprete.

VAE gesserint Græci toto eo itinere, quod cum Cyro in ulteriorem Asiam fecerunt usq; ad prælium: quæq; post Cyri interitum acta sint, dum Græci cum Tysapherne icto fœdere retrocederent, superio-

ſuperioribus libris expoſita ſunt. Poſtea uerò quàm & prætores ipſi oppreßi, & qui eos ſequuti fuerant centuriones ac milites cæſi ſunt, magna ex rerum difficultate Græcis trepidatio inceßit, quippe qui ſe etiamnum ad regis fores eſſe, ac circunquaq; hoſtilibus ſe nationibus atq; urbibus incinctos cogitarent. Neminē uerò iam fore, qui ſibi annonam præberet, cum à Græcia amplius ſtadiûm decem millia (id erat ferè terdecies centena, & XX. M. paß.) abeſſent: neq; dux uiæ quiſquam præſtò eſſet: at flumina in medio plurima, altiora multò quàm ut uado tranſiri poſſent. Videbant præterea ſe ab ijs proditos barbaris, qui Cyro eius expeditionis ſocij fuerāt. Ad hæc, equitem ne unum quidem habebant: ex quo futurum erat, ut neq; uictores fugientes aſſequi, neq; uicti inſequentes effugere poſſent. Hæc dum animo agitarent, magna cura & mœrore afficiebantur. Ac pauci omnino cum iam aduesperaſceret, cibum ceperant, pauci ignem accenderant, neq; multi ea nocte ad ſuos ordines cum armis conuenerunt, ſed eo quē quiſq; fortuitò occuparat loco, quieſcentes, præ mœrore, ac patriæ, parentum, uxorum, liberûm, quos nunquam ſe amplius uiſuros putabāt, deſiderio, inſomnem noctem egerunt. Atq; hic tunc fuit Græcorū militum ſtatus. Erat in eo exercitu Xenophon quidam Athenienſis, qui non modò neque prætor, neque centurio erat, aut alium ullum ordinē ducebat, ſed neq; ulla ſtipendia faciebat: quippe qui priuata tantum amicitia ductus, pro ueteris hoſpicij iure, Proxenum ſequutus eſſet, ab eo è patria euocatus, quòd ſcilicet hunc ille Cyro commendandū ſuſceperat, quem ſe meritò pluris quàm ipſam patriam facere dictitabat. Quare Xenophon cum ea de re à

Proxeno epistolã accepisset, ubi eam legit, de profectione sua ad Socratem Atheniensem retulit. At is cum uereretur, ne esset illi alicui fraudi apud ciues suos, Cyri amicitiam expetisse, propterea quòd Cyrus Lacedæmonios, bellum cùm Atheniensibus gerentes alacriter iuuerat, iubet illũ Delphos proficisci, ibiq; de ea profectione Apollinem consulere. At Xenophon ab Apolline quæsiuit, cuinam deo uotis nuncupatis, & sacris peractis, quod haberet iter ex animi sententia conficere, req; inde feliciter gesta, saluus domum redire posset. Tunc deos quibus res diuina facienda esset, deus ædidit. Cum uerò ad Socratem reuersus Xenophon, oraculum retulisset, ab eo reprehensus est, quòd non antè quæsisset, utrum satius esset proficisci, an manere: ea enim de re deum consuli oportuisse: non autem itinere iam suscepto, quomodo id optimè euenturum esset. Sed quandò, inquit ille, ita ut libuit quæsisti, iam quæ deus iußit fieri oportet. Tum Xenophon sacris, quibus dis oraculo iussus fuerat, ritè patratis, nauem conscendit: ac Sardeis cum appulisset, ibi Proxenum & Cyrum conuenit, iter iam in ulteriorem Asiam capessentes. Cyro quidem est Xenophon à Proxeno commendatus. Cumq; eum manere secum Proxenus cuperet, est etiam à Cyro liberaliter inuitatus, qui se illum promisit quamprimum expeditio ea confecta esset, in patriam remissurum. Et tunc sanè copiæ illæ in Pisidas comparari dicebantur: quare ea simulatione inductus Xenophon, castra sequutus est: non ille quidem à Proxeno deceptus, cum nemo ex Græcis omnino, præter unum Clearchum, bellum id contra regem suscipi sensisset. Neq; enim prius res omnibus perspicua fuit, quàm in Ciliciam uentum est:

ac tunc

ac tunc quidem milites partim metu, propter uiæ difficultatem, partim uerò mutuo pudore impediti, in fide permanserũt. In hoc numero Xenophon fuit. Hoc uerò tempore cum iisdem & ipse esset, quibus cæteri, difficultatibus circumuentus, uehementer angebatur, neque somnum capere poterat. Leuißimè tamen dormitanti, huiusmodi somnium oblatum est. Paternã domum uisus est uidere cũ tonitru de cœlo tactam, omni ex parte subito lumine coruscare: qua specie perculsus, cum somno solutus esset, eodem somnio & læta sibi, & aduersa significata esse interpretatus est. Nam quòd in medijs laboribus ac periculis lumen sibi à Ioue magnum affulsisse uisum esset, ad salutis spem pertinere uidebatur. Terrorem uerò afferebat, quòd cum à Ioue rege id somnium extitisset, ac circunquaque omnia uisa essent flammis ardere, ne non posset ex loci iniquitate euadere, ac rerum omnium difficultatibus intercluderetur, metuebat. Sed uti fuerit somnium illud accipiendum, ex rerum, quæ consecutæ sunt, euentis, facilè iudicari potest: hæc enim postea acciderunt. Vbi primùm à somno excitatus est, cœpit secum ita cogitare: Quid hic ego iaceo? nox quidem exacta magna ex parte est. Quid tam credi potest, quàm hostes cum prima luce adfuturos? Quòd si in regis potestatem redigimur, quid impediet, quin quæ indignißima homini contingere poßint, uideamus? ac deinde grauißima quæque paßi, & ab hostibus contumeliosißimè tractati, mortẽ oppetamus? Quî uerò resistamus, neq; opem comparat, neque curat quisquam: sed iacemus omnes, proinde quasi ociosis esse liceat. Ac ego quidem ipse, ex qua potißimũ ciuitate, tam præclari facinoris dux aliquis exoriatur

expectem? Aut quam tandem ætatẽ idoneam mihi ad res magnas gerendas fore putem? Senex equidem nunquam fiam, si me hostibus hodie tradidero. His impulsus cogitationibus surgit, ac statim Proxeni centuriones conuocat. Qui cum unum in locum conuenissent: Ego, inquit, centuriones, non modò non dormire, quod mihi uobiscũ commune esse arbitror, sed ne quiescere quidem possum, dum quo loco res nostræ sint, considero. Hostes nõ antè apertè nobis arma intulerunt, quàm sibi ex sententia parata omnia, & constituta esse putarunt: Nostrûm uerò nemo est qui rationem ineat, quonam modo cum illis quamæquissima conditione certemus. Atqui si fracti animo, atq; abiecti, in regis potestatem uenerimus, quàm nobis æquum illum futurum putamus, qui germani fratris mortui abscissum caput, & dexterã palo suffixerit? Iam quid nos pati par sit, quorum nemo causam suscipit, quiq; ui & armis regem seruũ facturi, ac cum fortunis omnibus, uita etiam ipsa euersuri uenerimus? An non eo contra nos animo illum uenturũ putatis, ut cum indignissimis nos modis cruciarit, exemplum cæteris ædat, quid eos expectare oporteat, qui contra ipsum arma capiant? At nobis quiduis faciendum, ne in illius potestatem ueniamus. Equidẽ quantisper fœdus nobis cum barbaris integrum & inuiolatum fuit, cum rege benè ac præclarè agi putabã, cum tam multas eum regiones, tam immensam commeatuum copiam, tam ingentem seruorum multitudinem, tot pecorum greges, tantam auri, uestisq; uim, in potestate sua habere uiderem. Contrà uerò nostram hanc conditionem magnoperè miserabar, quòd ex tam multis bonis, nihil cuiquam nisi quod precio mercatus esset, possidere liceret, cum &
ipsum

ipſum precium quampauciſsimis ſuppeditaret: alio uerò quouis modo, quæ opus eſſent nobis quærere, fœderis religione prohiberemur. Quæ cum in mentem uenirent, fœderis ipſius cõditiones, omni bello nobis multò grauiores eſſe ſtatuebam. Nunc uerò cum fœdus illi irritũ fecerint, non mehercule cum illorum inſolentia ſolutiſsima ſit, quo minus nos rationibus noſtris, ut ex uſu cõmodoq; noſtro ſit, conſulamus, ulla uerecundia, aut religione aſtricti eſſe debemus. Iam in medio, quæ paulò ante cõmemoraui bona, quaſi quædã præmia poſita ſunt: ea ſibi utri noſtrûm uirtute præſtiterint, uindicabunt. Certaminis autores & præſides di, qui, uti conſentaneum eſt, à nobis erunt, cum illi fidem eorum fefellerint: nos ne quid contra iuſiurandum faceremus, maximis plurimisq; commodis, quorum compotes eſſe poteramus, conſtantiſsimè abſtinuerimus. Quare, ut mea fert opinio, in hoc certamen nobis multò quàm illis fidentius licet deſcendere. Sunt præterea nobis & frigoris, & æſtus, & laborum omniũ corpora multò tolerantiora: & animi etiã robore (di modo propitij ſint) illos anteibimus. Neq; illi cæde ac uulneribus non facilius quàm nos cõfici poſſunt: quod & antè experti ſumus, & in poſterum experiemur, ſi deorũ ope, uti paulò ante, uictoriam adepti fuerimus. Verùm hæc eadem in exercitu noſtro, fortaſſe & alijs in mentem uenient. Sed per deos, ne expectemus uſquequo alij ultrò ueniant, et ad pulcherrimi facinoris laudẽ nos excitent: quin ipſi alijs duces & impulſores ſimus ad uirtutis gloriã capeſſendã. Vos nũc, uos inquam centuriones, uiri fortiſsimi, omnium digniſsimos, ijs quos geritis honoribus, et ad imperandũ maximè idoneos oſtendite. Ego mediusfidius, neq; uos alacriter ad

hoc opus aggredientes, nõ libentißimè sequar: neq; si mihi hoc imperandi munus detuleritis, ætatis excusatione utar: quippe qui adolescentiæ ipsius uigorem, magno ad propulsanda quæ imminent mala, mihi auxilio fore putem. Hæc ille. Quibus centuriones commoti, sub eius imperio esse nihil recusabant. Ex his tamẽ Apollonides quidam, Bœoticam ille quidem linguam præ se ferens, nugari eos dicere cœpit, qui salutẽ aliunde, quàm ex regis misericordia, se cõsequi posse putarent. Ac difficultates omnes rei gerendæ cõmemorare aggressus fuerat, cum Xenophon eum interpellans: Vir præclarißimè, inquit, solus mihi omnia ignorare uideris: ac cùm rebus omnibus non minus quàm hi, & ipse interfueris, perinde quasi neque uideris, neque audieris quicquam, prorsus non meminisse, regem post Cyri cædem rei euentu elatum, primùm ad nos misisse, qui eius nomine iuberent arma tradere. Deinde cum id nos facturos negassemus, ac cum iisdem armis propius ad eius tabernacula castra locassemus, eundem nihil, quod uelle uideremur, non fecisse. An non & legatos de pace misit, & commeatuum nobis copiam fecit? Vbi uerò ad compositionem adducti sumus, ac ad eum prætores & cẽturiones armis positis uenerũt, quod nunc etiam faciendum censere uideris, non illi (credo) plagis, uulneribus, contumeliis affecti, mori etiam (quod unum ut in summis miseriis maximè expetunt) prohibentur. Quæ cum euenisse scias, nihilo tamen minus nugari eos audes dicere, qui armis resistendum putant: ac illum, ut saluos nos esse patiatur, rogandum censes. Ego Græci, hominem hunc è nostro consilio eiiciendum puto, atque ordine amotum, ad uasa portanda amandandum. Quantum

enim

enim in ipso est, & patriam suam, & Græciam uniuersam dedecorat, cum Græcus homo tam sit à Græcis degener. Ad hæc Agasias Stymphalius: At huic quidem, inquit, neque cum Bœotijs, neq; cum Græcis omnino quicquam est: etenim eius ego utranque aurem Lydorum more perforatam uidi: atq; ita sanè esse compertum est. Eum igitur cum euestigio exterminassent, cæteri per cohortes certos dimiserunt, qui uel prætores ipsos, quibus superstites adhuc essent, & centuriones: uel quibus perissent, eos qui pro prætoribus, proq; centurionibus essent, conuocarent. Qui cum in unum conuenissent, ante suos quisque ordines consederunt, ac fuerunt prætores & centuriones in ea concione circiter C. Et erat cum hæc agerentur, media fermè nox. Eo in conuentu Hieronymus Eleus, omnium Proxeni centurionum natu maximus, primus ita loquutus est: Nobis quidem rerum nostrarum statum considerantibus, prætores ac centuriones, optimum factu uisum est, si & ipsi conueniremus, & uos conuocaremus, quò, si qua posset rei bene gerendæ ratio iniri, communiter consiliũ caperemus. Dic, inquit, iam Xenophon, quæ nobiscum paulò antè egisti. Hic ille: Est, inquit, omnibus notum, regem ac Tysaphernem, & antè, quos de nostris potuerint, comprehendisse, & nunc operam dare ut nos per insidias de medio tollant. Nobis uerò quiduis faciendum censeo, ne in barbarorũ potestatem ueniamus, ac ut illos nos potius (si fieri poßit) opprimamus. Illud quidem uos scire oportet, nosipsos quotcũq; sumus, qui huc cõuenimus, præclarã uirtutis declarãdæ occasionẽ habere: milites enim hi nos omnes intuentur: quos si fractos ac debilitatos uiderint, & ipsi ad ignauiam propensi ferentur.

Sin contrà, & ipsos uos paratos, & erectos in hostẽ esse, & ad alios incitandos acres animaduerterint, mihi credite, uos sequentur, ac ita se comparabũt, ut uestri quàm simillimi esse uideantur. Et profectò, uos æquum est (nisi quid fortasse me fallit) hos bellicis artibus longè anteire. Vos enim prætores, uos tribuni militares, uos centuriones estis: uos pacatis temporibus, pecunia, & honoribus abundatis. Vos itaq; & nunc in bello eniti decet, omnibus ut laudibus multitudinem superetis. Vos prouidere, uos primi, si res postulet, labores suscipere debetis. Ac primũ omnium uehementer arbitror ad exercitum confirmandum pertinere, ut primo quoq; tempore prætores, ac centuriones, in demortuorũ locum subrogentur. Nihil enim omnino, si desint qui imperent, ulla in re benè ac præclarè geri potest. Ac ne omnia persequar, nihil certè in re bellica profici potest, in qua & ordinis constantia rebus salutẽ, perniciem affert perturbatio. Vbi uerò duces constitueritis, ipsos etiam si milites recensueritis, ac ad munia quenq; sua adhortati fueritis, nihil, opinor, à uobis opportunius fieri poßit. Nunc enim & uos facilè uidere potestis, quàm segniter, quamq; diffidẽter, & ad ordines suos ueniant, & uigilias obeant. Quòd si ad officiũ non redierint, nõ uideo cui nobis usui esse poßint, quoties quid uel die, uel noctu geri oportuerit. Quòd si cõuerso in melius animo, non tantum quid paßuri, sed quid facturi sint, cogitarint, multò mehercule alacriores euadent. Id enim planè omnibus perspicuũ est, non numero, aut corporũ robore uictoriam comparari, sed utri in hostem, dis utique iuuantibus, animo firmiore impreßionẽ fecerint, eos esse quorum ille impetũ sustinere non poßit. Illud etiam mihi in men-

in mentem uenire solet: qui quouis modo, ut uiuere liceat, ab hostibus impetrant, eos plerunque turpiter ac miserè mori. Contrà uerò, quicunq; moriendi omnibus communem ac necessariam legem esse, animo reputantes, neque certamine, neque periculo ullo proposito, honestam mortem deprecantur, eos ego ad senectutẽ peruenire uideo, & quoad uiuant, beatioris multò uitæ muneribus fungi. Qua nos opinione præditos (id enim temporum à nobis conditio exigit) & ipsos uirtutis laudem capessere, & ad eam cæteros expedit adhortari. Hunc in modum loquutus Xenophon, dicendi finẽ fecit. Tum Chirisophus: Ego te Xenophon, inquit, antehac ex eo tantum noram, quòd Atheniensem esse intellexeram: iam uerò, quòd talem in dictis ac factis uirtutem præ te fers, te magnopere laudo, ac maximè uelim publici boni causa, quamplurimos tui similes reperiri. Ad eos deinde qui aderant cõuersus: Adhuc, inquit, cunctamur? quin hinc digreßi, prætores, quibus opus est, deligite: ac quos delegeritis, in media castra eôdem producite, quô & milites accersamus: præstò autem nobis sit Tolmides caduceator. Atque hæc cum dixisset, ne quid ipse moræ interponeret, quò minus quamcelerrimè, quæ opus esset, exequeretur, statim surrexit. Suffecti in demortuorum locum, pro Clearcho Timasion Dardanensis, pro Socrate Xanticles Achæus, pro Agia Cleanor Arcas, pro Menone Philesius Achæus, Proxeno succeßit Xenophon Atheniensis. Ac hi quidẽ duces cum renunciati essent, diluculo in medium omnes prodierunt, ac præsidijs circum castra dispositis, militibusq; ad concionem uocatis, primus Chirisophus Lacedæmonius in hunc modum uerba fecit: Iniquißima nos milites in præ-

sentia temporum conditio oppreßit, tot prætoribus, tot cēturionibus, tot militibus orbatos: ad hæc ab Ariæo, qui antè societate nobiscum coniunctus fuerat, eiusq́; copijs destitutos ac proditos. Nihil tamē nos aduersis rebus frangi, ac debilitari oportet: quin pristinæ uirtutis memores, eniti debemus, ut uel ex uictoria salutem cōsequamur, uel si aliter ceciderit, summa cum gloria occumbamus. Viuentes certè ne unquam in hostium potestatē ueniamus, à quibus quæ passuri essemus, di in ipsorū caput uertant. Post hunc Cleanor Orchomenius surrexit, atque ita loquutus est: Videtis profectò milites, regis periuria, & impietatem: uidetis Tysaphernis perfidiam: qui, cum se Græciæ uicinum esse diceret, & idcirco nihil se malle, quàm sibi nos salutem acceptam referre, ipse iusiurandum cōcepit, ipse dexteram dedit, ipse deniq; in fraudē inductos, cum prætores cæteros, tum uerò Clearchum ipsum conuiuam suum, nihil Iouem hospitalem ueritus, per summum scelus perdidit. Nam quid de Ariæo dicam, quem nos ad regnū euehere uoluimus? Is, credo, datā acceptamq́; fidē, quantum in se fuit, irritam fecit, ac deos immortales, & Cyri manes, apud quem in summo fuit honore, contēpsit. Idem ad hostes eius nomini infensißimos defecit, ac nos illius amicos ac socios, nunc maximis calamitatibus afficere conatur: sed hos di immortales ulciscātur. Nos uerò hæc cōsiderantes, & cauere oportet ne dolis amplius illudamur: & cum res postularit, quamfortißimè pugnare: tum quicquid dis placitum fuerit, fortiter ac magno animo ferre. Vbi finē ille dicendi fecit, surrexit Xenophon quàm potuit splendidißimè ad pugnā ornatus: nam si uictoriā consequerentur, uictori honestißimum ornatum conuenire:

sin mori necesse esset, elegantissimũ esse putabat, pro sua quenq; dignitate ornatum occidere. Sic autẽ exorsus est: Barbarorum periuria, atq; omnem perfidiam, & Cleanor antè uobis exposuit, & uosipsi satis, opinor, nostis. Nunc si rursus nobis eorum amicitia utendum statuimus, magnã certè animi demißionem profiteamur necesse est, cum, qui se eorum fidei tradiderunt, prætores quid paßi sint, non ignoremus. Sin eorum iniurias armis uindicare, & in posterum dis approbantibus aperto eos bello persequi in animo habemus, multa nobis pulcherrimam salutis spem pollicentur. Interea dum hæc ille diceret, de concione sternuit nescio quis: quo omine accepto, cuncti milites deum abiecti ad terrã uenerati sunt. Tum Xenophon è re nata: Quoniam uiri fortißimi, dum uerba de salute facimus, nobis à Ioue salutari omen extitit, eidem deo uotum nuncupandum pro communi salute censeo: quod tum sacris ritè susceptis persoluemus, cum primùm pacatam terram attigerimus. Atqui & dis cæteris uota facienda sunt, quibus eodem tempore sacrificium pro copijs nostris faciamus. Quare cui idem uidetur, manum tollat: ac manũ quidem cuncti sustulerũt, uotoq; nuncupato pæanem cuncti cum plausu citarunt. His quæ ad deorum cultum pertinebant, ita institutis, ad id unde digressus fuerat Xenophon, rediјt. Multa, inquit, ut paulò antè cœperã dicere, pulcherrimam salutis spem nobis pollicentur. Primùm enim deorum fidem ratam habuimus: at hostes & iurisiurandi, & fœderis religionem omnem uiolarunt. Hæc cum ita sint, & hostibus deos infensos, & nobis propitios futuros consentaneum est. Atqui illi ipsi di, & sequunda elatos fortuna quamcelerrimè, cum uelint, euertere, & abiectos cum

maximè rebus aduersis conflictantur, excitare facilè possunt. Deinde uerò maiorum nostrorum pericula uobis in memoriam redigam, ut intelligatis quales uos, quáue in rebus aduersis uirtute esse oporteat, præsertim cum deorum ope adiuta uirtus, ab iniquißimis plerunq; & difficilimis tēporibus homines uindicare consueuerit. Cùm Persæ cum ingentibus copijs, ut Athenas delerent, in fines nostros inuasissent, animi magnitudine hosti sibi resistendum Athenienses putarunt, ac eos quidem uicerunt. Quo tempore cum Dianæ uotum fecissent, tot illi se capras immolaturos, quot hostes occidissent, ac totidē uictimas ex toto agro comparare nō potuissent, quotannis D. mactare decreuerunt, quas ætate etiā nostra quotannis mactant. Postea uerò cum Xerxes infinitis propè copijs comparatis, in Græciam traiecisset, maiores nostri horum hostium maiores terra mariq; uicerunt. Cuius quidē uictoriæ & trophæa multa monumento sunt, & earum ciuitatum, in quibus nati & educati estis, libertas: in quibus deos tantum, ex hominibus uerò neminē domini loco habetis. Et ab his uos estis maioribus, à quibus tamen neutiquam uos dixerim degenerasse. Neque enim ita multi dies præterierunt, ex quo uos acie cum illorum posteris congreßi, dis iuuantibus, eorum copias tanto uestris maiores fudistis: ac illud quidem pro Cyri regno suscepto certamine, uirtutis uestræ documentū dedistis. Nunc uerò cum uestra ipsorum salus agatur, multò uos meliores, & in hostem alacriores esse par est. Nam si antè cum quales illi in prælio essent, planè ignoraretis, patria animi elatione freti, nihil dubitastis cum tam magno eorum numero collatis signis congredi: quid nunc cum periculum feceritis, eos, quamuis

tam

tam multis partibus uos numero ſuperarent, ueſtrum tamen impetum ſuſtinere nequiſſe? quid, inquam, abſurdius quàm ſi eos nunc pertimeſcatis? Neque uerò nunc res ueſtras iniquiore loco putare debetis, quòd à uobis hi defecerint, qui uiuente Cyro uobiſcum unà prælium inierũt. Illi enim multò ſunt ijs quos uicimus ignauiores: quare nihil mirandum, ſi à nobis deſciſcentes, ad illos cõfugerunt. Quin illud optandum, ut qui ad fugam ſpectent, in hoſtili potius acie, quàm in noſtra uerſentur. Quòd ſi quẽ illud diffidentiorem reddit, quòd equitatum nos nullum, hoſtes uerò maximum habeant: is conſideret uelim, decem equitum M. nihil eſſe plus, quàm hominum X. M. Neq; enim in prælio quiſquam equi morſu, uel calcibus unquam confectus eſt. Viri ſunt, mihi credite, uiri, quorum opera in pugna geruntur omnia: ac nos quidẽ uehiculo multò utimur, quàm equites tutiore. Illi enim equis ſubniſi, & nos unà timent, & ſimul ab illis ne excutiantur. At nos pedibus uadentes, & ferimus cominus uehementius, & certius ijdem eminus iaculamur. Vna equites re præſtant, quòd in fuga certius eſt illis ſubſidiũ. Verùm ad pugnam fortaſſe ueſtrûm quiſque paratiſsimus eſt. Sed illud ſcilicet ſolicitudinis multum affert, quòd neque Tyſapherne duce amplius utemini, neque annonam uobis rex præſtaturus eſt. Hic illud conſiderate, Tyſaphernem ducem habere ſatiús ne ſit, à quo nobis inſidias factas nihil poſsumus dubitare: an uerò eos quos ipſi duces delegerimus? qui ſi quid deliquerint, non nobis magis, quàm uitæ capitiq; ſuo male conſuluerint. Nam quòd ad cibaria, ac quæ uſui ſunt reliqua pertinet, mallé ne debeamus ex foro precariò ſumere, parua admodum menſura, ac minimè tole-

rabili precio: an uerò arbitratu nostro, qua mensura, ac quanti ipsemet statuerimus, si uictoriam scilicet adipiscamur? Atenim in his non est fortasse difficilè, utrum uobis magis cõducat dijudicare. Sed flumina uos terrent, in quibus traijciendis ne uada uos fallant ueremini: in quo ipso quàm stultè barbari fecerint, perspicere potestis: * omnia enim flumina, quæ procul à fontib. suis pleniora sunt, eadem circa fontes non hercule sunt altiora, quàm ut genu traijcientium alluant. Sed esto, obstent nobis flumina, neque duces nanciscamur, nõ tamen idcirco animum despondere debemus. Videmus Mysos, illos quidem nihilo armis meliores quàm nos simus, in regis finibus eo inuito, multas easq; magnas & opulentas urbes incolere. Eodemq; modo Pisidas, Lycaonas etiam scimus, occupatis camporum munimentis impunè, ex eiusdem regis agro sibi uictum quærere. Et haud scio an simus multò rationibus nostris melius consulturi, si reditu in patriam dißimulato, ad manendum parati uideamur: nihil enim dubito, quin si Mysi discedere uelint, rex facilè adduci poßit, ut multis ducibus, multis item obsidibus datis, tutam profectionem præstet: ac si id postulent, quadrigas etiam ad iter conficiendum præbeat. Quibus in rebus & nobis illum obsequuturum scio, ac supraquàm facilè dici poßit, libenter, si nos ad permanendum paratos uideat. Sedenim illud nonnihil timeo, ne ipsa ocij consuetudine, & cum rerum omnium copia, tum forma & corporis magnitudine, qua Medorum & Persarũ uxores ac uirgines præstant, cum illis familiariores esse cœperimus, deliniti, ueluti qui ad Lotophagos diuerterint, de reditu in patriam nihil laboremus. Atqui æquũ & iustum esse duco, ut ad suos quisq; redeat:

redeat: ac ibi Græcis ostendamus, ipsorũ culpa fieri quòd inopes sint, quibus liceat miseram & egentem multitudinem, qua ciuitates refertæ sunt, huc deducere, ubi tenuissimum quenque quamfacilimè ac celerrimè locupletem fieri uisuri essent. Sed hæc omnia uiri fortissimi bona, in eorum qui uicerint potestate sunt. Illud nunc consilium ineundum, ut uel quamtutissimè discedamus, uel si pugnandum sit, quamæquissima conditione pugnemus. Ac primum plaustra omnia cremanda censeo, ne sarcinaria uehicula nobis quodammodo imperent, impediantq́; quò minus quocunque exercitui expediat, accedere possimus. Deinde ipsa etiam tentoria: ea enim retardant nos plurimum: nihil uerò neq; ad pugnam, neq; ad cõmeatus comparandos iuuant. Ad hæc, superuacanea uasa omnia reijcienda, neq; aliud quicquam retinendum, quàm quod aut ad belli, aut ad cibi potusq́; usum pertineat: atq; id ob eam maximè causam, ut in armis expediti quãplurimi sint, ac quampaucissimi nobis sint lixæ & huiusmodi operæ alendæ: neq; enim ignoramus uictores eorũ etiam potiri, quæ in alterius mancipio sunt. Quare ubi uicerimus, ipsi nobis hostes pro lixis erunt. Vnum illud mihi ad dicendũ restat, quod maximi momenti esse arbitror. Videtis hostes non antè bello nos lacessere ausos esse, quàm prætores nostros comprehenderint: quippe qui omni ex bello superiores nos discessuros putarunt, quantisper & essent qui nobis imperarent, & nos imperantibus pareremus. At si ducibus uos orbassent, sublata imperandi autoritate, atq; omni ordinis tuẽdi disciplina, nos proculdubio perituros existimarũt. Quamobrẽ et prætores qui nuper renũciati sunt, multò oportet attentiores esse, & milites in suis ordinibus

conseruandis diligentiores, ac multò quàm adhuc, magis dicto audiẽtes. Quòd si quis ab officio discesserit, statuite uestris sententijs, ut de eo cuiuis uestrûm, cum res ipsa tulerit, unà cum præfecto liceat pœnas sumere. Hoc enim maximè modo se sua opinione deceptos hostes intelligẽt, cũ hodierno die decies mille Clearchos pro uno extitisse uidebunt, per quos nemini nequã esse liceat. Sed iam tempus est ut dicta ad rem conferamus: hostes enim iam fortasse aderunt. Quare si quæ relata sunt uobis probantur, ea quamprimũ sciscite, quò decreta uestra operibus ipsis primo quoque tempore cõprobetis. Quòd si quis melius quid uidet, ne dubitet quiuis, ut etiam priuatus ille sit & gregarius, cæteros docere: de cõmuni enim salute est omnibus consilium capiendum. Tum Chirisophus: Si quid, inquit, aliud opus est, quod Xenophon prætermiserit, tum fieri id licebit, cum in mentem uenerit. Quæ uerò ab eo iam dicta sunt, optimũ factu esse censeo, ut ea sine ulla cunctatione sciscatis: cui igitur ea probantur, is sublata manu significet. Tum cuncti manum sustulerunt. Surrexit iterum Xenophon, atq; ita loquutus est: Audite uiri quæ cauenda mihi uidentur. Eundum nobis iam est, ubi commeatus in promptu sint. Audio autem uicos pulcherrimos, nihilo hinc longius quàm stadia XX. abesse. Nihil uerò mirandum mihi uidebitur, si quemadmodum ignaui canes prætereuntes insectãtur, ac mordẽt assequuti, persequentes uerò fugiunt, sic hostes abeuntes nos insequantur. Tutißimè nos iter facturos arbitror quadrato agmine, ita quidem ut eius quamlibet partem armati teneant. In medium, turba omnis, ac impedimenta recipiantur. Quòd si nunc etiã statuerimus, quem fronti, quem tergo,

quos

quos item utrique laterum præesse oporteat, nihil erit necesse tunc demum cum nos hostes adorti fuerint, imperia diuidere, quin statim instructa acie uti licebit. Ac nunc, uel eius qui rectius sentiat sententiam sequamur, uel Chirisophus principia ducat, quippe qui Lacedæmonius est. In lateribus è nobis prætores duo natu maximi imperent. Tergum nos iuuenes regemus, ego ipse & Timasion. atq; ita quidem in præsentia. De reliquo uerò cum experti semel fuerimus hanc ordinis rationẽ, uel eandem tuebimur, uel meliorẽ inibimus: quam si quis uel nunc uidet, in medium censeo prodeat. Cum nemo inuentus esset qui contra ea diceret, cui hæc probantur, Xenophon inquit, manum tollat. Cum scitum omnes fecissent, Iam uidendum, inquit, est, ut quæ sciuimus, abeuntes re ipsa rata faciamus. Ac primùm quidem qui suos uidere cupit, uirum se strenuũ præbeat: neq; enim aliter quisquam sperare possit se uoti compotem fore. Qui uiuẽdi cupiditate tenetur, is uincere cõtendat: est enim uictori hostium cædes, uicto mors proposita. Qui postremò pecuniam concupiscit, in uictoriæ studium incumbat: quòd si uicerit, & sua tueri, & quæ in hostium sunt potestate, sibi uendicare facilè potest. Quæ cum dixisset ille, surrexerũt cuncti, ac iter iam ingressuri, primùm plaustra & tabernacula omnia incendere. Deinde uerò quæ uasa cuiq; superuacanea fuerunt, ea indigentibus concesserunt, in ignem reliqua cõiecere. Tum ad corpus curandum conuersi. Ac dum cibum caperent, superuenit Mithridates cum equitibus ad XXX. uocatisq; ad colloquium prætoribus, in hunc modum loquutus est: Ego, uiri fortißimi, Cyro ut scitis fidem, usque dum ille uixit, meã præstiti: ac nunc optimo erga uos ani-

mo sum: & quoniam in his locis non possum non magnopere de salute mea solicitus esse, uos ego si intelligam salutare aliquod consilium inire, me uobis adiungam socium, & quamprimũ cũ toto comitatu meo ad uos redibo. Mecum igitur quod in animo habetis, libenter ut cum amico, ac uestri cupidißimo homine, atq; adeò cum eo qui uobiscum unà proficisci uelit, cõmunicate. Ad hæc prætores, *cum capita inter se contulissent, ita respondendum putarunt, ac pro omnibus quidem Chirisophus:* Nos, *inquit, si liceat, per has regiones quampacatißimè domũ contendere in animo habemus: sin quis aduersari uoluerit, cũ eo omni ope nostra bellare.* Tum Mithridates *docere conabatur, nullam inuito rege salutis existere spem posse.* Ex *quo satis intelligi potuit, nihil esse quòd ei fides haberetur: præsertim uerò cum uenisset cũ eo unà de* Tysaphernis *familiaribus unus, quasi eius orationis arbiter.* Quare *prætoribus uisum est, nihil statui melius posse, q̃ si quantisper in hostili terra essent, tacitum, ac minimè indictum bellũ gererent.* * *Cum propius accessissent, milites occiderunt: quin & ex centurionibus unũ* Nicharchum Arcadem. * *No*ctu *deinde profectus cũ* XX. *plus minus hominibus* * Post *hæc corporibus curatis,* Zaten *amnẽ traiecerunt, instructo quidem agmine, impedimentisq́; omnibus, ac inermi turba in medium recepta.* Non *longè processerant, cum* Mithridates *cum globo equitum* CC. *iaculatorum ac funditorũ maximè agilium, atq; expeditorum circiter* CCCC. *obuiam uenit, ac propius quidem quasi amicus uenisset, accesit.* Equites *uerò ac pedites sagittis, plumbeis glandibus funditores,* Græcos *lacessere cœperunt: ex quibus qui in extremo erant agmine, impunè feriebantur,*

riebantur, cum hosti ipsi nihil nocere possent. Cretenses enim sagittarij, & minus longè quàm Persæ mittebant, & cum ipsi leuißimè armati essent, grauis armaturæ ordinibus stipabātur: at iaculatores mißilibus ne funditores quidem assequi poterāt. Hic Xenophon cum peltatis & graui armatura, quæ erat in extremo agmine, cui ipse imperabat, hostem insequi statuit. Sedenim neminem omnino consequebantur, quippe qui equitatum nullum haberent: pedites uerò intra tam breue spaciū medij campi, fugientem peditem adipisci non poterant, neq; omnino expediebat à reliquo agmine tam lōgè discedere. At barbari equites in ipsa fuga à tergo sagittas mittentes nostros uulnerabant: quos, quantū hostem urgentes proceßissent, tantundem dimicando retrocedere oportebat: quare toto eo die nihil amplius quàm stadia XXV. promouerunt, ac sub ipsum crepusculum in proximos uicos peruenere. Ibi pristina homines solicitudo inuasit. Chirisophus quidem, & ex toto prætorum numero natu grandiores Xenophontem incusabant, quòd ab acie nimis longè, suo cū maximo periculo, ac nullo hostium detrimento, persequendi causa excurrisset. Hæc Xenophon cū audiret, iurè eos queri fatebatur, neq; inficiabatur quicquam. Sedenim, inquit, neceßitas ipsa me ut insequerer impulit, quòd uidebam grauiter nos dum consisteremus lædi, cū interea nihil ipsi hosti nocere possemus. At postquā insequuti sumus, ita sanè accidit ut dicitis: hostibus nihil plus quàm antè nocuimus, & ipsi uix, & magno cum periculo pedē retulimus. Sed gratia scilicet dis est habenda, quòd parua omnino cū manu periclitati sumus, atq; ex leui admodum iactura quid nobis in posterū opus sit, planißimè cognouimus. Etenim

hostes & sagittas, & è fundis glandes longius multò mittunt, quàm ut cum illis aut Cretenses sagittarij, aut ferentarij nostri conferri poßint. Cumq; illos insequimur, nobis non conducit longius à reliquo agmine progredi: modico uerò spacio, non poßit utiq; pedes peditem assequi, ne intra teli quidem iactum. Quòd si hostis impetum retardatum uolumus, ne quid nobis in posterum detrimenti inferri poßit, funditoribus nobis atq; equitibus opus esse censeo. Atque in castris quidem nostris Rhodios esse audio, quorũ multi funda scienter utantur, ac duplo longius quàm Persici funditores mittant. Nam cum illi grauiores intorqueant lapides, non possunt utique longum spacium assequi: at Rhodij plumbeis glandibus uti didicerunt. Eos igitur qui fundas habent si conquisierimus, ac pro illis argentum dederimus, ac alijs item certa mercede faciundas locauerimus, ac ijs qui in funditorũ ordinem recepti fuerint, ab alijs muneribus uacationẽ dederimus, inueniemus fortasse qui certam rebus nostris opem afferant. Ad hæc, uideo in castris aliquot equos esse, quorum partim penes me sunt, partim uerò à Clearcho relicti: nõnulli item sunt bello capti, quibus ad impedimenta uehenda utimur. Horum itaq; si maximè idoneos ad usum atq; apparatũ equestrem delegerimus, aliosq́; pro his clitellarios substituerimus, cum his opinor fugientes hostes aliquanto certè facilius ulciscemur. Probata est omnibus hæc sentẽtia. Eadem itaq; nocte funditores ad C C. conscripti sunt. Postero uerò die equi, equitesq́; circiter L. delecti, quibus loricæ datæ, & equester ornatus. magister equitum creatus Lycius Atheniensis, Polystrati filius. Eum diem Græci in quo substiterant loco manserunt. Postridie prima luce castra mouerunt:

uerunt: erat enim eo die torrens transmittendus, ad quem ne se hostes inuaderēt, metuebant. Neque sua ipsos fefellit opinio: cum enim transmittere cœpissent, obuius fit Mithridates cum equitibus mille, sagittarijs ac funditoribus ad quater mille, quos à Tysapherne acceperat, pollicitus ea se manu Græcos omnes ei in potestatem traditurū: erat enim superioris diei euentu elatus, quòd cum paucos duxisset, neminem ipse desiderasset: Græcos uerò se arbitraretur grauiter multasse. Cum igitur iam Græci octo circiter stadia longè à torrente progreßi essent, Mithridates suis cum copijs traiecit. Hic peltatis denunciatū est, multisq́; item è graui armatura atq; equitatu, hostē ut alacriter adorirentur: paulò enim pòst maiores copias subsidio uenturas. Iam propè Mithridates accesserat, fundisq́; ac mißilibus Græci lacessebantur, cum ad primum tubæ cantum hi quibus imperatum fuerat, in hostes cum cursu impetum fecerunt, & equites in primis se in aduersos effudere: quorum cum illi impetum non sustinuissent, fugientes, nostri insequuti sunt, atque ad ipsum torrentem multi de barbarorū peditibus, multi itē in medio alueo ex equitibus perierunt: uiui ad decē & octo capti sunt: cæsos milites nostri, cum id tamen duces non imperassent, fœdè lacerarunt, ut hostes rei spectaculo terrerentur: atq; illi quidem re ita gesta discesserunt. At Græci, quod eius diei reliquum fuit, tutò progreßi, ad Pigretem amnem peruenerunt: quo in loco urbs fuit magna, sed deserta, Larissa nomine: quam priscis temporibus Medi tenuerunt. Muri eius latitudine fuerūt pedum XXV. altitudine C. ambitu octo millium passuū, ac toti coctilibus laterculis extructi. Lapidea tantū crepido XX. ped. à fundamētis emine-

bat. Hanc urbem Persarum rex, cum Medos Persæ imperio spoliassent, diu obsessam, nõ antè capere potuit, quàm solem densa nubes obscurasset, oppidani animis conciderunt. Ante ipsam urbem pyramis lapidea surgebat, lata paß. XX. alta XL. Huc ex proximis regionibus barbari multi profugerant. Hinc profecti primis castris M. paß. XXIIII. cõfectis, ad muros peruenere, magnos quidẽ, sed neglectos, qui ante urbem stabant, cui Mespila nomen fuit. & hanc Medi olim habitarũt. Eius murus crepidine nitebatur lapidea, excisis in muricum modũ lapidibus, latitudine pedum L. ac totidẽ altitudine: reliqua muri superficies lateritia erat, pedum lata L. alta C. ambitus erat M. paß. XXIIII. Huc Mediam regis uxorẽ confugisse ferunt, quo tempore Medi imperium amisere. Eam olim urbem Persarum rex cum neq; obsidionis diuturnitate, neq; ui expugnare potuisset, obstupefactos postremò crebris tonitribus oppidanos dicitur oppreßisse. Hinc profecti cum M. paß. XVI. proceßissent, ad castra prima Tysaphernes in conspectum uenit cum equitatu suo, atq; Orontæ regis generi copijs, cũ ijs item barbaris qui Cyrum sequuti fuerant, atq; ijs etiam quos secũ regis frater in eius auxilium adduxerat, quosq́; rex Tysapherni ipsi attribuerat: quæ copiæ uniuersæ planè magni agminis speciem habuerunt. Atq; is cum propius acceßisset, alias quidem cohortes in subsidijs locauit, alias uerò de transuerso immissurus uidebatur: neq; tamẽ impreßionem facere, aut suos pugnæ periculo committere ausus est. Funditoribus tantum & ferentarijs, nostros ut lacesserent, imperauit. Verùm ubi Rhodij per ordines diuisi, è fundis lapides, ac Scythici sagittarij sagittas mittere cœperunt, multi paßim ex

barbaris

barbaris uulnerabantur, à quibus aberrare nostri, ne si uoluissent quidē, facilè poterant. Quare Tysaphernes extra telorū iactum concessit, ac reliqui item ordines retrocesserunt. Reliquū igitur eius diei nostri progrediebātur, à tergo illi ex interuallo sequebantur, neq; pristinam tamen iaculationē repetere ausi sunt: longius enim quàm Persæ, Rhodij funditores mittebant, ac longius etiam quàm possent è sagittarijs plurimi. Erant præterea Persica mißilia maiora nostris, quare usui fuerūt quæ nostri legerant, & ea sanè didicerant è superiore loco longißimè iaculari. In proximis uerò uicis, & neruos, & plumbum ad fundarū usum repererunt. Atq; eo die cum Græci ad uicos peruenissent, barbari ex leui illa iaculatione inferiores discessere. Postero die eodem in loco frumentandi causa cōmorati sunt: erat enim illis in uicis magna frumenti copia. Postridie iter cōtinuarunt, et Tysaphernes eminus lacessens insequebatur. Ibi animaduersum est, hostibus insequentibus nequaquam utile esse quadratum agmen lateribus æqualibus, propterea, quòd si se aliquando agminis cornua contraxissent (quod fieri necesse est, ubi uel uiarū angustiæ, uel montiū anfractus, uel postremò pontiū transitus cogerent) grauis armatura aut arctius constipata ægrè procederet, aut turbatis ordinib. laxata, nihil posset in pugnando proficere. Rursus uerò si cornua discederent, in diuersa irent qui antè cohæserant: atq; inter cornua area uacua relicta, qui utroq; uersum abissent, urgētibus hostibus animis deficerēt: quo plerunq; fiebat, ut cū uel pons, uel alia quæuis uiæ difficultas superāda esset, certatim unusquisq; principia occuparet, atque ita ab hostibus agmen facilius oppugnari posset. Quod ubi animaduersum est, præto-

res ordines sex, singulos uirorum C. instituere, eisq; suos centuriones præfecere: centurias uerò singulas in semicenturias, ac manipulos descripsere: quibus item subcenturiones & decuriones præesse uoluerunt. Cumq; agmen progrederetur, centuriones, ubi cornua contraherentur, ne urgerent, subsistebant, ac deinde seorsum subsequebantur. Quoties uerò laxari cornua necesse fuisset, ijdē quadrati agminis mediū cōplebant, uel centurionibus ipsis, si forte quæ discessissent partes exiliores essent: uel si pleniores aliquanto, subcenturionibus: si postremò quamminimè attenuatæ essent, decurionibus in uacua succedentibus: quo fiebat, ut medium agmen semper cōfertum esset: ac si quid superandum esset, pons'ue quis transmittendus, nihil trepidaretur. Centuriones enim hi, quos antè diximus, seorsum traijciebant: quaq; in parte aciei res postulasset, in eam se immittebant. atque hoc quidem ordine ad quarta castra progressi sunt. Ad quinta uerò cum accederent, regiam quandam cōspexerunt, circumq; eam uicos cōplures, in quam partem uia per æditos colles ducebat. Hi uerò colles monti subiacebāt, in cuius ima parte uicus erat: ac Græci per illi quidem libenter colles uiderunt, ut qui hostem scirent in primis equis fidere. Ibi cum è campis primùm tumulum subissent, atq; inde per decliuia ad alterum accederēt, barbari è superiore loco deorsum tela mittere in nostros, fundas torquere, iacula amento uibrare. Multi sanè è nostris uulnerati, quin & expediti milites ita à barbaris circumuenti atq; interclusi sunt, ut funditores & iaculatores in turba oppreßi, nulli usui esse potuerint. Nam si Græci malo coacti in hostem se cōuertebant, uix in aduersos cliuos euadere poterāt, quippe qui graui

armatura

armatura tarderētur, cum hoſtes interea ſumma agilitate in collis uerticē exilirent: ſin ad ſuos properarent, eodem incommodo urgebantur. Idem etiam euenit cum ad alterum collem tranſirent. Quare ſtatuerunt Græci, è tertio tumulo non antè agmen mouere, quàm ſubductos à dextro aciei latere cetratos ad uerticem obtinendum miſiſſent. Quod ubi factum eſt, hoſtes à noſtris ſuperiorem locum occupatū cum animaduertiſſent, non ſunt auſi amplius diſcedētes inſequi, quòd uerebantur, ne diuiſi utrinque circumuenirētur. Quod reliquū igitur eius diei fuit, noſtri pars una per colles, altera ſecundum montes, iter modico interuallo facientes, ad uicos peruenere: ubi medicos octo (multi enim ſaucij erant) delegere. His in uicis dies tris manſerunt, cum ſauciorum cauſa, tum uerò quòd cōmeatuum bonā copiam nacti ſunt, farinæ, uini, ordei, quo largiſsimè equos explerūt, quæ omnia ex proximis agris, ad exercitū regis alendum, in unum coacta fuerant. Quarto uerò die in campos deſcendere: ibi eos Tyſaphernes aſſequutus effecit, ut ſibi cenſerent, in eo qui primus ſe obtuliſſet uico, conſiſtendum, neq; ullo pacto in uia pugnandum: erant enim iam quamplurimi ad pugnam inutiles, alij quòd uulnera acceperant, alij quòd ſaucios deportarent, alij poſtremò quòd eorū à quibus illi deportarentur, armis onerati eſſent. Ac uix Græci caſtra poſuerant, cum barbari propius ad uicum accedētes, miſsilia mittere cœperunt: ſed facilè eos Græci repulerunt. Multò enim iam è caſtris mouentes, hoſtes facilius coërcebant, quàm antè in ipſo itinere eorundem excurſiones reprimere potuerant. Cum itaq; iam adueſperaſceret, hoſtes pedem retulerunt: neque enim propius quàm ſtad. LX. ad noſtros

castra locabant, quòd ſcilicet nocturnum noſtrorũ impetum metuebant. Nam Perſarum copiæ minimè ad nocturnas pugnas idoneæ ſunt: equos enim uinciũt, ac ſæpe etiã pedicis impediũt, ne fortè ruptis capiſtris effugiãt. Quare in tumultu, & equum inſternere, & frenare, & cum loricam induerit inſcendere, Perſæ homini neceſſe eſt: quæ omnia per noctem, præſertim cum trepidatũ fuerit, difficilimè fieri conſueuerunt: quæ res efficiebat, ut procul à Græcis caſtra haberẽt. At Græci ubi eos animaduerterũt agmen diſcedendi cauſa coëgiſſe, ad arma cõclamarunt: tum barbari (facilè enim omnia audiebant) pauxillũ ſubſtiterunt: nocte uerò iam imminente retroceſſerũt, quòd ſibi intelligebãt minimè expedire, noctu uel iter facere, uel caſtra ponere. Eos uerò Græci poſteaquam manifeſtò diſcedẽtes uiderũt, et ipſi caſtra mouere, ſtadiaq; circiter LX. progreßi ſunt: tantũ inter utrunq; exercitũ ſpacij relictũ eſt, ut neq; poſtero die, neq; omnino tertio, hoſtes in cõſpectũ uenerint. Quarto demũ noctu ad noſtros propius acceſſerunt, ac montis iugũ ad dexteram occuparunt, quà Græci erant iter facturi. Ex eo in campos deſcenſus erat. Vbi iugum id occupatũ Chiriſophus animaduertit, Xenophontem ab extremo agmine euocat, eumq; iubet cũ peltatis ad principia tranſire. At is peltatos loco non mouit. Cum iam uniuerſum Tyſaphernis exercitũ conſpiceret, ipſe tantum citato equo accurrit: tum, quid, inquit, me uocas? Vti uides, reſpondit ille, uertex qui ſupra uiam ipſam eminet, quà nobis diſcedendum eſt, ab hoſtibus obtinetur: quos niſi cæciderimus, nulla eſt euadẽdi ratio. Sed cur peltatos non adduxiſſet quærenti Chiriſopho, quoniam, inquit ille, nequaquã tam propinquis hoſtibus putaui nuda

agminis

agminis terga relinquēda. Atqui, inquit Chiriſophus, uidendū eſt ut eos ex eo uertice deijciamus. Ibi Xenophon cum iugum animaduertiſſet ijs, quas ipſe ducebat, copijs imminere, atq; ex eo tramitem, per quem ad uerticē eum aditus patebat, in quo hoſtes conſtiterant: Optimum, inquit, Chiriſophe fuerit, ſi quamcelerrimè ad eum tumulū contendamus: quem ſi occupauerimus, hoſtes nullo pacto poterunt ſupra uiam, eodem quo nunc loco ſunt permanere: quare aut cū exercitu ipſe maneto, quantiſper ego in montem euado: aut ſi tu mauis ad montem contendere, hic ego cum exercitu manebo. Quin ego tibi, inquit ille, poteſtatē facio, utrum malis deligendi. Tum Xenophon: Iunior, inquit, ego ſum: ac ita proficiſcendi ſibi partes depoſcit: ſed enim poſtulat ex principijs, quòd longum eſſe putabat ab extremo agmine milites euocare, ſibi cohortem unam dari. Chiriſophus ei ex ipſa fronte peltatos tribuit, atque adeo de medio quadrati agminis exemptos: ad hos CCC. ſequi iubet lectiſsimos uiros de ſuorū numero, qui ipſa agminis principia obtinebant: atq; hi quidē omnes iter ſtrenuè ingreßi ſunt. Quos ubi ad montem rectà contendere hoſtes animaduertere, & ipſi certatim eôdem curſum direxerunt. Hic clamorem Græci, item qui cum Tyſapherne erant, dum ſuos utrique cohortantur, ingentem ſuſtulerunt. Xenophon equo præteruehens, his uerbis ſuos incendebat: Nunc uiri fortiſsimi, uobis de reditu in Græciam, ad liberos, cōiugesq; ueſtras, certamē propoſitum eſſe exiſtimate. Nunc ſi paululum hoc laboris exhauſerimus, reliquū iter ſine pugna conficiemus. Tum Soteridas Sicyonius: Atenim, inquit, Xenophon non ſatis æqua conditione res geritur: tu equo ueheris, ego grauiter

ſcutum ferens laboro. Id cum ille audiſſet, ſtatim ex equo deſilijt, hominem de loco deturbat, ipſe eius ſcuto abrepto quàm potuit celerrimè promouet. Erat fortè equeſtri lorica indutus, qua etſi premebatur, nihilo tamẽ ſegnius & præcedentes incitabat, & ſequentes, illos quidem in aſcendendo laborantes confirmabat. At milites Soteridam cædunt, obiurgant, cogũt poſtremò, ſcuto recepto unà cum cæteris pergere. Xenophon equum aſcendit: eo uſus eſt quantum per loci conditionẽ licuit. Cum ad difficiliorem aditu montis partem uentum eſſet, & ipſe pedibus equo relicto ſubijt. Priores tandem Græci montis faſtigium occupant. Tunc barbari terga uertẽtes, quô quiſq; maximè potuit, effugerunt: Græci faſtigium tenuerunt. Tyſaphernis atq; Ariæi copiæ ad aliam ſe uiam, priore relicta, conuerterũt. Tum Chiriſophus, quiq; cum eo erant, iam tutò in campos deſcendere, & caſtra in pago quodã locarunt, omnibus copijs refertiſſimo. Sed erant alij itẽ in his campis pagi ad Pigretẽ amnem, omni cõmeatuum genere copioſiſſimi. Iam adueſperaſcebat, cum repentè hoſtes ſe obtulerunt, ac de Græcorum numero nõnullos occidere, ut fortè illi diuerſi ad prædam diſcurrerant: nacti enim fuerant pecoris greges, qui cum amnẽ tranaſſent, iam erant in citeriore ripa intercluſi. Poſt hæc Tyſaphernes cũ ſuis copijs pagos exurere aggreſſus eſt: quæ res Græcorũ animos uehementer debilitauit: non poterant enim non magnopere uereri, ne commeatibus incenſis, non haberent unde alios ſumerent. Iam Chiriſophi milites è præſidijs diſcedebant, cũ Xenophon ad ſingulos ordines in equo accedens: Videtis iam, inquit, uti nobis agris concedere ſe barbari cõfitentur? cum enim ne nos uicos regios exureremus,

remus, fœdus nobiscũ ferientes cauissent, eos iam ipsi tanquam alienos ultrò incendunt. Nunc per ea ipsa loca nos iter facientes uidebunt, in quibus sibijpsis cõmeatus reliquerint. Interea Chirisophe, ad illum conuersus, censeo, inquit, hos agros tanquã nostros ab iniuria uindicandos. Minimè, respondit ille, quin & nos itidẽ uramus: sic enim illi celerius desistent. Iam uerò cum se intra castra recepissent, alij ad commeatus animum adiecerunt. At prætores centurionesq; in unum conuenere, ut consilium de itinere caperent. Erat enim res difficultatis plenißima, cum hinc arduis montibus, illinc tam profundo flumine cohiberentur, ut ne hastæ quidem quibus uada tentabant, immersæ quicquam eminerent. In hac cunctatione Rhodius quidã ad duces ueniens: Ego, inquit, si mihi quæ opus fuerint, parata tradideritis, ac pro mercede talentum unum, quaterna millia simul grauis armaturæ peditũ traijciam. Rogatus autem quid opus esset, utrium respondit ille duobus millibus: esse autem in cõspectu quamplurimas oues, capras, boues, asinos, quibus coria detracta & inflata, facilem traiectionem præstare possent. Loris deinde opus, inquit, est ad connectendos, ut aptè cohæreant inter se utres, qualia ea sunt, quibus ad iungenda iumẽta utimini. Huic ego ex utribus rati saxa alligabo, quibus quasi anchoris quibusdam in flumen demißis, & rate utrinq; religata, terram & sarmenta superinijciam. Illud quidem nequaquam intellectu difficile est, qui hac rate traiecerint, mergi minimè posse, siquidẽ binos singuli utres facilè subleuant: quò minus uerò labantur pedites, terra eos ac sarmenta continebunt. Enimuero id ducibus consilium callidum uisum est: sed quî res effici posset, nõ uidebant, cum

trans amnem multi essent hostiũ equites, qui facilè ijs, qui primi ad opus aggrederentur, impedimẽto futuri essent. Quare cum hanc cogitationem missam fecissent, postero die quasi Babylonem uersus ad integros uicos profecturi, retrocesserunt, ac quà iter faciebant, incendijs cuncta uastabant: quod cum hostes uiderent, iam nihil ut anteuerterent laborabant. Illud magis mirabantur, quô se Græci recepturi essent, aut quid omnino in animo haberẽt. Interea cum milites in cibarijs conquirendis occupati essent, prætores ac centuriones rursus conuenere, ac omnibus captiuis in medium adductis, quæstione habita, ex illis planissimè cognouerunt, quorum locorum finibus cingerentur. Indicarunt enim illi à meridie Babylonem esse, & Mediam, quà antè uenissent: ab ortu Susa & Ecbatana, quibus in urbibus uer & æstatẽ agere rex solitus esset. Quod si trans amnem se ad occasum conuertissent, in Lydiam et Ioniam peruenturos. At montanam uiam, quæ ad septentrionem esset, ad Carduchos perducere: hos ferocem in bello esse gentem, quæ montes incoleret, ac ne regi quidẽ ipsi parêret. Regias enim copias in ea loca aliquando irrupisse: ex centum autem & uiginti millibus hominum neminem omnino redisse, quòd ex locorum difficultatibus euadere nõ potuissent: ac eo ipso tempore fœdus illis cum eo satrapa esse, qui campestrem regionẽ obtineret, ac liberos esse utrisque ad alteros aditus. Quæ cum prætores audissent, eos ipsos à quibus regionũ situs cognouerant, diuersos locarunt, neq; omnino quô iter haberent, indicarunt. Ipsi inter se statuerunt, necesse fore per montes in Carduchos ducere, quòd illinc in Armeniã, cui tũc Orõtes præerat, amplam et fertilem regionẽ descensuri essent: ex qua nihil

nihil probiturũ uidebatur, quò minus in quam uellent terrarum partem se conferrent. Id cum decreuissent, ac dis sacra fecissent, ne quid esset in mora, cum iter capessendum esset (uerebantur enim ne montes ab hostibus occuparentur) militibus imperant, corporibus curatis, ac uasis collectis, conquiescant, ac deinde cum signum datum fuerit, se ut sequantur.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIBER QVARTUS, Romulo Amasæo interprete.

V AE à Græcis in superiorem Asiæ partem progredientibus, usque ad prælij cõmißionem gesta sint: quæ item post prælium, fœdere cũ rege percusso, atq; eodem ab ipso rege ac Tysapherne uiolato acciderint: ac quemadmodũ Græci insequente Persarum exercitu, aßiduo bello urgerentur, superioribus commentarijs expositum est. Postea uerò quàm ad Pigretem amnem uentum est, quia is ea in parte propter magnitudinẽ atq; altitudinem traijci non poterat, cum flumini Carduchij montes, ardui illi quidem ac prærupti imminerent, eos (neq; enim alia occurrebat euadendi ratio) milites sibi superandos censuerunt. A captiuis enim acceperant, hos ubi superassent, se ad Pigretis ipsius fontem, qui in Armenia est, uenturos: à quo non longè Euphratis etiam fons abesset: eum fontem, quòd angustißimus esset, aut transmissuros, id si mallent, aut si uisum aliter esset, circumituros. Ad hunc uerò modum in Carduchos mouerunt. Cum

illud in primis curæ esset, ut quamoccultißimè proficiscerentur, atque ut in montium iuga prius quàm ea ab hostibus occuparentur, euaderent: ad postremã uigiliam, cum adhuc tantum tenebrarum superesset, ut per campos iter facientes cerni nõ possent uniuersi, ubi denunciatum est, iter ingreßi, prima luce ad montem peruenerunt. Chirisophus agmen ducebat, cum suis cohortibus atque omnibus expeditis militibus. Consequebatur Xenophon cum grauis armaturæ caterua, in qua ne unus quidem erat de expeditorum numero. Neq; enim periculum ullum esse uidebatur, ne quis dum illi in aduersos cliuos subirent, ex inferiore loco à tergo impetũ faceret. Ac Chirisophus prius quàm id quisquam hostium præsensisset, iam montiũ iuga occuparat: inde porrò promouebat: sequebatur exercitus frons: iamq; in pagos, qui paßim inter montiũ anfractus, atq; in ipsis receßibus erant, descendebant. At Carduchi domibus relictis, cum coniugibus ac liberis in montes confugerant. Hic Græci præclaram cõmeatuum copiam repererunt: erant præterea domus ipsæ æneis uasis egregiè instructæ, quæ illi non attigerunt: neque homines etiam ipsos persequuti sunt, quòd illis tantisper parcendum putarunt, dum experirentur, passurine essent se, cum & ipsi regis hostes esse perhiberentur, tanquam per pacatam regionem iter facere. Cibaria tantum quo quisq; loco nactus esset, sumebat: hoc etenim ipsa neceßitas cogebat. At illi neq; uocati præstò fuerunt, neq; ullam amicitiæ significationem dederunt. Quin cum extrema agminis pars, iam primis se intendẽtibus tenebris in pagos descẽderet (erat enim totus dies in montibus superandis consumptus) globo facto extremos adorti, ex ipsis aliquot occiderunt, aliquot la-

quot lapidibus ac mißilibus uulnerarunt. Atq; hi quidem pauci fuerunt, in quos de improuiso Græcorũ agmen inciderat: quòd si maior multitudo concurrisset, nihil propius futurum fuit, quàm ut maxima exercitus pars deleretur. Tunc Græcis in illis, quos antè diximus, pagis pernoctantibus, Carduchi circũquaq; per mõtes ignibus accensis mutuò se prospectãntes, omnes aditus custodiebãt. Vbi illuxit, cum prætores ac centuriones in unum cõsultandi causa conuenissent, relatum est optimum factu fore, si iumentis maximè necessarijs conseruatis, quàm possent celerrimè iter facerent: reliqua uerò relinquerent, ac cũ his eos quos paulò antè ceperant homines missos facerent: quandoquidem & iumenta ipsa, & mancipia, itineri moram afferebant, præsertim cum multi qui in his custodiendis occupati erant, parum essent in pugna utiles: ac præterea duplo propè plus cõmeatuum comparare, & quocunque irent, comportare cogerentur. Id cum omnibus placuisset, ita ut fieret, decretum est. Quare cum iam pransi iter ingrederentur, prætores angustias, quà uniuersi exituri erant, obsederunt: ac quod apud quenq;, ex ijs quæ antè diximus, reperissent, id nisi sponte à dominis dimissum esset, eripiebant: paruerunt tamẽ omnes, præter paucos, qui elegantem quempiam puerum, aut formosam muliercculam, amori suo obsequentes, furtim retinuerunt: ac tunc modò pugnantes, sæpe etiam à pugna interquiescentes, iter fecerunt. Postero uerò die, etsi frigus uehementer inualuerat, commeatuum tamen tenuitate, castra mouere coacti sunt. Erat agminis dux Chirisophus, tergo imperabat Xenophon. Hostes acriter urgebant, nempe qui angustijs freti, propius etiam accedẽtes de superiore loco no-

ſtros mißilibus ac fundis uulnerarent. Ea res Græcos cogebat ut ſe aliquando in hoſtes conuerterent, ac deinde ijs repulſis reſtitando iter facerent. Quam ob rem frequenter, cum illi urgerēt, ſignificabat Xenophon, ut qui anteibant, ſubſiſterent. At Chiriſophus, qui aliàs quoties ſignificatum eſſet, ſubſiſtere cōſueuerat, tunc, quantū poterat, accelerabat, & alijs ut quamcelerrimè ſequerentur imperabat. Ex quo conijci poterat, non temerè eum feſtinare: ſed non uacabat ad eum poprius accedere, & feſtinationis cauſam cognoſcere: quare iter fuit ijs, qui in extremo agmine fuerunt, fugæ ſimilimum. In qua trepidatione, uir honeſtißimus ac fortißimus Cleonymus Spartanus, tranſfoſſo per parmam & loricā latere occubuit: cumq; eo unà Paſias Arcas, transfixo capite. Quare ubi primū congrediendi copia facta eſt, antequam uſpiam cōſiſteret Xenophon, eodem quo erat ornatu ad Chiriſophum ueniens, quidnam accidiſſet rogauit, quòd ille nō expectaſſet, ac ſe inter pugnam fugere coëgiſſet. Amiſimus enim, inquit, duos, eos quidē optimos, ac ſumma uirtute homines, quos neq; tollere, nec ſepulturæ mandare licuit. Ad hæc Chiriſophus: Montes, inquit, intuere: uiden' quàm ſint ardui ac prærupti, ac per eos unicus hic trames quàm anguſtus? atq; is quanta hominum multitudine circunſedeatur? quæ nempe fauces eas, per quas euadere nos oportet, obſeſſas tenet. Idcirco, inquit, non reſtiti, quòd maturandū eſſe putaui, antequam illi de ſuperiore loco uerticibus occupatis, exitu nos prohibere poſſent. Neque uerò duces noſtri aliam nobis uiam indicant. Atqui, inquit Xenophon, ego etiam duos in poteſtate habeo. Nam cum hoſtes negociū faceſſerent, in inſidijs ſubſedimus: quæ res etiam nobis reſpirandi

ſpirandi facultatem dedit. Ibi ex illis cum nonnullos occidiſſemus, unum & alterum operam dedimus ut uiuos caperemus, quò ſcilicet peritis locorum ducibus uteremur. Atq; hic cum ambo illi in quæſtionem producti fuiſſent, ac ſeorſum rogarentur, uiam ecquam noſſent aliam quàm eam peruulgatam: eorum quidem alter, cum nullis minis cogi potuiſſet ut quicquam diceret quod Græcis cognoſcere expediret, in alterius conſpectu iugulatus eſt. Tum ſuperſtes alter, illum affirmauit propterea Græcis ſe negaſſe aliã uiam noſſe, quòd filiæ timuiſſet, quæ in ipſa uia apud uirum eſſet: at ſe per eam uiam ducturum, qua iumenta etiam tranſire poſſent. Cum uerò ex eodem quæreretur, ecquæ eſſent locorum difficultates: unicum reſpondit eſſe iugum, quod niſi occuparetur, euadẽdi nulla iniri ratio poſſet. Id ubi prætores audierunt, centuriones ac peltatos, bonam etiam grauis armaturæ partem accerſendam cenſuerunt: ac re cum his cõmunicata, quærendum, nunquis eſſet, qui uirtutis documentum dare uellet, ſuſcepto in eum locum proficiſcendi negocio. Quo facto, eam ſibi prouinciam Ariſtonymus Methydrienſis Arcas, & Agaſias Stymphalius ex eadem Arcadia, depopoſcerunt. Sed fuit in primis inter Callimachum Parrhaſium, & Agaſiam Stymphalium non parua contentio. Agaſias ſe cum iјs, qui ſe è toto exercitu ultro offerrent, profecturum dixit: Perſuaſum enim mihi, inquit, ſatis habeo, meũ ductum bonam iuuentutis partem ſequuturam. Quæſierunt præterea duces, nunquis è numero expeditorum, aut militarium tribunorum proficiſci uellet. Ibi Ariſtarchus ſe obtulit, uir militari uirtute multis in rebus ſpectatiſſ. Iam primæ ſe tenebræ intendebant, cũ milites raptim

sumpto cibo, iter ingredi iußi sunt: ducē itineris uinctum ijs prætores tradiderunt. Ita autē res composita est, ut no cte si iugum occupassent, locū ne relinquerēt, manè tuba signum darent, ac deinde è superiori loco inuaderent eos, qui tritum illum exitū obsiderent: prætores cum reliquo agmine quamcelerrimè se euasuros affirmarunt. His ita constitutis, profecti illi sunt, ac per maximos quidem imbres: numerus is fuit homines bis mille. Xenophon tergū agminis ad notum exitum deducebat, eo sanè consilio, ut cum hostes eam unam uiam obseruarent, ad eos non attenderent qui per montes iter facerēt. Verùm cū ad alueum quendam uentū esset, quo superato milites oportebat per aduersum cliuum euadere, hostes in eos globosa, & maiora ac minora saxa, quàm quæ plaustris conuehi possent, deuoluere cœperunt: quæ petris illisa, tanquam è fundis missa, cum impetu dißiliebant. Quæ res cū uiam infestißimam reddidisset, ex centurionibus nonnulli priore uia relicta, alia euadere aggreßi sunt. Vbi uerò per noctis tenebras eos qui profecti fuerant, iam non posse amplius conspici arbitrati sunt, ad corpora curanda se milites conuerterunt: erant etenim in extrema agminis parte omnes adhuc impransi. At hostes tota nocte nullum lapides deuoluendi, quod fragor ipse nostris indicabat, finem fecerūt. Interea montanæ illæ cohortes ducem suum sequutæ, milites ex hostium præsidio ad ignem sedentes offenderunt, quorū parte una cæsa, altera pulsa, locoq; occupato, primum illum tenere cogitarunt: deinde cum uerrucam iugo imminentem animaduertissent, atq; ad eam angustum tramitem, in quo hostium præsidium cōstiterat, unde erat ad eos qui tritam uiam obsederant, aditus, ad eam ipsam uerrucam

rucam

rucam transierunt. Cumq; noctem eo in loco peregissent, ubi illuxit, cum silentio directa acie in hostes contenderunt: tam densa autem circunfusa est nebula, ut quamproximè accesserint, prius quàm illi quicquam senserint. Hic cum utrinq; iam se conspicerent, tubæ cecinerunt: deinde cum clamore et plausu Græci barbaros adorti sunt. At illi impetum non sustinuerũt, sed præsidio deserto fugam statim fecerunt. Pauci cæsi sunt, quòd cum expediti essent, è periculo se eripuerunt. Tum qui Chirisophum sequebantur, tubæ cantu audito, ad tritam uiam accurrerunt. Prætores alij per tramites, ut quis cuiq; proximus erat, contendebant: ac qui superiorem iam locum summo negocio tenuerant, hastis quasi aquam è puteis haurirent, inferiores tollebant. Atque hi primi se cum his cõiunxerunt, qui iugi illũ erticẽ occuparant. Xenophon cum dimidia extremi agminis parte, eôdem quô cæteri qui ducem habebant, progrediebatur: erat enim ea iumẽtis multò æquior uia: dimidia altera, ut impedimenta sequerentur, imperarat. Cum aliquantulum processissent, ad uerticẽ quendam peruenere, quem hostes occuparant, eos nisi cæcidissent, necesse fuisset seorsum à cæteris Græcis castra ponere. Et hominibus quidem uia patebat illa, quà cæteri iter faciebant, sed eadem iumenta nullo potuissent pacto euadere. Ibi mutuis adhortationibus incitati, ad uerticem contendunt, non in orbem explicatis, sed aduersis directisq; ordinibus, ne scilicet uia utrinque hostibus intercluderetur, si in fugam se illi uertissent. Enimuero cũ Græcos uidissent barbari ascendentes, neq; sagittam quisquam direxit, neq; aliud teli genus in eos misit, sed repentè se, quà quisq; potuit, deserto præsidio effuderunt: quare ex hoc etiam loco

incolumes Græci euaſerunt. Ac cum alterum à fronte conſpexiſſent iugum itidem ab hoſtibus occupatum, ſine ulla cunctatione eò contendendum putarunt. Atenim Xenophon cū uereretur, ne ſi quem uerticem iam occuparant, deſeruiſſent, illum hoſtes reciperent, atque ex eo iumenta transeuntia adorirentur, quæ nimirum ut in anguſta uia, in longiorē ſeriem ſe explicuerant, eo in ipſo uertice centuriones duos, Cephiſodorum Cephiſophontis F. Athenienſem, & Archagorā Argiuum exulem, cum præſidio reliquit: ipſe unà cum cæteris ad alterum iugum acceßit, atq; id pari celeritate ceperunt. Reſtabat tertia adhuc uerruca, magis illa quidē ardua, quàm ea de qua deiecti ſunt, qui ſuperiore nocte ad ignem, ab ijs, qui ſibi ultrò negocium popoſcerant, deprehenſi fuerant. Hic Græci pari ſunt uſi fortuna: nam barbari ſine ullo certamine, ſimulac Græci appropinquare cœperunt, ſtatim deſerta uerruca diffugerunt. Quæ res cunctis admirationi fuit: etſi nō fuit difficilè ſuſpicari, ueritos illos ne undiq; à noſtris circumuenirentur, fugæ tempus occupaſſe. Quare cum intuerentur quæ à tergo gerebantur, hi qui in ſummo iugo cōſederant, ſtatim omnes ad eos, qui erant in ſubſidijs, ſe applicuerūt. Xenophon autem cum iunioribus in iugum aſcendit, alios pedetentim uſque eò conſequi iußit, quoad extremi centuriones ſe cum cæteris coniunxiſſent. In ipſa deinde uia, æquo loco, ut arma ponerent, imperauit. Interea Archagoras uenit, ex hoſtium manibus elapſus: is noſtris nunciauit, deturbatos eos eſſe, qui primū tumulum occuparant: Cephiſodorum, & Amphricaten occiſos, cumq; ijs reliquos omnes, præter eos, qui cū è ſaxo quodā ſaltu ſe deiecißent, ſubſidia fuerāt aſſequuti. Re igitur ita geſta,

barbari in eum collem aſcenderunt, qui uerrucæ ex aduer
ſo erat. Cum ijs Xenophon per interpretem de conditio-
nibus agere cœpit, ac ſuorum cadauera repetijt, quæ illi
ſe reddituros ſpoponderũt, ſi tutos ab incẽdio pagos præ
ſtitiſſet. Id ſe præſtare Xenophon affirmauit. Interea ue-
rò dum cæteræ copiæ prætereũt, ac de conditionibus agi
tur, eo ipſo in loco hoſtes conſtiterunt, quem Græci om-
nes dilapſi uacuum reliquerant: ac dum noſtri è uerruca
deſcendunt, in eum locũ in quo paulò antè Xenophontis
cohors arma poſuerat, barbari cum clamore conferti im-
petum fecere: ac uerrucæ eius, è qua deſcenderat Xeno-
phon, uertice occupato, ſaxa deuoluere cœperũt: his uni
de noſtris crus fractũ eſt. Et Xenophontem quidẽ is, qui
ſcutum ei præferebat, deſeruit: in eius uerò locum Eurylo
chus Luſienſis Arcas accurrit, & proiecto clypeo utrũq;
protexit, in ſuum deinde locũ pedem retulit. Alij item ſe
intra ſuos quiſq; ordines receperunt: cunctus deinde exer
citus eodem in loco caſtra habuit. Ibi enim pagi multi fue
runt ſanè quampulchri, & cum cæteris copijs abundan-
tiſsimi, tum uino, quod incolæ in pauimẽtatis lacubus con
ditum habebant. Hic Xenophon & Chiriſophus perfe-
cerunt, reddito eo quo duce uſi fuerant, ut ſibi hoſtes ſuo-
rum cadauera redderent. Quibus cum iuſta, patrio ritu,
pro præſenti rerum copia, atq; hominũ ipſorũ dignitate,
perſoluiſſent, poſtero die ſine ullo duce caſtra mouerunt.
Hoſtes uerò aſsiduè inſequebãtur, ac ubi locorũ anguſtias
nacti eſſent, noſtros exitu prohibere conabantur. Noſtris
id auxilio fuit, quòd ſi ſe illi principijs oppoſuerant, Xe-
nophon à tergo in montes aſcendebat, deq; ſuperiore lo-
co oppoſitum hoſtium globum diſsipabat: ſin extremos

interclüdere conabãtur, à fronte Chiriſophus è iugis eo= dem modo ſuis opem ferebat: atq; ita alter alterum peri= culo liberabat, ſuoq́; uiciſsim officio ſtrenuè uterq; funge batur. Nonnunquam & iis qui iam cliuum ſuperaſſent, dum iam deſcenderent, barbari negociũ faceſſebant, quip pe qui agiles erant: ac cum uel proximè acceßiſſent, faci= limè effugere poſſent: nulla enim his alia arma, quàm ar= cus & fundæ. Erant hi ſagittandi peritißimi: arcubus ute bãtur ternûm cubitûm, ſagittis nihilo binûm cubitûm bre uioribus: neruũ intendebant, applicato ad imum arcum læuo pede: ſagittæ, ſcuta & loricas penetrabant. Eas no- ſtri, ſi nacti eſſent, amentabant, ac pro iaculis utebãtur. In his locis perutiles Cretenſes fuere: his autẽ Cretenſis Stra tocles præerat. Atque eo quidem die in uicis commorati ſunt, ſupra eos cãpos, per quos Centrites amnis fluit. Eius amnis latitudo eſt paß. CC. Armeniamq́; à Carduchis di= uidit: abeſt à Carduchorum montibus ſtad. VI. aut ad ſum mum VII. Hic Græci iucundißimo diuerſorio uſi ſunt, ac in rerum omnium copia, labores quos antè pertulerant, cum quadam (ut fit) uoluptate recordabantur. VII. enim dies, per quos iter per Carduchos fecerant, tam graues, tamq́; iniquos, propter crebras atqueadeo perpetuas pu gnas perpeßi fuerant, ut cum his uniuerſa incommoda ac moleſtiæ, quibus à rege ac Tyſapherne affecti fuerãt, nul la ex parte conferendæ eſſent. Maximis itaq; defuncti pe riculis, hoc in loco ſuauißimè pernoctarunt. Sequenti ue= rò die trans flumen equites armatos conſpicati ſunt, qui ſe traiicientibus oppoſituri uidebantur. Conſpicati etiam ſunt pedites in tumulis ſeorſum ab equitibus inſtructos, ad noſtros ſcilicet Armeniæ aditu prohibẽdos. Erant autem

hi Oron=

hi Orontis & Artuchi, ex Armenia, Mygdonia, & Chaldæis mercenarij. Et Chaldæos quidem fama erat liberos esse, & bellica uirtute præstare. Arma his prægrandes cetræ, & lanceæ. Aberant hi tumuli, in quibus acie constiterant, ab amnis alueo passus LX. aut ad summū LXXX. & unica erat uia, quasi manu facta, quæ ad ulteriorē partem ducebat. Ea igitur Græci cum traijcere conarētur, in aqua mammis tenus mergebantur: amnis inter magna & lubrica saxa rapidißimè ferebatur, quare armati ingredi non poterant: quòd si arma capite portarent, hostium sagittis ac reliquis mißilibus nudata corpora præbebāt. Retrocesserunt igitur, ac propter ipsum flumen castra locarunt. Quo uerò in loco superiorem noctem egerant, in ipsis montibus magnū Carduchorū globum in armis conspexerunt: ex quo rebus suis uehementer diffidere cœperunt. Videbant enim amnis importunitatē: in aduersa ripa, qui obsistere parati essent: in citeriore Carduchos, qui agminis tergum dum traijcerent, oppugnaturi uidebantur. In hac trepidatione ac metu cum diem & noctē unam consumpsissent, Xenophonti in somnis nonnulla salutis spes ostentata est. Is enim in quiete se compedibus distineri putauit: eas uerò compedes, quibus distineretur, uidere uisus est repentè rumpi, seq; liberum ac solutū quo uellet cunque ingredi. Quam ob rem diluculo ad Chirisophum ueniens, ei somnium exponit, cum præfatus esset in posterum optimè sperandū. Id ille cum audisset, lætatus est. Vt primū illuxit, omnes qui aderant prætores rem diuinam fecerunt. Cumq; esset pulcherrimè litatū, prætores ac centuriones à sacris ad suos quisque milites reuersi, cibum ut capiant, imperant. Hic ad Xenophontē dum pranderet,

adolescentes duo accurrerũt, quòd omnes norant ad eum unũ facilimos, uel cum cibum caperet, aditus esse: quin & dormientẽ se excitari idem facilè patiebatur, si quis quid attulisset, quod bellicæ rei conduceret. Narrarunt igitur illi, se fortè dum ad ignem in ripa sarmenta colligũt, in aduersæ ripæ saxis flumini imminentibus, senem cõspexisse, mulierẽ, & puellas quasdam, quæ uestium inuolucra quædam in specu abderent: id cum uidissent, existimasse tutò se traijcere posse, quòd hostiũ equitatus propter loci asperitatem eò non posset accedere. Vestibus itaque depositis, ac sicis eductis, quippe qui sibi natandũ putarent, ita traiecisse, ut ne supra femur quidem mergerentur. Amne itaque superato, ac uestibus ablatis, eodem se uado reuersos. Id cum Xenophon audisset, & ipse dis libauit, & adolescentibus fundi iußit: tum peractis libationibus, ac uotis nuncupatis, ijs nempe dis qui somnium obtulissent, quiq; uadum fluminis monstrassent, ad Chirisophũ statim adolescentes deduxit: qui cum singula audisset, rem diuinam fecit. Tum multitudini, ut uasa colligerent, denunciauit: ac deinde adhibitis cæteris prætoribus, de tota traijciendi ratione cum ijs unà cõsilium cepit: illud in primis, quî & aduersos uincerẽt, & ab insequentibus tuti essent. Ita uerò constitutum est, ut Chirisophus agmen duceret, ac prior cum dimidia exercitus parte traijceret: altera uerò dimidia pars Xenophontem sequeretur: iumenta ac turbæ reliquum, in medium agmen includeretur. His ita, uti maximè oporttuit, confectis, iter ingreßi sunt. Præibãt duo illi adolescentes, relicto ad læuam amne. Via quæ ad uadum ducebat IIII. fermè stadiûm erat. Cõtra nostros, ex altera fluminis parte, hostes procedebant. Vbi ad uadum ipsum

uentum

uentum eſt, arma primùm poſuerũt. Deinde Chiriſophus primus omnium coronam cepit, ac ueſte poſita arma iterum ſumpſit, tum alijs ut idem facerent, imperauit. Iuſsit autẽ centuriones, aciem utrinq; directam, ad dextram læuamq́; agere. Ibi uates hoſtias ad flumen cæciderunt. Interea hoſtes ſagittas in noſtros, atq; è fundis glandes mittebant, quæ noſtros neutiquam attingere poterant. Poſtea uerò quàm bene exta promiſerũt, milites cuncti ſimul cũ plauſu pæanem cecinerunt: quem plauſum & ipſæ mulieres (erant enim non parũ multa in exercitu ſcorta) lætum tollentes clamorem, comprobarunt. Tum in fluuium Chiriſophus cũ ſuis cohortibus intrauit. Interea Xenophon cum expeditiſsimis ab extremo agmine, citatiſsimo curſu ad uadũ illud amnis, unde paulò antè diſceſſerant, recurrit, ac unde in Armeniorũ montes exitus patebat: id adeò ſimulans ea ſe traiecturum, quò hoſtilem equitatum intercluderẽt. Hic hoſtes, cum Chiriſophum animaduertiſſent non magno negocio amnem traijcere, Xenophontẽ uerò priſtinum uadum celeritate ſumma repetere, ueriti ne re uera intercluderentur, in fugam conuerſi, incitato quoad eius fieri potuit, curſu, ſe ad eum tramitem, qui ab amne ad montes ducebat, receperunt: ac ad ipſam quidem uiam cũ iam perueniſſent, rectà ad montes contenderũt. Quos ubi tam effuſe fugientes Lycius, qui aliquot equitum turmas, Aeſchines itẽ, qui Chiriſophi cetratos ducebat, conſpexere, ſtatim eos inſequi cœperunt. Milites uerò cæteri cum clamore rogabant, ne à ſe longius diſcederent, atque ut ſecum in montes unà aſcenderent. At Chiriſophus ſimulac ulteriorem ripam tenuit, equites ille quidem inſequutus non eſt: uerũ in eos curſum cõuertit, qui in proxi-

mis tumulis cõstiterant. Qui cum equites fugere animaduertissent, cumq́; iam se inuadentis grauis Græcorum armaturæ impetum se sustinere non possent, uererentur, eos repentè tumulos reliquerunt. Xenophon ubi trans amnẽ uidet suis omnia ex animi sententia euenisse, statim ad uadum reuertitur. Etenim Carduchi à summis iugis, in aciei tergum impetum facturi uidebantur, ac Chirisophus iam in superiora euaserat. At Lycius, qui cum paucis equites insecutus fuerat, nactus impedimentorum reliquias, preciosam uestem, & pocula multa, in præda occupatus erat. Feruebat iam iumentorum, & turbæ traiectio, cum Xeno phon conuersa fronte, in Carduchos aciem direxit. Centu rionibus uerò imperauit, ut suas quisq; centurias in manipulos describeret: ac primores quidẽ manipulos, ipsi centuriones, decurionesq́;, phalange constituta, in scutum ad uersus Carduchos ducerent: reliquos, sub suis tergiducibus, iuxta amnem, in præsidijs locarẽt. At Carduchi cum laxari turbæ extremos ordines uidissent, ac iam paucos in conspectu haberent, tunc idoneum ad inuadendũ tempus rati, quàm potuerunt celerrimè, sua quædã carmina concinentes, in nostros impetũ faciunt. Interea Chirisophus, cum iam suos in tuto collocasset, peltatos, funditores, sagit tarios ad Xenophontẽ mittit, ijsq́; imperat, ut illius dicto audientes sint. Hos descendentes Xenophon cõspicatus, nunciũ præmittit, qui eos suo nomine iubeat in ipsis uadi principijs subsistere, ad traijciendũ tamẽ paratos. Cumq́; se traijcere animaduerterint, tum diductis utrinque ordinibus non aliter quàm si ipsi in alteram rursus partem traiecturi essent, obuiam ueniant: ac ferentarij amentata iacula, sagittarij iunctas neruis sagittas præferãt: extra flu-

men

men uerò neutiquam progrediantur. Tum ijs, qui se sequebantur, imperat, ut quoties è fundis glandes emissæ fuerint, ac complosa scuta concrepuerint, hoc signo moniti, in hostem pæane citato, læto cũ clamore excurrant. Vbi illi se auerterint, & à flumine litui bellicum cecinerint, & ipsi in hastam pedem referant, tum tergi duces sequuti, ad flumen quamcelerrimè descendant, ac quo loco cuiq; contigerit, modò ne quid trepidetur, traijciant. Edicitur, primas eum uirtutis laturum, qui primus ulteriorẽ ripam tenuerit. At Carduchi ubi numerum ualde diminu tum uident, ac paucos omnino reliquos factos (nam & multi ex ijs, quos manere oportuerat, subduxerant se, quòd alium iumentorum, alium sarcinarum, mulierculæ alium cuiuspiam cura auocarat) nostros confidenter ado riuntur, fundisq; ac sagittis urgent. Ibi Græci ex composito, citato pæane, in illos cursu contendunt. At illi impetum non sustinuere: quippe qui ita erant armati, ut ad fugam atque excursiones agiles essent: ad statarias uerò pugnas nequaquam satis muniti. Vbi uerò claßica cecinerunt, hostes effusius multò fugêre. Græci ad flumen conuersi, omnem ad traijciendum celeritatem susceperunt. Tum qui dolũ è barbaris sensere, rursus ad flumen recurrerũt, ac eminus nostros sagittis lacessentes, nõ plura sanè fecerunt, quàm ipsi acceperint uulnera, multoq; plurimi, cum iam nostri transmisissent, adhuc fugientes conspiciebantur. At hi, qui Xenophonti obuiam uenerant, cum in hostem cupidius progreßi essent, nẽpe qui audaciã ostentare uoluissent, amnem post Xenophontem, ac nonnulli ex his uulneribus acceptis, traiecerunt. Verùm cum uniuersi traiecissent sub ipsam iam meridiem, pristinis ordi-

nibus repetitis per Armeniæ campos, & molliter surgentes colles, passuũ haud minus XX. M. confecerunt. Neq; enim uici ulli propius amnem propter bella, quæ finitimi cum Carduchis aßiduè gerebãt, incolebantur. Is certè uicus ad quem diuerterunt, amplißimus fuit, in quo satrapæ erat prætoria domus: ac supra complures domos mœnia surgebãt. Cibaria hoc in loco largißimè militibus suppeditarunt. Hinc secundis castris M. paß. XII. confectis, supra Pigretis fontes, ad Teleboan amnem peruenerunt: pulchrum illum quidem, sed minimè magnum. Circa eum uici erant plurimi, atq; ipsa regio, Armenia ad occasum uocabatur. Eam tunc obtinebat cum imperio Teribazus, cum primis regis amicus, quiq; quoties adesset, regem in equo collocabat. Hic obuiam cum equitatu uenit, ac interprete præmisso, nostros ad colloquiũ inuitauit. Prætores quidem quid afferret audiendũ putarunt. Quare cum in eum locum uenissent, ubi quæ diceret exaudire possent, quidnam uellet quæsierunt. At ille paratum se dixit certis conditionibus cum Græcis fœdus ferire. Eæ uerò cõditiones erant: Ne ipse ullo aut incõmodo, aut detrimento Græcorum exercitũ afficeret, néue Græci domos exurerent: ea tantum quibus indigerent, omnia undecunq; caperent. Quæ cũ prætoribus probata essent, in ea fœdus ictũ est. Hinc per cãpos castris ternis M. paß. LX. progreßi sunt, sequẽte cũ suis copijs Teribazo X. stadiorum interuallo: cũq; eo unà ad prætoriam domũ, atq; eos uicos, qui circa eam plurimi incolebantur, peruenerunt, ubi cõmeatuũ luculentã copiã nacti sunt. Ea uerò nocte cũ in agro castra locassent, cœlo ingẽs niuis effusa uis est: quæ res effecit, ut cũ illuxisset, uicatim militibus prætores diuersoria attribuerent.

buerent. Neq; enim hostē ullū amplius uidebāt, neq; quicquam omnino propter niuis magnitudinē metuendū putabant. Et omnia quæ ad usum uictumq́; expetuntur, in promptu erāt: hostiæ, frumentū, uina uetusta, atq; optimè olētia, uuæ passæ, ac legumina omnifaria. At hic, qui à castris paulò longius diuerterāt, se procul copias quasdā, ac per noctem multos ignes uidisse nunciarūt. Quare prætores cōmoti, tutius esse putarunt, uti antè solebant, uno in loco castra habere. Cōuenerunt itaq; omnes in unū. Cum uerò sub diuo, quòd res ita postulare uisa fuerat, pernoctassent, tam ingens cœlo nix demissa, ut nō homines modò iacentes, & arma, sed ipsa etiā iumenta cōtegerentur. Hic se homines præ torpore tollere nō poterant: iacentes uerò miserabile erat niue sepultos uidere. Tum torpentibus quidem cæteris, primus Xenophon surrexit, lignaq́; cædere cœpit. Tunc alius quidam & ipse surrexit, atq; à Xenophonte illud sibi munus depoposcit: mox alij se erexerunt, accensisq́; ignibus omnes ungebātur. Multum autem eo in loco liquaminis suilli, sesamini, amygdalini, triticei, terebinthini, quo pro oleo utebantur. Vnguenta etiā ex ijsdē rebus cōfecta repererūt. Tum rursus uicatim sub tecto diuertendū censuerunt. Milites lætis cum uocibus se intra tuguria receperunt, ac sanè libenter ad pristinā optimarū rerū copiam rediere. E quibus, qui domos incenderant, sub diuo pernoctantes pœnas dedere. Eadē nocte Democraten Temeniten, cum aliquot comitibus in eos montes misere, ubi qui ab exercitu longius recesserant, ignes se prospexisse renūciarant. Atq; huic quidē meritò fidem habebant: sæpe enim antea uerissimè, quæ cōpererat omnia, detulerat. Is autem rediens nullos omnino ignes sibi

uisos renunciauit: atenim hominem unum uinctum deduxit. Erat hic Persico arcu, pharetra, & securicula, qualem propè Amazones gerere consueuerunt, armatus. De quo cum quæreretur, cuias nam esset, se Persen esse respondit, ac unum de Teribazi castris: digressum autē à suis se frumentādi causa. Rursus cum rogassent, quàm magnus esset Teribazi exercitus, quoq; nomine coactus esset: Habere Teribazum respondit, præter suas ipsius copias, mercenarios Chalybas, & Taochos: eas uerò comparatas copias esse, ut inter montium angustias, quà unicus esset trāsitus, Græcos adorirentur. Hæc cū prætores audissent, de communi consilio exercitum congregarunt: ac deinde relicto præsidio, eiq; præposito Sophæneto Stymphalio, ipsi captiuum illum ducē sequentes, profecti ultrò aduersus hostem sunt. Montibus uerò superatis, peltati fidentius progreßi, castrisq; hostilibus exploratis, grauem armaturam nihil expectandū rati, repentè in hostium castra impetum fecerunt. At barbari tumultu audito, in fugam se protinus dedere: in qua tamē ex ipsis nōnulli occisi sunt, equi uerò ad XX. capti: captum etiam ipsius Teribazi tabernaculum, quiq; in eo erant argenteis pedibus lecti, item pocula multa, tum seruitia quædam, pistores uti ipsi dicebant, & pincernæ. Hoc cum grauis armaturæ duces rescissent, quamcelerrimè sibi ad castra redeundum decreuerunt, ne scilicet in eos, qui ibi relicti erāt, impetus quis fieret. Cum igitur receptui cani iußissent, eodem ipso die in castra redierūt. Postero uerò die prætores cēsuerunt castra quàm primum mouenda, antequam in unum ex fuga copijs col lectis, hostes angustias occuparent. Cum uasa itaq; colligi iußissent, per multas niues, ducibus quidem compluribus

præeun-

præeuntibus, eo ipso die iugum superarunt, de quo impetum Teribazus facturus erat, atq; eo quidē in loco castra locarunt. Inde per desertos agros, secundum Euphraten amnem castris ternis progreßi, fluuium ita traiecerunt, ut infra duntaxat umbilicum mergerentur: non longè autem hinc amnis ipsius fontes abesse dicebantur. Inde processere per altas camporum niues castris ternis M. paß. LX. Tertij uerò diei iter multò difficilimā uiam habuit: flabat enim aduersus Boreas, urens homines, ac planè congelans. Ibi è uatū numero nescio quis, uento rem diuinam faciendam dixit. Quo facto, liquidò apparuit uenti impetum statim fractum, ac lenitum. Nix uerò nihilo duobus paßibus minus alta erat: quare & iumentorum & captiuorum magnus numerus perijt, ac milites ad XXX. Noctem itaq; multis ignibus accensis egerūt: ligna enim passim multa in tota uia reperta sunt. At qui serius uenerant, nullam habuerunt lignorum copiam: & qui eam occupa- rant, postremos ad suos ignes nō admittebāt, nisi illi ignis usum, aut tritico, aut aliquo cibariorum genere redemissent. Quo factum est, ut omnes uicißim quas haberēt res, alijs impertirentur, atque ab ijs item acciperent. Quibus certè in locis ignes fecissent, in ijs soluta niue scrobes aperiebantur deorsum usq; ad imum solum, ex quibus facilè erat niuis altitudinem metiri. Postero die per niues perpetuas iter fecerunt, inter quas homines non pauci grauiter fame laborare cœperunt: quos cum humi paßim iacentes Xenophon, qui extremū agmen ducebat, offendisset, primò rei nouitate perculsus est, cū calamitatis eius causam ignoraret. Postea uerò quàm ab ijs qui rerum usu præstabant, cognouit fame illos concidisse, ac si quid comessent,

fore ut repentè se erigerent, ad iumēta accedēs, quicquid cibi aut potionis nactus esset, illis dabat, ac dimittebat ualentiores, qui esurientes assequuti releuarent. At illi cibo sumpto subleuati, unà cū cæteris proficiscebantur. Chirisophus crepusculo ad uicū quendā peruenit, ubi puellas offendit ante castellū, è fonte aquā haurientes. Priores illæ quærere occuparunt, quinam essent: quibus interpres respondit Persicè, à rege se ad satrapen uenire. At illæ eum negarunt ibi esse: abesse eum locū, ubi tunc erat, paß. IIII. fermè M. Nostri tamen eas imminente iam nocte secuti, in castellum ad uici eius præfectum intrarunt: ubi & Chirisophus, & hi quibus potestas fuit, castra locarunt: reliqui in ipsa uia pernoctarunt, & hi quidē sine cibo & igne: multi itaq; frigore ac fame confecti sunt. Vrgebant uerò ex hostibus multi in unum congregati, qui iumenta, quæ sequi non possent, adorti, impedimenta diripiebant, ac tam auidè, ut pro illis inter se etiam pugnarent. Relicti de nostris multi sunt, qui oculos ex perpetuo niuium aspectu amiserūt. Multi item quibus gelu pedū digiti obstupuerāt. Hic unicū erat oculis præsidiū, si quid ante eos nigri prætendissent: pedibus, si corpus aßiduè mouerent, & nunquam omnino quiescerent, ac si noctu calciamēta detraxissent. Nam si calceati decubuissent, tumescentibus pedibus altè uincula imprimebantur, atq; ita, ut calcei pedibus astricti, resolui nullo modo possent, præsertim cum ueteribus calceis cōsumptis, carbatinis è boum recenti corio uterētur. His itaq; malis, quò minus cæteros cōsequi possent, retardabātur. Ac locū quidem cōspicati, qui colore ipso à niuibus uacuus uidebatur (solutæ enim fuerant eo in saltu proximi fontis halitu) eô diuerterūt. Cumq; iam cōsedissent,

Militiæ plura incommoda.

negabant

negabãt se iter amplius facturos. Id *ubi* Xenophon *sensit, nempe qui tergũ agminis ducebat, primò rogare cœpit, ac quouis modo atq; arte suadere, ne ordinem desererẽt, hostibus præsertim cõgregatis, ac insequẽtibus: postremò cum precãdo nihil proficeret, acerbius etiam obiurgare.* At *illi iugula ostentantes, omnino se iter facere non posse affirmabãt.* In *hac rei difficultate, nihil* Xenophon *magis expedire arbitratus est, quàm si terror quispiã hostibus in ijceretur, ne tam grauiter affectos adorirentur.* Iam *noctis se tenebræ intẽderant: hostes uerò de præda inter se cũ tumultu litigantes, propius ad nostros accedebãt, cũ ab ipso tergo excitati Græci, integri illi quidẽ ac bene ualẽtes, cũ cursu in hostẽ inuaserũt.* Eodemq́; *tẽpore debiles illi atq; infirmi clamorẽ sustulerunt, ac hastis scuta percusserunt.* Quæ *res tam uehemẽter barbaros perterrefecit, ut se per medias niues in conuallẽ dimiserint, neq; eorũ quisquam uel uocem miserit.* Tum Xenophon *cum suis longius progressurus, iubet languentes & ægros bono animo esse, postridie uẽturos ad eos qui auxiliũ ferrent.* Ipsi *tunc profecti, nondũ stadijs* IIII. *confectis, prostratos atq; inuolutos medijs in niuibus milites, siue ullis excubijs offenderunt.* Quos *cum excitassent, didicerunt priores ordines nihil omnino promouisse: quare cõmotus* Xenophon, *de peltatorum numero fortißimos homines præmisit, qui cognoscerẽt quare illi impediti substitissent: cumq́; hi renunciassent, totum planè exercitum eodem modo in niue abiectum, & hi qui cũ* Xenophonte *erant, ubi potuerunt, constitutis tamen pro tempore ac loci natura excubijs, pernoctarũt, incœnati quidẽ, ac sine igne.* Prima *luce misit* Xenophon *de suis iuniores aliquot, qui ægros ac torpentes*

tollerent, ac progredi cogerent. Iam & Chirisophus de ijs qui in uicum diuerterant, miserat qui inspiceret uti se qui in extremo agmine erant, haberent: quorũ aduentus Xenophontis militibus optatißimus fuit, ac ijs debiles & affectos in castra deportandos tradiderunt. Ipsi stadia fermè XX. confectis, ad uicum eum quo Chirisophus diuerterat, peruenerunt. Ibi cum in unũ iam omnes cõuenissent, prætoribus uisum est tutißimũ fore, si per uicos ordines, quasi in hyberna, describerentur. Et Chirisophus quidem in eodem uico permansit. Alij uerò, qui cuiq; uicus sorte obtigit, ex ijs qui in cõspectu erant, eum obtinuit. Hic Polycrates Atheniensis centurio, ut arbitratu suo sibi diuertere liceret impetrauit: assumptaq; expeditorum parte, in eum uicum accurrit, qui Xenophonti obtigerat. In quo & curiales omnes, & curionem etiam ipsum deprehendit: pullos præterea equinos XVII. qui tributi nomine regi alebantur: ipsius etiã curionis filiam, quæ nono antè die ad uirum matrimonij causa uenerat. Vir autem eius tunc leporum uenatione detinebatur: quæ causa fuit, ut cum cæteris nõ opprimeretur. Hic domus erant subterraneæ, quarum erant ostia puteorũ instar, ab imo uerò latè patebant: primi aditus fastigio, bestiarum deducendarum causa, æquati erant: homines per cochleas descendebãt: intus oues, capræ, boues, gallinæ cum suis fœtibus alebãtur: pecora uerò ipsa pabulo sustentabantur. Repertum etiam triticum, ordeum, legumina, & uino plenißimi crateres. Ordeum quidem accumulatißimè suppeditabat. Conditi etiam calami erant, maiores alij, alij uerò minores, prorsus enodes, quos qui sitiens ore teneret, ac sugeret, merum is bibere sibi uideretur, modò ne aqua perfunderentur: cũ

tamen

tamen hoc etiam modo suauem potionem, neq; à uini sa-pore magnopere differentem præberēt. Hic Xenophon curionē conuiuio adhibitum cōfirmauit, ac se ei filios incolumes præstiturū, ac domum multò quàm accepissent, copijs omnibus pleniorem relicturū spopondit, modò ut quantum in ipso esset, Græcorū copijs, quoad in finitimæ gentis fines uenissent, bene consuleret. Id ille se facturum pollicitus est: ac tunc, cum in conuiuio hilarè ac iucundè fuisset, uinū etiam quod defossum erat indicauit. Eam noctem egerunt Græci milites sub pellibus, in rerum omnium copia, cū interea in custodijs curionē ipsum eiusq; liberos in cōspectu haberēt. Postero die illum Xenophon ad Chirisophum deduxit. Ac cum uicum iam priorē præterisset, in cæteris uicis omnibus milites Græcos offendit, tempestiuis conuiuijs se festiuè oblectantes: quorum nemo sanè fuit qui Xenophontem nō inuitaret, ac mensa posita carnes nō apponeret, agninam, hœdinam, suillam, uitulinam, cum panibus triticeis, atq; ordeaceis: quem uerò ad bibendum inuitassent, ei nō è poculo propinabant, sed ad craterem deductū demisso capite exorbere iubebant. Curioni etiam ipsi quantum è quouis rerum genere uellet, ut caperet permisere: at ille nihil quicquam attigit. E cognatis tantum suis, si quem uidisset, eum secū abducebat. Ad Chirisophū cum uenissent, illic etiam milites sub pellibus offenderunt fœno aut stipula coronatos: quibus Armenij pueri, barbaricis amicti stolis, ministrabāt: illis Græci tanquam adolescentibus quid facto opus esset monstrabant. Hic cū Chirisophus & Xenophon amantissimè congressi essent, communiter curionē per interpretem Persicè rogarunt, quænam esset ea regio: cum ille Armeniā esse re-

ſpondiſſet, tum rurſus rogarunt, cuinam equi illi alerentur: regis tributum eſſe reſpondit. Addidit, *proximam gentem Chalybas eſſe, & quæ eô uia duceret, demonſtrauit.* Tunc *Xenophon hominem ad ſuos reduxit, ac ei equum, quem ſibi ſumpſerat, iam ſeniorem, immolandum tradidit.* Audierat *enim hanc Solis apud eas gentes uictimam eſſe: & ſanè ueritus eſt, ne equus ille quem iam itineris labor magnopere debilitarat, in ipſa uia deficeret:* pro illo itaque pullum unum cepit, ac reliquos ſingulis prætoribus ac centurionibus ſingulos dedit. *Erant equi hi Perſicis aliquanto minores, ferociores uerò multò.* Idem autem *curio docuit, ut per niuoſam uiam ſacculis equorum & iumentorum pedes obligarent, quòd nudis pedibus ingredientes, uſque ad uentrem in ipſas niues deſcenderent.* Iam *erant dies VIII. eo in loco commorati, cum Xenophon Chiriſopho curionem, ut eo duce uteretur, tradidit: de eius quidem familia neminẽ prorſus abduxit, præter puberem eius filium, quem Epiſtheni Amphipolitano in cuſtodiã dedit, ut cum eo unà incolumis pater rediret, ſi ſe fide optima duxiſſet: in eius uerò domũ res plurimas atque optimas congeſſerunt.* Inde *motis caſtris, duce curione, qui ſolutus præibat, per niues profecti ſunt.* Iam *ad caſtra tertia peruenerant, cum Chiriſophus grauiter curioni ſuccenſuit, quòd ſe per uicos non duxiſſet.* Ille *quidẽ nullos ea in regione eſſe uicos affirmabat.* Ibi *Chiriſophus hominẽ percuſsit, non tamen uinxit.* Qua *re ille commotus, clàm noctu filio relicto aufugit.* Hæc *in curionẽ contumelia, atq; in eo ſeruando negligentia, unica fuit in toto itinere inter Xenophontẽ & Chiriſophum diſsidij cauſa.* Epiſthenes *uerò puerum adamauit: ac cum domum eum*

secum abduxisset, fidelißimo usus est. Post hæc septimis castris, cōfectis in dies singulos uicenis quinis M. paß. ad Phasin peruenere. Eius fluminis latitudo paß. est fermè XX. Illinc M. paß. XL. bidui confectis, obuios habuere in montium uerticibus, per quos in campos descendendū erat, Chalybas, Taochos, Phasianos: quos ubi cōspexit Chirisophus, gressum sustinuit, interuallo stadiūm ferè L. ueritus ne si in cornu ageret, ad hostes accederet. Alijs itaq; imperat, ut manipulos adducāt, quò in phalangem copiæ omnes coirent. Ac ubi primū extremū agmen affuit, conuocatis prætoribus ac centurionibus, in hunc modum loquutus est: Hostes, uti uidetis, montium æditiores partes obtinent: consilium itaq; ex ipso tempore capiendum, quî cum illis æquißima conditione depugnemus. Ipse quidem censeo militibus edicendum, uti cibum capiant: nos uerò interea consultemus, hodié ne, an cras potius montes superemus. Tum Cleanor: Mihi uidetur, inquit, sine ulla mora cum primū pransi fuerimus, arma capiēda, & in hostem alacriter eundum: nam si hodiernū diem hic consumpserimus, id cū hostes animaduertent, & qui adsunt confidentiores reddentur, & ad eos alij fortasse illorū confidentia freti, se adiungent. Ego uerò, inquit Xenophon, si necesse sit pugnare, ad pugnam omnia cōparanda, ac dandā esse operam censeo, ut ex sententia pugnemus. Sin illud unum cōtentendum uidetur, ut quamfacilimè loci difficultatem superemus, uidendum est ut incolumes atque integri euadamus, ac de nostris quampaucißimos amittamus. Atque hic quidem mons, qui in conspectu est, quantum cerni potest, nihil minus quàm stadia LX. excurrit. Homines uerò qui iter nostrum obseruāt, nuspiam præterquam circa

hanc ipſam uiam apparent. Satius igitur, opinor, fuerit experiri, ſi quam deſertam montis partem clàm, & quaſi furtim præripere, atque occupare poßimus, quàm ſimul & cum loci difficultate, & paratis ad pugnandum homi nibus certamen ſuſcipere. Eſt enim facilius multò in aduer ſa eniti, modò pugnandũ non ſit, quàm per plana iter facere, urgentibus omni ex parte hoſtibus. Præterea noctu quæ antè pedes ſunt, ſi pugnandum nõ ſit, multò hercule melius cernuntur, quàm interdiu ſi in pugnam ſit incumbendũ. Iam ſalebroſa uia, ſine pugna multò eſt æquior pe dibus, quàm plana, ſi capita ex ſuperiore loco feriantur. Neque ſanè hoſtes nunc cælare difficilè fore uidetur: nam per noctem progredi poſſumus, ita ut nõ uideamur: & re gredi ſi opus fuerit, ut nihil omnino hoſtis ſentiat. Quòd ſi rectà nos tranſituros ſimulauerimus, alterã montis partem ab hoſte uacuam facilè ſuperare licebit: in hac enim ipſa uniuerſi permanebũt. Sed quid ego de furto diſputo, cum uos, inquit, Chiriſophe Lacedæmonios audiã, patria diſciplina à pueris furtis aſſuefieri? tantũq; abeſſe ut turpe cuiquam ſit furari, ut neceſſe etiã ſit: modò ijs abſtineat quæ lege excepta ſunt. Ac quò quamelegantißimè & cau tißime furemini, iubet lex deprehẽſum in furto, loris cædi. Nunc itaq; nobis Chiriſophe, cum maximè tempus po ſtulat, oſtendes, quàm ſis ex patria inſtitutione in furando callidus: ac illud eſt in primis cauendũ, ne in furto deprehenſi, plagas ab hoſte multas accipiamus. Atenim, inquit Chiriſophus, et ego uos Athenienſes audio ad publicæ pe cuniæ furta egregiè eruditos eſſe, cũ ea tamen res magnæ fraudi furi ſit: & quod eſt magis mirandum, optimi quiq; (nam apud uos, qui optimi cenſentur, hi honores ſummos gerunt)

gerunt) hoc furti genere nequaquam abstinēt. Quare & nunc scientiæ uestræ aliquod tibi dandum est documentum. Imò, inquit Xenophon, cum extremis hisce quos duco, paratus sum, cum cibum ceperimus, montē occupare: neq; mihi uiæ duces desunt. Velites enim nostri nuper ex ijs nonnullos ceperunt, qui nobis à tergo insidiabantur. Præterea montem intelligo non esse usquequaq; insuperabilem, ac etiam in eo maximum esse caprarū ac boum numerum: quo facilè adducor, modò aliquam eius partē occupauerimus, iumentis etiā nostris peruium fore. Ad hæc sperandum illud etiam est, non permansuros eodē in loco hostes, cū nos uiderint nihilo se loco inferiores. Satis enim liquet, nolle eos nobiscū æquo loco congredi. Tum Chirisophus: Quin tu alios, inquit, eô mittito: neq; enim expedit à te agminis tergum relinqui, nisi fortè qui id ultrò negocij suscipiant, defuerint. Ibi se ituros professi sunt Aristonymus Methydriensis cum graui armatura, Aristeas Chius cum uelitibus, atq; item cum uelitibus Nicomachus Teius. De tessera cōuenit, ut cum iuga occupassent, ignes facerent multos. Inde ad corpora curanda cōuersi sunt: ac cum cibū cepissent, Aristonymus propè ad hostes X. fermè stad. copias omnes duxit, quò scilicet trita illa uia usurus uideretur. A cœna uerò cū iam nox immineret, hi quibus negociū datum erat, montē occuparūt: alij infra montem substiterunt. Hostes cum montē captum uidissent, totam noctem multis accensis ignibus euigilarunt. Vbi primùm illuxit, Chirisophus cum rem diuinam fecisset, rectà in hostes cōtendit, cum interea nostri iuga iam inuaderēt. At barbari partim quidē in superiore montis parte manserunt, partim uerò ijs qui iuga appetebant, occurrerūt:

ac prius quàm in unum coirent, eos nostri impreßione facta fundunt, fugantq;: atq; eodem tēpore è campis peltati in aduersam aciem cursu inuaserūt. Chirisophus pedetentim progressus, cū graui armatura præstò fuit. Hostes de uia cum superiora omnia capta uiderent, statim terga uertunt, & eorū sanè multi cæsi sunt. Scuta cratitia multa relicta, quæ nostri, ne cui usui essent, gladijs conciderunt. Iugis iam superatis, ac sacris ritè peractis, trophæoq; erecto, in campos descenderunt, ubi uicos copijs omnibus refertißimos offendere. Ex his quintus castris paß. circiter CC. M. confectis, in Taochos perrexerunt, quo loco cibaria defecerūt. Loca enim munita Taochi tenebant, in quæ cōmeatus omnis deportarant. Cum autem eô peruentum esset, quô (etsi neq; oppida ibi, neq; domus ullæ erāt) Taochi tamen se cum pecoribus & uxoribus receperant, Chirisophus eum locū oppugnare aggressus est. Et quoniam non poterant uniuersi saltum illum circunsedere, quippe qui omni ex parte præruptus erat, primæ cuique cohorti iam fessæ, integra succurrebat. Hic cum Xenophon cum peltatis qui in tergo erant, & graui armatura superuenisset, Opportunè, inquit Chirisophus, aduenis, est enim hic nobis saltus omnino capiendus: quem nisi ceperimus, copijs nostris nullo pacto cōmeatus suppetere possunt. Inter consultandū autem rogauit Xenophon, quid impediret, quò minus eô possent penetrare: Unus, inquit Chirisophus, hic, quē uides, illuc trames ducit. Quòd si quis hàc enitatur, de superiore illa crepidine saxa deuoluunt, quibus uti uides homines eliduntur. Ac simul ei aliquot homines ostendit, cruribus alios, alios lateribus elisis. Sedenim, inquit Xenophon, si lapides cōsumpserint, quid nos amplius

plius loci aditu prohibebit? aduersos quidē nobis paucos uidemus, atq; ex ijs duos, ad summū tres, armatos. Qui uerò locus nobis infestus ac periculosus est, is in XXX. ferè paß. longitudinē patet: idemq́; est ad XX. fermè paß. pinis maximis per interualla cōdēsus. Qua in parte quid omnino nobis aut iacta, aut deuoluta saxa nocere possunt? Reliquum erit spacium paß. X. quod erit cursim cōficiendum, cum scilicet quæ deuolui poßint, nulla amplius saxa supererunt. Verùm, inquit Chirisophus, cum iam per conseptum hunc arboribus locū iter facere cœperimus, saxa in nos creberrima deferentur. Hoc ipsum, inquit Xenophon, à nobis erit: sic enim celerius quem habent lapidum numerū abijcient. Sed ad eum iam locū accedamus, quo, modo liceat peruenire, breui euademus. Hæc cum dixisset Xenophon, cum eo Chirisophus & Callimachus Parrhasius (cum is eo die, principem inter eos, qui in tergo erant centuriones, locum obtineret) profecti sunt: centuriones uerò reliqui in tuto manserunt. Tum homines fermè septuaginta ad arbores se contulerunt, non uniuersi, sed singuli, quàm quisq; potuit cautißimè. Agasias quidē Stymphalius, & Aristonymus Methydriensis, & ipsi tergi centuriones, citra arbores se cōtinuerunt: neq; enim amplius quàm centuria una arboribus illis protegi poterat. Hic Callimachus progrediendi rationē excogitat: ab ea arbore, sub qua constiterat, paß. fermè II. aut III. excurrebat. Cum uerò lapides deuoluebantur, haud magno negocio se in tutum recipiebat. At quoties excurrerat, toties plaustra haud minus quàm X. lapidum consumebantur. Id cum à Callimacho factum Agasias animaduertisset, ueritus ne spectante exercitu primus ille laudem in capiēdo

saltu occuparet, solus re, neq; cum Aristonymo, qui loco erat proximus, neq; cum Eurylocho Lusiensi, aut sociorũ alio quoquam cõmunicata, in mediũ processit, ac omnes anteuertit. At Callimachus ubi se præteritum sensit, Agasiam clypeo prehensum retrahere conabatur. Illis uerò inter se certantibus, Aristonymus Methydriensis, ac post eum statim Eurylochus Lusiensis (erat enim inter hos omnes de gloria certamen, ac sibi eorũ quisq; uirtutis primas uindicabat) irruptionem primi intra saltum fecerunt, ac certatim eum occuparunt: neq; enim aditu semel occupato, lapis ullus amplius deuolutus est. Hic miserabile spectaculum extitit: fœminæ paruulos primùm filios, ac seipsas deinde de saxo præcipites miserunt: ac uiri etiam idem fecerunt. Ibi Stymphalius Aeneas centurio, quendam conspicatus corporis ornamentis insignem, hominẽ ne se deijceret, retinere conatus est: at ille & hunc in præceps traxit, atq; ita ambo è summo saxo collapsi, unà interierunt. In eo uerò loco homines sanè pauci, asini ac boues quamplurimi reperti sunt. Hinc Græci discedentes septimis castris M. paß. CC. itinere, in Chalybas peruenerunt, gentẽ omnium ad quas uenerint fortißimam, quæq; manus conserere non dubitarit. Hi linteis loricis ad imum usq; uentrem muniebantur: pro plumulis, arctè contortis sparteis funiculis utebantur. Ocreas ijdem & galeas habebant: de zona Sicula pẽdebat instar Laconici cultri: ea, quos in potestatẽ redegissent, iugulabant, ac præcisis capitibus, cum ijs se ad suos recipiebãt. Hi quoties in eum locũ uenissent, unde se conspici posse ab hostibus putarent, cantu & saltatione lætitiam præ se ferebãt. Hasta utebantur longa ad cubita XV. unica præfixa cuspide. Græcis qnidem præ-

Spectaculũ uisu horrendũ.

tereunti-

tereuntibus, intra oppida ſe continebant, deinde tergum pugna laceſſebant: partim etiam in caſtella ſe receperunt, quô cibaria omnia concluſerant: quare ex toto eorũ agro nulla Græcis cibaria ſuppeditarunt. Pecudibus tantũ alebantur, quas à Taochis abegerant. Hinc elapſi, ad Harpaſum fluuium peruenere, cuius latitudo nihilo erat minor quâm paſ. LXXX. Progreſſi deinde per Scythinorum cãpos paſ. LXXX. M. quatridui in uicos proximos, ibi triduum frumentandi cauſa cõmorati ſunt: quo ex loco, quatridui, paſ. LXXX. M. confectis, ad urbem uenerunt opulentam ac celebrem, cui nomen Gymnias. Huius regionis præfectus ducẽ ad Græcos miſit, qui eos per hoſtilem agrum duceret. Hic cum in Græcorum caſtra ueniſſet, ſe eos in eam regionem ducturũ pollicitus eſt, è qua proximis illis quinq; diebus mare eſſent uiſuri: id niſi præſtitiſſet, nihil deprecaturum, quin ſe occiderent. Ingreſſus poſtea hoſtium ſuorũ fines, igni ferroq; omnia Græcis uaſtanda tradidit: ex quo apparuit, illorũ odio, non Græcorum beneuolẽtia, tam æquum illum ſe præbuiſſe. Quinto uerò ipſo die in ſacrum montem Græci peruenerunt, cui Teches nomen. Hic cum in montẽ, qui in principijs agminis erant, iam aſcendiſſent, mari cõſpecto clamorem ſuſtulerunt, quo Xenophon, quiq; in tergo erant perculſi, ueriti ſunt ne hoſtes agmen à fronte inuaſiſſent, quandoquidem & à tergo, ab incenſis uillis multi urgebant, è quorũ numero nõnullos extremi agminis cuſtodiæ occiderant, nonnullos item ex inſidijs uiuos ceperant, ac ſcuta fermè XX. hirtorũ boum recenti corio contecta eripuerãt. Iam uerò cum increbuiſſet clamor, & inſequentiũ ad primos, qui clamaſſent, concurſus fieret, ac eò uehementior cla-

mor fieret, quanto iam plures cum clamore ascendissent: enimuero Xenophonti ea res minimè contemnenda uisa est, quamobrem statim in equum ascendit, assumptoq; Lycio cum equitatu, auxilium laturus accurrit: cum autem propius accessisset, intellexit militum eam uocem esse, mare, mare iterantium, ac se mutuò cohortantium. Iam eôdem triarij accurrebant, eôdem iumenta atque equi agebantur. Cum uerò in ipso iugo iam omnes cõstitissent, collachrymantes præ gaudio, prætores ac centuriones se mutuò amplectebãtur. Milites alacres, incertum cuius iussu, lapides in unum congesserunt, ac suggestu extructo, in eo corio intecta scuta, sudes, cratitios item, quos hosti eripuerant, clypeos collocarunt, quæ dux ipse concîdit, atq; ut alij itidem facerent, hortatus est. Tum ducem Græci datis cõmuni impensa donis, remiserũt. Dona fuerũt equus, phiala argẽtea, ornatus Persicus, Darici ad hæc X. in primis quos ille cupidè petierat, à militibus priuatim annulos complures accepit: ac uico monstrato, quo diuersuri essent, monstrata item uia, qua in Macronas iter facerẽt, cum iam aduesperasceret, noctu iter facturus, à Græcis discessit. Ipsi tridui XL. M. paß. cõfectis, in Macronas peruenerunt. Primo uerò die ad fluuium uenere, qui Macronas à Scythinis diuidit. Macrones regionem dextram tenent, quippe quæ est aditu difficilior: ad læuam aliũ amnem habent, in quem is qui eos à Scythinis disiungit, influit: & utrunq; Græcis traijcere necesse erat. Posterioris alueus arboribus non illis quidem densis, sed craßioribus cõseptus erat: quas arbores quò celerius possent è loco infesto euadere, Græci strauere. In aduersa ripa cõstiterant acie Macrones cũ cratitijs clypeis, lanceis, & è setis contextis

textis tunicis, qui se mutuò cohortati, lapides in flumē cō tra Græcos mittebant: uerū longiore interuallo, quàm ut quenquam omnino attingere potuerint. Ibi è peltatorū numero unus ad Xenophontē uenit: is se Athenis quidē seruitutē seruisse dixit, iam uerò suam se patriam ex hominū uoce agnoscere, ac cupere, si nulli esset fraudi futurū, cū illis colloqui. Impunè, inquit Xenophon, colloquere, & ab his primùm quære quinam homines sint. Quod cū ille quæsisset, ac se illi Macronas esse respondissent: Quære, inquit, rursus, qua re cōmoti arma nobis inferāt. Ad quæ illi responderunt, quoniā priores uos fines nostros inuaditis. Atqui, responderi prætores iusserunt, non ut ullis uos damnis afficerent, sed ad mare contendunt, in Græciā redituri. Tunc illi rogarūt, nunquid ita futurū, fide data sibi uellent cauere. Quinimò & dabitur, & à uobis fidē, Græci responderunt, non inuiti accipiemus. Tum Macrones barbaricā lanceam Græcis dedere, Græci illis græcā. Sic enim illi fœdera patrio ritu sanciebant: deos quidē utriq; suos attestati sunt. His ita actis, Macrones Græcis permisti, arbores cædere, ac uiæ ut illi celeriter traijcerēt, impedimēta tollere: mercatus præterea pro copijs suis, potestatē facere: quin triduò etiā homines deduxerūt, quoad scilicet eos in Colchorū montibus collocarunt. Ibi mons fuit, ille quidē nō insuperabilis, uerùm in eo Colchi acie occurrerunt. Qua re animaduersa Græci, primū in phalangem cōtracti, aduersum montē subire uoluerūt. Deinde prætoribus uisum de cōmuni cōsilio statuere, quæ pugnandi ratio optima futura esset. Tum Xenophō cēsuit omissa phalange per directos manipulos ascendendū. Nam cū modò faciliorem, modò uerò difficiliorem ascensum, propter

Fœdera sanciendi mos.

montis anfractus, offensuri simus, necesse, inquit, fuerit phalangem laxari: quæ res nonnihil nostrorũ fortasse animos franget, cum ita se scindi uidebũt. Huc accedit, quòd si densa phalange hostes adorti fuerimus, illi tanto numero superiores, quacunque in parte maluerint, numero suo utentur: sin laxiore, nihil mirum acciderit, si phalanx nostra cum telorum multitudine, tum hominum undecunq; irruentium impetu, cõcidatur: neq; poterit id uspiam euenire, quin phalanx uniuersa male multetur. Verùm optimum fore arbitror, si cum totum agmen in manipulos descripserimus, tantum spacij occupemus, ut extremi quiq; manipuli, citra utrunq; hostium cornu sint. Nam præterquam quòd utrinq; manipuli nostri extra hostilẽ phalangem erunt, atq; eò minus circumueniri poterunt: simul & illud erit commodi, quòd nostrûm lectißimi quiq;, quà se uia æquior ostẽdet, ea manipulos in ardua erectos ducẽt. Neque uerò facilè hostibus fuerit, aut in id spacij, quod in medio relictum fuerit, irrumpere, obsistentibus utrinque manipulis, aut rectà acie procedentes ordines cædere. Quòd si cui manipulorũ negocium facessetur, proximus quisq; opem feret: neq; omnino si uel unus in iuga potuerit euadere, quisquam hostium locũ suum retinebit. Huic reliqui assensi sunt, ac primùm rectos manipulos cõstituerunt. Xenophon cũ à dextro in læuũ cornu excurrisset, his uerbis milites alloquutus est: Soli iam, inquit, homines hi quos uidetis, nobis impedimento sunt, quò minus eô quãprimũ quô cõtendimus, perueniamus. Hos, si quo modo poßimus, uel crudos uoremus oportet. Iam suo quisque loco constiterant, ac manipulos in rectam aciem direxerant, qui omnes fuere numero circiter LXXX. militum

litum centenûm singuli. Peltatos uerò & sagittarios trifariam diuiserunt, alios sinistrum, alios extra dextrum cornu, alios item in media acie collocarunt. In singulis partibus homines propè D C. His ita constitutis, prætores milites ut rem diuinam facerent, hortati sunt. Tum peractis sacris, uotis nuncupatis, citato pæane, iter ingreßi sunt. Chirisophus & Xenophon cum peltatorum globo extra phalangem hostium se continebant. At barbari ubi eos primũ conspexerunt, obuiam uenere: cumq; in dextrũ & læuũ cornu se scidissent, multum est in medio spacij relictum. Illos Arcadici peltati, quibus præerat Aeschines Carnensis, cum uidissent in diuersa abeuntes, fugere arbitrati, cursum uehementißimè incitarunt: atq; hi primi in montem ascenderunt, quô Arcadum grauis armatura cõsequuta est, cui Cleanor Orchomenius præfuit. Hostes cum semel terga uertere cœpissent, nusquam constiterunt, quin alius in aliam partẽ diffugerent. At Græci iugo potiti, in proximis uicis, qui multi modicis interuallis se obtulerunt, atq; hi quidem rerum omniũ copijs abundantißimi, castra posuerũt. In ijs cætera usitata: sed quod miraculo fuit, apum multa fuerunt aluearia, fauis refertißima: ex ijs quicunq; edissent, statim mente cõmouebantur, ijdemq; & uomebant, & excernebant, neq; stare omnino quisquam poterat. Ac qui minus ederant, temulentis similimi reddebantur: qui plus aliquanto, furentibus: multi etiã moribundis: tam multi autem iacebant, ut ab hostibus fusi uiderentur: quæ res effecerat, ut planè omnes animum desponderent. At postero die eadem ferè hora, qua fuerant eo calamitatis genere affecti, resipiscere cœperunt. Tertio deinde, ac quarto, ut hi solent qui medicamẽtum potarint, se erexe-

runt. Hinc progreßi, bidui M. paß. XXVIII. cōfectis, ad mare tandem peruenerunt, ac Trapezuntem græcam urbem intrarunt, celebrem illam quidem, in Euxini ponti littore, Sinopensium coloniam, in Colchorum finibus sitam. Hic statiua XXX. ferè dies in ipsis Colchorum agris habuerunt, quos etiã hostiliter populati sunt. Mercatus Trapezuntij copiam fecere, ac Græcos hospitaliter acceperunt, donis etiã hospitalibus datis, bubus, farina, uino. Pro Colchis autem finitimis suis, qui campos incolunt, deprecati sunt: à quibus sunt item dona missa. Ac boues Græci Ioui Seruatori, & Herculi mactarũt, pro felici ductu gratiam referentes: alijs item dis uota nuncupata. Quin & in eo ipso monte ubi castra habebant, Gymnicos ludos fecere, quibus præesse uoluerunt Dracontium Spartanũ, qui domo exulabat, quòd puer adhuc, imprudēs puerũ Laconico cultro percussum occiderat: hũc cursibus ac reliquis ludis præfecerũt. Ac sacris quidem peractis, uictimarum coria ei tradiderunt, ac ut locum designaret, iussere, qui maximè ad cursus idoneus esset. Tum ille locum, in quo tunc constiterant, monstrans: Est hic, inquit, tumulus ubi certent cursu, qui uelint, pulcherrimus. Atqui, dixerunt nonnulli, quæ erit in tam aspero, ac syluoso solo luctandi ratio? Optima, inquit ille: quòd qui deiectus fuerit, uehementius dolebit. Eo ipso igitur in loco pueri quamplures captiui stadium decurrerunt: longius curriculũ Cretenses amplius LX. In primis lucta, cæstus & pancratium, pulcherrimum spectaculũ præbuere. In quibus certaminum generibus, magna fuit inter athletas (ut par est, spectantibus socijs) æmulatio. Equi etiã decurrerunt, sui quos sessores cogebãtur è superiore loco, per decliuia usq; ad mare agitare,

agitare, atque inde reflexos, per ardua ad aram, ubi carceres. Multi deorsum agitãtes, proni deuoluebãtur, quos clamoribus, risu, cohortationibus etiam spectatores prosequebantur.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIBER QVINTUS, Romulo Amasæo interprete.

XPOSITA *sunt in superioribus cõmentarijs, quæ* Græci *in regis fines duce* Cyro *progreßi, gesserint. Quæ item dum ad mare se reciperent, usquequo* Trapezuntem *græcam urbem, quæ ad* Euxinum *pontum sita est, peruenere.* Iam *uerò concione aduocata, cum de reliquo itinere deliberarent, surrexit primus omnium* Antileon Thurius, *atq; in hunc modum uerba fecit:* Ego *uiri fortißimi, satis mihi diu uideor, uasa colligendi, iter pedibus faciendi, currẽdi etiam, arma portandi, ordinem tuendi, excubandi, pugnandi, laborem sustinuisse: quo iam penè confectus, cupio cum ad mare tandem peruenerimus, quod reliquum est itineris classe conficere, ac iam perfunctus laboribus, procumbens, uti olim* Vlysses, *atq; adeò dormiens in* Græciam *appellere.* Hæc *cum milites audissent, admurmuratione eius orationẽ cõprobarunt: neq; quisquam omnino ex ijs qui aderant, nõ ei assensus est.* Tum *surgens* Chirisophus: Amicus *mihi, inquit, sanè est* Anaxibius, *cui claßis his in regionibus imperium obtigit: ad eum si me miseritis, spero cum triremibus, atque ijs nauigijs quibus auehi poßitis, me ad uos rediturũ.* Vos *interim, quando nauigare uobis in animo est,*

his ipsis in locis, quantisper ad uos redeo, expectate: ac certè redibo quamocyßimè. His *illi auditis, uehementer gauisi sunt, ac scitum fecerunt, ut quamprimum ille nauigaret.* His *ita constitutis, surrexit* Xenophon, *ac,* Chiriso*phus quidē, inquit, ut nobis nauigia adducat, dimittitur, nos hic cōmorabimur: quæ uerò interea pro tēpore à nobis negocia suscipi oporteat, ipse exponā.* Primùm *ab hostili nobis terra cōmeatus cōparandi sunt: neq; enim hoc, quo nunc utimur, forum satis prolixum est, aut uænalium rerum, præterquam paucis, copia suppetit.* Et *uerò si in agrum hostilem nostri ociosius atque incautius excurrerint, illud nempe in metu est, ne quamplurimi opprimantur.* Cum *præsidio igitur, ac certo constantiq; ordine exeundum censeo, atq; ita, ne quoquam erretur, quin salutis extet ratio.* Ac *nos quidem, qui cæteris præsumus, in medium consulere debemus.* Cum *essent omnes assensi:* Et *illud, inquit, considerandum arbitror: suo nunc quisq; arbitratu ad prædā exit.* Quanto *uerò fuerit posthac rectius, ut nobiscum, qui exire uelint, id cōmunicent, & quô ituri sint, indicent: ut cum & qui manserint, & qui item profecti sint, cōstiterit, reliquos cogere, & ijs qui exierint, si res postularit, opem ferre poßimus: cum præsertim incertū non fuerit, in quam illi partem excursiones fecerint.* Ac *si qui imperitius quid attentarint, consilio eos iuuabimus: atq; ut uires copiasq́; eorum, contra quos ierint, exploratas habeamus, operam dabimus.* Ad *hæc & illud uidendum, quòd hostes impunè à nobis prædas agere possunt. neq; iniuria nobis illi insidias faciunt: eorum enim res nos habemus. superiores certè illi loco sunt.* Optimū *itaq; factu fuerit, ut dispertiti, uicißim castrorum custodias obeamus:*

obeamus: sic enim fiet, ut illis de improuiso nos adoriri nõ liceat. Simul & illud uelim cogitetis: quòd si nobis liqueat Chirisophum cum nauigijs, quamobrem profectus est, ac quãmultis opus est, rediturũ, nihil sit necesse me quæ iam dicturus sum, dicere. At quia id incertum est, fuerit certè cõmodißimũ, ut ex huius loci opportunitate, quàm poßimus plurima nobis nauigia cõparemus: etenim si sua ille adduxerit, tantò certè his additis, nobis plura suppeditabunt: sin illa nobis præstò non fuerint, his utemur. Animaduerto autẽ multa nauigia præteruehi: quæ si acceptis à Trapezuntijs longis nauibus cõprehendamus, eaq; detractis etiã gubernaculis, quot nobis sat sint, custodiamus, certè de uectura nihil nos oportebit solicitos esse. Et hæc nihilo minus, quàm quæ antè dixerat, sancita sunt. Quid autem, inquit, an non est ratio ineunda, ut quos nautas detinuerimus, eos quoad nobiscum manserint, communi impensa alamus, suamq; ijs mercedẽ, ut cum quæstu à nobis discedant, pendamus? In hæc itidẽ ab omnibus consensum est. Subiecit Xenophõ: Quòd si nauigia, quot nobis opus foret, colligere non poßimus, imperandum utique censeo maritimis ciuitatibus, ut uias, quæ difficiliores uideantur, nobis muniant: atq; illæ quidẽ partim metu, partim uerò quòd nos quamcelerrimè cupiant è suis finibus discedere, imperata facient. Hic uehementer est ab omnibus reclamatum, nihil sua interesse uias muniri, quòd nauigandum omnino esset. At ille cum milites intelligeret præ nauigandi cupiditate, à recto consilio aberrare, rem eorum suffragijs non commisit, uerùm occultè ciuitatibus persuasit, ut uias munirent: sic enim fore ut celerius multò ex illis locis discederent. Tum nauem remorum quinquaginta à Tra-

pezuntijs acceperunt: ei Laconicum Dexippum, qui tum illis in locis domicilium habebat, præfecerunt. At is nullis nauigijs captis, cum naui extra pontum perfugit: neque multò pòst dignas scelere pœnas pendit: nam cũ in Thracia, apud Seuthen regem nescio quid nouarum rerum moliretur, est à Nicandro Laconico interemptus. Acceperunt item Græci à Trapezuntijs triginta remorũ nauem, cui Polycrates Athenien sis præfectus est. Hic quascunq; naues cepit, in castra subduxit: è quibus quæ ad uehendũ idoneæ uisæ sunt, ijs amota armamenta, & custodes adhibiti, reliquis ad quotidianas traiectiones utebantur. His ita gestis, prædatum exierunt: ac fuerunt quidem, quibus res ea bene processerit, alij qui nihil omnino profecerint. Cleænetus cum & cohortẽ suam, & ex alijs unam eduxisset, loci iniquitate ab hostibus circũuentus, cum magna agminis parte perijt. Iam uerò cũ non esset unde ex tam proximo loco cõmeatus comparari possent, ut eadẽ die frumentatores ac pabulatores se possent in castra recipere, Xenophon à Trapezuntijs acceptis ducibus, exercitus dimidiam partẽ in Drilas eduxit: reliquũ in castrorũ præsidijs esse uoluit. Nam Colchi sedibus suis pulsi in unum cõuenerant, & montium iugis occupatis, de superiore loco in castra impetũ facturi uidebantur. At Trapezuntij Græcos non deduxerunt in ea loca, unde sine multo negocio commeatuũ potiri potuissent, propterea quòd amicos lædere noluerunt. In Drilas uerò alacriter duxerũt, à quibus grauiter uexari soliti erant, in montana & ardua loca, & aduersus eos, qui bellicis artibus Ponti cæteros accolas longè anteibant. At Drilæ ubi hostem in finibus uidere, uicis omnibus atq; oppidis, quæ facilè expugnari posse putarunt,

exustis,

exustis, statim migrarunt: neq; ad prædam Græcis quic-
quam est relictũ, præter paucos sues, boues, atq; alia peco
ris genera nonnulla, quæ ignis uim effugerant. Ipsi in sua
rum urbium maximã ac munitissimã, undecunq; conflu-
xerunt. Erat ea accessu difficilima, quippe quæ prærupto
alueo obstructa erat. Hic peltati, cum grauem armaturam
V. uel VI. stadijs præcurrissent, conspectis gregibus, atq;
item copijs multis, alueum superarunt, ac proximè ad op
pidum accesserunt. Eos hastati multi, qui frumentatũ exie
rant, secuti sunt. Fuerunt qui tunc alueum traiecerunt ad
bis M. Qui castellum frustra capere conati (erat enim lata
fossa incinctũ, et in ulteriore aggere sudes præfixi, ligneæ
uerò turres in ambitu multæ) pedem referre uoluerũt: ue
rùm oppidani à tergo urgebant. Nostri igitur cũ euadere
non possent, quòd non plures quàm singuli in alueum de-
scendere poterant, ad Xenophontẽ, qui graui armaturæ
imperabat, statim extruserunt, qui nunciaret castellũ om-
nibus copijs refertissimũ esse: uerum neq; capi posse, neq;
sine maximo periculo retrocedi, propterea quòd & ho-
stes eruptionẽ fecissent, & uia difficilimos exitus haberet.
Quæ cum audisset Xenophon, ad alueũ suas copias du-
xit: ibi grauem armaturã iussit consistere. Ipse cum centu-
rionibus traiecit, ac loci naturam situmq; speculatus, ani-
mo aliquãdiu incerto fuit, pedem'ne referret, an uerò eos
etiã iuberet traijcere, quos in ulteriore aluei ripa relique-
rat. Illud quidẽ certè dubiũ non erat, non posse sine multa
suorum cæde discedi, nisi oppido potiti essent. Posse autẽ
expugnari, & centuriones existimabant, & ipse extorum
significationibus adductus, illis assentiebatur: aruspices
enim prædixerant acrem pugnã, uerùm qualẽ optarent,

exitum fore. Centuriones igitur, ut grauem armaturã adducerent, remisit. Ipse interea cetratos in unum locũ coëgit, atque illis, ut se à iaculatione continerent, edixit. Vbi uerò grauis armatura adfuit, centuriones iußit centurias quenque suas non alia forma instruere, quàm qua eas ad pugnam aptißimas fore iudicaret. Erant enim cum eo hi omnes centuriones, inter quos perpetua fuerat de uirtute æmulatio. Cum centuriones paruissent, tum peltatos cum amentatis telis procedere iußit, ut dato primùm signo, iaculari possent. Sagittarios item cũ applicatis ad neruum sagittis, quò simulac significatum esset, sine mora telum in hostem dirigerẽt. Ad hæc, uelites iußit lapidibus scorteos uidulos refertos habere: dimisit autem idoneos homines, qui hæc ne negligerentur, curarent. His ita cõstitutis, centuriones, succenturiones, quiq; illis uirtute nihilo deteriores ut uiderentur, laborabant, in acie constiterũt, ac se mutuò intuebantur: erat enim pro loci natura aciei species pulcherrima. Pæane autem citato, cum tubæ cecinissent, martium clamorem uniuersa grauis armatura sustulit, ac cursu in hostem contendit: eodemq; impetu mißilia, spicula, sagittæ, è fundis, è manibus etiam quamplurimi emißi lapides: fuerunt etiam qui accensas faces intulerint. Ibi hostes præ telorũ multitudine turres ac uallum deserere coacti. Quo factum, ut Agasias Stymphalius, & Pelcneus Philoxenus, armis abiectis, cum tunica in oppidum ascenderint, atq; ex eo alius alium eôdem pertraxerit, multi suo per se nisu ascenderint, ac planè captum esse oppidum uidebatur. Peltati equidem, & leuis armatura huc illuc concursantes, quæ poterant diripiebant. At Xenophon cum ad portas constitisset, quoscunq; poterat grauis armaturæ

milites

milites aditu prohibebat: hostes enim in arduis superiorũ montium iugis alij conspecti fuerant. Interea *intra mœnia clamor exortus, quòd qui ad rapinas cupidius concurrerant, partim abiecta præda, partim etiam acceptis uulneribus fugiebant, ac se ita, ut in fuga fit, trepidãtes, in ipsis portarum angustijs trudebant.* E *quibus cum causa fugæ quæreretur, responsum est, ex interiore quadam arce magnum hostium numerum in palantes impetum fecisse.* Ibi Xenophon Tolmiden *præconem iußit pronunciare, ut qui iam uellent quid capere, arbitratu suo introirent: tum certatim omnes irrupere: quo impetu egredientes reiecti sunt.* Hostes *in eo iugo cœpti obsideri: quæ in castello reperta sunt, direpta omnia, atq; exportata.* Grauis *quidẽ armatura partim ad uallum, partim in uia qua ad iugum iter erat, in armis consedit.* At Xenophon *cum centurionibus de arce capienda cõsultabat: una hæc enim se ostendebat salutis spes, neq; erat non difficilimum alia ratione euadere.* Hic *rebus omnibus circunspectis, planè statuerunt arcem eam expugnari nullo pacto posse: quare cum uniuersum agmen ad discessum spectaret, propugnacula ad quæ quisq; consederat, demoliri ceperunt.* Iamq; *minus ad agendam prædam idoneos, & magnam grauis armaturæ partem emiserant, & eos duntaxat quorum uirtute plurimum confidebant, centuriones in præsidijs collocarant, cum repentè magnus hostium numerus cum uimineis scutis, hastisq;, ocreis, ac* Paphlagonicis *galeis, ex insidijs eruptiõe facta, domos eas occupauit, quæ in utraque eius uiæ parte erant, quæ ad arcẽ ducebat.* Neq; *uerò nostris tutum erat eos inuadere sub ijs portis, quibus arx imminebat, illi enim magnas trabes deijciebant: erat itaq;*

& profectio, & mansio periculosa. Nox in primis terrorem afferebat. Nostris autē nō pugnantibus magis, quàm quid in ancipiti loco deprehensi agerent dubitātibus, deorum nescio quis, salutis uiam monstrauit. Ex ijs enim ædibus quæ in dextera uiæ parte erant, unæ subitò igni correptæ sunt: neq; unde is immissus esset, apparuit: qui quidē eô irruperāt, statim dilapsi sunt. Res fortuita Xenophonti salutare consilium attulit, quandoquidem è re nata, læua in parte quæ erant ædes, omnis incendi iußit: quod sanè minimo negocio factum est: erant enim domus illæ omnes ligneæ. Atq; ea quidem etiam pars ab hostibus confestim relicta est: soli iam metuebātur, qui in fronte erant, in ipsis uiæ faucibus: neq; dubium erat, quin simulac nostros exeuntes iam, ac descendentes conspexissent, à tergo urgerent. Iubet hic Xenophon eos qui ab hostibus telis peti nō possent, undecunq; ligna in eum locū, qui medius relictus erat inter Græcorum agmen & hostes, comportare, atq; ubi satis multum iam lignorum comportatum, ignem subijci, ac proximos etiam circa uallum ædes comburi, quò scilicet hostes medijs ignibus intercluderentur. Hac ratione è difficili loco uix euaserunt. Oppidum totum, arce excepta, & quicquid domorū fuit, eo arsit incendio. Postero die Græci cōmeatibus onusti recesserunt. Cum Trapezuntem redeundū esset, ne in descensu maximè decliui & angusto ab hostibus urgerentur, metuebant. Quare simulatis insidijs, hostem eludendum sibi putarunt. Suscepto igitur negocio, Mysus quidam & patria, & nomine, assumptis quatuor aut quinque Cretensibus, in condenso loco subsedit, quasi hostem ex insidijs inuasurus. Illorū uerò peltæ, eminus è diuersis partibus cum æreæ essent, coruscabant.

Qua specie hostes territi, nostros persequi ausi non sunt. Interea nostrorum agmen descendit. Mysus ubi nihil iam esse amplius simulatione opus intellexit, signū suis dedit, ut quammaximè possent, citato cursu fugerent: & ipse simul è latebris erumpens, & qui cum eo erant, se in fugam dedere. Alij, cū se ne hostis cursu assequeretur metuissent, de uia discedentes, in syluam quampiam se è proximis saltibus deuoluerunt, atq; ita seruati sunt. Mysus fugiens, de uia suis clamabat, sibi ut opem ferrent. Neque illi non præstò fuerunt: saucius Mysus intra suos receptus est, & qui opem tulerant, cum de superiore loco telis grauiter uulnerarentur, pedem retulerunt. Fuerunt tamen è Cretensibus unus & alter, qui sagittas in hostes miserint. Postremo cuncti incolumes in castra redierūt. Ibi cum neq; redisset Chirisophus: neq; naues, quammultis opus erat, in promptu essent: nec cōmeatus unde sibi compararent iam haberēt, discedendū sibi statuerunt. In nauis itaq; ægros omnes, & XL. annis maiores, impuberes, & mulieres, ac impedimentorum quicquid minus usui futurum uidebatur, cum imposuissent, atque ei classi de prætoribus natu maximos Philesium & Sophænetū præfecissent, reliqui omnes pedibus, quà erat iam uia munita, profecti sunt. Tridui quidem Cerasuntem, quæ ad mare Græca urbs est, Sinopensium colonia, in Colchorum finibus, peruenerūt. Hic dies X. permanserunt: per quos totius exercitus censu habito, censa sunt armatorum octo M. D C. Hi è decē ferè millibus reliqui fuere: cæteri partim ab hostibus cæsi, partim niuibus ac morbo consumpti. Hic etiam pecuniam de captiuis collectā partiti, eam quæ decimæ nomine aut Apollini, aut Ephesiæ Dianæ uota fuerat, consecrandam præ-

tores acceperunt. Chirisophi partem, Neon Asinæus accepit. Xenophon primùm de manubijs donum Apollini Delphico in Atheniēsium thesauro dedicauit, suo & Proxeni, qui cum Clearcho occiderat, hospitis sui nomine, inscriptū. Deinde cum ex Asia cum Agesilao in Europam aduersus Bœotios traijceret, ac prælij aleam, quod ad Coroneam factū postea est, sibi subeundā intelligeret, quam Dianæ debebat pecuniam, eam apud Megabyzum deæ æditum deposuit, pactus ut eam ille sibi redderet, si belli periculū effugisset: sin aliter cecidisset, ex ea, ut quod doni genus iudicasset deæ gratißimum fore, dedicaret. Quare cum Xenophon è prælio discessisset incolumis, ac Sciluntem migrasset, quod oppidū Lacedæmonij coloniam non longè ab Olympia deduxerant, ita fortè accidit, ut Megabyzus ad Olympiā spectandi gratia ueniēs, Xenophonti depositum redderet. Ea pecunia Xenophon, ubi oraculū iußit, agrum mercatus est: eum agrū Sellenus fluuius præterfluit. Et sanè eodem nomine fluuius Ephesi, propter Ephesiæ Dianæ templū fluit, ac uterq; pisces & conchas alit. Hic autē uicus, quem Sciluntem appellatū diximus, ferarum omnium quæ indagine capiuntur, copiam habet luculentam. Templum Xenophon, & aram, ex eadem pecunia erexit. Sacrum deæ è decumis fructuū eius agri, qui quauis anni parte perciperētur, faciebat. Dies festi ciuiū ac finitimorū cum uirorum tum fœminarum frequentia celebrabantur. Ipsa quidem dea conuenis suis frumenta, uina, stipes, bellaria administrat. Ad hæc ijsdem ratam ex torum, & uenationū partem elargitur. Nam Xenophon, eiusq; liberi, atq; item ciuium multi, ac deniq; ex quocunque hominū numero, qui uelint, dies aliquot in uenationibus

nibus, ad nundinarũ copiam augendam, consumunt. Capiuntur autẽ cum è sacro agro, tum uerò ex Pholoë, quæ non longè abest, apri, capreæ, cerui. Locus is ea in uia est, qua itur à Lacedæmone in Olympiã: longè abest ab Olympij Iouis stad. non amplius XX. In eo saltus & montes sunt arboribus condensi, ubi sues, oues, capellæ, equi etiã, latißima habent pascua: ac inde pastiones eorum qui ad sacra uehuntur, ueterinis largißimè suppeditãt. Incingitur ædes luco pomiferis arboribus conuestito, in quo nullum desit, pro sua tempestiuitate, escariorum fructuum genus. Aedes ipsa, operis forma, pro rata quidẽ portione, Ephesiæ Dianæ templo simillima. Deæ etiam signum, quod cupreßinum est, ab aurei illius similitudine, sola recedit materia. Ante templum pila erecta est, in qua incisæ literæ, Sacrum esse Dianæ agrum. Qui poßideat, atq; ex eo fructum capiat, annonæ decimam illum deæ soluere, reliquũ in sarta tecta conferre oportere: deam ipsam, qui se fraudarit, uindicaturam. Sed ut unde digressa est oratio, reuertatur. A Cerasunte ea pars exercitus, quæ iam antè naues conscenderat, mari, reliqui pedibus iter fecerunt. Atq; hi quidem cum in Mosynœcorum fines uenissent, Timesitheum Trapezuntium illorum hospitem præmittunt, qui ex illis quærat, malint'ne Græcos tanquã amicos, an uerò tãquam hostes in fines ingredi. At illi nihil id sua interesse responderunt, quippe qui locorum situ maximè confiderent. Tum Timesitheus Græcos docet, esse his cum eiusdẽ nominis populis, qui in ulteriore ponti littore essent, perpetuum bellum: quare cõmodißimum Græcis uisum est fore, si cum illis belli societatẽ coniunxissent. Ad eos itaq; cũ Timisitheo prætores ueniũt: ad quos Xenophon eodẽ

Timesitheo interprete, in hunc modum uerba fecit: Nos Mosynœci, pedibus in Græciam contendimus: neq; enim classe possumus, cum naues præstò non sint. Atenim uia nobis ab ijs, qui uobis etiã (sic enim audimus) hostes sunt, intercluditur. Potestis igitur, si uelitis, uobis nos socios asciscere, atque illos uos unquam si iniuria affecerunt, ulcisci, ac in posterum cogere, in uestro ut sint officio ac potestate. Quòd si præsentem conditionem respueritis, uidete ne tanti postea exercitus opem desideretis. Ad hæc, qui summũ in Mosynœcis magistratum gerebat, sibi probari ea quæ ille dixisset respondit, neq; ullam in se firmandæ societatis moram futuram. Tum Xenophon: Qua, inquit, in re opera nostra usuri estis, cum socios nos uobis asciueritis? aut in uiæ difficultate superanda, quid in auxilio uestro spei nobis positum esse potest? Nos, illi inquiunt, in communium hostium fines, hinc simul, atque istinc, ope uestra freti, facilè inuadere possumus. Vicissim uerò uobis in castra homines & naues mittemus, qui & in pugna, cum opus fuerit, socij, & in uia duces esse poterunt. Atq; his quidem conditionibus, fide data utrinq;, & accepta, societas inita est. Postero die Græci ad suos redierunt: quos lintres CCC. sequuti, in singulis terni homines: è quibus duo descenderunt, ac se in Græcorũ ordines cum suis armis inseruere: singuli cum singulis nauigijs domum reuersi sunt. At qui remanserant, in centurias, quasi totidem in choros descripti, quadratũ agmen, ueluti in quincuncem direxerunt. Læua manu cetram alborũ boum hirtis corijs intectam, hederacei folij forma, dextra iaculum tenebant cubitũ senum: in cuius summa parte cuspis erat, ima pilæ formã habebat. Tunicis induti tam densis erant,

quàm

quàm sunt lectorum culcitræ: eæ summis genibus terminabantur: galeis coriaceis capita munierant, quales ferè Paphlagonicæ sunt, in quarum uertice spirula in tiaræ modum eminebat: ijdē uerò & ferreas habebant securiculas. Ex his cum unus progredi cœpisset, cum cantu cæteri, in numerum ingredientes, eum per Græcorum medios ordines atq; arma sequuti sunt: ac rectà quidē in hostes profecti, ad castellum quoddam oppugnādi causa, qua parte id facilimè capi posse uidebatur, accesserunt. Erat id ante urbem eam, quæ regia Mosynœcorū appellabatur, quæ fuit imperij quasi arx: quam qui tenuissent, facilè toto Mosynœcorum imperio potiri posse uidebātur. Eam urbem aiebant socij nō iure, sed ui ab hostibus occupatā teneri, cum antè cōmunis imperij sedes esset, ac eius maximè præsidio fretos, totius sibi gentis dominatū uindicasse. Sequuti illos sunt è Græcis etiā nonnulli, non illi quidē à suis prætoribus instructi, sed qui fortuito agmine atq; incerto ordine ad prædā aduolarant. Neq; uerò se hostes prius mouerunt, quàm nostros uiderunt ad castellū quamproximè accessisse. Ibi eruptione facta, cupidius progressos in fugam uertunt: de barbaris quamplurimos, de ijs etiam qui cum illis ascenderāt Græcis, aliquot trucidant: neq; antè insequi destiterūt, quàm Græcos animaduertere ad opem suis ferendam accurrere: tunc quidem retrocesserunt. Cæsorum uerò, quæ dedita opera absciderant, capita Græcis ac gentilibus suis, saltantes, ac patrio ritu carmina modulantes, ostentabant. Enimuero Græci casum hūc molestissimè tulerunt, tum quòd hostes elatos sequundo rei euentu intelligebant, tum quòd fugā fecerant Græci, ac tam quidem multi cū fuissent, quod in tota expeditiōe atq; itinere

non antè contigerat. Hic Xenophon mœrentes Græcos in unum conuocat, atque his eos uerbis affatur: Nihil est milites, quamobrem casu inopinato perculsi, animis deficiatis: quin uos ea ex re, quæ tam præter animi sententiã accidit, plus multò cõmodi, quàm mali extitisse existimare debetis. Primùm enim satis liquidò perspicitis, eos qui duces nobis itineris futuri sunt, reuera hostili esse in hostes nostros animo. Deinde, qui neglecto ordine imperioq; nostro, se barbaris in pugna pares futuros confisi sunt, hi re infeliciter gesta, cum temeritatis suæ pœnas dederint, exemplo cæteris esse possunt, nõ esse ullo pacto à præscripto ordine discedendũ. Agitè igitur uiri fortissimi, ita uos comparate, ut socij uos multò se quidem meliores esse intelligant: hostibus uerò planum faciatis, cum alijs iam sibi uiris negociũ esse, quàm hi fuerint, quos nuper omisso ordine, quasi palantes fuderint ac cæciderint. Hæc ille. Exercitus uerò cunctus reliquum eius diei quieti dedit. Postridie sacris peractis, ac corporibus curatis, cum iam pulcherrimè litatum esset, prætores ita agmen instruxerunt, ut Græcorũ manipulis in dextro, barbarorũ in læuo cornu collocatis, aciem dirigerent: sagittarios inter directos manipulorũ ordines disponerent, ita tamen, ut paululum grauis armaturæ frontem antecederẽt. Etenim expeditos hostium milites, quò minus excurrẽtes in nostros lapides mitterent, oppositis sagittarijs & peltatis coërcendos putarunt. Hi igitur anteibant, reliqui pedetentim promouebant. Ac primùm in eum ipsum locum uentum est, unde pridie eius diei barbari, & qui se cum illis coniunxerant, pulsi fuerant. Eo in loco hostes acie constiterant. Qui cum primam peltatorum impreßionẽ acriter pugnantes sustinuissent,

nuissent, graui deinde armatura propius accedente, terga dederunt. Eos peltati fugientes, in aduersum montem insequuti sunt, usq; ad urbis ipsius mœnia, cum interea seruato ordine grauis armatura succederet. Ibi in unum congregati hostes, pugnam instaurarunt, ac sparos, & praelongas ac tam ualidas hastas cum haberent, ut eas singuli homines haud facilè tractare posse uiderentur, eas eminus in hostē mittere conabantur. Atenim cum Græci non modò nihil cederent, sed alacrius etiam urgerent, hinc etiam deserto præsidio hostes effusißimā fugam fecere. Eorum rex ipse, quem illi in eminentißimo urbis loco publicè alebant, è suis præsidijs deduci uiuus non potuit, neq; hi etiā qui in castello inferiore deprehensi sunt. Quare fuerunt omnes cū suis domibus, quas è lignis extructas, Mosynos appellant, igni cremati. Græci dum omnia diriperent, cellas inuenere patrio more ædificatas, panibus in frusta diuisis refertißimas, quam penū annonæ superioris esse Mosynœci dictitabant. Hornas etiam fruges cum ipso culmo conditas, inter quas zeæ magnus numerus fuit. Præterea in ampohris è delphinorum carnibus salsamēta, atq; eorundem adipem in testis, quem illi ad usus eosdē, ad quos oleū Græci, reponere consueuerant. Iuglandiū magna est reperta in tabulatis copia, atq; hæ forma erant quàm uulgares latiore: nucleus nullo erat ligneæ membranæ diuortio interseptus. His elixis Græci pro pane utebantur. Vinum etiam non defuit: uerùm eiusmodi erat, ut si quis merum biberet, acidū penè præ nimia austeritate uideretur: iam uerò dilutū, saporis esset & odoris suauißimi. Græci cum cibo refecti essent, urbe socijs tradita, profecti ex eo loco sunt. Ac dum iter facerēt, hostilia oppida, quæ diffu-

ciles accessus nō habere uisa essent, præteribant: ea tamen socij occupare non negligebant. Castella quidem paßim per eos montes, stad. LXXX. plus minus, interuallo inter se distabant: & sanè ultro citroq; missæ uoces utrinq; exaudiri poterant, quod efficiebat non solum ædita, sed crebris etiam uallium sinibus concaua regio. Iam uerò cū in sociorū fines uenissent, ostentabant illi diuitum ac beatorum parentum liberos optimè curatos, non alio tamen cibo, quàm elixis nucibus enutritos. Corpore eos quidem mollißimo & candidißimo, proceritate ac reliqua habitudine propè pares, quorum & terga & pectora Anthemij flore picta, crebrisq; notis distincta erant. Viri ipsi, eorum quæ castra sequebantur scortorū congressus appetebant, neq; patriæ mos, quin propalàm cupiditati suæ obsequerētur, prohibebat. Par erat maribus ac fœminis corporum candor. Atq; hos proculdubio omniū ad quos uenissent, maximè barbaros, atq; à Græcorū moribus uiuendi ritu dißidentes, milites nostri iudicarunt, cum in frequentißima celebritate ea facere nihil uererentur, ad quæ pleriq; omnes solitudinem ac latebras quærere consueuerunt: quin & ea, quæ ne remotis quidem arbitris faciunt paulò pudentiores, ipsi in cœtu ac multitudine faciebant: secum loqui, ridere, subsistere, atq; ubicunq; libitum esset saltare, & quidem eo gestu, ut alios indicare uiderentur. Inter has gentes Græci partim per hostilem, partim uerò per pacatum agrum mansionibus octo ad Chalybas peruenerunt. Infrequens ea gens, & sub Mosynœcorum imperio, omnes ferè sibi è ferri metallis uictum cōparant. Hinc ad Tibarenos uenere, quorum est ager campestris maximè. In eo castella aliquot ad mare, parū sanè munita. Hic

prætores

prætores in animo habuerunt, ad ea hostiliter accedere, quò præda exercitus calamitates leuarent. Quare missa à Tibarenis dona nõ statim acceperũt, ac sibi consultandũ, ijs qui ea attulerant, responderunt, accipienda essent nec ne. Cæsis autẽ hostijs, disq; per exta consultis, monuerunt uates, belli eius susceptionẽ deos minimè approbare. Donis igitur acceptis tanquam per pacatum agrum bidui ad Cotyorum, Græcam ciuitatẽ, Sinopensium coloniam, in Tibarenorũ tamen finibus sitam, peruenerunt. Ad hunc usq; locum Græcorũ exercitus, ab eo prælio quod ad Babylonem factum est dum ad mare descenderẽt, uiam confecerant Persica dimensione parasangarũ DC. & XX. Græca uerò, stadiûm decies octies mille uiginti: Romana, milliariũ circiter bis mille quadringentorũ & octoginta. Mansiones fuere CXXII. in quibus menses octo consumpti. Cotyori dies XLV. cõmorati, primùm sacra dis persoluere, deinde in gentes descripti, pompas traduxere, ludos Gymnicos fecere. Cõmeatus interea partim è Paphlagonia, partim è Cotyoritanorũ pagis sibi cõparabant: illi enim neq; in foro mercatum præbuerãt, neq; ægros intra mœnia receperant. Dum hæc aguntur, Sinopenses, cum uehementer metuerent ne quid Cotyoritanorũ ciuitas detrimenti caperet, præsertim cum agrũ uexari, ac populationibus infestũ reddi intelligerent, ac non modò ad suam fidem atq; officium putarent pertinere, à se oriundã ciuitatem tueri: sed propemodũ etiam uectigalia sua, quæ illis ea ciuitas pendebat, agi uiderent, legatos deprecandi causa ad Græcos mittunt. Hi cum in castra uenissent, Hecatonymus, qui unus ex illis erat, uir dicendi laude clarus, huiusmodi oratiõe usus est: Nos, uiri fortissimi, Sinopensium

ciuitas huc misit: primùm, ut uos merito laudum honore afficiamus, propterea quòd multis uictorijs à uobis declaratum est, quantũ uirtute Græci barbaris antecellãt. Deinde, uobis ut ex animo gratulemur, quòd è difficilimis rebus grauißimisq́; casibus sospites huc euaseritis. Quod reliquum est, pro ea quæ nobis uobiscum intercedit græci nominis cõmunione, uos obtestamur, ut malitis beneficio nos deuinctos habere, quàm iniuriæ ullo genere lacessere. Neq; enim uobis nos priores unquam quicquam incõmodi importauimus. Cotyoritani, in quorũ nunc finibus cõmoramini, à nobis in coloniam deducti sunt, à nobis ademptum barbaris agrum acceperũt: proq; eo nobis uectigal, eodem quo Cerasuntij & Trapezuntij iure pensitant. Quare non possunt hi ullam à uobis calamitatem accipere, quin ea in nos etiam ipsos redundet. Ac nũc de uestro exercitu nonnullos audimus, per uim in oppidum ingressos, in ipsis ædibus castra habere: neminem uerò esse, qui è proximis pagis quicquid usui sit, inuitis dominis non auferat. Hæc à uobis maiorẽ in modum deprecamur. Quòd si nihil profecerimus, cogemur certè & Corylan, Paphlagoniæ præfectum, & quodcunq; potuerimus hominũ genus, societate nobis atq; amicitia adiungere. Cum finẽ dicendi ille fecisset, surrexit Xenophon, atq; ita pro cunctis militibus loquutus est: Nos enimuero Sinopenses, nõ male nobiscum actum existimamus, quòd uita dũtaxat, armisq́; seruatis, huc euadere potuerimus. Cõmeatus & quæ usui futura erant cætera, quibus cum hoste tam sæpe cõgrediendũ esset, aut portare aut trahere nullo pacto potuimus. Atenim cumprimum græcas urbes attigimus, foro eo usi sumus, cuius nobis à Trapezuntijs copia facta est: neque

alieni quicquã sine precio sumpsimus. Et sanè pro eo, quẽ nobis habuerunt, honore, proq; hospitalibus, quæ ab illis accepimus, donis, gratiam illis retulimus. Nam & eorum amicis pepercimus, & quãmaximis potuimus detrimentis hostes affecimus, illos nempe quocunq; nos duxere sequuti. Quæras autem de ipsis licet, quales erga se nos fuerint experti: adsunt enim, quos ipsa nobis ciuitas publicè, pro amicitia nostra duces dedit. Nos quidẽ, quoties hi ad quos uenimus, cõmeatus nobis non dederunt, ut ab egestate nos atq; inopia uindicaremus, undecunq; potuimus, nihil interesse putãtes, barbarorũ, an ne Græcorum fines essent, quæ nobis usui fuerunt, sumpsimus. Neq; uerò Carduchos, Chaldæos, ac Taochos, bellicosos illos quidẽ, & feros populos, qui nec ipsi regi parent, aliã ob causam ad arma contra nos capienda impulimus, quàm quòd cũ ab illis non præberentur quæ ad uictum erant necessaria, ea nos inuitis eripere cogebamur. At Macronas, quòd nobis quod habuerunt forum, expositũ, & apertum esse uoluerunt, pro amicis habuimus, neq; quicquam ab ijs ui abstulimus. Quòd si nunc à Cotyoritanis, quos in officio ac potestate uestra esse dicitis, aliquid sumpsimus, ipsi in culpa fuerunt, qui tantum abfuit, ut nos amicos agnouerint, ut clausis portis, neq; nos intromiserint, neq; extra muros quicquam quod emere possemus, miserint: cuius rei causam ipsi in prætorem uestrum conferunt. Quòd uerò queremini, per uim nos esse in oppidum ingressos, ac in ipsis domibus castra habere: nos certè rogauimus, ut ægros tantũ reciperent intra mœnia: quibus cum illi portas non aperirent, quid in eos aliud per uim fecimus, quàm quòd ea ipsa parte irrupimus, qua nos illi non admittebãt? Ae-

gros in eorum ædibus collocauimus: at illi suo se sumptu alunt. Ad portas præsidium constituimus, nempe ne sint ægri nostri in prætoris uestri potestate, atq; ut arbitratu nostro tollere eos poßimus. Cæteri, ut uidetis, omnes sub diuo tabernacula habemus, ordines tuemur, arma in promptu sunt, quò scilicet quamfacilimè & ijs qui de nobis bene mereantur, gratiam referre, & qui nos laceßierint, ulcisci poßimus. Quòd uerò interminatus es, Corylæ Paphlagonum præfecti, uobis contra nos auxilia non defutura: si necesse fuerit, & uobiscũ, & cum illo pugnabimus, quandò cum maiore, multis quidẽ partibus hostium manu sæpißimè belli fortunam experti sumus. Atqui neq; nobis ad Corylæ societatẽ erit aditus interclusus: eum etenim audimus ad maritimam oram, & ad agrum urbemq́; uestrã animũ adiecisse. Hunc igitur nihil impediet, quin eum nos ad ea quæ expetit, occupãda iuuemus. Hæc Xenophon. Hecatonymo uerò, quòd esset acerbius loquutus, irasci se collegæ eius, taciti quodãmodo significabant. Atq; hic ex ijs unus in medium procedens: Non bellum, inquit, indicturi huc uenimus, sed potius ad amicitiam uos, atq; hospitiũ inuitaturi. Ac si Sinopen ueneritis, uos certè intra mœnia recipiemus: nũc socijs imperabimus, ut quarũ poßint rerum uobis copiam faciant. Veram enim orationem uestram fuisse iudicamus. Post hunc sermonem, & Cotyoritani dona hospitalia ad exercitũ misere, & Græci duces legatos mensæ suæ adhibuerunt, ubi multa quæ res, tẽpusq́; postulabat, colloquuti sunt: Græci de reliqui itineris tota ratione quæsierunt. Vtrinq; ea postulata sunt, quæ ex usu cõmodoq́; essent. Atq; his sermonibus dies exemptus. Postero die, conuocatis in unum militibus, prætores de toto itinere,

itinere, legatis præsentibus deliberant. Etenim si pedibus iter faciendũ esset, cõmodißimũ fore putabant illos duces habere: sin classe traijciendũ, solos eos esse, à quibus quantum toti exercitui sat esset, nauigiorum accipere possent. Vocatis itaque legatis, ad eos rem, de qua agebatur, retulerunt: atque eos rogarunt, ut Græci cum essent, sibi item Græcis, beneuolentia atq; optimè consulendi studio, quæ certißima amicitiæ pignora, ne deessent. Surrexit ibi Hecatonymus, & à purgatione exorsus, se quæ de Paphlagonibus adiungendis dixisset, non eô spectasse dixit, ut bellũ Græcis minitaretur: uerũ ita illa accipi uoluisse, cum barbarorum amicitia uti possent, illam se Græcorum causa facilè neglecturos. Iam uerò quòd me, inquit, de uestro itinere consulitis, deos omnes contestor, ac precor, si uobis quod optimum duxero consiliũ dedero, multa mihi ut ex uoto eueniant: sin aliter, aduersa ut mihi sint omnia. Deuoui me iam, inquit: atq; hoc quidem est, quod sacrũ consilium dicitur. Nam si is fuerit, quẽ opto, consilij mei euentus, mihi omnes gratiam habebitis: sin aliter ceciderit, è uobis certè non deerunt, qui me diris persequantur. Equidẽ illud nihil dubito, si nauibus proficiscamini, curam nobis nõ paruam suscipiendã, ut sit uobis parata claßis. Quòd si pedibus iter facietis, uestro uobis marte, cũ ijs qui se opposuerint, erit præliandum: dicam tamen quæ uobis arbitror conducere. Mihi & Paphlagonum regio tota, & populi opes notæ sunt. Regio ipsa & campis pulcherrimis, & altißimis montibus prædita est: ac primũ aditus habet difficilimos, inter montes diuisa, in duo quasi cornua: uia maximè ardua, hac utique ingredimini necesse est. Quòd si eas fauces pauci homines obsederint (neq; est enim mul

Paphlagoniæ situs.

tis opus) illis inuitis, quantæcunq; copiæ fuerint, penetrare non poterunt. Atque id ita se habere ex ipso loco ostendam, si quem de uestris eô mecum miseritis. At si in campos descenderitis, ibi equitatū offendetis, quem hostes regio equitatu multò meliorem ducunt: atq; eo maximè confisi, nuper euocati à rege, non sunt ad eum profecti, quando & horum rex, illi certè animi elatione par est. Quòd si uel clàm penetraueritis, uel priores angustias occupaueritis, ac ipsos in campis equites prælio uiceritis: pedestres etiam eorum copias, quarum numerus nihilo est minor, quàm hominum uicies centena, & amplius uiginti millia, fuderitis, ad flumina certè uobis perueniendū fuerit, atq; ad Thermodontem primùm, cuius latitudo cum sit pass. LX. quàm facile eum traijcere uobis liciturū sit, hostibus præsertim & à fronte resistentibus, & à tergo urgentibus, non est profectò difficilè existimare. Ad Irin deinde, cuius eadem omnino latitudo est: tum ad Alyn, qui cū stadia ipsa duo, quà latus est pateat, hunc certè sine nauibus nunquā transmittetis. Nauium uerò ecquisnam uobis copiam facturus est? Iam uerò Parthenius, ad quem uenietis, si Alyn traieceretis, nihilo is certè quàm hi, quos ante nominaui, facilius transiri potest. Ego mehercule his omnibus de causis terrestre iter, non modò difficiles exitus habiturū, sed planè interclusum uobis fore arbitror. Quòd si nauibus proficiscamini, primùm Sinopen appelletis, illinc Heraclean: ab Heraclea, siue classe, siue pedibus reliquum itineris conficere malitis, neutra uobis facultas defutura est, cum ea ciuitas nauium luculentam sanè copiam habeat. Hæc cum ille dixisset, non defuerunt qui uel Coryle gratia, cuius hospes erat, uel precio adductum, ita loquutum

quutum suspicarentur: existimarunt alij cauisse illum Sinopensium agris, ne scilicet detrimentis afficerentur, si Græcorum copiæ per eos transirent. Quæcunq; tamen ei in dando cõsilio mens fuerit, sciuerũt certè Græci suffragio suo mari eundum esse. Tum Xenophon: Sinopenses, inquit, milites nostri uestram in deligendo itinere autoritatem sequuti sunt: sed hæc quidem decreti nostri summa est: Si nobis ea fuerit nauium copia, ut ne unum relinqui necesse sit, classe utemur: sin aliqua nobis exercitus pars relinquenda est, naues neutiquam conscendemus: satis est enim illud nobis persuasum, integris copijs ubiuis gentium, neque commeatus nos desideraturos, neque de salute unquam in dubium uenturos. Quòd si hostibus multò fuerimus numero inferiores, necesse certè fuerit tanquam mancipia, illorũ nos imperata facere. Hæc cum illi audissent, ut his de rebus ad ciuitatem suam legatos mitterent, hortati sunt. Missi sunt Callimachus Arcas, Ariston Atheniensis, Samolas Achæus, ac hi cum Sinopensibus profecti sunt. Interea Xenophon cum in Græcorum copias intueretur, grauem armaturam sanè amplam, cetratos multos, multos item sagittarios ac funditores, equites præterea qui propter longiorem in Ponto commorationem, ex locorum peritia, ad res gerendas aptiores essent: ac planè intelligeret, non posse talem exercitum parua pecunia in posterum Græcis comparari: optimum factu duxit, eo tempore, eisq́; copijs, uti ad Græcorum opes augendas, ac coloniam quampiam deducendam. Quam neque paruam fore putabat, cum ad Græcorum numerum è Ponti accolis multos accessuros existimaret. Qua de re cum per exta deos consulendos

taret, prius quàm quid in animo haberet, cum quoquam de suis communicaret, ad Silanum Ambraciotem uatem, quo Cyrus usus fuerat, totam cogitationem refert. Ille enimuero, qui nihil mallet, quàm celerrimè transmittere, quò Daricos ter mille à Cyro olim acceptos, propter illam de X. diebus prædictionem, adhuc incolumes in patriam deportaret, quod de Xenophonte audierat, profert: addit Xenophontem gloriæ, potentiæq; suæ studentem, operam daturum ut exercitus in Ponto maneat. Hæc ille. Ex militibus uerò erant sanè multi, qui præ se ferrēt, putare se non alienū id fore rationibus suis: sed multò maior pars totum consilium repudiabat. Timasion quidem Dardanensis, & Bœotius Thorax cum mercatoribus quibusdam Heracleoticis ac Sinopensibus congreßi, illis denunciant, fore ut, nisi exercitui stipendium eorū ciuitates pendant, & commeatus claßi curent, omnes Græcorum copiæ in Ponto maneant. Illud enim, inquit, consiliū init Xenophon, atq; in eam ut nos sententiā adducat, operā dat: ac cum iam naues præstò fuerint, sic nobiscum opinor aget. Iam Græci neq; cōmeatus, neq; nauales copias amplius desideramus. quid igitur? Nihil omnino iam impedit, quin aut domū redeuntes, nostros quibus rebus potuerimus, iuuemus, aut nouas nobis in quauis Ponti parte, quamlatè in ambitū patet, sedes deligentes, in his ipsis locis maneamus: quare me quidem autore, uel domum, qui uelit, abeat: uel maneat, qui suis ita conducere rationibus arbitratur. Naues certè, quo uobis cunque cōtendendum statueritis, iam non sunt defuturæ. Hæc ubi mercatores audierunt, ad suos deferunt, & cum illis unà Timasion Dardanensis, Erymachum itidem Dardanensem, &

Thora-

Thoracem Bœotium mittit, ut ijsdem de rebus eas ciuitates doceāt. Re audita, Sinopenses & Heracleotæ per nuncios agūt cum Timasione, ipse negocium ut suscipiat: atque ei pecuniam se, ipsius arbitratu, daturos spondēt, ubi primùm classe exercitus proficisci cœpisset. Id ubi ille accepit, in militum conuentu ita loquutus est: Nihil necesse est, milites, de māsione cogitare: quid enim tanti est, quod pluris quàm Græciā facere debeamus? Atqui audio esse, qui hac ipsa de re deos per exta consulant, ac nihil ad uos referant. Ego uerò uobis, si hinc solueritis, ab ipso mensis initio polliceor Cizycenum unum, menstruū stipendium singulis: & uos quidem in Troadem deducam, unde sum in exilium pulsus: ibi ex mea uobis patria multa suppetent commoda: neque enim inuiti me ciues mei recipient. Deducam etiam uos in ea loca, è quibus pecuniam sanè multam cogere poteritis. Nulla enim est mihi uel Aeolidis, uel Phrygiæ, uel Troadis, totius denique Pharnabazi imperij ignota pars, neq; ob id magis, quòd in illa sum natus regione, quàm quòd Clearcho & Dercyllidæ stipendia feci. Tum Bœotius Thorax, cui perpetua fuerat cum Xenophonte de prætura contentio, hoc amplius addidit: si è Ponto semel exissent, in eorū potestate Chersonesum, pulchram illam quidem & opulentam regionē futuram, in qua uel consisterent, uel domum si ita mallent, quamfacilimè se ex ea conferrent. Ridiculum uerò esse, cum in ipsa Græcia agrum maximum & fructuosissimum possidere possent, ad barbarorum fines spectare. Ego, inquit, etiā ipse, cū eò perueneritis, uobis perinde ac Timasion, ac quantū ille, stipendiū polliceor. Atq; hæc ille fidenter dicebat, quòd quæ Heracleotæ, ac Sinopenses Timasioni

promiserant, si ut exercitus è Ponto discederet effecisset, non ignorabat. Hactenus Xenophon, tacitus hanc in se concitatam inuidiam tulerat. Sedenim cum Philesius & Lycon Achiui consurrexissent, & graue sibi uideri affirmassent, quòd cum esset Xenophon antè priuato cõsilio ad manendum milites adhortatus, ac ea etiam de re diuinam rem fecisset, neque quod in animo haberet ad exercitum retulisset, eundem iam neque in præsentia pro concione quicquam purgandi sui causa agere. Hic ille criminosis eorum uocibus coactus ad dicendũ surrexit, atque hunc in modũ loquutus est: Ego milites pro uestra meaq; salute, non desino deos per sacra consulere, ac precari, ut quæ in mentem uenerint aut dicere, aut facere, ea uobis cunctis, mihiq; bene ac feliciter eueniant. Atque hoc ipso tempore ob id ipsum sacra feci, ut extis monẽtibus intelligerem, utrum esset satius, an uobiscũ ea de re agere, quæ mihi in mentem uenerat, an uerbum omnino nullum facere. Enimuero Silanus aruspex consulenti mihi respondit, bona, quod caput est, exta esse: sciebat enim non esse me omnino eius rationis, quæ ad exta pertinet, ignarũ, quippe qui sacris multum interesse cõsueuerim. Tantũ dixit, occultos in meipsum dolos, atque insidias significari: argutè ille quidem, qui iam cogitaret criminando me apud uos, in inuidiam uocare. Quod ad eos autem sermones attinet, quos de me uulgauit, equidem quantisper profectionis præsidia ne uobis deessent ueritus sum, unde illa suppeditarent, nullum unquam cogitandi tempus intermisi. Ac sanè uobis expeditur ũ existimaui, urbem aliquam capere, ex qua proficiscerentur, qui id mallent: aut statim, aut tum demum cum eas sibi copias cõparassent, quibus suos

ſuos quiſque facilè iuuare poſſet. Iam uerò cum mitti uobis ab Heracleotis & Sinopenſibus naues uideam, & certos eſſe homines, qui ſtipendiū uobis polliceantur ab ipſo menſis initio, nihil fieri poſſe arbitror elegantius, quàm ſi incolumes in patriā reſtituti, cū ipſa incolumitate mercedem etiam accipiamus: ac ipſe quidem priſtinam cogitationē meam miſſam facio, & planè ijs omnibus qui me hac de re conuenerunt, reſpondi, me à ſententia illa deductum: ſic enim ſtatuo, quoad ueſter iſte exercitus integer fuerit, neque gloriam uobis, neque ullum cōmodorum genus defuturum. In uictoria eſt enim eorum bonorū quæ in hoſtium antè poteſtate fuerant, uindicatio. Quòd ſi hæ copiæ dilabantur, cōminuanturq́;, neq; uos arbitror commeatuum cōpotes futuros, neq; ſatis honeſtè ex his locis diſceſſuros. In Græciam igitur primo quoq; tēpore claſſe contendendū cenſeo: ac ſi quis hic manſerit, aut ſuos deſeruerit, antequam uniuerſum agmen in pacatis tutisq́; locis conſtiterit, hoſtis illum loco habendū. Hæc qui ſua ſententia rata eſſe uelit, manum tollat: manum cuncti ſuſtulerunt. Hic Silanus aruſpex reclamare, ac docere uelle, ius fasq́; eſſe unicuiq;, quocunq; uellet, à reliquis diſcedere: ſedenim eſt eius oratio omniū militum clamore interpellata, qui ſunt etiam homini interminati, ſe in illū acriter animaduerſuros, ſi fortè fugientē retraxiſſent. Heracleotæ ubi compertū habuere, de diſceſſu ſcitum factum eſſe, nauigia miſerunt illi quidē: de pecunia uerò quam in exercitus ſtipendium Timaſioni ac Thoraci promiſerant, planè à fide data deſciuerūt. Quare inopinata re perculſi, qui in eam ſpem milites adduxerāt, metuere cœperūt, ne quis ab irata multitudine in ſe impetus fieret: quod pe

riculum cũ deuitare uellent, assumptis ijs prætoribus, qui bus cũ res fuerat antè cõmunicata (qui planè omnes erãt, præter Neonem Asinæum, qui absente Chirisopho subrogatus fuerat) ad Xenophontem ueniunt: Mutasse se aiunt sententiam, iamq; nihil consultius Græcis fore arbitrari, quàm si intra Phasin nauibus ingreßi, Phasianorũ agrum occuparent. Regnabat tunc in Phasianis Aeëtæ filius. Ad hæc respondet Xenophon, se non esse hac de re cum exercitu amplius acturum: ipsi, si ita uideretur, militibus in concionẽ uocatis agerẽt. Timasion Dardanensis negat se pro cõcione ea de re uerba facturũ: sed centuriones suos quenq; conuenturũ, daturosq; operam ut singillatim eos in hanc sententiam adducant: quod sanè ut re ipsa efficerent, elaborarunt: ac milites iam de suis cẽturionibus rem cognorant. At Neon Xenophontẽ criminari, quòd prætores in suam sententiam induxisset, ac iam illis assentientibus Græcos decipere meditaretur, quos nõ in Græciã, sed intra Phasis ostia deducturus esset. Id enimuero milites iniquißimo animo ferebant, ac cœtus iam fieri, & insitati militum circuli: ex quo nonnihil erat metuendum, ne in prætores uim facerent, neq; alio penè modo quàm antè in Colchorũ caduceatores, & annonæ præfectos, è quibus qui ad mare confugere non potuerunt, lapidibus obruti sunt. Quod ubi sensit Xenophon, nõ expectandũ ratus usquedum tumultuose ultro cõcurrerent, milites in concionem uocandos putauit. Dimißis itaq; præconibus uniuersos adesse iußit. Ac illi sanè simulatq; denũciatum est, cupidißimè conuenerunt. Hic Xenophon de prætoribus qui se conuenerant, nulla mentione facta: Audio, inquit, milites, nonnullos esse, qui me apud uos in inuidiam rapiant

rapiant, cum dicant operam me dare, ut intra Phasin uos dolo circumuentos deducã. Audite nunc me, per deos immortales uos obtestor, ac deinde si me scitis decretisq; uestris fraudem ullam facere iudicaueritis, nihil deprecor, quin antequam è uestro conspectu discedã, de me supplicium sumatis. Sin eos, qui me criminãtur, planè cognoueritis id dare operam, ut per me calumniam euertant: illis, quam postulat hominum huiusmodi ingenium, fidem habetote. Neminẽ omnino uestrûm esse opinor, qui ubi sol oriatur, atq; ubi idem occidat, ignoret: aut qui non planè norit, eos qui in Græciam nauibus eant, ad occasum nauigare: contrà uerò ad ortum, qui in Asiam cõtendant. Ecquis obsecro in re tam perspicua uobis imponat? persuadeatq;, & ibi oriri solẽ ubi occidit, rursusq; occidere qua in parte oritur? Atqui et illud scimus omnes, aquilones in Græciã, austrum ad Phasin nauigantibus sequundũ esse. Nam & inter uos illud crebrò usurpatur, flare nunc aquilonẽ: nauigia si parata essent, uehi uos in Græciã sequundißima tempestate posse. Quis igitur tam ad fallendũ callidus & paratus, ut soluatis austro flante uos inducat? At uos tunc nimirum conscendere iubebo, cum à uentis fuerit tranquillum mare. Atqui non pluribus ego nauibus quàm unà uehi possum, & uos ut minimum singulas naues in cohortes descripti occupabitis, quî poßim igitur uos cogere, ut inuiti me sequamini? Sed esto, decepti à me, & quasi præstigijs quibusdam circumuenti, Phasidis ostia unà mecũ intretis: quid cum iam descenderimus? ex ipso regiõis habitu nõ intelligetis credo, nõ esse eam Græciam. Ibi unus ero qui uos decepero: uos uerò decepti, ad X. millia hominum armati: & poßim ego existimare me

uobis meritas pœnas non daturum? aut in quem unquam animaduertetur, si non in eum, qui sibijpsi, ac uobis simul male consuluerit? At *sunt, mihi credite, hi sermones non stultorum magis, quàm inuidentium, quòd uident mihi à uobis honorem haberi: quo sanè nominè nō iurè mihi illi inuident.* Cui *enim ego obsisto, quò minus aut quæ rectè sentiat, liberè dicat: aut pro uobis, si uelit, pugnet: aut postremò res uestras uigilantia studioq; suo tueatur?* Iam *uerò cui ego aduersor, quin imperia suffragio uestro consequatur?* Per *me quiuis imperet licet, modò ut appareat antiquißimam illi uestrorum esse cōmodorum rationem.* Atq; *hæc quidem mihi contra maleuolorū crimina dicta sint.* Quòd *si quis uel se decipi iudicat, uel aliū quemuis, prodeat, & uos apertè doceat.* Nunc *cum de his satis, nō antè uobis censeo discedendum, quàm quæ nuper acciderunt, cognoscatis: quæ si latius, uti cœperunt, serpserint, uobis primo quoq; tempore salutare quodpiam cōsilium ineundum existimo, ne flagitiosißimi omnium ac turpißimi reperiamur, ac in deorum atq; hominum, neq; magis hostium, quàm amicorum offensionem incurramus.* Hæc *cum audissent milites, quidnam hoc esset admirati, rem ut explanaret rogarunt.* Hic *rursus* Xenophon: *Scitis, inquit, in barbarorū hisce montibus uicos esse in* Cerasuntiorum *fide, è quibus ad nos certi homines descendere, et uictimas uendere, atque alias huiusmodi res, quibus ipsi abundarent, soliti fuerant.* Vestrûm *etiam existimo nonnullos in proximū uicū aliquando nundinandi causa uenisse.* Id *cum* Clearatus *cēturio animaduertisset, ac planè uideret uicum eum & paruū esse, & nullis firmatū præsidijs, quòd à nobis incolæ nihil plus, quàm ab amicis metuebant,*

tuebant, noctu cũ nihil nostrûm cuiquã ea de re dixisset, eô diripiendi spe impulsus contendit. Statuerat autem si uicum cepisset, neutiquam amplius in castra redire: sed cum eius contubernales naui fortè proximum littus legerent, in eam præda omni imposita, è Ponto aufugere: atque eius consilij ijdem, quod nunc demũ intelligo, contubernales participes erant. Quoscunq; igitur potuit ad facinoris societatẽ adducere, cum ijs ad uicum oppugnandum perrexit. Sedenim cum non potuisset ante lucem eô peruenire, patefactis insidijs, tota ea uicinitas ad propulsandam iniuriã concurrit, ac de superiore loco mißilibus ac gladijs nostros reiecerunt: è quibus & Clearatũ, & ex eius cohorte non paucos occidêre: multi Cerasuntem confugêre. Atq; hæc eo ipso die gesta sunt, quo nos pedibus huc mouimus. Erant ex ijs qui adnauigabant nonnulli, qui Cerasunte nondũ soluerant: cum interea, quemadmodum Cerasuntij narrant, ex eo uico uenere legati tres de natu maximis, ad exercitũ nostrum à suis mißi: quẽ cum illic nõ offendissent, apud Cerasuntios mirari se planè dixerunt, quid ita nobis in mentem uenisset sibi bellum inferre. Eos se docuisse aiunt Cerasuntij, non esse id commissum publico consilio: ac illos cum id audissent lætatos, fuisseq; ad nos nauigaturos, ut de tota re nos docerẽt, atq; ut cadauera, si reperissemus, ad sepulturam concederent. Id cum resciissent, qui paulò antè ex illa clade Cerasuntẽ aufugerant, obseruato legatorũ itinere, & ipsi priores in eos lapides iecerunt, & alios ut iacerent incitarunt. Tris itaq; legati, grandes iam natu, lapidibus obruti sunt. Hæc cum ita se haberent, ueniunt ad nos Cerasuntij, ac rem totam renunciant. omnes quidẽ prætores uehementer com

moti sumus. Interea uerò dum de Græcis sepeliendis consultantes, cũ Cerasuntijs extra præsidia nostra staremus, de improuiso ad aures tumultuosissima uox perfertur clamantium, cæde, cæde, iaci, iaci: ac simul multos incursantes uidemus, quorũ partim lapides iam arripuerant, partim humo tollebant. Cerasuntij nẽpe, qui quæ paulò antè apud se acta erant, adhuc quasi in oculis ferebant, cũ trepidatione & cursu ad naues confugiunt: & planè ex ipsis fuerunt etiã, qui à nobis nonnihil metuerent. Ego ad illos tamen accedens, quid rei esset quæsiui. Quorũ multi planè quid agerent nesciebant, cum lapides tamen manibus tenerent: nactus tandẽ hominẽ rei non ignarum, ex eo audio, ab annonæ præfectis exercitũ iniuriosissimè tractari. Atq; interea Zelarchũ, qui è præfectis annonæ unus erat, quidam ad mare confugientem conspicatus, magna uoce cæteris signum dedit: uniuersi uerò, nõ aliter quàm aprum aut ceruum uenatores solent, hũc sunt insequuti. At Cerasuntij in se impetũ fieri arbitrati, cum illos uiderent aduersum se currere, statim terga uertẽtes, nõ prius à cursu destiterunt, quàm se in mare abijcerent: quô & de nostris nonnulli irruerunt, ac planè omnes qui minus natare sciebant, periere. Quid autem eos peccasse putatis? id sanè metuerunt, ne illi in se quasi in canes rabie incitati ruerent. Quòd si in his cõniueamus, facilè existimare potestis, qui sit status futurus uniuersi exercitus. Penes uos certè non erit amplius, aut suscipiendi contra quos uelitis, aut ubi uisum fuerit, finiẽdi belli autoritas: sed priuato cõsilio quilibet, quocunq; uoluerit copias ducet. Ac si qui populi ad nos, uel de pace, uel quauis alia de re legatos miserint, eos erũt qui antè opprimãt, quàm quid afferant

rant cognoſcere poßimus. Ad hæc, prætores ueſtris ſuffragijs creati planè in ordinem redigentur. Etenim quicunq; arbitratu ſuo ducem legerit, ac uocem illam uſurparit, iaci, iaci, is noſtrûm quemuis, ſiue ducem, ſiue gregarium militē nactus, uti nunc cōtigit, furoris ſui comitem, indemnatū de medio tollet. Ac nunc quid ſit actum ab hiſce, qui ſe autoritate ſua prætores crearunt, conſiderate. Zelarchus annonæ præfectus, ſi quid commiſit impunè, abiens iudicium ſubterfugit. Sin uos ille nihil omnino læſerat, ueritus ne paucorū impetu ſine ullo iudicio opprimeretur, fuga ſaluti ſuæ cōſuluit. Iam uerò qui legatos lapidibus obruerūt, nos planè ſolos è Græcis Ceraſunte excluſerūt, niſi fortè armis irrumpere conemur. Nam quod ad noſtrorū cadauera attinet, quæ illi ipſi, qui cædem fecerant, ultro nos tollere ad ſepulturā iubebant: ea certè, ne caduceum quidem præferētibus, repetere ſatis tutum futurum eſt. Quis enim ad illos audeat cum caduceo uenire, quorū caduceatores occiderit? Atqui Ceraſuntios ut cæſos ſepelirent rogaramus. Hæc igitur rectè ne, atq; ita uti ius faſq; ſit gerantur, uos exiſtimate. Nam ſi ita uiſum fuerit, priuatim ſibi quiſq; ab hac hominum inſolentia cauebit, ac quocūq; uenerit, ut ſuperiore ac munitiore loco tabernacula habeat, operam dabit. Sin ferarū hos eſſe mores, non hominū ſtatuitis, cogitare debetis quæ ſit futura huius licentiæ coërcendæ ratio optima. Nam, ut nunc res eſt, quî aut rem diuinam facere bona cum ſpe, qui deorū fidem ac religionem tam impiè ac nefariè uiolarimus: aut cum hoſtibus alacriter ac fidēter pugnare poßumus, qui noſtros tam crudeliter opprimamus? Vel quæ nos ciuitas recipiet, cum noſtra fuerit omnibus teſtata immanitas? Et

quis nos iam ad forum suum admittet, quos rescierit nulla uerecundia absterritos, quin socios grauißimis iniurijs affecerimus? Postremò neq; laudē opinor amplius, cuius fuimus semper maximè appetentes, ullam consequemur: quis enim talibus unquam hominibus laudis ullum genus impertiatur? Nos certè, satis scio, improbos ac sceleratos appellaremus, quos huiuscemodi culpæ affines fuisse intelligeremus. Hic omnes una uoce acclamarũt, in autores grauiter ac seuerè animaduertendũ: atq; in posterum uidendum, ne quis impunè tantũ facinus susciperet: ac quicunq; suscepisset, fraus ut ei capitalis esset. Iudiciũ his de rebus ac de omnibus iniurijs, quæ à Cyri interitu ad eum usque diem factæ fuissent, à prætoribus ut cõstitueretur. Iudicandi potestas centurionibus permissa est. Ad hæc, Xenophontis hortatu, atque ex aruspicum responsis, placuit exercitum lustrari. Lustrum conditũ est: tum, ut prætores præteriti totius temporis rationē redderent, decretum est. Atque in ea reddenda, Philesius & Xanthicles repetundarum damnati, quòd è Gaulitica pecunia, quam seruandam acceperant, minas XX. suppilassent, tantundem rependerunt. At Sophænetus quòd prætor declaratus, munus recusasset, X. minis multatus est. Iam uerò Xenophontem erant nonnulli qui iniuriarum arcesserent, se ab eo pulsatos crimini dãtes. At ille eum, qui primus id obiecerat, id primùm rogauit, quonam in loco se cæsum quereretur. Quo in loco, respondit ille, frigore penè exanimati, ac niue plurima oppressi fuimus. Enimuero in tanta hyemis, inquit Xenophon, quantã ipse prædicas, asperitate, cum & cibaria deessent, ac ne tantum quidem uini haberemus, ut uel ipso eius odore recreari possemus: huc adde

adde tam multis de nostrorũ numero iam fractis labore, & propè confectis, hostibus uerò aßiduè urgentibus: eo, inquam, tempore, si quem iniuriæ ullo genere laceßiui, non possum non confiteri, uel asinis me, qui esse dicuntur omnium quadrupedum inuerecũdißimi, inuerecundiorẽ fuisse. Verùm dic quæso, quid me ut te cæderem impulit? De tuó ne quid petij, quod quia non dederis, te pulsarim? An meum quid repetij? An de amoribus mihi fuit ullum tecum certamẽ? An uerò uinolentus in te bacchatus sum? Horum cum ille nihil in causa fuisse respondisset, rursus Xenophon: Quid, inquit, tu in graui ne armatura, an inter cetratos fuisti? Neutrum, respondit ille: sed contubernalium iussu, quanquam liber sum, mulum agebam. Hic illum agnouit Xenophon: Ac tu, inquit, ille es qui ægrotum hominem auehendum susceperas? Quid ni? tu enim cogebas, respondit ille, qui contubernalium etiam meorũ impedimenta dißipasti. Et cuiusmodi fuit, inquit Xenophon, dißipatio? Diuisi alijs illa comportanda. Quæ cum ad me postea relata fuissent, tibi ea reddidi, simulac hominem mihi, quem auehendum acceperas, ostendisti. Atque uti res se habuerit, audire operæprecium est. Vir quidã, quòd præ corporis infirmitate ingredi nõ posset, relictus fuerat: eum ego hactenus noram, quòd unum de nostris esse sciebam. Hunc coëgi ut illum iumento impositũ aueheret: sequebantur enim, si rectè memini, hostes. Nihil horum ille negauit. Quid autem, inquit Xenophon, nónne cum te præmisissem, cum extremo agmine ueniens, offendi foueam aperientẽ, ut in eam illum miserum abijceres? ac proximè quidem accedens, te prius collaudaui, quòd animam illum iam egisse putabam. At cum multis circun

stantibus, crus adduxisset; exclamassentq́; qui aderant, ui uere illum: dixisti tu, quoties uoluisti, Hunc ego hinc non aueham. Atque ibi ego te pulsaui, non inficior, quòd planè mihi uisus es nihil dubitasse uiuere illum. Sed quid, inquit ille, minus fortasse mortuus est, postea quam illũ tibi reddidi? Sed enim, inquit Xenophon, & nos moriemur omnes, an idcirco uiuos defodi æquum sit? Hic est uehementer ab omnibus acclamatum, leuius illum quàm pro merito cæsum. Tunc alios dicere iusserunt, ob quam eorũ quisq; causam pulsatus esset. Cum nemo iam uerbũ faceret: Ego, inquit Xenophon, multos me fateor pulsasse, quòd ab illis ordinẽ deseri uidebam: quibus, si cõseruato ordine pugnassent, quoties ita res tulisset, satis esse poterat, si uestra maximè opera salui essent. At illi, cum maiorem quàm uos prædã asportare cuperent, sæpius excurrebant: quòd si idem fecissemus omnes, planè perijssemus omnes. Quin si torpentem aliquem ac desidentem offendissem, quiq́; se ultro hostibus præ inertia dediturus uideretur, illum ego pulsabam, seq́; erigere ac progredi iubebam. Ex meipso enim intelligebã, in magna hyemis acerbitate desidẽdo tanto inertiora ac pigriora corpora reddi: qui si fortè paululum cõmoratus essem, ut fit, eos qui sarcinas colligerent expectans, sentiebam crura præ frigore obtorpescere. Meo itaq; periculo doctus, ubi se quẽ pigritiæ dedentem, ac quasi frigore stupentem uidissem, illum ego cõmouebam, quòd intelligerem motu, ac uirili quadam corporis exercitatione, recalescere membra, & humorem euocari: contrà uerò efficere quietem & tarditatem, ut sanguis quasi gelu concretus intabescat, atq; ex eo, quod ipsi multis accidisse scitis, pedum digiti obrigescant.

gescant. Sed & alium, quem fortasse inertia, ac torpore contractum, per quem neque principia agminis progredi, neque strenuè sequi poterant qui in tergo erãt, pugno uerberaui, ne hasta uidelicet ab hostibus cõfoderetur. Atque his quidem omnibus licet per me seruatis, si quid se læsos putant, à me pœnas repetere. Quòd si in hostiũ potestatem uenissent, quid tam graue essent passi, ut eo nomine eum, à quo uiolati essent, iudicio persequi possent? Postremò, si ut illis bene consulerem, fui in plectendo seuerior, nihil recuso, quin ijs eas dem pœnas, quas liberis parentes, pædagogi pueris: quandò & medici grauius laborãtes, utilitatis causa urunt & secant. Quòd si me existimatis petulãtia impulsum horum quenquam pulsasse, illud uobis attendendũ est, quòd multò nunc prosperiore (quam dis gratiam habeo) quàm per illa tempora, fortuna utor, quodq́; quare confidã, plus iam est, ac plus certè uini bibo, neque tamẽ quenquam pulso, propterea quòd sequundiore uos quasi tẽpestate uti uideo. Quid enim turbulentis tẽpestatibus, concitato mari, nónne uidemus irasci ijs qui in prora sunt, proræ magistrum: ijs qui in puppi sedent, gubernatorem, illi si quid uel in leuissimis rebus ad nutum minus respicientes, offenderint? ob eam nempe causam, quòd minima tunc peccata facilè omnia perdere ac pessundare possunt. Quid dicam & uos tunc tacitè iudicasse, iure illos à me cædi? Nam qui non suffragia tunc, sed arma habentes circunsistebatis, poteratis sanè, si ita uisum esset, iniuriam propulsare: sed neq; cuiquam auxilio fuistis, neq; mecum in peccantes animaduertistis: atq; id minimè fuit ex usu uestro futurũ. Ex eo enim improbissimus quisq;, uobis conniuentibus, existimauit liciturũ sibi,

quem uellet iniuria afficere. Nihil *enim dubito, quin si hominum facta notare uoluissetis, eosdem fueritis tunc ignauissimos, ac nunc petulantissimos cognituri.* Atque *huius rei documentū in promptu est.* Boiscus *pugil* Thessalus, *illis temporibus nos incusabat, quòd se cogeremus cum labore summo, scutum ferentem iter facere: idem nunc, uti ego audio,* Cotyoritanorū *quamplurimos spoliauit.* Hunc *uos pro uestra prudentia, longè aliter quàm canes tractare debetis: nam ferociores quidem canes pleriq; interdiu uinciunt, noctu dimittunt.* Hos *uos, si quod æquum est feceritis, nocte uinctum tenebitis, interdiu solutum dimittetis.* Illud *uerò uehementer miror, uestrûm quenquam, si qua in re se à me læsum putet, meminisse id, neq; omnino reticere: at si aut contra frigoris uim aliquid reperi, aut hostium aduentum multò antè nunciaui, aut morbo laborantes uel inopia subleuaui, nemo id omnino recordatur: neque si quem etiam benemeritum laudaui, aut pro facultate mea honore ac præmijs affeci.* At *quāto fuit iustius, quantoq; optabilius, ac magis pium, beneficiorū potius, quàm iniuriarū meminisse?* Ad *hæc surrexere uniuersi, ac se memores esse testificati sunt.* Atq; *in posterū inita ratio est, ut multò omnia cōmodius gererentur.*

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIBER SEXTUS, Romulo Amasæo interprete.

Nsequenti dein tēpore Græci, *quandiu in illis locis commorati sunt, partim ex foro, partim uerò ex præda, quam è* Paphlagonum *finibus agebant, sibi uictum quæsierunt.*

runt. Verùm nostros etiam, Paphlagones, aut dißipatos facilè spoliabant, aut paulò à castris longius tabernacula habentes noctu oppugnabant. Quo factum est, ut ex mutuis iniurijs, hostili iam inter se animo essent. Interea Corylas, qui tum Paphlagonibus imperabat, legatos ad Graecos mittit, pulcherrimis equis, ac preciosis uestimentis egregiè ornatos. Hi à Coryla renunciant, nõ esse illũ Graecis iniuriam facturum, modò ut ipsi etiam desinant cum eo hostiliter agere. Quae cum audissent praetores, de his se rebus exercitum consulturos responderunt. Hospitaliter quidem illos acceperunt: inuitarunt etiam ex eorum comitatu honestißimum quenq;. Caesis uerò bubus, de ijs quos abegerant, atq; alijs hostijs, satis opulentè sunt conuiuati: lecti fronde strati sunt: poculis sunt in potando corneis usi, qualia scilicet in ea regione inuenere. Icto autem foedere, cum paeanem citassent, Thraces prius surrexere, & ad tibiam armati saltarunt: atq; altè quidem à terra se, summa cum agilitate attollebant, gladios tenentes, quibus ita alter alterum uerberabat, ut planè omnes hominẽ percussum existimarent: sed erat ea ludendi ars quaedam. Paphlagones uerò clamorem tollebant: sed ex gladiatoribus illis erat, qui arma iacenti detraheret, deinde Sidalca (qui patrius illis cantus fuit) cantans abiret. Item qui aliũ iam mortuum efferret, cum & ille nulla ex parte nõ mortuus uideretur. Aenianenses deinde, & Magnetes in medium processere, eamq; saltationẽ in armis saltarunt, quam patria uoce Carpaean appellant. Hic eius ritus fuit. Eorum unus armis proximo loco positis, bobus iunctis serit, ac se saepius tanquã metuens conuertit. Insequitur praedo, quo ille conspecto arma illicò corripit, atq; ante iugũ pugnat.

Atq; hæc ad tibiæ certum numerum aguntur. Postremò prædo ille hominē uincit, ac boues abigit. Nonnunquam etiam arator prædonem cōprehensum, post terga reuinctis manibus, cum bobus ipsis coniunctum agit. Post hos Mysus prodijt, utraq; manu peltas tenens: ac primùm ita saltauit, ut eos qui cum aduersarijs duobus depugnāt, imitari uideretur. Deinde uerò peltas, quasi contra unū duntaxat proijciebat, mox se circumagebat, peltasq; ueluti alterna quadam manuum prolusione uibrabat, ut planè ea saltatio spectantibus pulchra contigerit. Postremò complosis peltis, Persico more saltauit, ac in genua procumbens, se rursum erigebat: atque hæc etiam ad tibiæ modos fiebant. Consequuti sunt Mantinenses, & Arcadum alij, qui quamelegantißimè ad speciem armati, & ipsi in numerum, præcinente tibia, uti hi solent qui armati saltant, ingrediebātur: ac pæane citato nō aliter saltabant, quàm in deorum supplicationibus fieri consueuit. Hic Paphlagones cōmoti sunt, quòd neminem uidebāt nisi armatum saltare. Quod cum animaduertisset Mysus, ac Paphlagonas ea saltationis forma territos intelligeret, ex Arcadibus cuidam persuasit, ut saltatriculam mimam, quam ille habebat, in medium produceret. Quam cum bellißimè exornasset, atq; ei leue scutum dedisset, illa summa corporis agilitate Pyrrhicam saltauit. Cui cum esset magnus ab omnibus plausus datus, quæsierūt Paphlagones, nunquid mulieribus etiam in pugna uterentur. Imò, Græci responderunt, hæ sunt quæ regem à castris reiecerunt. Atq; hic fuit eius noctis finis. Postero uerò die legatos in castra prætores produxerunt: ubi scitum à militibus factum est, sibi in posterū cum Paphlagonibus pacem esse expedire: ac lega-

ac legati tunc abierunt. Græci cum iam naues adeſſent, neq; pauciores quàm opus erat, conſcenderunt: ac relicta ad læuam Paphlagonia, *diem eum atq; item noctē ſequundiſsimo uento uſi, poſtridie Armenen appulerunt, qui uicus in Sinopenſium ditione eſt. Sinopenſes ipſi in Paphlagonicis finibus ſunt, Mileſiorum coloni. Hi Græcis munera hoſpitalia miſere: farinæ medimna ter mille, uini amphoras* M.D. *Atq; huc Chiriſophus cum triremibus uenit: quem cum boni aliquid allaturū milites putarent, cupidè expectabant. Ille uerò nihil omnino attulit: id unum renunciauit, ab Anaxibio nauarcho, atq; item alijs omnibus uehemēter Græcos laudari, atq; eundem Anaxibium Græcis polliceri, ſi è Ponto exiſſent, ſtipendium ſe illis daturum. Exercitus Armenæ dies quinq; commoratus eſt. Cumq; ad Græciam propius accedere ſe intelligerent, ibi iam ea cogitatio homines ſolicitos habere cœpit, quî ſecū domum aliquid afferrent. Ad continendū autem in officio exercitum, rem multò accōmodatiſsimam exiſtimarunt, abrogato tam multis ducibus imperio, ad unum duntaxat ſummam poteſtatem deferre: quòd illum uniuerſi ſequuti, uel die, uel nocte, aut quod opus eſſet capere, aut cælare, aut poſtremò anteuertere, multò poſſent facilius ac celerius. Quantum enim temporis multorū inter ſe conſultationibus impendi ſolitum eſſet, id ſi unius mādatis obeūdis daretur, multò certè plus profici poſſe. Adhuc enim omnia multitudinis ſuffragijs, prætoribus rogantibus, ſcita fuerāt. Id cum omnes approbaſſent, atq; in Xenophontem maximè ſtudia hominum propenderent, illum centuriones adeunt, ordinum animum, ac uoluntatem exponunt: ac pro ſe quiſq; ſummam in eum be-*

neuolentiam declarantes, delatum ab exercitu honorē ut ſuſcipiat, rogant. Hic Xenophon cum ſecum cogitaret, magno id ſibi honori fore, ac nomen ſuum cum apud amicos, tum apud ciues multò fore illuſtrius ac glorioſius: ac fortaſſe illas copias, ductu ſuo rem poſſe multò præclarius gerere: enimuero uehementer ad negociū capeſſendum incitabatur, ac nihil iam malebat, quàm ſe imperatorem ſumma poteſtate renunciari. Contrà uerò cū in mentem ueniret, incertiſſima eſſe homini rerum euenta: ac timeri etiam poſſe, ne partam iam gloriam aliqua offenſione perderet, non poterat conſilij exitum reperire. In tam ancipiti deliberandi quaſi momento, deos ſibi cōſulendos ſtatuit. Duobus itaque ſacerdotibus adhibitis, Ioui regi ſacrificauit, quem ex Delphico oraculo in primis ſequutus fuerat: atque ab hoc olim ſomnium ſibi miſſum putauit, cum primū cœpit imperia capeſſere. Recordabatur præterea, ſibi Epheſo ad Cyrum iter habenti augurium oblatum, uocem dextræ aquilæ, illius quidē ſedentis: ac tunc ſibi augurem, cuius autoritatem maximè ſequebatur, monuiſſe, magnum illud auguriū eſſe, ac minimè plebeium: omnia tamen fore laboris pleniſſima, propterea quòd in ſedentem aquilam aues reliquæ impetum facere conſueuiſſent. Neq; uerò ex eo augurio eſſe quòd ſibi lucri quicquam polliceretur: circumuolitantē etenim aquilam, ea quibus alitur, rapere ſolitam. Eodem tempore eiuſdē dei per exta mens declarata: neq; illum imperia petere, neq; delata ſuſcipere oportere. Atq; hoc ita planè cecidit. At exercitus in unum conuenit, ac primùm ſciuerunt unum deligi oportere: deinde unum omnes Xenophontem depoſcere cœperūt. Quare cum ille animaduertiſſet, ſi mi-
litum

litum consensum tacitus comprobaret, ad se proculdubio rerum summam delatum iri, surrexit, atque in hunc modum loquutus est: Ego, milites, magnoperè lætor, cum tantum mihi uideo à uobis honorem haberi: siquidē humano sensu præditus sum, ac uobis sanè gratiam habeo: deosq; oro, ut mihi eam facultatē dent, ut uobis quamoptimè aliquando consulere poßim. Sedenim mihi nō uideo cur studeatis imperium decernere, cum Lacedæmonium hominem habeatis: id uerò ego si accipiam, neque è uestra, neque ex mea re fore arbitror. Nam & uobis (si fuerit aliquando ad Lacedæmoniorum opem cōfugiendum, quòd se hoc facto læsos interpretabuntur) minus illi se æquos præbebunt, & ipse quî potero hanc inuidiam sustinere? Equidem Lacedæmonios uideo non antè desijsse patriæ meæ bellum facere, quàm armis nosipsos etiā sibi parêre coëgerunt: ubi uerò imperata facere non recusauimus, à bello illi gerendo, atque obsidenda urbe destiterunt. Quæ cum me nō prætereant, si nunc ea in re, quæ arbitrij mei est, eorum officerem dignitati, illud sanè mihi magnoperè esset metuendum, ne me illi facilè intra ordinē redigerent. Quòd uerò facilius multò contineri in officio militē posse existimatis, unius quàm multorum imperio, illud uobis persuasum uelim, quemcunq; summæ rerum præfeceritis, nullam me in ullum unquam seditionem concitaturum. Nam qui contra imperatorē suum seditionem concitat, is postremò in suam ipsius salutem seditiosus reperitur. Quòd si mihi imperium deferretis, nihil omnino mirarer, si quamplurimi & mihi & uobis offensiores existerent. Hæc cū milites audissent, eo maiore contentione acclamantes surrexere: illum omnino expedire, imperium

ſuſcipere. Ac Stymphalius quidem Agaſias: Perinde, inquit, ridiculum eſſet, nobis ſi Lacedæmonij iraſcerentur, ac ſi ijs conuiuis ſuccenſerent, qui cum Lacedæmonij nõ eſſent, itidem nõ Lacedæmonium magiſtrum deligerent. Nam ſi ſolis eſt Lacedæmonijs imperandũ, nihil omnino cauſæ eſt, quin & nos cũ Arcades ſimus, centuriatu nos abdicemus. Eius orationem cuncti cum fremitu comprobarunt. Tum Xenophon cum intelligeret nõ poſſe, quod imponeretur oneris, recuſare, ni apertius reſiſteret: in medium procedẽs, Vt rem planius cognoſcatis, deos, inquit, deasq; omnes, milites, atteſtor, ſimulatque ueſtra mihi uoluntas perſpecta fuit, per exta me à dis quæſiſſe, conduceret'ne uobis mihi imperium mandare, ac mihi illud accipere: Illos uerò tam apertis clarisq; ſignis mentem mihi ſuam explanaſſe, ut nemo in extis iudicandis tam rudis ſit & indoctus, quin fuerit, ſi ea inſpexiſſet, cogniturus nihil fore, aut ueſtris, aut meis rationib. alienius, quàm ſi unus hoc imperiũ ſuſcipiam. Hæc res milites flexit, qui ſtatim Chiriſophum crearunt. Et ille in mediũ productus: Ego, mehercule, inquit, etiam ſi aliũ quemuis delegiſſetis, nullam omnino ſeditionem feciſſem. Sedenim bene Xenophonti, quòd eum nõ delegiſtis, conſultum fuit: nam acriter eum nuper Dexippus apud Anaxibium inſimulabat, me certè illi ſilentiũ imperante. At ille ſe exiſtimare dicebat, Xenophontẽ, Timaſionem Dardanenſem, qui fuerat de Clearchi cohortibus, quàm ſe, qui Laco eſſet, collegã habere malle. Sed cum hoc mihi imperiũ detuleritis, dabo equidem operam, ut quantum maximè poßim, ueſtris cõmodis atq; utilitatibus ſeruiam. Nunc paratos uos eſſe oportet, ut ſi fuerit cras ad nauigandũ idonea tempeſtas,

hinc

hinc soluamus. Et erit Heraclean primùm cõtendendum, quô ut perueniamus est nostrũ unicuiq; in præsentia elaborandum. Illic de reliquo itinere consilium capiemus. Hæc tunc ille. Posterò uerò die soluerũt, ac biduũ sequundißimo uento oram legentes, Iasonium littus prospiciebant, ubi Argo nauim ferunt in anchoris stetisse: & multorum fluminum ostia, Thermodontis primũ, deinde Halis, ac Parthenij: quem præteruecti, Heraclean appulerunt, urbem Græcam, Megarensium coloniam, in Mariandynorum finibus sitam. Expositi sunt in Acherusiaden peninsulam, quo in loco descendisse Herculem ad Cerberum canem rapiendum memorant incolæ: atque eius descensus monimentũ ostendũt, specum haud minus quàm stadia duo subsidentem. Hic Heracleenses Græcis hospitalia munera misere: Farinæ medimnûm MMM. Vini amphoras MM. Boues XX. Oues C. Per hanc regionem Lycus fluuius labitur, latitudine paß. XL. Hic cum in unum milites conuenißent, de reliquo itinere consultabant. Et illud primũ, è Ponto mari ne, an pedibus proficiscendũ esset. Cum Lycon Achæus, Demiror, inquit, quid sit quòd prætores nobis uiaticũ non conficiunt: nam quæ hospicij nomine missa sunt, ne triduo quidem ex his exercitus ali poßit: neq; planè est unde ipsimet nobis frumentemur. Mihi sanè optimũ factu fore uidetur, si per legatos stipendium ab Heracleensibus postulemus, haud hercule minus quàm Cyzicenos ter mille. Atq; alius, quin X. inquit, ut minimũ millia Cyzicenorũ menstruum stipendiũ postulandum censeo, & legatos quamprimum cum postulatis, dum hic commoramur, extrudendos: qui cum quid renuncient cognouerimus, ex eo consiliũ capiemus. Cum

de legatis ageretur, dux ipse Chirisophus primus deligitur: fuere qui Xenophontem etiam nominarēt: sed ambo uehementer resistebant, quòd utriq; minimè æquum esse uidebatur, Græcam & sociam ciuitatē, inuitam ad ea quæ ipsa nollet danda, cogere. Quare cum ab ea causa alieniores uiderentur, Lycona Achæum, Callimachum Parrhasium, & Agasian Stymphalium miserunt. Hi cum ad Heracleenses uenissent, legationem exposuerunt. Lyconem minas etiam addidisse ferunt: quibus commoti socij, tunc quidē se ea de re deliberaturos responderunt: statim uerò ex agris copias omnes intra oppidum cōportandas curarunt: mercatum submouerunt, ac clausis portis cum armis ad muros accursum est. Tunc hi ipsi, qui socios irritarant, prætores, quòd causam prodidissent, criminari: Arcades & Achiui seorsum iam à cæteris cœtus habere: eos Callimachus Parrhasius, & Achæus Lycon incitare, à quibus uoces seditiosæ iactabantur: Indignum esse Atheniensem unum, Lacedæmonijs ac Peloponnesijs imperare, præsertim cum nullam is in exercitum manum contulisset: se labores tolerasse, alios fructus capere, ac se omnino salutē cæteris dedisse. Præ Arcadibus enim et Achæis, reliquum exercitum nihil omnino esse (& sanè erant hi haud minus quàm dimidia exercitus pars) quòd si à cæteris desciscerent, propriosq; sibi duces deligerent, iter ex sententia facere posse, ac certi alicuius cōmodi spem sequi. Hæc cum essent omnium consensu cōprobata, Chirisophum deserunt & Xenophontem, hi etiam ex Achiuis & Arcadibus qui eos ad eum usq; diem sequuti fuerant. Imperatores uerò suffragijs sibi X. pristino more crearunt. Atq; ita summum illud imperium sexto uel septimo

dic

die Chirisopho abrogatum est. Xenophon cupiebat unà cum illis proficisci, quòd multo tutius fore existimabat, si simul omnes, quàm si cum suis tantũ singuli iter facerent. Sed ab ea sententia Neonis oratione deductus est: se enim ille de Chirisopho audisse dixit, Cleandrũ, qui præfectus Lacedæmoniorũ Byzantij erat, uenturum cum triremibus intra Calpes portum: enauigandi commoditate solos cum suis copijs prætores usuros. Chirisophus ipse cũ rei indignitate cõmotus milites odisse cœpisset, Xenophontem iubet arbitratu suo omnia administrare: ac ipse omni negocio reiecto, ad solam iam nauigationẽ spectabat. At Xenophon cum sacrificium Herculi duci fecisset, deosq; per exta consuluisset, utrum consultius futurum esset expeditionem quampiam suscipere, an cum ijs qui remanserant militibus soluere, expeditionẽ suscipiendam exta significarunt. Exercitus trifariam diuisus est. Arcades & Achiui fuere quater mille & quingenti. Chirisophus adhuc M. & CCCC. habebat grauis armaturæ. Peltatos Thracas ex Clearchi ordinibus ad DCC. Xenophon grauis armaturæ M. fermè & DCC. Peltatos CCC. ac solus equitatum ducebat, equites plus minus XL. Arcades primi, acceptis nauigijs ab Heracleensibus, soluerunt: eam maximè ob causam festinantes, ut cum repentè ad Bithynos uenissent, ab ijs quantum postulassent, auferrent: perueneruntq; in Calpes portum, qui in media ferè Thracia est. Chirisophus ab ipsis Heracleensiũ mœnibus per eorum fines pedibus iter fecit: deinde cum Thraciam attigisset, ac iam ualetudine infirmiore uteretur, nauem conscendit. Xenophon quoque maritimo itinere in eos fines uenit, qui Heracleensiũ & Thraciæ agros terminant, ac

deinde per mediterranea progressus est. Expositum iam est, & quemadmodum imperium Chirisopho sit abrogatum, & diuisæ sint Græcorum copiæ: iam uerò quomodo sit à singulis partibus res gesta, exponendum uidetur. Arcades cum in Calpes portum noctu descendissent, ad uicos proximos, qui stad. L. longè à mari aberant, contenderunt: ac cum iam illuxisset, uicos eos prætores sortiti sunt. Quòd si uicus amplior esset, in eum cohortes binas adducebāt. Tumulum etiam occuparunt, quem ad castra ponenda maximè idoneum existimabāt. Captiuos, ut qui de improuiso impetum fecissent, multos abduxerunt: multas item oues cepere. Ibi Thraces qui antè in fugā se dederant, atq; hi, qui cum sola pelta è manibus grauis armaturæ elapsi fuerant, cum in hostem congregati se conuertissent, primùm Smicreten Arcadum prætorē, qui cum sua cohorte in locū, qui ei obtigerat, multa cum præda se recipiebat, adorti sunt. Græci fortiter pugnantes processerunt, usq; dum ad alueum torrentis cuiusdam uentum est: quem cum traijcere conarentur, cum duce suo ad unum cæsi sunt. Ex Hegesandri uerò centurionis cohorte, qui iam unus erat de X. prætoribus, octo duntaxat cum ipso prætore seruati sunt. Tum centuriones omnes partim salua, partim amissa præda, in unum conuenerunt. Thraces clamore inter se, rem bene gestam significarūt: ijdemq; ea nocte tam multi congregati sunt, ut manè ex omni parte tumulum in quo Græci castra habebant, acie cinxerint: multi erant equites, peltati item multi, atq; in horas plures confluebant: minimè uerò timidè in grauem Arcadū armaturam inuadebant. Cum enim neq; sagittariū ullum, neq; ferentarium Græci haberent, in eos cursu hostes irruebant:

ruebant: ac cum quantum collibitum fuiſſet, eos cominus atque eminus uexaſſent, ſi repellerentur, impunè ad ſuos refugiebant. Deinde alij ab alia parte adoriebantur: ac noſtrorum quidem multi uulnerabantur, Thracum uerò ne unus quidem. Ibi Græci ita circunſeßi ſunt, ut ne pedem quoquam poſſent ex eo colle mouere: ad aquam etiã illis aditus intercluſi. Quare ſummis circumuenti difficultatibus, de pactione cum hoſtibus agere coacti ſunt. In conditiones eſt utrinq; cõſenſum. Obſides tantũ poſtulantibus Græcis, non dedere Thraces: confecta igitur res non eſt. Arcadũ ita ſe res habebant. Interea Chiriſophus ſine ulla offenſione, nauibus Calpes portum intrarat. Xenophon per mediterranea iter faciebat: cuius equites cũ ex interuallo præcurrerẽt, legatos quoſdam offenderũt, incertũ quô iter haberent: & eos illi ad Xenophontem adduxerunt. De quibus cum quæſiſſet, ecquid de Græcorũ exercitu ſcirent, cognouit quæ geſta erant omnia: circunſideri eos à Thracibus in quodã tumulo, atq; ita ut nulla ex parte non incincti, atq; intercluſi eſſent. Hic Xenophon eos homines diligentißimè aſſeruandos curat, ut ijs itineris ducibus, ſi res ita ferret, uteretur: ac X. ſpeculatoribus conſtitutis, milites ad concionem uocauit, atque huiuſmodi ad eos uerbis uſus eſt: Milites ex Arcadibus multi iam perierunt, alij in tumulo quodam obſidentur: quòd ſi deleti fuerint, neq; nos arbitror in tanta hoſtium multitudine, atq; audacia, incolumes hinc euadere poſſe. Optimum igitur fore exiſtimo, ſi quamcelerrimè noſtris ſubſidio ueniamus, ut ſi adhuc uiuunt, cum illis cõiuncti cõtra hoſtes pugnemus, ac ne eorum præſidio deſtituti, ſoli periclitemur. Ac ſtatim eundũ cenſeo: neq; prius caſtra locanda,

quàm cœnæ tẽpus fuerit: quantisper uerò iter faciemus, Timasion cum equitatu anteeat, ac quæ opus est omnia prospiciat, ac speculetur ne quid minus cautè agamus. Præmisit etiam ex leui armatura expeditissimum quenq; in latera, ac montis iuga, ut hi quicquid speculati essent, significarent: atque ijs imperat ut quicquid offendissent, quod incendi posset, urerent. Quô enim, inquit, si fugerimus, redeamus? Longè hinc abest Heraclea, si fortè eô redire cogitemus: neq; possimus breuiore uia Chrysopolin accedere: & hostes proximè absunt. Atenim in Calpes portum (quô Chirisophum, si modò is adhuc incolumis est, peruenisse putamus) uia est multò breuissima: uerum neq; naues illic sunt, quibus auehamur: neque in unũ duntaxat diem, si cõmorati fuerimus, commeatus suppetent. Huc accedit, quòd si qui nunc obsidentur perierint, cum sola Chirisophi manu pericula nobis fuerint adeunda: sin seruati fuerint, rursus congressi, cõmuniter salutis rationem aliquam inibimus. Quin ita comparatis animis proficisci nos oportet, ut uel gloriosam mortem oppetamus, uel magni & præclari alicuius facinoris nobis laudem, cum tam multos Græcos seruauerimus, cõparemus. Atq; haud scio an quis fortasse deus eorũ arrogantiæ uindex, in hoc eos discrimen impulerit, ut nos qui deorũ auspicia semper sequuti sumus, multò illis clariores redderet. Sed maturandum iam est, atque illud in primis uidendũ, ut diligenter quæ imperata fuerint, exequamini. Hæc loquutus, agmen ducere cœpit. Equites modicis excursionibus præeuntes, atq; eos sequentes peltati in longum directis ordinibus, quicquid incendi potuit, inflammarunt: ac si quid reliqui illi fecissent, id subsequẽs agmen cremabat.

bat. Tota itaq; ea regio ardere uidebatur, ac quantæcunque illæ copiæ essent, propter ea incendia magni procul dubio exercitus speciẽ præ se ferebant. Postremò iam nocte aduentante, collem subeuntes castra locarũt, è quibus hostium ignes conspicere poterant: neque enim longius, quàm stad. XL. aberant. Et hostes ipsi quasi certatim quamplurimos ignes incendebant. Iam uerò cum milites corpora curassent, signum datum est, ut ignes extinguerent: ac deinde eam noctem dispositis custodijs somno dederunt. Prima autem luce sacris ritè peractis, non aliter quàm si pugnã inituri essent, cõposito agmine, iter quanta maximè potuerunt celeritate ingreßi sunt. Timasion cum equitatu duces sequutus, in eo tumulo ubi Græci obsidebantur, prius quàm se eô uenisse animaduertisset, constitit: ubi neq; hostium, neq; sociorum ullas copias inuenerunt: aniculas tantum quasdam, & paucos senes, ouiculas præterea & boues ab hostibus relictos. Quod cum Xenophonti renunciassent, res primũ cunctis admirationi fuit: deinde ex ijs qui relicti fuerant, cognouerunt Thracas, primis se intendentibus tenebris, de loco abisse: Græcos item bene mane, incertum quô discesisse. Quæ cũ Xenophontis milites audissent, curatis corporibus, uasa conclamarunt: cum nihil iam impensius cuperent, quàm celeriter, quoad eius fieri posset, ad Calpes portũ cum suis congredi. Neque ita multum processerant, cum in ea ipsa uia qua ad Calpes iter erat, Arcadum & Achæorum globos cõspexerunt. In eandem igitur iam uiam cum descendissent, læti ac gratulabundi, nõ aliter se mutuò, quàm si germani fratres essent, complexi sunt. Quæsierunt de Xenophontis militibus Arcades, quanam de causa ignes extin-

xissent: Nos, illi inquiunt, ubi amplius uos nō uidimus, no ctu in hostē impetū facturos putauimus. Neq; aliud metuentes barbaros discessisse iam suspicamur: eo enim ipso tempore abierunt. Cum autem tempus illud, ad quod uos expectabamus, non obissetis, arbitrati sumus cognouisse uos, quo loco res nostræ essent, ac ipsis iam uobis timentes, ad mare fugisse. Statuimus itaq; eôdem nobis, uobiscū ut cōgrederemur, properandum. Tunc simul diem illum in eo littore egerunt, quod è regione portus est. Ea regiuncula, qui Calpes portus dicitur, in Thraciæ est ea parte quæ Asiæ attribuitur: cuius initium est intra Pontū nauigantibus, ab ipsius Ponti ostio Heracleam usq;: ab Heraclea uerò Byzantium, diei unius, illius quidem quamlongißimi cursu, triremis, remis dūtaxat acta, traijcere posſit. In medio nulla est, neque socia, neque Græci nominis ciuitas. Thraces & Bithyni oram eam totam incolūt, qui Græcos uel tempestate aberrantes, uel quouis alio casu in ea loca delatos, iniuriosißimè tractare dicuntur. Portus ipse, mediū se ab Heraclea Byzantium nauigantibus præbet. Insula in mare eminet, cuius quæ pars mare spectat, abrupta est petra: altitudo eius, qua minima est, nihilo est XX. paß. minor. Quæ uerò terra, quasi ceruix quædam ad littus pertinet, lata est paß. fermè LXXX. Ager qui in ea ceruice est, decem hominū millia facilè capere posſit. Sub ea de qua iam diximus petra portus se aperit, cuius littus ad occasum uergit. Fons dulcis et perēnis aquæ, ex ipsa ferè maris alluuie erumpens, agrū irrigat. Lignorum magna copia, cum aliorum generum, tum eorū è quibus classes ædificantur, quæ plurima eius in maritima loci parte, & pulcherrima sunt. Mons supra portum se attollit,

Calpes portus regiunculæ descriptio.

tollit, continentem uersus XX. propè stad. excurrens, terrenus totus, ac minimè saxosus. Pars eius quæ in mare est exposita, condensa est multis ac magnis cuiusuis generis arborib. Campestris pars est, & aspectu, & amœnitate pulcherrima: & late sanè patet, multiq; sunt in ea & frequentes uici. Nam fert ager ordeum, triticum, leguminum quoduis genus, panicum, sesamum, ficos quamplurimas, uites item multas, & suauißimi uini feraces, atq; alias huiusmodi copias, præter oleas tamen. Hic loci situs, & natura. Milites castra in littore locarũt: oppidi mœnibus se propterea non crediderunt, quòd ne quo dolo circumuenirentur ueriti sunt, ab ijs, quos deducendæ coloniæ cupiditate accensos existimabant. Neq; enim ex eo numero multi erant, qui uictus quæritandi causa è Græcia ad Cyri stipendia nauigassent: sed eorum partim Cyri uirtute allecti, ad eam quam impenderant pecuniã, uiros etiam secum traxerant: partim ab ipsis parẽtibus aufugerãt: nonnulli etiam liberos reliquerant, futurũ rati, ut rem illis augerent, cum multos audissent Cyri fidem sequutos, rem optimè geßisse. Qui igitur ea semper mente fuissent, iam nihil malebant, quàm in Græciam se incolumes quamcelerrimè restitui. Iam dies unus, postquam rursus conuenerant, transierat, cũ Xenophon de educendis copijs deos sibi per sacra cõsulendos censuit: educẽdæ enim omnino erant, cũ nulla iam cibaria suppeterẽt. Vrgebat mortuos etiã sepeliendi cura. Cum exta bona fuissent, sequuti Arcades sunt, ac multos, eo ipso quo ceciderant loco, humarunt: quinto enim iam die ita contabuerant, ut tolli nullo pacto possent: aliquot tamen è uia sublatos, pro præsenti copia honestißimo funere extulerunt. At ijs quorũ cada-

uera non inuenerunt, inane ſepulchrum excitarunt: magnos etiam rogos extruxerunt, coroniſq́; eos ornarunt. His ritè tranſactis, in caſtra reuerterũt, ac, quod iam tempus ſuadebat, cibo ac ſomno corpora curarunt. Poſtero die milites in concionẽ, ab Agaſia Stymphalio in primis, & Eleo Hieronymo centurionibus, atq; alijs natu maximis ex Arcadum cohortibus uocati, uenerunt. Ibi ſcitum fecere, qui primus de exercitu diuidendo in poſterũ mentionem feciſſet, fraus ut ei capitalis eſſet: ac, ut in eos quique ordines, quos ante diſsidium tenuerant, redirent: ijdemq́;, qui antè prætores, ut rerum ſummæ præeſſent.

Chiriſophi obitus.

Iam Chiriſophus cum febri laboraſſet, ſumpto medicamento diem ſuum obierat: in eius locum ſurrogatus eſt Neon Aſinæus. Tum Xenophon milites his uerbis alloquutus eſt: Iam nobis milites, pedibus iter faciundũ eſſe, ſatis res ipſa declarat: nullæ enim naues præſtò ſunt. Et ſanè ut hinc proficiſcamur, ipſa nos neceſsitas cogit: neq; enim hîc eſt uſpiam, unde nobis cõmeatus comparemus. Nos itaq; hoſtias cædemus: uos ita parati eritis, ut eos eſſe oportet, quibus ſi alio unquam tẽpore, nunc maximè pugnandũ ſit: qua enim ſint hoſtes cõfidentia, planè noſtis. Tum prætores hoſtias immolarunt. Aruſpex adfuit Arexion Arcas: nam Silanus Ambraciotes ex Heraclea conducta naui, ſe ſubduxerat. Conſulentibus de profectione exta minimè læta fuere, quare eo die ibidem manſerunt: nec ueriti ſunt nonnulli inuidioſas in Xenophontem uoces mittere, illum propter cupiditatẽ deducendæ in proximæ inſulæ agrum coloniæ, aruſpicem corrupiſſe, ut ad diſcedendũ negaret ſequunda exta eſſe. Tum Xenophon cum edicendum curaſſet, ut quicunq; uellet die craſtini ſa-

cris

cris interesset, atque ut quicunq; extorum peritiam profiteretur, exta inspecturus, sacrificij tēpus obiret, hostias mactauit multis spectantibus. Sacrificium trifariam factum, neq; usquam litatū. Quæ res uehementer militum animos conturbauit: relictis enim ijs quos habuerant commeatibus, huc uenerant, neque uspiam nundinandi copia fiebat. Hos *cum rursus conuocasset* Xenophon, *in hunc modum loquutus est:* Extorum, *uti uidetis milites, à profectione abhorret significatio.* Commeatuum *uerò penuria interea laboramus: hac ipsa igitur nobis de re di consulendi.* Tum *à media concione quidam: Quid, inquit, mirum si litatum nō est? audiui ego heri de certis hominibus, qui fortuitu nauigio huc uecti sunt,* Cleandrum Byzantij *præfectum, multis cum nauigijs ac triremibus aduentare.* Id *cum milites audissent, expectandum censuerunt. Sed erat utique cōmeatuum causa quopiam excurrendum: est itaque de integro trifariam immolatum, neq; meliora quàm antè exta fuerunt.* Tum *milites cum clamore ad tabernaculum* Xenophontis *concurrerunt, sibi querentes nulla iam cibaria superesse.* At *ille se negabat eos quoquam educturum, nisi prius fuissent exta cōmodiora.* Postridie *sacra repetita, cum militum corona (uti fit in communi omnium solicitudine) circunstetisset, ostiæ defecerunt.* Prætores *interea eduxerant, cum antè in unum milites non conuocassent.* Tum Xenophon: Hostes, *inquit, fortasse cōgregati sunt, & necesse fuerit pugnare: nihil igitur opinor errabimus, si relictis munito quopiam loco impedimentis, bene instructi paratiq; ad pugnam proficiscamur: ac tūc fortasse erūt exta, qualia maximè uelimus.* Hic *est ab uniuersis militibus uehementer acclamatum, non expedire*

quoquam diuertere, sed quamprimũ diuinæ rei operam dandum. Pecudes iam omnes consumpserant, bouem itaque de plaustro emptum mactarunt. Xenophon Cleanorem Arcadem parare interea omnia iußit, ut si bona exta fuissent, nihil iam esset in mora. Sedenim idem fuit extorum habitus. Tum Neon, is qui in Chirisophi locum successerat, cum milites cibariorum inopia uehementer premi uideret, cumq; cognouisset ex Heracleota quodã, è proximis uicis cibaria sumi posse, ut ab exercitu gratiã iniret, edixit, ut qui sibi cibaria in promptu esse cuperẽt, se sequerentur. Homines arreptis hastis, utribus, saccis, & multis uasorum generibus, ad bis mille eum sequuti sunt. Hi in eos, quos ille monstrarat, uicos profecti, statim ad prædam discurrerunt. Ibi palantes Pharnabazi equites adorti (hi enim se cũ Bithynis cõiunxerant, quò Græcos aditu Phrygiæ prohiberent) ex eo numero non pauciores quingentis trucidant: reliqui in montes confugerunt. Id cum unus ex ijs qui fugerant, in castra renunciasset, Xenophon, cui eo die litatum non fuerat, boue de plaustro immolato (neq; enim erant aliunde hostiæ) ad ferendum auxilium aduolat: quem omnes militari ætate, ad quinquagesimũ usq; annum sequuti sunt: ac cæteris etiam assumptis, in castra peruenit sole fermè cadente, ubi milites rebus suis magnopere diffidentes, cœnã sibi curabãt. At Bithyni in excubias, per syluosos & auios saltus impetum fecerunt: multos occiderunt, alios usq; ad castra persequuti sunt: clamore ac tumultu Græci excitati ad arma accurrerunt, sed neq; hostem insequi, neque castra noctu mouere tutum fore uisum est: in tam syluestribus locis armati pernoctarunt, ac certum hominum numerũ in præ-

sidijs

sidijs ante castra collocarunt, qui hostium impetum sustinerent: atque eam quidam noctem ad hunc modũ egere. A diluculo statim prætores in munitũ castellum militem traduxerunt. Sequuti omnes sunt cum armis, uasisq́; suis quisque: atque antequam cibum caperent, quà erat ad castellum aditus fossam duxerunt: omnia solo æquarunt, tribus tantum portis relictis. Interea ab Heraclea nauis uenit, in ea frumentum, hostiæ, & uinum comportatũ. Manè Xenophon cũ esset castra moturus, hostias cædit: læta fuerunt primæ hostiæ exta. Ac peractis iam sacris, Arexion Parrhasius cum aquilam, faustißimam alitem uolantem conspexisset, Xenophontem iubet agmen ducere. Ibi milites fossam traijciunt, in armis consistunt: iamq́; cum pransi essent, ut armati exeant denunciatur: turba omnis, & captiui in castris manere iußi, prætores exierunt, præter Neonem: expedire enim uisum est eum cum præsidio in castris relinquere. Sed qui relicti fuerant, sibi dedecori fore putantes, quòd eos qui exierant sequuti non essent, eos tantũ reliquerunt, qui XLV. annorũ maiores essent: ipsi iter sunt ingreßi. Nondum stad. XV. processerant, cum cæsorum cadauera inuenerunt: ibi sinuato in caudæ formam cornu, quoscunque ambire potuerunt, sepeliere. Rursum progreßi, atq; eodem modo cornu in caudam reflexo, quoscunq; repererunt, sepulturæ mandarunt: cũq́; iam in eam uiam uenissent, qua ad uicos iter erat, quo in loco coaceruata iacebant cadauera, omnia unum in locũ comportata humarunt. Iam appetente meridie, ultra uicos progressum Græcorum agmen, commeatibus pro ea, quæ se ostentasset copia, cogendis intentum erat, cum repentè in aduersa uiæ parte, per colles descendentes

instructa phalange hostes magno cum equitatu ac peditatu prospexerunt. Venerant enim Spithridates, & Rathines, à Pharnabazo cum magna manu. Hi cum Græcos uidissent, stadiûm ferè XV. spacio in medio relicto, constiterunt. Tum Arexion uates rem diuinam facit: primæ hostiæ læta exta fuere. Hic Xenophon: Censeo, inquit, milites ex interuallo, secundum phalangem subsidiarias cohortes locandas, ut si fortè inclinarit, illæ subsidio accurrant, atq; ut hostes turbatis ordinibus in integram ac bene instructã aciem incidant. Eius sententia est omnibus comprobata. Vos igitur agmen, inquit, in hostes ducite, ne quid ubi hostem uiderimus, titubemus. Ego mox extremis ordinibus constitutis, consequar: nisi uobis fortasse aliter uidetur. Illi nihil cunctati pedetentim procedere cœperunt. Xenophon ad extremos ordines cõstituendos se cõuertit, sibiq; socios tris asciuit. Ducenûm militum tres ordines fecit, atque ex his unũ, cui Samolan Achæum præfecerat, consequi iußit XX. paß. interuallo, secundũ cornu dexterũ. Post mediam aciem alter consequebatur, duce Pyria Arcade. Iam uerò tertius, cui Phrasias Atheniensis præerat, citra læuum se cornu continebat. Cum autem ad magnum & arduum saltum, qui præcesserant uenissent, substiterunt, incerti nunquid saltus superari posset. Centuriones & prætores, ut præstò sibi essent, monuerunt. Xenophon admiratus antè fuerat quid accidisset, quòd progredi desissent: iam uerò ad primũ monitum in principia aduolat. Quo cum Sophænetus congressus, qui è prætoribus natu erat maximus, se censere dixit, nõ esse in tam difficilem saltum ascendendum. Ad hæc continuò Xenophon: Hoc uobis, inquit, milites persuasum uelim,

me

me quidem prudētem nullius uobis periculi autorem fore: neque enim gloriam iam uobis, sed incolumitatē expetendam intelligo. Sed ita se res habet. Non est quòd speremus sine pugna nos hinc euasuros: etenim si hostes non adoriamur, illi nos, cum hinc retrocedemus, à tergo urgebunt. Considerate utrum uobis satius esse uideatur, aduersos'ne uos in hostem arma inferre, an uerò auersos urgentium impetum excipere. Illud certè dubitare nō debetis, qui hosti terga uertant, nō posse fortes haberi: qui fugientes insequātur, sæpe ex ignauis alacres & fidentes reddi. Ego mediusfidius multò malim cum dimidio minore manu insequi, quàm retrocedere cū duplo maiore. Et illud etiam satis scio, nihil uos metuere, ne nostram illi impreßionem sustineant. At cui dubium esse poßit, ausuros nihil magis, quàm retrocedentes insequi? Erit præterea, si saltum superauerimus, eius nobis difficultas à tergo relicta, magno utique auxilio, cum pugnandum fuerit: qua sanè cōmoditate cupidè uti debemus. Quid enim optabilius, quàm in procliui hostibus fugam esse: nobis uerò nō aliunde, quàm ex uictoria spem salutis ostendi? Nihil autē magis miror, quàm esse quibusdam saltum hunc formidolosiorē, quàm tam multi fuerunt, quos antè superauimus. Est utique, nisi equitatum hostium uicerimus, difficilis ex tam importuno loco exitus. Quid autem? quales tandem, quos adhuc superauimus, montes fuerunt? quî poterimus tam multos à tergo urgentes peltatos effugere? Sed fac ad mare incolumes redeamus, quātus deniq; saltus ipse Pontus est? Vnde uerò naues, quibus auehamur? Vnde frumentum, quo, si manserimus, alamur? Erit, mihi credite, quamprimum illuc uenerimus, frumentatū nobis exeun-

dum: quanto uerò elegantius nunc pransos pugnare nos, quàm cras ieiunos? quid, quòd pulchra exta fuerunt? secunda deorum auspicia? ac bellissimè litatum est? Agitè uiri fortissimi, in hostem alacriter eamus: non est ferendū cœnare eos hilarè in conspectu nostro, ac nos, quo loco ipsi uelint, pernoctare. Finem dicendi fecerat, cum centuriones (neque enim cōtradixerat quisquam) ut se duceret postularunt: ac ille quidem ducere cœpit, cum antè denunciasset omnibus, ut qui cuiq; locus obtigisset, ex eo in aduersum saltum eniterentur: sic enim celerius multò uniuersum agmen traijcere posse putauit, quàm si per pontem, qui diuersas saltus partes iungebat, se explicassent. Cum iam traiecissent, modò hanc Xenophon, modò illā phalangis partem adibat, atque his propémodum uerbis suos incitabat: Recordamini milites, quot prælijs antè, deorū ope freti, hostem uiceritis. Considerate quibus incommodis, qui fugiunt, afficiantur. Cogitate nos ad ipsas propè iam Græciæ portas uenisse. Agitè, Herculem ducem sequimini, ac uicissim uos cohortamini. Iucundum certè futurum est, apud quos maximè uelitis, præclarè dicta factaq; uestra testata relinquere. Hæc præteruehens loquutus est, ac deinde in aciei se frontem cōtulit. Peltati in duas alas diuisi, rectà in hostes uadebāt. Iusserat Xenophon, ut hastas dextero humero portarent, usq; dum tuba signum dari iußisset, tunc ut infestis hastis in hostem modicis paßibus ingrederentur, neminem cursim ut insequerentur. Tum tessera data, Iupiter seruator, Hercules dux. Hostes primùm loco plurimum confidere uisi sunt. In eos peltati cū iam propè acceßissent, antequam signū daretur, cum clamore & cursu impetū fecerunt. His hostium

ſtium equitatus, & Bythinorum globus occurrit. Ac primo congreſſu peltati terga uerterunt. Vbi uerò grauis armaturæ phalanx ſumma cum celeritate ſubſidio uenit, atque eodem tempore claßica cecinerunt, & pæanem ac bellicum clamorem milites ſuſtulerunt, haſtasq́; in hoſtem intentarūt (eninuero illi iam in fugam uerſi facilè ſe ad Græcorum impetum ſuſtinendum impares eſſe declararunt) fugientes Timaſion cū equitatu inſequutus, quàm multos parua manu potuit, cæcîdit. Læuum hoſtium cornu, qua parte Græcorum equites urgebant, dißipatum eſt. Dexterū, quod fuerat multò leuius perculſum, in collis cuiuſdā ſe uerticē recepit. Illam itaq; manum cum ibi cōſtitiſſe Græci animaduertiſſent, nihil arbitrati ſunt eſſe facilius ac tutius, quàm ſi in eam illicò inuaderent. Citato igitur pæane impreßionem fecere: impetum illi non ſuſtinuerūt. Inſequuti peltati ſunt, uſq; dum dexterū cornu fuſum eſt: pauci ſanè cæſi. Hoſtiū enim equitatus, qui pleniſſimus erat, Græcos retardauit. Atenim cum Pharnabazi equitatū adhuc ſtare uiderent, & ad illos Bithynos equites cōfugiſſe, qui quæ gerebantur omnia è montis uertice ſpeculabātur: etſi iam erant labore cōfecti, in illos ſibi tamen eundū ita, uti poſſent, ſtatuerūt, ne darent hoſti ad reſpirandū, ac uires recipiēdas quicquā laxamēti. Inſtructi itaq; ierūt. At illi per decliuia nihilo fugerūt lentius, q̃ hi, quos antè equites noſtri fuderant. In ſaltū autē deſcenderunt, Græcis nō antè prouiſum. Quare cū iam aduesperaſceret, in eum locū pedē retulerunt, ubi primū concurrerant, ac trophæo excitato, occidēte iam ſole, ad mare redierūt: aberant enim caſtra haud minus q̃ VIII. M. paß. Tūc hoſtes ad agmē cogendū cōuerſi, ſeruitia, resq́; ſuas

omnes quamlongiſsimè abduxerunt. Græci Cleandrum cum triremibus ac nauigijs expectabãt. Interea uerò quotidie cũ iumentis & mancipijs exeuntes, metu iam omni liberati, in castra triticum, ordeum, uinum, legumina, panicum, ficos comportabant. Erat enim ea regio optimarum quarunq; rerum copijs, excepto tamen oleo, refertiſsima: ac licebat, ubicunque exercitus quieſcendi cauſa cõmoraretur, ad prædam exire: neq; unquam niſi onuſti reuertebantur. Quòd ſi copiæ omnes exiſſent, quicquid ſeorſum ab alijs quis occupaſſet, id quaſi publicum habebatur. Iam copioſa erant & prolixa omnia. Vndiq; in caſtra ex Græci nominis ciuitatibus multi, cũ rebus uenalibus confluebant: ac qui ultro citroq; nauigabant, libenter eô appellebant, quippe qui oppidum cum portu Græcos munituros audiſſent. Miſerũt etiã uicini hoſtes ad Xenophontem legatos (illum enim ex rumoribus acceperant nouæ urbis condendæ autorem eſſe) qui ex eo quærerẽt, quonam officij genere efficere poſſent, ut ſe in amicitiam reciperet. Eos Xenophon ad milites reiecit. Interea Cleander cum duabus triremibus uenit, nauigium uerò planè nullum adduxit. Fortè eo ipſo tempore, quo ille appulit, milites ad prædã aliò alius excurrerant. Pecoris autẽ magnum utiq; numerum abegerant: quod ne ſibi eriperetur metuentes, Dexippum, qui paulò antè cũ naui remorum L. è Trapezunte aufugerat, rogant ut eius pecoris partem ſumat, reliquum ſibi incolume redditum curet. Tum ille ſtatim allegat factionis ſuæ populares, qui publicum illud pecus eſſe affirment: & ipſe ad Cleandrum ueniens, renũciat Græcos ad prædas agendas ſe cõuertiſſe. At ille ut ad ſe, qui de prædonibus capi potuiſſent adducerens-

cerentur, mandat. Hic cum unus ad illū traheretur, Agasiæ interuentu, quòd erat ei manipularis, eripitur. Qui tunc fortè aderant milites, in Dexippum, proditorē eum appellantes, cœperunt lapides iacere. Qua re perterriti, ex remigibus multi ad mare confugerunt: ipse etiā Cleander fuga se è periculo eripuit. Xenophon atque alij item duces tumultū sedare conabantur: Cleandrum docebant, nihil esse quòd metueret: in causa ut id fieret, exercitus quoddam decretum esse. At ille, quòd & eum Dexippus incenderat, & erat grauiter præsenti periculo cōmotus, se cum sua classe abiturum minitatur: atq; edicturum omnibus ciuitatibus, ne earū ulla Græcos ad se uenientes exciperet: eo enim tempore planè Græcis omnibus imperabant Lacedæmonij. Id enimuero maximè solicitos Græcos habebat, atque idipsum maiorem in modum deprecabantur. At ille, certum sibi esse, neq; se prius sententiā mutaturum, quàm sibi is deditus fuisset, qui primus lapides iaciendos curasset, quiq; eum qui comprehensus fuerat, suis ademisset. Erat Agasias, quem ille tacitè postulabat, Xenophonti summus & constantißimus amicus, atq; ex eo maximè tēpore quo in Xenophontem Dexippus criminando inuidiam concitarat. In tam ancipiti rerum statu in concionem milites uocantur. Ibi censentibus multis, non esse eorum, quæ Cleander diceret, rationē habendam: minimè dißimulandum aut contemnendum negocium Xenophonti uideri: qui cū ad dicendū surrexisset, Ego, inquit, milites, nihil existimo minus rationibus nostris conducere, quàm si Cleander hinc tam abalienato quàm nunc est animo, abeat. Vicinæ sunt Græci nominis ciuitates: Græciæ nūc imperiū penes Lacedæmonios est:

summa est eorũ cuiusuis in qualibet urbe potestas. Quòd si nos iste Byzantij aditu prohibuerit, ac deinde præfectis alijs denunciarit, ne nos quoquam intrare patiantur, quòd à Spartanorum fide per summã iniuriam discesserimus, ea certè fama ad Anaxibij nauarchi aures peruadet: quàm difficilè tunc nobis futurũ sit, uel manere, uel classe proficisci, nõ est cuiquam nostrûm difficilè iudicare: terra enim mariq; hoc tempore Spartani imperant. Non est igitur nobis cõmittendum, ut unius & alterius hominis gratia, reliqui omnes patria careant: sed Lacedæmonijs certè, quicquid illi iusserint, parendum: quorũ eæ etiam urbes, in quibus nati sumus, imperata faciunt. Equidẽ audio Dexippum Cleandro dixisse, non fuisse, quæ fecerit, Agasian facturum, nisi me ducem sequutus esset. Hic ego cum uos, tum Agasian ipsum culpa omni liberabo. Nam si me Agasias huius facinoris autorẽ fuisse dixerit, nihil deprecabor, quin si me autore aut lapidato, aut quid aliud per uim factũ fuerit, ipse extremo supplicio afficiar. Eodem modo cẽseo, quemcunq; ille arceßierit, eum se oportere Cleandri iudicio subijcere: id enim unum uos uniuersos præsentis periculi metu eximet. Nam, ut nũc res se habet, indignißimũ certè futurum est, nos, quibus pro rerũ gestarum magnitudine, laudum & honorum ab uniuersa Græcia spes proposita esse uidebatur, ne pari quidẽ cum cæteris conditione esse posse: nempe quibus Græciæ ciuitatibus interdictum sit. Surrexit tunc Agasias: Et testor, inquit, milites deos deasq; omnes, neq; Xenophontẽ, neq; uestrûm alium quenquam mihi, ut illum hominem eriperem, autores fuisse: sed cum uiderem manipularẽ meum, spectatum hominẽ trahi, ultro illum me fateor eripuisse.

Neq;

Neq; profectò est quòd uos illum ad supplicium dedatis, ego meipsum, uti Xenophon censet, Cleandro tradam: de quo ille arbitratu suo statuat. Vos hac de causa non est quòd bellũ cum Lacedæmonijs geratis, aut quò minus incolumes quô quisq; uestrûm uelit, perueniatis. Vos modò nunc deligite de uobis aliquot, qui mecum ad Cleandrum ueniant: ac si quid à me prætermissum fuerit, ipsi pro me dicant, agantq;. Tunc permisit exercitus, ut secũ quos ipse mallet, adduceret. At ille prætores deligit. Agasias itaq;, ac simul is quem ille eripuerat, cum prætoribus ad Cleandrũ ueniunt. Ibi prætores: Misit nos, inquiũt, ad te exercitus, ac iußit ut quoscunq; depoposcisses, uel omnes, uel unũ, duos'ue, aut plures, in potestatẽ tuam traderemus, quò his, cum eos iudicio conuiceris, arbitratu tuo utare. Quòd si quem nostrûm in crimen uocas, ipsi præstò sumus: sin aliũ quenquã, eum nobis ædito: ac tibi persuade, neminẽ nõ in potestate tua futurum, qui in ditione nostra sit. Hæc illi. Agasias uerò in mediũ prodiens: Ego, inquit, ille sum uiri, qui eum hominem, quem Dexippus trahebat, eripui, quiq; in Dexippũ lapides iaciendos curaui. Illum enim uirum bonum ac fortem esse noram. At Dexippũ eum esse, qui cum ab exercitu L. remorũ naui, quam à Trapezũtijs impetraramus, præfectus fuisset, ut ea ad nauigia colligenda, quibus in patriã aueheremur, uteretur, fugiens socios prodiderit, quibus cũ huc incolumis uenerat. Itaq; istius scelere apud Trapezuntios, quos L. remorũ naui spoliauimus, sempiterna nobis perfidiæ nota inusta est: ac præterea per eum nõ stetit, quin periremus omnes: audierat enim æquè ac nos, ꝙ futurũ esset difficile pedibus iter facientes fluuios traijcere, atque in

Græciam incolumes redire. Huic igitur ita de nobis merito, quem comprehenderat, eripui. Quòd si uel tu illum hominem cõprehendisses, uel de tuis quiuis, modò is à nobis nõ profugisset, nolito existimare me tale quicquam facturum fuisse. Illud uerò cogites uelim, si me istius causa occideris, improbi te, ac nequam hominis causa, bonũ ac fortem uirum occisurum. Ad hæc Cleander: Se quidem, si illa cõmisisset, Dexippum minimè laudare: sed quocunq; ille se scelere obligasset, non oportuisse de indemnato pœnas sumi. Nam quam ob rem uos postulatis, inquit, ut uobis liceat iudicio constituto causam dicere? Nunc ad uestros redite, isto uno relicto: iudicij uerò diem cum uobis denunciaro, facite obeatis. Neque uerò aut exercitũ, aut alium quenquã in crimen uoco, cum hic se fateatur fraudem cõmisisse. Tunc ille ipse qui fuerat ereptus: Ego, inquit, uiri optimi, etsi Cleander me iniuriã alicui intulisse putat, neq; uulnerarã quenquam, neq; iaculatus fueram, tantum dixeram pecus publicũ esse: scitum enim erat militum, ut cum milites prædatũ exissent, quod quisq; prædæ egisset, id publicum ut esset. Id tantum dixi. At ille nõ aliam ob causam me cõprehendit, quàm quòd uoluit metu cæteros deterrere, ne quid quis indicaret: prædæ uerò partem ipse ut posset contra edictum prædonibus suis diuidere. Tum Cleander: Et uerò tu, quãdo tam es argutus, hic remane, quò de te etiam aliquid statuamus. Post hæc cum suis cibum cepit. Xenophon interea exercitũ coëgit, ac retulit de mittendis ad Cleandrum, qui pro ijs qui illi traditi erant, deprecarentur. Decreuerunt milites ut ad Cleandrum prætores, centuriones, cumq; ijs Dracontius Spartanus, ac si qui alij idonei uiderentur, uenirent,

ac illum,

ac illũ, ut eos sibi uiros condonatos uellet, rogarent. Cum iam ad eum uenissent, in hunc modum loquutus est Xenophon: Hos tu quidẽ uiros Cleander detines, ac eos in tuã potestatem exercitus tradidit, ut non magis de illis quàm de seipsis, ita ut esset tibi uisum, statueres. Idem nunc te exercitus obsecrat, atq; obtestatur, ut eos sibi remittas, ac ne eos capite euertas: multis enim ante hoc tempus meritis, ac laboribus hãc sibi exercitus gratiã pepererũt: ijdemq́; si tua misericordia ab imminẽti periculo fuerint liberati, promittunt ac spondent, pro tua in se clemẽtia, si dux sibi esse uolueris, re ipsa demonstraturos (di modò propitij sint) & moderatos se esse, ac ducum suorum dicto tam audientes, ut dis freti, nunquam sibi hostem metuendum putent. Illud nunc te orant, ut cum in fidem se tuam, ac potestatem receperis, periculum facias de Dexippo, seq́; & alijs, qua quisq; fide ac uirtute sit, atq; ut pro merito cuiusque suo honorẽ habeas. Hæc cum Cleander audisset, Per, inquit, deos uobis respondere nihil cunctabor. Viros uobis reddo, ipse etiam ubi opus fuerit, adero: ac si per deorum auspicia licitum fuerit, uos in Græciam reducã. Est enim oratio uestra ab ijs, quos apud me nonnulli sermones habuerunt, longè diuersa: aiebant enim illi, exercitum uos à Lacedæmoniorum fide abducere. Hæc cum Cleander respondisset, ad suos uiri illi quos antè detinuerat, redierunt. Cleander rem diuinam ad suscipiendum iter fecit, & cum Xenophonte planè amanter ac familiariter congressus est, atq; inter se hospitium iunxerunt. Multò uerò magis Græcis ducem se præbere optauit, postea quã rato certoq́; ordine ab illis, quodcunq; mandaretur, effici animaduertit. Sed enim cum triduum immolasset, litatum

non est. Hic ille prætoribus conuocatis, Non potui, inquit, qualia optabã exta nancisci. Vos uerò nihil est quòd hac de causa animum despondeatis. Vestram hanc di gloriam esse uolunt, ut hunc exercitum in Græciam reportetis: proficiscimini igitur. Nostrûm erit cum Græciam attigeritis, uos illic quambellißimè accipere. Ibi milites publicum pecus Cleandro donandũ censuerunt. Quod cum accepisset, rursus illis reddidit, ac deinde quamprimum soluit. Græci frumento, quod undecunq; comportarant, diuiso, atq; item reliqua præda, per Bithynos iter facere cœperunt. At ubi rectà proficiscentes, neminem omnino offenderunt, neque quò in pacatum agrum diuerterent se habere uiderunt, retrocedentes, diem unum ac noctem totam in itinere fuere. At multos quidem interea cum homines, tum oues ceperunt. Sexto denique die Chrysopolin, quæ Chalcedoniæ ciuitas est, uenerunt, ubi septem ipsos dies in uendenda præda occupati fuere.

XENOPHONTIS DE CYRI MINORIS EXPEDITIONE LIBER SEPTIMUS, Romulo Amasæo interprete.

VAE gesta sint à Græcis in expeditione Cyro duce suscepta, usq; ad præliũ: ac deinde post Cyri mortem in itinere, donec in Pontũ uenere: ad hæc, quemadmodum è Ponto partim nauibus, partim uerò pedibus egreßi sint, usquequo Chrysopolin Asiæ urbem extra Ponti ostium sitam, accesserunt, in superioribus cõmentarijs exposuimus. Hæc uerò postea consequuta

ſequuta ſunt. Pharnabazus cum metueret ne copiæ illæ in ſuam prouinciam inuaderent, legatis ad Anaxibiũ nauarchum, qui tunc Byzantij erat, miſsis, ab eo contendit, ut noſtrum exercitum quamprimum ex Aſia traijciendũ curaret, pollicitus ſe quicquid ad eam traiectionem pertineret, adminiſtraturum. Cui obſequutus Anaxibius, prætores & centuriones Byzantium euocat, ac ſe illis ſtipendium, ſimulac traieciſſent, daturum pollicitus eſt. Ibi cum alij tempus ſibi ad deliberãdum ſumpſiſſent, Xenophon reſpondit, à reliquo exercitu ſtatim ſe diſceſſurum, ac Byzantium uenturum. Anaxibius uerò affirmabat, nõ antè ei diſcedendũ, quàm cum cæteris traieciſſet: neq; ſibi ille ſecus faciendum ſtatuit. Interea Seuthes Thrax, per Medoſaden nuncium ſuum Xenophontem hortatur, ut ad traijciendum quamprimũ militum animos incitet: quod ſi fecerit, præclarè cum ipſo actum iri. Atqui, ille reſpondit, traiectionẽ non poßim ego utiq; præſtare, quare hoc nomine neq; mihi, neq; alij quicquam Seuthes pendat: poſtea uerò quàm exercitus tranſportatus iam fuerit, ego ſanè me ſeiungam. Cum ijs autem qui manſerint, quos ex re uſuq́; ſuo fore putarit, perinde ac ei cõmodum fuerit, ita agat. Exinde Byzantiũ uniuerſi milites tranſmiſerũt. Quibus non modò ſtipendium Anaxibius nõ pendit, ſed edixit etiam, ut cum armis impedimentisq́; quamprimum exirent, ſimulans ille quidem ſe, cenſu habito, illos ſtatim remiſſurum. Quod ſanè factum Græci moleſtißimè tulerunt, atq; eò maximè quòd pecunia ad uiaticum nulla reliqua erat. Lentè igitur, & contracto quodãmodo animo ſe ad iter comparabant. Xenophon cum Cleandri urbis præfecti hoſpitio uteretur, ad eum uenit, ac hominẽ com

plexus, ut qui amicos digrediètes ualere iubent, se statim soluturum præ se tulit. At ille: Ne feceris, inquit, ne tibi sit grauis inuidia sustinenda: non desunt enim qui per te stare dicāt, quò minus quamcelerrimè exercitus exeat. Ego uerò, inquit Xenophon, culpa omnino uaco: id enim est unum militibus impedimento, quòd in promptu uiaticū non habent: atq; ob hanc causam & animi anguntur, & cunctantur. At ego, inquit ille, suadeo, ut rebus omnibus ad iter faciendum cōparatis, unà cum cæteris exeas: deinde cum totū agmen extra portas iam fuerit, licebit quô uoles abire. Ad hæc Xenophon, se ita facturum, simulac Anaxibium conuenisset, respondit. Re audita Anaxibius, ut cum rebus suis quamprimū exeant, imperat: ac ut suos moneant, quemcunq; in recensendo abesse norit, illum se hostis loco habiturum. Exierunt itaq; primi omniū prætores, tum reliqui consequuti sunt, ac iam intra mœnia reliqui erant pauci. Eteonicus ad portas stabat, ut simulac exissent, portas oppositis uectibus occluderet. Anaxibius prætoribus & centurionibus aduocatis: Commeatus, inquit, ex Thraciæ uicis uobis sumetis: est enim ibi & ordei, & tritici magnus numerus, atq; eorū quæ ad uictum pertinent omniū, præclara sanè copia: quæ cum acceperitis, in Chersonesum uobis eundum est, illic Cyniscus stipendiū dabit. Hæc uel quòd milites aliquot subaudissent, uel quòd de centurionum numero quis eum sermonē protulisset, ad cunctorum sanè aures permanarunt. Quare dum prætores diligenter ex Anaxibio quærunt de Seuthe, amici ne loco, an hostis esset habendus: & an per sacrum montem, an uerò per mediam Thraciam longiore ambitu iter esset faciundum: interea dum hæc illi percontantur,

tantur, arreptis armis milites ad portas cursu redeunt, ac rursus intra muros irrūpere contendunt. Quod ubi Eteonicus, quiq; cū eo erant, animaduerterunt, confestim portas oppositis uectibus occludunt. At milites repagula perfringere conabantur, clamantes magna se iniuria affici, quòd hostibus obijcerentur: portas uerò se effracturos minabantur, nisi eas illi sua uoluntate aperuissent. Accurrerunt alij ad mare, ac iuxta ipsa portus latera, quæ, quòd curuatis utrinque molibus prominent, chelas, id est † acceptabula Græci uocant, muris superatis intra oppidum desiluere: cū interea, qui intus relicti fuerāt, cum ea quæ ad portas gerebantur, uiderēt, dolabris, uectibus, & claustris perfractis, suis aditū pate faciunt, illi uno omnes impetu irruerūt. Quod ubi Xenophon uidet, ueritus ne ad prædam exercitus se conuerteret, ac quæ expiari facilè non possent flagitia (futura proculdubio & ciuitati & sibi ac militibus perniciosa) cōmitterentur, & ipse accurrit, & intra portas unà cum ipso agmine euadit. Byzantij ubi uident tanto cum impetu agmen introrumpere, deserto foro ad naues alij, alij domū confugere: qui intus essent, foras exire: triremes nonnulli, quibus periculum maximè se effugere posse putabant, deducere. Nemo planè erat, qui quasi capta ab hostibus urbe, extrema omnia nō metueret. Eteonicus in promontorium proximū, Anaxibius ad mare cōfugit, ac piscatorio nauigio circumuectus in arcem ascendit, atque inde ex Chalcedone auxiliarios accersit: neque enim quod erat in arce præsidium, Græcorum impetum sustinere posse uidebatur. At milites cum Xenophontem uidissent, ad eum frequentes accurrunt, ac Nunc, inquiunt, tibi Xenophon uirtutis declarandæ

† *uel ungulam, sic fortasse rectius.*

tempus datum est. Vrbem habes, habes classem, habes pecuniam: nunc si uelis, & nos tu subleuare, & te nos magnum & gloriosum reddere poßimus. Ad hæc ille: Præclarè, inquit, dicitis, neque malle quicquam debeo: sed si id ut faciam cupitis, redite quamprimum cum armis in suos uestrûm quisq; ordines. Hoc eo consilio dixit, ut concitatam multitudinem à tumultu ad officium reuocaret. Ac dimisit quidem qui milites monerent, ut in ordines redirent: atque illi statim per se suum quisq; locum occuparunt. Grauis armatura in quinquagenos dispertita est: peltati utrunque cornu statim tenuerunt. Vrbis regio in qua constiterũt, cui Thracius campus nomẽ est, ad aciem instruendam omnium maximè idonea, ut quæ plana & domibus uacua. Tumultu iam compresso, Xenophon multitudine ad concionem uocata, in hunc modum loquutus est: Quòd irascimini milites, ac planè quòd decepti fueritis, acerbum & iniquũ ducitis, nihil sanè miror. At si iracundiæ obsequentes, & ex Lacedæmonijs eos qui nunc adsunt, ab illis delusi ulciscamur, & ciuitatem nulli affinem culpæ diripiamus, quæ consequutura sunt, certè prouidere debetis. Primùm enim effugere nullo pacto possumus, quin à Lacedæmonijs & eorũ socijs hostes publicè iudicemur. Qua uerò conditione bellum cum illis gesturi simus, nõ erit difficile existimare, si nostrum hunc statum cum superioribus temporibus contulerimus. Maiores nostri, ut de Atheniensibus loquar, bellum cõtra Lacedæmonios susceperunt, cum triremes partim iam deductas, partim in armamentarijs haberent, haud minus quàm quadringentas: pecunia uerò & ex ærario abundè suppeditaret, & ex uectigalibus quam aut populares, aut externi pende-

penderent, annua talenta mille caperẽt. Iidem insulis fere omnibus imperarent: urbes quoque in Asia multas, & in Europa cũ alias, tum hoc ipsum, ubi nunc sumus, Byzantium tenerent. Debellati tamen illi sunt, uti planè omnes scitis. Hoc autem tempore quorsum euasuros conatus nostros putatis, quo Lacedæmonij cũ Achæis societate coniuncti sunt? Atheniensium uerò ac omnium, qui socij illis antè fuerant, res propè sunt afflictæ, ac perditæ? Tysaphernes & cæteri, qui maritimæ oræ imperant, nobis hostes sunt, ac omnium maximè superioris Asiæ rex, cui & imperium & uitam simul ereptam uoluimus. Hæc cũ nobis simul omnia aduersentur, quis est tam rerum omnium imperitus, qui nos incolumes hinc euasuros existimet? Ne per deos immortales insaniamus, ne turpißimè nos perditum eamus, ipsis propè parentibus atq; amicis ac necessarijs nostris bellum inferẽtes. Et cogentur illi quidem, unà cum suis eorum quisque ciuitatibus, contra nos arma capere: neque iniuria. Nos enim cum nullam planè ex barbarorum urbibus uiolauerimus, atq; id aliquoties in potestate nostra fuerit, quamprimũ Græcorum urbem attigerimus, eam diripiemus? Ego mehercule antequã hæc fieri uideam, opto infra terram passuum X. millia detrudi. Nunc eo uos in patriam animo esse oportere censeo, ut si poßitis, eos qui urbi huic præsunt, precibus & adhortationibus, ut officio in uos suo fungantur, adducatis. Id si minus poßitis, Græciæ tamen urbibus neutiquam uobis interdictum esse uelitis. Ac nunc ad Anaxibium mittendos censeo, qui doceant, in hanc urbem rediisse nos, nõ ut iniuria quenquam lacesseremus, sed ut ab ea cõmodi aliquid caperemus: id si minus consequuti essemus, ut non

fraude eiecti, sed uoluntate dimissi uideremur. Idem est omnibus probatum. Mittunt igitur Hieronymũ Eleum, Eurylochum Arcadem, Philesium Achæum: qui cum iam abissent, in eodem adhuc loco permanentibus militibus, superuenit Cyratades Thebanus. Is non exilij causa, sed imperij cuiuspiam cupiditate Græciã peragrabat, se omnibus uenditans, qui forte in quauis gente aut oppido, ducis operam expetissent. Accedens itaq; se paratum dixit eos deducere ad Delta Thraciæ regionẽ, è qua multa essent eis, quæ ad usum ualde expeti solent, præstò futura: interea uerò se illis esculenta, ac poculenta omnia exhibiturum. Hæc auscultarunt milites: neq; minus ea quæ pollicebatur Anaxibius. Siquidem legatis responderat, si ut discederent sibi in animum induxissent, fore ut nihil eos pœniteret: se enim eos ciuitatum principibus cõmendaturum, & seipsum quàm posset optimè eorũ cõmodis consulturum. Eo sermone adducti milites, Cyrataden exercitui præesse iubent, ac rursus extra muros exeunt: Cyratades se postridie eius diei affuturum cum hostijs, aruspice ac cõmeatibus pollicetur. Vbi illi exierũt, Anaxibius portas claudit, edicitq;, quicunque intra muros deprehensus esset, eum emptori se addicturum. Postero die Cyratades præstò fuit cũ hostijs & aruspice. Cum eo unà uiri XX. farinam, totidem uinum, tres oleum, alliorum unus quàm poterat maximam sarcinam, item alter ceparum, cõportantes. Quæ cum in castris deposita essent, mox omnia diuisurus, sacra primũ facere instituit. Hic Xenophon accersit ad se Cleandrum, ac rogat ut per eum sibi liceat oppidum intrare, atq; inde enauigare. Cleander cum celerrimè redisset, Vix, inquit, impetratum est: Anaxibius enim

absur=

absurdum sibi dicit uideri, esse milites ad muros, Xenophontem uerò intus, præsertim uerò exulceratis seditione Byzantiorum animis. Introire tamen iubet, si in animo habeat unà secum enauigare. Xenophon itaque milites complexus cum Cleandro introijt. Cyratades postero die cum sacrum fecisset, nō litauit, neque quos attulerat commeatus inter milites partitus est. Postero uerò die cū iam ad aram hostiæ adductæ essent, & cum corona astitisset immolaturus Cyratades, in medium progreßi Timasion Dardanensis, Neon Asinæus, Cleanor Orchomenius, negant se Cyrataden immolare passuros, nisi prius cōmeatus militibus diuisisset. Ille cum ut æquabiliter omnia diuiderentur imperasset, facilè intellectum est, multū abesse ut milites uel in unum tantum diem, ex ijs quæ attulisset Cyratades, cōmeatus haberent: quo factum est, ut cū suis ille hostijs deposito imperio discederet. Permansere in castris Neon Asinæus, Phryniscus Achæus, & Timasion Dardanensis. Hi cum exercitu profecti, in proximis Byzantio uicis castra locarunt. Ibi inter duces dißideri cœptum. Cleanor & Phryniscus ad Seuthen transeundum putabant: fuerant enim ab eo muneribus deliniti, cum eorum alteri equum, alteri mulierem donasset. Neon ut in Chersonesum cōtenderent, hortabatur. Existimabat enim si in Lacedæmoniorū fines peruenisset, facilè se uniuersi exercitus imperium obtenturum. At Timasion operā dabat, ut omnes in Asiam traijcerent, quòd se ita in patriam restitutum iri putabat: neq; id milites nolebant. In hac deliberandi mora, milites partim armis diuenditis, per proximos uicos, quàm potuerunt celerrimè enauigarūt: partim uerò per eosdem uicos diuisis, in urbes ciuibus per-

misti introierūt. Anaxibius cum dilabi exercitum ac dissolui intelligeret, magnā uoluptatē capiebat. Nam quòd sua id maximè opera accidisset, in eo se gratiam eximiam à Pharnabazo initurum putabat. Huic cum è Byzantio discessisset, Cyzici Aristarchus, cui erat Byzantij prætura in Cleandri locum decreta, obuius factus, propédiem Polum nauarchum, ut ei succederet, in Hellespontū uenturum nunciat. Anaxibius Aristarchum hortatur, quotcunq; è reliquijs Cyri copiarum Byzantij offendisset, omnes ut uenderet. Nam tantum abfuerat ut quenquam Cleander uenderet, ut per ædes etiam inuitis dominis distributos, ægros curare uoluerit. At Aristarchus ut primùm Byzantium attigit, nihilo sanè pauciores quàm CCCC. uendidit. Anaxibius cū Parium appulisset, misit qui Pharnabazum docerent, esse Byzantij quæ imperasset omnia confecta. Ille ubi resciuit Byzantij prætorē futurum Aristarchum, Anaxibio claßis imperium abrogatum, hunc sanè nihili pendit, ac quæ de Cyri copijs illi antè imperarat, eadem Aristarcho denunciat. Quod ubi animaduertit Anaxibius, Xenophontem ad se accersit, ac eum iubet qua poßit arte, quamq; celerrimè ad exercitum uenire: milites aut retinere, aut iam dißipatos, quàm poßit plurimos ad officium reuocare, cumq; ijs Perinthum contendere, atque inde in Asiam quamocyßimè traijcere: ei & triginta remorum nauem, & epistolam dat, simulq; certū hominē mittit, qui à se Perinthios roget, ut Xenophonti equos, quibus ad exercitum uehatur, præbeant. Xenophon celeriter classe transuectus, cum in castra peruenisset, magna cū lætitia est à militibus exceptus, & eum magno sanè studio sequuti omnes sunt, eo duce è Thracia in

Asiam

Asiam traiecturi. Seuthes cum Xenophontem rediſſe ad exercitum audiſſet, ſtatim maritimo itinere Medoſaden miſit, qui rogaret ut cũ exercitu ad ſe ueniret. Is cum omnia eſſet pollicitus, quibus hominẽ quamfacilimè adduci poſſe putaret, Xenophon reſpondit, id ſibi nullo pacto licere. Cũ ille igitur abiſſet, milites Perinthũ profecti ſunt: quô cũ perueniſſent, Neon cum DCCC. militibus, quos à reliquo exercitu auellerat, ſeorſum caſtra habuit: reliquæ omnes copiæ ſimul, atque eodem in loco, ad Perinthiorum muros conſtiterunt. Ibi cum Xenophon naues cogeret, quibus in Aſiam quamcelerrimè milites transportarẽtur, ſuperuenit Ariſtarchus cum triremibus duabus. Is Pharnabazi ſtudio adductus, edicit naucleris, ne Græcos in naues recipiant: ac deinde in caſtra ueniens militibus, ne in Aſiam traijciant. Atqui, inquit Xenophon, ſic iuſsit Anaxibius, & una hac de cauſa me huc remiſit. Anaxibius, inquit ille, nauarchus non eſt: ego uerò prætor hoc oppidũ obtineo: quòd ſi quem ueſtrûm hinc abeuntem deprehendero, in mare deijciam. Hæc cũ dixiſset, in oppidum introijt. Ac poſtero die prætores ac centuriones ad ſe accerſit: qui cum ad muros iam acceſsiſſent, Xenophontem monet quidam ne introẽat: fore enim ut comprehendatur, & aut eo ipſo in loco plectatur, aut Pharnabazo dedatur. Qua re Xenophõ audita, cæteros quidem deducit, ipſe per ſacra ſe deos cõſulturum dicit: atq; à cæteris digreſſus, conſuluit an permitterent, ut exercitum ad Seuthen duceret: ſiquidem uidebat minimè tutum eſſe traijcere, cum is qui uetaret, triremes haberet. Neq; uerò ſi in Cherſoneſum ueniſſet, ſe illic facilimè intercludi poſſe nõ intelligebat, omniumq; rerum penuria exer-

citum laboraturum, qui ut maximè prætoris imperata fa ceret, nihilo tamen magis cõmeatuum compos futurus ui debatur. Dum hæc ille agitaret, redeunt ab Aristarcho prætores, ac renunciant nõ esse se tunc admissos, sed ius sos uesperi redire. Ex quo planè intellectum est insidiose ab illo actum. Xenophon cum exta significassent tutum ipsi & exercitui ad Seuthen iter fore, sumpsit Polycraten Atheniẽsem centurionẽ, atq; item accepit à prætoribus, uno excepto Neone, singulos quibus illi fidem haberent maximam, cumq́; ijs noctu ad Seuthæ castra contendit. Aberant ea LX. ferè stad. Cum propius accessisset, tur res quasdam desertas uidit, atq; ex eo primum suspicatus est Seuthen castra mouisse. Verùm cum fremitum quen dam audisset, & significantium inter se uoces, planè in tellexit non aliam ob causam ignes multò ante castrorum excubias accẽsos, nisi ut qui in statione essent, in tenebris conspici non possent: contraq́; quicunq; accederent, per ignium lumina facilè cernerẽtur. Quod cum animaduer tisset, interpretem præmisit, quem secum fortè habebat, qui iuberet uigiles Seuthæ renunciare, adesse Xenophon tem, uelleq́; eum cum Seuthe congredi. Tunc quæsierunt illi, nunquid Atheniensis esset is Xenophon, atq; è Græ corum castris uenisset: ubi affirmatũ est, cum exultatione ad Seuthen accurrerunt. Neq; multò pòst adfuerunt pel tati ferè CC. qui hilarè acceptum Xenophontẽ, eiusq́; co mitatum ad regem deduxerunt. Continebat se ille intra ualde munitum propugnaculum. Stabant circunquaque frenati equi. Nam propter metum interdiu equos pasce re, noctu ad custodias paratos esse uolebat. Aiebant enim Teren unum de huius maioribus, in illis ipsis aliquando

finibus

finibus cum magnas copias haberet, ab iisdẽ hostibus magna clade affectum, castris etiam exutum. Erant autem hi hostes Thyni, gens quæ una omnium ad nocturnas excursiones & pugnas aptissima ferebatur. Cum ad fores iam Græci astitissent, iubet Seuthes Xenophontem cum duobus quibus malit comitibus ingredi. Cũ intromissi essent, post primos complexus & salutationes, Thracio more Græcis in corneis poculis uinum propinatum est. Aderat Medosades, qui Seuthæ in legationibus cum primis operã nauabat. Hic priore loco ita dicere orsus est Xenophon: Ad me Seuthe huncce Medosaden Chalcedona misisti, qui me tuo nomine rogaret, ut cum ipso unà operam darem, ut ad te Græcorũ copiæ ex Asia traiicerent: quod si fecissem, gratiam te relaturum. Idem affirmabat Medosades. Rogauit Medosaden, an ita se res haberet: maximè, respondit ille. Rursus Xenophon: Cum iam traiecissem è Pario, rediit in castra Medosades, ac pollicitus est, si Græcos ad te adduxissem, me nõ amici tantum, uerumetiam fratris loco habiturum, ac iis, quæ mari proxima possideres, oppidis concessurum. Quæsiuit denuò an ita secum egisset: egisse, Medosades respondit. Agè nunc, inquit, huic expone quid tibi cum Chalcedone essemus, ad ea responderim. Respondisti, inquit ille, exercitũ Byzantium uenturum: huius rei causa, neq; tibi, neque alii quicquam pendi opus esse. Vbi Byzantium peruentum esset, te à cæteris discessurum. ac planè quod dixisti, effectum etiam reddidisti. Quidnam, inquit ille, dixi, cum Selymbriam peruenisses? necesse tibi fore Perintho in Asiam traiicere. Nunc igitur, inquit Xenophon, adsum, & mecum unà de prætorib. unus Phryniscus, de cẽturionibus uerò

Polycrates. Sunt foris praeterea à singulis praetoribus singuli, illis cõiunctißimi & fidelißimi, praeterquam à Neone Lacedaemonio. Quòd si firmam & ratam inter nos pactionem esse uis, & illos accersi iube. Ac tu, inquit Polycrates, illis dic meo nomine, ut arma deponãt, & ipse etiã ense deposito cum illis unà ingredere. Tum Seuthes, nemini se dixit, qui modò Atheniensis sit, nõ fidem habere: ac scire se, Athenienses consanguineos esse: amicos uerò illos, & animo in se optimo esse existimare. Cum introissent qui fuerant accersiti, quaesiuit primũ Xenophon de Seuthe, cui usui ipsi Graecorũ esset exercitus futurus. Ad haec ille inquit: Mesades mihi pater fuit, sub cuius imperio Melandeptae fuere, Thyni, & Tranipsae. Is è regno per Odrysorum seditionẽ pulsus, morbo interijt. Ego patre orbatus, apud Medocum qui nunc regnum obtinet, educatus sum. Vbi uerò adoleui, cum ad alienã mihi mensam uiuendum esse indignißimè ferrem, ad eius solium, dũ in curru sederet, acceßi, meq; ad eius genua aduolui, obsecrauiq; ut mihi quàm posset magnum numerũ hominum cõcederet, quò eos à quibus eiecti essemus, iusto bello persequi possem, ne mihi esset perpetuò ad alienã mensam, perinde ac canes solent, respiciendũ. Precibus itaq; ille meis cõmotus, & milites mihi eos, & equos tradidit, quos cum illuxerit, uidebitis: cum his ego uitam traduco, & cum his è paterno agro praedas ago: quòd si uestro auxilio uti licitum fuerit, dis fretus, me imperiũ paternũ recepturũ confido. Qua igitur in re uestra opera mihi usui esse possit intelligitis. Iam uerò, inquit Xenophon, si tecũ societatẽ coierimus, nobis expone quid milites, praetores, ac centuriones abs te accepturi sint, ut hi qui mecum huc

uenerunt,

uenerunt, certi aliquid cæteris renuncient. Tum ille militibus menstruũ stipendiũ Cyzicenos singulos, centurioni binos, quaternos prætoribus pollicitus est: agri, quantum uellent, iumenta, munitũ ad mare oppidũ. Ad hæc Xenophon: Si periclitatus nihil effecero, et à Lacedæmonijs nobis quid fuerit metuẽdũ, erit'ne locus apud te ijs, qui huc se receperint? Imò, inquit, illos fratrũ loco habebo, atq; in currus mei partẽ recipiam, cumq; his quicquid bello partum fuerit, cõmunicabo. Tibi uerò Xenophon filiã collocabo: ac si ulla tibi filia est, eam Thracia lege emã: ubi uerò habites, Bisantem tibi tradam, qui mihi locus est maritimorum omniũ pulcherrimus. Cum hæc audissent Græci, dextras iunxerunt: atq; ita firmato fœdere, ante lucem in castra reuersi, ijs à quibus missi fuerant, rem omnẽ ordine exposuerunt. Prima luce rursus Aristarchus prætores & centuriones accersit. At illi eundum neutiquã esse, ac statim milites in concionẽ conuocandos censuerunt. Cum omnes, præter eos quos Neon ducebat, conuenissent, his eos uerbis Xenophõ allocutus est: Iam nõ licet nobis, milites, quô constitueramus hinc enauigare. Aristarchus enim cũ triremes habeat, nobis obstat, neq; satis tutò naues possumus conscendere: ac idẽ imperat, ut per sacrũ montem in Chersonesum proficiscamur. Quòd si itineris difficultate superata eô peruenerimus, iam neq; uenditũ nos, neq;, uti Byzantij euenit, circumuentũ iri promittit: illic enim stipendia nos accepturos: neq; causæ quicquã fore, quin cõmeatus in promptu nobis sint. Sic ille quidẽ affirmat. Rursus Seuthes cum ad se ueneritis, spondet benigna nobis omnia apud se & prolixa fore. Vos itaq; uel prius quàm hinc discedatis, decernite, uel ad quærendos com-

meatus iam proficiscimini. Mihi quidem, quoniam neq; pecuniam habemus, qua quod opus est mercemur: neq; nobis, quæ uitæ usus postulat, ab his gratis dantur, optimum factu uidetur, ut in uicos reuersi, quæ opus sunt ab ijs sumamus: quos facilè uel cogere, uel adducere possumus, ut ea nos sinant asportare, quæ nostrûm quisque ad usum suum expetit: atque id arbitrij uestri sit: cui tamen idem uidetur, is manum tollat. Manum cuncti sustulerũt. Agitè igitur, inquit Xenophon, ita uos cõparate, ut cum datum fuerit signũ, statim ducem sequamini. Xenophon dux fuit, eum secuti omnes sunt, neque aut Neon, aut alij qui ab Aristarcho summißi fuerant, à proposito alios deducere potuerunt. Cum iam stad. circiter L. progreßi essent, Seuthes obuius factus est: quem cum Xenophon uidisset, procedere intra cohortes Græcorum iußit, ut quæ ille diceret pro Græcorum utilitate, audirent quampluri mi. Quod cum ille fecisset, tum Xenophon: Iter, inquit, habemus in ea loca, unde milites cibaria capere poßint: ibi cum à te & à Lacedæmonijs propositas conditiones audierimus, id sequemur quod ex usu maximè fore uidebitur. Quòd si nobis tu ad cõmeatus cõparandos dux extiteris, planè hospitaliter nos acceptos existimabimus. Ad hæc Seuthes: Possum, inquit, indicare uobis uicos multos, hominum numero & rerum omnium copia abundantes, à nobis eatenus distantes, ut hinc manè digreßi, sine ullo negocio illic cœnare poßimus. Eô duc igitur nos, inquit Xenophon. Quod cum ille fecisset, uesperi quô ille dixerat peruentum est: cumq; in unum milites conuenissent, in hunc modum Seuthes loquutus est: Ego uestra opera Græci, in bellicis rebus indigeo: quam mihi si præstiteritis,

ritis, singulis Cizycenũ unum militibus dabo menstruum stipendiũ, ac centurionibus & prætoribus quod iam illis à me præfinitum est. Ad hæc unicuiq; pro merito & dignitate honorem habebo. Cibaria quidem uobis ex agro, uti nunc, suppeditabunt. Quæ capietis reliqua, ea ut penes me sint, æquum esse statuo, quò ex ijs uobis stipendia pendam. Ac cedentes sanè & fugientes, satis idonei erimus, qui persequamur atq; inuestigemus: sin erunt qui resistant, eos uestro auxilio fretus, ut in potestatẽ meam redigam, operam dabo. Tunc Xenophon: Quàm longe, inquit, à mari, ut hic te exercitus sequatur, postulas? Nihilo, respondit ille, longius, quàm septem dierum itinere, atq; haud scio an multò minus. Fecit tunc potestatem omnibus qui uellent, dicendi. Dixerunt itaq; multi, quantiuis æstimanda quæ Seuthes dixisset. Hyemẽ iam esse, neq; idoneam ad nauigandum tempestatẽ. Hybernare in amicorum finibus minimè expedire, ubi nõ nisi de rebus emptis exercitus ali posset. In hostili uerò agro statiua habere, ac sibi cõmeatus comparare, in magna rerum copia, multò fore tutius unà cum Seuthe, quàm si ab eo discesserint. Quòd si stipendium etiam ab eo accipiant, præclarè omnino secum actum existimandum esse. His auditis, si quis, inquit Xenophon, est, qui his uelit contradicere, dicat iam is licet: sin his omnes assentimini, sciscite. contradixit nemo. Scitum igitur factum est. Tunc Seuthes sibi illos dixit in bellicis expeditionibus socios fore. Post hæc alij quidem in ordines descripti, castra posuerunt: centuriones & prætores ad cœnam uocauit Seuthes, cum non longè ab uno de proximis uicis abesset. Interea dum ad fores omnes astarent, ut cœnatum intromitterentur, adfuit

Heraclides quidam Maronites: is ad eos, quos aliquid habere existimabat, quod Seuthæ dare possent, accedebat, ac primùm quidem ad Parianos, qui ea de causa uenerāt, ut cum Medoco Odrysorū rege de pace agerent, ac cū ei tum uxori eius dona attulerāt: Quid, inquit, Medoco ista potius dabitis, qui à mari duodecim dierum itinere abest? cur nō potius Seuthæ, qui hoc iam sibi adiūcto exercitu, maritimæ oræ quamfacilimè imperium obtinebit, ac uobis uel prodesse, uel obesse tam finitimis, plurimū poterit? Quin uos huic quæcūq; affertis, si rebus uestris bene consultū uolueritis, non ei dabitis, qui longißimè à uobis abest. Et sanè, ut ita facerēt, persuasit. Ad Timasionē deinde Dardanensem cum accesisset, quem audierat & pocula, & barbaricos tapetas habere: Ita, inquit, more maiorum traditum est, ut qui à rege inuitātur, pro copijs suis ei dona dent: hic certè si imperiū suum auxerit, facilè aut domū te reducere, aut si hic manere malueris, te locupletare poßit. Hæc separatim cū singulis agebat. Ad Xenophontē etiam cum uenisset, Ex magna, inquit, tu ciuitate es, & percelebre tuum est apud Seuthen nomen: neq; uerò dubito quin & oppidum & agrum, ut antè etiā de maioribus tuis nōnulli, in regione nostra sis accepturus: per igitur æquum est, luculēter Seuthen à te ornari: atq; hæc tibi amicus, ut qui maximè, suadeo: mihi enim persuasum habeo, quò illi maiora dederis, eò te ab illo maiora, ac præclariora accepturū. Hic Xenophon quid ageret dubitabat: è Pario enim soluerat cum unico puero, neq; plus pecuniæ habebat, quàm pro uiatico esset. Cum iam essent omnes ingreßi ad cœnam, è Thracibus qui tunc aderant, nobilißimus quisq;, prætores deinde ac cēturiones Græcorum

corum, & à quacunq; ciuitate missæ legationes, in orbem accubuere. Sunt omnibus tripodes appositi, non paucio- res quàm XX. *carnibus refertißimi: & cũ carnibus con fixi panes fermentati, prægrandes.* Hospitibus *autẽ præ cæteris, mensæ patrio ritu apponebãtur. Seuthes primus omnium appositos sibi panes in frusta discîdit, atq; eos quibus uisum est proiecit: eodẽ modo & carnes à se dun taxat prægustatas.* Atq; *itidem cæteri, quibus mensæ ap- positæ fuerant, fecere.* Erat *in eo cõuiuio* Arcas *quidam,* Aristus *nomine, edacitate maximè insignis: is ritum illum dißipandi, ac distrahendi cibaria, nihil ad se pertinere ar bitratus, ingẽti pane correpto, carneq́; multa genibus im posita, epulabatur.* Cumq́; *uini cornua, quæ circunfere- bantur, omnes à pincerna accepissent, ac iam* Xenophon *epulari desisset,* Aristus, *illi, inquit,* propinato : *cessat e- nim iam, ego uerò neutiquam.* Eam *uocem cum audisset* Seuthes, *de ministro quæsiuit, quid ille diceret: id cum in- dicasset, græcè enim aliquid sciebat, risus est ab omnibus cõsecutus. Cum omnes iam potu exhilarati essent, introijt* Thrax *quidam album equum ducens, sumptoq́; uini ple- no cornu, tibi, inquit,* propino Seuthe, *atq; hunc equum dono do, super quo & quencũq; uolueris facile assequê- re, ac si retrocedere contigerit, à tergo relictum hostem non metues.* Alius *puerum, eodẽ modo propinans, dedit: uestimẽta alius, ad uxoris usum.* Timasion *argenteã phia lam, & tapetium, non minoris precij minarum* X. *Surre xit hic* Gnesippus Atheniensis, *ac,* Prisca, *inquit, lege, qui habent, regi dona dant: qui nõ habent, eos quod dent, à rege æquum est accipere.* Hæc *ille.* At Xenophon *quid agendum sibi esset, uehementer dubitabat. Sedebat ille*

quidem in proxima regi, atqueadeo honoratißima sella. Et Heraclides pincernam ut cornu sibi præberet monuerat. At ille cum antè accumberet, poculo sumpto alacriter surrexit: Et tibi ego, inquit, Seuthe, meipsum, & socios hosce meos in fidem tuam trado atq; dedo, & eorum neminem inuitum: nemo est enim qui non æque atq; ego à te gratiã studeat inire, tibiq́; amicus esse cupiat: ac nunc adsunt, ut gratis tua causa & labores suscipiant, & pericula adeant: quorum auxilio, dis fauentibus, & patrium regnum recipies, & alienos etiam agros imperio tuo adijcies, multos præterea equos, uiros, fœminas in potestatem rediges: è quorũ finibus nihil erit necesse prædas agere: ipsi enim tibi ultro dona afferent. Tunc Seuthes ex prouocatione bibit, & de more cornu in eum qui proximus erat, effudit. Post hæc Cerasuntij ingreßi sunt, qui tibijs, tubisq́; è bubulis oßibus, in numerum, ut qui magade canunt, signum dedere. Ad eum cantũ primus omniũ Seuthes excitatus, bellicum quiddam uociferatus est, ac peragiliter uitantis iaculum gestum egit. Adfuerũt etiam sanniones. Sole uero iam cadente, surrexerunt Græci, ac Seuthen monuerunt ut excubias disponeret, ac tesseram daret: rogarunt etiam ut ediceret, ne quis è Thracibus noctu in Græcorum castra intraret: quòd sanè de fide Seuthæ nihil se dubitare dicerent, quanta uero Thracibus habenda esset, nondũ se scire. Cum Græcis unà surrexit Seuthes, nulla ebrietatis signa præ se ferens: atq; exiens, prætoribus ad se uocatis, Nondum, inquit, hostes de nostra societate quicquã resciuerunt: quòd si eos adorti fuerimus, antequam aut sibi caueant, aut auxilia contra nos comparent, facilè & prædam multam agere, & homines quamplurimos

plurimos capere poßimus. Id est prætoribus uehementer probatum, ac se ut duceret, rogarunt. Vos igitur, inquit ille, parati ad rem gerendam, me expectabitis: ego cum tempus idoneum uisum fuerit, ad uos ueniam: ac cum cetratos assumpsero, dis fretus, uobis me ducem præbebo. Tunc Xenophon: Atenim, inquit, consideres uelim, nunquid si de nocte nobis iter faciendum sit, præstet græco more agmen instruere: nam si de die eundum, ex locorū duntaxat ratione, aut grauem armaturā, aut peltatos, aut equitatum præire oportet: de nocte uerò cum iter suscipitur, græco ritu impeditißima quæq; exercitus pars agmen ducit: sic enim minimè agmen diuiditur, neq; facilè, qui fugam cogitent, alios latêre possunt: & profectò sæpe accidere consueuit, ut dißipati per errorem in suos inuadant, ac magnæ utrinque offensiones fiant. Rectè, inquit Seuthes, dicis, ac uestro isti instituto parendū censeo. Vobis itaq; duces homines natu maximos, & eosdem locorū peritißimos dabo: ego postremus cū equitatu consequar, ac cum opus fuerit, quamcelerrimè ad principia præstò ero. Tesseram Athenienses cognationis ius dedere: atque his ita constitutis, quietè corpora curarūt. De media uerò nocte præstò fuit Seuthes, secumq; loricatos equites adduxit, & cetratos suis armis instructos & ornatos: ubi æditi duces sunt: grauis armatura agminis primam partem, secundam cetrati tenuerunt: equitibus tergi custodia mandata est. Vbi uerò illuxit, Seuthes in frontem agminis promouit, ac Græcorū institutū magnopere collaudauit: Quoties enim, inquit, ego nocturnis itineribus in paruo agmine, cū equitatu, à pedestribus copijs aberraui? Nunc uerò ita, uti maximè opus est, uniuersi prima luce eodem

in loco consistimus: sed enim quantisper ad uos omnia speculatus redeo, hic requiescite. Ac statim uiam montanam ingressus, cum niuem multam offendisset, ad hominũ maximè uestigia attẽdit, auersá ne illa essent, ad aduersa. Vbi uiam uidit minimè tritam, ad suos reuersus, Rectè, inquit, modò di faueant, omnia: homines, mihi credite, opprimemus. Sed procedam cum equitatu, ut si quem fortè in uia uidero, eum antè cõprehendendum curem, quàm hostibus quicquam significet: uos consequimini: ac si fueritis à tergo relicti, uiam uobis equorum uestigia monstrabũt. certè his montibus superatis, in uicos perueniemus multos & opulentos. Hora ferè sexta iam erat, cum ipsa montiũ iuga tenebat: unde cũ uicos despiceret, incitato equo ad grauem armaturã uenit: ac immittam, inquit, equitem in campos, peltatos in uicos: uos uelim quãcelerrimè consequi, ut si qui restiterint, opem feratis. Hæc cum Xenophon audisset, ex equo statim desiluit. Ad quem Seuthes: Quid tu, inquit, descendis? quòd scilicet accelerandũ est, respondit ille. Neq; omnino tu mea unius opera indiges. Grauis uerò armatura multò maiorem celeritatem suscipiet, cum me etiam ipsum pedestrem agmen ducentẽ uiderit. Cum eo profectus etiã Timasion, cum Græcis equitibus circiter LX. Xenophon ijs, qui annorũ L. minores essent, imperauit, ut à centurionibus digreßi, expediti in primum agmen transirent: ac cum his ipse raptim aduolauit. Cleanor Græcos ducebat. Vbi in uicos peruentum est, recurrẽs cum L. haud amplius equitibus Seuthes: Ita, inquit, est, uti antè dixisti Xenophon: equites longè iam à nobis abierũt, ac soli huc illuc excurrunt: illud uerò metuo, ne hostes globo facto eos inuadant. Oportet itaq; ue-

strûm partem aliquam, circa hos uicos in præsidijs esse: sunt enim hominibus refertißimi. Atenim ego, inquit Xenophon, cum meis iuga occupabo: tu uerò Cleanora iube per campos phalangem in uicos extendere. Cum id ita factum esset, capti sunt homines non pauciores quàm M. boues bis mille, ouium propè X. millia: ac tunc quidẽ ibi pernoctarunt. Postero uerò die Seuthes cum uicos totos exuri iußisset, atq; ita ut nulla domus reliqua fieret, cæteri, nisi paruissent, quid metuendum sibi esset intelligerẽt, pedem retulit, ac prædam Heraclidæ tradidit, ut eam Perinthi uenundandã curaret, quò ex ea pecunia, quæ inde coacta esset, stipendiũ militi dissolueretur. Ipse cum Græcis in Thynorũ campis castra posuit. Ex hostibus qui euadere potuerant, in montes confugerant. Erat in illis locis niuis magna uis, ac frigus adeò uehemens, ut aqua cœnantibus apposita, quin & in dolijs uinũ cõgelasceret, multis etiam Græcorũ, nares & auriculæ solo tactu præ rigore auellerentur. Ac tunc planè nostris est intellectum, quanam de causa Thraces uulpium pellibus capita, ad imas usq; aures uelarent. Sed ijdem non solùm pectora, sed femora etiam tunicis muniunt: atque in equis sedentes, talaribus lacernis, nõ chlamydibus utuntur. Seuthes quibusdam è captiuorum numero in montes dimißis, iußit illis, qui illuc confugerant, renunciare, nisi in pristinas sedes quamprimum redissent, ac se in eius potestatẽ dedissent, se uicos eorum inflammaturũ, corruptoq; omni frumento, fame eos necaturum. Fecit hic nuncius ut mulieres tantum, puerique, ac seniores descenderent: iuniores uerò in uicis, qui sub monte erant, castra locarunt. Quod cũ Seuthes resciisset, Xenophontẽ iußit cum ualentißima grauis

armaturæ parte se sequi. Nocte è castris egressi, cũ prima luce in uicos uenerunt. Ex illis uerò quamplurimi diffugerant in proximos montes: quicunq; deprehẽsi sunt, eos omnes iaculis Seuthes confixit. Erat in Græcorum exercitu Episthenes quidã Olynthius, puerorum cum primis amator: is eximia pulchritudine puerum, tunc primũ pubescentem, pelta armatum conspicatus, cum propè iam esset ut occideretur, Xenophontem obsecrauit, ut puero tam pulchro auxilio esset. Et ille quidem deprecatione suscepta, primùm Seuthen docuit, Episthenen ijs moribus hominem esse, ut non aliam ob causam aliquando centuriam unam conscripserit, nisi ut eorum qui forma præstarent, delectum haberet, ac uirtutis unà cum illis documẽta daret. Tunc Seuthes ad eum cõuersus: Quid tu, inquit, Episthene, inducas'ne tibi in animũ, ut pro isto moriare? Tunc ille iugulum ostentans, Feri me, inquit, si ita puer iubet, atq; id est gratum ei futurũ. Puerum deinde rogauit, nunquid hunc uellet pro se cædi? at ille negans, pro se ac pro illo simul deprecabatur. Hic Episthenes cum puerũ dono accepisset, Iam paratus, inquit, sum, si ita res ferat, pro hoc certare, neq; hunc ego unquam dimittam. Subridens Seuthes, tu, inquit, uideris. Statuit autem castra eo ipso in loco ponere, ne, qui se in montes recepissent, ex illis uicis ali possent: ac ipse quidẽ plano loco tabernacula sua constituit: Xenophon cum lectißimo quoq; in supremo ad imi montis uico, alij uerò Græci in montanis (sic enim appellantur) Thracijs, non longè à cæteris. Quibus in locis cum dies paucos cõmorati essent, ex montibus ad Seuthen legati uenerunt, tanquã de conditionibus & obsidibus acturi. Atq; eodem tempore Seuthen Xenophon

monuit,

monuit, non esse satis bono loco castra locata, quòd ea facile possent tam propinqui hostes inuadere: ac certè fuisse potius munita loca, quàm angusta deligenda, in quibus non longè à summo periculo abessent. Iubet Seuthes *eum bono animo esse, ac simul obsides ostendit.* Nonnulli *etiam ex ijs, qui è montibus descenderant,* Xenophontē *ipsum rogare cœperunt, sibi ut cōditiones conficeret.* At *ille ita se facturum spopondit, in suamq; eos fidem recepit, nihil omnino affirmans incōmodi passuros, si Seuthæ se dedissent.* Verùm *illi ut specularentur uenerant: nocte enim ea quæ diē, quo hæc acta sunt, consecuta est,* Thyni *impetu facto nostros adorti sunt.* Duces erant domorum *singularū domini, quòd alij in uicis, domus per tenebras agnoscere non potuissent.* Domus *ipsæ firmißimis erant uallis ad pecoris custodiam circunseptæ.* Ad earum tunc *fores cum uentum esset, alij mißilia intrò iaciebant: alij lora quædam, ac tanquam scuticas uibrabant, quibus ad præcidendas hastarum cuspides utebantur.* Erant *qui faces immiterent: ac* Xenophontem *quidem, eum nominatim appellantes, aut si exisset ad necem exposcebant, aut se illum intus crematuros minabantur: ac iam ad culmen ignis euaserat, & qui sub tecto erant, cum* Xenophonte *loricas & galeas ceperant, cum* Silanus Macestius, *adolescens annos natus decem & octo, tuba signū dedit: quo audito, repētè ex omnibus tugurijs districtos enses tenentes* Græci *eruperunt:* Thraces *uerò, qui ipsis mos est, in fugam se dederunt, peltis in tergum reiectis: & ex illis nō pauci, qui uallum ascenderant, peltarum loris implicati, de ualli sudibus pependerunt: alij, cum in tanta trepidatione exitum non reperirent, occisi sunt.* Græci *fugientes*

ultra uicum insecuti sunt: contra quos Thynorum quidā conuersi, in tenebris, nonnullos qui ad ardentis domus cuiusdam incendium, luminis causa, accurrerant, mißilibus uulnerarunt, & inter eos Hieronymum, Enodian, & Locrensem Theagenem, *centuriones: uerùm nemo perijt.* Multorum arma igni cōsumpta. Et Seuthes quidem cum equitibus tantum septem auxiliū laturus uenit, ac secum tubicinē Thracium adduxit. Vbi in cōspectu fuit, statim cornua cecinerunt: quæ res hostibus magnum terrorem iniecit. At ille Græcos cōplexus, se timuisse dixit, ne multi cæsi essent. Hic Xenophon rogat ut obsides sibi tradat: ac se pollicetur cum illo ad montem oppugnandum profecturum: sin minus, dimitti se postulat. Postero die Seuthes obsides tradidit, grandiores natu homines, quos omnibus montis incolis aiebant dignitate præstare: ac ipse etiam est cum copijs suis profectus. Habebat iam Seuthes exercitum triplo maiorem. Ex Odrysis enim multi fama rerum à Seuthe gestarum cōmoti, ut eius essent expeditionum participes, descenderant. At Thyni cum grauem armaturam tantam, tamq; multos peltatos & equites uidissent, supplices pacem petere, & se imperata facturos polliceri, ac ut à se pignora fidei acciperēt, rogare. Quare Seuthes accersit Xenophontem, atq; ei exponit quæ illi attulissent: seq; negat ullo pacto pacem petentibus daturum, si statuisse ipsum intelligat, impetū, quem illi paulò antè fecerant, ulcisci. Atqui, inquit Xenophon, mihi hercule satis magnas pœnas dederint, si qui liberi antè fuerunt, in seruitutē redigantur: censere tamen se, ab illis obsides accipiendos: atq; eos in primis, qui ad faciendam iniuriam instructiores, ac paratiores esse uiderentur: seniores

niores uerò domi relinquendos. Horum illi nihil recusa-runt. Hinc ad Thracas, qui Delta incolunt, quæ regio supra Byzantiũ est, transeunt. Iam locus hic ad Medosadæ imperium nihil attinebat: nam ueteris cuiusdam Terei Odrysorum regis ditione continebatur. Hic Heraclides cum pecunia de manubijs adfuit: & Seuthes cũ iuga tria iumentorum, quòd plura non habebat, boum uerò sanè multa produxisset, ut à se dono ea acciperet, Xenophontem rogat: alia uero quæcunq;, ut prætoribus & centurionibus diuidat. Hæc Seuthæ offerenti, respondet Xenophon: satis sibi fore, si alio tẽpore accipiat: in præsentia, inquit, ista prætoribus & centurionibus, qui me huc secuti sunt, donato. Accepit itaq; Timasion Dardanensis iugum unum, unum Cleanor Orchomenius, unum Phryniscus Achæus: boum uero iuga inter centuriones partitus est. Cumq; iam mensis exisset, XX. duntaxat dierum stipendium pendit. Heraclides se de præda nihilo maiorem pecuniam coëgisse affirmarat. Quare Xenophon grauiter commotus, Heraclide, inquit, nõ uideris mihi satis diligenter, quæ ad Seuthæ utilitates pertinent, curare: attulisses enim tu quidem stipendium integrum, ac si aliter nõ potuisses, uel fœnori accepta pecunia, aut ipsis uestimentis diuenditis. Hæc oratio uehementer Heraclidæ animũ offendit, cum non parũ metueret, ne ex eo amicitiæ loco, quem apud Seuthen obtinebat, deturbaretur. Exinde itaque quàm potuit maximè Xenophontẽ cœpit apud Seuthen insimulare. Milites cũ Xenophonte expostulabant, quòd stipendio fraudarentur. Seuthes ægrè ferebat se toties ab eo appellari. Neque enim desinebat Xenophon ei uerba illa exprobrare: Cum ad mare uenero (id enim erat

ille pollicitus) Bisantem dabo, Ganon, & nouos muros. Iam uerò nihil meminisse uidebatur. Nam & illud Heraclides, quò Xenophontē in suspicionem & inuidiam adduceret, dictitabat, non esse satis tutum in potestatem hominis exercitum habentis, munita loca tradere. Quæ res effecit, ut Xenophon deliberandum sibi putaret, an persisteret in ea societate. Heraclides interea prætores alios ad Seuthen adducit, ijsq; persuadere conatur, ut profiteantur se in exercitu ductando, nihilo quàm Xenophontē imperitiores fore: ac se illis intra dies paucos pollicitus est, mercedem duûm mensium curaturū, manerent modò in officio. Ibi Timasion omnium primus: Ego uerò, inquit, ne si mensium quinq; stipendium capiam, sine Xenophonte, ut in societate hac permaneā, adduci possum. Ac se idem in animo habere Phryniscus & Cleanor affirmarunt. Tunc Seuthes Heracliden obiurgauit, quòd Xenophontem non accersisset. Accersitur itaque unus Xenophon: qui cum Heracliden intelligeret operam dare, ut sibi apud cæteros prætores inuidiam cōflaret, uenit cum prætoribus & centurionibus: quibus cum persuasum esset ne à Seuthe deficerent, castra mouerunt, ac primū ad dexteram, regione relicta eorum Thracum qui Melinophagi (id est, ac si panico uescentes dicas) appellantur, Salmydessum peruenerūt. Ad ea littora è mari, in breuia & quasi æstuaria quædā impactæ naues quamplurimæ, in Pontū uenientes, franguntur: eas Thraces prædantur, diuisis inter se littoribus, columnis per interualla erectis: nam antequam id fieret, de præda inter eos cædes plurimæ fiebant. Ibi lecti multi, & arcæ item multæ repertæ sunt: multæ papyri, & alia multa, quæ in ligneis uasis re-

posita

posita nauiculatores habere consueuerunt. His omnibus direptis abierũt. Iam copias Seuthes Græcorum exercitus maiores habebat: ex Odrysis enim longè plurimi descenderant, qui omnes Seuthæ fidem secuti sunt. Castra supra Selymbriam habebãtur, in campis qui à mari absunt quinquaginta circiter stadia: stipendium omnino nullum pendebatur. Milites Xenophonti succensebant, quòd ab eius familiaritate & consuetudine iam Seuthes refugere uidebatur: nam ad eum quoties ueniret, se ille negocijs distineri causabatur. Interea cũ iam menses duo abijssent, Charminus Laco, & Polynicus à Thimbrone mißi, nunciant decreuisse Lacedæmonios bellũ Tysapherni inferre. Iam cum classe profectum Thimbronem, qui exercitum inuitaret, menstruum stipendium militibus singulis Daricum pollicens, centurionibus duplicatum. Quod ubi Heraclides cognouit, Seuthæ suadet, conducere eum exercitũ tradere Lacedæmonijs. Illi, inquit, eo indigẽt, tibi nihil opus est: & sanè illis non parum gratificabere. Stipendiũ uerò hi abs te nõ exigent: quamprimum enim è nostris finibus decedent. His ille persuasus iubet legatos introduci, ac legatione audita, statim se exercitũ illis tradere respondit, amicumq; se & socium Lacedæmoniorũ futurum. Legatos etiam hospitaliter inuitatos accepit magnificè, neque Xenophontem aut aliorum prætorum quenquam uocauit. Cum autem Lacones quæsissent, qui uir esset Xenophon: respondit ille, non omnino malum esse, sed militum amantiorẽ ferè quàm opus esset, ac sibi propterea minus utilem. Nunquid, illi inquiunt, popularẽ se militibus præbet? Vnus omniũ maximè, respondit Heraclides. At illud uerendum est, dicunt illi, ne hunc nobis exercitum abdu-

cere cupientibus, aduersetur. Verùm, inquit, illis uos in unum congregatis paruum stipendiũ si promiseritis, Xenophonte relicto, uos proculdubio sequentur. Sed quonã possint modo cõgregari? inquiunt illi. Cras, respondit Heraclides, uos ad eos deducã: neq; dubito quin simulac uos uiderint, concursuri sint. Et his quidem sermonibus dies exemptus est. Postero uerò die à Seuthe & Heraclide deducti sunt ad exercitum legati. Cum in unum omnes conuenissent, Græcos legati his uerbis allocuti sunt: Lacedæmonijs uisum est bellum Tysapherni inferre, à quo iniuriam acceperunt: uos nobiscum si societatem coieritis, & cõmunem hostem ulciscemini, & Daricũ uestrûm unusquisq; mensibus singulis capiet, cẽturiones uerò duplum, quadruplum prætores. Hæc milites audierunt sanè quàm libenter. Ac statim ex Arcadibus quidã surrexit, & Xenophontem acerbè cœpit accusare. Aderat Seuthes: ut planius enim cognosceret quorsum res euaderet, propius accesserat, & eo loco cõstiterat, adhibito interprete, è quo facilè omnia posset audire. Sed multa etiam græcè sciebat. Arcas ita locutus est: Nos iampridem ad uos uenissemus Lacedæmonij, nisi Xenophontis oratione inducti huc diuertissemus, ubi & hyemem importunissimam, & asperrimã egimus: & militaria munia obeuntes, neq; diem, neq; noctem unam quieuimus. Ille uerò fructus nostrorum laborum præripit, & eum sanè Seuthes donis explevit, nos nostro stipendio fraudat. Quòd si, idẽ inquit, lapidibus illum obrutum, & pœnas pro eo quòd nos tandiu uexauit, dantem uideam, planè integram mihi uidear mercedem accepisse, neq; erunt, quæ passus sum, ulla ex parte amplius grauia. Surrexit deinde alius, & subinde

alius.

alius. Quorum querelis cōmotus Xenophon, sui purgandi causa ita locutus est: Nimirum nihil est quod homini metuendum non sit, cum eas uos mihi res crimini esse uelitis, in quibus mihi conscius sim, cura studioq; summo, uestris rationibus quamoptimè consultum uoluisse. Diuerti ego uobiscum, cum iam nihil, quàm domum redire mallem: non sanè quòd existimarem, posse me uos magno aliquo beneficio afficere, sed cum urgeri uos rerum omniū penuria uiderem, ut uos qua possem ope subleuarem. Ac cū per nūcios Seuthes hicce me solicitaret, ac mihi quiduis polliceretur, si ut uos ad se ueniretis effecissem, testes uos ipsi esse potestis, non potuisse me adduci. Deduxi igitur uos eum in locum, unde quamfacilimè in Asiam traijcere possetis: quod maximè uobis conducere existimabā, & uos esse in eam partem propensiores cognoscebā. Verùm cum Aristarchus cū triremibus uenisset, ac nos traijcere uetuisset, ad uos ego, sicuti res postulabat, de eo quod faciendum esset retuli. Quo tempore cum Aristarchus, ut in Chersonesum ueniretis imperaret, ac Seuthes ad societatem inuitaret, nónne dixistis omnes ad Seuthen eundum, atq; id uestris etiam sententijs declarastis? Dicite igitur obsecro, inquit, nunquid ego eò uos læserim, quòd uestræ uoluntati obtēperans, uos, quô ipsi maximè uoluistis, duxerim? Postea uero quàm Seuthes, neglecta quam dederat fide, cœpit uos mercede fraudare, si mihi eius factum probatur, iurè uos quidem & accusatis me, & odio habetis: sin contrà ab eo nūc maximè, cui fui coniunctißimus, dißideo, quanam de causa, qui in uestra esse, quàm illius potestate malim, nunc â uobis in inuidiam & crimen rapior? Quòd si illud dicitis, stipendijs uestris

interuersis, me in causa uestra apud Seuthen præuaricatum: illud certè perspicuum est, quòd si quid mihi Seuthes pendisset, non posset utiq; ferre, quòd & eo careret, & insuper aliam uobis pecuniā penderet: pendisset enim ille, ut minore mihi pecunia data, tanto maiorē uobis non daret. Quòd si aliter existimatis, si mercedē uestram nūc à Seuthe exegeritis, facilè aut uos ego redarguam, aut me uos. Quis enim dubitet repetiturū à me Seuthen quæ dederit, si pactus quod fuerim, precio corruptus, ei nō præstitero? Sedenim multum abest, ut uestra ego uos mercede fraudarim: ac per deos omnes deasq; iuro, Seuthen neq; ea mihi dedisse, quæ priuatim promiserat: adest ipse, atque hæc audiens, si mentior, periurij me tacitus condemnat. Ac quod magis miremini, illud etiam adiuro, minus me multò accepisse, q̃ cæteros prætores, ne dicam quàm de centurionibus nonnulli. Quæ uerò me res, ut id facerem adduxit? Existimabam, quò eum magis in aduersis rebus iuuissem, tanto fore mihi in sequundis amiciorē. Sed iam & illum uideo re bene gesta, neq; memori, neq; grato animo esse. Quid igitur, dicat aliquis, non erubescis cum te sentis tam fuisse improuidum, ut ludibrio te habuerit? Ego uerò planè erubescam, si ab hoste me deceptum sentiam. Nam quicunque sub amici nomine alterum fallit, is, meo iudicio, multò est, quàm qui fallitur, turpior. Nam si qua est aduersum amicum cautio, eam uos sedulò adhibuisse satis scio, ne causa ei esset, quamobrē ea uobis non daret quæ promisisset: neq; enim hunc nos aut læsimus quicquam, aut ullo per ignauiam nostram detrimento affecimus, neq; ullum, quod ipse nobis proposuerit, certamen refugimus. Verùm dicatis fortasse, pignora fuisse postulanda,

landa, ne nos posset cum uellet fallere. Ad hæc *ausculta-te: quæ sanè reticuissem, nisi uos aut minus peritos rerum iudices, aut meorum erga uos meritorum immemores co gnouissem.* Recordamini *quo loco res ueſtræ eſſent, cum uos ad* Seuthen *deduxi.* Perinthum *cum intrare uelletis, non patiebatur* Ariſtarchus : *qui occluſis portis, uos ſub diuo, hyeme ſumma, ſtatiua habere cogebat: foro uero eo utebamini, in quo prætenues erãt copiæ, neq; uobis unde emeretis, quæ opus erãt, ualde ſuppeditabat.* Neceſſe *ue-rò erat in* Thracia *permanere: triremes enim excurſioni bus aßiduis, quò minus traijceremus obſtabant.* Quòd *ſi ſtatiua in hoſtili agro habuiſſemus, in quo erat magnus equitum numerus, magnus etiam peltatorũ, cum grauem tantum nos armaturam haberemus, potuiſſemus omnino uniuerſo agmine in uicos inuadere, & inde non ita multũ cõmeatuum quærere.* At *cum neq; equitatum, neq; pelta tos ullos à uobis accepiſſem, neq; perſequi, nec retinere, uel homines, uel pecora potuiſſemus: tam dubijs igitur re bus, ſi uobis gratis* Seuthen *conciliaui, hominem & equi-tum & peltatorum copijs ualde inſtructum, uideor, ue-ſtram fidẽ obteſtor, uobis ego male conſuluiſſe?* Vos *certè dum eius ſocietate uſi eſtis, & frumenta in uicis, quos ef-fuſe fugientes præ metu* Thraces *deſeruerant, reperiſtis, & pecoris ac mancipiorum participes fuiſtis.* Præterea *poſteaquã equeſtres copias habere cœpimus, nulli nobis hoſtes in cõſpectum uenerunt, cum antè nos & equitatu, & peltatorum ſuorum globo acriter urgerent, ſemperq; impedimento eſſent, quò minus parua manu largiores uo bis cõmeatus acquirere poſſetis.* Is *igitur per quem hanc eſtis ſecuritatem cõſecuti, quòd magnam præterea uobis*

mercedem non penderit, quasi uos magna aliqua calamitate affecerit, ad necē deposcitur? Considerate uerò quæ futura fuisset abeundi facultas, nisi hyemem in summa rerum omniū copia egissetis, ac nisi aduentitiū quasi quiddam & superuacaneum à Seuthe accepissetis. Quæ enim hostibus eripueratis, iam prorsus erant consumpta: & interea uestrûm omnino neminē neq; cæsum, neq; bello captum amisistis. Ad hæc, si quid in Asia præclarè geßistis, nónne ea uobis gloria integra atq; incolumis manet? & ad eam nouam hanc in Europa, deuictis contra quos bellastis Thracibus, addidistis? Ego mehercule ita statuo: pro ijs quorum mihi causa irascimini, magnā à uobis dis immortalibus, per quos maximorū bonorum compotes fuistis, gratiam habendam. Atq; hic fuit rerum uestrarū exitus. Nunc, quàm mecum sit præclarè actum, cognoscite. Ego si domum statim redissem, primū laudem sanè magnam, quam mihi tunc omnes impertiebamini, reportassem, ac per uos fuisset gloriæ meæ apud alias Græciæ gentes aditus patefactus: fidem uerò mihi habuissent Lacedæmonij, quando illi me ad uos remiserant: Nunc ad ipsos Lacedæmonios, in summam à uobis inuidiam adductus, proficiscor. Vestra etiam causa cum Seuthe inimicitias suscepi, quem meo uestroq; merito sperarā, aut mihi aliquando, aut liberis meis, si ita usu uenisset, memorem se & gratum præbiturum. Ac ipsi uos, quorum ego causa, tanto quàm ego sum, potentiorum hominum odia subij, quiq; ab ijs, quas saluti uobis fore existimē, actionibus nōdum tamen desistere possum, isto in me animo estis. Sed quid uerbis opus est? prehēdite iam me, si ita uidetur, neque fugientem neq; deprecantem. Atqui si in me uti mi-

namini

namini sæuieritis, hominem certè tolletis, cuius toties uigilantia seruati estis, qui multa uobiscum gessit, multa pericula adijt, cum suam, tum alienā uicem, officio suo functus: quiq; dis fauentibus, ac uestra adiutus uirtute, multa de barbaris trophæa erexit. Eum præterea, qui quantum maximè potuit, semper plurimum contendit, ne cum ulla Græcorum natione uobis bellandum esset. Ac certè, amoto iam metu, quô uobis libet, terra mariue licet proficisci. Vos uerò rebus iam sequundissimis fruentes, cum expedita iam sit, quod iampridem cupistis, nauigandi facultas: ac uestrûm sibi potentissimi quiq; auxilium expetant: stipendium in promptu sit: ultro se uobis Lacedæmonij duces præbeant, qui facilè præstare cæteris uirtute et imperio existimantur: tempus iam, quo me occidatis, idoneum nacti estis. At quàm, perditis & afflictis rebus, aliū erga me animum præ uobis ferebatis, cum me, ô maximè omnium memores, parentem appellabatis? cum meorum erga uos meritorum semper sanctam atq; inuiolatā memoriam fore promittebatis? At neq; sunt rerum imperiti hi, qui nunc ad uos uenerunt: quare nisi me animus fallit, nihilo uos certè meliores de uestro isto in me facto iudicabunt. Hæc Xenophon. Qui cum perorasset, surrexit Lacedæmonius Charminus: Et mihi sanè, inquit, nō iurè milites huic succēsere uidemini: possum enim eum ego quoque meo testimonio subleuare. Nam cū ego & Polynices quæsissemus de Seuthe, quid de Xenophonte sentiret: aliud ille nihil habuit quod accusaret, nisi quòd eum dixit nimis propēso esse in milites animo: ac propterea neque sibi fuisse, neq; nobis fore satis utilem hominis amicitiam. Surrexit deinde Eurylochus Lysiates Arcas: Ac ui-

detur mihi, inquit, Lacedæmonij, nihil nobis antè auspicijs ductuq; uestro gerendum, quàm Seuthes, uelit nolit, quæ nobis debet stipendia penderit: neq; omnino hinc antequam ea receperimus, discedendum. Ad hæc Polycrates Atheniensis Xenophontis causam agens: Video, inquit, milites adesse Heracliden, qui pecunia, quã magnis nostris laboribus partã nobis debebat Seuthes, interuersa, & Seuthen ipsum, & nos ea fraudauit. Nihil igitur fecerimus elegantius, quàm si ipsum comprehenderimus. Neq; enim Thrax est, sed Græcus male de Græcis meretur. Hæc cũ audisset Heraclides, uehementer territus est: & ad Seuthen accedens, Bene, inquit, rebus nostris consultum fuerit, si hinc abeuntes, ex horũ nos potestate sub duxerimus. Vterq; igitur citatis equis, in sua castra redierunt. Mittit inde Seuthes Ebozelmium interpretẽ suum ad Xenophontẽ, ac se illi spondet, & maritima illa loca, & reliqua quæ promiserat, daturum, si apud se cum grauis armaturæ militibus mille permãserit. Addit tanquam arcanum, audisse se de Polynice, illum si in Lacedæmoniorum potestatem uenisset, proculdubio à Thimbrone occisum iri. Ac sanè hospites multi Xenophontẽ per nuncios monuerunt, ut cõcitatam sibi multis criminationibus inuidiã caueret. Ea re cõmotus Xenophon, hostias duas Ioui regi immolat: consulitq;, acquiescendum'ne Seuthæ conditionibus, an uerò cum exercitu discedendum. Discedendum exta nunciarũt. Interius Seuthes castra locauit, Græci uerò in uicis: unde frumento plurimo coacto, ad mare descendere in animo habebant. Hos uicos Medosadæ Seuthes tradiderat. Medosades itaq;, cũ à Græcis absumi omnia uideret, molestißimè id ferebat. Assumpto igitur

igitur ex Odrysis, qui illuc descenderant, homine potentißimo, ac quinquaginta ferè equitibus, ad castra propius accedit, & Xenophontẽ ad se accersit: qui cum centurionibus et honestis aliquot hominibus uenit. Tunc ita Medosades locutus est: Iniuriam uos quidem Græci nobis facitis, qui uicos nostros populamini: uobis itaq; edicimus, ego pro Seuthe: hic qui adest, pro Medoco superioris Thraciæ rege, ut ex his finibus quamprimũ discedatis: quod nisi feceritis, iniurias uestras nullo pacto feremus, quin tanquam hostes uos ulciscemur. Ad hæc ita respondit Xenophon: Tibi quidem, ad ea quæ dicis, est omnino difficilè respondere. Verùm istius adolescentis causa dicã quæ opus est, ut quales uos sitis, quales item nos, facilè cognoscatis. Nos antequã uobis amici essemus, per hos fines quocunq; libitum esset, uel populantes, uel etiã urentes excurrebamus: ac tu quoties legatus ad nos uenisses, intra castra receptus, hostes planè nullos metuebas. Vos uerò in hos agros nunquã ueniebatis: aut si quando uenissetis, ut inter eos, qui multò uiribus præstarent, frænatis equis pernoctabatis. Postea uerò quàm uobis amicitia nobiscum intercedit, & nostra maximè opera agrum hunc tenetis, eijcitis nos ex ea regione, quam nostra uoluntate captam habetis. Vti enim ipse nosti, nos certè hostes eijcere nõ potuissent. Tantum uerò abest ut donis ac beneficijs optimè de uobis meritos prosequaris, ut castris etiam locum capere prohibeas. Neq;, dum ista dicis, aut deos uereris, aut istum ipsum hominem, qui te iam diuitẽ cõspicit, cum antè, ut ipse profitebare, antequam ad amicitiam te nostram applicasses, è latrocinijs tibi uictitandũ esset. Verùm quid hæc mecum agitis? cur nõ potius cum

Lacedæmonijs? quibus abducendũ exercitum, ô uiri omnium præstantißimi tradidistis, re mecũ neutiquam communicata, ne uidelicet eam inuidiã, quam mihi his copijs ad uos adductis concitarã, si nunc illis eas ipse reddidissem, extinguerem. Hæc cum Odrysius ille audisset, egò, inquit, Medosade, infra terram, præ pudore, cum hæc audio, me abdere cupio: & profectò si hæc antè scissem, te huc nullo pacto secutus essem. Verũ iam abeo: satis enim scio me apud Medocum reprehensione carere nõ posse, si me intelligat bene de nobis meritos homines è finibus pellere. Hæc locutus equo citato abijt, & cum eo equites omnes, præter quatuor, aut ad summũ quinq;. At Medosades, ut qui æquo animo ferre non poterat agrum populationibus uastatum, Xenophontem iubet in consiliũ legatos Lacedæmoniorũ uocare. At ille assumptis lectißimis quibusque, ad Charminum & Polynicen uenit: tum, uos, inquit, accersit Medosades, idem quod nobis imperaturus, ut è finibus abeatis: uobis itaq; nũc ea potestas est, ut Græcis debitum à Seuthe stipendiũ auferatis, si ita huic respõderitis, rogare Græcos, ut se adiuuetis in sua, à Seuthe uel uolente, uel inuito, mercede recipienda. Atq; eos quidem polliceri alacriter se, sibi si non defueritis, uobis operam nauaturos. Videri uobis illos æquum poscere: ac uos iam promisisse, non antè discessuros, quàm suum ius milites obtinuerint. Id cum Lacones accepissent, se ita dicturos affirmant, atq; hanc causam quamaccuratißimè acturos: ac statim ad Medosaden, cũ ijs, qui maximè idonei uisi sunt, comitibus uenerunt: & priore loco Charminus, Adsumus, inquit, Medosade, si quid uelis nobiscum agere: nam & nobis, quod tecum agamus, non deest. Ad

hæc Medosades perquàm demißè: Ego, inquit, & Seuthes rogatos uos uolumus, ne qua in re nostrã amicitiam uioletis. Nam cum socios nostros calamitate afficitis, ea certè in nos iniuria redundat. Atenim (Lacones responderunt) si hi, quorum ista maximè opera poßidetis, suam à uobis mercedem acceperint, quamprimũ hinc abibimus. Sin aliter, & ijsdem uenimus auxilium laturi, & in eos acriter animaduersuri, qui hos, iurisiurandi religione neglecta, uiolarunt: quo de numero si uos estis, istinc primũ pœnas expetemus. Adiecit Xenophon: Velitis'ne Medosade, hos ipsos populos, in quorum finibus estis, quos uobis socios esse dicitis, suffragio suo declarare, utrum nos, an uos potius, malint hinc abire? At ille id sibi nõ placere respondit: tantũ Lacones hortatus est, ut ad Seuthen secũ uenirent, & cum eo de mercede agerent: sin ipsi id recusarent, ut Xenophontem secum mitterent, ac se ei auxilio fore promisit. Interea rogauit, uicos ne urerent. Mittitur Xenophon, & cum eo, qui maximè idonei comites uisi sunt. Qui cũ ad Seuthen acceßisset: Adsum, inquit, nõ ut à te quicquam repetam, sed ut doceã, qua poßim ratione, mihi te non iure succensere, quòd militibus, quæ tua summa uoluntate pollicitus es, à te exigam: siquidem tibi semper magis conducere ea reddere duxi, quàm illis recipere. Illud enim satis scio, te illos, secundũ deos, illustrem reddidisse, qui tam ampli regni te compotem fecerint, ac tam magnum hominum numerum potestati tuæ subiecerint, ut nullum iam, aut honestum, aut turpe factum tuũ, obscurum esse poßit. Quare cum ita se res tuæ habeant, tua permagni arbitror referre, nõ uideri te homines tam bene de te meritos, tam inhumaniter dimisisse. Neq; uerò

paruifaciendum est, hominum te VI. millium laudibus celebrari. Nam certè illud est tibi omniũ maximè expetendum, neque irrita, neque uana uideri, quæ dixeris. Video enim leuium & inconstantium hominum orationem, futilem & inanem haberi, ac temerè huc atq; illuc errare, sine põdere ullo, aut honore. Cõtrà uero cũ fidei quempiam rationem habere maximam constiterit, eius orationem, si quid rogarit, multò plus quàm ullam uim ualere: eundem si quenq; ad officium uelit reuocare, minando id facilius, quàm alios puniendo cõsequi posse: ac postremò plus proficere promittẽdo, quàm alios statim dando. Recordare uerò cũ nos tibi socios asciuisti, an præ manu aliquid nobis dederis: certè tu quidem nihil, sed tuam duntaxat fidem secuti sumus: & ea una tot homines cõcitasti, quorum maximè auxilio & opera tibi id imperium partum est: quod multis partibus pluris æstimandum, quàm ea L. talenta, quæ à te nostri repetunt. Quid autẽ? nónne & perfidiæ crimen, & regni nuper parti instabilitatem hac pecunia redimis? Iam uerò quanti, obsecro te, æstimares istarum te rerum potiri posse, quæ in tua nunc potestate sunt? Mihi profectò dubiũ esse non potest, quin ista, quæ tibi effecta reddidimus, multò maiori, quàm quantã nobis debes, pecuniæ fueris prælaturus. Mihi certè & damnum, & dedecus multò maius esse uidetur, parta nõ tueri, quàm quæ in aliorum sint potestate, non uindicare: quanto scilicet grauius est è diuite pauperem fieri, quàm omnino ab initio diuitem non fuisse: quantoq; sit acerbius è regno eijci, quàm non esse regnum unquam consecutũ. Et illud etiam non ignoras, eos qui nunc tibi parent, non amicitia cõciliatos, sed ui parêre coactos: atq; eos si quod recipien

Viri constantis oratio quid ualeat.

recipiendæ libertatis tempus nacti fuerint, neq; ullo fuerint metu retardati, facilè rebellaturos. Vtro igitur modo facilius in officio cōtineri poßint, si milites hosce eo erga te animo esse uideant, ut uel si iubeas maneant, uel cum opus fuerit quamprimum ad te redeant, atque id eos audiant prædicantes, tuo se merito tibi ubiuis locorū præstò futuros: an uerò si spem in perfidia tua positam habuerint, neque aliunde manum ullam tibi auxilio uenturam, neque hos quibus es usus, tibi quicquam fore quàm ipsis amiciores? Neque uerò illi quòd nostris copijs numero inferiores essent, subacti sunt, sed quòd planè duces nullos habuerunt. Quid futurum igitur est, si aut ex ijs, qui iniuria se laceßitos putant, dux illis unus aliquis extiterit? aut, quod fuerit illis optabilius, ex ipsis Lacedæmonijs? quibus cum milites alacriores in bello futuros se polliciti fuerint, si in repetenda sua se adiuuerint mercede, certè cum exercitu indigeant, quicquid oneris impositū fuerit, suscipere sua interesse putabunt. Quòd autem, qui sub imperio tuo sunt Thraces, multò sint alacrius contra te, quàm tecū arma sumpturi, ex eo non est difficile conijcere, quòd te regnum obtinente, seruitus: eiecto, libertas illis parata est. Iam uerò si regioni huic, tanquā tuæ, bene consulendum est, utro tandem modo eam integriorē fore iudicas: si milites hi sua mercede, cuius tibi causa irati sunt, recepta, pacati abeant, an uerò, si & hi agrum populationibus infestum reddant? & maiorem tu, quam his opponas, manum comparare coneris, cui erūt nihilominus cōmeatus curandi? Et pecunia utra tādem ratione maior erogabitur, si quod his debes dissolueris, an uerò si & his uno tempore debeas, & alius tibi sit uel hoc maior exer-

citus alendus? Atenim hæc pecuniæ summa, Heraclidæ, quod ex eius oratione cognoui, per hercle magna uidetur: sed certè decem partibus minor tibi, uel reddenti uel accipienti, uideri debet, quàm ea, quam, cum ad te uenimus, poßidebas. Neque enim numero, quantum quis uel det, uel accipiat, sed hominis ipsius facultate metiendum est. Tu uerò nunc maiores quotannis fructus capis, quàm quanti omnis antè pecunia tua cēseretur. Atq; id ego tibi tanquam integra amicitia nostra suadeo, quò & ipse deorum tam multis beneficijs dignus habeare; & mihi nō sit concitatæ multitudini capitis pœna luenda. Qui est enim in præsentia militū in me animus, neq; ego his copijs inimicum ulcisci, neq; iterum si uelim, tibi opem ferre possem. Atqui & ipsum te, & deos, quos nihil latêre potest, testes cito, nihil me, eo nomine, quòd tibi Græcos conciliarim, abs te accepisse: neque unquam quæ illis deberentur, mihi ut dares postulasse: quando neq; ea repetij, quæ tu mihi ultro promisisti. Illud etiam iureiurando affirmo, nihil me abs te accepturum, nisi & milites suum receperint. Quid enim turpius, quàm meis ipsius rebus ex animi sententia transactis, eorum causam negligere, qui me maximè ornatum & honestatū uoluerunt? At Heraclides nugas esse arbitratur omnia, præterquam argentū quouis modo partum habere. Ego uerò Seuthe nihil homini cuiuis, ac præcipuè ei, qui in alios imperium habeat, ullas opes existimo pulchriores, aut honestiores, quàm uirtus sit, iustitia, animi magnitudo: quæ qui poßideat, cū ei tam multi amici sint, ac tam multi esse cupiant, non potest non diuitijs plurimum abundare: neq; omnino is in sequundis qui gratulētur, in aduersis qui opem ferant, requirit.

Quòd

Quòd si neq; ex ullo facto meo satis perspectũ habes, me tibi ex animo amicum esse, neq; id etiam potes ex oratione mea cognoscere, ueniat tibi quæso in mentem eorum, quæ à militibus ipsis dicta sunt: audisti enim cum dicerent uituperatores mei, dum apud Lacedæmonios me insimularent, te pluris multò à me, quàm Lacedæmonios fieri: meq́; accusarẽt, quòd tuis, quàm suis rationibus bene consultum mallem: ac ijdem accepisse me abs te pecuniam obijcerent. In quam suspicionem unde putas eos uenisse? An quòd me potius hostili, quàm prompto & beneuolo in te animo esse animaduertebãt? Ego mehercule ita existimo, neminem à quoquam, nisi beneuolentiam erga illum præ se ferat, munera accipere. Ac tu quidem, antequam de te quicquam bene mererer, & uultu & uoce me, hospitalibus etiam donis liberalißimè accepisti: promittẽdi uerò nullum finem faciebas: posteaquã uoti compos factus es, ac quantum ope, operaq́; mea fieri potuit, creuisti, nihil quòd militibus nostris contemptui sim, ad te pertinere arbitraris? Atenim confido, ex tempore ipso cõsilio capto, te quod debes dissoluturum. Nam adduci non possum ut credam, te semper bene de te meritorũ hominum querelas pro nihilo habiturum. Te igitur rogatũ uelim, ut cum satis militibus feceris, me etiam apud eos, in quem accepisti, locum restituas. Hæc ubi Seuthes audiuit, male ei precatus est, cuius suasu adductus Græcis iampridem stipendium non pendisset (illum nimirum Heracliden fuisse omnes suspicati sunt) Mihi enim, inquit, nunquam, ut milites sua mercede fraudarẽ, in mentẽ uenire potuisset, ac iam quod debeo dependam. Tunc Xenophon: Si certum est dependere, per me istud agito: neq; me negligas in eum,

quem cùm ad te ueni, tenebam apud milites, gratiæ & honoris locum restituere, cum præsertim eum, dum plurimum tua causa uolo, amiserim. At nihil, respõdit ille, mea causa uolo apud tuos de tua existimatione detractum. Ac si in animum potes inducere ut mecum maneas, cũ mille duntaxat grauis armaturæ peditibus, & regiones tibi maritimas tradã, & quæ pollicitus sum omnia. Ad hæc Xenophon: Non est id, inquit, iam mihi integrum, quin tu nos quamprimũ dimittito. Tunc ille: Atenim certò scio, si manseris, multò id tibi tutius futurum. Quòd mihi, inquit rursus Xenophon, cautum uelis, agnosco humanitatem tuam: sed non est id planè arbitrij mei. Verùm quicquid mihi honoris accesserit, id uelim existimes, ex re usuq; tuo magnopere futurum. Ibi Seuthes, Mihi, inquit, in præsentia argenti in promptu nihil plus est, quàm talentum unum, & illud iam tibi pendam. Boues uero DC. oues ter mille, mancipia centũ & uiginti penes me sunt, hæc omnia auferto: & eos simul, qui te læserunt, à me obsides cape, ac quô libet abi. Subrisit Xenophon: & quid, inquit, si quæ aufero omnia integram mercedẽ conficere non possunt, cui nam talentum dabitur? Nónne satius fuerit, quod ab inimicis mihi imminet, periculum deuitare? audisti enim eorum minas. Ac tunc simul noctẽ eam peregerunt. Postero uerò die quæ promiserat Seuthes tradidit, ac simul qui præ omnia agerent misit. Interea uulgò inter Græcos oratio ea iactari cœpta, non rediturum amplius Xenòphontẽ: sed apud Seuthen ablatis ijs, quæ ille promisisset, mansurũ. Quare ubi uenientem uiderunt, lætati magnopere sunt, ac ei cum gratulatione occurrerũt. Is uerò ubi Charminus & Polynicus in conspectu fuere,

Hæc

Hæc, inquit, opera uestra recepta sunt, quæ nunc uobis trado, uos ea arbitratu uestro diuidite. Illi magistris uēditionis constitutis, omnia uendiderunt: neq; omnino interuersæ pecuniæ suspicione carere potuerunt. At Xenophon ab omni iam se cura abduxerat, neq; ulla de re magis, quàm de reditu cogitare uidebatur: nondum enim ei populi suffragio erat Athenis exilij pœna constituta. Hic ad eum homines è toto exercitu longè honestißimi accesserunt, ac multis cum precibus, ut nō antè discederet contenderūt, quàm copias illas Thimbroni traderet. Cum se igitur ille exorari siuisset, è Thracia classe Lampsacū omnes traiecerunt: ibi Xenophōti obuius fit Euclides Phliasius uates, Cleagoræ illius filius, qui in Lyceo somnia pinxit: ac de reditu gratulatus, quæsiuit quantum auri attulisset: iurauit Xenophon se ne uiaticum quidem habere quantisper domū perueniat, nisi equum & sarcinas uendat: quod ille ut crederet adduci non poterat. Sed cum Lampsaceni hospitalia dona misissent, adhibito Euclide Apollini Xenophon immolauit: inspectis uerò extis, se iam credere dixit Euclides nullam Xenophontē pecuniā habere. Atenim uideo, inquit, etiam in posterum ad pecuniam cogendam semper tibi aliquid impedimēto futurū. Nihil autem æquè tibi, ac teipsum aduersari. Assensus est Xenophon. quid ni, inquit ille, cui aduersarius sit Iupiter placabilis? Quæsiuit rursus, nunquid ei sacrū fecisset aliquando, uti ego, inquit, domi consueram & immolare & uictimam adurere. Negauit Xenophō, se unquam illi deo toto peregrinationis tempore rem diuinam fecisse. Persuasit igitur ille, ut sacrum ei faceret, ac secundiora futura deinde omnia affirmauit. Postero itaq; die Xenophon sub

Ophrynij mœnibus porcos mactat, & patrio ritu adurit. Litatum *quidem est.* Eodem *ipso die adfuere* Biton & Euclides,*pecuniã militibus daturi: & inuitarunt illi quidem* Xenophontem, & *equum,quem* Lampsaci *uenundederat(suspicati numorum egestate coactum illum uendidisse, cum alioquin equo audissent eo plurimũ delectatum) redemptum illi reddiderunt, neq; ullo pacto preciũ recipere uoluerunt.* Hinc *profecti per* Troiam, Ida *superata* Antandrũ *perueniunt: inde per oram* Lydiæ *in* Thebes *campos.* Illinc *prætergreßi* Adramytium, Certoniũ, Atarnum, & Caici *campos,* Pergamum Lydiæ *oppidum intrant.* Xenophon *ab* Hellade Gongyli *matre hospitio acceptus, ex ea cognoscit,* Asidaten *hominem* Persam *in campis cõmorari.* Hunc, *inquit,si noctu,uel cum trecentis tantũ hominibus adoriare, facilè cum uxore & liberis opprimes, ac tota eius pecunia, quam planè luculentã habet,potiere.* Ac *ne ducem desideret, mittit* Daphnagorã *patruelem suum,hominem quem plurimi faciebat.* Xenophon *militibus iam coactis, rem diuinam facit.* Agasias Eleus *uates,læta esse exta nunciat,ac hominẽ oppressum omnino iri.* A *cœna itaq; iter ingressus,assumptis ex omni centurionum numero amantißimis ac fidelißimis quibusque, quos nempe suo beneficio præ cæteris ornatos uellet.* In *eum tamen se militum delectum* DC. *ferè alij intrudere conati sunt, quos centuriones repulerunt, ne cum illis prædam, quam sui iuris futuram pro certò habebant, communicarent.* Peruenerunt *autem media ferè nocte ad* Asidatæ *munitiones: ibi cum & mancipia, & res item multæ extra munimenta essent, de manibus omnia tunt elapsa,propterea quòd ad unũ* Asidaten,*& eius* pecuniam

pecuniam occupandam, animum adiecerant. Cum uerò munimenta iam oppugnare cœpissent, neque turrē quandā capere possent, quòd prælta erat, ac firmißimis propugnaculis, & lectißimis hominibus instructa, eam aggreßi sunt subruere. Erat muri latitudo, quantā fictilium laterum octonum structura efficere potuerat: opus tamē prima luce confectum. Sedenim cum iam turris peruia esset, ex ijs qui intus erant quidam, de nostris unum sibi obuiū ueruto transfodit: ac reliqui sagittis iaciendis effecerunt, ne cui esset irrumpendi causa tutum accedere. Cumq; ijdem clamore, & ignium significatione auxilium implorassent, præstò fuit cū suis copijs ex Comania Itabelius. In ijs erat grauis armatura, præsidiarij equites Hyrcani, omnes regis mercenarij, numero LXX. reliqui cetrati, haud minus DCCC. Accurrerunt item ex Parthenio alij, alij ex Apollonia, & ex finitimis locis tam multi, ut iam nostris nō de oppugnando, sed pedē referendo cogitandū esset. Coactis igitur in medium quadrati agminis bobus, ac reliquo quod abegerāt pecore, atq; item captiuis, pedetentim retrocedere cœperunt, nō iam prædā inhiantes, sed unum id agentes, ne discessus similis fugæ uideretur, neu partam iam prædam relinquere cogerētur, atque ex eo hostibus audacia cresceret, sui animis deficerent. Ac planè ita retrocessum est, ut pugnā de præda tuenda innituri uiderentur. Iam rescierat Gongylus Græcos ab hostib. numero superari: quare matre inuita, et ipse cū copijs suis, ut præclari alicuius facti particeps esset, auxilio uenit. Venit itē ab Elisarne, & Teuthrania à Demaraso mißus, Procles. Qui uerò cū Xenophōte erāt, cū telorum & fundarū iactibus penè obruerētur, ut iter faciētes

obiectu clypeorum se tegerent, in orbem agmen conuerterunt: ac uix Carcasum amnem traiecerunt, cum plus dimidia parte saucij essent, ac inter cæteros uulnus etiã accepisset Agasias Stymphalius centurio, homo perpetuis dimicationibus exercitus. Captiuos ferè C C. retinuerũt: pecoris quod esset ad immolandũ duntaxat satis. Postero die sacris peractis, noctu copias omnes educit Xenophõ: ac longißima uia, per Lydiam agmen circunduxit, ut hostes metu iam uacui, cum nihil sibi cauerẽt, facilius opprimerentur. Asidates cum audisset Xenophontẽ de agmine iterũ educendo sacra fecisse, neq; multò pòst cum copijs omnibus adfuturum, in pagos castra mouere statuit, Parthenico oppido proximos. Eô cum contenderet, in Xenophontis milites incidit, à quibus cũ uxore, liberis, equis, ac reliquis fortunis captus est. Euentus itaq;, sacri prioris fidem comprobauit. Cum iam Pergamum omnes redissent, Xenophon minus sibi æquos deos fuisse questus est, propterea quòd à sua tantum cohorte negocium geri nõ potuerat, sed eius expeditionis participes fuerant Lacones, & centuriones alij, quàm quos ipse delegerat: prætores præterea, & milites, qui sibi bellißimum quodq; ex omni præda præcerpserunt, equos uidelicet, iumentorũ iuga, & quæ uisum est alia, ut iam eorum unusquisq; haberet, unde & alijs benignè faceret. His ita gestis Thimbron superuenit, qui cum acceptum à Xenophonte exercitum, ijs quas ipse adduxerat Græcorum cohortibus admiscuisset, Tysapherni & Pharnabazo bellũ intulit. Regionum omnium quæ sub regis ditione erant, quasq; nos peragrauimus, illis temporibus hi præfecti fuerunt: Lydiæ, Artimas: Phrygiæ, Artacamas: Lycaoniæ & Cap-

padociæ, Mithridates: Ciliciæ, Syennesis: Phœnicis, & Arabiæ, Dernes: Syriæ, & Assyriæ, Belesis: Babylonis, Roparas: Mediæ, Arbacas: Phasianorum, & Hesperitanorum, Tiribazus. Nam Carduchi, Chalibes, Chaldæi, Macrones, Colchi, Mosynœci, Cœtæ & Tibareni, omnes suis legibus utebantur. Paphlagoniæ præerat Corylas, Bythinis Pharnabazus. In Europa Thracibus Seuthes imperabat. Totius itineris spacium, quod aut progredientes aut regredientes confecerunt, fuere castra ducena quindena, parasangæ MCL. quæ summa stad. efficit tricies & quater mille, CCLV. Milliariûm circiter quater mille & DC. Quo quidem in itinere annus & menses III. consumpti.

LIBRORVM XENOPHONTIS DE expeditione Cyri minoris, finis.

SEBALDO ET GEORGIO GEVDERIS, VRBIS NOREMBERGAE PATRICIIS,

Thomas Venatorius S.

REPETENTI mihi uaria literarum studia, ad quæ nos, statim in ipso adhuc iuuentutis flore, ut ueræ laudis gloriam assequamur, mittunt parentes: nullum equidem mihi uisum est uel iucundius singulis, uel utilius, ac perinde magis necessarium uniuersis, his præsertim, quibus olim reipublicæ gubernacula reseruantur, Sebalde & Georgi Geuderi Patricij ornatissimi, atque est illa multiplex & copiosa gestarum rerū testis Historia. Quia enim nuncia est uetustatis, ut præclare dixit Cicero, fieri non potest, quin ipsa sit ceu quædā honestæ uitæ officina, ex qua in dubijs rebus certa sibi quisque petere consilia, certas sibi & tanquam uiuas ad bene uiuendū proponere imagines & possit & audeat. Nam reliquæ, quas uocāt liberales, artes uniuersæ, quid quæso in rebuspublicis facient, ubi nō illis accesserit gestarum rerum cognitio? Atqui Historia non tam exempla, quàm incitamenta etiam quædam habet, quæ uel crudelissimos, & ab omni penitus humanitate alienos, in quandam mansuetioris uitæ consuetudinē inuitare, uel rapere potius possint: id quod nec ullæ hominum leges, neque ulla philosophorū præscripta præstare queant. Quid enim leges queant aliud, ubi non ex aliqua præclare rei gestæ cognitione emanarint, præterquam cogere, terrere, punire? Philosophi autem in umbra & ocio quædam libere, ad formandos indocti uulgi mores, in disputationem uocarunt: quæ hoc minus peccandi licētiam arcent, quò minus est uideri aliquid, quàm esse, hoc est, quò maior est opinione ueritas. Quando enim non ab honesto iustitiæ ad iniustitiam declinauit, qui uel rigidarum uim legum, uel superciliosa philosophorū duntaxat præscripta calluit? Ab iniustitia uerò ad immisericordiam nónne facilis est transitus? Immisericordiam nónne, tanquā necessariò, sequitur crudelitas? Crudelitatis nónne comes est ferina illa, & quæ omnem

nem prorſus agendarum rerum electionem excludit, immanitas? Dij melius, quàm ſic unquam habenas rerum teneant honeſtatis ignari. Porrò quiſquis præteritorum rerum cognitionē tenuerit, facilè ex his, quę uirtutis adminiculo facta recenſent Hiſtoriæ, intelliget, quantum ei, qui alijs prǽeſt, crudelitatem fugere liceat: & hoc agere ſemper, ut quammaximè fieri poſsit, ametur à plurimis, timeatur à paucis. Nam ſi maiorib. noſtris credimus, ciuitates & regna, fide & clementia magis quàm ui & armis tuentur. Crudelitatem enim exercere in ciues, ut eſt puſilli, & omnia timentis animi ſignum, ita clementia conciliare ſibi non unos duntaxat ciues, ſed & hoſtes, excelſi & magnanimi ſpiritus argumentū eſſe ſolet. Quocirca non infrequenter maior eſt uirtus ſeruaſſe hoſtem, quàm extinxiſſe. Seruato enim hoſte, ſæpius uictoriæ triumphos ducere, ſępius clementiæ documenta præbere licebit: quorum neutrum aſſequitur uictor, ſi temerè, & quô ſeſe fortunæ impetus rapuerit, feratur in hoſtem. Etſi enim difficilè eſt temperare conceptis animo affectibus, tamen quiſquis famæ, ſtudio, & honeſtæ laudis cura tangitur, non magis indulgere ſibi quàm imperare etiam glorioſum duxerit. Qui ſecus eſt affectus, illū ne Therſites ille quidem, omnium qui ad expugnandam Troiam uenerunt ignauiſsimus, in hoſtes ſecū ducturus fuerit. Nam ignauos duces, non rarò mutationes rerum ſequuntur: quæ deinceps cædem, fugam, aliaq́ue hoſtilia, ut ſcriptū à Salluſtio, portendunt. Atqui ſerū eſt cauendi tempus in medijs malis, & quando iam nihil profutura ſit illa ſtultè agentiū uox, NON PVTARAM. Cum hæc dico, nolite quæſo exiſtimare, uelle me quenquam ab obeundis publicis patrię officijs remorari, ob eam tantū cauſam, quòd difficilè eſt bene imperare alijs. Non eò propterea inſtituta eſt oratio mea, quò minus liberū ſit cuiq; parare ſibi immortalē gloriam, ſi oblata eius fuerit occaſio. Etſi enim difficilè eſt bene imperare, haud ideo tamen publicorum officiorum molem, cuiquam egregio uiro, ſi ea ultrò offeratur, fugere permiſerim. Qui alios enim regit & ſeruat, dum plurimorū curam gerit, dum

miſerorum neceſsitates tanquã in humeros ſuos tranſfert, ille demum ſibi immortale, & omni quoq; ære perennius nomen parat. Qui uerò nullam earum rerum, quas hic recenſemus, habuerint ſcientiam, illos ego nimirum ad paſcendos armentorum greges tantiſper relegauerim, dum facti prudentiores, intelligant, quàm non ſit tutum, illotis, ut aiunt, pedibus, ad tam auguſtum ſeruandæ Reipublicæ munus accedere. Nam ut alibi ſcripſit Xenophon noſter, πάντων τῶν ἄλλων ζώων εἴη ῥᾷον, ἢ ἀνθρώπων ἄρχειν. Quod tamen paulò pòſt facilimum fore oſtendit, ſi rerum agendarum uſus cum prudentia acceſſerit. Quis enim non pareat illi, qui cũ ſumma rerum prudentia, ſummam quoq; fidem, clementiam, conſtantiam, æquitatem, uigilantiam, ſedulitatẽ, labores, ſobrietatẽ, & alias id genus heroicas planè uirtutes ſibi copulauerit? Credite mihi, tantus eſt quiſq; in republica, quantum ſeſe uirtutibus oſtẽdit. Et quiſquis præficitur alijs, tanquam commune aliorũ ciuium ſpectaculum conſtituitur. Quem nemo facilè præcipientẽ audiet, niſi illud, ad quod euectus eſt faſtigiũ, ſuis quodammodo uirtutib. reddat ornatius. Animi ornamentis opus eſt, quæ quidẽ à uirtute proficiſcuntur, ubi magiſtratus audientes uelint habere ciues. Cuius uos rei præſens atq; adeò domeſticum habetis exemplum, parentem ueſtrum, uirum ſenatorem, qui dei primo benignitate, deinde ſua ipſius induſtria, per omnes gerendę reipublicæ gradus aſcendens, nullam tamen uirulentę, & optima ſemper carpentis linguæ rabiem pertimuit unquam. Quid dicã de auunculo ueſtro, Bilibaldo illo Pirckemero, uiro ex æquo & græcè & latinè doctiſsimo? Quid unquam enim fecit ille reipublicæ gratia, in quo non omnia generoſi animi indicia perſpecta ſint? Quando unquam nõ fuit ſolicitus ille, ut bene eſſet patriæ? ut tranquillè inter ſe agerent ciues? Nemo illum uidit uel gratiam uel beneficiũ uendere unquã. Et quemcunq; ad gratiam dicere aut ſcribere ſententiam intellexiſſet, indignum eſſe cenſebat, cui puniẽdi flagitioſos delegaretur prouincia. Nam pauci ſunt, inquit, qui nõ ſe, ne puniantur redimere queant, ſi manus ad munera

expoſitas inuenire liceat ipſis. Hinc ſummam peccandi licentiam arripere uulgus, & ſacroſanctas patriæ leges ab improbis uideri, haberiq; ludibrio, ac tandē etiam apud poſteros contemptui futuras. Vnde eos præficiendos aliis dicebat, qui nihil per gratiā, nihil per uim aut odium agerent, ſed ſemper iuxta inculpatæ iuſtitię oculum, omnia iuſtè & ſanctè uel damnarent, uel abſoluerent. Quocirca Chryſippi ingenium ſæpe cōmendabat nobis, qui iuſtitiæ imaginē expreſſurus, luminibus oculorum ut acrioribus, ita etiā rectis & immotis pingere ſtuduerit: quò nimirum ſignificaret, magiſtratum nullius gratiā præferre debere iuſtis legibus, ſed in improbos ſeuerum & inexorabilē, in probos mitem & manſuetum eſſe oportere. Hac enim uia, inquit, dum ingrederentur maiores olim noſtri, aduerſus multas ſimul aut motas aut ſuſpectas immutationes rerum, & ſe & ciuitatem hanc ſuam munierūt, ſeruaruntq;. Cæterum ne ad formādos optimos cuiquam mores rectà deſint ſtudia, utq; non tam priuatam quàm publicam patriæ quoq; ſalutē tueri contendant ciues, ac ſubinde nouam ſemper patriæ gloriam comparare ſtudeant, ad ea duntaxat adiiciendus eſt animus ſtudia, quę bonorum omnium conſenſu, ad omnem ſunt uirtutem accōmodatiſsima. Quo in ordine uel primas obtinet Hiſtoria, ex qua tanquam ab oraculo ciuilia petenda cenſemus inſtituta, cum quòd ea ſit una quæ rectè aut ſecus factorū memoriam habeat, tum quod quenq; officii ſui cōmonefacit magis quàm ullæ ſtatuæ, magis quàm ullæ pyramides aut imagines maiorum. Sed hic ſcio non deerunt, qui hunc noſtrū de Hiſtoria calculum improbare auſint, quiq; ex legibus petenda duxerint, cum æqua tum iniqua diſcrimina rerum. Illis ego nihil durius in præſentia dicturus ſum, ſi unam duntaxat cōſiliorum meorum rationē eluſerint. Dicant quæſo mihi, ſi uera eſt illa, quam tanto ſtudio tuentur, de legibus ſentētia, undenam originem ſuam duxerint leges, ut meritò intra urbium mœnia admiſſæ ſint? Nónne ab uſu rerum magiſtro? Longo nanq; rerum uſu, ueteres olim ſapientes cum domi tum foris acquiſito, uaria ac ferè ſemper

pugnantia uulgi ſtudia cognoſcentes, uarias uitiorum pœnas, uaria uicißim egregiè factorum præmia ſtatuerunt: id quod hodie una, & prorſus unica nobis præſtare, & tanquam in ſpeculo quodam repręſentare queat hiſtoria. Quod ſimulatq; mecum ſenſiſſet Bilibaldus Pirckemerus rectißimi uir iudicij, uidiſſetq́; etiam tum extare Græcorum aliquot hiſtoricorum, Thucydidem dico & Herodotum, Romanè loquentes: operæ putauit precium, ut eos etiam libros, quos de rebus Græcorum poſt Thucydidem ſcripſerat Xenophon, & rhetor & philoſophus ille, latinæ legerẽt ſcholæ. Quamuis autẽ nulla unquam affectatio, ſi Fabio auſultamus, inaffectatam illam Xenophontis iucunditatem conſequi potuerit, uel quòd ipſe quaſi ſermonem Græcis finxiſſe uideatur, uel quod de Pericle ueteris comœdiæ teſtimonium eſt, in hunc transferri iuſtißimè poßit, in labris eius ſediſſe quandam perſuadendi deam: tamen nemo bonus fidem & ſedulitatem auunculi ueſtri, uiri incomparabilis, iure improbare poterit, quãdo in hoc unum reſpexerit, ut hoc labore ſuo prodeſſet multis, ut ad uirtutes, animi ornamẽta, inuitaret quamplurimos. Hæc delectatio illius, hoc gaudium, hoc deſiderium fuit. Porrò ego cũ eos nuper libros, fauentibus Muſis, poſt fata illius nactus eſſem, officij mei partes eſſe duxi, ut quã emendatißimi, ſub ueſtri nominis patrocinio æderentur: tum quòd ipſemet adhuc uiuens, ad ea uos ſemper inuitauit ſtudia, quibus egregiã familiæ ueſtrę famam, ad poſteros tranſmittere poſſetis: tum quòd in hiſce equidem libris crebrò ſeſe offerũt grauißimę, &, ductis ab arte argumentis, ad perſuadendum ualidißimæ orationes, quibus, ut Fabius autor eſt, & ingenium exercetur multiplici, uariaq; materia, & animus contemplatione recti prauiq; formatur, & multa inde cognitio rerum uenit: exẽplisq́;, quæ ſunt in omni genere cauſarũ potentißima. Nam hiſce in rebus mirè excelluiſſe Xenophontem aiunt. Hinc ipſe à priſcorũ eruditis ἀττικὴ μοῦσα, quemadmodum Diogenes Laërtius tradidit, cognominatus eſt. Et Cicero ſermonẽ illius melle quoq; dulciorẽ dicit. Cyropædiam eius, Scipio ille, cui Aphricano

cano cognomen ex uirtute fuit, in tantum probauit, ut eam nunquam è manibus deposuisse legatur. Et meritò quidem. Nam ubiq; sui similis Xenophon, amœnus iuxtà ac fœcundus, neq; sterilis, neq; aridus unquam, non tamẽ, supraquàm oportet, effusus: quo amœnissimo narrationis genere, doctissimi cuiusq; & sensus & affectus equidem facilè capiuntur, ducũturq;. Sed eius iam ego uos, quod dixi, periculũ facere uelim, magis, quàm in laudes autoris intentum audire diutius. Nam si ad Xenophõtem uos receperitis, primo præcipuam uos honesti illius, quod uirtutem uocarunt quidam, curam habere declarabitis: deinde conceptam olim de uobis auunculi uestri spem nõ defraudabitis, ac postremò illam generis uestri uetustam claritudinem, longè clariorem ad posteros transmittetis. Valete.

Norimbergæ, XI.
Calend. Maij,
Anno
M. D. XXXII.

Xenophontis rerum Graecarum liber primus, Bilibaldo Pirckhemero interprete.

NDE *haud multis interiectis diebus, uenit ab* Athenis *nauibus paucis* Thymochares:*rursusq́; cōfestim prælio cōflixere nauali,* Lacedæmonij *&* Athenienses, *uicereq́;* Lacedæmonij, *duce* Hegesandride. *Breui inde* Dorieus Diagori *filius, ex* Rhodo *cum quatuordecim nauibus in* Hellespontū *profectus est, ineunte iam hyeme.* Q*uem cum orto die* Atheniensiū *uidisset speculator, signū dat ducibus: ad quod illi exciti, cum uiginti occurrerunt triremibus: quas* Dorieus *fugiens, in terram cum suis desilijt: naues quoq; ad* Rhœteum *subduxit: sicq́;* Atheniensibus *ingruentibus, terra mariq; resistebat.* Athenienses *itaq; frustra certamine iniecto, re infecta* Madytum *ad alium rediere exercitum.* At Mindarus *cum de pugna certior factus esset, sacrificio prius* Ilij Mineruæ *facto, classeq́; in mare deducta, ut* Dorieo *opem ferret, obuiam ire parat. quem* Athenienses *iuxta* Abydi *littus, prælio excipiunt nauali. Cumq́; anceps certamen ab ortu solis ad occasum usq; durasset, iamq́; illi superarent, mox uincerentur,* Alcibiades *duodeuiginti nauibus in cōspectum uenit. quo uiso,* Peloponnenses *fugam* Abydum *uersus cepere.* Q*uibus* Pharnabazus *suppetias tulit, equo quantū permittebatur, mare ingressus, hostem propel-*

propellebat, suosq; tam equites quàm pedites, ut idem facerent hortabatur. At Peloponnēses iunctis nauibus, structisq; ordinibus, à terra resistebant. Tandem Athenienses abierunt, triginta hostium nauibus uacuis captis, recuperatis etiam illis quas ipsi antea amiserāt, omnesq; Sestum perduxerūt. Inde præter quadraginta naues, aliæ aliò ad tributum extra Hellespontū exigendum, profectæ sunt. Thrasylus uerò è ducibus unus Athenas nauigauit, uictoriam nunciaturus, militesq; & naues in supplementū petiturus. Post hæc Tysaphernes in Hellespontum uenit: ad quem Alcibiades triremi unà cum muneribus delatus, ab eo captus, ac Sardis in custodiam missus est, sub prætextu mandati regij, quo Atheniensibus, ut ipse aiebat, bellum inferre iubebatur. Elapsis inde diebus triginta, Alcibiades ex Sardis cum Mantitheo quodā, qui in Caria captus fuerat, equis ad fugam usus, Clazomenas noctu aufugit. Athenienses interim qui ad Sestum stabant, cū rescissent Mindarum cum sexaginta aduētare nauibus, in Cardiam noctu profugerūt, quô etiam Alcibiades cum triremibus quinq;, & oneraria naui una, ex Clazomenis peruenit. Vbi edoctus Pelopōnensem classem ex Abydo Cyzicum coactam esse, cum peditibus Sestum cōtendit, naues uerò circumagi iußit. Quô cum peruenisset, iamq; ad præliū se accingeret nauale, aduenit Theramenes ex Macedonia triremibus uiginti, simul & Thrasybulus cum alijs totidem ex Thaso, qui ambo ad exigendum tributum profecti fuerant. Hos Alcibiades cōtractis maioribus uelis subsequi iußit, ipse in Parium nauigauit. Inde omnibus collectis nauibus (quæ octoginta sex erant) noctu disceßit. Postero uerò die sub prandij tempus Attici duces Procon-

nesum appulerunt: ibi certiores facti Mindarum ac Pharnabazum cum peditatu apud Cyzicum cũ copijs se continere, die illa ibi mãsere. Postridie Alcibiades milites pro *concione alloquutus, ostendit, ob stipendij inopiam, quod tamen abundè hostibus à rege subministraretur, necesse esse nauali, terrestri, ac murali decertare pugna: sicq́; dimissa concione, pridie quàm inde solueret, tam minores quàm maiores ad se uenire præcepit naues: et, ne hostibus classis magnitudo innotesceret, mortem indixit, si quis finibus excederet.* Inde *ad prælium nauale conuersus,* Cyzicum *uersus nauigauit, uehementi coorta pluuia.* Mox *ubi in* Cyzici *cõspectum uentum est, serenum esse, ac sol fulgere cœpit: simulq́; sexaginta* Mindari *apparuere naues, ante portum se exercentes, sibiq́; insultãtes.* Sed *cum multò plures esse* Atheniensium *naues, quàm antea, conspexissent, iamq́; portum subeuntes, ad terram* Peloponnenses *fugerũt, nauibusq́; coactis, hostibus qui eos adoriebantur, resistebant. Alcibiades interim uiginti circumegit naues, militesq́; in terrã exposuit.* Quod *cum* Mindarus *uidisset, suos quoq; in littus desilire iußit, ubi ipse in primis pugnans occubuit: quo interempto, reliqui qui cum eo aderant, in fugam uersi sunt.* Naues *omnes, præter* Syracusanas, Athenienses Proconnesum *perduxerunt: nam illas Syracusij, ne in hostium potestatẽ uenirent, incenderant.* Inde *postridie* Cyzicũ *nauigauerunt.* At Cyziceni, *cũ & à* Peloponnensibus *&* Pharnabazo *destituti essent, deditionẽ fecere.* Ibi Alcibiades *dies remãsit uiginti, grandi pecunia* Cyzicenis *mulctatis, nec ulla maiori calamitate ciuitatem affecit.* Hinc Proconnesum *reuersus est, ac inde* Perinthũ, *&* Selybriam *nauigauit: &* Perinthij *exercitum*

ercitum in urbem receperunt: Selybrij uerò, excluso illo, pecunias dedere. Inde Attici duces Chrysopolim Chalcedoniæ profecti sunt, & eam munierunt. Vectigal quoq; ibi constituerunt, & decimã quam ex Ponticis exigebant nauibus, in ea deposuerũt. Præsidium insuper triginta nauium, cum præfectis duobus, Theramene & Eubulo, ibi reliquerunt, dato mandato, ut regionis & nauium curam gererent, hostesq; excursionibus, & quibuscunq; possent incõmodis afficerent. alij uerò duces in Hellespontũ abierunt. Intercepta est interim epistola, ab Hippocrate Mindari filio, Laconicis scripta literis, ac Athenis missa, quæ hæc continebat: Perdita sunt bona: Mindarus cecidit: famæ milites laborãt: nos quid fieri oporteat, dubij sumus. Laconica epistola. Pharnabazus interea uniuerso tam Peloponnensium, q̃ Syracusanorum conuocato exercitu, illos consolatus est: ostendens, ob lignorũ iacturam, quorum uis magna apud regem esset, dolendũ non esse, præcipuè cũ corpora salua essent. Vestes quoq;, & duorum mensium stipendiũ, singulis distribuit militibus. Nautas insuper armauit, & præsidia ubique in locis constituit maritimis: conuocatisq; ex omnibus ciuitatibus, tam ducibus quàm trierarchis, illos classem aliam apud Antandrum ædificare, pristinumq; amissarũ nauium numerũ explere iußit: pecunias quoq; inter eos diuisit, ac materiã ex Ida sumere permisit. Cæteris igitur operi incũbentibus, Syracusani ciuium auxilio Antandrũ muro circũdederunt, munitißimumq; reddiderunt: ob quod beneficiũ Syracusani ab Antãdrijs ciuitate donati sunt. Quæ cum ita Pharnabazus cõstituisset, confestim Chalcedoni succurrit. Eodem tẽpore Syracusanis ducibus nunciatum est, eos domi exilio à populo damna-

tos esse. Quare audita, conuocatis militibus apud illos Hermocrates cõmunem *deplorauit calamitatem, ac conquestus est, omnes iniustè ac præter leges, in exiliũ actos esse.* Insuper *eos hortatus est, ut posthac strenuã, quemadmodum antea fecerant, nauarent operã, cunctisq; semper obedirent mandatis.* Iussit *etiã duces eligere, qui ipsis quoad successores eorum aduenirent, præessent. Quibus milites obstrepentes, illos imperare iusserunt, & maximè trierarchi, propugnatores, & gubernatores. Illi uerò responderunt, non decere seditione contra propriã decertare patriã: si uerò accusarentur, posse omnium quæ gessissent rationem reddere, quorũ illos testes haberent optimos, cum scirent, quoties ductu eorũ nauali uicissent prælio, quotq; naues cepissent, & quòd inter alios inuicti huc usq; fuissent, id omne disciplina militari, ducum uirtute, & militum audacia, quæ in terra ac mari enituisset, accidisse. Cum itaq; omnes his quæ dicebantur assentirentur, remansere, donec eorum successores aduenerunt,* Demarchus Pidoci, *et* Myscos Menecrati *filius, ac* Potamis Gnosius. *At trierarchi complures illis iureiurando promiserunt, si unquam Syracusas reuerti daretur, eos in patriã secum reducturos.* Interim *liberam abeundi quocunq; libitum foret, dedere facultatem.* Omnesq; *pariter laudabant, præcipuè uerò* Hermocraten *miris extollebãt præconijs, ob singularem diligentiam, industriam, & humanitatem, quæ omnibus trierarchis, gubernatoribus, & militibus nota erat, cũ quotidie ab ortu solis ad occasum usque, circa suum uersarentur tabernaculum, sciscitantes quid dicendum, faciendúmue esset. Quos ille egregiè instituens, edocebat, quæ confestim essent proferenda, &*

quæ

quæ reticenda, ſeu deliberatè loquēda: unde magnæ autoritatis exiſtimationem, apud uniuerſum conſequutus eſt concilium, cum & loqui, & ſuadere utilißima quæq; uideretur. Tyſaphernē quoq; Hermocrates Lacedæmone accuſauit, aſtipulante etiā Aſtyocho: ac ut res ſe habebat dicere uiſus eſt. Ad Pharnabazum inde acceßit, à quo ſponte, priuſquā pecunias peteret, abundè ſuſcepit: inde ſe cum amicis & triremibus ad reditum Syracuſas accingebat. Venere interim Miletum ſucceſſores, ac naues & exercitum ſuſceperunt. Eodem tempore ex Thaſo, orta ſeditione, Lacones cum eorū præfecto Eteonico expulſi ſunt, opera Paſippidæ exulis Spartani, & auxilio Tyſaphernis. Cui ſucceßit Cratiſippidas, qui naues, quas ille undique ex ſocijs collegerat, in Chio ſuſcepit. Eo quoque tempore cum Thraſylus Athenis eſſet, & Agis ex Decelea excurſionē faciens, ad muros Athenienſium uſq; perueniſſet, Thraſylus omnes tam Athenienſes quàm alios qui præſtò erant, ex urbe eduxit: inſtructáq; acie, circa Lycæum ſtetit gymnaſium, pugnare paratus, ſi propius hoſtes acceßiſſent. Quod cum Agis cerneret, celeriter exercitum reduxit, amißis quibuſdam, à leui armatura interfectis. Quam ob rem Athenienſes lubenter Thraſylo parebant, ac quocunq; ducere uellet, ſequi parati erant: necnon publicè ſibi pedites mille, equites centū, ac triremes quinquaginta decernūt. Agis interim cum ex Decelea plura uidiſſet nauigia frumēto onuſta, Piræum ſubire, nil ſe egiſſe circumſtantibus dicebat, quamuis tanto tempore Athenienſes terræ uſu prohibuiſſet, niſi etiā mari, ne frumentū inferre poſſent, intercluderētur. Optimum igitur ratus, Clearchum Ramphij filium, Chalcedonē &

Byzantium mittere (nam ei cum urbibus istis hospitalitas intercedebat) ut inde collectis nauibus, Athenienses à mari quoq; aggrederentur. Id cũ fecisset, celeriter ab illis, ac Megarensibus, necnon socijs alijs, quindecim ut plurimũ militares collegit naues. Sed cum in Hellespontum uenissent, tres ex eis ab nouem Atheniensiũ nauibus, quæ semper in oris illis excubabant, interceptæ sunt: reliquæ Sestum fugerunt, inde Byzantium in pacatum abiere. Annusq́; desijt, in quo Carthaginenses duce Annibale, decẽ myriadibus Siciliam aggreßi sunt, ubi trimestri spacio, duas græcas cœpere ciuitates, Selinuntem, & Himeram. Insequenti anno, in quẽ incidit Olympias nonagesimatertia, qua curru Euagoras Eliensis uicit, in stadio uerò Eubotas Cyrenæus, Ephoro apud Spartas Euarchippo, Athenis præsidente Euctemone, Athenienses Thoricum munierunt. At Thrasylus cum sibi decretas accepisset naues, quinq; millia nautarum, quos cæteris immisceret militibus, armauit, ac ineũte iam uere in Samum nauigauit: ubi cũ tribus mansisset diebus, Pygelam profectus est, totumq́; agrum ad muros usq;, igni ac ferro populatus est. Cum uerò ex Mileto quidã Pygelensibus opem tulissent, in Atticos leuis armaturæ milites hinc inde palantes, impetum fecere: quibus statim cetrati, & grauis armaturæ cohortes duæ succurrũt, Milesiosq; omnes, exceptis paucis, interfecerunt, & fermè ducentis potiti sunt scutis: trophæum quoq; erexerunt. Postridie Attica claßis Notium nauigauit, inde instructa Colophonem transmisit. Cesserunt Colophonij uenienti Thrasylo. Ille uerò nocte superueniente, Lydiam ingressus est, adulto iam frumẽto: ibiq; pluribus incensis uicis, ac multa capta pecunia, mortalium

lium est uis ingens in prædam abducta. Stages uerò Persa, qui ea præsidio obtinebat loca, Athenienses sparsos, et prædæ intentos aggressus est: ex quibus interfectis septẽ, unum cepit uiuum. Thrasylus inde ad mare abduxit exercitum, tanquam Ephesum nauigaturus. Quod cũ Tysaphernes resciuisset, undiq; auxiliares cõtraxit copias, ac paßim equites dimisit, qui cunctis nunciarẽt, ut Ephesum cõuenirent, ac Dianæ opem ferrent. Thrasylus igitur decimaseptima post excursionẽ die Ephesum nauigauit, ac grauem armaturam ad Coressum, equites uerò, ferentarios, claßiarios, & omnes alios leuis armaturæ milites, ex altera urbis parte ad Elos exponit. Iamq; illucescẽte die, duobus progreßus est exercitibus: cui ex urbe obuiam facti sunt socij, quos undiq; Tysaphernes in unum collegerat: necnon Syracusani, qui in prioribus uiginti aduenerant nauibus, & qui in alijs quinq;, cum ducibus Eucleo Hipponici, & Heraclide Aristogeni filijs nuper appulerant, necnon qui in duabus Selinusijs uenerant nauibus. Hi omnes in Coresso grauem aggreßi armaturam, illam extemplo in fugam uerterunt, & centum circiter interfectis, reliquos ad mare usq; persequuti sunt. Inde ad Elos uersi, reliquos quoq; inuaserunt: qui & ipsi triginta circiter militibus amißis, fugæ se mandarũt. Ephesij uerò trophæum ibi erexere: aliud quoq; in Coresso. Syracusani autem & Selinusij, ob egregiè operam nauatã, magnis sunt muneribus publicè ac priuatim donati. Data præterea cũ immunitate perpetua ciuitas, ijs qui Ephesum incolere uoluerũt. Selinusios quoq; post euersam eorũ ciuitatẽ, in urbem receperunt. Athenienses mortuis per inducias receptis, Notium petiere: ubi illis sepultis, in Lesbum ac

Hellespontum profecti sunt. Vbi cum Methymnæo sederent portu, uigintiquinq; Syracusanas naues ex Epheso aduentare conspexerunt, in quas impetum fecere, ac quatuor ex his cum militibus captis, reliquas Ephesum usq; insecuti sunt. Thrasylus captiuos omnes Athenas deportari iußit, præter Alcibiadem Atheniensem, Alcibiadis nepotem, ac fugæ socium, quem interfici mandauit. Quo facto, Sestum ad aliam peruenit classem. Inde uniuersus Lampsacum descendit exercitus: & hyems exijt, in qua Syracusani captiui, qui in Piræo in lapidicinas cõiecti fuerant, perfossa petra nocte, partim Deceleam, reliqui Megaram perfugerunt. Eodem tempore cum Alcibiades uniuersum Lampsaci congregaret exercitum, ueterani milites cum Thrasilianis militare recusauerũt, asserentes illos ut ignauos sæpius esse uictos ac fugatos, cũ ipsi nunquam aliquo superati essent prælio. omnes tamen ibi hyemauerunt, & Lampsacũ militari cõmunierunt opere: necnon Abydum aggreßi sunt, & Pharnabazum qui Abydenis copioso equitatu suppetias tulerat, prælio superauerunt: quem fugiẽtem Alcibiades equitatu ac peditibus centum uiginti, quibus Menander præerat, longè persequutus est: sed ille noctis beneficio ex hostiũ manib. ereptus est. Secundum prosperam eam pugnam, milites inuicem reconciliati sunt, & ueterani Thrasilianos amicè salutauerunt. Eadem etiam hyeme, in continentem Asiæ oram aliquoties cum populatione effusi, magna clade hostium regionem afflixerũt. Per id tempus Lacedæmonij Helotas, qui ex Malea in Coryphasium transfugerant, sub conditione receptos dimiserunt: & Heraclienses ab Achæis, à quibus in ciuili administratione dissentiebãt, Oetheis sunt

hostibus

hostibus proditi, eorumq́; septingenti occidione occisi, cũ præfecto Lacedæmonio Labote. Hoc quoq; anno Medi, cũ à Dario Persarũ rege defecissent, rursus subacti sunt. Et in Phocæa Palladis templum fulmine ictum conflagrauit. Sub exitum hyemis, Pantacleo Ephoro, præsidente Athenis Antigeno, ineunte iam uere, secũdo & uigesimo huius belli anno, Athenienses uniuersis copijs Proconnesum nauigauerunt: inde Chalcedonem & Byzantiũ mouerunt, Chalcedonemq́; totis obsederunt uiribus. At Chalcedonenses cum certiores de Atheniensium aduentu facti essent, fortunas suas omnes apud eorũ uicinos, Bithynos deponũt Thraces. Id cum Alcibiades resciuisset, nauibus subsequi iußis, ipse cum equitibus & nonnullis copijs pedestribus, in Bithynorum peruenit fines, sibiq́; Chalcedonensium opes tradi iußit, aut se hostium loco illos habiturum cõminatus est. Quibus illi perterriti minis, cõfestim paruere. Alcibiades itaq; receptis spolijs, cum laude in castra reuersus, Chalcedonem uniuerso exercitu, à mari & flumine, usq; ad mare alterum, muro cinxit ligneo. Quod cum Hippocrates Lacedæmoniorum considerasset præfectus, eductis copijs pugnandi fecit potestatẽ: nec Athenienses certamen detrectauere. Pharnabazus interim ex alia parte, magnis cum pedestribus tum equestribus copijs munitiones aggressus est. Inter Hippocratẽ uerò & Thrasylum aliquandiu ancipiti decertatum est prælio, quousq; Alcibiades equitibus & nonnullis succurrit peditibus: tunc Hippocrates cecidit, sui uerò in urbem refugerunt. Pharnabazus uerò cum propter fluminis angustias, ac munitionum propinquitatem, Hippocrati cõiungi non ualeret, in Heracleam Chalcedonensium receßit,

ubi & castra habebat. Post hanc uictoriam Alcibiades in Hellespontũ & Cherronesum ad legendas pecunias profectus est. Interea cæteri duces cum Pharnabazo de Chalcedone conuenere, ut persolutis uiginti talentis, Atheniensium legatos ad regem deduceret, præstito utrinq; iuramento, ut Chalcedonenses soluto Atheniensibus tributo, quemadmodũ antea consueuerant, debitas quoq; illis redderent pecunias: interim Athenienses illis bellum non inferrent, quousq; ad regem mißi legati redirẽt. Alcibiades cum hæc agerentur præsens non erat: sed paulò pòst capta Selybria, cum copioso exercitu, Cherronensibus uniuersis, & Thracibus militibus, ac plus quàm tercentum equitibus, Byzantium reuersus est: quem Pharnabazus Chalcedone, donec à Byzantio ueniret, expectauit, ut ab illo iuramentum exigeret. Ille uerò cum aduenisset iurare renuit, nisi è cõuerso Pharnabazus sibi quoq; iuramentũ præstaret. Conuenere tandem, ut hinc inde data & accepta fide, ne quis publicè seu priuatè alteri iniuriam inferret, ambo iurarent, ille Chrysopoli, his quos ob id Pharnabazus miserat, Metrobati & Arnapi: ipse autem Chalcedoni, Euryptolemo et Diotimo. Quo facto Pharnabazus statim inde discesit, legatis qui ad regem ituri erant, Cyzicũ conuenire iußis. Mittebantur ab Atheniensibus Dorotheus, Philodices, Theogenes, Euryptolemus & Mantitheus: cum quibus proficiscebdntur Cleostratus & Pirrholochus, Argiui. Lacedæmoniorũ quoq; cum illis commeabant legati, Pasippides, & alij nonnulli: cum quibus uenere Hermocrates iam à Syracusis extorris, & frater illius Proxenus: hos omnes Pharnabazus deducebat. Interea Athenienses totis uiribus Byzantium obsederũt, &

muro

muro circundederunt ligneo, unde quotidie leuia cōmittebantur prælia. Præerat urbi Clearchus Lacedæmonius *armostes, cum accolis quibusdam, & tyronibus haud ita multis, necnon* Megarensibus, & Bœotijs, *quorum dux* Helixus *erat,* Bœotiorum *uerò* Ciratades. Athenienses *igitur cum aperta ui nil se perficere cernerent, clàm cū quibusdam egêre* Byzantinis, *ut urbem illis proderent.* Clearchus *interim cum nil tale suspicaretur, rectè quantum poterat cunctis dispositis,* Ciratade & Helixo *militibus præesse iussis, ipse ad* Pharnabazū *proficiscitur, ut cum illo de militum stipendio, qui ad præsidium urbis relicti erant, ageret, & ut naues quæ in* Hellesponti *ora sub* Pasippide *excubabant, accerseret: necnō eas quæ apud* Antandrum *erant, ac in* Thracia *sub* Hegesandro Mindari *legato, & si quæ aliæ ædificatæ erant, ut omnibus collectis,* Atheniensium *socios aliqua insigni afficeret clade, sicq;* Athenienses *à* Byzantij *distraheret obsidione.* Vix *discesserat* Clearchus, *cū proditores* Cydon, & Ariston, Anaxicrates, Lycurgus, *ac* Anaxilaus, *qui postea* Lacedæmone *capitis reus, cum ob hanc accusaretur proditionem, absolutus est, quòd nō tam urbem prodidisse, quàm seruasse uideretur, cum cerneret pueros & mulieres inedia perire, præcipuè cum* Byzantinus *& non* Lacedæmonius *esset:* Clearchus *enim frumentum quod supererat omne, præsidiarijs distribuerat militibus: hanc enim ob causam, clàm hostes introduxisse aiebat, & non lucri cupiditate, seu* Lacedæmoniorum *odio. Illi igitur cū omnia ad proditionem cōposita essent, nocte apertis portis quæ* Thraciæ *appellantur,* Alcibiadē *cum uniuerso in urbem recepere exercitu.* At Helixus & Ciratades *omniū igna-*

ri, facto agmine ad forum occurrunt: sed cum ab hostibus cuncta obsessa, & se frustra niti cernerent, deditionẽ ipsi quoq; fecere. qui omnes Athenas missi sunt: ex quibus Ciratades, in turba cum in Piræo è nauibus egrederẽtur delituit, & aufugit, saluusq́; Deceleam euasit. Pharnabazus autẽ & legati cum in Gordio Phrygiæ hybernarent, quæ circa Byzantium acciderant, audiuerunt: cumq́; sub initium ueris ad regem ascenderent, fiunt illis in itinere obuiam Lacedæmoniorũ legati, Biotius cum plerisq; alijs, à quo Lacedæmonios omnia quæ à rege petierant, impetrasse audiuerunt. Nunciarunt hi quoq; Cyrum uniuersæ oræ maritimæ præfectum esse, speciali mandato, ut Lacedæmonios bello iuuaret: epistolamq́; hæc continentem, ac regio sigillo munitam, ad omnes regios ferebãt subditos. Quæ cum Atheniensium audissent legati, uidissentq́; Cyrum, summopere regem adire cupiebant: uel si id non daretur, domum reuerti desiderabant. Cyrus uerò Pharnabazum sibi legatos uel tradere, aut saltem missos facere iussit, uolens illos ablegare, ut quid ageretur ignorarent. Sed illos Pharnabazus suspensos tenebat, iamq́; ad regem deducere simulabat, mox ne fraudis insimulari posset, domum dimittere uelle aiebat. Elapso tandem triennio Cyrum rogauit, ut illos missos faceret, ostẽdẽs se iurasse, ut eos si minus ad regem, ad mare saltem deduceret: quapropter illos ad Ariobarzanem miserunt, ac ut eos conduceret imperauerũt: qui & ad Cium Mysiæ eos deduxit: inde ad Atheniensium peruenerunt exercitum. Alcibiades interim cum domũ cum militibus proficisci uellet, Samum uenit: inde cum uiginti nauibus in Ceramicum, qui in Caria est, nauigauit sinum, ubi centum exactis talentis, Samum

mum reuersus est. Thrasybulus uerò cũ triginta nauibus in Thraciam profectus est, ubi regiones alias quæ adhuc cum Lacedæmonijs sentiebant, subegit: necnon Thasum bello, fame, seditione ac peste uexatam, occupauit. Thrasylus cum reliquo exercitu Athenas nauigauit. Elegerunt interim Athenienses duces tres, Alcibiadẽ exulem, Thrasybulum absentem, & Cononem præsentem. Alcibiades ex Samo cum pecunijs & nauibus uiginti in Parum nauigauit, ibiq́; substitit, obseruans triremes triginta, quas Lacedæmonios ibi instruere audiebat: simul & quo animo, antequam domum reuerteretur, in eum ciuitas esset, cognosceret. Quam cum sibi beneuolam, ac conciliatam intellexisset, seq́; ducem electum, uocãtibus etiam priuatim necessarijs, in Piræum nauigauit, die qua Plinteria celebrabat ciuitas, & Palladis clauditur templũ: quod festum necessarium aliqui sibi ac uniuersæ esse arbitrantur ciuitati: nullus etenim Atheniensium, etiam summa coactus neceßitate, aliquid die illa operari audet. Tota interim ciuitas ex Pyræo & urbe, uidendi hominis studio, ad portum effusa est, ipsumq́; summis extollebant laudibus, prædicantes omnium ciuium esse fortißimum, iniusteq́; inimicorum insidijs circumuentũ, in exilium pulsum esse, qui nec eloquio, aut ulla alia uirtute ipsi conferri possent, sed lucri proprij gratia rempublicam turbarent: illum uerò cum publicis, tum priuatis uiribus cõmune semper quæsiuisse bonum: & quamuis causa, in qua tanquam impius & mysteriorum uiolator delatus est, protinus cognosci debuisset, à potentioribus tamen inimicis callidè dilatam fuisse: inde absentem damnatum, & in exilium actũ esse. Eo uero tempore cõsilij inopia coactum, etiam maximo

& quotidiano capitis periculo, inimicißimis adhærere hominibus: cumq; uidiſſet familiares, ciues, propinquos, ciuitatem deniq; uniuerſam, errantes, exilio impeditum ſuccurrere nō potuiſſe. quòd ſi illi ſimiles extitiſſent, non neceſſe fuiſſe rerum innouatione, immutationéue: proinde in coætaneorum numero illum excellere, ſeniorū uerò non inferiorem eſſe. Quòd ſi inimicorum contra eum factio uſquequaq; duraſſet, optimi quiq; ab illis ſublati forent: cū uerò ipſi depreßi eſſent, ideo cum à ciuibus amari debere, quòd reliquis optimatibus ex ſentētia ſua abuti non ualerent. cæterum cum præteritorū malorū ſibijpſis cauſa fuiſſent, ferrent etiam periculum, quod eis illo duce creato immineret. Portum itaq; ingreſſus, inimicorum timore non confeſtim in terram deſcendit, ſed ſtans celſa in puppi, an familiares ſui adeſſent conſiderabat. Conſpicatus itaq; Euryptolemum Piſianacti filium, nepotē ſuum, cuus alijs neceſſarijs & amicis: è naui egreſſus, cum illis in ciuitatem ingenti ſtipatus multitudine, ne uis ſibi inferri poſſet, aſcendit. Inde cum in ſenatu & pro concione de myſteriorum uiolatione ſe excuſaſſet, oſtendiſſetq; falſo eam ſibi eſſe notam inuſtam, quod & reliqui omnes nemine contradicente affirmabant, antequam concio diſſolueretur, cum ingenti omnium aſſenſu dux electus eſt, ac rerum omnium terra mariq; gerendarum ſibi poteſtas et imperium decretum, tanquam ſolus ciuitatē in priſtinam reſtituere poſſet fortunam. Confeſtim itaq; Athenienſium myſteria, quæ propter belli periculum non niſi mari ducebantur, ipſe omnibus eductis militibus, per terram traduxit. Inde collecto exercitu peditum mille quingentorum, ac equitum centum quinquaginta, nauibus centum,
tertio

tertio post reuersionẽ mense, Andrũ profectus est: nam ab Atheniensibus defecerat. Mißi sunt & cum eo duces alij, Aristocrates & Adimantus Leucorophidi filius. In Gaurio itaq; Andriorum regione exercitum exposuit, ac Andrios sibi occurrere ausos in fugam uertit, & in ciuitatem usq; compulit, interfectis nonnullis Lacedæmoniorum, qui illic præsidio loci erant: erectoq; trophæo, paucis ibi mansit diebus: dehinc Samum traiecit, ac inde bellum ciebat. At Lacedæmonij haud multis ante hæc tempora diebus, in locũ Cratesippidæ, qui claßi præfuerat, ducem miserant Lysandrum: qui cum Rhodum uenisset, acceptis nauibus, in Coum & Miletum, ac inde Ephesum traiecit, ubi cum septuaginta nauibus Cyri aduentum ex Sardis opperiebatur: quem cũ applicuisse audisset, ad illum cum Lacedæmoniorum legatis contendit, multaq; de belli ratione cum eo colloquutus, Tysaphernis segnitiem incusauit, Cyrum ut promptior ad bellum esset, enixè rogauit. Cyrus omnia quæ in usum belli necessaria essent, abundè pollicitus est: ita enim sibi à patre iniunctum esse dicebat. Ostendens præterea quingẽta talenta à se in prouinciã allata esse: deficientibus tamẽ illis, proprias quoq;, quas pater sibi dederat pecunias, in belli sumptus erogaturum promisit: & si ita neceßitas exigeret, regiũ quoq; thronum, qui ex auro & argento constaret, in usum belli se conflaturũ pollicitus est. His lætus Lysander illum rogauit, ut deinde Atticam drachmam nautis in stipendium solueret: ostendens ea ratione Atheniensium nautas à suis abstrahi posse nauibus, ut pinguiorem sequerentur fortunam. Ad quæ Cyrus, illum rectè sentire aiebat: sed impoßibile sibi esse, pacta à patre inita immutare, in quibus di-

ſertè contineretur, ut menſibus ſingulis, unicuiq; naui triginta ſoluerentur minæ: eſſetq́; in arbitrio Lacedæmoniorum, ut quotquot uellent inſtruerent. Quibus auditis Lyſander tunc tacuit. Peracta autem cœna, Cyrus ad illum acceßit, interrogauitq́;, quid maximè ſibi acceptũ facere poſſet. Cui reſpondit, rem ſibi fore gratißimam, ſi ultra ſtipendium conſuetũ, unicuiq; nautæ obolum adijceret: cui ille annuit: fuitq́; inde ſtipendium obolorũ quatuor, cum antea niſi trium fuiſſet. Inſuper æs militare alienum omne bona fide perſoluit, ac ſtipendium menſtruum ante tempus numerauit: quæ res exercitum ad omnia obeunda pericula multò alacriorem & promptiorẽ reddidit. Id cum Athenienſes audiſſent, ægrè tulerunt, & legatos ad Cyrũ miſerunt, quos ille repulit: quamuis intercedente Tyſapherne, ac identidem monente, ſummopere cauẽdum, ne Græcorum quiſpiam nimium ſuper alium extolleretur: curandum uerò potius, ut omnes inter ſe dißidentes deprimerentur: ſic ſe, Alcibiade ſuadente, hucuſq; rem adminiſtraſſe. At Lyſander re maritima ordinata, Epheſum nonaginta collegit naues, quas in portu ſedens reſtaurabat, & remigem exercebat. Alcibiades uerò cum audiſſet Thraſybulum ex Helleſponto egreſſum Phocæam munire, ad eum nauigauit, relicto claßis præfecto Antiocho gubernatore ſuo, quem identidem monuit, ne ſe abſente ad hoſtem nauigaret. Vix ille diſceſſerat, cum Antiochus duabus triremibus ad ipſas uſq; Lyſandri nauiũ proras, quæ in Epheſino ſtabãt portu, inuectus, hoſtẽ laceſſebat, quẽ Lyſander paucis primò inſequutus eſt nauibus: cũ uerò Athenienſes pluribus ſuis ſuppetias ferrẽt, tunc ipſe quoq; omnibus collectis nauibus, illos aggreſſus eſt. qui

reliquis

reliquis quoq; triremibus ex Notio temerè progreßi, ut quiſq; poterat bellum capeſſebant: cumq́; diſperſi cuncta ſine imperio gererent, Lacedæmonij uerò ſeruatis ordinibus illos uehementer urgerent, omnes tandem, quindecim amißis triremibus, in fugam uerſi ſunt: pauci tamen deſiderati fuere milites, nam omnes fermè, præter paucos qui capti ſunt, in terram euaſerũt. Lyſander hoſtium nauibus potitus, trophæoq́; in Notio erecto, Epheſum reuerſus eſt. Athenienſes Samũ profecti ſunt, quô & paulò pòſt Alcibiades peruenit, ac cũ uniuerſa claſſe Epheſum uſq; progreſſus eſt, & ante portus fauces inſtructa ſtetit claſſe, pugnare paratus, ſi quis obuiã procederet. Lyſander quia nauium numero inferior erat, certamine abſtinuit, illeq́; Samum reuectus eſt. Lacedæmonij paulò pòſt Delphinium ceperũt, & Eiona. Interim Athenienſes qui domi erant, accepto cladis nuncio, Alcibiadi ſubirati erant, exiſtimãtes illam negligentia & culpa ſua accidiſſe: aliosq́; decem elegere duces, Cononem, Diomedontem, Leontem, Periclem, Ereſinidem, Ariſtocratem, Archeſtratum, Protomachum, Thraſylum, Ariſtogenem. Hæc cum Alcibiadi renũciata eſſent, grauiter tulit, & una accepta triremi, in Cherſoneſum fortunam tẽtaturus abijt. Conon interim ex Antandro cum uiginti nauibus ſibi publicè decretis, Samum ad aliam nauigauit claſſem: cui in Antandro quatuor ſucceßit nauibus Phanoſthenes, qui duabus triremibus circumnauigans Thuriam cepit, captiuosq́; omnes uinxit, præter eorum principem Dorieum, qui olim Athenis & Rhodo pulſus, morte cum omnibus propinquis damnatus fuerat, & huc ſe contulerat: quem miſericordia ductus abſq; precio dimiſit. Conon cum Sa-

mum uenisset, classem accepit dißipatã: uix enim ex centum prioribus nauibus, septuaginta instruere potuit. cum his & alijs ducibus circũnauigans, pluribus descendit locis, ac hostium fines populatus est. Annusq́; exijt, in quo Carthaginenses centum uiginti nauibus, & duodecim myriadibus militũ, Siciliam aggreßi sunt, ubi Agrigentinos bello uictos, & in urbem cõpulsos, fame septimo domuere mense. Insequenti anno, quo luna sub occasum defecit, & antiquum Palladis templum Athenis deflagrauit, Pitio ephoro, præsidente uerò Athenis Callio, uigesimoquarto huius belli anno, Lacedæmonij Callicratidem Lysandro successorem dederunt: cui cum ille naues traderet, dixisse fertur, se uictricem & maris dominantẽ reddere classem: ille uerò iußit ut ex Epheso ad sinistram Sami circumageret naues, ubi Athenienses in statione erant, ac in Mileto sibi classem traderet: sic enim fore manifestũ, illum maris obtinere imperiũ. Tum Lysander, classem alieno, nõ suo obtemperare respondit imperio. Callicratides itaq; ultra eas quas à Lysandro accepit, ex Chio, Rhodo, & alijs socijs, quinquaginta instruxit naues: quibus omnibus collectis (erant autẽ centum quadraginta) se ad confligẽdum cum hostibus præparabat. Sed cũ certior factus esset, Lysandri amicos non solum munia ipsis commissa negligenter obire, sed & undiq; in ciuitatibus disseminare, Lacedæmonios maximis ob ducum mutationem obnoxios esse periculis, ac in multis errare: quandoquidem cum nuper rei nauticæ incumbere cœpissent, homines inexpertos, reiq́; maritimæ penitus ignaros, pro strenuis ad classem mitterent, nescientes maximè se ob hanc rem periclitari: quapropter Callicratides omnibus qui aderant Lacedæmonijs

monijs conuocatis, ita loquutus est: Mihi domi manere præstat: & si Lysander uel alius quispiam in rebus nauticis me magis expertus, classem suscipere maluerit, quantum ad me spectat, non prohibeo. Cæterum cum à republica mihi claßis imperium demandatũ sit, nil mihi reliquum est quàm obedire, & ea quæ optima uidentur, pro uiribus exequi. Cum igitur hostes superare cupiam, idq́; ciuitas nostra summopere desideret, ac uos haud secus q̃ ego quæ in rem sunt optimè noscatis, uos cõsulo, satius'ne uobis uideatur, me hic manere, uel domũ reuerti debere. Sed cũ nemo aliter dicere auderet, quàm ut ijs qui domi erant, obediret, ac illis incũberet rebus ob quas in prouinciam missus esset, ad Cyrũ ut nautis stipendiũ ab illo peteret, profectus est. Cyrus uerò duos eum expectare iußit dies. Sed Callicratides morã pertæsus, & ianitoribus succensens, dixisse fertur, miserrimos esse Græcos, quòd barbaris argenti gratia adularẽtur: deosq; testatus est, si unquã saluus in patriã reuerteretur, enixè operã se daturũ, ut Athenienses et Lacedæmonij in pristinã redirent gratiam. Inde Miletũ nauigauit, ac triremes nõnullas ad petendũ pecunias Spartam misit: conuocatisq; Milesijs, ita disseruit: Ego ô Milesij, illis qui domi imperant, obedire cogor: at uos admodũ dignos reputo, qui strenuam huic bello operã impendatis: quandoquidẽ cũ inter barbaros habitetis, incõmoda plura ab illis hucusq; perpeßi estis: quapropter uos, alijs quoq; socijs ostẽdere decet, quonã pacto et celeriter, maximo hostes afficere poßimus incõmodo. Cũ igitur à Lacedæmone hi, quos pro afferẽdis missi pecunijs, reuersi fuerint (quãdoquidẽ quæ supererant, Lysander discedens, Cyro ut superfluas reddidit: at ego

cum Cyrum acceßissem, ille uerò de congressu me uerbis suspensum tenuisset, tandem foribus illius diutius obuersari haud potui) uobis promitto, non solum beneficiorum omnium me tempore opportuno memorē fore, sed & mutuum bona fide persoluturū: monstrabimus etenim, deo dante, barbaris, etiam nō sine admiratione eorum, hostes nostros ulcisci posse. Hæc cum dixisset, surrexere multi, & maximè appellati: nam resistere formidabant, pecuniasq; attulere paratas: insuper alias quoq; sponte afferebant: quibus ille receptis, unicuiq; nautæ in Chio quinq; distribuit drachmas. Inde ad Methymnam Lesbi nauigauit, quæ hostibus parebat, illamq; præsidio confisam, ac resistere conantē (nam & qui reipublicæ præerant, Atheniensium fauebant rebus) adortus, ui cepit, captamq; militibus diripiendam conceßit: mancipia uerò omnia in forum cōgregauit. Cumq; socij Methymnæos quoq; uendi debere censuissent, respondit, se imperante Græcorū uendi passurum neminem: postridie liberos cunctos dimisit, Atheniensium præsidio cū mancipijs seruilibus uendito. Cononem uerò mari abstinere iußit. Sed cum illum orta die portum egredi uidisset, prærepto itinere, ne Samum effugere posset, insecutus est: sed Conon nauium usus celeritate (nam ex copioso supplemento ualidißimum elegerat remigem) euasit, ac cum duobus ex decem ducibus, Leonide, & Eresinide, in Mitylenē Lesbi perfugit: quem Callicratides usq; ad portum, cum centū & septuaginta nauibus insequutus est. Conon Lesbijs hortantibus, ante fauces portus confligere coactus est, ubi triginta uacuis amißis nauibus (nam turmæ in proximum euaserant littus) reliquas quadraginta naues muris subduxit. Callicratides

tides ne Conon effugere posset, portũ insidet: & ut illum à terra quoq; obsidione fatigaret, Methymnæos cũ omni plebe, & uniuersum ex Chio accersiuit exercitum, allatæq; sunt interim à Cyro pecuniæ. Conon uerò cũ se undiq; terra ac mari obsessum cerneret, iamq; ob hominum multitudinem ac frumenti inopiam fames ingrueret, nec ab Atheniensibus, utpote obsidionis ignaris, ullum expectaret auxilium, duas occultè triremes electißimo instruit remige, submißis clàm propugnatoribus: & die quidem quietẽ agebat, nocte uerò & in tenebris, ne ab hoste conspicaretur, frumento mediocri, & alijs rebus onerabat necessarijs: quæ quinta tandem die, circa meridiem, per medias stationes, quæ securè agebant, celerrimè erumpunt, ac in apertum euasere mare: diuersæq; abierunt, in pelagus una, Hellespontum uersus altera: tum qui in anchoris stabant, oras repentè ac tumultuantes abrũpunt: nam milites in terra prandium parabant, cursuq; celerrimo Atticas insequuti sunt naues: & illa quæ altum tenuit, sub solis occasum ab insequentibus capta, ac plena uiris ad reliquam perducta est classem: altera uerò quæ in Hellespontum uersus fugam arripuit, euasit, & obsidionis nuncia Athenas peruenit. Diomedonti interim, cum Cononi obsesso duodecim nauibus per Mitylenæorũ euripũ opem ferre quæreret, fit obuiam Callicratides, & decẽ captis nauibus, duæ cum ipso duce ægerrimè dilapsæ sunt. Athenienses interim audita suorum clade ac obsidione, triginta diebus centum ac decem instruxere naues, habito delectu ex omni ætate, ac fortuna, seruis, ac liberis: cum ijs, ac equitibus quamplurimis, Samum appulerunt: ubi decem Samijs, quæ ex fœdere debebantur, acceptis nauibus, plu

res quàm triginta ab alijs collegere ſocijs: nam omnes ſequi cogebant, etiã eos qui illis caſu obuiam fiebant. Confeſtim igitur centum ac quinquaginta nauium expleuere claſſem. Callicratides audito Atheniẽſium acceſſu, iamq́; eos in Samo eſſe, quinquaginta naues cũ Eteonico ad obſidionem reliquit: ipſe cum centum uiginti nauium claſſe, ad Maleam Mitylenæ promontoriũ conceßit, ubi & cœnauit. Contigit eadem quoq; die Athenienſes ad Arginuſas cœnare. Sitæ ſunt Arginuſæ ante Lesbum, in Maleæ cõſpectu, contra Mitylenem. Lacon dux nocte ignes inintuitus, edoctusq́; Athenienſes adeſſe, circa mediam noctem claſſem tanquam continuò conflicturus mouit: ſed uehementi ingruente pluuia, ac tonitruis ſtrepẽtibus, pugnare prohibitus eſt. At cum diſſerenaſſet, ubi primùm illuxit, ad Arginuſas nauigauit: cui obuiam facti Athenienſes, ita inſtructi erant: Ariſtocrates cũ nauibus quindecim læuum tenebat cornu: totidẽ Diomedon ſequebatur. Ariſtocrati Pericles ſuccedebat, Diomedonti Ereſinides: poſt quos Samij decem collocati erant nauibus, quibus præerat Samius quidam nomine Hippeus. Poſt illos præfectorum tredecim, & aliæ omnes ſociæ ordinatæ erant naues. Dextrũ cornu Protomachus, cũ quindecim procurabat nauibus: poſt quem Thraſylus, cum totidem locatus erat: cui hærebat Ariſtogenes. Protomachum uerò æquali nauium numero Lyſias ſequebatur, & Thraſylum Ariſtogenes: quem ordinem tenebant ne circumueniri poſſent: nam graues agebant naues: econtra Lacedæmonij leues & agiles, maximeq́; ad excurſionẽ idoneas. Dextrum Callicratides ducebat cornu: qui ab Hermone Megarenſi gubernatore ſuo admonitus, ut ſine prælio diſcederet,

deret, cũ omnino Atticæ claßis numero superaretur. Cui Callicratides respondisse fertur: Spartam se cadente, nil deteriorem futuram: at sibi fugere esse turpißimum. Pugnatum est ab initio conferto utrinq; agmine, mox sparsim: sed postquã Callicratides naui excussus in mare decidit, & Protomachus dextro sinistrum uicit cornu, tunc manifesta Peloponnensium subsequuta est fuga: quidam in Chium cõtenderunt, plurimi Phocæã fuga delati sunt. Athenienses quinq; & uiginti amißis nauibus, cum uiris ipsis, præter paucos qui in terram euaserant, Arginusas reuersi sunt. Peloponnensium, Laconicæ nouem, cum omnino decem essent, sociorum uerò plus quàm sexaginta desideratæ sunt naues. Habebant in animo duces Attici, Theramenẽ ac Thrasybulum, cũ quibusdam alijs præfectis, ac nauibus quadraginta sex, naufragis in succursum mittere: reliqua classe ad Eteonicũ, qui circa Mitylenem sedebat, opprimendum nauigare: sed uentus cum tempestate uehementi ortus, quo minus id facerent impedimento fuit. Trophæo igitur erecto, ibi manere coacti sunt. Eteonicus interea cum per actuariũ lembum de suorum clade certior factus esset, nuncios protinus tacitos discedere iußit: suppresso tantisper eorum aduentu, donec rursus in eadem castra coronati reuerterentur, ac magno clamore Callicratidem naualis pugnæ uictorẽ, omnibus hostium depreßis nauibus, nunciarent. Quod cum illi fecissent, ipse ob rem bene gestã sacrificauit, militesq; cœnare iußit. Mercatores uerò ut sine tumultu pecunias nauibus imponerent, admonuit, eosq; in Chium præmisit: qui uentum sequundum nacti, celeriter abierunt: ipse terrestri itinere, incensis castris, Methymnã cõtendit. Conon sub

hostium digressu, ac uentis cadentibus, deductis nauibus suis obuiam Arginusas proficiscitur, & quae circa Eteonicum acciderant, nunciauit. Athenienses itaq; Mitylenem nauigarunt, inde Chium: ubi cum nil agere potuissent, Samum uictrix reducta est classis. Interim qui domi erant Athenienses, abrogarunt ducibus, praeter Cononi, imperium: cui alios duos, Adimantū & Philocleem adiunxere collegas. Duces itaq; alij qui praelio interfuerant nauali, praeter Protomachum & Aristogenem, Athenas reuersi sunt, Pericles nempe, & Diomedon, Lysias, Aristocrates, Thrasylus, & Erasinides: cui Archidemus, qui tum Athenis praesidebat, & Deceleae curam gerebat, insidias struxit, ac publicè accusauit, insimulans illum clàm ex Hellesponto pecunias, quae populi essent, attulisse: insuper ei ob male administratam praeturam diem dixit: quam ob rem Erasinidem in carcerem duci, aequum esse uisum est. Post haec cum duces in concilio pugnae rationem redderent, tempestatisq; uim praetenderent, illos quoq; Timocrates uinctos populo tradi, iustum esse cēsuit: qui & ipsi à senatu in uincula coniecti sunt: concioq; coacta est, in qua duces à pluribus, praecipuè tamē ab Theramene accusati sunt, iustum esse dicente, eos rationē reddere, cur naufragis opem non tulissent: & cum nullum aliud haberet argumentum, epistolam quandam in testimonium producebat. Duces ad senatum & populum delati, nil aliud quàm tempestatis uim praetēdebant: inde breuiter unusquisq; crimen diluit: nam iuxta legem oratione perpetua se excusare prohibebantur: ostendebantq; seriem gestarū rerum: cum ipsi in hostes nauigarent, naufragorū succursum trierarchis hominibus expertis, & qui nunc quoq;
praes-

præessent, Therameni ac Thrasybulo, similibusq́; mandasse: ac ostendebant, si quis de naufragorũ succursu accusari deberet, neminem potius pœnas dare dignum esse, quàm eos qui iussa minus exequuti fuissent: nunc uerò alios incusarent, ac aperto mendacio illis culpam impingerent: cum manifestè constaret, tempestatis uim succursum prohibuisse: cuius rei testes producebant gubernatores, ac quamplures alios qui tum præsentes fuerant. Hæc cum dixissent, illis populus assentiebatur. Surrexere igitur priuatì plures, ac se pro ducibus fideiubere paratos esse ostenderunt. Cæterum in aliud concilium rem differendã esse uisum est: iam enim uesper ingruebat, & manus, quibus populus decernit, amplius dinumerari non poterant: interim æquum esse senatum deliberare, quemadmodũ sontes puniri deberent. Incidêre in dies hos Apaturia, in quibus defunctorum patres & propinqui ad luctum conuenere: qui uerò cum Theramene sentiebant, plures eodem festo submiserunt homines, nigris indutos uestibus, & colore tristi circundatos, qui se tanquam propinqui eorũ qui submersi fuerant, concioni immiscerent. Callixeno quoq; persuaserunt, ut duces in senatu accusaret. Post hæc conciliũ coactum est, in quo senatus ex Callixeni mente sententiam tulit talem: Cum duces priori accusati essent cõcilio, illiq́; se defendissent, Atheniẽses per omnes sortiri debere tribus, positis per unamquanq; tribum hydrijs duabus, ac uoce præconis nunciari, cuicunque duces iniustè egisse uiderentur, quòd bello nauali uictores non sustulissent, sortem in priorem deijceret hydriam: qui uerò eos absolueret, in aliam: & si damnati essent, pœnam mortem fore: illosq́; undecim uiris tradi de-

bere, publicatis bonis, ex quibus decima deo sacra esset. Venit etiam quidam in concionem, dicens se frumētario euasisse modio: ac eos qui perierant sibi in mandatis dedisse, si euaderet, populo nunciaret, quòd optimè de patria meritos duces minimè de medio tollerēt. At Euryptolemus Pisianacti filius, cum quibusdam alijs è populo, Callixenum incusans, asserebat illum cōtra leges sententiam conscripsisse: sed multitudo clamabat, indignum esse, si quæ populus facere uellet, prohiberetur: & per Lyciscum comminati sunt, eisdem suffragijs illos quoque iudicare uelle, si intercederent, quibus & duces, ni concio dimitteretur: rursusq; turba tumultuans, uocationem illos dimittere coëgit. Et cum iudices suffragia illa contra leges esse, minimè incusare auderent, rursus Callixenus suggestum ascēdit, ac priora ducibus obiecit crimina. At populus clamabat, duces minimè esse audiendos. Iudices uerò multitudinē timentes, omnes inauditis ducibus sortiri debere decreuerunt: præter Socratem Sophronisci filium, qui illis minimè consensit, sed & insuper eos, quòd iniustè ac præter leges agerent, accusauit. Post hæc suggestum Euryptolemus ascendit, ac ita pro ducibus disseruit: Huc, ô uiri Athenienses, accusandi partim ascendi gratia, cū Periclis necessarius, Diomedontis uerò sim amicus: partim uerò, ut obiectis responderē: tum ut consulerem, quæ maximè utilia esse putarē ciuitati uniuersæ. Illos igitur accuso, quòd intercesserunt, ne collegæ senatui ac uobis scriberent. Quòd cū Therameni & Thrasybulo iniunxissent, ut naufragis septē ac quadraginta succurrerent triremibus, eos minimè paruisse: quapropter culpā cōmunem iam ferūt, quāuis illi priuatim peccauere: meritoq;

ritoq; ob hanc humanitatẽ, ab illis & quibusdã alijs impetiti, in ultimo nunc cõstituti sunt periculo. Sed si mihi non parueritis, feceritisq; ea, quæ iusta ac sancta sunt, et unde maximè rectè audietis, & minimè pœnitere poteritis, uos postea summopere errasse sentietis, deosq; ac uosmetipsos frustra incusabitis. Consulo uerò uobis ea, in quibus nec per me, seu quemuis aliũ decipi poteritis: sed si quos iniquè quid egisse cognoueritis, dũmodo placuerit, ex iuris forma punire poteritis, & simul omnes, & seorsum quenq;. Id fiet, si ducibus uestris, si nõ plus, saltẽ diẽ unã ad defensionẽ concesseritis, ne alijs potius, q̃ uobisipsis, hac de re credere uideamini. An ignoratis, uiri Athenienses, legis decretũ esse potentißimũ, quod iubet, si quis populum Atheniensem iniuria affecerit, uinctũ corã populo causam dicere? & si iniurius esse cõuictus fuerit, interfectũ in barathrũ proijci debere, publicatis bonis, ex quibus decima deo sacra sit? Hoc decreto duces iudicari iubeo, & per Iouem si uobis ita uisum fuerit, primò necessarium meũ Periclem: turpe etenim mihi esset, pluris illũ q̃ ciuitatẽ facere uniuersam. Aut si mauultis, alia illos iudicate lege, quæ contra sacrilegos ac proditores lata est, & qua illi qui ciuitatẽ tradere conantur, seu qui sacra furati sunt, in foro iudicari cõsueuerũt: qui si cõuincãtur, in Attica sepeliri prohibẽtur, bona uerò publicantur. Vtra igitur ex illis quæ placuerit, duces singulatim iudicate lege, tribus tãtũ cõceßis diebus: una, in qua collecti deliberare possitis, rei sint illi, nec ne: altera, qua accusentur: tertia uerò qua respõdeant. Id si feceritis, hi qui iniustè egisse conuicti fuerint, maximis ac iustißimis afficiẽtur supplicijs: qui uerò insontes esse cõperiẽtur, à uobis ô Athenienses,

ne iniustè pereant, absoluētur. Vos *igitur ut iusti iudices, ac iuramenti memores, secundum leges iudicate, ne dum eos indemnatos contra legem occiditis, cum* Lacedæmo*nijs contra illos bellum gerere uideamini, quibus illi deuictis, septuaginta die una abstulerunt naues. Sed dicet quispiam, cur tam uehementer solicitus es?* Respondeo, *ne, quem interficere seu absoluere uultis, non secundum, sed contra leges iudicetis: quemadmodum* Callixenus *senatui persuasit, cum unius apud populum suffragij mentionem fecit.* Præterea *si quempiam insontem interfeceritis, postea pœnitebitis.* At *mementote, seram ac inutilem pœnitentiam hanc futuram: insuper & mortis hominum rei eritis: iniustè præterea agetis cum* Aristarcho, *qui primò populum concitauit, inde* Oenoëm Thebanis *prodidit hostibus: diem, si respondere uoluisset, cōceßistis, reliquaq́; iuxta leges egistis: at ducibus uestris, qui ex animi sentētia cuncta uobis cōfecere, hostesq́; uicere, hoc idem denegetis?* Nolite *igitur, ô* Athenienses, *cum eas habeatis leges, per quas in maximam quandiu illas obseruastis potentiam euasistis, temerè quid contra leges cōmittere.* Ve*niamus nunc ad ea, in quibus iniustè duces fecisse uidentur.* De*functi bello nauali, confestim in continentem nauigarunt: ubi* Diomedon *censuit, nauibus cunctis naufragis ac submersis succurri debere:* Erasinides, *uniuersos quàm celerrimè ad hostes* Mitylenem *nauigare:* Thrasybulus *utrunq; fieri posse asseruit, si partē nauium ibi relinquerent, reliquis ad hostes pergerent.* Id *cum omnibus placuisset, decreuerūt unumquenq; ducum, qui octo erant, ex contubernio suo tres ibi relinquere naues: & præfectorum, decem: nauarchorum quoq;, tres: quæ omnes erant quadrat*

quadragintaſeptem: quatuor circa unamquanq; nauium quæ perierãt, quæq; duodecim erant, occupatis. Hi uerò qui relicti ſunt præfecti, Thraſybulus & Theramenes, is qui priori concione duces accuſauit, nauibus reliquis ad hoſtes perrexere. Proinde num hac in re quid neglexerunt, aut minus rectè egerunt? Aequum'ne eſt cum quid contra hoſtes non rectè actum eſt, eos qui cuncta bene ordinarunt, pœnam luere? illos uerò qui ducũ iuſſa de mortuorum ſuſceptione exequuti ſunt minimè, tanquam innocentes abſolui? Sed de illis ambobus, quod & de ducibus aſſerere poſſum, tempeſtatis uim impedimẽto fuiſſe, quò minus exequerentur quæ duces iuſſerant. Huius rei teſtes ſunt, qui ſua ope euaſerunt: inter quos ex ducibus ueſtris unus eſt, quem iam eiſdem ſuffragijs damnari iubent: maximè tamen cum mandata exequeretur, ſuccurſus indigentem. Nolite igitur ô uiri Athenienſes, uictoriam hanc egregiam ac fortunatam dedecorare, ac tanquam uicti & cladem perpeßi, turpe quid cõmittere, ne contra deos ingrati uideamini, cum impoßibilitatem tanquam proditionem quandam incuſandam eſſe cenſeatis: præſertim cum omnibus notum ſit ac conſtet, tempeſtatẽ impedimẽto fuiſſe, quò minus iuſſa exequi potuerint. Cæterum multò rectius agetis, ſi uictores coronis decorabitis, quàm à prauis perſuaſi hominibus, illos morte plectetis. Hæc cum Euryptolemus dixiſſet, ſuam ſcripſit ſententiam, uiros ſecundum legis decretum iudicari, & bis de unoquoq; ſortiri debere. Senatus uerò ſententia erat, inauditos omnes ſimul unicis iudicandos eſſe ſuffragijs. Quæ cum in diſceptationẽ ueniſſent, primo in Euryptolemi omnes iuere ſententiam. At rurſus referente Mene-

cleo, factaq; iterum disceptatione, senatus præualuit sententia, protinusq; duces condemnati sunt octo, ex quibus sex qui præsentes erant, occubuere. Sed haud multò pòst tẽpore maxima Athenienses inuasit pœnitentia: quapropter decreuerunt, ut quicunq; populum seduxissent, capitis rei essent, datis quoad iudicarẽtur uadibus. Esse uerò inter præcipuos Callixenum omnes clamabant. Delati sunt & alij quatuor, qui & ipsi uades præstare coacti sunt. Sed cum postea seditio quædã orta esset, in qua Cleophon occubuit, aufugere alij antequam condemnarentur. At Callixenus cum aliquando cum ijs qui in Piræo erant, in ciuitatem descendisset, ab omnibus exosus fame perijt.

XENOPHONTIS RERVM GRAECARVM LIBER SECVNDVS, Bilibaldo Pirckemero interprete.

AT milites qui cum Eteonico in Chio relicti erant, durãte æstate, undiq; ex agris alebantur, necnon mercede operam locabant. Ingruente uerò hyeme cum uictus, tum uestitus penuria laborare cœperunt: quapropter clanculum de occupanda Chio consilia agitare, & unumquenq; cui hæc placerent, calamum ferre iusserũt, ut eo pacto quotquot essent internoscerentur. Eteonicus cum conuenticulum hoc in dies gliscere præsensisset, anxius erat quid sibi hac in re faciendũ esset: nam aperta ui, propter multitudinem calamũ ferentium, niti, periculosum uidebatur: timebat etenim ne sumptis armis, ac ciuitate occupata, hostes

euaderent, & omnia quæ antea ex hostibus ceperãt, pessundarẽt. Præterea tot homines, præcipuè belli socios interficere, impium esse ducebat. Verebatur pariter ne reliquis Græcis criminandi materiam præstaret, cæteriq; milites ad omnia obeunda pericula segniores redderentur. Assumptis igitur quindecim uiris gladijs accinctis, per ciuitatẽ incedebat: cui casu fit obuiã quidã calamũ gestans, qui oculorũ morbo tenebatur, ac à medico redibat: quem protinus obtruncauit. Concursu facto, ac quibusdã sciscitantibus, quamobrẽ homo ille interfectus esset, Eteonicus respõderi iußit, quia calamũ portauerat. His auditis, cuncti qui calamos ferebãt, illos abiecere, timentes ne & ipsi conspicarentur. At Eteonicus cõuocatis Chijs, pecunias, quas militib. ne quid noui molirẽtur distribuerẽt, imperauit. Illi uerò q̃ primũ paruere. Dat interim militib. ascendendi naues signũ: ac circumuectus, pluribus illos hortatus, ac de præteritis solatus est: unicuiq; deinde menstruũ persoluit stipendiũ. Conuenerũt post hæc Chij, & socij alij Ephesum, ubi de rebus præsentibus consultarunt: placuitq; legatos Lacedæmonẽ mittere, qui Lysandrũ claßis imperatorẽ exposcerẽt: nam humanè antea claßi præfuerat, ac benignè se erga socios gesserat, cum in Notio bello uicißet nauali. Itaq; legati decẽ hanc ob rem Lacedæmonem mißi sunt: alij quoq; ad Cyrũ, qui illi hæc nũciarent. Lacedæmonij itaq; Lysandrũ tanquam legatum præesse iusserunt, ac nauarchum Aracum constituerunt: bis enim eundem imperare leges non permittunt. Traditæ igitur sunt naues Lysandro XXV. huius belli anno. Hoc quoque anno Cyrus Autobisacem interfecit & Mitræũ, filios Dariææ sororis Xerxis, patris Darij, hãc ob causam,

quòd ſibi occurrentes manus intra manicam non contraxerant, quod regi ſolo fieri ſolet: eſt enim manica quàm manus longior: & cum quis manum intra illam continet, facere omnino nihil poteſt. Hieramenes igitur & uxor, Dario aßiduis inſtantes fletibus, iniquißimũ eſſe aiebant, ſi tam grauem iniuriam inultam relinqueret. Quorũ ille precibus deuictus, Cyrum per nuncios tanquã ægrotans accerſiuit. Eodẽ anno Archyto Ephoro, præſidẽte Athenis Alexio, Lyſander Epheſum applicuit, quô & Eteonicum ex Chio cum nauibus accerſiuit, ac reliquas undique contraxit, quas omnes reparauit: nouas quoq; in Antandro conſtruxit: inde ad Cyrum ut ab illo pecunias poſceret, contendit. At ille non ſolum pecunias regias, ſed & proprias cõſumptas eſſe oſtendit: quantumq́; unicuiq; nauium præfecto tradidiſſet, edocet: nihilominus tamẽ alias dedit. Quibus Lyſander receptis, trierarchos ſingulis cõſtituit nauibus, ſimul & debitum nautis perſoluit ſtipendium. Nec ſegnius Athenienſium quoq; duces in Samo ſe prælio accingebant nauali. Venere interim ad Cyrũ nuncij, qui illum ad patrem tanquam ægrotum accerſirent, qui tum contra Thamnerios Mediæ, qui Caduſijs adiacent, bellũ gerebat: nam ab eo defecerant. Confeſtim itaq; ille Lyſandrum uocauit, eumq́; cum Athenienſibus pugnare prohibuit, ni longè claſſe ſuperior eſſet: regẽ enim ac ſe multis pollere opibus, quibus naues quamplurimas inſtruere poſſent, oſtendit. Omnes quoq; redditus qui ex proprijs ipſius exigebantur ciuitatibus, illi cõſignauit: ac reliquas, quæ ſupererant, tradidit pecunias: ſummopere Lyſandrũ admonens, ut amicitiæ qua & Lacedæmoniorum ciuitati, & priuatim ipſi deuinctus eſſet, quandoque

memor

memor foret: sicq; ad patrem ascendit. Lysander acceptis cunctis quæ Cyrus ad patrem ægrotantem proficiscens sibi reliquerat, persolutoq; exercitui stipendio, in sinum Ceramicum, qui in Caria est, nauigauit: ac ciuitatẽ quandam Atheniensium sociã, nomine Cedries aggressus, postridie ui cepit ac diripuit. erant habitatores loci illius semibarbari. Inde uerò Rhodum nauigat. Athenienses interim ex Samo mouent, ac in Asiæ delati oram, pluribus locis regios depopulati sunt agros, Chiumq; ac Ephesum usq; processere, ibiq; ad pugnam se accingebant naualem, ducesq; alios tres prioribus addidere præfectis, Menandrum, Tydeum, & Cephisodotum. Lysander interim ex Rhodo præter Ioniam in Hellespontum, ad excursiones nauium inhibendum, simul & contra ciuitates quæ defecerant, nauigat. Legebant Athenienses quoque Chium mare: nam Asia illis hostilis erat. Lysander uerò ex Abydo Lampsacum circumnauigabat: erant hi Atheniẽsium socij: ibi præstò fuere Abydeni ac alij socij, quos Thorax ducebat Lacedæmonius. Ciuitatẽ igitur aggressi, ui capiunt, captamq; diripiunt. præda ibi opulẽta parta est: nam uino, frumẽto, ac reliquis omnibus necessarijs referta erat. Libera corpora omnia à Lysandro dimissa sunt. Insecuti sunt illius uestigia Athenienses: ac cum Eleuntem quæ in Cherroneso est, centum & octuaginta nauium classe uenissent, iamq; pranderent, de Lampsacena clade certiores facti sunt. Protinus itaq; Sestum aduehuntur: inde cũ frumentassent, ad Aegos flumen cõtra Lampsacum nauigãt. Dirimitur Hellespontus ibi stadijs quasi quindecim, ubi & cœnarunt. Lysander milites circa diei ortum pransos naues inscendere, & paratos edictum ex-

pectare iubet, ac ne quis ordine excederet, inhibet. Athenienses exorto sole in portus faucibus ordinem explicāt, ac classem concitant: sed cum Lysander certamen detrectaret, solq; in occasum uergeret, rursus ad Aegos flumen reuertūtur. Lysander uerò explorandi gratia celerrimas subsequi iußit triremes, ac quid hostis ageret, nūciari sibi imperat: nec prius milites è nauibus dimittit, quàm speculatoriæ reuersæ essent triremes. Id per quatuor egit dies. Alcibiades interim à muris Athenienses in littore, & ab omni ciuitate procul castra locasse speculatus, commeatumq; ægrè à Sesto deferre, distantē à nauibus stadia quindecim: hostes uerò in portu & à ciuitate omnibus abundare necessarijs, nō in tuto duces castra posuisse ostendit: eosq; hortatus est, ut illa Sestum, ubi portus & urbs esset, & unde cum uellent ad bellū procedere possent, transferrent. At duces, & maximè Tydeus, & Menander, illum cōtumeliose abire iusserunt: adiecere, se, non illū imperare. Ille igitur discessit. At Lysander die quinto Atheniensibus ut cōsueuerant remeantibus, speculatorijs imperat nauibus, ut cū primū uidissent eos è nauibus egressos, ac per Cherronesum dispersos, quemadmodū singulis antea facere cōsueuerant diebus, cōmeatum ementes, ac Lysandrum despicientes, tanquā cum illis cōfligere minimè ausuri, retro omni celeritate remigent, ac inter nauigandū clypeum attollerent. Qui ut iußi erant, mādata impigrè exequūtur. Lysander itaq; statim quàcelerrimè nauigandi dat signū: aderat et Thorax peditatu. Conon uerò cum ingruentē uidisset hostem, signū nauibus omni ope ad succurrendū proponit: sed homines undiq; dispersi erant, et naues partim biremes, aliæ uniremes, cæteræ uerò omnino erant

no erant uacuæ, præter Cononis & alias septē, quæ militibus instructæ erant, & paralum: reliquas omnes Lysander iuxta cōtinentē oppreßit. Maior quoq; hominū pars in terra capta est, reliqui Chidrias aufugerunt. Conon nouem effugiens nauibus, ad Abarnidē Lampsaci adnauigauit promontoriū: ubi maximis Lysandri nauiū ablatis malis, postquam Atheniēsium res fractas cognouit, nauibus octo in Cyprū ad Euagorā aufugit. Paralos uerò acceptæ cladis nuncia, Athenas festinauit. Lysander naues, captiuos, & reliqua omnia Lampsacū abduxit. Cepit & inter duces alios Philocleem, & Adimantū. Eadem quoq; die qua parta est uictoria, Lysander Theopompū Milesium piratam, Lacedæmonē uictoriam nunciaturū misit: qui et tertia die illac cū tam læto peruenit nuncio. Inde Lysander socios cōuocat, quos de captiuis cōsulere iubet. Ibi de multis Athenienses accusati sunt criminibus, quòd uidelicet si bello uincerent nauali, captiuis omnibus dextras amputare manus decreuerant: quòdq; duas cepissent triremes, Corinthiā unam, & Andriam aliam, ex quibus uiros omnes in mare præcipites deiecissent: cuius facinoris dux Philoclees fuerat: aliaq; permulta illis obiecta sunt facinora. Censuerūt tandē omnes captiuos quicunq; Athenienses erant, necādos esse, præter Adimantū, qui solus in cōcione decreto de manuū abscisione cōtradixerat: qui etiā ab aliquibus tanquā nauiū proditor accusatus est. Lysander itaq; Philocleē, qui Andrios & Corinthios præcipitauerat, primò interrogauit, quid pati dignus esset, qui primus cōtra leges Græcos interficere cœpisset. At ille ad calamitatē minimè demissus, respōdit, ut uictor ageret, quæ uictus passurus fuisset: deinde lotus, ac splendida sumpta

ueste, ante alios ut iugularetur processit ciues. Lysander compositis Lampsacenis rebus, Byzantium & Chalcedonem nauigat, à quibus sponte susceptus est: Atheniẽsium uerò præsidium sub conditione dimissum est. At qui Alcibiadi urbem prodiderant, in Pontum, inde Athenas aufugerunt, ubi & ciuitate donati sunt. Lysander Atheniensium præsidia, & quos undiq; reperit Athenienses, omnes Athenas abire imperat, nulliq; ueniam alibi quàm ibi se concessurum prædicit: sciebat enim quanto plures in urbem ac Piræum cõpellerentur, tanto citius necessariorum penuriam ingruiturã. Inde relicto Byzantij ac Chalcedonie Stenelao Laconico harmoste, Lampsacum ad instruendas redijt naues. Interim cum paralos calamitatis nuncia, nocte Athenas applicuisset, tantum excitauit luctum, ut planctus ex Pyræo per longos muros in ciuitatẽ penetraret. Cumq; in statione unus alteri rem nunciaret, adeò percrebuit, ut nocte illa nemo calamitatis tam funestæ ignarus esset. Lugebant igitur non solum eos qui ceciderant, sed multò magis semetipsos: timebant etenim eadem pati, quæ ipsi Melijs Lacedæmoniorum coloniæ, quam obsidione ceperant, & Histiæis, Scionæis, Toronæis, & Aeginetis, ac quamplurimis alijs fecerant Græcis. Postridie concio coacta est, in qua uisum est portas omnes, præter unam, obstrui debere, mœnia instaurare, custodes constituere, & reliqua cuncta quæ ad obsidionẽ ferendam necessaria uiderẽtur, præparare. & illi his incumbebant. At Lysander cunctis domitis, ex Hellesponto ducentis Lesbum applicuit nauibus: ubi reliquorum ciuitatum, Mitylenæ quoq; statu ex sententia cõpositis, Eteonicum in Thraciam cum decem mittit triremibus, ut omnia illic

nia illic ad Lacedæmonios traduceret: reliqua enim Græcia uniuersa, confestim post bellum nauale ab Atheniensibus defecerat, præter Samios, qui cæsis familiaribus & inutili turba, ciuitatem seruare quærebāt. Lysander inde ad Agim, ac Deceleā, Lacedæmonemq́; mittit, & de accessu suo cum ducentis nauibus, certiores Lacedæmones reddit. Statim igitur Lacedæmonij cū uniuerso populo, ac alij Peloponnenses, præter Argiuos, ductu regis alterius Pausaniæ obuiam Lysandro uadunt, castraq́; iuxta ciuitatē in Academia, quæ gymnasium appellatur, locant. Lysander cum Aeginam uenisset, Aeginetis quoscunque reperire potuit, ciuitatē restituit: idem Melijs, & alijs quicunq; expulsi fuerant, fecit. Inde Salaminem ac Piræum centū quinquaginta nauium classe inuadit, omnemq́; intrandi ac exeundi Atheniensibus facultatem ademit. Qui terra ac mari obsessi, penitus quid agerent ignari erant: neq; enim naues, aut frumentum, siue socij ad quos confugerent, amplius supererant, nec ullam spem salutis cernebant: oculisq́; obuersabantur ea quæ alijs nulla irritati iniuria, sed solū uiolentia ac petulantia instincti, intulerant: talia siquidem & ipsi pati formidabant. Quamplurimos enim humiliorum ciuitatum homines iniuria affecerant, nullam aliam ob causam, nisi quòd cum Lacedæmonijs in bello sensissent: quapropter infimæ sortis homines extollebant, ac obsidionem tolerabant. Moriebantur interim quamplures inedia, nec uerbū ullū de pace fiebat. Postquam uerò omne penitus defecerat frumentum, tunc demum legatos ad Agim mittere placuit, qui cum Lacedæmonijs de societate agerēt: & si muros longos ac Piræum retinere possent, super hæc fœdera sancire iusserunt. At

ille legatos Lacedæmonem reiecit: non enim se huius rei dominũ esse asserebat. Hæc cum legati Atheniensibus renunciassent, illos Lacedæmonem miserunt. Qui cum iam Sellasiam prope Laconicam uenissent, & Ephori, quòd cum eisdem quibus & ad Agim uenissent mandatis audiuißent, illos si pacem habere uellent, consideratius de hac re deliberatos reuerti iusserũt. Hæc cum legati domũ reuersi nunciassent, omnes tristitia magna inuasit: de libertate enim iam timebant, & antequã alij redirẽt legati, plures fame certum erat absumptũ iri. De murorũ uerò demolitione, nemo referre audebat. Cum enim Archistratus in senatu dixisset, qualemcunq; pacem suscipiendã esse: Lacedæmonij uerò longos muros ad decẽ utrinq; stadia dirui iußissent: decretũ factum est, ne quis hac de re amplius referret. Tandem Theramenes in cõcilio professus est, si eum ad Lysandrũ mitterent, ex illo deprehendere posse, nunquid Lacedæmonij muros dirui uellent, ut ciuitas in prædam daretur, uel quia de fide dubitarent. Cum uerò missus esset, plus quàm tres apud Lysandrũ frustra cõtriuit menses: id eo fecit consilio, ut cũ Athenienses omne consumpsisset frumentũ, & ad ultimã deuenissent neceßitatem, ea calamitate submißiores redderentur, hostiumq; mandatis obedirent. Tandem cum quarto redijsset mense, in cõcione se à Lysandro tandiu retentũ esse ostendit: iam uerò eum Lacedæmonẽ ire iussum: non enim Lysandrum, sed Ephoros rei quæ peteretur esse dominos. Itaq; ipse cum decẽ alijs legatis, ac liberis mandatis Lacedæmonem missus est. Lysander uerò Aristotelem exulem Atheniẽsem, cum alijs Lacedæmonijs ad Ephoros mittit, qui ostenderent illum Therameni respõdisse, eos & belli

ac pacis

ac pacis esse dominos. Theramenes *interim & reliqui legati, postquam in* Sellasia *erant, quibus uenirent mandatis interrogati sunt: illi uerò liberis se pro pace uenisse respondebant.* Itaq; Ephori *illos uocari iussere.* Cumq; *uenissent, concilium coactum est, in quo ne pax* Atheniensibus *redderetur,* Corinthij, *& maximè* Thebani, *pluresq́; alij* Græcorũ *contradixerunt, sed ciuitatem penitus delendam esse asserebant.* At Lacedæmonij *negabant ciuitatem* Græcã, *quæ in maximis* Græciæ *periculis egregiam nauasset operã, subuerti debere.* Pax *igitur* Atheniẽsibus *his data est cõditionibus, ut muros longos &* Piræum *demolirentur: naues omnes, præter duodecim, ac profugos traderent: eundem amicum & hostem quem &* Lacedæmonij *haberent: quos terra mariq́; quocunq; ducerẽt, sequerentur.* Has *pacis conditiones* Theramenes *& legati alij* Athenas *detulerunt.* Quibus *urbem intrantibus, ingens hominum multitudo circunfusa est: timebant etenim ne re infecta redirent: non enim amplius fame pereuntem multitudinem sustinere poterant.* Postridie *legati quibus cõditionibus pax illis à* Lacedæmonijs *cõcessa esset, retulere: quam ut necessariam* Theramenes *suscipi debere, murosq́; diruì suadebat: & quamuis nonnulli cõtradixissent, omniũ tamen animi ad pacẽ inclinarunt.* Itaq; Lysander Piræũ *ingressus est, ibiq́; illi naues ac profugi traditi sunt omnes: muri quoq; ad tibiarũ cantũ magna alacritate diruti sunt: omnes enim diem hanc initiũ libertatis* Græciæ *esse interpretabãtur.* Annusq́; *exijt, in quo* Dionysius Hermocratis *filius, tyrannidẽ* Syracusis *arripuit, deuictis antea* Carthaginensibus *à* Syracusanis: *qui tamẽ* Acragantum *in ditionem redegere, cum* Siculi *annonæ*

penuria ciuitatẽ reliquissent. Sequenti anno in quem incidit Olympias, qua uicit in stadio Crocinus Thessalus, Eudio Spartæ Ephoro, præsidente Athenis Pythodoro, quem Athenienses, quia in illum oligarchia incidit, non nominant, sed interregnum annum illum appellant, Oligarchia Athenis ita constituta est. Visum est populo triginta eligi debere uiros, qui patrias, quibus respub. regatur, conscriberent leges. Fuere uerò electi, Polyarches, Critias, Melobius, Hippolochus, Euclides, Hieron, Mnesilochus, Chremon, Theramenes, Aresias, Diocles, Phædria, Chæreleus, Anætius, Pison, Sophocles, Eratosthenes, Charicles, Onomacles, Theognis, Aeschines, Theogenes, Cleomedes, Erasistratus, Phidon, Dracõtides, Eumathes, Aristoteles, Hippomachus, Mnesithides. His actis Lysander Samum nauigat: Agis uerò exercitum ex Decelea domum reduxit, ac per ciuitates dimisit. Eodem tempore circa solis defectum, Lycophron Pherræus, qui uniuersæ imperare Thessaliæ quærebat, Larissæos ac alios Thessalos qui sibi resistere conabantur, prælio deuicit, pluribus ex eis interfectis. Eodem quoq; tẽpore Dionysius Syracusanus tyrannus, bello à Carthaginensibus superatus est, Gellamq; ac Chamarinã amisit. Paulò pòst Leontij qui Syracusis habitabant, in eorum ciuitatem reuersi sunt, ac à Dionysio & Syracusanis defecere: statimq; Syracusij equites à Dionysio Catanem dimißi sunt. At Samij à Lysandro undiq; obseßi, cũ amplius resistere non possent, incolumitatem pacti sunt, ut liberi cum singulis solùm abirent uestimentis: ac ita digreßi sunt. Lysander uerò ciuibus ueteribus ciuitatẽ cũ rebus omnibus restituit, decẽ constitutis præfectis, qui præsidio loci essent.

Inde

Inde dimiſſa ſociorum claſſe, cum Laconicis nauibus Lacedæmonem nauigauit, præ ſe ferens captiuarū nauium roſtra, ac triremes ex Piræo omnes, præter duodecim, & coronas ſibi à ciuitatibus priuatim dono datas: argēti uerò quadringenta ac ſeptuaginta talenta: tributum ex ciuitatibus quas Cyrus ei ad belli expenſas aßignauerat: & ſi quid aliud bello partum erat, id omne Lacedæmonijs tradidit, exeunte uere, quo debellatum eſt anno uigeſimo octauo, menſeq́; ſexto: quo tempore Ephori numerantur tot: Aeneſias primus, ſub quo bellum cœptū eſt, decimo quinto anno poſt Euboiæ captiuitatem, ac fœdera tricennalia. Poſt hunc ſucceſſere Braſidas, Iſanor, Soſtratides exarchos, Ageſiſtratus, Agenides, Onomacles, Zeuxippus, Pityas, Pliſtolas, Clinomachus, Ilarchus, Leo, Chærides, Pateſiades, Cleoſthenes, Lycarius, Eperatus, Onomantius, Alexippidas, Miſgolaidas, Iſias, Aracus, Euarchippus, Pantacles, Pityas, Archytas, Eudicus, ſub quo Lyſander rebus geſtis, domum reuerſus eſt. At triginta præfecti celerrimè muros longos diruerunt. Piræi quoq; mœnia demoliti ſunt. Sed cum ad deſcribendas leges quibus ciuitas regeretur, electi eſſent, id tamen minimè præſtitere: ſed electo ſenatu, ac principibus ex eorum ſententia conſtitutis, primò omnes quos in populari ſtatu nouerant ex calumnijs uixiſſe, boniſq́; & probis moleſtos fuiſſe, cōprehenderunt, ac morte damnarūt: qua in re ſenatus alacriter illis opem ferebat, nec alij ægreferebant ſontes puniri. At cum deliberare cœperunt, quo pacto ciuitate ex libito abuterentur, primò Lacedæmonem Aeſchinem & Ariſtotelem miſerunt, qui Lyſandro perſuaderent, ut operā daret, quò illis præſidiū mitteretur, donec

homines praui è medio tollerentur, ac respublica stabiliretur: eos interim alere uelle polliciti sunt. A quibus ille persuasus, in senatu egit ut præsidium & Calibius harmostes ad eos mitteretur. At triginta accepto præsidio, Calibiũ cunctis demerebantur officijs, ita ut omnia quæ agerent, laudaret. Cumq́; præsidium illis quoq; assentiretur, quoscunq; uolebant comprehendebant, nõ iam malos & infimæ sortis homines, sed optimates, & quos minimè uiolentiam toleraturos, sed potius contrà ituros arbitrabantur. Cumq́; superiori tempore Critias Therameni familiaris ac amicus fuisset, ille uerò cædibus & populi fuga immodicè abuteretur, Theramenes ei resistere cœpit, dicens, neminem propterea interfici debere, quia à populo honoraretur, præcipuè si aliâs bonus ac probus fuisset, neminemq́; læsisset: quandoquidem & ego ac tu, inquit, multa ut populo placeremus, & diximus ac fecimus. At ille, nã adhuc familiariter Theramene utebatur, respondit: Ciuitatem circumueneri non posse, nisi ex pedibus optimi, qui impedimento esse possent, tollerẽtur: si enim quia triginta sumus, ait, & nõ unus, arbitraris principatu illo ut tyrannide nos uti non posse, stolidus es. Sed cũ quotidie multò plures iniustè interficerentur, ac multi conuenientes admirarẽtur, quonam res euasura esset, rursus Theramenes inquit: Si socij ab male cœptis non desisterent, impoßibile esse paucorum dominationem durare posse. Inde Critias & reliqui triginta haud modicè Theramenem, ne ciues ad eum confluerent, timere cœperũt. Elegerunt igitur tria millia ciuium, qui rerum participes essent. Ad id rursus Theramenes ait: Absurdum sibi uideri, quòd primò tria millia ex optimatibus eligerent, ac si

numerus

numerus ille neceßitatem quandam honesti ac boni præ se ferret: tanquam impoßibile esset extra illos bonũ, inter eos uerò improbum quempiam esse. Nunc *uerò, inquit, duo uos maximè contraria facere cerno, uiolentum uidelicet principatũ, ac subditis longè plures principes creare.* Et *hæc ille dicebat.* Hi *uerò omnes arma sumere iusserunt, ac tria millia in foro lustrarunt, reliquum uerò populum aliò ablegarunt: inde præsidium & ciues, qui illis adhærebant omnibus, præter tribus millibus, arma abstulerunt, & ea in arcem deferentes, in* Palladis *templo deposuerũt.* His *gestis cum iam quicquid libitum esset, perpetrare possent, multos inimicitiarum, plures uerò pecuniarũ interficiebant gratia: & ut esset unde præsidio pecunias persoluerent, decreuerunt unumquenq;, aduenam unum eligere debere, quem ablatis pecunijs interficerẽt:* Theramenem *quoq; quem uellet assumere iusserunt.* At *ille respondit:* Non *rectè sibi uideri optimos eos appellari, sycophantis uerò peiora perpetrare.* Illi *enim, inquit, cũ per calumniã quendã pecunijs spoliant, uitam tamen haud adimunt: nos uerò ut pecunias auferamus, innocentes interficimus.* Nónne *in hoc illis longè nequiores sumus?* Igitur *triginta* Theramenem *rebus suis impedimẽto esse arbitrati, ut quæ uellent liberè facere possent, illi insidias tendunt, ac inuicẽ tanquam reipublicæ perniciosum criminari cœperunt.* Iusserunt *igitur iuuenes quosdam, qui illis maximè ad hanc rem idonei uidebantur, cum gladijs ueste tectis præstò esse, ac collecto concilio, cum iam* Theramenes *aduenisset, assurgens* Critias *ita uerba fecit:* Si *quis ex uobis, ô uiri collegæ, plures quàm tempus exigat, mori existimat, ille id omni in loco ubi ciuitatis forma*

mutatur, fieri haud ignoret. Necesse *enim est multos, propter paucorum dominationē nobis esse infensos, cum populosissimam totius* Græciæ *possideamus ciuitatem, ac in qua tempore plurimo* populus in libertate coaluit. Nos *uerò quàm grauis nobis ac uobis* popularis *fuerit status, iampridē experti sumus.* Quinimò *nec hoc* ignoramus, Lacedæmonijs, *qui graui nos eruêre iugo, nunquam populum amicū fuisse: at uiri præstantes semper in eorum fide & amicitia persistunt: quapropter ex* Lacedæmonio*rum sententia hanc regendi constituimus formam, & si quem paucorum dominationi obuiam ire cognoscimus, quantū ualemus è medio tollimus.* Proinde *si* quempiam *ex nobisipsis* Oligarchiæ *aduersari consideramus, illum pœnas delicti huius reddere debere longè iustius arbitramur.* Nunc *uerò compertū habemus* Theramenē *hunc, quibus potest modis, & nobis & uobis perniciē struere: & ut illa uera esse deprehendatis, si diligenter considerabitis, neminē magis præsentem statum uituperantem, aut si quem populi ductorem è pedibus tollere* properamus, *plus resistentem, quàm hunc inuenietis* Theramenē: *qui si sub initiū ita sensisset (hostis etenim erat) haud rectè improbus appellari posset.* Nunc *uerò quamuis ipse maximè initium fidei ac amicitiæ* Laconicæ *fuerit, ipse populi statum dissoluerit, ipse summopere nos aduersus insidiatores nostros, ut illos capitali afficeremus supplicio, concitauerit: postquam nos & uos ex professo populi hostes euasisse cernit, amplius quæ aguntur sibi placere negat, scilicet ut ipse in tuto constitutus, nos uerò gestorum rationem aliquando reddamus.* Quapropter *illum non solum quasi inimicū, sed ut uestri ac nostri proditorē sup-*

plicio

plicio affici decet: tanto enim hoste perniciosius delictum est proditio, quanto difficilius rem latentem quàm manifestam custodire: tanto etiam abominabilius, quòd hostes aliquando rursus reconciliantur, amiciq; redduntur: at qui semel in proditione deprehensus est, cũ illo nemo unquam in gratiam redit, aut illi deinde confidit. Vt autem intelligatis quæ ille facit non noua esse, sed natura proditionem ei innatam, eius acta uobis ad memoriam reuocabo. Quamuis enim à teneris usq; annis, ob patrem Agnonem à populo honoratus esset, impulsor tamen fuit ut popularis status deprimeretur, ad quadringentorumq; numerũ deduceretur: inter quos & ipse princeps quodammodo extitit. Deinde cum uideret ob illum numerũ rem ad paucorum potentiã declinare, rursus populo dux contra quadringentos factus est: unde haud ab re Cothurni nomen illi inditũ est. Cothurnus enim ambobus cõgruere uidetur pedibus, etsi ab utrisque dissentiat. Decet uerò ô Theramenes, uirũ uita dignum non id meditari, quo pacto socios ad pericula impellat, et si quid nõ ex animi sententia cesserit, confestim immutari: sed tanquã in naui moderari, quousq; aura sequũdior flare incipiat. Id si minus quis fecerit, quo pacto unquam quô tendit peruenire poterit? cum re quapiam leui impediente, confestim in contrarium nauigare uelit. Siquidem sunt omnes fermè publicarum rerũ mutationes morti obnoxiæ. At tu propter inconstantiam multis ex oligarchia ut sub populo perirent, plurimis uerò ex democratia ut ab optimatibus necarentur, causa fuisti: quale hoc est, cum tibi à ducibus in bello nauali circa Lesbum cõmisso, succursus submersorum ciuium iniunctus esset, tu non solùm illos nõ sustuli-

sti, sed & duces accusasti, ut per mortem illorum periculum euaderes proprium. Proinde qui proprij commodi gratia cuncta agere, nec honestatis, aut amicorum curam gerere deprehenditur, non uideo cur ei parcendum sit: quinimò potius ab isto cauendum erit, ne cum ipsius cognouimus instabilitatem, ipsi quoq; aliquando decepti, ea quæ & alij ab ipso paßi sunt, ferre cogamur. Illum igitur & nostri & uestri insidiatorem ac proditorē deferimus. Quòd uerò rectè agamus, ita considerate. Si in Lacedæ*moniorū republica, quam optimis institutam legibus cernimus, quis ex* Ephoris *formam regiminis mutare conaretur, illam uituperaret, ac deniq; omnibus quæ fierent aduersaretur, nunquid putatis illum & ab* Ephoris *ipsis, ac reliqua ciuitate uniuersa, maximis dignum censeri supplicijs?* Igitur *& uos, si sapitis, nō huic, sed uobisipsis prospicite.* Nam *si euadet, plurimis ut hostiliter cōtra nos sentiant, occasionem præbebit: damnatus uerò, cunctorum tam intra quàm extra urbem spes præcîdet.* Hæc *cum loquutus esset, desedit.* At Theramenes *surgēs ita disseruit:* Ego *uiri, ad ea quæ* Critias *postremò mihi obiecit, primū respondebo.* Dixit *etenim præfectos ob accusationē meā ultimo affectos esse supplicio.* Ego *uerò accusationi illorum principiū non dedi: uerùm cum ab alijs accusati respondissent, se mihi collectionē ciuium qui pugna naualì iuxta* Lesbum *interierunt demandasse, ostendi ob tempestatis uehementiam impoßibile mihi fuisse, non solùm nauigationem, sed & uirorum collectionem: qua in re uera* Athenien*sibus dicere, & illi quodammodo seipsos accusare uisi sunt, fatentes defunctorum corpora colligi potuisse, se tamen ad alia loca nauigasse.* Proinde *non miror*

Critiam

Critiam mihi iniustè hæc obiecisse. Nam cum hæc acta sunt, præsens nõ fuit, sed cum Prometheo in Thessalia statum instituit popularem, ac calones in dominos armauit: & quæ ille ibi egit, ne hic fiant, dij longè repellant. In eo uerò illi assentior, si quis uobis principatum auferre nitatur, ac hostibus uestris fauere uelit, maximis hunc dignũ esse supplicijs. Verũ quisnam hæc agat, uos optimè dijudicaturos arbitror, si diligenter perpenderitis antè acta, & quæ nunc unusquisq; è nobis gerit: quandoquidem in eligendo senatu, cõstituendis principibus, tollendis è medio manifestis calumniatoribus, omnes unà sensimus: sed ex quo illi uiros bonos ac iustos comprehendere cœperunt, ego quoq; diuersa illis sentire occepi. Sciebam etenim cum interfici uidissem Leontem Salaminũ, uirũ spectatum ac egregium, nullaq́; in re iniurium, contribules suos in timore constitutum iri, constitutos uerò gubernationi nostræ obuiam ituros. Pariter cum Niceratum Nicij filium cõprehensum cernerem, uirum diuitẽ, ac minimè popularem, cognoscebam æquales suos nobis hostes futuros. Præterea cum Antiphon, qui in bello duas aluisset triremes, à uobis interficeretur, sciebã omnes qui egregiam reipublicæ nauassent operam, nos suspectos habituros. Contradixi quoq; cũ unumquenq; aduenam unum ad opprimendũ arripere iußissent: manifestè enim apparebat, si illi perirent, incolas reliquos omnes hostes reipublicæ euasuros. Contradixi quoq; cum arma multitudini adempta essent: arbitrabar etenim ciuitatem imbecillem reddi non oportere. Neq; enim Lacedæmonios ideo nos seruare uoluisse, ut uiribus exhaustis, nullo illis præsidio cum uellent, esse possemus: quippe si hoc uoluissent, neminem

ex nobis relinquere potuissent, si modico adhuc tempore fame nos opprimere decreuissent. Neq; *præsidium contraducere mihi placuit, cum tot abundaremus ciuibus, ut faciliter principes subditis, si quid noui moliti fuissent, resistere potuissemus.* Deniq; *cum plures in ciuitate statui huic infensos cernerem, multos quoq; in exiliũ quotidie pelli, displicuit mihi his* Thrasybulum, Anytum, *&* Alcibiadem *adiungi.* Intelligebam *enim quantum robur hostibus accessurũ foret, si multitudini exulum, duces quasi de industria subministraremus, ducibus uerò sociorũ numerum augeremus. Qui ergo palàm hæc admonet, num rectius beneuolus quàm proditor est existimandus?* Non *illi, ô* Critia, *qui impedimento sunt ne hostium numerus augeatur, uel qui docent quo pacto sociorũ numerus crescat, hi hostes reddunt potentiores: sed multò magis qui per uim ac iniustè pecunias auferunt, innocentesq; interficiunt, hi sunt qui aduersariorum augent numerũ: quiq; non solum amicos, sed semetipsos turpis lucri gratia produnt. Quòd si non aliunde me uerũ dicere intelligere potestis, ita saltẽ cõsiderate: nũquid* Thrasybulus *et* Anytus *reliquiq; exules, magis uelint ea hic fieri, quæ ego suadeo, uel potius quæ illi agunt: siquidẽ eos nil magis optare puto, quàm ut socij quamplurimi sibi quotidie coniungantur. Quòd si ciuitatis opulentiores nobiscũ sensissent, admodũ difficile fuisset quempiam nostros inuadere potuisse fines. Cæterum nunc ijs quæ de inconstantia mea dixit, ueraciter respondebo.* Statũ *quadringentorũ populus ipse aliquando decreuit, edoctus* Lacedæmonios *eam gubernandi formam potius quàm popularẽ probare statum: uerùm cum hi nil sani sensissent, & qui cum* Aristotele, *&*

tele, & Melanthio, ac Aristarcho militabant, comperti sunt munitiones, in quas ob ciuium oppreßionem hostes introducerent, in agris erigere, ut ciuitatē suo & aliorum subijcere possent imperio: id quamprimum resciui, ne fieret prohibui. Num quæso hoc est amicorū esse proditorem? Proinde me cothurnum quoq; appellat, tanquam utriq; parti studere conantem. Cæterum qui neutræ placet parti, per deos immortales quo nomine illum appellare decet? Siquidem tu in statu populari, omnium minimè popularis fuisti: in optimatum uerò regimine optimum quenq; capitali prosequutus es odio. Ego uerò ô Critia, illis semper resistere paratus sum, qui popularem statum non antea optimum esse arbitrantur, quàm cum serui & alij infimæ sortis homines ciuitatem drachma uendūt, ut drachmæ participes esse poßint. Illis quoque semper contrarius esse soleo, qui paucorum dominationem nō rectè constitutam existimant, prius quàm à paucis subacta ciuitas, tyrannidi subijciatur. Nam quòd semper eam rempublicam optimam esse iudicaui, quæ ab opulentioribus ac probis hominibus armis ac uiribus conseruatur, nunc nō muto. Proinde si tu Critia ostendere potes, ubinam cū popularibus, uel tyrannicis, bonos & probos à republica depellere conatus fuerim, agè ostende. Si enim seu nunc talia agere, aut posthac unquam facere conuictus fuero, fateor me extrema omnia pati esse dignißimū, iusteq; ultimo affici debere supplicio. Hæc cum dixisset, tacuit. Verùm conciliū cum beneuolentiā suam strepitu indicasset, ueritus est Critias, ne si senatui de illo sortiri permitteretur, euaderet: quam rem minimè tolerandam arbitrabatur. Procedēs igitur, & cū triginta colloquuturus exiuit.

iußit interim enſibus cunctos apertè ſenatum in cancellis circundare. Inde cum rurſus ingreſſus eſſet, ita uerba fecit: Ego patres cōſcripti, eum qui reipublicæ præeſt, decere arbitror, cum amicos decipi uideat, illis pro uiribus ſuccurrere: quod & ego nunc facere intēdo. Nam & qui à nobis defecerũt, rectè affirmare poſſent, nos curam noſtri minimè gerere, ſi indemnatum dimitteremus uirũ, apertè oligarchiæ reſiſtentē. Cum igitur à nouis conſtitutum ſit legibus, neminē ex tribus millibus ſine decreto ueſtro morte damnari debere: at qui extra numerum illum ſunt, horũ triginta eſſe uitæ ac necis dominos: ego Theramenem hunc, omnibus uobis cōſentientibus, ex catalogo deleo, quem & nos morte damnamus. Quæ cum Theramenes audiuiſſet, ad aram ita uociferans cōfugit: Ego uerò ô uiri, per omnia legitima uos oro ac precor, ut neque me, neq; alium quenquā ad libitum Critiæ delere permittatis: ſed uos lege, quam illi de ijs qui in catalogo continentur tulerunt, me, ſi quid cōmiſi, iudicetis. Et quamuis per deos immortales, inquit, nō ignorem, aram illam nil mihi profuturam, id tamen oſtendere uolo, tyrannos iſtos non ſolum in homines eſſe iniuſtißimos, ſed erga deos quoque maximè impios ac ſceleſtißimos. Admiror uerò uos uiri optimi ac honeſti, uobiſipſis ſuccurrere nolle, cum ſciatis nomen meum non minus eſſe delebile, quàm uniuſcuiuſq; ueſtrûm. Interea tyrannorum præco undecim uiros ad Theramenē citabat: quibus cum miniſtris, ac duce eorum Satyro, homine audacißimo ac facinoroſißimo, irrũpentibus, Critias ait: Tradimus uobis Theramenē hũc ſecundum legem iudicādum: uos uerò undecim uiri, illum quô oportet, abducite, ac è medio tollere memineritis. Hæc cũ

dixiſſet,

dixiſſet, Satyrus illum cum miniſtris ab ara abſtrahere nitebatur. At Theramenes cum hæc cerneret, ut par erat, deos ac homines inuocabat. Senatus uerò uidens æquales Satyri circum cancellos, & ante prætorium quamplurimos militum diſpoſitos, quietē agebat, tacitusq; euentum rei expectabat, non ignarus illos enſibus cinctos eſſe. At undecim uiri per forum hominem abducebāt, magna uoce quòd indigna pateretur clamantem, ac tyrannos deteſtantem. Fertur cum Satyrus illi dixiſſet, flebis niſi ſilebis, reſpondiſſe: Nunquid nō flebo, ſi tacebo? Cum uerò mori coactus eſſet, epoto ueneno, reliquum effudiſſe aiebant, ac dixiſſe: Hoc Critiæ libamus. Et quamuis non ignorem dicteria iſta non admodum relatu digna, illum tamen uirum admirādum eſſe iudico, cui morte præſente, nec prudentia, nec ſcommata ex animo exciderint. Theramenes igitur hunc finem ſortitus eſt. At triginta cum iam abſq; timore tyrannidē exercere poſſe ſperarent, omnibus extra catalogum urbem intrare prohibuere: quinimò finibus quoque pellebant, ut eo pacto ipſi cum amicis eorum agris potirentur. erantq; fugientium omnia plena: nam ex Piræo dilabentes, Megaram ac Thebas impleuerant. Itaque Thraſybulus ex Thebis impetu facto quaſi cum ſeptuaginta ſuæ factionis hominibus, Phylen locum occupauit munitiſſimum: cui triginta ex urbe cum tribus millibus, ac equitibus, ſtatim cum ſerena eſſet tranquillitas, occurrunt. Cumq; propè eſſent, audaciſſimi quidam iuuenes locum aggreſſi ſunt: ſed cum nil proficerent, multis acceptis uulneribus repulſi ſunt. At triginta cum conſtituiſſent illos muro circundare, ut eo pacto obſeſſi, annona interluderentur, eadem nocte denſa effuſa eſt nix: &

cum die insequenti uehementer quoq; ningeret, in ciuitatem plurimis abiectis impedimentis reuersi sunt. Timentes *uerò agrorum incursionem, ni præsidio munirentur, quasi quindecim stadijs à* Phyla, Laconicum *uniuersum, exceptis paucis, constituunt præsidium, cum equitũ turmis duabus, qui in* Lasio *campo positis castris, in statiuis agebant.* At Thrasybulus *collectis quasi septingentis suæ factionis hominibus, nocte ad illos descendit, ac positis tribus uel quatuor ab hostibus stadijs armis, quietẽ agebat.* Cumq; *primo diluculo hostes è stratis surrexissent, ac inermes securè deambularent, alij uerò equos tergerent,* Thrasybulus *resumptis armis, prono cursu cum suis ad illos delatus est: ex quibus aliquot uiuos cepit, omnes uerò in fugam uertit, quos sex uel septẽ prosequutus est stadia. Cecideruntq; ex peditibus plus quàm centũ uiginti, equitum uerò* Nicostratus *appellatus* Pulcher*: duo quoq; alij in stratis oppreßi sunt.* Thrasybulus *uerò cũ suis reuersus trophæum statuit, acceptisq; armis ac præda,* Phylam *rediјt.* At *equites ex ciuitate cum suis opem ferrent, neminem hostium deprehenderunt: tandiu uerò manserunt, quoad necessarij qui ceciderant, mortuos reciperent, inde in ciuitatẽ reuerterunt.* Ex *eo tempore triginta rebus suis diffidentes,* Eleusinam *ut refugium illis quandoq; esset, munire cõstituerunt.* Acceptis *igitur equitibus* Eleusinam *profecti sunt, ibiq;* Critias *& alij triginta equites lustrarunt, illosq; omnes describere iusserunt: dicentes id eo facere animo, ut numerũ eorũ cognoscere possent.* D*escriptum igitur unumquenq; per portam mare uersus exire, ac in littore hinc inde consistere iusserunt: at quàm primum quis egressus erat, ab ministris cõprehendebatur.*

tur. Cumq; omnes capti essent, iusserunt eorũ præfectum Lysimachum illos abducere, ac undecim uiris tradere. Postridie conuocatis tribus millibus, ac reliquis equitibus, surgens Critias ita loquutus est: Vobis ô uiri, non minus quàm nobisipsis rempublicam stabilimus: proinde quemadmodum honorũ, sic & periculi uos participes esse decet. Vt igitur nobis fidem adhibeatis, pariterq; timeatis, omnes per Eleusina conueniemus sacra: ostensoq; loco, in illo palàm de hac re calculum ferre iußit. Præstò interim erat Laconicum præsidium armatũ, ut illos cogeret. Erat uerò hæc initiatio tantummodo eorum ciuium qui calumnijs affici debebãt. Thrasybulus interea collectis ex Phyla quasi militibus mille, nocte Piræum occupauit. Quod cum triginta resciuissent, statim cum Laconico præsidio, equitibus ac peditibus, in succursum aduolant: inde Piræum aggredi pergunt. At qui ex Phyla irruperant, uiriliter resistunt: sed cum ambitus esset uastus, multiq; indigens præsidij, ipsi uerò pauci, in Munichiã se retrahũt. at qui in ciuitate erant, in Hippodamium conueniunt forum, ubi ordine lato, non minus quàm hominũ quinquaginta instructo, ita ut totam implerent uiam, quæ ad templum Munichiæ ducit Dianæ, Bendidiũ ad hostes ascendere cœperunt: quibus obuiam fiunt Thrasybuliani, ordine contracto: nam haud plus quàm homines decem in fronte constiterant: quibus succedebant uelites, ac iaculatores: illos uerò sequebantur funditores ordine denso. Cumq; iam propè ad manus uentũ esset, progressus Thrasybulus, ac deposito scuto, armatus in medio suorum ita loqui cœpit: Viri ciues, quosdam ex uobis docere, alios uerò admonere uolo, hostes qui dextrum tenent cornu,

eos esse, quos quinta antea die in fugã uersos persequuti estis: at ultimos qui in sinistro stant cornu, triginta esse tyrannos scelestißimos, qui nos immeritos urbe priuarunt, domibus expulerunt, ac amicißimos nostros ultimo affecerunt supplicio. Euenit *uerò nunc quod illi nunquam futurum arbitrabantur, nos autem summopere semper optabamus: armati nanque contra illos stamus.* Quamuis *enim aliquando in deos cœnantes, dormientes, ac concionantes incidimus, non tamen adeò iniusti sunt, ut in perpetuum nobis irascantur: siquidem apertè iam nobiscum ad prælium pergũt.* Possunt *etenim in tranquillitate tempestatem cõcitare, si id nobis prodesse norunt: rursus etsi pauci simus, concedere tamen ualent, ut multos inimicos nostros in fugã uertere, trophæumq; statuere poßimus: quapropter nunc quoque inimicos nostros eò conduxere, ubi propter ordinis densitatem, ac loci iniquitatem, neque iaculis aut sagittis rem gerere possunt: nobis uerò neq; hastæ, sagittæ aut lapides frustra in hostes emittẽtur, adeò ut illos facilè repellere, et in fugã uertere poßimus. quamuis etiã si in æquo pugnaremus loco, facilè dij uictoriam concedere possent.* Nunc *igitur alacriter, ut decet, tela emittite: nam haud aberrabitis, cum undiq; uia plena sit hostium: quos cum scutis protecti nos adoriemur, illos tanquã cæcos pro libito ferire, & in fugam uertere poterimus.* Sed *ô socij, ita rem aggredi oportet, ut unusquisq; uictoriam in manibus suis sitam arbitretur.* Ea *enim nobis (si deus uoluerit) nunc patriam, domos, libertatem, honores, ac filios, & quibus sunt uxores, reddet.* Proinde *felices quicunq; è nobis uictores euadent: illis etenim lætißima fulgebit dies.* Beati *quoq; qui cadent, memoriam enim*

sempiternã cunctis diuitijs præstantiorem acquirent. Igitur cum tempus id exiget, pæana inchoabo: cũ uerò Martem inuocauero, unanimiter omnes pro acceptis iniurijs hostes ulciscamur. Hæc cũ dixisset, in hostes uersus quietẽ agebat: uates enim illis prædixerat, ne hostes adorirẽtur antequam ex eis quispiam uulneraretur aut caderet: id si fieret, lætandũ esse, tanquam uictoria parta asserebat: sibi uerò certißimam incumbere mortem. Nec mentitus est: nam assumptis armis, tanquam fanaticus, primus in confertißimos insiluit hostes, ubi undiq; telis obrutus cecidit, ac in Cephisi descensu sepultus est: at reliqui egregiè uicerunt, hostesq; in plana usq; persequuti sunt. Ceciderũt autem in eo certamine ex triginta Critias, et Hippomachus: ex decem uerò in Piræo præfectis, Charmides Glauconis filius: ex reliquis quoq; septuaginta circiter, quibus solũ adempta sunt arma: nullus uerò ciuiũ uestitu spoliatus est. His actis, ac mortuis per inducias redditis, inuicem multi colloqui & conuenire cœperunt. Cleocritus quoq; Myscorum præco, cum uocalißimus esset, facto silentio ita loquutus est: Viri ciues, cur nos expellere quæritis? cur interficere uultis? cum uobis nil mali unquã fecerimus, sed participes simus purißimorum templorum, ac sacrificiorum, pulcherrimarumq; festiuitatũ: unà aliti sumus, unà educati, unà militauimus, multaq; pro communi salute ac libertate, terra ac mari pericula exanclauimus. Per deos igitur paternos ac maternos, affinitates, cõsanguinitates, & familiaritates, quibus omnes maximè inuicem deuincti sumus: uenereminі deos, hominesq; timete, & ab iniurijs patriæ communis aliquando desistite, nec iniquißimis fauete tyrãnis, qui proprij lucri gratia, paulò minus

mensibus octo, plures interfecere Athenienses, quàm decem antea annis cuncti in bello obtruncarũt Peloponnenses. *Cumq; omnes in pace degere possemus, hi omniũ scelestißimi ac iniquißimi, nefandum & abominandum deis ac hominibus, inter nos concitarunt bellum.* Insuper & *hoc scitote, eos qui ceciderunt, non minus à nobis quàm à uobisipsis deploratos esse.* Et illc ita loquutus est. At reliqui *tyranni cum hæc audissent, suos ne talia audirent, in urbem reduxerunt.* Postridie *triginta, omni deposito fastu, humiles ac quodãmodo à cunctis deserti in confessum uenerunt.* At *tria millia ubicunq; dispositi erant, inter se dissentiebant: & qui uiolentius egerant, timebant, unanimiterq; asserebant, minimè cum exulibus reconciliationẽ admittendam esse: qui uerò nil iniustè se egisse sciebant, aliter sentiebant:* reliquos quoque *admonebant, ut se aliquando ab his malis in libertatem uendicarẽt, ac minimè tyrannidi obedirent, ciuitatemq; in manifestum præcipitarent periculum.* Tandem *triginta tyrannidẽ abrogare* coëgerunt: *alios quoque decem qui rebus præessent, ex unaquaq; tribu singulos elegerunt.* Et *triginta quidẽ* Eleusinam *abierunt: at decem electi ualde timidi, minimeq; inuicem fidentes, cum præfectis equitum agebant.* Equites *uerò in triuijs cum equis & armis pernoctabant: & quia nemini credebant, nocte mœnia circumibant armati: orta uerò die conscensis equis obequitabant, semper timentes ne in* Thrasybulianos *inciderẽt.* Interim *numerus eorum qui in* Piræo *erant, quotidiano augebatur concursu, uariaq; fabricabantur arma, lignea quoq; & salignea, quæ inde dealbabantur.* Fidem *quoq; præstiterunt ijs qui ante decẽ dies ad eos transirent: & si aduena esset, æquali eum*

iure uicturũ pollicebantur. Perfugerunt igitur ad eos armati plures, inermes quoq; non pauci. Nacti sunt & circa equos septuaginta, quibus incursiones in agros faciebant, receptisq́; lignis & fructibus, rursus in Piræum reuertebãtur. Ex urbe uerò nemo præter equites egredi audebat, qui illis insidiabantur, & quandoque male afficiebant. Deprehenderunt quoq; iuuenes quosdam, qui commeatus causa in agros exierant proprios: quos Lysimachus equitum præfectus multum deprecãtes, equitibusq́; ægrè ferentibus, iugulare iußit: quapropter Thrasybuliani irritati, quoscunq; equitum capiebant, trucidabant, & inter illos Callistratum ex tribu Leontida: iam enim adeò uiribus creuerãt, ut ad urbis muros incursiones facere auderent. Cumq́; cognouissent machinas ex ciuitate per Lycium duci debere, iumenta immensis onerarũt lapidibus, quibus temerè per uiam deiectis, maximum hostibus præstitere impedimentum. Tandem triginta ex Eleusina, & qui in catalogo descripti erant ex urbe, Lacedæmonẽ miserunt legatos, qui præsidium tanquam populus à Lacedæmonijs defecisset, peterent. At Lysander considerans, si illi qui in Piræo erant terra mariq; obsiderentur, breuiter ob necessariorum penuriam ad ultimam uenturos neceßitatẽ, sicq́; facilè expugnari posse, Lacedæmonijs persuasit, ut mutuatis illis talentis centum, eum terra harmosten, Libyn uerò fratrem claßis præfectum in subsidium mitterent. Egressus igitur, milites quamplures Peloponnenses terra Eleusinã duxit: at claßis præfectus mare obseruabat, quò minus necessaria in Piræũ inferri possent. Quibus circumuenti difficultatibus obseßi, breuiter ad ultimam deuenere neceßitatem: & qui in ciuitate erant,

rursus ob Lysandrũ animũ erigere cœperunt. Id cũ Pausanias rex didicisset, Lysandri gloriæ inuidebat: timebat etenim ne egregio perpetrato opere, clarior euaderet, simulq́; Athenarũ dominiũ sibi uẽdicaret. Persuasus igitur Ephoris tribus, exercitũ educit: quẽ socij omnes præter Bœotios & Corinthios sequuti sunt: hi enim se cõtra iuramentũ uenire dicebãt, si aduersus Athenieses, qui nil præter pacta egerant, militarẽt. Hæc tamẽ ideo faciebãt, quoniam Lacedæmonios Atheniensem agrũ inhabitare, ac in ditionem redigere propriã uelle intelligebant. Pausanias igitur in Hali cãpo castra posuit, inde Piræũ uersus ducere pergit. In cornu dextro ipse præerat, sinistro uerò cũ milite cõductitio Lysander: præmissoq́; præcone eos qui in Piræo erant, ad propria redire iussit. Cumq́; minus parêrent, impreßionẽ in illos, ne eis fauere detegeretur, fecit. Sed cũ conatus ille minus procederet, in castra copias reduxit. Postridie acceptis manipulis Lacedæmoniorum duobus, ac Atheniẽsium equitũ turmis tribus, ad Cophũ portum usq; proceßit, Piræi situm considerans. Inde cum discedere uellet, Thrasybuliani postremũ agmen lacessere cœperunt: id ægrè ferens Pausanias, equites & leuis armaturæ milites in eos immisit, ipse uerò cũ reliquis subsequebatur. Igitur triginta circiter læuis armaturæ militibus occisis, reliquos usq; in Piræi the[illegible]n persequutus est: ibi illis obuiã fiunt ex Piræo peltati & armati omnes: uelitesq́; excursione facta, iaculis, sagittis, ac fundis rem agebant. At Lacedæmonij cum plures ex eis uulnerarentur, ac uehementer urgerentur, pedem referre cœperũt. Id cum hostes cernerent, uehementius illos premere pergunt: cecideruntq́; eo in loco Chæron, & Thibrachus,

ambo

ambo bello præfecti, & Lacrates Olympionicus, ac alij Lacedæmodij quamplures: qui ante portas in Ceramico sepulti sunt. Quæ cum Thrasybuliani & alij uidissent armati, illis suppetias ferunt, ac ordine structo inuadūt. At Pausanias cum impetū amplius ferre haud posset, ad tumulum quendam, quatuor aut quinque distantem stadijs declinauit: collectisq; ex fuga Lacedæmonijs ac socijs, aciem densam ac compactam instruere cœpit, rursusq; contra Athenienses ducere pergit, quē primò intrepidè Thrasybuliani excepere: at procedente certamine impetum ferre non potuerunt, sed amißis quasi centum quinquaginta ex suis, in fugam uersi sunt. Pausanias itaq; erecto trophæo copias reduxit, nihil hostibus succensens: sed clàm eos admonuit, ut legatos ad eum ac præsentes mitterent Ephoros: cui illi paruere. Persuasit & ciuibus, ut collecti eum adirent, ac precarentur, ut bellū solueretur, cōmunesq; Lacedæmoniorum essent amici. Grata quoq; fuit ea res Nauclidæ Ephoro: ambo enim Ephori qui cū rege militabant, & tum aderāt, magis cū Pausania q̄ Lysandro sentiebāt: quapropter per inducias à Piræo ac ex ciuitate, Cephisophon & Melitus, Lacedæmonem legati sunt mißi. Illi uerò cū Lacedæmonā uenissent, ciuitatē ac seipsos tradiderūt, iustum esse dicentes, ut hi qui in Piræo essent, si amici esse uellent, idem facerent, Piræoq; ac Munichia excederent. Quibus auditis Ephori gauisi sunt, & quindecim uiros Athenas miserunt, quos cū Pausania res ex æquo cōponere iusserūt. Qui bellū ita diremerūt, ut unusquisq; ad propria reuerteretur, exceptis triginta, ac undecim uiris, & præfectis decē, qui in Piræo præfuerāt. Quòd si qui in urbe timerēt, Eleusinas migrare iusse-

runt. Hoc pacto sedato bello, Pausanias exercitũ reduxit. At qui in Piræo fuerãt, armati in arcẽ ascenderũt, ac Palladi rem sacrã fecerũt. Inde Thrasybulus eos qui in urbe fuerãt, ita alloquutus est: Vobis, ô uiri, ex urbe suadeo, ut uosmetipsos cognoscere uelitis: cognoscetis autem, si diligenter perpẽderitis, quã ob rem adeò elati estis, ut nobis dominari uolueritis. Nunquid nobis iustiores estis? Verũ populus quamuis pauperior uobis semper fuerit, nulla tamen unquam uos pecuniæ gratia iniuria affecit: uos uerò ditiores omnibus, multa enormia lucri gratia perpetrastis. Cum igitur propter iustitiam efferri minimè poßitis, cõsiderate nunquid fortitudine præcellatis. Sed rei huius discrimen pulcherrimũ euenit, cum bellum inuicẽ geßimus. Sed prudẽtia forsan excellere uidemini. Cũ muros, arma, pecunias, ac Peloponnẽses socios habueritis, ab eis tamen qui omniũ horum indigi fuere, in ultimũ penè discrimẽ adducti estis. Cæterum de Lacedæmonijs forsitan uobis gloriandũ esse existimatis: at illi uos mordentes, tanquam frænis coërcitos, populo huic irritato discedentes obiecere. Igitur uos hortor, ne quid eorum quæ iurastis transgrediamini, sed uiros bonos & iuramenti memores uos esse ostẽdatis. Hæc & his similia ille loquutus est, hortatusq; ne timerent, sed legibus uterẽtur antiquis. Illi igitur electo senatu, placidè rempublicam dehinc gubernabant. Succedenti uerò tempore, cum eos qui in Eleusina agebant milites conducere, & ad defectionem spectare didicissent, uniuerso populo contra illos exierunt, ducesq; eorum cum in colloquium uenissent, interfecerunt, ac reliquis submißis amicis & necessarijs persuaserunt, ut cum eis reconciliarentur: iuramentumq; præstiterunt,

ne quis-

ne quisquam præteritarum iniuriarum memor esset. Ab eo tẽpore usque nunc, rempublicam unanimiter gubernant, populusq́; præstiti iuramenti non immemor fuit.

XENOPHONTIS RERVM GRAECARVM LIBER TERTIVS, BILIbaldo Pirckemero interprete.

HVNC *exitum Atheniensis habuit seditio. Eodem tempore Cyrus Lacedæmonem misit legatos, rogans, ut quemadmodum ipse Lacedæmonijs contra Athenienses opem tulisset, ita è conuerso Lacedæmonij ei suppetias ferrent. Id cum iustum esse Ephori censuissent, Samio nauarcho scribunt, ut Cyro in omnibus parêret rebus. Quod ille ut Cyrus uolebat, impigrè fecit: nam classem suam cũ Cyri cõiunxit, & in Ciliciam nauigauit, ac Syennesim Ciliciæ satrapam prohibuit, ne Cyro in regẽ eunti impedimento esset. Quemadmodum uerò Cyrus exercitum collegerit, ac contra fratrẽ pugnauerit, tandemq́; occubuerit, Græciq́; salui ad mare rursus peruenerint, ab Themistogene Syracusano scriptum est. At Tysaphernes in bello quod rex contra fratrem geßit, magnum nomen adeptus, non solum dignus uisus est obtinere satrapiam, cui antea dominabatur, sed ea quoq; illi adiecta est quæ Cyri fuerat. Confestim igitur omnes Ioniæ ciuitates sibi subdere cœpit. At illæ quamuis libertatis desiderio tenerentur, Tysaphernis tamen formidabant potentiam, præcipuè quòd Cyro uiuenti aliquando contra illũ adhæserant: quapropter eum in ciuitates minimè recipiebant, sed Lacedæmonem mittentes auxilium implorabant, rogabantq́; Lace-*

dæmonios, cũ uniuersæ essent tutores Græciæ, aliquando & Græcorum qui in Asia essent, curam gererent, ne cum ipsi liberi essent, Asia seruiret. At Lacedæmonij illis Thimbronem miserunt harmosten, cum iunioribus mille, & alijs Peloponnensibus quasi millibus quatuor. Thimbron uerò ab Atheniensibus tercentũ petijt equites, quibus stipendium soluere promisit: quos haud grauatè Athenienses concessere, lucrum arbitrantes si ablegarentur & perirent. Cumq; in Asiam uenisset, milites ex omnibus ciuitatibus Græcis quæ in Epiro erant, collegit: lubẽtes enim cuncti parebant, quandoquidem uirum Lacedæmonium præesse uidebant. Sed cũ hostem equitatu præualere cerneret, in plana non descendit: satis actum putans, si regionem ab iniuria illæsam seruaret. At cum Græci qui cum Cyro ad bellum ascenderant, sibi iuncti essent, in campis quoq; contra Tysaphernem castra locare ausus est: ciuitatesq́; Pergamum, Teuthraniam, & Halisarniũ in fidem accepit: quibus præerant Eurysthenes & Procles, qui à Demarato Lacedæmonio descenderant, cui regio illa, ob expeditionem in Græciam, à rege in donum cesserat. Venerunt quoq; in fidem duo Gorgius & Gongylus, quorũ ille Gambrion & Palægambrion obtinebat, alter uerò Myrinam & Grynium. Erãt quoq; hæ ciuitates Gongylo à rege donatæ, quoniam solus Eretreorum qui cum Medis senserant, euaserat. Cepit quoq; Thimbron ciuitates aliquas immunitas, ui. Larissam quoq; quæ Aegyptia uocatur, cum imperata detrectaret, obsedit. Quam cum capere non posset, profundissimam cœpit fodere fossam, ut incolis eo pacto aquam adimeret. At illi per quotidianas eruptiones, lapidibus ac lignis fossam replebant: quapro-

pter

pter Thimbron testudinem ligneam super fossam statuit, quam Larissæi nocte erũpentes incẽderunt. Ephori uerò cum Thimbronem nil proficere cernerent, Larissam relinquere, & in Cariam exercitũ ducere iusserunt. Cumq; iam Cariã irrupturus Ephesi esset, aduenit Dercyllides, uir ingenio clarus, cognomento Sisyphus: hic exercitum suscepit, Thimbronq; domum reuersus est, ubi damnatus aufugit: accusatus est enim à socijs, quòd militi amicos diripiendos tradidisset. Dercyllides suscepto exercitu, cum non ignorasset Tysapernẽ & Pharnabazum suspectos inuicem esse, colloquutus cũ Tysapherne, in Pharnabazi fines exercitũ ducit: securius esse existimans, alteri quàm ambobus bellum inferre. Erat præterea Dercyllides priuatè Pharnabazo inimicus: nam olim harmostes sub Lysandro claßis præfecto, à Pharnabazo, cum scutum imperitè gestaret, uulneratus fuerat: quod ignominiæ apud Lacedæmonios datur, apud quos militaris disciplina neglecta, seuerius puniri solet. Eam igitur ob causam libentius contra illum mouit: statimq; apparuit, quantum inter illum & Thimbronem interesset. Nanque in Aeolidem usq;, ubi Pharnabazus erat, omnibus illæsis socijs exercitum duxit. Erat Aeolis Pharnabazi: sed regioni quandiu uixerat Zenes præfuerat Dardanus. Illo mortuo, cũ Pharnabazus alteri satrapiam tradere uellet, Mania Zenis uxor, quæ & ipsa Dardana erat, sumpta stola ac pecunijs quas Pharnabazo, pellicibus, ac amicis qui apud eum maximè pollebant, traderet, illum acceßit. Cumq; in colloquium uenisset, ita loquuta est: Vir meus, ô Pharnabaze, in omnibus tibi amicus erat, tributumq; egregiè pependit, ita ut illum semper laudare ac honorare consueueris:

Proinde si ego haud segnius quàm maritus tibi pareo, cur alieno satrapiam tradere necesse erit? Quòd si minus tibi placuero, semper illam à me auferre, ac digniori tradere poteris. Quæ cum Pharnabazus audisset, dignam mulierem quæ imperaret, iudicauit. Illa igitur regionis domina facta, tributū haud segnius uiro persoluit, ac quotiescunque Pharnabazum accessisset, dona tulit. Cumq; ille aliquando in regionem descendisset, humanissimè ac liberaliter præter omnes præfectos eū suscepit. Ciuitates quoque quas capiebat, illi attribuebat: nam ex urbibus maritimis, quæ imperium detrectabant, Larissam, Hamaxitum, & Colonas subdiderat. Græco enim ac peregrino exercitu muros adorta, ipsa in curru spectatrix aderat: & si quem dignum quid agere uidisset, immensis præditū donis laudabat. Itaq; egregium instruxit exercitum. Militauit & cū Pharnabazo contra Mysos & Pisidas, quotiescunque regis fines incursauerant: quapropter magnis ab illo affecta est honoribus, ita ut cōsilijs secretioribus semper adhiberetur. Cumq; iam quadragesimū supergressa esset annum, Midias gener à quibusdam persuasus, tanquam turpe esset mulierē regnare, ipsum uerò priuatè degere, cū socrus sibi ab alijs cauet, ut in tyrannide fieri consueuit, illi uerò fideret, & tanquam generum foueret, ingressus ipsam suffocasse fertur. Interfecit quoq; filiū indolis ac formæ pulcherrimæ, annorum decē & septem. Hæc cum perpetrasset, Scepsin & Gergitha ciuitates occupat munitissimas, ubi & Maniæ reconditæ erant pecuniæ: reliquæ uerò ciuitates illum minimè intra mœnia receperunt, sed milites præsidiarij, qui in illis excubabant, Pharnabazo eas seruabant. Midias Pharnabazo interim

munera mittit, rogans ut ei quemadmodū Maniæ regionem obtinere liceret. At ille dona usq; in aduentum suum seruare iußit, ut illa ab eo suscipere posset. Neque enim se uita uelle frui asserebat, ni Maniæ iniuriam uindicasset. Eodem itaq; tempore applicuit Dercyllides, statimq́; eadem die Larissam, Hamaxitum, & Colonas uolentes in fidem suscepit. Inde ad Aeolides quoq; misit ciuitates, rogans ut se in libertatem uendicarent, ac eum intra muros susciperēt, socijq́; fierent. Paruere igitur Neandres, Ines, & Cocylitæ: præsidium enim græcum post Maniæ mortem haud modestè illis præfuerat. At Midias Cebrenam obtinebat regionem munitißimam: sperabatq́;, si ciuitatē eam Pharnabazo seruaret, uindictam euadere posse. Idcirco Dercyllidem repulit. At ille iratus, ad irruptionem se accingebat: cumq́; die prima litare nō posset, sequenti quoq;, tertia ac quarta frustra sacrificabat die. quod quidem ægerrimè ferebat: sperabat etenim antequam Pharnabazus suppetias ferret, totā posse subigere Aeolidem. Interea Athenades quidam Sicyonius manipularis, cum Dercyllidem nugas agere existimaret, se uerò Cebrenijs aquam auferre posse speraret, cum manipulo suo procurrit, ut fontem inficeret: at qui in urbe erant, erumpentes, illum uulnerarunt, duobusq́; interfectis militibus, reliquos quoque sagittis incessentes, in fugam uerterunt. Id cum ægerrimè tulisset Dercyllides (difficiliorem enim futuram arbitrabatur oppugnationem) aduenerūt ex urbe à Græcis præcones, qui ea quæ præfectus ageret, illis displicere referrēt, malleq́; se Græcis quàm barbaris adhærere. Illis adhuc loquētibus, superuenere à præfecto quoque nuncij, qui ipsum iussa facere paratum esse nuncia-

rent. Dercyllides igitur eadem die qua litare potuit, sumptis armis, ad portas exercitum duxit, quibus apertis in urbem receptus est: ubi relicto præsidio, contra Scepsin & Gergitha mouit. At Midias cum Pharnabazum cunctantem, ciues uerò imperium detrectantes uidisset, ad Dercyllidem mittit, ac se in colloquium uenire paratum esse, si obsides sibi darẽtur, ostendit. At ille ab unaquaq; ciuitate socia, obsidem unum misit, iubens ut quot, & quem ex illis uellet, retineret. Ille decẽ acceptis, egressus est, ac cum Dercyllide congressus interrogauit, quonam pacto societatem cum illo inire posset. Cui respondit, si ciues liberos, ac sui iuris dimitteret. Hæc dicẽs, simul uersus Scepsin ire cœpit. At Midias cognoscens quòd ui ciuibus prohibere nihil posset, ipsum intrare permisit. Ingressus Dercyllides, cum in Scepseorũ arce Palladi sacrificasset, Midiæ præsidium ex urbe eduxit, ac ciuibus urbẽ tradidit: eosq́; hortatus est, ut reipublicæ, quemadmodũ Græcos ac liberos deceret, curam gererent. Inde digressus ad Gergitham perrexit: comitatiq́; sunt eum honoris gratia, Scepseorũ quamplurimi, summoperè ob gesta lætantes. Midias quoq; illum sequutus, rogabat ut Gergithiorum ciuitatem illi traderet. Cui Dercyllides respondit, iustorum neminem infeliciter agere posse. Hæc cum dixisset, cum Midia ad portas urbis processit: exercitus uerò pacificè sequebatur. At qui in turribus erant altißimis, uidentes Midiam cum ipso, sagittas cõtinebant. Dercyllides uerò, portas ô Midia, inquit, aperire iube, ut tecum urbem ingressus, Palladi sacrum faciam. Midias cum aliquantisper cunctatus esset, timens ne cõprehenderetur, aperire iussit. At ille ingressus, cum Midia in arcem ascendit: milites

uerò

uerò arma circa murum deponere iußit, ipseq; cum suis Palladi sacrum fecit. Quo peracto, Midiæ quoq; satellites arma ponere iußit, & stipendium, si secum militare uellent, obtulit: Midiam enim amplius nullius esse potentiæ ostendit. At Midias consilij inops, & quid ageret penitus ignarus, ait: Ego ô Dercyllides, tãtisper abero, quoad tibi hospitium præparẽ. Cui ille: Minimè per Iouem, inquit: turpe enim esset me à te, & non potius te à me hospitio suscipi. Igitur nobiscũ mane. Interim enim dum illi cœnam præparabunt, ego ac tu quæ iusta sunt, inuicem cõsiderabimus, & faciemus. Cumq; cõsedissent, Dic mihi ô Midia, Dercyllides ait, num pater te principem domus reliquerit. At ille: Maximè, inquit. Et quot tibi domus, quot regiones, quot deniq; prædia fuere? Ille uerò de singulis rationem reddente, Scepsei qui aderãt, cum clamore eum mentiri indicauerunt. At ille ut quieti agerent, quoad omnia paterna enumerata essent, annuit. Inde ait: Mania uerò cui suberat? At omnes dixerunt, Pharnabazo. Nónne igitur, inquit, & ea quæ poßidebat, Pharnabazi fuere? Maximè, illi retulere. Nostra igitur sunt, ait, cum iure belli in nostrã uenere potestatem: Pharnabazus enim nobis hostis est. Sed nouit aliquis, inquit, ubi reconditi iacẽt Maniæ & Pharnabazi thesauri? Confestim itaque ad domum Maniæ, à Midiæ occupatam, ductus est, quem & ille sequutus est. Eam ingreßi, Dercyllides conuocatis thesauraris illos cõprehendere iußit, mortemq; cõminatus est, si quid furati essent, aut absconderent. At hi omnia protulerunt: & ille postquam cuncta inspexit, rursus inclusit ac signauit, custodesq; apposuit, egressusq; tribunis militũ ac præfectis, qui ante fores præstolaban-

tur, dixit: Stipendium, ô uiri, quaſi annuũ exercitui octo millium uirorum nobis partum eſt: & ſi quid aliud nacti fuerimus, noſtrum quoq; erit. Hæc idcirco loquutus eſt, quòd cognoſcebat audientes multũ alacriores, & ad omnia obeunda pericula promptiores futuros. Interrogante autem Midia, Et ubi me Dercyllides habitare oportet? reſpondit, ibi ubi æquißimum: in patria nempe tua Scepſi, & domo paterna. Hæc cũ Dercyllides egiſſet, ac diebus octo, nouẽ cepiſſet ciuitates, conſiderare cœpit, ſi ibi hyemaret, grauis quẽadmodũ Thimbron, ſocijs foret: ſi uerò regione excederet, ne ciuitates græcæ à Pharnabazi equitatu male afficerentur, uerebatur. Miſit itaq; ad illum ſciſcitatum, nunquid pacem ſeu bellum mallet. At Pharnabazus, ne Aeolis contra Phrygiam muniretur timens, inducias elegit. His actis Dercyllides exercitũ in Bithyniam Thraciæ duxit, ibiq́; hyemauit, haud ægrè ferente Pharnabazo: nam ſæpius Bithyni ſuos inuadebãt fines, & Dercyllides ſecurè agens ac rapiẽs Bithyniam, omnibus abundabat neceſſarijs. Aduenere quoq; à Seuthe, & Odryſijs ſocijs in auxilium equites fermè ducenti, pedites uerò trecenti: hi caſtra quaſi ſtadia uiginti ſeorſum à Græcis locauere, ualloq́; circundedere, & cuſtodes caſtrorum à Dercyllide petiere: ipſi uerò prædatum exierunt, multisq́; mancipijs ac pecunijs captis caſtra repleuerunt. At Bithyni cum exploraſſent quot exirent, & quot in caſtris relinquerent cuſtodes, multis collectis peditibus ac equitibus, caſtra orto iam die aggreßi ſunt, ac in cuſtodes qui ducenti circiter erant, cũ impetu ruunt. Cumq́; ad manus uentum eſſet, illi emißis iaculis & ſagittis Græcos feriebant & interficiebant, nilq́; mali ab illis patiebantur, ut-

pote

pote quos tanquã in cauea deprehensos circundederant. At illi diripientes munitionem, in illos ferebãtur: qui declinato impetu, faciliter grauis armaturæ milites eludentes, hinc atq; hinc iaculabãtur, quamplurimosq́; singulis conficiebant excursionibus: tandem omnibus interfectis, quindecim solùm euasere. Bithyni uerò celeriter his gestis, ac Odrysiorum Thracum custodibus quibusdam interfectis, cũctisq́; abductis captiuis, discessere, ita ut Græci qui opem ferebant, nil præter cadauera nuda in castris reperirent. Odrysij itaq; patrio more suis parentauerũt, ac multo epoto uino, equorum certamen peregerunt: totam inde cũ Græcis percurrẽtes Bithyniam, cuncta ferro ac flamma uastabant. Ineunte uere, Dercyllides ex Bithynia mouit, Lampsacumq́; applicuit: ubi eum legati, qui domo ad res Asiaticas considerandas missi erant, Aracus & Nauates & Antisthenes conuenerunt, ac Ephorum iussu rogabant, ut sequenti quoq; anno exercitui imperaret: cõuocatisq́; militibus, delicta priora se illis dimittere ostendebant. Quòd uerò iam neminem iniuria affecerãt, laudabant: ac pariter interminati sunt, si posthac alicui iniurij forent, minimè id se neglecturos: sin uerò iustè se erga socios gererent, summis illos decoraturos laudibus pollicebantur. Hæc cum loquuti essent, quidã è militibus procedens, ita respondit: Viri Lacedæmonij, nos quidem illi idem sumus, qui et antea fuimus. Dux uerò nobis alius nunc obtigit, alius olim fuit. Causam igitur cur nunc minimè delinquimus, à uobisipsis intelligere potestis. Legati uerò cum multa de ratione belli cũ Dercyllide colloquuti essent, ostenderũt ei legatos Cherronesitarum Lacedæmonijs conquestos esse, terram suam, quoniam à Persis quo-

tidie uastaretur, ac diriperetur, coli posse minimè: edocu-isse tamen, si à mari ad alterũ pelagus duceretur murus, optimam ac latißimam includi posse regionem, quæ non solùm ipsis ad colendũ sufficeret, sed alijs quamplurimis qui Lacedæmonijs ad id idonei uiderentur. Id uerò haud difficile factu ostenderãt, si quispiam Lacedæmoniorum cum exercitu illac mitteretur. Dercyllides itaq; cum hæc audiuisset, tacuit, nec mentem tum suam aperuit, sed illos ex Epheso per Græcas dimisit ciuitates, exultantes quòd Græcos beatè ac in pace degentes aspicerent. Digreßis illis, Dercyllides cum sibi manendũ esse intellexisset, rur-sus ad Pharnabazum misit sciscitatum, num inducias ut hyeme elapsa, seu bellũ mallet. Cumq; rursus ille inducias elegisset, socijs illius urbibus intactis relictis, cum exerci-tu per Hellespontũ in Europam transgressus est: inde per Thraciam, quæ socia erat, ducens, à Seuthe hospitio su-sceptus est: tandem Cherronesum applicuit, quam ciuita tes circiter undecim uel duodecim habere edoctus, regio nem quoq; fertilißimam ac optimam esse conspexit, sed uastatã penitus, ut dictũ est, à Thracibus. Cumq; Isthmi mensuram septem ac triginta stadiorum reperisset, mini-mè tamen ob operis magnitudinem deterritus est, sed sa-cris ritè peractis, murum inchoauit: quem cum exercitui per partes distribuisset, præpositis muneribus qui primi ædificassent, ac cæteris ut quisq; meritus esset, appetente autumno absoluit, cum sub initium ueris orsus esset: unde cimq; inclusit ciuitates, portus quamplurimos, multam, uberem, ac cultam terram, uarijs consitã arboribus, amœ nißimisq; præditam pascuis. Hæc cum peregisset, rursus in Asiam transcendit, ac cunctis cõsideratis urbibus, alia

recte

rectè se habere deprehendit: Chiorum uerò exules Atarneam regionem occupasse munitißimam inuenit, ex qua prædabundi discurrentes, Ioniam ferebant ac agebant, raptuq; uiuebant. Et quãuis illos frumento ac omni commeatu abundare intellexisset, tamẽ obsidione cinxit, octauoq; tandem subegit mense: ubi constituto Dracone Pellineo præfecto, ac cunctis ex sententia dispositis, omnibus refertam necessarijs regionem reliquit, ut sibi aliquando refugium esset: sicq; Ephesum, quæ trium dierum itinere à Sardis abest, regressus est. Et ad hoc usq; tẽpus in pace egerũt Tysaphernes & Dercyllides, ac horũ socij Græci ac barbari. At cum Lacedæmonem ex ciuitatibus Græcis legati uenissent, edocuissentq;, si à Tysapherne sciscitaretur, num ciuitates Græcas liberas dimittere uellet: & ubi id negasset, Caria, ubi ipsius regia erat, uastaretur: quamprimum arbitrari, Tysapherne in eam descensurum sententiã, ut ipsas sui iuris ac liberas relinqueret. Quibus auditis, Ephori cõfestim ad Dercyllidem mittentes, Cariam uniuerso irrumpere iubent exercitu, Pharacemq; classis præfectum nauibus subsequi mãdant. Contigit eodẽ tempore, ut Pharnabazus ad Tysaphernem applicaret, ut illum omnium ducem ostenderet: simul & obtestaretur, se paratum esse, ut communi bello ac periculo Græci ex regijs finibus exterminarentur: quamuis Tysapherni tanquam sibi prælato inuideret, ac Aeolide priuari ægreferret. Quæ cum Tysaphernes audisset, illum secum in Cariam, ubi de rebus cõmunibus consulere possent, descendere iußit. Quô cum peruenissent, considerassentq; ualido munitam præsidio, rursus in Ioniam ascenderunt. Dercyllides autem cum illos rursus Mæandrum transgressos

intellexiſſet, timens ſi cunctaretur, ne regionem præſidio uacuam diſcurrentes ferrent ac agerent, ipſe quoq; illac exercitum duxit. Incedente igitur illo ordine ſtructo, ut in hoſtico fieri ſolet, ſtatim per anfractus uiarum, quô ſibi tranſeundum erat, hoſtes apparuere Cares & Leucaſpides, ac Perſarum exercitus uniuerſus equitatu innumerabili: & Tyſaphernes quidē dextrum, Pharnabazus uerò ſiniſtrū ducebat cornu. Dercyllides hoſtes adeſſe certior factus, tribunis ac cēturionibus aciem ſtruere mandat, & clypeatos quidem utrinq; in cornua locare: equites uerò quotquot habebat, in ſubſidijs eſſe iuſsit: ipſe uerò ſacrificabat. Peloponnenſes uerò qui aderant, quietè ſignū pugnæ expectabant. At Prienenſes & Achillij, ac quicunq; ex inſulis & Ioniæ ciuitatibus aduenerant, partim derelictis in frumento, quod in Mæandri campo tum maturum erat, armis, aufugerunt: alij quamuis ordines ſeruarent, tamē de fuga iam circumſpiciebant. Pharnabazus igitur pugnam capeſſere ſuadet: at Tyſaphernes conſiderato exercitu copioſo, militesq; omnes Græcos eſſe exiſtimās, certamē detrectauit, & ad Dercyllidē miſit, dicens, uelle cum eo in colloquium uenire. Dercyllides uerò acceptis electiſsimis tam equitum quàm peditum, obuiam pergit nuncijs, ac illis ait: Ego quidem, ut cernitis, ad pugnā inſtructus ſum: cum uerò ille me ad colloquium uocet, minimè detrecto: ſed ut fides ſeruetur, obſides dandi & accipiendi ſunt. Id cum utrinque placuiſſet, exercitus diuerſi abiere, barbarorum Trallis Phrygiæ, Græcorum Leucophryn, ubi Dianæ erat templū ſacratiſsimū, ac ſtagnum arenoſum perenni riuulo, & aquis ſcaturiens calidis. Poſtridie in locum conuenere conſtitutum, & inuicem quæ-

rere

rere cœperunt, quibus conditionibus pacem firmarent. Dercyllides, si rex liberas ciuitates Græcas relinqueret: Tysaphernes uerò et Pharnabazus, si exercitus ex regijs educeretur finibus, ac Lacedæmoniorum harmostæ ex ciuitatibus abirent, pacē offerebāt. Cum hæc & alia quamplurima inuicem dixissent ac audiuissent, inducias pacti sunt, quousque Dercyllides Lacedæmonijs, Tysaphernes uerò regi, pacis nunciarent conditiones. Cum hæc à Dercyllide in Asia gererentur, Lacedæmonij iampridē Eleis infensi erant, quòd cum Atheniensibus, Argiuis & Mantineis societatem cōtraxerant. Cumq; huius rei rationem reddere iußi essent, Lacedæmonios ab equestri & gymnico prohibuerant certamine: ac his non contenti, cū Lichas curru uicisset, Thebanos uictores declarauerāt: qui cū uictores pronunciati essent, ingressus Lichas aurigam coronauit: ob id uir senex flagris cæsus, ac eiectus erat. Accedebat, quòd cum Agis oraculo quodam Ioui sacrificare iussus esset, ab Eliensibus belli finem scrutari prohibitus est: uetusta lege inhibitū esse asserentibus, ne Græci contra Græcos bellantes, sortes quærerent: ita ille sacrificio minimè peracto, discedere coactus est. His omnibus ex causis Senatus ac Ephori irati, Elienses aliquantisper corripere conabantur. Legatos igitur Elim miserunt, qui dicerent, magistratus Lacedæmoniorum iustum esse censere, ut adiacentes ciuitates liberas dimitterēt. Quibus illi responderunt, minimè se id facturos, cum urbes illas belli iure subactas poßiderent. Lacedæmonij itaq; delectu habito, exercitū coëgere: quē Agis eduxit, ac per Achaiam iuxta Larissam in Eleorum irrupit fines. Cumq; agrū undiq; ferro ac flamma uastaret, terræmotus factus est: quo

prodigio tanquam diuino Agis territus, exercitum ex hostiū finibus reduxit. Elei *ob id animo elati, legatos ad omnes circùm misére ciuitates, quas* Lacedæmonijs *infensos norant.* Reuoluto *anno,* Agis *ex* Ephorū *sententia rursus exercitū coëgit, ac cum eo militarunt, præter* Bœotios *et* Corinthios, *socij omnes:* Athenienses *quoq;.* Cū *his igitur per* Aulonem *ingressus* Elidem, *statim* Lepreates *ab* Elijs *deficientes deditione cepit.* Hos *sequuti sunt* Macistij *&* Petalij *: cumq; flumen transgressus esset,* Leprini, Amphidoli, *&* Marganes *in fidem uenere.* Inde Olympiam *progressus nemine prohibēte,* Ioui Olympio *sacrum fecit: ac per totam prouinciā populabundus, cuncta ferro ac igni deuastans, grassari cœpit: infinita quoq; abegit iumenta, quamplurimaq; cepit mancipia. Quibus auditis, plurimi* Arcades *&* Achæi *uoluntarij illum, ut rapinæ participes fierent, sequuti sunt, adeò ut expeditione illa totū commeatu repleret* Peloponnesum. *Cumq; urbi propinquasset, suburbana, ac gymnasia sumptuoso extructa opere, uastauit: ciuitatem uerò cum muro careret, noluisse potius capere, quàm nequiuisse, arbitrantur. Cum igitur undique per prouinciam uastitas fieret, exercitusq; circa* Cyllenen *esset, quidam cum* Lacedæmonijs *sentiētes, seditionem in ciuitate cōcitarunt: ac cæde per urbem grassantes, quamplurimos, inter quos similem quendā* Thrasydæo, *qui populo præerat, interfecerunt, arbitrantes* Thrasydæum *occidisse.* Populus *itaq; territus quiescebat.* At *seditiosi omnia sibi iam peracta existimantes, cum facinoris conscijs in forum aduolant.* Verùm Thrasydæus *domi dormiebat, nam uino se ingurgitauerat.* Id *cum populus resciuisset, ut examen apium* Thrasydæi *domum* circum-

circumſedit. Thraſydæus igitur populi auxilio ſeditioſos aggreſſus ſuperauit: qui expulſi ad Lacedæmonios ſe cõtulerunt. Agis interea cum exercitum reducere decreuiſſet, Alpheum transgreſſus, in Epitalio iuxta Alpheum præſidium conſtituit, cui Lyſippum harmoſten cum Elienſibus præeſſe iuſsit exulibus: ipſe diſſoluto exercitu domum abijt. Aeſtate uerò reliqua ac hyeme, Eleorum fines à Lyſippo & præſidio aſsiduè ferro ac flamma uaſtabantur. Ineunte uere, Thraſydæus pro pace impetranda Lacedæmonem mittit, paratum ſe eſſe dicens muros ſubruere uelle: præterea Cyllenen, & ciuitates Triphyllidas, Phrixan, Epitalion, Leprinam, Amphidolos & Marganes liberas dimittere, & ultra illos Acrorios, & quæ ab Arcadibus Laſion appellatur. Epium uerò, & adiacentes ciuitates, Eræas & Macipum, Elij ipſis relinqui orabant: nam eam regionem uniuerſam triginta argenti talentis ab antiquis poſſeſſoribus emiſſe, pecuniamq́; numeraſſe oſtendebant. Lacedæmonij cũ arbitrarentur non minus iniuſtum eſſe, ui emere, quàm ui impotẽtioribus quid extorquere, eam quoq; illos regionem dimittere coëgerunt. Iouis uerò Olympij templo, quãuis antiquitus Elienſium minimè fuiſſet, eos præeſſe haud prohibuerunt: exiſtimantes Choritas, qui illud ſibi uendicare nitebãtur, minimè idoneos eſſe qui id obtinerent. His conditionibus pax ac ſocietas inter Lacedæmonios & Elienſes ſancita, bellumq́; ſolutum eſt. Poſt hæc Agis Delphos profectus eſt, ac decimam deo obtulit. Inde cum diſceſsiſſet, morbo (iam enim ſenex erat) in Heræa correptus, uiuus tamẽ Lacedæmonẽ delatus eſt, ubi paulò pòſt uita exceſsit, auguſtiorq́; illi quàm humana contigit ſepultura. Cumq́; iuxta

consuetudinem dies aduentassent, quibus regem eligere oportebat, Leotychides, qui se Agidis filium ferebat, & Agesilaus frater, ambo ad regnum aspirare cœperunt: cumq́; Leotychides dixisset, lex ô Agesilaë non fratrē regis, sed filium regnare iubet: at si uirilis sexus liberi minimè supersunt, tunc demum ad fratrem regnum deuoluitur. Respondit ille: Igitur me regnare oportet. Et quo pacto, inquit Leotychides, cum regis supersim filius? Quoniam, ait, quem patrem appellas, aliquando te suum esse negauit natum: & nunc quoq; te patre longè formosiorē esse aiunt. Insuper constat patrē cum te minimè ex se conceptū intelligeret, matrē tuam è thalamo expulisse. Tempus quoq;, utpote uerißimum, huic rei testimonium præstat, cum decimo tandem post ultimū Agidis cum matre congressum, natus sis mense. Et illi his inter se contendebant. Diopithes uerò uates egregius, Leotychidi astipulabatur, dicens, Apollinis esse oraculum, ut regnū à claudicatione obseruaretur. Cui Lysander pro Agesilao cōtradixit: deum non iubere asserens, cauendū esse à casu claudicantis: sed potius, ne quis alienus à regia stipite imperaret: omnino enim regnum claudum fore, si quis ab Heraclidis minimè progenitus regnū teneret. Hæc cū utrinq; audita essent, Agesilaus rex creatus est. Cumq́; nondū annum regnasset, ac hostiam pro ciuitate sacrificaret, uates inquit, deos sibi ostendere potentißimū quendam illi insidias struere. Cumq́; rursus sacrificiū obtulisset, hostiam maiores portendere insidias ait. Tertiò uerò cum iterum sacrum fecisset, dixit: O Agesilaë, dij nos in medijs uersari ostendunt hostibus. Inde pro malis arcendis, ac salute sacrificantes, cum uix tandem litassent, discessere. Quinta

postea

postea die insidiæ & illarum machinator Cinadon, à quodam ad Ephoros delatæ sunt. Erat ille ætate iuuenis, ac super omnes æquales robustus & audax. Quærentibus igitur Ephoris rei seriẽ, ait index, se à Cinadone per forum deductum esse, iussumq; cõsiderare quotnam Spartani in foro essent: & ego, inquit, numeraui regem & Ephoros, senes, ac alios quasi quadringentos. Cumq; quæsiuissem, cur me illos numerare iußisset: respondit, Hos tibi inimicos esse uelim existimes, reliquos omnes amicos. Insuper cunctos, præter solum præfectum, in Spartanorũ finibus amicos putes. Ephori cum quæsiuissent, quotnam huius rei cõscij essent: inquit, duces esse haud multos, sed qui singulari præstarent fide: cõscios uerò seruos ac liberos, incolas ac uicinos: cum enim inter hos, ait, de Spartanis sermo incidit, gaudium cælare nemo potest, sed omnes lætitia efferuntur. Rursus Ephoris quærentibus, unde arma sumere constituissent: respondit, Cum inter nos cõgregati essemus, ac de armis cogitaremus, ille ostendit præstò esse enses uarios, gladios multos, uim magnam hastarum, bipennium, dolabrûm ac falcium, instrumenta scilicet quibus homines terram colerẽt, ligna ac lapides inciderent: reliquas quoq; artes omnifaria suppeditaturas arma, præcipuè contra inermes. Iterum Ephoris quærẽtibus, quonam tempore facinus perpetrare constituissent: Cum omnes conscij conuenissent, respondit. Ephoris uera ille dicere uisus est: quapropter haud paruo perculsi sunt timore, ac non solum concilium, quod paruum appellant, conuocarunt, sed undiq; senioribus congregatis, tandem decreuerunt, Cinadonem cum quibusdam iunioribus Aulonem mittere, ut Aulonitas quosdã cum hilotis in scytala

descriptis comprehenderet, ac Lacedæmonem duceret: inter quos mulierem quandam pulcherrimam adducere iubebant, quæ Lacedæmonios applicantes seniores ac iuniores corrūpere ferebatur. Cinadon in his Ephoris obedire paratus erat, scytalamq́; in qua erant descripti quos comprehendere debebat, accepit. Cumq́; interrogasset, quosnam ex iunioribus secum duceret: illi responderūt, ut seniorem ex Hippagretis adiret, ac sex uel septem qui fortè adessent, sibi attribuere iuberet: clàm uerò cōposuérunt, Hippagretus nosceret, qui secum mittendi forent: missi uerò non ignorarent, quòd Cinadonē cōprehendere deberēt. Currus quoq; tres illi addidere, ne captiui pedibus iter facere cogerentur: cælare se maximè fingētes, quamobrem ille mitteretur. In ciuitate uerò eum cōprehendere non audebant: ignorabant enim, qui modò, & quot, coniurationis participes essent. Voluerūt igitur antequam facinus detegeretur audire, quinam cōscij essent, ne re detecta sontes aufugerent. Dederunt itaque his qui eum capere debebant in mandatis, ut illo detento, eum nomina consciorum ædere cogerent, eaq́; celerrimè ad Ephoros mitterent: tantiq́; momēti rem esse Ephori ducebant, ut turmam quoque equitum Aulonam ire iuberent. Quamprimū igitur nomina eorum, quos Cinadon prodiderat, allata sunt, uatem Tisamenū & alios nocentes comprehendere iusserunt. Cumq́; Cinadon omnia quēadmodum se haberent confessus esset, nomina quoq; consciorū manifestasset, interrogatus cur facinus tantū molitus esset, nil aliud respondit, quàm, ne postremus Lacedæmone esset: quapropter ipse ac contribuli manibus post tergum reuinctis per ciuitatem undiq; circūducti, ac flagris cæsi

sunt

ſunt,tandemq́; meritas facinoris dedere pœnas. Eodẽ tem pore Herodes *quidam* Syracuſanus *cum in* Phœnicia *ne-gociaretur,uidiſſetq́; naues* Phœniſſas *& alias quamplu-res undique contrahi,nouas quoq; ubiq; inſtrui, audiuiſ-ſetq́; claſſem trecentorum nauium numerũ expleturam, ſtatim conſcenſo nauigio in* Græciam *proficiſcitur,* Lace *dæmoniſq́; regis ac* Tyſaphernis *in contrahenda claſſe apparatum nunciat: cæterum quid molirentur, ſe igno-rare dicebat.* Lacedæmonij *rem minimè contemnendã ar bitrantes,ſocios conuocant,cum quibus quid agendũ fo-ret cõſultabant.* Lyſander *cum exiſtimaret* Græcos *re na-uali excellere, quẽadmodumq́; milites qui cũ* Cyro *aſcen derant ſalui rediſſent perpenderet,* Ageſilao *perſuadet, ut ſibi tria millia* Spartanorum *dari peteret,duo millia iu niorum,ac ſex ſociorum, expeditionemq́; in* Aſiam *ſume ret: ſe quoq; cum illo iturum offert,ut ſtatũ in ciuitatibus ab eo inſtitutum, & qui per* Ephoros *ſolutus erat,rurſus cum* Ageſilao *introduceret.* Ageſilaus *accepto à* Lacedæ *monijs exercitu,ac ſemeſtri frumẽto, reliquis quoq; præ paratis neceſſarijs,ſacrificiũ pro itu fecit: cumq́; litaſſet, ſocijs urbibus militum imperat numerum: conueniendi oſtendit tempus,& locum:ipſe* Aulidem *profectus eſt, ut ibi,tanquã* Agamemnon *cum* Troiam *nauigaturus eſſet, ſacrificaret.* At Biotharchi *cum ipſum ſacrificare audiſ-ſent,mißis equitibus, eum à ſacrificio prohibuerunt,ho-ſtiasq́; ab ara deturbarunt.* At *ille deos teſtes inuocans,ira tus conſcenſa naue diſceßit, ac* Geraſtum *nauigauit: ubi uniuerſo collecto exercitu, cum claſſe* Epheſum *conten-dit.* Quô *cum ueniſſet,illicò ad eum* Tyſaphernes *quæſi-tum mittit,quam ob cauſam appuliſſet.* Cui Ageſilaus *re-*

ſpondit, ut Aſiaticas, quemadmodũ & Graecas, ciuitates in libertatem uẽdicaret. Petijt Tyſaphernes *ut Ageſilaus tantiſper à rebus gerendis abſtineret, quoad ipſe in Perſas ad regem mitteret, promittens omnia illi ex ſententia con fecturum: fidei tamen cauſa, & ut abſq; dolo cuncta agerentur, induciæq; ſeruarentur, iuramentum exegit. Iurauere igitur utrinq;, Tyſaphernes Euripidi, Dercyllidi & Megialio, ad hoc mißis, abſq; dolo malo pacem obſeruare uelle. Illi uerò pro Ageſilao iuramentum Tyſapherni præſtiterunt, ni idẽ faceret, pro nihilo inducias haberẽt. Et Tyſaphernes omnia quæ iurauerat ſtatim ementitus eſt. Nam cum pacis autorem ſe obtuliſſet, ingentẽ à rege exercitum, præter copias quas antea ſecum habebat, ſibi depopoſcit. Ageſilaus etſi non ignoraret quid ille poſt inita fœdera moliretur, quietẽ tamen egit, ac Epheſi ordinandis ciuitatibus, quæ nec populari ſtatu, quemadmo dum ſub Athenienſibus: nec decarchia, ut ſub Lacedæmo nijs, iam regebantur, operam impendebat. Cumq; Lyſan der omnibus notus eſſet, ſi quid ab aliquo petebatur, illũ accedentes rogabãt, ut apud Ageſilaũ intercederet: quapropter eam ob rem, ac cõſuetudinem antiquam, ingens turba ſemper Lyſandrum ſectabatur, uadentẽ ita, ut Age ſilaus iam in ordinem redactus, Lyſander uerò rex eſſe ui deretur. Cæterum cum Ageſilaus ſub initiũ rem dißimulaſſet, triginta alij inuidia ſtimulati minimè taciti rem fere bant, ſed quotidie Ageſilaum inſtigabant, oſtendentes Ly ſandrum iam regẽ agere. Ageſilaus igitur omnes, quibus Lyſandrum fauere intelligebat, infectis remittebat negocijs, ita ut ſemper contrarium quàm Lyſander deſideraret, eueniret. Ille re intellecta, turbam ſe amplius ſectari*

prohi-

prohibuit: & si quis eum pro intercessione adiret, manifestè ostendit, suum amicis studium obesse: ægrè tamẽ eam ferebat ignominiam, regemq; adiens, inquit: Minores ô Agesilaë amicos reddere nosti. Et rectè per Iouẽ, ille ait, si me maiores uideri uelint: eos uerò qui res meas amplificant, si honore non afficerem, contumeliam mihi inuri arbitrarer. At Lysander: Forsitan rectius tu nunc, inquit, agis, quàm ego tum facere consueueram. Cæterũ dehinc, oro, ne ob impotentiam ignominia afficiar, tibi uerò impedimento sim, aliquò me ableges: ubicunq; enim fuero, strenuam me tibi operam nauaturũ polliceor. Hæc cum dixisset, haud absurdũ petere uisus est. Ab Agesilao itaq; in Hellespontum missus est, ubi cõperto Spithridate Persa Pharnabazi inimico, eum cũ liberis, pecunijs, & equitibus quasi ducentis, ad desciscendum induxit: quibus omnibus in Chio derelictis, ipsum cũ filio ad Agesilaum perduxit, à quo ille de Pharnabazi rebus certior factus est. Tysaphernes recepto à rege exercitu elatior factus, Agesilao bellum, ni Asia excederet, indixit: quapropter cuncti Lacedæmoniorũ socij maxima affecti sunt tristitia: timebant etenim Agesilaum ob copiarum paucitatẽ, regijs uiribus resistere posse minimè. Agesilaus admodum hilari fronte caduceatorẽ Tysapherni renunciare iubet, ei non paruam se habere gratiam, quòd periurio suo deos sibi infensos, Græcis uerò propitios reddidisset. Militibus itaq; extemplo ad expeditionem se instruant, præcipit: urbes uerò quas in Cariam ducenti adire necesse erat, commeatum comparare iubet: ad Iones, Aeolides, & Hellespontios scribit, ut auxilia ad se Ephesum mittant. Tysaphernes, quia Agesilaus equitib. carebat, Caria uerò equitatui

permeabilis non sit, tum quia illum propter fraudem sibi iratum esse censebat, ratus eum in Cariam, ubi regia sua erat, impetum facturũ, omnes pedestres copias eò transmisit. Equites autem ad Mæandri campum circunduxit, sperans se Græcos prius equitatu circumuenturũ, quàm ad loca equis inuia peruenissent. Sed Agesilaus in contrarium pro Caria in Phrygiam irrupit, ciuitatesq; in itinere sitas subigebat, ac inexpectatus regionem inuadens, quamplurimas cepit pecunias: toto inde tempore securè exercitum circunduxit. Cumq; nõ longè à Dascyllio abesset, equites qui illum speculatũ præcesserant, tumulum quendã, ut inde cuncta speculari possent, occupant. Forte fortuna pari numero equitum ala cum Rhatine & Banzeo Pharnabazi fratre notho, in eundẽ deuenere collem: cumq; uix per quatuor distarent iugera, utrinq; in conspectum uenere. Græci in morem phalangis in ordinem rediere, haud læta fronte: at Barbari densa incedẽtes acie, primi in hostes impetũ faciunt: cumq; ad manus uentum esset, quicunq; ex Græcis hostes feriebant, hastas obuertebant: at Persæ quibus cornea erant iacula, celeriter equites duodecim, equos uerò cõfecere duos, Græcosq; in fugam uertũt. Quibus cũ Agesilaus armatura graui opem tulisset, Barbari uno ex suis desiderato, retrocessere. Postridie cum Agesilaus sacrificaret, litare non potuit: quapropter cõuersus, mare uersus exercitum ducere cœpit. Cum uerò propter equitum paucitatem per loca campestria incedere posse diffideret, sibi quoq; equites comparandos esse duxit, ne tanquam subterfugiens bellare cogeretur. Locupletioribus igitur ex ciuitatibus uniuersis, ut equos alerent, imperauit: quicunq; tamen equum, arma,

& uirum peritum præbuisset, huic à militia uacare licere, edicto præfatus est. Nec secus singulos ad hoc promptè faciendum induxit, ac si quis pro se alterum moriturum libenti quæreret animo. Postquam autem uer appetebat, uniuersum Ephesum coëgit exercitum: quem cum exerceri uellet, peditibus, si quis egregio corporis robore præstaret, equitib. uerò, si quis optimè equitaret, præmia præposuit: pariter & clypeatis ac sagittarijs munera constituit, qui se ad debita opera maximè idoneos demonstrassent. Itaq; cernere erat gymnasia, uiris se exercentibus plena: & equorum stadia, equitandi studio decertantibus referta, iaculatores uerò & sagittarios undiq; bellica meditantes opera. Totam deniq; urbem spectaculo dignam reddidit: nam & forum armis omnifarijs ac equis uenalibus refertum erat. Aerarij quoq; fabri, ferrarij, coriarij, pictores, omnes bellica fabricabãt instrumenta, ita ut urbs illa rectè belli officina uocari posset. Illud quoque ad bene sperandũ cunctos incitabat: nam Agesilaum, deinde reliquos milites à gymnasijs reuertẽtes, intueri erat, coronas quibus coronati fuerant Dianæ offerentes. Vbi enim homines deos colunt, bellicaq; exercẽt opera, principibus obtemperare student, nónne ibi omnia spe bona referta esse cõsentaneum est? Ratus præterea ex hostium contemptu robur quoddam & fiduciam militibus ingenerari posse, per præcones palàm edixit, ut barbari à prædonibus capti, nudi uenderentur. Idcirco milites illos candidos, ut qui nunquam exuerentur, molles quoque, & ad laborem minimè idoneos, quia semper curribus ueherentur, intuentes, nihilò secius bello terrebãtur, ac si cum mulieribus pugnandum foret. Eodem tempore annus, quo

Agesilaus in Asiam uenerat, exijt: quapropter consiliarij triginta cum Lysandro *domum reuersi sunt. Successores uerò illorum cum* Erippida *aduentarunt: ex quibus* Xe-*nocleem equitibus, Scythen uerò tyronibus,* Erippidem *autem reliquis præfecit militibus:* Migdonem *uerò auxiliaribus præesse iußit copijs.* Militibus *quoque pollicitus est, statim eos breuißima uia ad munitißimã regionẽ educturum: corpora proinde ac animum ad futurũ pararent certamen. Tysaphernes hæc illum, ut rursus ab eo deciperetur, dicere existimabat, & uerè nunc in Cariã irrupturum: copias pedestres, ut prius, omnes in Cariam mittit, equitatum in* Mæandri *campo consistere iubet. Sed Agesilaus nihil ementitus, sicuti prædixerat, confestim Sardianam regionem ingressus est, triduumq́; per deserta hostium incedens, cuncta exercitui suppeditauit necessaria. Quarta luce hostium apparuere equites, qui impedimentorum præfectum* Pactolum *fluuium traijcere, ac castra metari iusserunt: ipsi uerò cum* Græcorũ *pedites aliquot dispersos, ac rapinæ intentos cernerent, illos aggreßi, quamplures trucidarunt. Quod cum Agesilaus intelligeret, equites illis opem ferre iubet. Persæ auxilium conspicati, se in unum colligunt, & uniuersas equitum turmas contrà explicãt. Agesilaus cum peditatum hostibus nondum adesse cerneret, sibi uerò nihil deesse quò minus confligeret, pugna si posset decernere constituit. Facta igitur re diuina, confestim in equites ex aduerso collocatos phalangem ducere pergit, ac puberes cum equitatu secũ concurrere, clypeatos quoq; itidem iubet. Equitibus uerò ita impreßionem facere mandat, ut obiter scirent, se cũ uniuerso subsequuturũ exercitu. Persæ itaq; equitum excepere*

pere impetum: sed cum omnia illis aduersa esse contingeret, acies illorum inclinare cœpit: eorum aliqui statim in flumen præcipitati sunt, reliqui funduntur, fuganturq́; quos Græci insequentes, castris quoq; exuerunt. Clypeati, ut par erat, ad prædam discurrunt. Agesilaus amica pariter & hostilia omnia in suam redegit potestatem. Ingens quoq; præda parta est: pecuniæ enim signatæ plus quàm septuaginta reperta sunt talenta. Magna quoq; camelorũ tunc capta est uis, quos Agesilaus in Græciam secum duxit. Tysaphernes cum pugnatum est, Sardis erat: quapropter à Persis de proditione insimulatus est. Igitur Persarum rex cum Tysaphernẽ omnium malorum causam esse cognouisset, Tithrausten misit, qui eius detruncaret caput: & Tithraustes re peracta legatos ad Agesilaum nunciatum mittit, Tysaphernem causam omnium malorum meritas luisse pœnas. Regem uerò æquum censere, illum domũ nauigare: Asiaticas uerò ciuitates ueteri soluto tributo liberas esse. Quibus Agesilaus respondit, se id absq; consensu Lacedæmoniorũ facturum minimè. Cui Persa: Tu interim, inquit, quoad ciuitas tua pacta probauerit, in Pharnabazum exercitum duc, quandoquidem ego de inimico tuo pœnas sumpsi. Agesilaus se id facturum recipit, si exercitui donec illuc perueniret, cõmeatum præberet. Tithraustes igitur triginta persoluit talenta: quibus ille receptis, in Phrygiam contra Pharnabazum mouit. Cumq́; iam in cãpis Phrygiæ castra locasset, uenere à patria legati, qui illum classi quoq; præesse iusserunt, liberamq́; ducem constituendi dedere potestatẽ. Id ea ratione fecere Lacedæmonij, ut cũ & copijs terrestribus & maritimis præesset, milites inter se fidentes multò redderen-

tur alacriores, & ad omnia pericula obeunda promptiores. His Agesilaus auditis, *insulanis & maritimis imperat ciuitatibus, ut naues pro libito struerent: & hi ut rem gratam* Agesilao *facerent, breui centum uiginti fabricarunt triremes.* Ille *uxoris fratrem* Pisandrum *claßi præficit, uirum in cæteris egregium, ac in rebus bellicis nulli secundum, maritimæ tamẽ rei minus expertum.* Et Pisander *ad classem profectus est, ipse ut cœperat in* Phrygiã *ducere pergit.* Tithraustes *cum didicisset* Agesilaum *res contemnere regias, nec ullo pacto bellũ ex* Asia *expellere posse, sed in dies spe & audacia crescere, quid ageret penitus dubius erat: tandem ut bello domestico* Lacedæmonios *implicaret, in* Græciam Timocratẽ *mittit* Rhodium: *quem, datis quingentis auri talentis, iubet ciuitatum corrũpere principes, ut eo pacto aliquis contra* Lacedæmonios *oriretur motus.* Ille *ut mandatum erat impigrè rem exequutus est: nam* Thebis Androclidem, Ismeniam & Galaxidorum, Corinthi *uerò* Timolaum & Polyanthen, Argis *quoq;* Cyclonitem *& contribules auro demulsit.* Athenienses *quamuis auri huius nihil ad eos deuenisset, sua tamẽ sponte ad bellum inclinati erant, sperantes hoc pacto in pristinam libertatẽ restitui posse.* Qui *igitur pecunia capti sunt,* Lacedæmonios *in urbibus criminari cœperunt: cumq; facilè omniũ studia ab eis alienassent, multæ ac maximæ in illos conspirarunt ciuitates.* Thebanorum *itaque principes cum* Lacedæmonios *fœdera sociorum minimè soluturos cognoscerent, nisi antea bellum inchoatũ esset,* Locros Opuntios *subornãt, ut* Phocensibus *& socijs circa dubiam regionem negocium inijcerẽt, rati fore ut* Phocenses *confestim in* Locridem *irrumperent: nec eos opinio fe-*

nio fe-

nio fefellit. Phocenses ad primos Locrensium motus illorum fines ingreßi, multò maiora quàm acceperant, intulerunt damna. Eam occasionem Androclides amplexus, facilè Thebanos perpulit, ut Locrensibus opem ferrent, ac si non in regionem dubiam, sed sociam & confœderatam irruissent Locridem. Thebani itaq; comparato exercitu Phocidem inuadunt, lateq́; terram hostiliter populantur. Phocenses cõfestim Lacedæmonem de Thebanorum iniuria questum mittunt, auxiliumq́; implorant, ostendentes belli initium ab eis ortum non esse, sed ut uim repellerent, cõtra Locrenses mouisse. Lacedæmonij haud inuiti hanc contra Thebanos bellandi occasionẽ amplexi sunt: quibus iampridem ob decimæ Apollinis in Decelca susceptionem, & quòd contra Piræum militare noluissent, infensi erant. Incusabant quoq; eos tanquam Corinthijs ut militiam detrectarent, persuasissent. In memoriam præterea reducebant, quòd Agesilaum in Aulide sacrificare prohibuissent, insuper sacra ab ara dispersissent, quodq́; illum in Asiã sequuti non essent: quapropter tempus uindicandarum aduenisse arbitrabãtur iniuriarũ. Faciebant insuper animos Agesilai in Asia successus, & quòd in terra Græcia nullo alio per id tempus implicati essent bello. Ciuitas igitur Lacedæmoniorũ cũ ita deliberasset, Ephori Lysandrum in Phocidem, ut socijs præsidio esset, mittunt, Phocensesq́;, Oetheos, Heracleotas, Melieos, & Aenianos circa Haliartum copias contrahere iubent: illac enim ad diem præscriptũ Pausanias cum Lacedæmonijs & socijs Peloponnẽsibus uẽturus erat. Et Lysander mandata impigrè exequutus est. Orchomenijs quoque ut à Thebanis deficerent, persuadet. Pausanias uerò re facta

diuina, Tegeæ, quô milites ac socios omnes cōuenire iusserat, desedit. Thebani ubi ad arma rem spectare uident, & Lacedæmonios ad fines eorum irrumpendū se accingere cognoscunt, legatos Athenas mittunt: qui in concionem producti, ita uerba fecere: Si quis ex uobis, ô Athenienses, nos incusat, tanquam in belli solutione nimis dirè in uos inuecti fuerimus, haud rectè incusat, quandoquidē ciuitas uniuersa nil asperū decreuit: sed uir unicus, quem inter socios tunc adesse contigit, eorum quæ in uos acerbiora dicta sunt, autor fuit. Cæterum cum Lacedæmonij nos contra Piræum in auxilium uocassent, uniuersa tunc ciuitas decreuit illis obediendum esse minimè. Cum igitur Lacedæmoniacæ indignationis causa non ultima sitis, æquum esse arbitramur, debere uos quoq; dubijs in rebus auxilium nobis non denegare. Præterea multò magis uos ad bellum inclinatū iri existimamus, si diligenter perpenderitis, quid uobis uestra in urbe contigerit. Illi enim tyrannide in urbe constituta, inde contra populum tāquam socij ui magna aduentantes, iratæ tamē uos obiecere multitudini, ut quantū in ipsis erat, uos perditū irent: quāuis populi beneuolentia periculum euaseritis. Scimus præterea, ô uiri Athenienses, omnes uos summo niti studio, ut pristinam recuperare dignitatē ualeatis. Id uerò quo pacto magis opportunè fieri poterit, quàm si ijs qui à Lacedæmonijs affecti sunt iniuria, opem non denegetis? Proinde quòd pluribus illi imperant, minimè uos deterreat, sed potius fiduciam præbeat: siquidē reminiscamini, maximis uos obnoxios fuisse inimicitijs, cum multorū possideretis principatū: quamuis odium illud, cum nemo esset ad quem subditi deficerent, uos latêret: ubi uerò Lacedæ-

moniorum

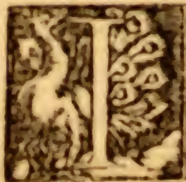
moniorũ res superior esse cœpit, quàm infensi uobis omnes fuissent, apertè demonstrarunt. Pariter si inter nos fœdera contra Lacedæmonios inita fuerint, multos qui illis clàm inuisi sunt, ad apertam defectionem spectare uidebitis. Si bene considerabitis, per uosmetipsos nos uera loqui intelligere poteritis. Siquidem quosnam ipsis beneuolos existimare poteritis? Nunquid Argiuos, qui semper ipsis infensi extitere? At Eleos, quibus et agros et ciuitates ademerunt, amicos illis esse arbitramini? De Corinthijs uerò, Arcadibus et Achæis quid dicamus? Hi enim in bello contra uos gesto, magnis pollicitationibus in partem laborũ, periculorum ac expensarum acciti, quibusnam à Lacedæmonijs re ex sententia gesta principatibus, honoribus aut præmijs donati sunt? Quid quòd seruitia digna quæ præsint, ducunt: socios uerò liberos cum res prosperè cessit omnino contemnunt? Siquidem omnes qui à uobis defecere, manifesto decepere dolo: nam pro libertate, duplicem illis imposuere seruitutem: ab harmostis enim graui premuntur tyrannide: à decemuiris uerò quos Lysander in singulis constituit urbibus, turpi subijciuntur seruituti. Quinimò Persarum quoq; rex, qui affatim illis ad uos subigendum tribuit stipendium, cumprimum nos eis hostes euasisse intelliget, contrariũ sentiet. Præterea par est uos in maiorem quàm unquam fueritis efferri potentiã posse, si iniuria oppressis auxiliũ non denegetis: etenim cum antea imperium teneretis, rebus maritimis tantũ uos præesse contigit: nunc uerò omnium nostrorum, & Peloponnensium, & quibus antea dominare cõsueuistis, regis insuper potentissimi duces constituemini: quibus omnibus, ut uosmetipsi non ignoratis, societate & honore admodũ

digni uisi sumus. Porrò nunc multò excellẽtiores bellicis in rebus nos futuros credendum est, quàm cum Lacedæmonios sequebamur: siquidem non insulanis, aut Syracusanis, siue cuipiam alteri, ut tunc, sed nobisipsis maximis affectis iniurijs succurremus. Hoc *quoq; cõsiderare oportet, multò facilius* Lacedæmoniorum *euerti posse dominationem, quàm uos, cum rebus præfueritis, principatu spoliare: cum enim re maritima præcelleretis, etiam inuitis dominari potuistis.* At Lacedæmonij *cum pauci sint, potẽtioribus & haud deterius armatis ui præesse omnino nequeunt.* Proinde *quæ nobis uisa sunt, eloquuti sumus.* Cæterum *nolumus uos ignorare, ad commoda multò maiora uestram ciuitatem, quàm patriam propriam nos inuitare.* Hæc *cum legati dixissent, tacuerunt.* Athenienses *his auditis,* Thebanis *auxilium ferre decreuerunt.* Thrasybulus *uerò decreto contradicere cœpit, ostendens bellandum non esse, præcipuè cum absque muro* Piræus *esset: maiorem præterea* Athenienses, *si bello se implicarent, gratiã* Thebanis *relaturos, quàm accepissent.* Nam *quia illi bellum contra nos, inquit, non gessere, propterea pro illis pugnare nos æquũ esse arbitrantur?* At Thebani *discedentes, se tanquam* Lacedæmoniorum *hostes,* Athenienses *uerò ut socij, ad futurũ parabant certamen.* Nec Lacedæmonij *ultra differendum rati, sed rex* Pausanias *tumultuose* Bœotiam *ingressus, ex toto* Peloponneso, *præterquam ex* Corintho, *copias secum trahebat.* Lysander *uerò ex* Phocide *profectus, per* Orchomeniorum *fines exercitum duxit,* Pausaniamq́; *per literas certiorem reddit, ut circa* Haliartum *copias secum iungeret.* Quô *cum uenisset, haud expectato* Lacedæmoniorum *exercitu,*

citu, cum suis ad muros usque Haliarti processit, illisq; ut à Thebanis deficerent, ac se in libertatem uendicarent, suadere cœpit. Id cum Thebani quidam, qui in muris stabant, prohibuissent, in muros impetum facit. Id cum Thebani audissent, confestim equitibus uniuersis ac peditibus suppetias ferunt. Vtrum uerò latentes Lysandrum inuaserint, siue ille obuiam profectus ceciderit, incertum est. Hoc uerò manifestè constat, bellum iuxta muros cōmissum, ac trophæum ante Haliartiorum portas erectū esse. Mortuo Lysandro, reliqui in montes fugerunt, quos ad inuia usq; persequuti sunt. Cum uerò ad aspera peruentū esset loca, conuersi Lacedæmonij illos exceperunt, sagittisq; ac iaculis confestim priores confecere: reliquos lapidibus aggreßi, per decliuia præcipites egere, ac in fugam uerterunt, ex quibus ducenti fermè mortē oppetiere. Ea igitur die minimè lætitia Thebani elati sunt, arbitrantes haud minora se perpessos esse mala quàm intulissent. Postridie cum Phocenses ac reliquos socios domū noctu remeasse intellexissent, maiori affecti sunt tristitia, ita ut cū Pausanias cum exercitu affuisset, in maximo se cōstitutos esse periculo arbitrarentur, ac terror non modicus & silentium insuetum castra eorum inuaderet. Postridie uerò cū Athenienses illis iuncti essent, Pausaniasq; eos lacessere, seu ad bellum procedere non auderet, rursus depulso timore in spem elati sunt. Pausanias conuocatis polemarchis & tribunis militum, illos cōsuluit, num per bellū seu inducias Lysandrum, & qui unà ceciderant, repeteret. At cum omnes considerarent Lysandrum mortuum esse, exercitum uerò eius solutum, Corinthios quoque omnino sequi nolle, reliquos qui aderant militiam detrectare,

hostilem quoq; equitatum longè superiorē esse, mortuos uerò sub ipsis iacere mœnijs, ita ut facilè turrium propugnaculis repelli possent: omnibus his moti rationibus, mortuos per inducias recipiendos esse decreuerunt. At Thebani *mortuos illis reddere, ni finibus excederēt, omnino recusarunt: quapropter illi receptis mortuis, tristes ex* Bœotia *in pacatum abiere: quos insequentes* Thebani, *subinde lacessere non desinebant.* Et *hunc finem* Lacedæmoniorum *in* Thebanos *sortita est expeditio.* Pausanias *ubi domum uenit, ab* Ephoris *ad populū iactatus est, datumq; illi crimini, quòd ad* Haliartum *serò uenisset, quæ mora acceptæ cladis haud dubiè causa extitisset: quodq; cæsorum corpora per inducias, ac non potius prælio recepisset. Augere præsentem inuidiam* Atheniensium *alienatio, quibus ipse in* Lysandri *inuidiam seruitutis iugum ademisset. Cum uerò ad iudicium minimè uenisset, morte dānatus est,* Tegeamq; *in exiliū concessit, ubi postea fato perijt.* Et *per* Græciam *hæc gerebantur.*

XENOPHONTIS RERVM GRAECARVM LIBER QVARTVS, BILIbaldo Pirckemero interprete.

INEVNTE *uere* Agesilaus Phrygiā *ingressus, eam ferro ac igne latè populatus est, ac plerasq; urbes partim ui, partim uoluntaria deditione* Pharnabazo *ademit. Inde à* Spithridate *admonitus, si in* Paphlagoniam *duceret,* Paphlagonum *regem* Otym Persis *alienari, & ad societatem*

tatem induci posse, confestim illac proficiscitur. Iampridem enim animo uolutarat, quo pacto gentem eam ad defectionem allicere posset. Eô cum uenisset, fœdus cũ Oty pepigit: nam ille à rege uocatus minimè paruerat. Intercedente quoq; Spithridate, Otys Agesilao mille equites, duo quoq; millia clypeatorũ reliquit. Vt igitur Agesilaus Spithridati gratiam referret, illum talibus aggressus est uerbis: Dic mihi ô Spithridate, ait, darés ne Otyi filiã in matrimonium? Cui ille respondit: Et lubẽtißimè, si uir ille potens ac multarum regionum dominus, exulis filiam ducere non dedignaretur. Cæterũ solùm hæc de nuptijs ille tunc sciscitatus est. At Otys cum discessurus esset, Agesilaum ut illi ualediceret acceßit. Agesilaus uerò ex industria sermonem de Spithridate præsentibus triginta consiliarijs iniecit: Dic enim, inquit, ô Oty, quanam stirpe ortus est Spithridates? Cui ille respondit: Ex Persarum nulli secunda. Num filiũ ipsius, inquit, quàm decorus sit uidisti? Quid ni, respondit, cum heri secum cœnauerim? At filiam, intulit, longè esse pulchriorem asserunt. Per Iouem, Otys inquit, formosißima est. Et ego, Agesilaus ait, postquam nobis amicus factus est, cõsulo ut puellam uxorem ducas, uirginem formosam ac uiri expertem, generosiq́; patris filiã, adeoq́; potentis, ut à Pharnabazo iniuria affectus ita se uindicauerit, ut regionem totam, quemadmodũ cernis, desolatã reddiderit. Proinde quemadmodũ inimici iniurias ultus est, sic & amico benefacere potest. Quapropter si puellam desponsaueris, non solùm illum socerum tibi uelim arbitreris, sed & me, & reliquos Lacedæmonios omnes: & cum nos Græciæ simus ductores, reliquam deniq; Græciam uniuersam. Porrò si mihi obtem-

peraueris, quis unquam præter te unũ tam præclarè nupsit? Quam enim sponsam aliquando tot equites, pedites & armati deduxerunt, quot uxorem domum tuam concomitabuntur? Otys ab illo sciscitatus est, nunquid sciente Spithridate hæc diceret. Cui respondit: Per deos, ô Oty, nil horum me ille loqui iußit: cæterum ego quemadmodum cum inimicum ulciscor gaudeo, ita cum amico bene facio, maiori me lætitia affici sentio. Sed nunquid, ait, illũ assentiri arbitraris? Et Agesilaus: Vade agè, inquit, ô Erippida, & sciscitare num ea quæ & nos uelit. At ille surgẽs abijt. Cumq́; aliquantisper moraretur, uis, inquit, ô Oty, ut illum huc accersitum mittamus? nam potius à te illum persuasum iri arbitror, quàm à reliquis omnibus. Confestimq́; Spithridatem uocari iußit. Illo ingresso, Erippidas ait: Vt cætera Agesilaë omittamus, Spithridates omnia quæcunq; tibi grata nouerit, se facturum pollicetur. Mihi itaq;, Agesilaus inquit, uidetur ô Spithridate, quod felix faustumq́; sit, filiã Otyi in uxorẽ dare, te uerò Oty illã accipere debere: sed puellam ante uernum tempus terra deducere haud possumus. At Otys excipiens: Per Iouem, ait, mari si uobis uidetur mitti poterit. Iunctis igitur dextris, ille ut puellã daret, alter ut duceret, spoponderunt. Inde Otys disceßit. Confestimq́; Agesilaus cum illum nuptiarum cupidum esse intellexisset, triremi una Calliam Lacedæmonium transmittere puellã iußit, ipse in Dascyliũ duxit. Erat ibi Pharnabazi regia, ager urbi circumiectus, ferax, & ingentibus uillis frequens: feræ præterea tum septis ac hortis inclusæ cultißimis, tum locis apertis uagabantur amœnißimis. Circumfluebat & amnis lympidus, omnifario refertus piscium genere: uolatiliaq́; innumera

mera aucupijs erant abundè exposita. Ibi Agesilaus hyemauit, exercitumq́; uniuersum copioso refersit cõmeatu. Quo sanè tempore pabulatores per contemptũ & absq; speculatoribus, ob diuturnam hostium fiduciam, procul à castris palantes, à Pharnabazo sunt insidijs excepti. Habebat ille currus falcatos duos, equites uerò quadringentos. At Græci quamprimum ipsum ingruentẽ uidissent, quasi septingenti in unum collecti sunt. His ille contemptis, curribusq́; in fronte constitutis, cũ equitibus à tergo impetum in illos facit. Currus disiecta acie ordines turbarunt: equites uerò Græcos dispalatos insequuti, quasi centum ex eis obtrũcarũt: reliqui in castra, quæ propè erãt, refugerunt. Nec multis interiectis diebus cum Spithridates Pharnabazum in Caue uilla magna, castra locasse intellexisset (distabat is locus stadia quasi centũ sexaginta) id Erippidi renunciat. Erippidas cum rem egregiam perpetrari posse speraret, Agesilaum rogat, ut sibi duo millia peditum, clypeatorum totidem, equitatum uerò uniuersum, tam Spithridatis & Paphlagonum, quàm Græcorũ attribueret. His concessis sacrũ fecit, confestimq́; litauit, militesq́; cœnare, & inde ante castra præstò esse iußit. Ingruentibus uerò tenebris, uix pars dimidia egressa est. Erippides, ne si in castra rediret reliquis triginta ludibrio esset, cũ præsentibus pergit copijs, ac sub diluculũ Pharnabazi munimẽta adortus est: interfectisq́; magna ex parte custodibus, qui Mysij erant, reliquis in fugam uersis, castra omni opulentia referta cepit. Ingens parta est præda, iumenta impedimentaq́; innumera direpta, Pharnabaziq́; supellex omnis in ditionem hostium uenit. Nam quia à Græcis obsideri uerebatur, per uniuersam regionẽ, tan

quam pastores solent, castra copioso cõmeatu referta circuntulerat. Erippides constitutis tribunis & centurionibus, præda omni Spithridatem & Paphlagones fraudauit, ipse ingentibus oneratus spolijs in castra reuersus est. At illi eam non tulere iniuriam, uerùm ut decepti, honoreq; ac præda exuti, nocte sequenti consensu cõmuni Sardis ad Ariæum abierunt, existimantes illum quoq; à rege defecisse, eiq; hostem esse. Post secessionem Spithridatis, Megabazi & Paphlagonum, nil egregium ab Agesilao actum est: uerùm Apollophanes Cyzicenus qui hospitalitatis iure Pharnabazo iampridem deuinctus erat, Agesilao promisit Pharnabazum pro pace firmanda in colloquium se adducturum. Id Agesilaus audiens consensit: & ille accepta fide, dextraq; data, Pharnabazum in condictum adduxit locum, ubi Agesilaus & consiliarij triginta, super congeriem herbarũ sedentes præstolabantur. Pharnabazus preciosissima indutus erat stola. Cumq; famuli aulæa, in quibus molliter Persæ sedere cõsueuerunt, substernerent, Agesilai cultũ uilẽ cernens, tam delicatè agere erubuit: quapropter nudè quoq; ipse in terra consedit: & primo accepta inuicem ac reddita salute, Pharnabazus prior dexteram protulit: cui Agesilaus quoq; manũ iunxit. Parnabazus itaq; (nam senior erat) ita loqui orsus est: Agesilaë, & uos qui adestis Lacedæmonij, ego cum bellũ aduersus Athenienses gereretis, semper uobis amicus ac socius fui, remq; uestrã naualem pecunijs proprijs egregiè iuui: terra uerò à uobis steti, hostesq; equester in mare usq; persequutus sum, lõgeq; plus Tysapherne uobis cõmodum attuli, nec unquam quid feci seu dixi, quod à uobis reprehendi posset. Et quamuis talis erga uos fuerim,

eam

eam tamen à uobis persequutionem patior, ut nec in proprijs finibus unica mihi supersit cœna, ni ferarum more, quæ à uobis derelicta sunt rapiam: quādoquidem domus egregias, hortos arboribus consitos ac feris refertos, quæ mihi pater reliquit, quibusq; summopere delectabar, omnia penitus à uobis desolata & exusta cerno. Proinde cū hæc nec fidei nec iustitiæ conuenire arbitrer, uos me doceatis oro, quo pacta talia uiris conueniāt, qui se noscere iactitent, quemadmodū gratias referre, ac amicis benefacere oporteat. His dictis, triginta pudore suffusi tacebāt. Agesilaus uerò cum & ipse aliquantulū silentium tenuisset, ita loqui cœpit: Non te latêre ô Pharnabaze arbitror, homines in ciuitatibus Græcis consueuisse hospitalitatem inter se cōtrahere: ac cum bellum inter urbes ortum est, illi quoq; pro cōmuni patria etiam contra hospites pugnare non dubitant: & si ita euenit, etiam illos obtruncant. Pariter itaq; nos cum aduersus regem ueſtrum bellū geramus, omnia illius hostilia ducere cogimur: tibi uerò reconciliari summopere affectamus, quamuis nō ut excusso iugo regio, nos dominos acceptos suadeamus: cæterū si nobis adhærebis, tibi propositū erit ut nemini collū submittas, nulli parêre cogaris domino, sed tibijpsi fructū colligēs, in libertate uiuere poßis suauißima, quā cunctis anteferendā rebus arbitror. Nec te in paupertate liberū esse iubemus, sed nostro auxilio, nō iam regis, sed propriū propagare imperiū, cōseruosq; nunc tuos ut tibi pareāt subigere suademus. Si igitur libertatē nactus, diuitijs quoq; auctus fueris, quid deerit, quin omniū felicißimus haberi poßis hominū? Ad hæc Pharnabazus: Nū quid mihi faciendū censeā, apertè proferā? Cui Agesilaus: Rectè

quidẽ. Et ille: Cum rex aliũ cui subsim ducẽ miserit, uobis me amicũ & belli sociũ futurũ promitto: cũ uerò eam mihi subdiderit prouinciã, ob quã maxima excellere uideor gloria, uos haud ignorare uolo, me uobis quantũ potero hostẽ fore acerrimũ. Hæc cũ Agesilaus audisset, eius prehensa manu, ait: Euge uir generose cũ talis sis, cum nobis quoq; in gratiã redi: tibi enim exercitũ celerius q̃ potero è finibus tuis abducturũ promitto: deinde quamuis hostis sis, quãdiu alius contra quẽ bellũ geramus supererit, à te tuisq́; abstinebimus rebus. His dictis colloquiũ diremptũ est, et Pharnabazus cõscẽso equo abijt. At filius ipsius ex Parapita, indolis pulcherrimæ iuuenis, admisso equo Agesilaum acceßit, dixitq́;: Hospitem te ô Agesilaë facio. Et ille: Accepto, ait. Reminiscaris igitur, inquit: confestimq́; iaculum quod habebat pulcherrimum Agesilao tradidit: quo recepto ille, phaleris egregiè elaboratis proprio detractis equo, iuuenem donauit: & adolescẽs ascenso equo patrẽ insequutus est. Inde cum post Pharnabazi obitum ab alio fratre regno pulsus, exilij causa solum uerteret, Agesilaus promissorum non immemor, illum hospitio suscepit, auxiliumq́; ac operam præstitit ut in Olympia stadio uinceret, clarißimus inter omnes euaderet fratres. Cæterum Agesilaus ut Pharnabazo promiserat nihil cõmoratus, cum omnibus copijs ex finibus illius exceßit. Cumq́; sub uernum tempus in Thebes uenisset campum, iuxta Astyriæ templum Dianæ castra locat, quô ex omnibus locis copiosum contraxit exercitum, seq́; ut superiorem regionem irrumperet accingebat: existimabat enim gentes eas quas à tergo relinquerent omnes, à rege alienari posse. Et Agesilaus his incumbebat. At Lacedæmo-

nij cum

nij cum apertè pecunias Græciæ illatas, maximasq; ciuitates contra eos coniurasse resciuissent, haud mediocri si cunctarentur periculo se expositos arbitrantes, tanquam necessitate coacti exercitum comparabāt: Epicydidemq́; ad Agesilaum mittunt, qui illi præsentem ostenderet statum, simul & ad patriæ opem ferendam reuocaret. Fuit nuncius is Agesilao admodum molestus: animo enim meditabatur, quàm à clarissimo uictoriæ cursu ac spe auocaretur. Conuocatis itaq; socijs, patriæ illis mādata aperit, & quòd illi succurrere necesse esset ostendit. Cæterum, uiri socij, inquit, rebus ex sententia gestis haud uobis deero, sed iterum ad uos proficiscar, & reliqua quæ uobis agenda supersunt perficiam. Hæc socij obortis audierunt lachrymis, cōmuniq; decreto unà cum Agesilao Lacedæmonijs opem ferendam esse censuerunt, ut si res ibi prosperè cederent, rursus cum illo in Asiam regrederentur. Itaq; se ad profectionem accingebant. Agesilaus Euxenū harmosten cum præsidio quatuor millium militū in Asia reliquit, ut, si ita res exigeret, ciuitatibus succurrere posset. Cumq́; cognouisset milites quāplures manere potius, quàm contra Græcos militare uelle: ut optimos quosque secum duceret, ciuitatibus qui ornatiorem mitterent exercitū, præmia proposuit. Ductoribus quoq; conductitij militis, quicunq; cohortē præ cæteris egregiè instructam adduceret, seu scutatorum, sagittariorū, uel cetratorum, munera pollicitus est. Præterea equitum præfectis qui agmen splendidissimum ageret præmia promisit. ac hos omnes in Cherronesum conuenire iussit: ibi enim cum ex Asia in Europam transgrederetur, sententiam laturum prædixit. Præmia uerò ut plurimum arma erant decora

cum pedestria tum equestria, coronæ quoq; aureæ, ita ut præmia cuncta precium quatuor excederēt talentorum. His tam ingentibus propositis præmijs effecit, ut cuncti se splendidißimis instruerent armis. Cum uerò Hellespontum transgressus esset, iudices cōstituit: ex Lacedæmonijs Menascum, Erippidem, & Orsippum: è socijs uerò ciuitatibus singulos. Peracto iudicio Agesilaus per eam incessit uiam, per quam Xerxes rex cum Græciam inuaderet, duxerat. Ephori interim delectum edicunt. Et quoniam Agesipolis impubes erat, Aristodemum generis regij ac pueri tutorem exercitum educere iubent. Egreßis Lacedæmonijs, hostes quoq; in unum conuenerant, consultabantq́; quonam pacto Lacedæmonios potißimum aggrederentur. Inter hos Timolaus Corinthius surgens, ita uerba fecit: Viri socij, Lacedæmoniorum res mihi fluuiorum instar se habere uidētur. Flumina etenim circa ortū suum tenui labuntur uena, ita ut facilè sint permeabiles: at cum longius defluunt, ac cæteros quoq; excipiunt fluuios, iam non placidè, sed rapido feruntur gurgite. Pariter & Lacedæmonij cum exercitum educunt soli sunt: procedētes uerò, reliquarum quoq; ciuitatum sibi uires adiungūt, ita ut illis aucti quodammodo inuicti reddantur. Proinde uidemus, quicunque uespas iam egressas irritare conantur, aculeos illorū experiuntur: cum uerò inclusis ignem admouent, iam amplius nil mali patiuntur, sed quamfacilè uespas suffocant. Hæc itaq; considerans, utilißimum iuxta Lacedæmonem ipsam, aut quampropè pugna decertandum esse reor. Porrò cum haud ineptè consuluisse uideretur, in sentētiam ipsius omnes pedibus iuere. Verùm cū de duce certarent, ac de instruenda acie, & quo pacto

ordines

ordines explicarent, ne phalange contracta ab hostibus circumuenirentur, dißiderent, & rem in longum protraherent, iam Lacedæmonij iunctis Tegeatibus & Mantinensibus Amphialum superauerant, recteq; ad hostes qui in Nemea circa Corinthum erant tendebant, castraq; in Sicyone locauerunt: cumq; absq; iniuria ultro proceßissent, in eos à leuis armaturæ militibus impetus factus est, qui undiq; telis ac iaculis eos impetentes male afficiebãt. At illi cum ad mare declinassent, iam sine certamine regionem ingreßi, cuncta ferro ac flamma uastarunt. His auditis hostes nil cunctati, illis obuiã uadunt, ac iuxta torrentem castra collocãt. Lacedæmonij cum haud amplius decem ab illis abessent stadijs, castra ipsi quoq; ponunt, ac quietè agebant. Cæterum priusquam ulterius progrediar, populi utriusq; uires enumerabo. Erant Lacedæmoniorum pedites circiter millia sex: Eliensium uerò, Triphylliorum, Acroriorum, & Lasionensium quasi millia tria: Sicyoniorum mille quingenti: Epidaurensium, Trœzeniorum, Hermonensium & Halieorũ haud minus millia aderant tria. Habebant præterea Lacedæmonij equites quasi sexcentos, sequebanturq; Cretes sagittarij trecenti, funditoresq; Marganensium, Ledrinensiũ, ac Amphidolorum haud pauciores tercentũ. Phliasij uerò quoniam inducias prætendebant, domi remanserant. Et hæ uires erant Lacedæmoniorum. Hostium uerò copiæ ita se habebant. Athenienses circiter sex millia adduxerant peditum, Argiui millia septẽ: Bœotij, quia Orchomenij non aderant, ad millia quinq;: Corinthiorum erant millia tria: ac ex reliqua Eubœa uniuersa haud pauciores millibus tribus. & hi pedites. Equites Bœotiorum absq; Orchome

nijs, qui aberant, octingenti erant: Atheniensium sexcenti, ex Euboea uerò Chalcidonensium cētum, Locrensium Opuntiorū quingenti, cū quibus Corinthij uelites quamplurimi erant: quos sequebantur Locrenses, Ozoli, Melienses, & Acarnanes haud pauci. Hæ igitur utrisq; cum aderant copiæ, Bœotij qui sinistrum tenebant cornu, penitus à congressu abstinebāt. Cum uerò Athenienses cum Achæis contra Lacedæmonios in dextro constitissent cornu, statim sacrificia apparuere pulchra: quapropter cuncti ad certamen se expedire iußi sunt. Et primo haud considerate phalangem sexdecim uirorum densam constituerunt, ad dextramq; ferebantur: hostium enim cornu superare quærebant. Athenienses ne segregarentur, sequebantur, quamuis circumuentionis cernerent periculum. Cæterum Lacedæmonij hostium aduentum ignorabant: nam loci conditio conspectum adimebat. Verùm cū illos pæana inchoasse audiuissent, extemplò ipsi quoque ad arma conclamant. Cumq; aciem direxissent, duces quenq; sequi præcipiunt, ac dextrorsum longè extenso uadebant cornu, ita ut Atheniensium tribus tantummodo sex, illis occurrere contingeret, quatuor uerò Tegeatibus. Cumq; uix per stadium distarent, Lacedæmonij, ut fertur, syluestrem immolarunt capellam, sicq; in gyrum flectentes hostes circundare nitebātur. Vix pugna conserta erat, cum omnes Lacedæmoniorum socij ab hostibus superati sunt: solum Pellenenses Tespiensibus resistebant, acriq; certamine plures utrinq; cadebant. At Lacedæmonij Athenienses, cum quibus conflixere, egregiè uincunt, eosq; undiq; circundantes detruncant. Structo inde ordine procedentes, reliquas quoque tribus quatuor, antequam ex

perse-

persequutione quisquã reuersus esset, superant, nullo ex suis desiderato, præterquam si quis in primo congressu à Tegeatibus interfectus est. Inde Argiuis qui reuertebantur obuiam fiunt, cum quibus congreßi magnam eorum cæcidere partem. Corinthios quoq; excepere regressos. Thebani etiam quidam ex persequutione reuertentes, in illos incidere, ex quibus omnibus quamplures interfecti sunt. Victi initio ad muros confugerunt: inde Corinthijs in castra antiqua redeuntibus, reliqui quoq; illac conuenere. Lacedæmonij in eum reuersi sunt locum, ubi initio pugna conserta fuerat, trophæumq; statuerũt. Et hic fuit exitus pugnæ tam memorandæ. Agesilaus interim ut patriæ succurreret, ex Asia iter maturat. Cui circa Amphipolim Dercyllides Lacedæmoniorum nunciat uictoriã, ostenditq; octo solùm ex illis, hostium uerò quãplurimos desideratos esse: insuper sociorum manũ cecidisse ingentem demonstrat. Cui Agesilaus: Haud inutilè esset ô Dercyllides, ait, ciuitatibus qui nobiscũ militant, hanc quamcelerrimè nunciari uictoriam. Cui Dercyllides respondit: Nimirum alacriores ad reliqua pericula obeũda futuros, credendũ esset. Cur igitur tu cum præsens sis, ille inquit, nuncium tam lætum non perfers? Et ille libenter his auditis, nam sua spontè ad id peragẽdum propensus erat, ait: Si tu iusseris, paratus ero. At ille: Quinimò præcipio. Præterea illis nũcies uelim, rebus nostris, ut speramus, ex sententia gestis, rursus ut promisimus illac reuertemur. Et Dercyllides ab Hellespõto in Asiam, Agesilaus uerò per Macedoniã in Thessaliam profectus est: quem Larissæi, Cranonij, Scotenses, & Pharsalij qui Bœotijs confœderati erant, Thessaliq; uniuersi, exceptis exulibus eorum si

qui erant, à tergo adorti, nouißimos premere cœperunt. At ille agmine quadrato inceßit, diſpartitis & à fronte & à tergo equitibus. Verũ ubi inſtantibus à tergo Theſſalis ultra progredi eſt inhibitus, equitatũ qui in fronte conſtiterat omnem, præter corporis ſatellites, ad poſteriores tranſmittit. Poſtquam utrinq; ſtructæ acies, Theſſali rati haud ex æquo contra pedites equitatu decertandum eſſe, ſenſim retroceſſere: quos Græci temerè ſunt inſequuti. Sed Ageſilaus cum utrorunq; intelligeret errorem, equitum acerrimos quos ſecum retinuerat, emittit, reliquosq́; ut quamcelerrimè ſectentur iubet: ipſe ne hoſtibus retrouertẽdi daretur copia, præpropera celeritate cunctis inſequutus eſt uiribus. Theſſali hoſtes ex inſperato ingruentes conſpicati, partim in fugam uerſi, reliqui conuertere ſe conati, ab equitibus ex obliquo ingruẽtibus circũuenti ſunt. Equitum uerò præfectus Polymachus nomine Pharſilius, & ſe conuertit, ac fortiter pugnando cum ſuis interimitur. Quo facto turpis Theſſalorum inſequuta eſt fuga, ex quibus plures ceciderunt, multi uiui in hoſtium uenere poteſtatẽ: nec prius à fuga ſubſtitere, quàm ad Narthatium perueniſſent montem. Ageſilaus conſtituto inter Paprantum & Narthatium trophæo, ibidem manſit, adadmodum exultans quòd eos qui maximè re equeſtri gloriari ſolerent, cum equitibus quos ipſe comparârat, ſuperaſſet. Poſtridie ſuperatis Achaicis Phthiæ mõtibus, inde reliquum iter omne ad Bœotiorũ fines uſq; per pacatum fecit. Ibi Ageſilao ſedenti ſol in cornua flexus apparuit, nunciaturq́; Lacedæmonios nauali prælio ſuperatos, Piſandrũq; claſſis præfectũ occubuiſſe. Fuerat pugna hæc circa Gnidum cõmiſſa: Pharnabazus enim hoſtilis claßis præ-

præfectus cum Phœnißis nauibus, Conon uerò cũ Græcis, ad Pisandri stationem certandi studio accesserant. Pisander quamuis nauium numero inferior esset, sociorum tamen urbium naues, quæ in cornu sinistro cum Conone steterant, statim sub prælij initium territæ, acie cessere. Pisander hostibus congressus, eò quòd à principio steterat fortiter prælium ciens, multitudine circumuentus occubuit: reliqui omnes proras littoribus impegerunt, derelictisq; nauibus Gnidum euaserunt. Tulit aduersæ pugnæ casum Agesilaus permolestè: ubi uerò audiuit maiorẽ exercitus partẽ incolumem esse, præsentem cladem leuius ferendam ratus est. Sed ne ob aduersam prælij fortunam exercitum timor inuaderet, Lacedæmonios amisso Pisandro, bello uicisse nauali, omnibus enunciat: quibus dictis, ob rem bene gestam sacrificium instaurat, amicisq; partes mittit, effecitq; ut omnes pugnam eam auspicium aduersus hostes esse interpretarentur, Agesilaoq; crederent Lacedæmonios prælio uicisse nauali. Cæterũ contra Agesilaum instructi erant Bœotij, Athenienses, Argiui, Corinthij, Aenianes, Euboici, Locri utriq;. Cum Agesilao uerò erat legio Laconica, quæ ex Corintho aduenerat, ac dimidia alia ex Orchomeno: aderant & iuniores ex Lacedæmonia, peregrinus præterea exercitus cui Erippidas præerat: auxilia quoq; Asiaticarum, & quæ in Europa sunt ciuitatum Græcarum, quos Dion ducebat. Venere quoq; ad eum Orchomenij & Phocenses. Præstabat peditũ numero Agesilaus, equitatus utrinq; par erat. Et hæ utrisq; tum aderãt uires. Cæterum pugnam quoq; enarrabo, cui parem ætas nostra nullam uidit. Conuenerant omnes in Coroniæ campos: Lacedæmonij à Cephiso in aciem pro-

cessere, Thebani uerò & socij ab Helicone. Agesilaus dextrũ tenebat cornu, Orchomenij in sinistro extrema tutabantur. Contrà Thebani à dextro, Argiui à sinistro stabant cornu. Congredientibus illis, mirum utrinq; silentium tãtisper fuit, dum ad stadij interuallum abessent: exinde Thebani concito cursu ac sublato clamore in hostes feruntur. Cumq; trium iugerum distarent spatio, ex aduerso ab Agesilai phalãge, quibus Erippides præerat, procursum est: & cum his Ionij, Aeolij, & Hellespontij eodem feruntur impetu. Vix hi ad teli iactũ appropinquarant, quum qui ex aduerso steterant, in fugam uertuntur. Nec Argiui Agesilai excepere milites, sed protinus in Heliconem confugerunt. Ibi milites præ nimia gestientes lætitia, Agesilaum ut uictorem coronant. Interim ei nunciatur, Thebanos cæsis Orchomenijs circa impedimẽta uersari: extemplò igitur structa acie ad illos ire pergit. Thebani cum socios in Heliconem profugisse cernerent, seq; ad illos recipere uellent, in ordines reuersi, ui magna in colles flexerunt. Hic Agesilaum magnanimum sine controuersia appellare licet: non enim quod tutißimum erat, elegit. Nam cum facilè terga abeuntium cædere posset, à fronte tamen & lateribus Thebanos inuadit. Ibi Thebani pugnandi neceßitate coacti, subitò in hostem cõuersi, fortiter pugnam cient: scutis utrinq; propelluntur, feriunt, pugnant, interimunt, cadunt. Clamor nullus erat, nec tamen silentium, sed mors qualẽ ira simul & pugna ædere solet. Tandem plurimi Thebanorum in Heliconem euaserunt, multi in media occidione occisi sunt. Agesilaus uictoria potitus, saucius ad phalangem relatus est. Aduenere interim equites quidam nunciantes illi, circiter octo-

ginta

ginta ex hostibus armatos ad templum confugisse: quidq; faciendum esset, sciscitabantur. Ille quamuis saucius multa accepisset uulnera, deos tamē minimè neglexit: ueritus enim ne militum temeritate tēplum pollueretur, eos quô uellēt dimitti, & ab omni iniuria illæsos seruari iussit. Iacebant ubi pugna commissa est promiscuè cadauera sanguine concreta, diffracti clypei, enses euaginati, nonnulli in manibus iacentiū, quidā uulneribus infixi: solum passim cruore manabat. Cum uerò iam aduesperasceret, cœnarunt, indeq; corpora curarunt. Prima deinde luce, Gylum polemarchum instructo exercitu trophæum statuere iussit, uniuersos in dei honorem coronari, ac tibicines omnes modulari. Quæ dum ab illis geruntur, Thebani missis præconibus mortuos per inducias ad sepulturā petunt: illisq; concessis, Agesilaus Delphos profectus est, decimamq; deo ex spolijs sacrauit, non minorē talentis centum. Gylus interim belli præfectus exercitum in Phoceas deduxit, hinc in Locridem irrumpit. Postridie milites direptis uillis, ingentem prædam ex agris abduxere. Locri hostem præda onustum sub noctē adorti, nouissimos carpere cœperunt, lapidesq; ac cæca tela in subiectum deuoluebāt agmen. Lacedæmonij cōuerso agmine illos excepere, nonnullos quoq; interfecerunt: quapropter Locri hostes à tergo sequi ueriti, à lateribus illos incessebāt: at Lacedæmonij illos per compendia deturbare nitebantur. Ingruentibus uerò tenebris, partim errore locorum cadebant, alij qui ab suis aberrarant, occubuere, magna uerò pars telis oppressa est. Concidit & Gylus agminis præfectus, ac ex familiaribus Pelles, magnaq; pars militum desiderata est, partim lapidibus obruti, partim uerò

telis confoßi: ac nisi ex castris, quô tumultuose nocturni certaminis nuncius est perlatus, auxilia affuissent, ad unũ locorum iniquitate perijssent. Post hæc Agesilaus dimisso exercitu domũ nauigauit, nihilominus tamen bellum durabat. Athenienses enim, Bœotij & Argiui cum socijs ex Corintho, quam belli arcem fecerant, mouebant: Lacedæmonij uerò ac socij ex Sicyone procedebant. Corinthij cum fines eorum uastari, ac propter uicinitatẽ belli quotidie plures ex suis oppetere, reliquos uerò socios in pace degentes, agrosq; colere cernerent, plurimi & optimates cùm pacis tenerẽtur desiderio, inuicem de his sermonem conferre cœperunt. Quæ cum sensissent Argiui, Bœotij, Athenienses, Corinthij, & alij qui regijs corrupti fuerãt pecunijs, ac potißima belli causa extiterant, timebant si pacis cupidi è medio non tollerentur, periculũ fore ne ciuitas rursus Lacedæmoniorum sequeretur partes: quapropter illos iugulare statuerunt, remq; omnium fœdißimam sub initium perpetrarunt. Nam etsi quis secundum leges morte dãnatus est, non tamen festis interficitur diebus: illi uerò præcipuam festiuitatem ad cædem delegere, rati quamplurimos quos interficerent in foro deprehendi posse. Itaq; cum nonnullos elegissent, quibus eos quos morti destinassent, indicarunt, illi eductis ensibus multitudinem adorti, quosdam in circulo confabulantes, alios in theatro sedentes, nonnullos ius quoq; dicentes obtruncarunt. Orto tumultu, confestim optimates partim ad statuas deorum, quæ in foro erant, confugerunt, partim ad aras: ibi sceleratißimi omni religione cõtempta, ante aras & templa deorum homines iugularunt, ita ut quidã uiri pij, quamuis saucij non essent, tam atroci tamen cõspecto

facinore,

facinore, animam efflarint. Ceciderunt tam perfida fraude seniorum multi: nam plurimos in foro esse contigit: iuniores uerò à Pasimelo præmoniti in Cranio uersabantur gymnasio. Cæterum audito clamore, quidā etiam media cæde elapsi, cum ad illos profugissent, omnes in arcem quam Acrocorinthum appellant cursu feruntur, eamq́; expulsis Argiuis ac alijs occupant. Cum uerò quid agendum foret cōsulerent, à columna capitulum decidit, cum neq; terræmotus seu uentus fuisset. Sacrificantibus quoq; talia apparuere exta, ut uates prædicerent, optimum esse penitus è regione discedere. Paulatim itaq; ex Corintho dilabentes clanculum fugiebant. At cum amici, matres, fratres quoque, præterea primores qui rebus præerant, ipsis sub iuramēto promisissent nil mali eos passuros, quidam promißionibus cōmoti in patriam iam planè tyrannidi subiectā reuersi sunt. Verùm cum intellexissent agris ciuitatem emungi, & pro Corintho Argos nominari, legibus priuari, & quod maximè abhorrebant, sub Argiuorum uiuendi normam cogi debere, cernerent præterea longè se inquilinis inferiores esse, fuere nōnulli qui existimarent penitus tam indignè uiuendum nòn esse. Statuerunt itaq; patriam in pristinam dignitatem ac libertatem restituere, cædēq́; expiare uelle: & si hæc perficere possent, tanquam patriæ saluatores æternam se laudem uendicaturos sperabant: sin minus, cum pulcherrimæ ac optimæ rei operam nauarent, honestißimā ac laudatißimam mortem haud defuturam. Hæc duo inter se egerunt uiri Pasimelus & Alcimenes: qui per torrentem egreßi, Praxiten Lacedæmoniorū præfectum qui cum præsidio Sicyoni erat, conuenerunt, ostenderuntq́; se illi murorū in-

gressum iuxta Lechæum præstare posse. Praxites cũ iam pridem uiros fide dignos esse cognouisset, cum illis de occupanda egit ciuitate, necnon peditum turmam quæ ex Sicyone domum reuersura erat, eam ob causam retinuit. Illi re constituta, Corinthũ reuersi sunt. Inde cum forte fortuna illis murorum cura ac custodia iuxta portam ubi trophæum erectũ erat cõmissa esset, Praxiten ut cõuenerat de hac re certiorem reddunt: qui cõfestim turmã peditũ, Sicyonios & Corinthiorum exules ad urbẽ ducit. Cumq; ad portum peruenisset, insidias ueritus, fidum quendã uirum qui cuncta specularetur in urbẽ mittit: qui ingressus ac reuertens cuncta sine dolo ac fraude esse renunciat. Illi igitur cum muros occupassent, considerata tamen paucitate sua uallum erexere, illudq; fossa munierunt, ut exigente neceßitate illuc quoad socij illis opem ferrent, refugium haberent. Erat quoq; post ipsos in portu Bœotiorũ præsidium. Cum itaq; noctu ingreßi essent, sequenti die quietem egere. Postridie Argiui populo uniuerso suppetias ferentes aduenere. Qui cum Lacedæmonios cornu dextro iam instructos, ac ad bellum paratos uidissent, Sicyonios quoq; cum Corinthiorum exulibus quasi centum quinquaginta progressos, ipsi quoq; ad orientalem portum contrastetere. Tenebat muros hos Philocrates cum mercenario milite, Argiui quoq;. In læuo uerò cornu Corinthij qui in urbe erant, rem curabant. Cumq; militum multitudine longè superiores essent, confestim cum hostibus confligunt, ac primo impetu Sicyonios fundunt, ac euulso uallo ad mare usq; fugarunt, ibiq; multos eorũ interfecere. Pasimachus interim præfectus equitum, cum Sicyonios in fugam uersos uidisset, assumptis paucis quos

secum

secum habebat equitibus, Argiuis fit obuiam: cum quibus congressus pugnam conseruit. Sed cum multitudine hostium superaretur, tandem cum omnibus suis non tamen inultus occubuit. At parte alia Corinthiorum exules, hostes qui ex aduerso steterãt, egregiè superant, eosq; ad urbem usq; persequuntur. Lacedæmonij interim cũ Sicyonios uictos audissent, extemplò illis à sinistra ualli parte succurrunt. At Argiui cum Lacedæmonios aduentare cognouissent, celeriter conuersi uallo exciderunt: & qui in parte dextra nouißimi erant, in leuis armaturæ inciderũt milites, à quibus etiam interfecti sunt. Alij iuxta muros collecti ingenti turba ad urbẽ feruntur, quibus in itinere obuiam fiunt Corinthorũ exules: quos cum illi hostes esse intellexissent, rursus declinarunt. Ibi quidam cum per scalas ascendere niterentur, iuxta muros ruebant: alij priores urgentes partim à suis conculcati, partim hostiũ sunt telis cõfecti. Plurimi uerò inter se decepti mutua cecidere strage, ita ut Lacedæmonij dubij essent quemnam ferirent. Deus enim talem illis tum conceßit uictoriam, qualem nec unquam optare ausi fuissent. Nam hostium superare multitudinem immensam, illos uerò timore percitos terga uertere, neq; ad pugnam respicere, sed manifestè in perniciem ruere, nónne id diuinum potius quàm humanum existimandum est? Tam multi enim pauco cecidere tempore, ut quemadmodum frumenti, lignorum ac lapidum, ita mortuorum cernerentur acerui. Occubuit quoque Bœotiorũ in portu præsidium, partim iuxta muros, partim cum tecta ac domorum ascenderet culmina. His actis Corinthij ac Argiui mortuos per inducias recepere, Lacedæmoniorum uerò socij in auxilium aduolarunt.

Quibus omnibus collectis, Praxitas murorũ partẽ quantum pro introitu ſat erat, diruit, ac Megaram ducit: primoq́; impetu Siduntem capit, inde Crommyonam diruit, munitionẽ quoq; erexit, ac præſidium, ut ſocijs illac refugium eſſet, conſtituit: ipſe ſoluto exercitu Lacedæmonem abijt. Poſt hæc nil utrinq; memoria dignũ actum eſt, ſed ſolum præſidia utrinq; à ciuitatibus Corinthum & Sicyonem mittebantur, ut muri cuſtodirẽtur: mercenario uerò milite ſolum rem gerebant. Poſt hæc Iphicrates in Phliuntem irruit, ac poſitis inſidijs tot Phliaſios temerè ſibi occurrere auſos interimit, ut cum antea Lacedæmonios de exulum reductione timentes in ciuitatem ſuſcipere noluiſſent, ea tamen affecti clade ultro Lacedæmonios accerſirent, ciuitatemq́; ac arcem cuſtodiendas traderent. Lacedæmonij quamuis exules fouerent, toto tamen tempore quo ciuitatem obtinuere, nullam unquam de reducendis exulibus mentionẽ fecere: ſed cum illam in ſecuritate conſtitutam uidiſſent, egreßi urbem ac leges quemadmodum acceperant reddidere. Cæterum Iphicrates uarijs in locis Arcadiam ingreſſus prædas egit, ac ad muros uſque progreſſus eſt: extra illos enim Arcadiorum pedites comparebat nemo: ita enim clypeatos formidabant, rurſus peltati adeò Lacedæmonios timebant, ut ad teli iactum illis appropinquare non auderent: intantumq́; Lacedæmoniorum iuniores illos aliquãdo proſequuti ſunt, ut quoſdam caperent ac interficerẽt. Quapropter Lacedæmonij clypeatos contemnebant, plus uerò proprios deſpiciebãt ſocios. Nam Mantineos quondam cum ſuis ſuppetias tuliſſent, clypeati ex muro qui ad Lechæum uergit inuaſerãt, nonnullosq́; ex illis interfecerant. At Lacedæmonij cõſiſtere

ſtere

ſtere auſi, ſocios peltatos tanquam infantes laruas timere conſiderarũt. Lacedæmonij *itaq; cum* Corinthiorũ *exulibus ex* Lechæo procedentes, *undique circa* Corinthiorum *urbem caſtra locarunt.* Porrò Athenienſes Lacedæmoniorum *ueriti potentiam, pariter timebant ne per longos quos diruerant* Corinthiorũ *muros, contra ipſos exercitum ducerent, optimum à* Praxite *rati dirutum inſtaurare murum: idcirco cuncto egreſſo populo cũ fabris & opificibus uniuerſis, eam partem quæ* Sicyonem *& heſperum uergit, paucis diebus egregiè reſtaurarunt, aliam quæ orientem ſpectat dehinc ſecurius ædificarunt.* Lacedæmonij *interim cũ* Argiuos *fructibus domi frui, eamq; ob cauſam bello exultare conſideraſſent, exercitum contra illos emiſere, quem* Ageſilaus *deduxit: ac omni uaſtata regione confeſtim per* Tegeam Corinthũ *tranſijt, rurſusq; muros ab* Atheniẽſibus *inſtauratos cepit.* Affuit *& mari* Teleutias *frater cũ triremibus duodecim, ita ut mater illarum beata exiſtimanda eſſet: eadem enim die quos genuerat, hunc terra hoſtium muros, illum uerò mari naualia capere contigit.* His *geſtis* Ageſilaus *dimiſſo exercitu domum regreſſus eſt.* Interim Lacedæmonij *cum per exules intellexiſſent pecoris uim ingentem in urbe ac* Piræo *eſſe, rurſus* Ageſilao *duce exercitum* Corinthum *miſere, qui primo ad* Iſthmũ *progreſſus eſt: erat enim menſis quo* Iſthmia *celebrari conſueuerant.* Aderant *tum* Argiui, Neptunoq; *ſacra inſtaurabant, tanquã planè* Corinthus *ſub* Argiuis *eſſet.* At *cum* Ageſilaum *appropinquare cognouiſſent, derelictis hoſtijs ac cœna, timore magno in urbem per uiam quæ* Cenchreas *ducit, ſe recepere.* Et Ageſilaus *quamuis illos uidiſſet, minimè tamẽ perſequu-*

tus est, sed castris circa templum positis, ipse quoque deo litauit: tandiuq́; ibi permansit, quoad Corinthiorum *quoque exules* Neptuno *sacra & certamen peragerent.* Argiui *quoq; digresso* Agesilao *rursus ex integro* Isthmia *celebrarũt, ita ut anno eodẽ binos uincere ac coronari contingeret.* Quarta *inde die* Agesilaus *ad* Piræum *exercitũ admouet.* Quod *cũ à multis seruari uidisset, sumpto prandio urbem uersus ducere pergit.* At Corinthij *proditionẽ ueriti,* Iphicratem *cum clypeatorum manu maiori in urbem mittunt.* Agesilaus *ubi nocte illos digressos sensit, reducto exercitu luce prima* Piræum *aggressus est, & ipse per* Thermios *duxit, peditum autem cohortem altissima montium ascendere iussit, & nocte illa castra circa* Thermas *locauit: cohors uerò occupatis montium summitatibus ibi pernoctauit.* Hic Agesilaus *quãuis leui, tempestiuo tamen claruit stratagemate.* Nemo *enim qui commeatum ferebat, secum ignem tulerat.* Cumq́; *propter immensam montium altitudinem maximum esset frigus, insuper pluuia quoq; ac grando ad uesperum incidisset, milites uerò æstiuis induti essent uestibus, frigore rigebant, ac in tenebris tristes & incœnati agebant.* Agesilaus *itaque decem circiter qui ignem in ollis ferrent in montes submisit: qui cum alius aliò ad fastigia euasisset, ob materiæ abundantiam immensos accenderunt ignes, militesq́; cibo ac calore recreati sunt.* Constat *quoq; nocte eadem* Neptuni *conflagrasse templum: à quo uerò incensum sit, nemo est qui norit.* At *qui in* Piræo *erant, postquã montium cacumina ab hostibus obtineri cognouissent, amplius resistere non ausi, in* Iunonis *perfugerunt templum, permixti uiri, mulieres, serui ac liberi, pecorum quoq; pars maxima.* Agesilaus

silaus iuxta mare infesto procedit agmine: at peditum cohors à montibus ruens Oenoan cepit, ac cũcta ibi reperta in prædam uertit: omnes quoq; milites eadem die spolijs ditati sunt. At qui in Iunonis confugerant templum, ad Agesilaum, quid ipsos facere uellet, sciscitatum mittunt. At ille, cædis reos exulibus tradi, ac alia quæ mandarent, facere iußit. Illi itaq; templo egreßi, captiuos plurimos tradidere. Aderant quoq; ex Bœotia ac locis alijs legati plures, quærentes quidnam facturi essent, ut pacem assequi possent. At Agesilaus ob præsentẽ successum animo elatus, illos in conspectum admittere noluit, quanquã Pharaco hospite ut illos adduceret intercedẽte: sed iuxta porticũ sedebat, & spolia inspiciebat. Lacedæmonij uerò egregiè armis instructi ac ordine incedentes, ut ab legatis cerni possent, captiuos ac prædã erectis sequebantur hastis, maximè ob præsentem conspicui felicitatem: siquidẽ uictores & fortunatè agentes, semper intuitu digni censentur. Agesilao interim cum his incũberet, & ob res gestas maximè exultaret, anhelans aduenit nuncius: qui citato aduectus equo, cum à multis quidnam afferret interrogatus esset, nihil respondit: sed postquã in Agesilai conspectum uenit, equo desiliens tristi uultu, in Lechæo acceptam nunciat cladem. Agesilaus extẽplò his auditis sella exilijt, correptaq; hasta, præconem belli præfectos, centuriones, ac reliquos duces accersiri iubet. Quibus collectis, milites festinè prandere, sicq; celerrimè subsequi imperat: ipse impransus pergit: hastati uerò quicunq; armis circundati erant, illum sequi festinabãt. Cumq; Thermas superasset, ac in Lechæi peruenisset campestria, fiunt illi obuiam equites tres, qui nunciauerunt mortuos per indu

cias receptos esse: id cum audisset, milites arma ponere iussit. Cumq; aliquãtisper respirassent, rursus ad Iunonis templum exercitũ reduxit, postridie captiuos lustrauit. Bœotiorum quoq; legati producti, & quã ob rem uenissent, dicere sunt iussi. Qui tergiuersati pacis nullam fecere mentionem: dicebant uerò, si absq; impedimento possent, uelle suos qui in urbe essent cõuenire milites. At ille ridens, ait: Scio uos milites uestros spectare nolle, sed fortunam amicorum uestrorum intelligere uelle. Manete igitur, inquit, ego enim ipse uos deducam: exactius etenim cum mecum sitis, cuncta intelligere poteritis. Nec mentitus est. Sed perendie cum litasset, exercitum ad urbem duxit, trophæumq; minimè deiecit: uerùm si quæ arbores in circuitu restabant, incidere iussit: demonstrare uolens, hostibus ob metum uictoriã expressisse. His gestis castra ad Lechæum posuit, et Thebanos legatos urbẽ intrare haud permisit, uerùm per mare eos Creusim dimisit. Cæterum cum clades illa præter spem incidisset, multus in exercitu Laconico erat luctus: mortuorum uerò patres, filij & fratres tanquam uictores, magno animo domesticam tulere calamitatem. At clades ea hoc maximè accepta est pacto. Amyclæi semper cum in militiam exituri forent, siue aliò peregrinarentur, ad Hyacinthia & Apollinem accedere consueuerant: tum uerò ex uniuerso exercitu Agesilaus præcipuè Amyclæos qui Lechæum obtinerent, elegerat, & præsidij præfectis socios muros custodire iussit, ipse cum peditum & equitum turma iuxta Corinthiorum ciuitatẽ Amyclæos deduxit. Cumq; ab Sicyone uiginti aut triginta abesset stadijs, ipse cum peditibus qui sexcenti circiter erant, rursus Lechæum reuertitur: equitum uerò præfe-

præfectum cum equitum ala Amyclæos quousq; uellent concomitari iubet. Illi cum haud ignorarent multos esse Corinthi cum clypeatos tum scutatos, eos tamen propter perpetuã contemnebant fortunam, nec quid ausuros putabant. Verùm Callias Hipponici filius Atheniensium peditum dux, & Iphicrates clypeatorum præfectus, cum ex Corinthiorum urbe hostium conspexissent paucitatẽ, considerassentq; absq; præsidio seu pedestri seu equestri illos incedere, leui armatura eos aggredi statuerunt, rati si recta incederent uia, telis obrui posse: sin manum conserere pararent, facilè leuis armaturæ milites impetum armatorum elusuros ac declinaturos: quapropter uniuersos educunt milites, & Callias haud longè ab urbe cum scutatis consedit, Iphicrates uerò acceptis clypeatis in hostes impetum facit. Lacedæmonij cum in principio telis obruerentur partim cadebant, alij uulnerabantur: & hos præfectus satellites Lechæum ferre iußit: soliq; hi ex ea euasere turma. Validiores uerò decem excurrere, ac hostes insequi mandat: id cum fecissent, neminem comprehendere ualebant, utpote grauis armaturæ clypeatos. Præterea antequam in pedites incidissent, reuerti iußi erãt: at cum reuertebantur, dispersi à persequutione incedebant, rursusq; ab hostibus sagittis lacessebantur ac feriebantur, ad singulasq; excursiones nouem aut decem uulnerabantur: eam ob rem hostes longè audaciores effecti, illis imminebant. Cumq; male afficerentur, rursus Polemarchus quindecim ex minoribus illos persequi iubet. Verùm cum reuerterentur, multò plures quàm antea cadebant. Cumq; fortißimus quisq; iam perisset, aduenere equites, cum quibus rursus hostes persequebantur. Cumq; peltati ad suos

inclinarent, interim equites male accipiebantur: nõ enim eousq; quoad aliquos interfecissent, persequebantur: sed pariter cũ excursoribus sequebãtur reuertebanturq́;, facientes ac patientes eadem quæ & illi: uerùm semper pauciores & languidiores, at hostes alacriores & fortiores reddebantur. Tandem quid agerent dubij erant. Tumulũ itaque quendam quasi duo à mari distantem stadia occupant, à Lechæo uerò quasi decem & septem. At qui Lechæi erant cum id resciuissent, cõscensis nauiculis ad tumulum usq; nauigant. At obsessi quid agerent ignorabãt: nam præterquam quòd male afficiebãtur, ac multi ex eis caderent, nil omnino agere poterant. Videntes tandẽ grauis armaturæ appropinquare milites, collẽ deserunt, partimq́; in mare se præcipitant: alij qui pauci erant cũ equitibus Lechæum euaserunt: reliqui quasi ducenti quinquaginta in fuga ac pugna occidione occisi sunt. & hæc ita sunt gesta. Agesilaus itaq; milites qui euaserant domũ reduxit, aliud uerò præsidium Lechæi reliquit: quantumq́; poterat summo uesperi cum illis urbes intrabat, antelucanis uerò horis rursus egrediebatur. Cũq́; diluculo ex Orchomeno mouisset, sub noctem tamen Mantineã prætergressus est: ægerrimè enim milites ferebãt Mantineos ob acceptam cladem insultantes luce intueri. Iphicrates interim alia quoq; loca aggressus obtinuit. Cum enim præsidium in Sidunte & Crommyone excubaret, illic à Praxite cum muros caperet collocatum, pariter & in Oenoa ab Agesilao cum Piræũ occupasset constitutũ, cuncta illa cepit loca. Lacedæmonij uerò ac socij Lechæum obtinebant: at Corinthiorum exules propter acceptam cladem itinere pedestri ex Sicyone ultra progredi minimè ausi,

ſed prætèrnauigātes inde populabundi diſcurrebāt, dam naq; hoſtibus inferebant & patiebantur. Achæi interea cum Calydonem, quæ olim Aetolia erat, obtinerent (nam Calydonios in ciuitatem receperant, urbem uerò præſidio munierant) Acarnanes cum Athenienſibus ac Bœotijs quibuſdam (nam ſocij erant) contra illos exercitū duxere. Achæi uerò cum uehementer ab illis urgerentur, legatos Lacedæmonem mittunt. Qui cum in concionē producti eſſent, indigna ſe à Lacedæmonijs perpeti oſtenderunt, ac ita uerba fecere: Nos ô uiri quocunq; iubetis uobis militamus, terraq́; & mari quô ducitis ſequimur. Cæterum cum ab Acarnanibus ac ſocijs eorum Athenienſibus & Bœotijs obſidemur, penitus uos nullam noſtri curam geritis. Proinde cum illis reſiſtere minimè ualeamus, neceſſe erit ut derelicto Pelopōneſiaco bello, cōtra Acarnanes & eorum ſocios nos defendamus, aut pacē qualem poſſumus faciamus. Hæc dicebant, ſimul & ſocietatē ſoluere minabantur, ni ipſis Lacedæmonij opem tuliſſent. His auditis Ephori, ac cōcilium neceſſe eſſe rati, cum Achæis contra Acarnanes bellum ſuſcipere. Ageſilaū itaq; cum legionibus duabus, ac ſociorum parte in ſubſidium illis miſere: cui Achæi uniuerſo ſe coniunxere populo. Ageſilaus itaq; cum hoſtium fines ingreſſus eſſet, Acarnanum fuga in ciuitates facta eſt: pecora uerò cuncta, ne militibus prædæ eſſent, longius abegerunt. Ageſilaus cū hoſti appropinquaret, ad exercitum mittit Acarnanum, illisq́; denunciat, ni Bœotiorum & Athenienſium derelinquerent ſocietatem, Lacedæmoniorumq́; ſuſciperent amicitiam, ſe per prouinciam graſſaturum, nihilq́; intactum relicturum. Verùm cum illi nil ſani reſponderent, Age-

silaus uniuersam regionem ferro & igni populatus est: nec ultra stadia duodecim singulis progressus est diebus. Acarnanes itaq; cũ propter exercitus progreßionẽ lentam, securos se arbitrarẽtur, pecora ex montibus reducebant, agrosq́; colebant. At Agesilaus cũ illos ob fiduciam nil timere consideraret, decimasexta die postquam in hosticum agrum uenerat, sub crepusculum copias mouit, emensisq́; die uno centũ sexaginta stadijs, ad paludes ubi Acarnanum ferè omnia pascebantur pecora, peruenit, uimq́; ingentem cum boum tum equorũ, uariaq́; alia abegit iumenta ac pecora: insuper præda ingens parta, mancipia quoq; multa capta sunt. Itaq; diem eam ibi permansit, & spolia diuendidit. Aduenere interim Acarnanum clypeati haud pauci, qui hostes iuxta montes castrametatos securè adorti, iaculis & fundis incessebant, ita ut illos longè à montibus in plano castra locare cogerent. Ingruente nocte domientibus custodibus Acarnanes discessere. Postridie cum Agesilaus castra moueret (erat uerò exitus circa stagnũ palustris, regio uerò angusta ac undiq; montibus septa) Acarnanes in illum à dextra impetũ faciunt, iaculisq́; ac sagittis turbant: montiũ quoq; transgreßi cacumina, in illum ruebant, uehementerq́; urgebant, ita ut exercitus ultra progredi haud ualeret. Cumq́; grauis armaturæ milites ac equites hostes insequuti essent, minimè cum illis manum conserebant, sed celeriter dilapsi rursus montium petebant crepidines. Agesilaus itaq; difficilimũ ratus absq; periculo angustias euadere, eos qui à sinistra illũ manu ingenti uehementer premebant, adoriri statuit: mons enim ea parte peditibus ac equitibus permeabilis erat. Dumq́; litaret, paßim Acarnanes iaculis ac sagittis

illum

illum inceſſebant, nec tamen propè accedebant, ſed à longà multos uulnerabant. Ille uerò cum iuniores cum equitibus excurrere iußiſſet, ipſe cum toto exercitus robore ſequutus eſt. Acarnanes emißis ſagittis ac iaculis, ad montium refugiebant ſummitates, aliqui tamen in fuga cecidere. Sed cũ ad cacumina ubi grauis armaturæ erant milites perueniſſent, rurſus ſumptis haſtis ac iaculis equites feriebant, & equos quoſdam interfecerunt. Verùm cum manum cum grauis armaturæ militibus cõſerendam eſſe uiderent, rurſus fugã capeſſunt: occubuereq; die illa circiter tercentum. His geſtis Ageſilaus trophæum erigit, ac incurſionem in agros facit, cunctaq; ferro ac flamma uaſtauit. Aliquas quoq; cogentibus Achæis aggreſſus eſt ciuitates, uerùm nullam cepit. Cumq; iam autumnus inſtaret, è regione diſceßit. At Achæi quia ciuitatem nullã ui ſeu ſponte ceperat, nil illum egiſſe rati, ſaltem tantiſper eum manere rogabant, ut Acarnanibus ne terræ ſemina mandarent prohibere poſſet: quos ille haud rectè ſentire oſtendit: ego enim, inquit, ineunte uere iterũ cum copijs adero: illi uerò quanto plus ſeminarunt, tanto citius pacis tenebuntur deſiderio. His dictis tale per Aetoliam iter facere inſtituit, quale inuitis Aetolis nunquam facere potuiſſet: uerũ illi minimè impedimento fuere, ſperabãt enim Naupactum recuperare poſſe. At ille Rhium tranſgreſſus domum reuertit. Athenienſes interea ex Oeniade triremibus progreßi, nauigationem ex Calydone in Peloponneſum prohibebant. Ageſilaus poſt exitũ hyemis ac ſub ueris initiũ, rurſus cum exercitu in Acarnaniã tranſgreſſus eſt. Acarnanes quia mediterraneam incolebant regionẽ, ac propter frumenti euaſtationem & penuriam, obſidio-

nem formidabant, timebant pariter ne ad extremā deducerentur egestatem. Legatos itaq; Lacedæmonē mittunt, pacemq́; cum Achæis, societatem uerò cum Lacedæmonijs pepigere. Et Acarnanum res hoc pacto transacta est. Inde cum Lacedæmonij haud tutum esse uiderent bellum Atheniensibus & Bœotijs inferre, relicta à tergo Argiuorum urbe hostili, contermina, ac magna, Argos primū aggredi statuerunt. Agesipolis itaq; cum sibi exercitum deducendum esse cerneret, ac pro felici transitu sacrificasset, Olympiam sortes consulturus profectus, deumq́; sciscitatus est, num iustè Argiuorū inducias aspernari posset. Nam eo tempore quo Lacedæmonij Argiuos inuadere statuerant, induciæ nondum finitæ erant. At deus illi ostendit, iustum esse inducias non ritè oblatas respuere. Inde confestim Delphos transgressus, Apollinem quoque interrogauit, num ipse eadem quæ & pater de inducijs sentiret. Ille uerò in eandem respondit sententiam. Sic tandem Agesipolis accepto ex Phliunto exercitu, illic enim dum sortes consuleret collectus erat, per Nemeam irruit. Argiui cum resistere posse diffiderent, præcones duos coronatos, uti consueuerant, inducias offerentes obuiā mittunt. At Agesipolis inducias quæ deis non ritè offerri uidebantur, haud suscepit, sed ingressus uastitatē magnam per prouinciam fecit. Cumq́; die prima in Argiuorum cœnasset terra, induciæ uerò cœna iam facta oblatæ essent, terra mota est. Lacedæmonij itaque cuncti Neptuno pæana exorsi sunt. Reliqui quoque milites reuerti debere censebant: nam cum olim terræmotus factus esset, Agis ex Elide copias abduxerat. At Agesipolis ratus, si ante ingressum terra mota esset, rectè incursum inhiberi:

cum

cum uerò iam in terra esset hostili, eo signo ad bellum se hortari interpretabatur. Postridie itaque cum Neptuno sacrificasset, copijs haud longè progressus est. Cumq; nõ diu antea Agesilaus in Argiuorum fines exercitum duxisset, Agesipolis diligenter quæsiuit, quamprope ad muros accessisset, ac quousque terram uastasset: tanquam enim pentathlos omnino illũ superare cõtendebat. Cumq; undique à muro in illum tela iactarentur, rursus milites reduxit. Tam propè uerò urbem accesserat, ut cum portubus incumberet, Bœotiorũ equites qui ingredi nitebantur, ab Argiuis exclusi sint: timebant etenim ne Lacedæmonij pariter cum illis irrumperent, ita ut equites tanquam uespertiliones sub murorum propugnaculis delitescere cogerentur. Et nisi Cretenses in Naupliam procurrissent, multi cum uiri tum equi in discrimen adducti fuissent. Inde cum castra collocasset, fulmen in exercitum decidit: à quo aliqui afflati, nonnulli uerò icti, occubuere. Cum itaq; munitionẽ ædificare uellet, præsidiumq; collocaret, rem sacrã peregit. Sed cum dij precationi haud annuissent, exercitum reduxit ac dissoluit, magno detrimento affectis Argiuis: nam imparatos illos inuaserat. Et in terra bellum hoc pacto gerebatur. Quid uerò dum hæc agerentur, mari, ac à ciuitatibus gestũ sit maritimis, deinde explicare conabor: resq; cognitu dignas scribã, minus uerò dignas prætermittã. Pharnabazus igitur & Conon cum Lacedæmonios pugna uicissent nauali, circumnauigantes Laconum præsidia, harmostas ex insulis ac maritimis eijciebant ciuitatibus, illisq; persuadebant, munitiones nullas in his erigere, sed liberas dimittere uelle. Illi his auditis lætabantur ac exultabant, donaq; affatim Phar-

nabazo mittũt. Ille enim à Conone edoctus, si ita ageret, ciuitates omnes in amicitiam eius uenturas. Si uerò seruituti illas subijcere quæreret, unamquanque ciuitatem illi haud paruum impedimentũ præbere posse: periculumq́; fore ne Græci cum hæc resciuissent, omnes illi resisterent. Pharnabazus itaq; his persuasus rationibus Ephesum descendit: Cononi autem quadraginta nauium classem tradidit, ac Sestum contendere iußit: ipse uerò itinere pedestri in suam se recepit præfecturam. Erat tum fortè cum bello nauali pugnatum est, Dercyllides hostis illi uetus Abydi, à quo non ut alij harmostæ exciderat, sed Abydum in Lacedæmoniorum continebat amicitia: hic igitur conuocatis Abydenis ita loquutus est: Nunc uobis, ô uiri, cum ueteri amicitia ciuitati nostræ coniuncti sitis, propositũ est, ut benefactores Lacedæmoniorũ uos ostendere poßitis:
" etenim in felicitate fidem seruare nil arduũ esse uidetur:
" uerùm cũ quispiam in amici calamitate constans perma-
" net, id omni æuo memoria retinendum erit. Proinde nos quamuis bello nauali uicti sumus, non tamen idcirco omnino perimus. Nam & antea cum Athenienses maris tenerent imperiũ, ciuitas nostra & bene amicis, male uerò inimicis facere potens fuit. Porrò quanto leuius ciuitates reliquæ cum fortuna à nobis deficiunt, tanto fides uestra maior & constantior apparebit. Si uerò ne terra mariq; hic obsideamur quidam uerentur, nouerint classem græcam nullam in mari esse. Quòd si barbari Ponto imperare quærẽt, Græciam haud id toleraturã, sed nobis sponte auxilium laturam, ac sociam futuram sciant. Abydeni igitur haud grauatè hæc audierunt, alacriterq́; illi paruere, harmostasq́; applicãtes amicabiliter suscipientes, abeũtes

uerò

uerò omni prosequebantur humanitate. At Dercyllides collectis in urbẽ multis ac fortibus uiris, Sestum transcendit (est oppidum id in Asia contra Abydum, haud plus octo stadijs ab Europa diremptum) eosq; qui Lacedæmoniorũ causa terram exilio uertebant, in Cherroneso congregauit. Harmostas quoq; qui ciuitatibus Europæ exciderant suscepit, eosq; haud nimium tristari debere ostendit, si perpenderẽt, quòd et in Asia, quæ semper regis fuerat, Temnum, Aegios, & alias quoque regiones incolere possent, quæ regi minimè parerent. Sed quam munitiorem, inquit, Sesto inuenietis regionem? quamq; magis inexpugnabilẽ? quæ si obsideri debet, & peditatu & classe indiget. His dictis illos solatus est. At Pharnabazus postquam Sestum & Abydum in eo statu offendit, minaciter illis denunciat, ni Lacedæmonios eijcerent, pro hostibus eos habiturum. Sed cum minimè parerent, Cononem eos à maris nauigatione prohibere iubet, ipse uerò Abydenorum uastabat agrũ. Cumq; nil se proficere cerneret, domum regressus est. Cononem uerò Hellespontiacas hortari iubet ciuitates, ut ineunte uere classem quammaximã compararent: siquidem Lacedæmonijs ob ea quæ passus fuerat subirascebatur, quapropter eorum fines inuadere, & se de acceptis iniurijs quantũ posset uindicare nitebatur. Per totam itaq; hyemem his incumbebant iuuenes. Vere Pharnabazus collectis nauibus, ac peregrino conducto milite, Conone quoq; secum assumpto, per insulas in Melum nauigauit, ut inde potißimum oram Laconicam inuaderet. Principioq; Pheras delatus, totam regionem ferro ac igni populatus est. Inde cum in alijs quoque maritimis descendisset locis, fœda populatione quantum

poterat omnia uastauit. Verùm cum oram eam importuosam esse cerneret, ueritus prætere a auxilia hostilia, ac cōmeatus penuriam, celeriter inde regressus est, ac in Cytheriam translatus Phœnicuntem adortus est. At coloni qui Cytheriam habitabant ueriti ne ciuitas ui caperetur, urbem dedidere, quos omnes per inducias in Laconicā dimisit: oppidoq́; militari opere munito, præsidium ac Nicophebum Atheniensem præfectum ibi reliquit. His actis in Isthmum Corinthiorum transmisit, sociosq́; ad bellum hortatus est, ac iußit ut uiros regi fidos se ostenderent, pecuniasq́; omnes quas secum tulerat illis reliquit, exercitū uerò in Asiā deportauit. Conon uerò illi suasit, ut classem ei attribueret, quam ex insulis alere promittebat: se enim in patriam reuersurum ac longos muros restauraturum, Piræumq́; muniturū obtulit: pro certo enim se scire aiebat, nil molestius hac re Lacedæmonijs accidere posse. Si enim, inquit, Atheniensibus in his morem gesseris, Lacedæmonios rectè ulcisceris. Qua enim in re maximè laborarunt, eam tu omnino uanam ac inutilē reddes. Pharnabazus his auditis mox Cononem cum nauiū parte Athenas dimisit, pecuniasq́; illi ad opus elargitus est. At ille diligenter rem exequutus, breui muros refecit, ac in pristinum penitus restituit statū, fabris omnibus ac reliquis necessarijs regia solutis pecunia. Iuuerūt Atheniēses, Bœotij, & ciuitates reliquæ, quæ ex professo Laconicum oderant nomen. Corinthij interim pecunijs quas Pharnabazus reliquerat naues instruunt, ac milite complent: Agathinumq́; claßis cōstituunt præfectū, planeq́; in Achaico ac Lechæo dominabantur sinu. Econtra Lacedæmonij quoq́; classem comparant, cui Polemarchum præficiūt.

At

At cum ille in conflictu quodã cecidisset, Erippides classem suscepit: Proænusq; Corinthius naues, quæ cum Agathino erant, accepit, ac Rhium dereliquit: quod quidem Lacedæmonij confestim occuparunt. Inde Teleutias ad Erippidi peruenit naues, & ille sinum rursus in Lacedæmoniorum redegit potestatem. Lacedæmonij interea audientes Cononem muros Atheniẽses ex regijs instaurare pecunijs, classemq; ex insulis et ciuitatibus maritimis Epiri alere, rati si Tiribazum regis præfectum in suas traducerent partes, Cononem amplius classem sustentare haud posse: quapropter Antalcidẽ ad Tiribazum qui hæc ageret, mittunt: simul adniti iubent, ut pacem cum rege componere posset. Athenienses ueriti ne res suæ renascentes medio cursu regio destituerentur fauore, Cononem, Hermogenem, Dionem, Callisthenem, & Callimedontem legatos in Asiam mittunt. Thebani, Corinthij, & Argiui suos & ipsi misere legatos. Antalcides cum ad Tiribazum uenisset, illi se à ciuitate, ut pacem à rege peteret, missum ostendit esse: conditiones uerò esse tales, quales rex ipse olim desiderasset. De Græcis enim quæ in Asia erãt ciuitatibus, Lacedæmonios regi minimè impedimento fore, quò minus illis ex libito uteretur. Insulæ uerò omnes ac reliquæ ciuitates liberi iuris essent. Cumq; ita sentimus, inquit, cur nam Græcos, aut regem contra nos bellum gerere, pecuniasq; dilapidare necesse est? Si enim ciuitates liberæ erunt, omnis inter regem, Athenienses, ac nos, belli sublata est materia. Placuere uehementer Tiribazo Antalcidis sermones. Sed Athenienses ueriti, si insulas & urbes in libertatem uendicarent, ne Lemnum, Imbrum & Scyrum dimittere cogerentur: Thebani quoque

ne Bœoti*æ ciuitates illis adimerentur timebant.* Argiui *uerò, ſi hæ admitterentur conditiones, formidabant, ne* Corinthum *quemadmodum &* Argos *obtinere poſſent: quapropter pacem turbarunt, ac re infecta ſinguli domū abiere.* Tiribazus *apertè abſque regis conſenſu cum* Lacedæmonijs *ſentire haud tutum ratus, clàm uerò* Antalcid*æ pecunias dedit, ut eo pacto* Lacedæmonij *rem naualem inſtaurare poſſent,* Athenienſesq́; *ac ſocij ad pacem propenſiores redderentur:* Cononem *uerò tanquam regem iniuria affeciſſet, immeritoq́;* Lacedæmonijs *contra dixiſſet, in uincula coniecit.* Inde *ad regem aſcendit, illiq́; oſtendit quæ* Lacedæmonij *dixiſſent, ac quemadmodum* Cononem *iniurium comprehendiſſet: ſciſcitatusq́; eſt, quid de his omnibus rex fieri uellet.* Cæterū *rex dum* Tiribazus *ſecum agit,* Struthan *in maritimam* Ioni*æ mittit prouinciam.* Erat Struthas *uehementer* Athenienſibus *ac ſocijs affectus, memor quanta mala prouinciæ regiæ ab* Ageſilao *perpeſſæ eſſent.* Lacedæmonij *cum* Struthan *illis inimicum,* Athenienſibus *uerò amicum eſſe cognouiſſent,* Thimbronem *cum claſſe in* Ioniam *contra illum mittunt.* Is *ex* Epheſo *& ciuitatibus in* Mæandri *campo ſitis,* Priene, Leucophryo *&* Achilleo, *regios ingreſſus fines, cuncta uaſtando agebat ac ferebat.* Procedente *tempore cum* Struthas Thimbronem *omnia inconſultè ac temerè agere cognouiſſet, equitatū uniuerſum illac tranſmiſit, equitibusq́; mandauit, ut admiſsis equis, quantum poſſent in* Græcos *impetū facerent.* Contigit *ea die* Thimbronem *ſumpto prandio apud* Therſandrum *tibicinem agere: erat enim* Therſander *non ſolū tibicen egregius, ſed & bello uir fortis.* At Struthas Græcos *diſpalatos nactus, in*

ctus, in illos improuisus copioso ruit equitatu, Thimbronemq; ac Thersandrum in primis occidit. His cadentibus reliqui omnes in fugam uersi sunt: quos insequuti Persæ ingentem ædidere cædem. Fugientes partim in ciuitates amicas dilapsi: reliqui, quia serò de pugna certiores facti sunt, in pacatum abiere. His ita gestis, Rhodij qui à populo eiecti erant, Lacedæmonem uenerũt, ostenderuntq; haud tutum Lacedæmonijs esse, si negligerent, ut Athenienses Rhodum subigerent, in tantamq; euaderent potentiam. Lacedæmonij cum intelligerent, si populus uinceret, Rhodum uniuersam in Atheniensium concessuram potestatem: si uerò locupletiores superarent, haud dubiè insulam illorum sequuturam partes: naues instruũt octo, præfectumq; illarum Ecdicum constituunt. Miserunt & cum his Diphridem, quem in Asiam proficisci iubent, ac reliquias Thimbroniani exercitus colligere, socijs ciuitatibus auxilio esse, nouum militem eligere, ac reliqua omnia diligenter curare, Struthæ deniq; bellum inferre, mandant. Diphridas impigrè mandata exequutus, Tigranem quoque Struthæ generum Sardis proficiscentem cum uxore cepit, cum quo magna quoque pecuniarum uis in eius redacta est potestatem, ita ut abundè militibus inde stipendium solutum sit. Eratq; uir ille non minus Thimbrone acceptus, cæterum bellicis in rebus longè cautior: nec uoluptatibus deditus, sed cuncta quæ inchoabat, egregiè perficiebat. Ecdicus uerò Gnidum processit: ubi cum populum Rhodium omnia in potestatem suam redegisse, terraq; ac mari superiorem esse cognouisset, præterea duplo plures quàm ipse habebat instruxisse triremes, quietem in Gnido egit. Cæterum Lacedæmonij cum resciuis-

sent illum uiribus inferiorem, quàm ut amicis succurrere posset, Teleutiam *cũ nauibus duodecim, quos in* Achaico *&* Lechæo *habebat sinu, ad* Ecdicum *nauigare iubẽt: illi uerò imperium abrogant,* Teleutiæq; *amicorum curam gerere, hostes quoq; quammaximè posset damno afficere mandant.* Teleutias *cum Samum uenisset, acceptis ibi nauibus* Gnidũ *nauigat: ubi domi dimisso* Ecdico, *ipse* Rhodum *cum nauibus septem & uiginti proficiscitur: cui in uia obuiã factus* Philocrates Ephialti *filius, qui cum triremibus decem ab* Athenis Cyprum *in* Euagoræ *auxilium properabat, cum nauibus ab eo captus est.* Agebat *populus uterque sibijpsi maximè contraria.* Athenienses *enim cõtra regem amicißimum,* Euagoræ, *qui illi bellum mouerat, auxilia mittebant.* At Teleutias, *quamuis* Lacedæmonijs *bellum cum rege esset, hostes tamen illius pugna superauit nauali.* Rursus *igitur* Gnidum *reuertitur, ubi diuendita quam ceperat præda, iterum* Rhodum *nauigat, ac illis qui secum sentiebant, opem ferebat.* Athenienses *cognito* Lacedæmonios *rursus mari imperare,* Thrasybulum Styrea *cum quadraginta emittũt nauibus.* Ille *uerò ubi* Lacedæmoniorum *opes circa* Rhodum *pollere cognouit, ab insula abstinuit.* Haud *facilè enim sibi uidebatur* Lacedæmoniorum *amicos superare posse, cum muros ac ciuitates obtinerent munitas: præcipuè cum* Teleutias *cum classe illis opem ferret,* Atheniensiumq; *amici ab aduersarijs superati essent, longeq; hostes superiores essent.* Cursum *igitur in* Hellespontum *deflexit: ubi cum nullus esset hostis, rem magnam se peracturum sperabat.* Amadocum *igitur* Odrysiorũ *regem, &* Seuthen, *qui maritimis latè imperitabat oris, inter se disceptantes*

suo

suo interuentu pacauit, Atheniensibusq́; amicos ac socios reddidit: ratus ciuitates quoque Græcas quæ in Thracia ac illis amicæ erant, propensiores hanc ob rem in Athenienses fore. Cumq́; ciuitates Asiaticas ob amicitiam regis rectè sentire intellexisset, Byzantium nauigat, decimamq́; ab Ponticis exegit nauibus: paucorumq́; ibi potentia sublata, populare regimen induxit, effecitq́; ut Byzantinus populus haud grauatè Athenienses in ciuitate cerneret. His actis, Chalcedonijs quoque in amicitiam receptis, transmisso Hellespōto Lesbi ciuitates omnes, præter Mitylenem, Lacedæmonijs studere reperit: nullam tamen antea tentare ausus est, priusquam militibus suis quos secum circiter quadringentos adduxerat, ciuitatum exules qui Mitylenem confugerant, adiunxisset. Mitylenæorum præterea robustioribus secum assumptis, primores in spem erexit, si ciuitates subigeret, uniuerso imperaturos Lesbo. Exulibus quoque ostendit, si unà sentirent, cunctos in ciuitates reduci posse: militibus uerò, si Lesbum ad amicitiam traducerent, fore ut patria multis abundatura esset pecunijs. His dictis illos solatus est, confestimq́; ad Methymnam duxit. Therimachus Lacon qui Methymnam præsidio obtinebat, cum Thrasybulum aduentantem audisset, assumptis turmis naualibus, Methymnæis quoque ac Mitylenæorum quotquot aderant exulibus, illi obuiam pergit, pugnaq́; commissa Therimachus cecidit: reliqui multis ex suis amißis, in fugam uersi sunt. Inde cæteras aggressus urbes, in suam redegit potestatē: qui uerò minus parebant, illorum agros populatus, militi ex ea præda stipendium persoluit. Rhodum inde ire contendit: & ut exercitum copiosum contrahere posset,

undique ex ciuitatibus argentum non paruum corrasit. Cumq; Aspendum uenisset, ad Eurymedontem progressus est flumen: cumq; pecunias ab Aspendijs quoque extorquere niteretur, militesq; illorũ uastassent agros, irati Aspendij nocte illum aggreßi in tabernaculo obtruncãt. Et Thrasybulus uir insignis ac probus, hunc exitum sortitus est. In eius locũ Argyrius ab Atheniensibus est missus. At Lacedæmonij cum decimam ex Ponto in Byzantio ab Atheniensibus exactam esse resciuissent, Chalcedonemq; & reliquas ciuitates Hellespõtiacas ob Pharnabazi amicitiam cum illis sentire, in haud mediocrem inciderunt curam. Verùm quamuis Dercyllidem nulla in re culpare possent, Anaxibius tamen persuasis Ephoris qui illi amici erant, egit ut ipse harmostes Abydum mitteretur, pollicitus si milites ac naues sibi traderentur, Atheniensium res in Hellesponto turbaturum, effecturumq; ne illis tam prosperè cuncta ibi cederent. Lacedæmonij igitur triremes tres cũ mercenarijs militibus mille illi attribuere, cum quibus in Asiam nauigauit: mercenarioq; collecto milite ciuitates nonnullas Aeolidas Pharnabazo ademit, ex Abydoq; procedens, hostilem undique uastabat terram: naues quoque tres alijs addidit, quas ex Abydo suppleuit, quibus ubique Atheniensibus ac socijs incumbebat. Athenienses cũ de his certiores facti essent, ne cuncta quæ Thrasybulus in Hellespõto subegerat, ab eis alienarentur, timebant. Iphicratem igitur cum nauibus octo, ac clypeatis mille ducentis in prouinciam mittunt, quorum pars maior erat eorum qui Corinthi in præsidio fuerant: siquidem cum Argiui Corinthum in suam redegissent potestatem, Iphicratem cum militibus domum abire coëge=

coëgerunt. Cum itaque in Cherronesum peruenisset, sub initium Anaxibius & Iphicrates piratas submittentes, utrinque se infestabant. At procedente tempore cum Iphicrates Anaxibium cum mercenario milite omni, Lacedæmonijs & Abydenis ducentis Antandrum petijsse resciuisset, audiuissetq; Antandri amicè illum receptum esse, suspicatus eum, relicto præsidio, Abydenos rursum domum abducturum, nocte clanculum per Abydenorum transgressus fines, in montibus occultè considet. Triremes uerò quæ illum adduxerant, Cherronesum superare iubet, ut eo pacto pro colligenda pecunia, uti consueuerat, proficisci uideretur. Hæc cum egisset, haud opinione deceptus est. Anaxibius enim cum die illa minimè sacrificasset, regressus est. Nam cum sibi per pacatū, ac ad urbem sociam transeundum esset, Iphicratem uerò Proconnesum abisse existimaret, neglig ēter ac solutiore cura iter agebat. Iphicrates quandiu Anaxibij exercitus in planicie erat, ex insidijs haud surrexit: uerùm cum Abydeni iam in Paracremasti essent campo, ubi & aurum effodiunt, ac reliquæ copiæ ex altera incederent parte, Anaxibiusq; iam prætergressus esset, tum demum Iphicrates ad omnia intentus, ex insidijs insurgens, composito agmine in illum fertur. Anaxibius cum exercitum in insidias præcipitatum, ac spem nullam salutis esse cerneret, hostibus præterea resisti posse diffideret, cunctos insuper timore perculsos animaduerteret, amicos alloquutus ait: Viri, pulchrum erit me hic occumbere: uos uerò antea quàm manus cum hostibus conseratis, abite, patriæq; uos seruate. His dictis accepto ab armigero scuto, egregiè pugnās, nec inultus cecidit: occubuereq; cum eo Lacedæmoniorū

harmostæ, qui illum undiq; ex ciuitatibus sequuti erant, duodecim circiter: reliqui partim fuga cæsi, partim uerò elapsi sunt: quos hostes ad urbem usq; sunt insequuti. Desiderati sunt pugna ea milites quasi ducenti, Abydenorum uerò quinquaginta. His gestis Iphicrates rursus in Cherronesum abijt.

XENOPHONTIS RERVM GRAECARVM LIBER QVINTVS, BILIbaldo Pirckemero interprete.

T circa Hellespontum res Atheniẽsium ac Lacedæmoniorum in eo erant statu. Eteonicus interim in Aegina agebat, quæ olim Atheniensibus adhæserat: sed postquam bellum apertè exarsit, consentientibus Ephoris, Aeginetis libera latrocinandi ex Attica facultas concessa est. Athenienses itaq; cũ haud paruo afficerẽtur damno, triremes decem cum præfecto Pamphilo, ac militibus nõ paucis in Aeginam mittunt: qui Aeginetas muro clauserunt, terra mariq; obsederunt. Teleutias cum insulas pro exigendis circumiret pecunijs, ac de obsidione certior factus esset, in auxilium aduolat, classemq; protinus discedere coëgit: at murum Pamphilus præsidio seruabat. Aduenit interim à Lacedæmone Hierax classis præfectus, nauesq; suscepit: Teleutias uerò felicißimus domũ abijt: cum enim discessurus nauem ascenderet, nemo non militum dextram ei iunxit, et ille eum coronabat, alter sertis decorabat: qui uerò ob turbam accedere non possent, coronas in mare proijcientes, fausta ac felicia illi imprecabantur. Proinde quamuis

quamuis nō ignorem, rem nec arduam, seu admodū memoria dignam me narrare, per Iouem tamen uiro bono haud indignū esse arbitror, si diligenter perpendat quidnam Teleutias egerit, per quod talem sibi militum conciliauerit beneuolentiam: quandoquidem id opus, diuitijs, periculis, & memorandis rebus, uiro longè præstantius arbitror. Hierax acceptis nauibus iterum Rhodum nauigauit: Gorgopam uerò harmosten cum duodecim triremibus in Aegina legatum reliquit: cōtigitq; hoc pacto Athenienses qui in præsidio erant, potius obsideri, quàm obsidere. Ea re moti Atheniēses, mißis nauibus, quinto postquam Aegina obsideri cœpta est mēse, præsidium ex insula euexerunt. Soluta obsidione, Athenienses rursus à piratis & Gorgopa infestabantur: quam ob rem coacti rursus tredecim instruxerunt triremes, quibus Eunomū præfecerunt. Lacedæmonij Hieraci cum Rhodi esset Antalcidem dedere, Tiribazo rem gratam se facturos arbitrati. Antalcides itaq; cum Aeginam uenisset, Gorgopæ secum acceptis nauibus, Ephesum nauigauit: Gorgopam uerò rursus cum nauibus decem Aeginam remisit, reliquis Nicolochum præfecit. Et Nicolochus ut Abydenis præsidio esset, illac traiecit, Tenedumq; aggressus, agrum igni ac ferro uastauit, acceptisq; pecunijs Abydū cōceßit. Atheniensium uerò duces è Samothracia, Thaso, & ora ea collecti, Tenedēsibus opem ferebant. Verùm cum certiores facti essent Nicolochū cum nauibus Abydum nauigasse, illū ex Cherroneso insequuti triremibus triginta duabus, obsidione cinxerunt. Gorgopas interim cum ab Epheso discederet, in Eunomum incidit, quem tunc in Aeginam fugit, quô parumper antè solis peruenit occasum, ubi na=

uibus egressus milites cœnare iußit. Eunomus cũ aliquantisper substitisset, tandem abijt. Nocte uerò incidente lumen è naui protulit, ne triremes subsequentes aberrarẽt. At Gorgopas cõfestim ascensis nauibus illum occultè insequutus est: & ut hostes præcedentes latêret, gubernatores pro uoce, lapidũ crepitu uti iußit. Cumq; Eunomi naues iuxta Zosterem in Attica terræ applicuissent, ille concentu tubarũ hostes aggressus est. turmæ nauales partim in terram descenderant, partim adhuc salo fluctuabant. Pugna igitur ad lunæ splendorem facta, Gorgopas quatuor captis nauibus Aeginam regressus est: reliquæ uerò Atticæ naues in Piræum perfugerunt. Chabrias interim cum in Cyprũ nauigaret, ut Euagoræ octingentis clypeatis, triremibus decem opem ferret, acceptis alijs quoq; nauibus ac militibus Atticis, nocte in Aeginam descendit, ac in ualle concaua ultra Herculis tẽplum cum militibus occultè consedit. Orta die Dimænetes ut conuenerat, cum graui aderat armatura: qui Herculis prætergressus templum quasi stadia sedecim, ad eum locum qui Tres turres appellatur, peruenit. Gorgopas cum de hostium aduentu certior factus esset, cum Aeginetis ac turmis naualibus, Spartanisq́; qui tum fortè aderant, obuiam pergit: nautas quoq; qui liberi essent, per præconem subsequi iußit: hi uarijs ac quibus poterant circundati armis, sequi festinabant. Cumq́; primi insidias præterijssent, milites qui cum Chabria in insidijs latebant, insurrexere: statimq́; undiq; sagittis ac iaculis hostes degrauabant, inde impreßionem in eos fecerunt. Lacedæmonij cum sparsi ac sine ordine cuncta gererent, confestim superati sunt, Gorgopasq́; in primis cecidit: quo oppresso reliqui in fugam uertuntur:

occu-

occubuereq́; ex Aeginetis centum quinquaginta circiter, peregrini uerò milites, inquilini & nautæ haud paucio res ducentis. Ex hoc tempore Athenienses sine contro uersia maris tenebant imperium: nauales enim turmæ, quamuis Eteonico cogente, amplius naues ascendere nolebant, quia stipendium illis non soluebatur: quapropter Lacedæmonij rursus Teleutiā nauibus præficiūt. Quem cum milites aduentantem uidissent, ualde gauisi sunt: ipse uerò concione aduocata ita disseruit: Viri commilitones, ego quamuis pecunijs uacuus huc aduenerim, si dij annuerint, uosq́; strenuam præstiteritis operam, cuncta uobis necessaria suppeditare conabor: siquidem non ignoratis quandiu uobis præfuerim, non minus uestram, quàm propriam quæsiuisse salutem. Nec mirum alicui uideri debet, si maior mihi cura de uestro q̃ de meo semper fuerit: quandoquidem per immortales deos, mallem potius per biduum absque cibo agere, quâm diem unam uos ieiunos aspicere. Si igitur unquam antea fores meæ petere quid uolēti patuere, nunc maximè apertæ erunt: adeò ut cum necessarijs uos abundare intelligam, me maxima lætitia affectum cernatis. Proinde si me frigora, calores, uigilias sustinentem uidebitis, existimate uos quoq; similia tolerare posse: quamuis nil horum uos facere iubeo ut doleatis, sed ut emolumentum inde accipiatis. Quòd enim ciuitas nostra, ô commilitones, ad illud quod cernitis felicitatis peruenit fastigiū, totq́; immensis ac opulentis prædita est bonis, non socordia & rerum accidit desidia, sed laborando, periclitando, & bene consulendo eò dignitatis processit. Agitè igitur cum antea, ut optimè noui, uiri fueritis fortißimi, nunc etiam meliores euadere annitimini, ut

cum strenuè simul laborauerimus, suauiter quoq; unà laboris præmium sumere poßimus. Quid enim dulcius, q̃ nulli hominum, seu Græco, seu barbaro adulari, uerùm unumquenq; sibijpsi sufficientem ad res necessarias suppeditandas existere? maximè unde & pulcherrimum est. Nam ab hostibus parta abundantia non solùm, ut nostis, commeatum, sed & gloriam inter omnes præbere solet homines. Milites his auditis una uoce clamare cœperũt, quid eos facere uellet, ostenderet. At ille: Agitè ô uiri, inquit, cœnate, frumentumq́; diei unius mihi exhibete, inde confestim naues ascendite, ut eô nauigantes quô deus uoluerit, debito perueniamus tempore. Cumq́; omnes naues conscendissent, nocte uersus Atheniensem nauigat portum: quô cum peruenisset, substitit, milites q́; dormire iussit, ac remos compreßit. Proinde si quis insipienter illum cum triremibus duodecim rem tam arduam aggressum esse existimat, is qua ratione motus fuerit, audiat. Arbitrabatur enim oppresso Gorgopa, Athenienses omnia solutiore cura in portu agere, naualiaq́; omni præsidio destituta esse. Quòd si aliquæ triremes Athenis instructæ essent, existimabat tutius esse aduersus naues uiginti Athenis mouere, quàm alibi contra decem: nam ibi turmæ nauales in nauibus excubare cogebãtur, Athenis uerò præfectos domi quenque dormire: nautas uerò hincinde sparsos quiescere cognoscebat. Hac ratione motus, rem tantam adoriri ausus fuit. Cumq́; iam quinque aut sex à portu abesset stadijs, ut dictum est, quietem egit. Orta die primus portum irrumpit, triremes uerò reliquæ subsequebantur. Minora igitur nauigia aggredi negligebant: at cũ triremem quandam erumpere conantem uidissent, cõfestim

stim eam opprimebant: onerarias uerò naues religatas ac plenas abducebant: in maiora quoq; transgreßi nauigia, ubicunq; poterant homines inde rapiebant. Quidã etiam in terram desilientes, mercatores quosdam ac gubernatores comprehendebant, illosq; in suas traducebant triremes. Et illi his intenti erant. Athenienses uerò qui in urbe aßistebant, audito tumultu, ut causam clamoris discerent, extra urbem currebant: at qui extra erant, intrò pro capiendis ferebantur armis: alij per ciuitatem discurrentes, alijs hæc nunciabant. Athenienses itaq; uniuersi tam pedites quàm equites in subsidium, tanquam Piræo capto aduolant. Teleutias uerò inde digressus, captas naues Aeginam mittit, quas triremes tres uel quatuor præsidij causa concomitari iubet: cum reliquis ipse circa Atticam, ac si ex portu moueret nauigans, multos piscatorios excepit lembos: oneraria quoque nauigia haud pauca hominibus plena, quæ undique ex insulis aduentabant, cepit. In Sunio quoque holcades quasdam cum frumento, tum mercibus onustas, oppreßit. His actis rursus Aeginã reuehitur, ubi diuenditis spolijs militibus menstruum persoluit stipendium. Alia deinde aggressus loca, quæcunque poterat diripiebat: quapropter plures instruxit triremes, militesq; ad omnia obeunda pericula alacriores & promptiores habebat. Antalcides interim per Tiribazum cum rege societatem inijt: cui & auxiliũ promissum est, ni Athenienses & socij pacem quam ipse obtulerat, susciperent. Cum uerò Nicolochum cum nauibus Abydi ab Iphicrate & Diotimo obsessum esse intellexisset, cum peditatu Abydum contendit: ibi acceptis nauibus nocte disceßit, sermonẽq; disseminauit, tanq̃ ab Chalcedonẽsibus

accersiretur. Cumq; Percopem peruenisset, quietem egit. Quod cum hi qui cum Dimæneto, Dionysio, Leontichide & Phænia resciuissent, confestim illum in Proconnesum insequuti sunt: quibus prætergreßis conuersus ille Abydum reuersus est, ibiq; Polyxenum expectabat, qui cũ uiginti Syracusanis ac Italicis aduentabat nauibus. Interim Thrasybulus Cotaliteus ex Thracia nauibus aduenit octo, Atticæq; claßi cõiungi quærebat. At Antalcides cum speculatores illi triremes octo præternauigare significassent, naues duodecim celerrimas milite confestim implet, reliquas occultè subsequi iubet. Cũq; hostes iam prætergreßi essent, illos insequitur: id cũ uidissent, fugam capiunt. Tardiores itaq; cũ suis celerioribus confestim assequitur. At primoribus qui cum ipso nauigabant mandat, ne ultimas aggrederentur, sed semper anteriores assequi niterentur: quæ cum captæ essent, & nouißimi priores comprehensos cernentes, ipsi quoq; omni propter tarditatem deposita spe, tristes capti sunt, ita ut omnes in hostium uenirent potestatẽ. Aduenere interim Syracusanæ naues uiginti, necnon aliæ ab Ionia & Tiribazo, quæ in Ariobarzani instructæ erant finibus: erat enim pridẽ hospes Ariobarzano. Aderant etiam à Pharnabazo naues, cui iam regis filia nupta erat. Cum igitur claßis octoginta nauium superaret numerũ, Antalcides totius maris obtinuit imperium, ita ut Athenienses à nauigatione inhiberet Pontica, illaq; ad socias diuerteret urbes. Athenienses cum hostes nauiũ multitudine pollere uidissent, uerebantur ne ut antea obsidione circundarentur, præcipuè cum Lacedæmonios regis socios effectos cernerẽt. Infestabantur insuper ex Aegina à piratis. His omnibus coacti cau-

sis, pacem quam antea contempserant, uehementer desiderare cœperunt. Lacedæmonij quoq; cum cohortē Lechæi, aliamq́; Orchomeni præsidij causa alere cogerentur: insuper ciuitates has ne caperentur, alias ne deficerent, milite munire necesse haberēt: circa Corinthū quoque negocium illis haud paruum iniectum esset, grauiter bellum ferebant. Argiui quoque uidentes quòd præsidia alere cogerentur, reiq́; pecuniariæ angerentur penuria, & ipsi ad pacē inclinati erant: ita ut cum Tiribazus nunciasset, qui regium edictum de pace audire uellent, præstò essent, omnes extemplò conuenere: quibus collectis, Tiribazus regium ostendit signū, literasq́; hæc continentes legit: Artaxerxes rex æquū esse censet, ciuitates Asiaticas sibi parêre: ex insulis quoq; Clazomenas & Cyprū: reliquas ciuitates græcas cum paruas, tum magnas, liberi iuris esse sinit, præter Lemnum, Imbrum & Scirum: illæ siquidem ut ab initio fuere, Atheniensium sunto. Proinde quicunq; pacis cōditiones has minus susceperint, his ego cum obtemperantibus terra mariq́; nauibus ac pecunijs, cunctis deniq; uiribus bellum inferam. Hæc cum ciuitatū audissent legati, domum renunciant: & reliqui omnes pacem iuramento firmarunt, exceptis Thebanis, qui omniū Bœotiorum uice iurare uoluerunt: quod iuramentū Agesilaus haud suscipiendum esse asseruit, ni id quemadmodū regiæ iuberent literæ, præstaretur, nēpe ut paruæ ac magnæ ciuitates liberi iuris essent. Thebanorū uerò legati, hæc in mandatis non habere, responderūt. Ite igitur, Agesilaus inquit, ac interrogate, uestrisq́; hæc nunciate: si nō parebunt, extra pacis futuros conditiones. Et illi discessere. Agesilaus uerò propter Thebanorum odium nil cun-

ctatus est, sed Ephoris in suam traductis sententiam, confestim rem sacram fecit: cumq; litasset, Tegeam transijt, equitesq́; undiq; ad circumiacentes misit ciuitates, qui socios festinè cōuenire iuberent: mercenarios præterea accivit milites. Sed antea quàm ex Tegea moueret, aderant Thebani, offerentes se ciuitates liberas dimissuros. Sicq́; Lacedæmonij domum regreßi. Thebani uerò pacis conditiones acceptare, Bœotiæq́; ciuitates sui iuris relinquere coacti sunt. Cæterum cum nec Corinthij Argiuorū dimisissent præsidium, Agesilaus ijs quoq; bellum cōminatus est, ni è ciuitate præsidium emitterent: pariter & Argiuis, ni suos abducerent. Qua denunciatione utriq; territi, Argiui urbe excessere, Corinthumq́; liberā reliquere. Id cum cædis rei, quiq; illis adhæserant, didicissent, & ipsi ex Corintho aufugêre: reliqui uerò ciues haud inuiti exules recepere. His actis, ac pace quam rex dederat ab omnibus suscepta ciuitatibus, exercitus utrinq; tam terra quàm mari dissoluti sunt: & inter Lacedæmonios, Athenienses ac socios, post antè actum bellum, in quo Atticæ diruti sunt muri, hæc prima subsecuta pax est. Cumq́; in eo bello Lacedæmonij hostibus uiriliter restitissent, longè gloriosiores in hac pace, quàm ea quæ Antalcides appellatur, apparuere: siquidem regij pacis executores constituti, ciuitates in libertatem uendicarunt, Corinthumq́; in societatē recepere. Thebanos quoq; coëgere, ut Bœotiæ ciuitates, quod diu desiderarant, suo permitterent iure uiuere. Argiuos quoq; ut à Corintho abstinerent, perpulere: bellum interminati, ni inde præsidiū deducerent. His ita ex sententia dispositis, uisum est eis ita cum socijs qui egregiè se in bello gesserant, quiq́; in hostes propensiores

fuisse

fuisse uiderentur, agere, ne aliquo pacto ab illis quãdoq; deficere possent. Primò igitur ad Mantineos miserunt, eosq; mures diruere iusserũt, prædicãtes haud aliter illis fidere posse, ne ad hostes deficerent: siquidem pro comperto se habere asserebant, quòd Argiuos hostes frumẽto iuuissent. Illis præterea crimini dabãt, quòd inducias prætendentes, unà militare renuissent: & si quandoq; cum eis in militiam exiuissent, data opera ignauiter se gessissent. Noscere præterea aiebãt, illos iniquo ferre animo, si quid boni eis accidisset: rursus si in calamitatẽ incidissent, gaudio non mediocri efferri ferebantur. hocq; anno fœdera tricẽnalia, quæ post Mantineũ bellum facta erãt, exiere. Cæterum cum Mantinei muros diruere nollent, bellũ eis inferre decreuerunt. Agesilaus uerò summopere expeditionem hanc deprecatus est, ostendens beneficia à Mantineorum ciuitate multa ac egregia, tẽpore Messeniti belli, in patrem suum collata: quapropter Agesipolis exercitũ eduxit, quãuis & pater ipsius Pausanias, Mantinensi populo summa beneuolentia deuinctus fuisset. Primò igitur prædabundus per agrum discurrit, incendioq; cuncta uastat. Sed cũ hostes intra muros se tenere cerneret, fossam profundam urbem circa effodere instituit, dimidiamq; exercitus partem laborantibus præsidio esse, ac quiescere, aliam uerò labori intẽdere iussit. Perfecto opere securius iam circa urbem sedebat. Verùm cum cõsiderasset urbem frumento copioso refertam, omnifarioq; cõmeatus genere abundare (nam fertilitas magna in priorem inciderat annum) ueritus ciuitatem ac socios ægrè laturos, si tanto tempore cum exercitu urbẽ obsideret, fluuij cursum, qui haud exilis urbem intersecat, sistere conatus est: obstructo

enim illius decursu, supra domorũ ac murorũ fundamẽta stagnare coëgit. Cumq́; aßidua inundatione inferiores alluerentur lateres, superioresq́; pondere murum degrauarent, primo fathiscere, inde penitus ruinã minari cœpit. At Mantinenses, ne turres deciderẽt, munimentis ac operibus resistebant ligneis, nec frustra per tempus aliquod elaborabant. Verùm cum fundamenta uehementi undæ premerentur stagnatione, uerebantur ne si murus per circuitum rueret, ciuitas dirueretur, ipsi uerò in prædã abducerentur: quapropter se iussa facturos paratos esse obtulerunt. At Lacedæmonij illos in deditionem amplius recipere noluerũt, ni per uicos habitarent: at illi neceßitate coacti, in id quoq; cõsensere. Cumq́; quæstores ac populi præsides mortem formidarẽt, pater ab Agesipoli de illis securitatem impetrauit, ut omnes (sexaginta erant) salui ab urbe discedere possent: & Lacedæmonij iuxta portas ab utroq; uiæ latere cum hastis stabant erectis, illos egredi uidentes & execrantes: uix etiam ab Mantineorũ primoribus manus abstinuere, quod manifestum tyrannidis fuit indicium. Inde muri diruti sunt, ac in quatuor partes Mantinea dispersa est, quẽadmodum & olim habitabant. Admodum igitur sub initium ægrè ferebant, quòd domus proprias subuertere, ac nouas ædificare cogerentur. Verùm cum locupletiores inter eos qui proximè habitabãt, principatum gererent, & ab grauißimis immunes essent oneribus, tandẽ lætabantur: & Lacedæmonij illis ex communi sentẽtia præfectos inde miserunt, multoq́; alacrius ex uicis militabant quàm anteà, cum in populari degerẽt statu. Et quæ circa Mantineam hoc pacto gesta sunt, prudentiores reddiderũt homines, ne per urbes flumina deriuarent.

riuarent. Eodem tempore Phliasiorum exules cum Lacedæmonios diligenter perpendere nouissent, quemadmodum sociorum singuli in bello se geßissent, temporis freti opportunitate, Lacedæmonem uenere, illisq; ostenderũt, quandiu ipsi urbem inhabitassent, Lacedæmonios in ciuitatem receptos esse, in militiamq; ciues quocunque ducti essent, subsequutos fuisse: eis uerò expulsis, Lacedæmonios amplius in urbem admissos esse solos minimè, uerùm ex omnibus hominibus exclusos. His auditis, Ephori rem hanc haud contemnendam esse rati, legatos ad Phliasiorum mittunt ciuitatẽ, qui dicerẽt: Exules Lacedæmonijs amicos esse, eosq; iniustè urbe pulsos: dignum igitur censere illos sponte suscipere, ne ui eos reducere cogerẽtur. Phliasij his auditis, uerebantur ne bellum eis inferretur. Cumq; à pluribus hortati essent ut exules reducerẽt (nam multi exulum consanguinei qui illis fauebant, in ciuitate remanserant: erant & quidam, qui, ut in pluribus accidere solet ciuitatibus, res innouari cupiebant) partim timore, partim persuasionibus cõmoti, Phliasij de reducendis exulibus decretum fecere: & bona quæ comparerẽt, illis reddi: quæ uendita essent, ex publico persolui statuerunt: & si disceptatio hac de re orta esset, iudicio finiri censuerunt. Et de Phliasiorum exulibus hoc pacto eo tempore actum est. Aduenere interim ex Acantho & Apollonia ciuitatibus maximis circa Olynthum, Lacedæmonem legati. Ephori uerò cũ aduentus causam didicissent, ad concilium & socios illos produxere: ubi Cligenes Acanthius ita disseruit: Rem quæ in Græcia pullulare incipit, uos, Lacedæmonij ac socij, penitus latêre arbitramur. Siquidẽ Olynthum Thraciæ ciuitatẽ esse maximam, fermè omni-

nibus notum esse credimus. Porrò Olynthij uiribus suis freti, ciuitates quasdam subegere paruas, quas & legibus ac institutis suis uiuere coëgerunt. Inde maiores quoque nonnullas aggreßi, in suam redegere potestatem. Eo successu elati, Macedoniæ quoq; ciuitates ex Amynthæ Macedoniæ regis seruitute in libertatem uendicare ausi sunt. Proinde postquam uiciniores in suam traduxere sententiam, ad remotiores ac maiores quoq; aspirare cœperũt: soliq; nos, qui inter reliquas ciuitates Pellam quoq; maximam Thraciæ poßidemus urbẽ, relicti sumus. Scimus equidem Amyntham non solum ciuitatibus paternis excidisse, sed & tantum nõ tota pulsum esse Macedonia. Tandem Olynthij ad nos & Apolloniates miserũt, bellumq;, ni eos militia sequeremur, interminati sunt. Et quamuis, ô Lacedæmonij, proprijs institutis & patrijs uiuere legibus summopere desideramus, ni quis tamen nobis opem ferat, penitus illis adhærere cogemur. Id si fiet, armatos haud minus octingẽtos, clypeatos uerò multò his plures, equites uerò iunctis nostris mille circiter ad bellum educere poterunt. Reliquimus quoq; ibi cum discederemus, Atheniensium ac Bœotiorum legatos: audiuimus præterea Olynthios & suos elegisse legatos, quos ad ciuitates eas de contrahenda mittant societate. Atqui si uis tanta Atheniensium ac Thebanorum accedat potentiæ, uidete ne & uobis tandem intoleranda reddatur. Si enim Potidæam occupabunt, cum illa in Pallenæo sita sit Isthmo, existimate ciuitates cunctas intra illam sitas, in potestatẽ eorum uẽturas. Quòd uerò ciuitates maximè Olynthios uereantur, fortißimum hoc est indicium, quòd uehemẽti illos prosequuntur odio, nec tamen ad illud detegendum

huc no=

huc nobiſcum legatos mittere auſi fuere. Proinde & hoc conſiderate: cum uos ſummopere curam geritis ne Bœotij in unum coëant, quo pacto illos quos ſupra modũ attolli cernitis, negligere uobis tutum ſit: præcipuè cum uis ea non ſolũ terra, ſed & mari augeatur & creſcat. Quid enim illis impedimento eſſe poterit? cum regio ea naualis materiei ſit fertiliſsima: pecuniarũ uerò redditus ex multis portubus, uarijsq; eueniat emporijs: ac propter ſoli ubertatem numeroſo urbes colantur populo. Præterea Thraces qui ſine regibus degunt, illis uicini fiũt, qui nũc quoq; Olynthios colunt. Quòd ſi ipſis ſubdentur, magna quoq; & hæc eis accedet potentia. Nam & aurifodinæ quæ in Pancæa ſunt ſitæ regione, illis manus porrigent. Quamuis nõ hoc aſſeramus, quin multa in Olynthiorum ſint populo, quæ iuſtè reprehẽdi queant. Quis enim eorum uitia explicare poſſet? Siquidem deus æqualiter inter homines potentiã & faſtum creſcere uoluit. Hæc igitur nos, Lacedæmonij ac ſocij, quo pacto ſe habeant, ueraciter retulimus: uos uerò ſi cura digna uideãtur, in tempore conſulatis. Nolumus demum uos ignorare, potentiã eam quam tantam eſſe demonſtrauimus, non penitus inexpugnabilem eſſe. Ciuitates enim quamprimum de communi intelligent ſocietate, extẽplo pro amicis inimici euadent, ab illisq; deficient. Quòd ſi, ut decretum eſt, connubia inter ſe contrahent, ac inuicem coaleſcent, intelligent præterea uictores ſequi lucroſum eſſe, quemadmodũ Arcades cum uobiſcum uadunt, ſua ſeruant, aliena uerò diripiunt, non tam facilè dehinc res diſſolui poterit. His dictis, Lacedæmonij ſocijs dicendi dedere facultatem, ac ut in medium conſulerent iuſſere, quid Peloponnenſibus ac

socijs uniuersis utilißimum esse censerent. Maior itaque *pars bellum suscipiendum esse suaserunt, potißimum qui* Lacedæmonijs *assentiri cupiebãt: ac præsidium mille militum in utranque ciuitatem mittendum esse censuerunt.* Actum *quoq; est, ut ciuitates militum loco pecunias persoluere possent, triobulum scilicet* Aeginæum *pro peditibus singulis, pro equite quadruplum.* Quòd *si quis milites ad expeditionẽ eam mittere negligeret, staterẽ mulctæ loco singulis diebus in singulos constituerunt milites.* His *actis surrexere* Acanthij, *omnibusq́; ostenderunt, rectè hæc esse decreta: uerùm quoniam exercitus tam celeriter cogi non posset, optimum interim esse, ducẽ quendam confestim illuc cum præsidio* Laconico *ac sociorum mitti: id si fieret, ciuitates quæ nondum* Olynthijs *adhæsissent, uacillaturas: quæ uerò illis subessent, de industria ignauiter acturas.* Id *cum omnibus placuisset,* Lacedæmonij Eudamidem *illuc emisere: cui* Neodamodũ, *accolarũ &* Sciritum *circiter millia duo attribuere: & ille confestim abijt.* Ephoros *uerò exorauit, ut fratrem* Phœbidam *militibus qui illum sequuturi erant, præficerent.* Ipse *uerò cum in* Thraciã *peruenisset, socias ciuitates præsidijs munijt:* Potidæam *uerò iam* Olynthiorum *sociã uoluntaria deditione cepit: ex qua progressus bello, ut par erat, uiribus inferiorem lacessebat.* Phœbidas *interim collectis qui* Eudamidem *sequuturi erant, pergebat: cumq́;* Thebas *uenisset, ante urbẽ iuxta gymnasium castra collocat.* Laborabant *tum fortè* Thebanorum *polemarchi domestica seditione,* Ismenias & Leontiades, *corpusq́; ciuitatis in medio relictũ diuersæ factiones distrahebant: &* Ismenias *quia* Laconici *nominis ex professo inimicus erat, cũ*

Phœbi-

Phœbida minimè congressus est. Leontiades uerò illũ omnibus demerebatur officijs, eumq; his aggressus est uerbis: Oblata est tibi, ô Phœbida, occasio hac die rem magnam ac patriæ tuæ utilissimã peragẽdi: si enim me cum militibus subsequêris, in arcẽ te deducam. Id si fiet, existima Thebas penitus Lacedæmonijs ac nobis amicis uestris subiectas esse: quandoquidem nunc, ut cernis, decreto inhibitum est, neminem Thebanorum tecum contra Olynthios militare. Quòd si rem hanc nobiscũ peregeris, confestim multos cum pedites, tum equites tecum missuri sumus, ita ut ui magna fratri tuo auxilium ferre possis: & dum ille Olynthum subiget, tu Thebas multò maiorem Olyntho ciuitatem in tuam rediges potestatem. Hæc cum Phœbidas audisset, animo elatus est: magis etenim gloriæ, quàm uitæ tenebatur desiderio: non enim à natura nimiũ callidus seu prudens erat. Cum igitur illi assensum præstitisset, eum tãquam abiturum exercitũ mouere iussit: cum uerò tempus aderit, Leontiades inquit, egomet ad te deducendum ueniam. Cum itaq; senatus in fori porticu consedisset (mulieres etenim Cerealia in Cadmia celebrabãt, æstasq; ac meridies, & ideo solitudo multa in uijs esset) Leontiades conscenso equo, ac ad Phœbidam aduectus, confestim illum in arcem deducit: traditisq; illi portarum clauibus, hortatus est, neminem, nisi quem ipse iussisset, in arcem admitteret. Ipse uerò senatum ingressus, ita loquutus est: Quòd Lacedæmonij, ô uiri, arcem obtinent, nolite ægreferre: nulli enim se bellum illaturos aiunt, nisi qui belli desiderio tenetur. Cum uerò lex permittat, polemarchum, qui morte digna commiserit, capere, ego Ismeniam hunc ut hostilia machinatum comprehendo: qua-

propter satellites & ministri hunc accipite, ac quô iußi estis, ducite. Illi uerò confestim accurrentes eum comprehendunt. Qui igitur conscij erant, illi auxilium præbuere, manusq; pariter iniecere: qui uerò rei huius ignari erant, ac contra Leontiadem sentiebant, partim ex urbe confestim aufugerunt, uerētes ne interficerentur, partim domum se contulerunt. Cum uerò Ismeniā carceri in Cadmia mancipatum esse cognouissent, Athenas fuga delati sunt. Erant uerò qui Androclidi ac Ismeniæ adhæserant, quadringēti circiter uiri. His actis, pro Ismenia polemarchum alium elegere. Leontiades uerò confestim Lacedæmonē profectus est, inuenitq; Ephoros ac uulgus grauiter ferentes, Phœbidam rem tam magnam & minus sibi à ciuitate commissam aggredi ausum. Verùm Agesilaus se interposuit, asserens, si damno Spartam affecisset, dignū esse qui hanc ob rem pœnam subiret: sin uerò commodo, spōte ex priscæ legis forma suscipiēda, quæ proprio per egisset instinctu. Primùm igitur discernendum esse, num quæ egisset, damnosa seu utilia forēt. Leontiades uerò cū illi senatus datus esset, ita uerba fecit: Viri Lacedæmonij, antequam hæc gesta essent, uosipsi Thebanos hostili animo contra uos extitisse non obscurè profeßi estis: siquidē illos semper aduersarijs uestris amicos, socijs uerò inimicos esse cognouistis: quandoquidem contra inimicißimū uobis in Piræo populū uobiscum militare noluerunt: Phocenses uerò, quoniā illos propenso animo in uos esse cernerent, bello aggreßi sunt. Præterea quia uos bellum contra Olynthios moliri senserunt, societatem cum illis contraxere. Proinde semper ueriti estis, ne sibi totā aliquando subijcerent Bœotiam. Nunc uerò, his actis, haud amplius

plius Thebani uobis timendi erunt, sed uobis sufficiet scytale perbreuis, ut in cunctis quæ iusseritis, illi uobis pareant, si saltem ut nos uestri, ita & uos nostri curam gesseritis. Quæ cum Lacedæmonij audiuissent, arcẽ occupatam seruari debere, Ismeniã uerò iudicio sisti censuerunt. Miserunt itaq; iudices ex Lacedæmone tres, à socijs uerò urbibus tam magnis quàm paruis unum. Qui cum ad iudiciũ consedissent, Ismenias de pluribus accusatus est, quòd barbaris scilicet faueret, quodq́; ob nullum Græciæ commodum Persarum hospes factus esset: & quòd Persicæ pecuniæ particeps factus esset: quodq́; ipse & Androclides cunctarum in Græcia perturbationũ potißima causa extitissent. Ad quæ ille respondit, nec tamen male acta, bene gesta esse persuasit: quapropter damnatus morte pœnas luit. Inde Leontiades & qui illi adhærebant, ciuitatẽ obtinuere, lõgeq; plus Lacedæmonijs quàm iußi essent, obtemperabant. Lacedæmonij uerò his actis, multò alacrius Olynthiaco intenti bello erant. Teleutiam igitur harmosten cum haud contemnẽda manu illuc mittunt: cum quo sociorum auxilia cuncta ire iubent, ac undiq; in confœderatas ciuitates scytalas mittebãt, quibus ex fœderis forma socios Teleutiam sequi mandabant, qui omnes alacriter Teleutiæ paruere: non enim molestum erat seruituti subiectis obedire. Thebana quoq; ciuitas, tanquam Agesilai fratri prõptè pedites ac equites præbuit. Et ille quãuis festinaret, non tamen admodũ progrediebatur, ne amicis molestus esset: omnẽ tamen exercitum paulisper contrahebat. Ad Amyntam quoq; præmisit, illumq́; ut mercenarium militem cõduceret, rogauit: & si principatum recipere uellet, uicinis regibus ut in societate manerent,

pecunias daret, hortatus est. Ad Derdam quoq; Elemiæ principem misit, illiq; ostendit, cum Olynthij maiorẽ Macedoniæ potentiam subegissent, minimè donec minorem quoq; sibi parêre coëgissent, cessaturos, ni quis illos iniuria abstinere cogeret. His actis, cum ingenti exercitu, multisq; in societatẽ accitis, Potidæam uenit, ibi uniuerso collecto exercitu, in hosticum profectus est, rectaq; ad urbẽ tendit: nec tamen agrum ferro seu flamma uastauit, ratus si id ageret, & eunti ac redeunti impedimentum allaturum. At cum ab urbe regrederetur, tum rectè arbores incisurũ, ne quis ipsum à tergo aggredi posset. Cumq; haud longius quàm decem ab urbe abesset stadia, agmen sistit, & cornu dextrum ipse ducendum sumpsit, ut si hostes egreßi forent, ipse potißimũ cum his congrederetur. Reliqua sociorũ phalanx in dextro collocata erat cornu: cui & Laconici, Thebani, & Macedonũ quotquot aderant equites iuncti sunt. Ipse uerò Derdam cũ equitibus illius quadringentis circiter secũ retinuit, ut & equitatui assentiretur, Derdæq; rem gratam faceret, qui lætus illum sequebatur. Itaq; hostes urbe egreßi, sub muris aciẽ instruunt. Interim equitatus illorum in Lacones & Thebanos impetum faciunt, Polycharmumq; Laconem equitũ præfectum equo deturbant, iacentemq; multis cõficiunt uulneribus: quamplurimos quoq; alios interficiunt. Tandem ad dextrum flexere cornu, ubi cum equites in fugam uertissent, uniuersus peditatus inclinare cœpit: exercitusq; omnis in ultimum deductus fuisset discrimen, ni Derdas cum equitatu suo ad Olynthiorũ portas usq; prouectus, Teleutiasq; illum cum suis subsequutus fuisset. Siquidem id Olynthiorum cernentes equites, ac pariter timẽtes ne

ab

ab urbe intercluderentur, citatis regreßi ſunt equis: in quos inuectus Derdas, quamplurimos interfecit. Peditatus quoq; Olynthiorum paucis deſideratis in urbem regreſſus eſt: ille enim proximè muros cõſtiterat. Teleutias parta uictoria trophæum ſtatuit, ac inde digreſſus arbores incîdit. Et æſtate ea hac expeditione peracta, Macedonum & Derdæ domum dimiſit exercitũ. Olynthij uerò nihilominus Lacedæmoniorum infeſtabãt ſocios: nam direptis incenſiſq; uillis, homines quoq; trucidabant. Ineunte uere, Olynthiorum equites quaſi ſexcenti ſub meridiem Apollonienſium irrumpentes fines, cuncta populabantur. Contigit eadem die Derdam cũ equitatu Apolloniam ingreſſum, ac prandentem excurſionem cernere: qui cum equites arma induere, equosq; paratos habere iußiſſet, tantiſper quieuit, quoad hoſtes per contemptum ad ſuburbana & portas uſq; progreſſos eſſe cõſpexiſſet: tum compoſito agmine undiq; erumpit. Id cum hoſtes uidiſſent, in fugam uertuntur: quos ad nonaginta fermè ſtadia perſequutus, quãplurimos ex illis interfecit, reliquos ad muros Olynthiorum uſq; palantes egit. Feruntur certamine illo octoginta circiter equites à Derda cæſi eſſe. Exinde hoſtes ſe plurimum muris continebant, nec terrã amplius colere poterant. Succedenti tempore Teleutias rurſus copias ad Olynthũ duxit, ut arbores quæ reliquæ erant, incideret. At Olynthiorum equites urbe egreßi, fluuium iuxta urbem labẽtem quietè tranſgreßi, illi obuiam pergunt: quorum audacia indignatus Teleutias, Tlemonidem clypeatorum præfectum curſu eos aggredi iubet. At Olynthij uidentes peltaſtas irruere, conuerſi, ac rurſus quietè amnem tranſgreßi abierunt. Quos diſcedẽtes La-

cedæmonij fortiter tanquam fugientes insequuti, flumen ipsi quoq; transcendunt. Olynthij *conspecta eorum paucitate, & quia se superiores credebant, conuersi in illos impetum faciunt,* Tlemonidēq; *in primis, inde quasi centum interficiunt.* Telcutias *rei indignitate motus, confestim uniuersam educit phalangē: clypeatos uerò ac equitatum subsequi iussit: ex quibus plurimi, quia muris nimium appropinquassent, male accepti sunt: nam à turribus telis impetiti, ignominiose reuerti cogebātur.* Interim Olynthij *cum clypeatis equitibus opem ferunt, tandē grauis quoq; armatura urbe egressa est: hi omnes phalangē turbatam nacti, primo impetu fundunt,* Teleutiamq́; *impigrè bellum cientē obtruncant: quo cæso acies inclinare cœpit, omnesq́; in fugam uersi sunt, partim* Acanthum, *ac* Spartolem, *alij* Apolloniam *euasere, plurimi uerò* Potidæam *fuga delati sunt: & quemadmodum diuerse fugiebant, ita diuerse quoq; hostes insequuti sunt, adeò ut magna ex parte cæsi, flos quoq; totius exercitus ea desideratus sit fuga.* Arbitror *uerò tali calamitate homines, si rectè considerauerint, prudentiores reddi debere: nam neq; domesticos ira cōmotos plectere decet: sæpius enim domini irati maiora perpeßi sunt mala, quàm intulerunt.* Proinde *hostes nec ratione, sed inconsultè aggredi, delictum existit maximū: ira enim temerè omnia fiunt.* Ratio *uerò nil incōsulti admittit, sed diligēter quo pacto hostes offendere ualeat, perpendit.* Lacedæmonij *audito pugnæ euentu, maioribus uiribus rem aggredi statuerunt: timebant enim ne uictoribus ob sequundam belli fortunam animus cresceret: præterea cladem inultam relinquere nolebant.* Agesipoli *igitur regi bellum hoc demandari, trigintaq́;*

Sparta-

Spartanos quemadmodum cum Agesilao in Asiam mitti placuit: quem multi fortes ac strenui sequuti sunt uoluntarij: hospites quoq; alumnorum appellati, ac Spartanorum nothi, uiri egregij, ac optima præditi indole, rerũq; urbanarum haud inexperti. Militarunt & cum eo ex socijs ciuitatibus quamplurimi spontanei, inter quos erant Thessalorum equites, qui Agesipoli noti fieri cupiebant: Amynthas quoq; & Derdas, acrius quàm antea bello incumbentes. Et Agesipolis cunctis ex sententia ordinatis, contra Olynthum duxit. Phliasiorum interea ciuitas cum in belli usum multas Agesipoli pecunias tradidisset, ab illoq́; laudata esset, rata cum Agesipolis foris militaret, alterum regem Agesilaum minimè contra illos exercitũ educturũ (haud enim fieri posse ut reges ambo à Sparta abessent) temerariè cuncta, ac contra fœdera agere cœpit. Exules enim quæ dubia erant, æquo iudicio finiri rogabant: at illi in ciuitate ipsa lites dirimere cogebant. Cumq́; expulsi interrogassent, quodnam iudicium illud futurum esset, in quo iudices qui illos præcipuè iniuria affecerãt, iudicaturi essent, nil respondebant. Idcirco extorres acti Lacedæmonem profecti, ciuitatem propriam accusabãt. Hos domestici plures insequuti sunt, qui & ipsi haud iusta illos pati ostenderunt. Phliasij hanc ob rem indignati, omnibus qui Lacedæmonẽ transierant, præterquam qui publico nomine illuc mißi erant, mulctam indixere: at mulctati abire cunctabantur: manentes uerò intellexere, illos hæc machinari, à quibus antea eiecti erant, quiq́; à Lacedæmonijs defecerant: hi enim bona exulum emerãt, & ne illa reddere cogerentur, timebant: quapropter ut qui Lacedæmonem perrexerant mulctarentur, effecere,

ne posthac quispiã tam facilè illac transire, ac quæ in urbe fierent, prodere auderet. Cum itaq; Phliasij contra pacta fecisse uiderentur, bellum ab Ephoris contra illos decretum est. Nec Agesilao inuito ea suscepta est expeditio: hospites enim patris Archidami fuerant, qui cum Podanemo extorres acti erant: suijpsius uerò, qui cum Proclea Hipponici filio effugerant. Cumprimum itaq; litasset, exercitum eduxit: cui obuiam facti Phliasiorũ legati, orantes ne illis bellũ inferret. Quibus respondit: Nõ ideo bellum susceptum esse ut aliquis iniuria afficeretur, sed ut iniuria affectis opem ferret. Tandem legati omnia se facere paratos esse ostenderũt, solùm ne agrum incursaret, precabantur. Quibus ille rursus respondit: Verbis eorũ, cũ antea mentiti fuissent, credere non posse, nisi rem fide dignam agerent. Cumq; illi quid id esset, quæsiuissent: iterũ intulit, si id quod postulo feceritis, minimè lædemini: hoc est, si arcem nobis tradideritis. Id cum facere negassent, infesto agmine fines eorũ irrumpit, cõfestimq; muro illos circundans obsidebat. Verùm cum plures Lacedæmoniorum ægreferrent, quòd paucorum hominum gratia, plures quàm quinq; millia hominum occumbere deberent (nam Phliasij ita disseminabant) contra quæ Agesilaus talem ingressus est uiam: quicunque propter cognationem seu amicitiam exulum ad illum trãsfugissent, his cõmeatum ac necessaria cuncta præbere iußit: arma insuper tradidit, nec pecunijs ullis hac in re pepercit. Breui itaq; effecit, ut plus quàm mille egregios ac fortes uiros sub armis haberet, qui etiam Lacedæmonijs ipsis haud indigni qui unà militarent, uiderẽtur. Et Agesilaus his incumbebat. Agesipolis uerò cõfestim ex Macedonia

ad Olynthiorum urbem exercitum duxit, illisq́; pugnandi copiam fecit. Cumq; nemo contrà exiret, ad agros depopulandos transijt, Toronemq́; ui cepit. Sed cum torrida æstate laboribus minimè parceret, acuta febri correptus est. Cumq́; pridem Dionysij in Aphyto uidisset templum, desiderio umbræ, limpidæq́; ac frigidæ quæ illic erat captus aquæ, illuc uiuus delatus est, septimaq́; die postquam febre correptus esset, extra tẽplum occubuit. melle inde curatus, domum relatus est, regiaq́; illi contigit sepultura. Agesilaus his auditis, non, ut quidam existimassent, ob aduersarij casum lætatus est, sed humaniter mortem illius lachrymatus est, & conuersationem defleuit. Reges enim cum domi sunt, unà habitare consueuerunt: nam Agesipolis in iuuenilibus, uenaticis, equestribus, ac iucundis sermonibus, Agesilao semper comes fuerat: præterea illum, ut decebat, in cõmuni habitatione iuuenis seniorẽ semper ueneratus fuerat. Lacedæmonij Polybiadem in illius locum ad Olynthiacum misere bellum. Agesilaus interim tantum tempus quo frumentum deficere Phliunti debebat, obsidione consumpserat: uerùm tantum inter uentris distat abstinentiã, ut cum Phliasij dimidium tantũ quàm antea inter se distribuerent frumentum, duplum quoq; tẽporis, ut par erat, obsidionẽ pertulerint. Tantumq́; audacia à pusillanimitate differt, ut Delphion quidã claro ortus genere, cum triginta alijs Phliasijs impedimento esse potuerit, quo minus pax sancita sit: potensq́; fuerit & hos comprehendere, illos in uincula conijcere, alios adoriri, ac in suam trahere sententiam: sæpius etiam per eruptionem cum his quos circum se habebat, in stationes irrumpere, & alios alibi aggredi. Tandẽ

cum inopia extrema laborare cœpissent, nec amplius frumentum in urbe superesset, ad Agesilaū miserunt, rogantes ut per inducias illis legatos Lacedæmonem mittere liceret: nam magistratibus urbem ut ea ex libito uterentur, tradere, paratos esse se ostendebant. At ille hanc ob rem iratus, seq; cōtemni existimans, Lacedæmonem mittit, ac per amicos egit, ut Phliasiorum res liberè illi permitterentur: & quāuis legatos per inducias suscepisset, custodiam tamen diligentiorem quàm antea, ne quis urbe effugere posset, adhibebat. Delphion tamen & Stigmatias quidā, quamuis undique armis septa esset, nocte aufugerunt. At cum à Lacedæmone aduenissent qui nunciarent, Agesilao concessum esse, ut de Phliasiorū ciuitate quicquid libitum esset, statueret, ita decreuit: Quinquaginta uiros de exulibus, quinquaginta quoq; Lacedæmonios primò diiudicare debere, quem in urbe uita, quemq; morte dignum censerent. Inde leges statuere, quibus urbs regeretur: & quoad hæc peragi possent, præsidium illis, semestreq; stipendium reliquit. His actis, dissoluto exercitu socios dimisit, ciues uerò domum reduxit. Et hæc ita circa Phliuntem, per annum & menses octo gesta sunt. At Polybiades Olynthios fame ac omniū rerum laborantes penuria (nil enim terra colere, nec mari inferre poterant) legatos de pace petenda Lacedæmonem mittere coëgit. Cumq; illuc liberis uenissent mandatis, bellum his conditionibus diremptum est, ut eosdem hostes ac amicos, quos & Lacedæmonij, haberent, & existimarent: quos & quocunq; ducerent sequerentur, ac socij essent. Cumq; super his iuramentum præstitissent, domum reuersi sunt. Eo successu Lacedæmonij elati, animo uersare cœperunt, quo pacto

Thebas

Thebas ac reliquas Bœotiæ ciuitates penitus suo subijcerent imperio: Corinthios uerò fidißimos redderent: ac Argiuos ne ob menstruos redditus animos extollerēt, deprimere, Athenas uerò penitus desolare possent. Arbitrabantur siquidem, depreßis socijs, qui potißimum ipsis resistere ualerent, principatum pulcherrimum ac firmißimum stabilitū iri. Et quamuis multa tam græca quàm barbara in medium deduci possent, quemadmodum dij sceleſtos, impios, & iniuſtos minimè negligunt, præsentium tamen narratione solùm contentus ero. Lacedæmonij enim quamuis ciuitates liberas dimissuros iurassent, arcē tamē Thebanā retinebant, quam his qui extorres acti fuerant, custodiendam tradidere: quamuis antea nulli hominum subiecta fuisset. Verùm statum eorum qui Lacedæmonijs arcem tradiderant, ac ciuitatem seruituti subiecerant, ut ipsi tyrannidem obtinere ualerent, septem solùm exules dissoluere potuere. Id uerò quemadmodum acciderit, explicare pergam. Erat quidā Phyllidas, qui scribæ officio sub Polemarchis, qui cum Archia præerant, fungebatur, cæterisq; in rebus egregiè se gesserat. Hic cum Athenas priuati negocij causa applicuisset, illic enim notus erat, Mello Thebano qui ibi exulabat conuentus, & de Archiæ præfectura, ac Philippi tyrannide interrogatus est: cui cum rem domesticam displicere sensisset, fide data & accepta, de singulis cum eo conuenit. Inde Mellon assumptis secum fidißimis exulum sex, nil præter enses ferentes, sub noctis initium in Thebanorum conceßit fines: ubi clanculum per diem delitescens, sub uesperum, tanquam ex agris reuersus, cum socijs portas ingressus est. Cumq; urbem intrassent, nocte illa apud quēdam Charonē per-

noctarunt, cum quo & sequentem egere diem. Phyllidas interea cum cætera ex sententia ordinasset, polemarchis ut sub exitum magistratus Aphrodisia celebrare possent, mulieres omniũ in Thebis pulcherrimas ac uenustißimas se adducturum promittit: illi uerò, nam tales erant, auidißimè concubitum expectabant. Cum itaq; cœnassent, ac præcedente potu uino incaluissent, promissa exigunt, fœminasq́; produci iubent. Ille egressus Mellonis tribules tres matronali habitu, alios sub famularum adducit specie: illisq́; parũper expectare iußis, rursus ingressus Archiæ ait, fœminas intrare nolle, nisi ministri ablegarẽtur. Quibus omnibus confestim exire iußis, Phyllidas illis uinum tribuit, sicq́; dimisit. Inde fictas introducit meretrices, ac propè sedere iußit. Erat autem inuasionis signum, cum sedere iuberẽtur. Illi itaq; confestim eductis gladijs, polemarchos petulantes interfecere. Alij ferunt, saltantes ingressos esse, ac polemarchos occidisse. Inde Phyllidas tribus secum assumptis, ad Leontiadis proficiscitur ædes, ostioq́; pulsato, ob rem arduam annunciandã, à polemarchis se missum esse ait. At ille (seorsum enim post cœnam recumbebat, uxorq́; illi lanificio incumbens aßidebat) nil mali suspicãs, Phyllidã cum socijs introire iussit. Illi ingreßi, eum interfecere. Timentes uerò uxorem, ne clamorem tolleret, illam ostium obserare iusserunt: si uerò apertum relinqueret, rursus ingredi, ac omnes qui in domo erãt occidere uelle, interminati sunt. His gestis, Phyllidas duobus secum assumptis, ad carcerẽ pergit, ac custodi ait, se uirum quendam præfectorum iussu uinculis mancipandum adducere: & ille reserato carcere protinus interfectus est. Vincti inde omnes soluti sunt: quos

celeriter

celeriter à proxima porticu armis detractis armauit, ac ad Amphium produxit, illicq; aciẽ sistere iubet: inde per præconem Thebanos omnes tam equites quàm pedites progredi iubet, quoniã tyranni morte pœnas dedissent. Ciues uerò quandiu nox erat, ob incredulitatem quietem agebant: orta uerò die, req́; patefacta, celeriter pedites ac equites armati suppetias ferunt. Mißi sunt quoq; equites ad exules qui Athenis uersabantur, ut illis rem annunciarent, illosq́; in auxiliũ aduocarent. Interim harmostes qui arcem obtinebat, audito nocturno præconio, confestim ad Platæenses ac Thespienses pro ope petenda mittit. Id Thebanorum suspicati equites, Platæensibus obuiã eunt, ac cum illis congreßi, plures quàm uiginti interfecerunt: inde in urbem regreßi, & cum Atheniensibus ac exulibus, qui iam aduenerant, in arcem impetũ faciunt. At qui arcem obtinebant, paucitati diffisi, cum hostium cernerẽt audaciam, magna præterea his qui primùm muros transcendissent præmia proponi audirent, uehemẽter timere cœperunt, seq́; abire uelle obtulerunt, si liberè cum armis dimitterẽtur. At illi libenter quæ petebant concessere, induciasq́; præstito iuramento pepigere, sicq́; illos dimisere. At digrediẽtibus illis, quoscunq; inimicos esse cernebant, illos obtruncabant: quidam tamen ab Atheniensibus auxiliarijs seruati sunt. Thebani insuper liberos interfectorum quoscunq; comprehendere poterant, iugularunt. Lacedæmonij his auditis, primò harmosten arcis desertorẽ, quoniam auxilium haud expectauerat, interfecerunt: inde exercitum comparant, quẽ Agesilaus educere renuit, ostendens se quadraginta ultra pubertatem expleuisse annos: ad quam ætatem cum quis regum per-

uenit, amplius militare haud cogitur. His *dictis, à militia*
ſe exonerauit: quamuis haud illius rei gratia remanebat,
ſed quòd optimè nouerat, ſi exiret, ciuium calumniã, tan=
quam tyrannis opem ferret, ciuitatiq; negocium inijciat,
non euitaturum: quapropter illis hac de re conſultandi
liberam reliquit facultatem. At Ephori *cum de Thebana*
cæde certiores facti eſſent, Cleombrotum *tum primũ ex=*
ercitum educentem, cũ maximê hyems rigeret, emittunt:
ſed uiam quæ rectà illuc ducit, Chabrias *cum Athenien=*
ſium clypeatis inſederat: quapropter Cleombrotus *iuxta*
Platæas *exercitum ducere coactus eſt.* Inde *procedens, in*
eos qui carceribus effractis liberati fuerant, ſummitatesq́;
montium cuſtodiebant, incidit: erant hi cẽtum quinqua=
ginta circiter, qui omnes à clypeatis interfecti ſunt, ex=
ceptis ijs qui fuga ſibi conſuluere. Inde *per* Platæenſium
ac Theſpienſium *progreßus fines, ad* Canis *capita, qui la*
cus Thebanis *patebat, caſtra collocat: ubi ſedecim circi=*
ter conſumptis diebus, rurſus Theſpias *reuerſus eſt, reli=*
ctoq́; ibi Sphodria *harmoſtæ, cum tertia ſociorum parte*
pecunias quæ ſupererant illi tradidit, mercenariumq́; mi
litem conducere iubet: ipſe uerò milites reliquos domum
per Craſios *ſecum duxit, dubius num bellũ ſeu pax cum*
Thebanis *futura eſſet: cum enim in* Thebanorũ *irrupiſſet*
fines, exercitum tamen illæſis quoad poterat agris redu=
xit. Digredienti *quoq; illi uehementißimus incidit uen=*
tus, quẽ aliqui futura augurari ſuſpicabãtur: multa enim
damna exercitui intulit: nam ex Craſio *per montem mari*
imminentem ducenti, iumenta quamplura impedimentis
onuſta, in mare præcipitata ſunt: arma quoq; militibus e-
repta, ac ui uenti in mare deiecta ſunt. Multi *quoq; cum*
amplius

amplius arma ferre non possent, in montium summitatibus lapidibus degrauata relinquere coacti sunt. Inde descendentes in Aegosthenis Megarensibus ut potuere cœnarunt. Postridie uerò regreßi, arma relicta abstulere, sicq́; singuli domum abiere. Athenienses uerò cum Lacedæmoniorum perpenderẽt uires, bellumq́; amplius haud Corinthi, sed Thebis futurum esse cernerent, Lacedæmoniosq́; quasi non Atticam ingressos, ita timore correpti sunt, ut duos ex ducibus qui cum Mellone contra Leontiadem seditionem concitarant, hunc morte, alium, quia rei exitum haud expectauerat, exilio condemnarint. Thebani itaq; maximo terrore perculsi, ac tantæ belli moli impares se futuros rati, talẽ machinantur dolum. Sphodriæ harmosti, qui in Thespijs cum copijs agebat, pecunia delinito persuadent, ut Atticas ingressus fines, Athenienses Lacedæmonijs hostes redderet: & ille eis assensus, Piræum occupare posse ratus, nam portubus adhuc carebat, milites sumpta cœna à Thespijs abducit, prædicens ingruente die Piræum se uelle occupare. Verùm tempore præuentus, haud occultè rem aggressus est, sed undiq; prædabundus discurrens, pecora abigebat, domosq́; diripiebat: ex quibus nonnulli effugiẽtes Athenas nunciant, ingentem aduentare exercitum. Athenienses itaq; celeriter correptis armis, tam equites quàm pedites urbem undiq; seruabant. Contigit eodem tempore Lacedæmoniorum legatos Etymoclẽ, Aristolochum & Ocellum Athenis apud Calliam hospitem agere, quos Athenienses tanquam huius rei haud ignaros comprehendunt, ac in uincula coniyciunt. At hi rei nouitate perculsi, ostenderunt se haud ita stultos esse, ut si de occupando Piræo præsciuis-

sent, seipsos ultro capiendos in urbem inclusissent. Addebant insuper, Atheniẽsibus manifestum fore, Lacedæmoniorum urbẽ rei huius penitus ignaram esse, certißimeq; scire, Sphodriam meritas daturum pœnas: quapropter innocentes, ac tumultus huius ignari iudicati, ac dimißi sunt. At Ephori Sphodriã reuocauere, capitisq; reum detulere. At ille timore perculsus minimè paruit. uerùm etsi iudicium contempsisset, euasit tamen: quæ res multis Lacedæmone quoq; iniustißima uisa est. Id uerò ob talẽ accidit causam. Erat Sphodriæ filius nuper pubertatẽ ingressus, Cleonymus nomine, formosißimus, & inter coæquales probitate maximè excellens: hunc Archidamus Agesilai filius deperibat: uerùm amici Cleombroti maximè Sphodriam urgebant, nam iniquè illum egisse existimabant: Agesilaum uerò cum amicis timebant. Cleonymum itaq; Sphodrias aggressus, Poteris, ô fili, inquit, patrẽ saluare, si Archidamum rogaueris, ut Agesilaum mihi ad iudicium uenienti deliniat. Ille his auditis Archidamũ compellare, ac ut patri succurreret, precari ausus est. Archidamus uerò cum Cleonymum plorantem astare uideret, ipsi quoq; collachrymauit: cumq; precibus instaret, illi respondit: Nosti quòd patrem meũ uix aspicere, nedum alloqui audeam: & si quid in urbe peragere quæro, ad omnes potius quàm ad parentem accedo: sed cuncta ita ut iubes certò scias omni me annisurum diligentia, ut rem tibi expeditam reddam. Ac his dictis ex Philitio domum abijt. Orta uerò die surrexit, ac patrem exeuntem obseruauit: qui cum egressum uidisset, primò si quis ciuium aderat, illum sibi aßistere hortabatur. Inde hospites, demum seruos precibus aggressus est. Tandem cum Agesilaus ab

Eurota

Eurota reuerteretur, domumq́; ingressus est, ille haud ultra progressus abijt. Postridie hæc eadem egit. At Agesilaus quã ob rem ille sequeretur suspicatus, haud tamẽ interrogauit, sed tacitus dißimulauit. At Archidamus quãuis Cleonymi teneretur desiderio, nil tamẽ habebat quod illi de patre referret. At Sphodriæ amici cum Archidamum haud amplius è domo procedere cernerent, quamuis antea Cleonymum frequenter concomitari solitus esset, ne ab Agesilao obiurgatus esset, uerebantur. Tandem Archidamus procedere, sicq́; patrem alloqui ausus est: Cleonymus, ô pater, me tibi supplicare iußit, ut illi parentem serues: & ego si fas est, id quoque precor. At ille respondit, Tibi ignosco: at quo pacto mihi à ciuitate ignoscendum sit, si uiro iniusto pepercero, qui proprij lucri gratia magna ciuitatem affecit iniuria, haud cerno. Et ille ad hæc nil contradicere ausus, sed iustitia confusus discessit. Postridie uerò regressus, uel ipse præmeditatus, seu ab alio edoctus, talem intulit sermonem: Si Sphodrias, ô pater, nil iniustè egisset, scio ipsum absolueres: nunc si quid peccauit, nostri gratia sibi ignoscas oro. At ille respõdit: Num tibi hæc pulchra uidentur? siccine agis? Quæ cum Archidamus audiuisset, omni deposita spe disceßit. Post hæc cum Sphodriæ amicus quidã cum Etymocle sermonem habuisset: Vos, inquit, omnes, ut arbitror, Agesilai amici Sphodriam morte condemnabitis. Cui Etymocles ait: Minimè per Iouẽ, sed omnes cum Agesilao sentiemus: ille enim cunctis, cum hac de re sermo incidit, ait: Impossibile est Sphodriam iniustè quid fecisse, qui & puer, adolescens ac uir, semper egregiè egerit: crudele siquidẽ fore talem interficere uirum, cum præcipuè Sparta similium

indigeat imperatorũ. Ille his auditis euestigio Cleonymo nunciat: qui protinus ad Archidamũ accurrẽs, ait: Quòd nostri curam geris, iam intelleximus: atqui noueris ô Archidame, nos quoq; enixè operam daturos, ne unquam te nostræ pœniteat amicitiæ. Nec mentitus est, nam uiuens cunctis illũ demeritus est officijs: & in Leuctris ante regem pugnans cum Dinone polemarcho, primus ciuiũ in medios irruit hostes, ibiq́; egregiè pugnans occubuit, Archidamoq́; ut promiserat præstitit, ne ipsius amicitia illi dedecori, sed honori esset. Et Sphodrias hoc maximè effugit pacto. Proinde Athenienses quicunque Bœotijs fauebant, populum instigabant, ostendebantq́; Lacedæmonios non solùm illatas iniurias ultos non esse, sed potius Sphodriam laudibus extulisse, quòd Atheniensibus insidias molitus esset: quapropter Athenienses Piræum munire aggreßi sunt, naualiaq́; refecere, Bœotijsq́; pro uiribus auxilium ferre statuerunt. Lacedæmonij rursus exercitum contra Thebanos emittere decreuerũt, ac Agesilaũ, quia illum Cleombroto expertiorem arbitrabantur, ut expeditioni huic præesset, rogauerũt. Ille uerò nulli rei quam ciuitati acceptã fore cognosceret, se contradicturũ ostendit, confestimq́; copias cõparat. Cæterum cum haud ignoraret, ni quis uiam in Citheronem ferentem præoccuparet, haud facile in Thebanũ agrum transgredi posse, Cletorienses uerò cõtra Orchomenios bellum gerere, peregrinumq́; alere militem nosset, cum eis egit, ut si mercenarij indigeret militis, illi non denegaretur. Cum igitur rem sacram fecisset, antequam Tegeam uenisset, ad præfectum peregrini militis Cletorium mittit, stipendiumq́; menstruum persoluit, ac iußit ut Citheronem occuparet:

Orcho-

Orchomenijs uerò ut interim à bello abstineret, præcepit. Si uerò ciuitas quædam ciuitati alteri hac durãte expeditione bellum intulisset, contra illam iuxta sociorũ fœdera primò se iturum interminatus est. Citheronem itaq; transgressus, Thespias uenit: inde profectus, in Thebanorum fines impetum facit: uerùm potiora undiq; uallo ac fossa munita esse reperit. Cum igitur in multis locis castra locasset, regionem omnẽ extra uallum ac fossam ferro ac igni populatus est: hostes uerò quocunq; procedebat intra uallum tanquã eum repulsurum aciem dirigũt. Cum uerò ad castra regressus esset, Thebanorum equites confestim per latentes egreßi uias, clàm illos sequebãtur. Cum uerò iam cœnam pararẽt, corporaq; curarent, equitesq; equis descendissent, apparuere illi, impetũq; in Lacedæmonios faciunt, clypeatosq; quamplurimos cõprehendunt: ex equitibus uerò Cleonem & Epilytidem Spartanos, ex socijs uerò Eudicum, ac nonnullos Atheniensiũ exules cum nondum equos ascendissent, opprimunt. Agesilaus his uisis celeriter suis opem fert, equitesq; cũ leuis armaturæ militibus in hostes immittit. At Thebanorum equites declinato parumper illorum impetu, ad meridiẽ usq; certamen protraxere: non tamen cominus congrediebantur, sed eminus emißis iaculis retrocedebant: tandem duodecim ex suis amißis abiere. Agesilaus itaq; cum semper hostes post prandium procedere uidisset, orta die rem sacram peregit, inde festinè ad hostes duxit, uallumq; præsidio uacuum sine certamine transgressus, cuncta ad urbẽ usq; ferro ac flamma uastauit. His gestis rursus Thespias regressus urbem muniuit, Phœbidamq; harmosten cum militũ manu haud contẽnenda ibi reliquit, ipse uerò

rursus Megaram regressus socios dimisit: domesticũ uerò militem domum reduxit. Phœbidas itaque excursionibus quotidianis Thebanos infestabat, finesq; eorũ agebat ac ferebat. Thebani cum iniurias uindicare statuissent, uniuerso populo contra Thespienses arma mouerũt: quibus Phœbidas obuiam progressus, phalangem ab excursione inhibuit, Thebanosq; infecta re Thasum redire compulit: ubi tantus terror eorum castra inuasit, ut abiectis quas collegerant frugibus domum abierint: quapropter Phœbidas cum clypeatis illos uiolentius urgebat, grauẽ uerò armaturã, Thespiensesq; structo agmine subsequi iubet: in spem enim uenerat hostilem exercitum penitus opprimi posse: quapropter citato agmine illos insequutus est. Cum itaq; Thebanorum equites ad saltum quendam inuium peruenissent, quia fugæ spes illis erepta erat, primò constitere, inde collecto animo in hostes cõuersi sunt. Clypeati cum pauci numero essent, timore perculsi in fugam uertuntur. Id hostes cernentes, fugiẽtes insequi decreuere: Phœbidamq; resistere conantem, cum duobus aut tribus trucidauere. Quod cum mercenarij uidissent milites, & ipsi uniuersi fugam arripiunt, cursuq; ad Thespiensiũ grauem delati armaturam, illos quoq; quamuis ferociter paulò antè Thebanos insequerentur, fugere compulere, etsi nemo hostium insequeretur: iam enim serò erat: quapropter pauci desiderati sunt: nec tamen à fuga constitere, priusquam urbẽ ingreßi essent. Rursus itaq; Thebani animo elati, Tespienses ac circumiacentes ciuitates inuadere statuerunt: nam illinc frequens populus Thebas migrauerat. In cunctis enim ciuitatibus dynastiæ quẽadmodum Thebis cõstitutæ erant, ita ut Lacedæmoniorũ amici admo

ci admodum auxilij indigerent. Lacedæmonij itaq; post Phœbidæ interitum, polemarchum cum cohorte una, qui Thespiensibus præsidio esset, per mare submittunt. Ingruente uere, rursus Thebanos bello aggredi statuerũt, Agesilaumq́; exercitum ut antea educere rogant. Ille itaq; antea quàm pro transitu rem sacram faceret, Thespidas ad polemarchum mittit, quem montium summitates in Citherone occupare custodireq́;, quoad ipse applicaret, iubet. Inde cum superato illo Platæas peruenisset, Thespias ut antea ire simulauit, illucq́; mittens cõmeatum parare, legatosq́; qui undiq; conuenerant, ibi opperiri iubet: quapropter Thebani omnib. uiribus Thespiẽsem ingressum munierunt. Agesilaus uerò cum oriente die litasset, Erythras pergit, & ante solis occasum duorũ dierum peracto itinere, priusquã Thebani de hac re certiores facti essent, iuxta Scolum in hosticum descendit: inde progressus cuncta circa Thebas auroram uersus, ac Tenagræum usque concremauit. Tanagran enim qui cũ Hypantodoro sentiebant, Lacedæmonijsq́; amici erant, adhuc obtinebant. Inde digressus à sinistra urbis parte exercitũ deducit. At Thebani egreßi iuxta locum qui Vetulæ Pectus appellatur, aciẽ instruunt, tutum ibi periclitari esse rati: nam præterquam quòd à tergo munitionibus ac uallo circunsepti erant, locus ille angustus minimeq́; permeabilis erat. At Agesilaus cum id uidisset, haud pugnã conserit, signo uerò dato urbẽ uersus ire pergit. Thebani uerò timentes ne urbs deserta caperetur, relicto quem tenebãt loco, celeri cursu per Potinam uiam ad urbem feruntur: nam ea tutißima erat. Pulcherrimum itaq; Agesilaus edidit stratagema. Nam quãuis diuersè ab hostibus recederet, eos ta-

men cursu reuerti, ac solutis ordinibus polemarchos cum legionibus currere coëgit: & Thebani à collibus lanceas iaculabantur, ita ut quendam polemarchum Alypetũ nomine transfigerent. Tandem etiã his cessere collibus, ita ut Sciritæ & equitum nonnulli nouißimos Thebanorum adorti, ad urbem usq; cæde cõpulerint. Sed cum Thebani muris appropinquassent, rursus conuersi hostes excipiebant. Quod leuis armaturæ milites ac Sciritæ uidẽtes, antea quàm manus consererent, ad suos nemine desiderato se recepere. Thebani nihilominus trophæum statuerunt, quoniã hostes à persequutione regreßi essent. Agesilaus uerò ad eum quẽ paulò antè hostes tenuerant acceßit locũ, ibiq; castra collocat. Postridie uerò Thespias exercitũ abduxit: quem ferociter clypeati qui sub Thebanis merebant insequuti, Chabriam quoq; ut idẽ faceret, hortabantur. In eos itaq; Olynthiorum equites (iam enim ex fœdere commilitabant) impetum faciunt, illosq; ad inuia usq; prosequuti sunt, quãplurimosq; ex eis interfecere: in plano enim eos nacti, faciliter equis pedites assequuti sunt. Cum uerò Agesilaus Thespias uenisset, ciues inter se dißidentes reperit. Cũq; hi qui Lacedæmonijs fauebãt, aduersarios, inter quos Menon erat, interficere uellent, ille minimè permisit, sed reconciliatis illis inuicẽ de pace seruanda iurare coëgit: sicq; digressus, rursus per Citheronem Megaram transgressus est, ubi dimißis socijs, ciuiles copias domum reduxit. Premebantur interim Thebani frumenti inopia: biennio enim nullas ex agris collegerãt fruges: quapropter duas triremes cum decẽ talentis Pegasas mittunt, ut ibi frumentum emerent. Id cum Alcetas Lacedæmonius, qui oræ illi præerat, resciuisset, dum illi fru-

mentum comparant, tres clàm instruxit triremes. Cumq́; naues frumento onustæ abirent, Alcetas eas intercepit, uirosq́; omnes haud pauciores tercentum in suam redegit potestatẽ, quos omnes in arce quam obtinebat in uincula coniecit. Cum uerò puerum quendam egregia deperiret forma, ex arceq́; ad illum descendisset, captiui conspecta negligentia arcem occupant, ciuitasq́; paulò pòst ad eos defecit, ita ut Thebani abundè dehinc frumentum inferre possent. Appetente rursus uere, Agesilaus in lecto decumbebat. Cum enim exercitum ex Thebis Megaras reduceret, ac ex Veneris tẽplo in Archium ascendisset, uenam abrupit, sanguisq́; in crus sanũ defluxit: cumq́; tibia illi intumesceret, ac intolerabilis dolor eum uexaret, Syracusanus medicus quidã circa talum illi uenam aperit. At sanguis cum semel erupisset, per noctẽ ac diem integram absq́; intermißione effluxit. Et quamuis omnia pertentassent, sanguinis tamen decursum sistere haud potuere, quoad animus eum reliquisset: tunc enim à seipso fluere cessauit. Et ille Lacedæmonẽ relatus, reliquum æstatis & hyemem in lecto decubuit. At Lacedæmonij ineunte uere rursus Thebanos bello petere statuere, Cleombrotumq́; copias educere iubent: qui collecto exercitu Citheronem uersus ducere pergit, clypeatosq́; nonnullos præmittit, quos uiarũ angustias occupare iubet. At Thebani & Athenienses cum iam antea montem obtinerent, paulisper eos subire permittunt: cumq́; propè acceßissent, contra illos insurgentes, præcipites egere, ac quadraginta circiter interfecere. Quo facto Cleombrotus cum impoßibile cerneret in Thebanorũ transcendi posse fines, copias reduxit ac dissoluit. Cumq́; inde socij frequentes Lacedæ

monem cōuenissent, sermo inter illos ortus est, tanquam per desidiam bellum protraheretur: multò enim plures quàm Athenienses se naues instruere posse, ac fame urbem capere, indeq; Thebas siue per Phocenses, siue iuxta Crasios progredi. Cum itaq; cōsilium id haud inutile esse uideretur, sexaginta instruūt triremes, quibus Pollen nauarchum præficiunt. Nec illi qui hæc suaserūt, opinione decepti sunt. Cum enim frumentariæ Atheniensium naues ad Geræstum applicarent, ob Lacedæmoniorum metum qui circa Aeginam, Ceum & Andrum in stationibus agebant, ultra progredi non audebant: sicq; Athenas penitus obsideri ac fame urgeri contigit. Ea igitur Athenienses necessitate coacti, classem ipsi quoq; comparant, ac Chabrio duce cū hostibus cōfligunt, egregieq; superant, ita ut liberè inde frumentū importari posset. Interim Lacedæmonij pedestres coëgere copias, ac in Bœotiā transcendere nitebātur: quapropter Thebani Athenienses rogant, ut hostiliter Peloponnesum aggrederentur: sic enim fore rati, ut domestico Lacedæmonij implicati bello, ab externis tutandis auocarentur ciuitatibus, ipsiq; faciliter inde ijs resistere possent. Et Athenienses quia Lacedæmonijs ob Sphodriæ iniurias infensi erant, impigrè exercitū cum nauibus sexaginta, quibus Timotheum præficiunt, in Peloponnesum mittunt, Lacedæmoniosq; ab Thebanorum aggressu prohibent. Interea dum Timotheus naues circumagit, Cleombrotusq; exercitum domi contineret, Thebani fortiter finitimas aggreßi ciuitates, rursus eas in suam redigunt potestatem. Timotheusq; circumnauigans Cercyram subigit, nec tamē diripuit, uirósue expulit, aut leges immutauit: quapropter ciuitates cūctas summa sibi

deuinxit

deuinxit beneuolentia. Lacedæmonij itaq; & ipsi classem instruunt, Nicolochumq́; uirum fortißimum illi præficiunt. Qui cum Timothei conspexisset naues, illas contemptui habuit: ac quamuis sex Ambraciorum abessent triremes, nauibus quinq; & quinquaginta, cum sexaginta Timothei conflixit nauibus, ab illoq́; uictus est. Timotheus uerò trophæum in Aelyzia constituit. Nicolochus autem collectis ex fuga nauibus, assumptisq́; sex Ambraciotidis triremibus, Aelyziam ubi Timotheus sedebat, nauigat. Qui cum haud contrà prodiret, ille quoq; trophæum in proximis statuit insulis. At Timotheus cum & naues suas instruxisset, alias quoque ex Cercyra implesset, plures quàm septuaginta comparauit triremes, ita ut longè nauium excelleret numero: sed quia pecunijs haud paucis ob claßis magnitudinem indigebat, eas ab Atheniensibus deposcebat.

XENOPHONTIS RERVM GRAECARVM LIBER SEXTVS, BILIbaldo Pirckemero interprete.

T hic status Atheniensium & Lacedæmoniorum erat. At Thebani cum Bœotias subegissent ciuitates, in Phocæam exercitũ ducunt. At Phocenses Lacedæmonem pro auxilio oratum mittunt, ostenderuntq́;, ni eis opem ferrent, non posse Thebanis non consentire. Lacedæmonij igitur per mare Cleombrotum regem cum cohortibus quatuor, & sociorum manu haud cõtemnenda Phocæam mittunt. Eodem fermè tempore Lacedæmonem ex Thessalia ap-

plicuit Polydamas Pharsalius: erat is in uniuersa Thessalia clarus, tantæq; in ciuitate sua cum probitate, tum æquitate existimationis, ut inter se dißidentes Pharsalij, illi arcem commiserint, publicosq; redditus ei aßignauerint: iusseruntq;, ut quantum lege permitteretur, cum ad sacrorum sumptus, tum ad alias expensas sumeret: & ille his pecunijs arcem illis seruauit, ac cuncta necessaria de his per annum expendit: & si quando pecunijs carebat, proprias impendebat: eratq; aliàs hospitalis, ac Thessalorum more magnificus. Hic itaq; cum Lacedæmonem uenisset, ac sibi fandi data copia esset, ita disseruit: Ego, ô uiri Lacedæmonij, cum hospitio uobis deuinctus sim, & ab omnibus, quantũ reminisci potest, progenitoribus uobis benefacere didicerim, dignũ arbitror, si rei cuiusquam indigeã, uos adire, & si quid uobis aduersi in Thessalia accidere didicerim, significare. Audiuistis igitur proculdubio Iasonis nomẽ: uir etenim ille potentißimus, ac magni existit nominis. Ille igitur per inducias me conuenit, itáq; disseruit: Quòd ego, ô Polydama, urbem uestram Pharsalum etiam inuitam mihi subijcere ualeam, inde tibi coniecturare licet: siquidem plurimis ac maximis Thessaliæ ciuitatibus pro socijs utor: quas tamen omnes, quamuis uos illis cõtra me opem præstiteritis, unaq; militaueritis, subegi. Nosti præterea quòd peregrinum alam exercitũ, sex millibus haud inferiorem, cui ciuitas nulla, ut arbitror, facilè resistere potest. Nam etsi aliunde non minor educitur exercitus, ciuitatũ tamẽ milites partim uiribus sunt effœti, partim uixdum pubertatem attigere: reliqui exercentur uerò in ciuitate unaquaq; quampaucißimi. Apud me uerò nullus meret, qui nõ labore mihi æquiparari poßit.

Ipse siquidem (oportet enim apud uos uera loqui) corpore est robusto, laborisq; patientissimus, ac uirtutis quotidie periculum facit: siquidē in gymnasijs ac exercitu assiduè se armis exercitat. Proinde quoscunq; ex peregrino milite molles cernit, illos exterminat: quos uerò laboris patientes, & in periculis cōtra hostes audaces cognoscit, honorat, ac honestis ordinibus, donisq; decorat largissimis: languentes curat, mortuosq; sepulturis exornat, ita ut omnes milites peregrini qui sub eo militant, planè nouerint bellicam uirtutem honoratissimam ac spectatissimam ipsis cōferre uitā. Ostendit mihi præterea iam Maracos & Dolopes ab eo subactos esse: Alcetem quoq; qui in Epiro dominatur: ideo, inquit, minimè uereor ne uos & quamfacilimè uincere queam. Verùm rerum inexpertus quispiam dicere posset: Cur ergo differs, & non confestim Pharsalios bello aggrederis? Quandoquidem, per Iouem, longè mihi pulchrius esse uidetur, uolētes uos potius quàm inuitos mihi conciliare. Si enim ui à me subacti eritis, semper de fide uestra dubitare cogor: uerū ego uos mihi fidissimos esse cuperē. Si itaq; mihi adhærebitis, manifestè cōstat quòd utrinq; uiribus admodum crescemus. Noui uerò ô Polydama, quòd patria tua in te solum respicit: quam si mihi ut amicabiliter ea uti possim, conciliaueris, tibi, inquit, promitto, maximum te, secundum me, in uniuersa Græcia cōstituturum. Et ut manifestius tibi rem ostendam, audi. Nil enim te credere iubeo, nisi quod certissimis rationibus uerissimum esse cōprobauero. Nónne hoc manifestè constat, si Pharsalus cum ciuitatibus adhærentibus nobiscum sentiet, ego facilimè Thessalorum omnium dux constituar? Id si fiet, Thessalia equites circiter

millia ſex, grauis uerò armaturæ milites ad millia decem ſuppeditare poterit. Qui ſi uiribus noſtris accedẽt, ſi rectè eorum corpora animiq; magnitudinẽ conſidero, nullam eſſe gentem arbitror, quæ uiribus noſtris reſiſtere ualeat. Cum enim latiſsima ſit Theſſalia, *gẽtes omnes circunie ctæ, ſi dux in illa conſtituetur, colla illi ſubmittent: quæ cum fermè omnes ſagittis ſe exerceant, magnam clypeatorum uim afferant neceſſe eſt.* Præterea Bœotij *& reliqui omnes qui contra* Lacedæmones *bellũ gerunt, ſe mihi ſocios offerunt, ac me iam quoq; ſequi dignum ducũt, ſi ſolùm eos à* Lacedæmoniorum *liberauero iugo.* Athenienſes *præterea rectè noui cuncta machinaturos, ut ſocietatis noſtræ compotes fieri poßint: quorum tamen ſocietatem reſpuendam cenſeo: quandoquidẽ facilius mari quàm terra principatũ acquiri poſſe reor.* Et *ſi haud abſurdè ratiocinor, ad hæc quoq; intende.* Cum *nos* Macedoniã, *unde* Athenienſes *ligna ſumunt, poßideamus, longè plures illis naues ædificare poterimus.* Viris *uerò egregiè illas inſtruere, nunquid* Athenienſes, *qui ultima laborant paupertate, aut nos potius poſſe credendũ eſt?* Nautas *uerò nónne propter abundantiam, & quia aliò quoq; frumentum emittimus, alere aptiores ſumus* Athenienſibus? *quibus nil ſupereſt, niſi quod pecunijs emunt.* Proinde *nunquid & pecunijs quoq; nos ſuperabundare par eſt, minime ad inſulas reſpiciẽtes, ſed à mediterraneis gentibus fructus colligentes? quandoquidem omnia per circuitum nobis tributum perſoluent, ſi in* Theſſalia *ducatus conſtituetur.* Noſti *ſiquidem* Perſarum *regem, cum nõ ex inſulis, ſed mediterraneis regionibus fructus colligat, ditißimum omnium eſſe hominũ: quem ego facilius ſubigendum*

dum esse reor quàm terram Græciæ: quandoquidem omnes ibi homines, excepto uno, potius seruitutis quàm fortitudinis memores esse scio. Noui præterea quibus uiribus Cyrus ascenderit, quaq́; potentia Agesilaus in Asia rem gesserit: quibus tamē rex in ultimum penè discrimen incidit. Hæc cum ille dixisset, respondi: Cætera considerratu digna esse: sed ab Lacedæmonijs socijs ad hostes deficere, cum eos nulla in re inculpare poßimus, mihi admodum iniquum esse uideri. At ille me hanc ob rem laudans, dixit: Cum talis sis, multò mihi acceptior eris. Sicq́; me dimisit, uosq́; adire, & ostendere iußit, omnino se Pharsalijs bellum illaturū, ni dictis pareant. Opem insuper à uobis postulare me hortatus est: & si tibi, inquit, auxilium quo mihi resistere poteritis concesserint, agè belli fortunam experiamur. Quòd si tibi non adeò potentes uidebuntur ut auxilium ferre poßint, non iam amplius erga patriā iustè te geris: quæ cū te honoribus afficit, tu econtra illam periculis obijcis certißimis. quapropter, ô Lacedæmonij, uos acceßi, & omnia quæ illic uidi ac audiui, iam enarraui. Proinde ita rem se habere arbitror, ut si exercitum illuc mittetis, qui non solùm mihi, sed & reliquis Thessalis, Iasonis uiribus resistere posse uideatur, confestim ab eo ciuitates defecturas. Vehementer enim omnes formidant, ne longius uiri potentia serpat. Si uerò Neodamodes cū uiro priuato aliquo illi resistere posse existimatis, uobis quietem agere cōsulo. Siquidem magnis uiribus res uobis agenda erit, & contra uirum talē, qui adeò dux est prudens, ut si quid clàm & per insidias, uel palàm & ui aperta agere cōstituit, haud multum opinione aberret. Nouit præterea nocte nō secus ac die uti, & cum res exi-

git, nec cibi aut somni desiderio tenetur: corpus siquidem nec labore fatigatur, aut animus cura uincitur: ac tum demum sibi quiescendum esse arbitratur, cum eô quô desiderat, peruenerit, remq́; ex animi sentẽtia absoluerit. Nouit & quemadmodum militum desiderio, cum quid egregium perpetrauerint, satisfaciendum sit: ita ut cuncti qui sub eo merent, certißimè sciant, labores ociũ quoq; sequi. Ipse uerò inter omnes quos ego noui homines, præcipuus uoluptatum est contemptor, adeò ut nunquam tantisper animum remittat, quin id quod decorum sit, perficiat. Vos igitur re diligenter cõsiderata, mihi, ut maximè uos decet, aperiatis quid hac in re uel agere poßitis, aut saltẽ uelitis. Et ille ita locutus est. Lacedæmonij uerò tum rem in alteram distulere diem. Postridie uerò & subsequentibus diebus cum diligenter suas examinassent uires, perpendissentq́; quantum copiarum, nauium, cum domi, tum foris alere cogerentur: claßis præterea quam contra Athenienses instruere cogerẽtur expensas, tum finitimorum odia & bellũ considerassent, ita respondere placuit: se in præsentiarum auxilium sufficiens emittere posse minimè, uerùm ut abiret, sibiq́; & ciuitati pro uiribus consuleret, monuerunt: & ille laudata ciuitatis ingenuitate discesit, Iasonemq́; rogauit, ne illum arcem tradere cogeret, quò fidei suæ commissa custodire posset. Filios uerò suos illi obsides dedit, promisitq́; ciuitatem sponte illi conciliaturum, ipsumq́; ducem cõstituturum. Data igitur & accepta fide, cõfestim pax Pharsalijs reddita est, & eorũ uoluntate Iason Thessaliæ dux cõstitutus est. Qui cũ ciuitatibus singulis, tum equitũ, tum peditũ iniunxisset numerũ, octo millia equitũ, peditũ uerò millia collegit uiginti clypea-

clypeatorum uerò infinitus penè erat numerus, adeò ut omnibus resistere possent hominibus: ipse uerò tanquam omnium dux, ex omnibus ciuitatibus tributum exegit. Et hæc quidē hoc sunt gesta pacto. Ego uerò unde digressus eram, reuertar. Lacedæmonij interea & socij Phocæam conuenere: at Thebani domū reuersi, ingressum obseruabant. Athenienses uerò cum Thebanos eorum opera creuisse cernerent, nec pecunias ab illis ad rem acciperēt naualem, quotidianisq́; grauarētur collationibus, ex Aegina quoq; piratis infestarentur, necnō fines suos tutari cogerentur, ad pacem animum inclinare cœperunt, belloq́; finem imponere decreuerunt. Quapropter mißis Lacedæmonem legatis pacem fecere, confestimq́; inde duo ex legatis ciuitatis decreto ad Timotheū nauigauere, illūq; de pace certiorem reddidere, domumq́; redire iusserunt. Et ille abiens Zacynthiorum exules in terram eorum exposuit: quapropter confestim Zacynthij Lacedæmonem miserunt, ostenderuntq́; quàm insigni à Timotheo iniuria affecti essent. Lacedæmonij itaq; contra pacta Athenienses egisse rati, rursus classem instruunt, nauesq́; tam ex Lacedæmone, quàm Corintho, Leucade, Ambracia, Elide, Zacyntho, & Achaia, Epidauro, Troëzene, Hermione ac Halieo, sexaginta circiter collegere. Claßi uerò Mnasippum præficiūt, quem maris illius curam gerere, ac Cercyram bello lacessere iusserūt. Ad Dionysiū quoq; miserunt, cui ostenderunt, quàm utile ipsi esset, si Cercyra Atheniensibus minimè parêret. Et Mnasippus uniuerso collecto exercitu, Cercyram contendit, ducens secū præter Lacedæmonios, mercenarios quoq; milites mille circiter ac quingentos. Cumq́; in terram descendisset, regio-

nem illam amœnam egregieq́; excultã, uniuersam ferro ac igni uastauit. Magnificæ enim domus cum cellis uinarijs in agris erant extructæ, militesq́; eò uenere deliciæ, ut uinum nullum præter optimum bibere uellent. Mancipia quoq; ac pecora multa abacta sunt. Inde castra in tumulo quasi per quinq; stadia ab urbe distanti locauit, ut Cercyrenses penitus ab exitu coërceret. Claßis uerò ad alteram urbis partẽ circumacta est, unde & adnauigantes prospicere, & prohibere posset: indeq; nonnunquam cum per uentum licebat, in portum quoq; impetum faciebat, ciuitatemq́; undiq; hoc circundedit pacto. At Cercyrenses quia & terra ac mari obseßi erant, nilq́; inferri poterat, magna penuria laborare cœperunt: quapropter Athenas pro auxilio oratum mittunt, pariterq́; quàm magnis priuarentur cõmodis, si Cercyra illis auferretur, hostibus uerò quantum uirium accederet, ostenderunt: cum ex nulla ciuitate, exceptis Athenis, neq; nauium, neq; pecuniarum summam maiorẽ colligere possent. Etenim sita est Cercyra cum ciuitatibus quæ ad eam pertinẽt, in amœnißimo Corinthiaco sinu, egregieq́; Laconicam terram offendere potest: cõmodißimè uerò ex opposito continenti à Siciliaq́; in Peloponnesum nauigationẽ præstat. Athenienses igitur his auditis, totis uiribus bello incumbendum esse rati, Stesicleum cum sexcentis clypeatis illuc mittunt, quos Alcetem deducere rogant: & illi nocte applicantes, urbem ingreßi sunt. Decreuerunt præterea triremes instruere sexaginta, quibus Timotheũ præficiunt: qui cum naues domi implere haud posset, insulas circũnauigans, ex illis remigẽ parare instituit, eo quoq; pacto naues exerceri posse existimans. Athenienses uerò illum

tempus

tempus frustra terere rati, ei minimè pepercere, sed abrogato illi imperio, Iphicratem dedere successorem: qui naues admodum imperiose impleuit, trierarchis quoq; uim adhibuit, omnes quoque naues ex Attica secum sumpsit, neq; paralo aut salaminiæ pepercit, asserens si ibi res ex sententia succederent, multas illis remissurum naues. Septuaginta itaq; nauium classem breuiter collegit. Interea Cercyrenses adeò uehementer urgebantur, ut ob transfugarum multitudinem Mnasippus per præconem denunciauerit, se illum hastæ subiecturum, si quis amplius transfugeret. Sed cum nihilominus transfugerent, tandem flagris cæsos dimisit. At qui in urbe erant, seruos amplius intra mœnia haud suscipiebãt, ita ut multi extrà fame perirẽt. Quæ cum Mnasippus cerneret, arbitrabatur quasi non urbẽ cepisset. Insolentius igitur cum mercenarijs cœpit agere militibus, ac quosdam insolutos abegit: eis uerò qui remanebant, bimestre debebatur stipendium, non ob pecuniarum, ut ferebatur, penuriam, quarum summã immensam militum loco ciuitates, quia maritima illa erat expeditio, submiserant. Interim qui in urbe excubabãt, cum ex turribus cernerent phalangem negligentius agere, milites q; undiq; per agros dispersos, urbe erũpunt, & quosdam ex hostibus uiuos in potestatem redegere, nonnullos uerò obtruncarunt. Mnasippus cum hac de re certior factus esset, sumptis armis cum militibus uniuersis quos circum se habebat, opem ferre pergit: necnon turmarum ductores & tribunos mercenarium educere iubet militem. Cumq; ex his nonnulli respondissent, difficulter eos cum neq; stipendium solueretur, aut necessaria tribuerentur, sequuturos, eos baculo, quosdam uerò hasta percußit. Illi

itaque ægrè contumeliam ferentes, ducemq; infensißimo persequentes odio, inuiti omnes ac minimè ad pugnã animati conuenere. Quibus in ordinẽ redactis, hostes ad portas urbis usq; persequutus est. Qui cum muris appropinquassent, conuersi, iaculis ac sagittis insequentes ulciscebantur. Alij uerò diuersis excurrentes portis, collectiq;, uehementer nouißimos urgebant. Qui cum propter loci angustias phalangem extenuassent, inualidamq; reddidissent, abire nitebantur: sed cum retrocedere inchoassent, Cercyrei eis tanquam fugientibus instabant: at illi minimè se cõuertebant, sed iam fugam circunspiciebant. Mnasippus uerò illis, cum & ab alia parte urgeretur, succurrere haud poterat: milites quoq; aßiduè ab eo dilabebantur. Tandem hostes collecti omnes, qui pauci erant, circa Mnasippum, opprimunt. Id cum grauis armaturæ uidissent milites, ipsi quoq; pedem referunt, & tandem omnes in fugam uertuntur, parumq; abfuit quin castris quoque exuerentur. Verùm Cercyrei cum turbam lixarum, seruorum ac mancipiorum à longè uidissent, illos in auxiliũ aduentare rati, receptui cecinere, erectoq; trophæo mortuos per inducias reddidere. Inde obseßi animos erigere cœperunt. Lacedæmonij uerò ingenti premebantur tristitia: siquidem Iphicrates non tantum cum classe adesse ferebatur, sed Cercyrenses quoq; nauibus instruendis operam impendere: quapropter legatus Mnasippi qui euaserat, classem ad uallum circumegit, inde nauigia mancipijs & pecunijs onusta dimisit: ipse uerò cum ascensoribus & qui euaserant militibus, uallum seruabat. Tandẽ hi quoq; timore perculsi, conscensis triremibus abierunt, copioso frumento, multo uino, mancipijs & militibus infirmis quam-

quamplurimis derelictis: uehementer enim timebant, ne ab Atheniensibus in insula deprehenderentur. Et illi quidem in Leucadem se recepere. Iphicrates uerò cum nauigare cœpisset, inter nauigandum omnia pugnæ nauali necessaria expediebat, aßidueq; maioribus depositis malis, certamini nauali se accingebat. Quòd si uentum sequundum nactus fuisset, minimè illo utebatur, sed remis tantũ agebatur: eo siquidem pacto militum corpora exercebat, nauesq; multò agiliores reddebat. Sæpius quoq; ubi exercitus prandere seu cœnare deberet, cornua à terra obuertebat: cumq; naues circumegisset, ac dato signo proras ex aduerso constituisset, primores aquatum, uel si alterius rei indigi essent, in terram dimittebat, prandereq;, & aquam sumere iubebat. Qui uerò ultimo applicabant loco, tali afficiebantur pœna, ut nouißimi in terram descenderent, ac dato signo iterum naues conscenderent: eo enim accidebat pacto, ut primi cuncta per quietem expedirent, ultimi uerò omnia cum festinatione agere cogerentur. Stationes quoq; cum in hosticum descendebat, non solum, ut decebat, in terra constituebat, sed & ab erectis malis speculari iubebat: siquidem ab his melius quàm à terra prospectus patebat. Cum uerò cœnandi, aut dormiendi tempus instabat, nullus in castris lucebat ignis, sed ante illa, ne quis clàm accedere posset, accensus erat. Sæpius quoque cum tranquillitas incidebat, confestim sumpta cœna discedebat: & si aura spiraret, nautæ per quietem nauigabant: si uerò remis naues impellere cogerentur, dimidia pars laborabat, altera uerò quiescebat. Diurna uerò nauigatione dato signo iam in cornua classem protẽdebat, inde phalange procedebat, ita ut pariter nauigaret, simulq;

classem exerceret, ac omnium animos ad futurum certamen præpararet. Frequenterq; in hosticum descendit, ea solũ ratione, ut milites nil sine cura ac ratione facere consuescerent. De Mnasippi uerò morte, primùm cum circa Sphageas in Laconia esset, audiuit. Verùm cum Eleam applicuisset, ad Alphei fauces nauigauit, & ad locũ qui Piscis appellatur, processit: unde postridie Cephaleniam contendit, ac structa acie tanquam pugna nauali decertaturus ferebatur. Vbi cum nil de Mnasippi morte audiuisset, suspicatus id fallendi animo ab hostibus confictum esse, cautius iter agebat. Postquam uerò in Cephaleniam transmisit, apertè quæ gesta erant, audiuit, exercitumq; aliquantisper recreauit. Et quamuis non ignorẽ hæc omnia, hisq́; similia, duces cum pugna nauali sint cõflicturi, præmeditari debere: illud tamen laude dignum censeo, cum quis ad hostes accelerare cogitur, non tamẽ inter nauigandum aliquid obliuiscatur, quod ad certamen futurũ pertinere uideatur: aut si minus consideratè cuncta exequitur, tardius quod cõstituerat iter facere compellatur. Cum igitur ciuitates Cephaleniæ subegisset, Cercyram nauigat: ubi audiuit decem aduentare triremes, quæ ab Dionysio Lacedæmonijs auxilio mittebãtur: quapropter considerato loco, ex quo quamlongissimè prospectus patêret, ibi speculatores constituit, quibus iniunxit, primùm cum naues à longè cernerẽt, signum darent. Trierarchos uerò uiginti elegit, quos ad præconis uocem celeriter subsequi iussit. Si quis minimè parêret, hunc se impunitum haud derelicturũ comminatus est. At cum dato signo hostes aduentare cognitum esset, præconisq; uox audita, spectatu digna festinatio uisa est: nemo non enim eorum qui

naues

naues aſcendebat, curſu ferebatur. Iphicrates igitur hoſtili claßi obuiam pergit: quam uacuam nactus, nam milites in terram deſcenderant, naues omnes necnon uiros in ſuam redegit poteſtatē, præter Melanippum Rhodium, qui alijs quoque ſuaſerat ne ibi ſtarent, & ſua exceſſerat naui. Hic itaq; ſaluus è manibus Iphicratis euaſit. Et Iphicrates Syracuſanorū naues detruncatis proris in Cercyreorum perduxit portum: uiris uerò cunctis argenti ſummam, qua ſe liberare poſſent, conſtituit. Anippum uerò arctius cuſtodiebat, ut uel pecuniam ingentē ab eo exigeret, uel pro ſeruo uenderet. At ille præ mœſtitia ſibi mortem conſciuit. Reliquos omnes Iphicrates, cum Cercyrenſes ſe pecuniarum ſponſores præſtitiſſent, liberos dimiſit. Inde nautas Cercyrenſibus ut terram colerent reliquit. Cum cetratis uerò ac grauis armaturæ militibus in Acarnaniam tranſgreſſus eſt, ac ciuitatibus amicis ſi quid indigerent præſtò erat: Thyrenſibusq; uiris fortißimis, ac loci opportunitate fretis, bellum intulit. Inde claſſem quaſi nonaginta nauium ab Cercyra accerſiuit, ac in Cephaleniam delatus pecunias tam à uoluntarijs quàm ab inuitis exegit. Inde Lacedæmoniorum fines, ſociasq; illorum ciuitates aggredi ſtatuit, & uoluntarias in ditionem ſuſcipere, reſiſtentes uerò debellare. Proinde hanc Iphicratis expeditionē haud mediocri laude dignam arbitror: plus tamen extollendum quòd Calliſtratum non admodū idoneum, Chabriamq; rei militaris expertißimū, ſibi in agendis rebus ſocios attribui precatus eſt. Si enim eos quoniā prudentia excellere credebat ſibi conſiliarios acciuit, ſapienter mihi egiſſe uidetur: ſin uerò quòd aduerſarios cenſebat, rebus tamē agendis præſentes eſſe deſiderabat,

ut planè cernere poßent eum nil per contemptum, temeritatem uel superbiam agere, magnanimi mihi uiri officio functus esse uidetur. Et ille siquidē ijs incumbebat. Atheniensibus interim cum amicos suos Platæenses Bœotia excidisse, ad eósq; confugisse cernerent: Thespienses uerò rogantes ne urbe expulsi negligerentur: nō amplius Thebanorum placebant acta: uerùm ne illis bellum inferrent, partim uerecundia prohibebātur, partim uerò quòd inuanum se nisuros intelligerēt, à bello abstinebant. Veruntamen cum illos ciuitatibus Phocaicis ac ueteribus amicis, quiq; in bello contra barbaros gesto egregiam nauassent operam, arma inferre uiderent, amplius illis consentire noluerunt. Populus igitur pacem faciendam esse decreuit. Primo itaq; Thebas legatos mittunt, illisq; denunciarunt, si ita uisum esset, pro pace firmanda se Lacedæmonem sequerentur. Inde Lacedæmonem quoque legati mißi sunt, Callias Hipponici, Autocles Strombichidis, Demostratus Aristophontis, Aristocles Cephisodoti, Melanopos Lycanthi filius. Aderat & Callistratus orator: siquidem Iphicrati, si eum dimisisset, promiserat, aut pecunias ad rem naualem se missurum, aut pacem conciliaturum. Cum igitur legati irent, ille Athenis erat, ac sedulò de pace agebat. Vbi uerò ad concilium Lacedæmoniorum ac sociorum producti essent, Callias qui inter illos claritate ac gloria excellebat, ita uerba fecit: Viri Lacedæmonij, hospitij iure non solùm ego uobis deuinctus sum, sed & patris pater, cum hoc à patre accepisset, generi ac posteris per manus tradidit. Sorte quoq; euenit quadam, ut in bello à ciuitate duces creentur: cum uerò illa pacis tenetur desiderio, ad eam conciliandam potißimū nos legati

gati mittamur. Proinde iam bis pro dissoluendo bello huc concessi, in ambabusq; legationibus inter uos & nos pacem sanciui. Nunc uerò tertiò adueni, reorq; æquissimã nunc reconciliationem me consequuturũ. Cerno etenim haud secus uos quàm nos affectos esse, & æquè captiuitatem Platæensium ac Thespiensiũ ægerrimè ferre. Nónne igitur cum ita utrinq; sentiamus, potius amicos quàm hostes esse decet? Atqui ad sapientes spectat quandoq; bel " lum soluere, etiamsi non parua intercesserit offensa. Nos " uerò cum adeò unanimiter sentiamus, quid mirum si pacem bello præferamus? quamuis iustius fuisset, nos inuicẽ armis nunquam dimicasse. Nam, ut fertur, Triptolemus progenitor noster, Cereris ac Proserpinæ arcana sacra, ex peregrinis Herculi duci uestro, Castori quoq; ac Polluci ciuibus uestris primò ostendit, ac Cereris frugẽ primò in Peloponneso seminandam tradidit. Quo igitur pacto æquũ aut iustum esse potest, uos à quibus olim semina accepistis, ad illorũ fruges deuastandas pergere? seu nos quibus tradidimus eadem moliri? maximè cum ideo à maioribus nostris semina uestris sint cõmissa, ut maxima uictus abundãtia posteri frui possent. Si itaq; fatis ac deorũ uoluntate bellũ inter homines quandoq; concitatur, decet sub initium illi totis incumbere uiribus: inde eo peracto, si poßibile est, quamcelerrimè soluere. Post hunc Autocles rhetor acerrimus ita disseruit: Viri Lacedæmonij, quãuis nõ ignorem ea quæ dicturus sum uobis haud admodũ iucunda auditu fore, existimo tamẽ cũ amicitia quæ diuturno sit permansura tẽpore, sit sanciẽda, ostendendũ primò esse quæ potißima belli causa extiterit. Proinde uos semper ciuitates liberas esse oportere prædicatis, cũ maximè

uos liberati illarum impedimento sitis: siquidē id primùm cum amicis agitis urbibus, ut uos quocunque ducatis sequantur. Nunquid hoc libertati cōuenit? Hostes quoq; ex *libito, nulla sociorum habita ratione, facitis.* Inde euenit, *ut illos quos liberos appellatis, sæpius aduersum* optimè *meritos militare cogatis: & quod maximè libertati contrariū est, hic decarchias, alibi uerò triacontarchias constituitis: præfectorumq; illorum maximā curam geritis, non equidem ut legitimè imperent, sed ut per uim ciuitates obtinere queant, adeò ut potius tyrannide quàm ciuilitate oblectari uideamini.* Porrò *cum* Persarum *rex ciuitates liberas esse iußisset, maximè sentire uisi estis, ni* The*bani ciuitates singulas sui iuris esse, & proprijs uti permisissent legibus, minimè literis paruisse regijs.* Verùm *cum Cadmiam occupassetis, neq;* Thebanis *ipsis libertate frui conceßistis.* Proinde oportet eos qui *amici futuri sunt, nō ab alijs quod dignum iustumq; sit exigere, seipsos uerò ut potentia crescant, aliarum rerum cupidißimos ostendere. Quæ cum dixißet, silentium ab omnibus sequutū est: & qui* Lacedæmonijs *infensi erant, sermone hoc maximè oblectati sunt.* Post *hunc uerò* Callistratus *ita uerba fecit:* Quòd *& à uobis ô* Lacedæmonij *summopere erratū non sit, minimè affirmare ausim: quamuis nō ita sentiam, ut errata aliquando utilitatē afferre nō posse existimem.*
" *Siquidem neminem ex omni mortalium numero crimine*
" *carere cerno.* Atqui *uidētur mihi erratis homines inter-*
" *dum meliores euadere, præcipuè cum illis erudiuntur, ut nos: quod pariter uobis quoque propter iniquè acta, & multa quæ perperàm à uobis gesta sunt, euenisse uideo.* Nam *cum* Thebis *Cadmiam occupassetis, uniuersæ ciuitates*

tates quas in libertatem uendicare studuistis, cum iniuria Thebanos affectos esse cognouissent, ultro illorũ sequuti sunt partes. Spero nunc rursus æquiores. Proinde cum nimiam habendi cupiditatem uobis noxiam fuisse experti sitis, rursus nunc æquiores in mutua futuros amicitia spero: quam tamen quidam dissuadere conantur, & pacem criminari non desistunt, tanquam nos non amicitiæ gratia, sed timore potius, ne Antalcides breui cum pecuniis à rege applicet, huc cõcesserimus. Verùm quantis illi innitantur nugis, considerate. Siquidem rex Græciæ ciuitates omnes liberas esse iußit. Cum igitur nos quoque idem sentiamus ac agamus, nil est cur regẽ timeamus: nisi quis existimet eum cum pecuniæ iactura alios potius extollere uelle, quàm absq; impensa quæ illi utilißima sunt amplecti. Sed cur nam, quispiam dicet, uenitis? Ideo nempe, ut quemadmodum res se in terra, quemadmodumq; in mari habeant, manifestè uobis ostendamus. Si enim diligenter præsentia cuncta uolueritis, inuenietis profectò sociorũ quosdam, & quantum ad nos, & quantũ spectat ad uos, minus rectè sentire. Volumus præterea demonstrare q̃ egregiè in rebus, quarum gratia à uobis saluati sumus, sentiamus. Et ut à calamitatibus exordiar, in cunctis ciuitatibus homines existunt qui partim nobis, partim uerò faueant uobis: in singulisq; urbibus hi Spartanorũ, alij Atheniensium sequuntur partes. Si igitur inter nos amicitia conciliata fuerit, unde credere par est molesti quippiam nobis euenire? Quis enim in terra, si uos amici fueritis, offendere nos poterit? In mari uerò si uobis auxilio erimus, quisnam uos iniuria afficere poterit? Proinde quòd aliquando bella inter homines oriantur, rursusq; dissolu-

uantur, omnes nouimus. Nos uerò pacis desiderio non nunc solùm, sed & olim tenemur. Cur igitur eô rem protrahamus, ut multis incommodis oppreßi, potius quàm celeriter pace confecta, calamitates euitemus innumeras? Neq; enim illos laudandos censeo, qui in certaminibus sæpius uictoriam ac gloriam retulerunt: ita tamen contendunt, ut non antea desistant, quàm uicti laborem ac exercitium demũ amittant. Neq; aleæ lusores, qui cum semel lucrantur, inde duplo plus perdunt, quàm lucrũ iam antea partum. Videmus enim tales ut plurimum ad extremam redigi inopiam. Quæ & nos considerare decet, nec unquam eò certaminis descendere, ubi aut omnia uincere, aut cuncta perdere necesse sit: sed potius ut & uiribus crescere, ac beatè degere poßimus, inter nos amicitiam contrahamus: eo enim pacto & nos propter uos, & uos propter nos, potentiores quàm unquam lapsis temporibus in terra Græciæ euadere poterimus. Lacedæmonij itaq; cum illum rectè loquutum existimarent, pacem suscipiendam esse decreuerunt: in qua conuenit, ut harmostas è ciuitatibus educerent, exercitusq́; tam terrestres quàm maritimos dissoluerent, ciuitatesq́; liberas dimitterent: & si quis cõtra hæc uenisset, iniurium esse, licereq́; omnibus oppreßis ciuitatib. opem ferre: & qui id minus fecissent, haud fideles esse socios. & pacẽ hanc Lacedæmonij eorum ac sociorum nomine iuramento firmauere. Athenienses uerò ac socij per singulas iurauere ciuitates. Ascripti quoq; sunt fœderibus Thebani. Quorum legati postridie rursus cum proceßissent, petierũt ut scriberetur, pro Thebanis Bœotios iurasse. Quibus Agesilaus respondit, nil se immutaturum de his quæ antea iurata ac descripta essent.

essent. Si uerò inter fœdera annumerari nollent, eos, si ita iuberent, ex illis se deleturum. sicq́; pax cum alijs confecta, cum Thebanis *uerò solùm disceptatio.* Et Athenienses *ita sentiebant, ut* Thebanos *à sententia minimè dimoueri posse sperarent: &* Thebani *affecti tristitia discessere.* Athenienses *inde præsidia ex urbibus abducere cœperunt, ac* Iphicratē *cum classe domum reuocauere, & quæcunq; post confectam* Lacedæmone *pacem ceperat, reddere coëgerūt.* Lacedæmonij *uerò ex alijs ciuitatibus harmostas & præsidia deducebant.* Cleombrotus *uerò cum in* Phocæa *exercitum haberet, magistratusq́; qui domi erant sciscitatus esset, quid ipsum facere uellent:* Prothous *sententiam dixit, exercitū ex iuramenti forma dissoluendum esse, cunctasq́; ciuitates ad* Apollinis *templum conuocari, & si quis ciuitatibus impedimento foret ne libertate frui possent, rursus collectis socijs illi bellum inferri debere: sic enim se sperare aiebat, & deos propitios fore, & ciuitates nulla maiori affici posse iniuria.* Concilium *uerò his auditis, illū nugas agere existimabat.* Iam enim, *ut credere par est, fatis agitabantur.* Prohibuere itaque Cleombrotum *ne exercitum dissolueret, sed confestim illum in* Thebanorum *fines, ni* Bœotiæ *ciuitates liberas dimitterent, irrumpere iusserunt.* Ille *uerò cum* Thebanos *minimè parere, sed in sententia perstare uidisset, ut iussus erat, in* Bœotiam *mouit.* At Thebani *ex* Phocæa *illum irrupturum arbitrati, ut ingressum prohiberent, montium angustias occupauerant.* At *ille clàm* Thisborū *superatis montibus, iuxta* Creusim *descendit: qua capta duodecim quoq;* Thebanorum *intercepit triremes.* His *actis à mari discedens, in* Leuctris Thespiacis *cōsedit.* At Thebani *in*

opposito & haud longè distanti castra locauerant tumulo, nullos præter Bœotios secũ trahentes socios: ibi Cleombrotum sedentem amici his compellarunt uerbis: Si ô Cleombrote Thebanos absq; pugna abire dimiseris, ne ultimum in urbe subeas discrimen, periclitaberis. In memoriam enim reducetur, quòd cum ad Canis capita applicuisses, minimè Thebanorum uastaueris agros: quodq; postea illorũ fines ingredi prohibitus fueris, cum Agesilaus semper per Citheronem irruperit. Si igitur propria aut patriæ teneris gloria, uiros te aggredi decet. Et amici talia dicebant: inimici uerò iam palàm fore aiebant, num, ut ferebatur, Thebanorũ ille faueret rebus. Cleombrotus his auditis pugnæ se accingebat. Altera igitur pars Thebanorum primores, ni pugna decernerẽt, adiacentes defectionem molituras ciuitates, se uerò obsidionis periculũ subituros considerabant: id si fieret, populum quamprimum inopia premi cœpisset, quemadmodum antea, contra eos insurrecturum: quapropter satius esse rati prælio defungi, impigreq; pugnantes occumbere, quàm rursus ut antea fuga solum uertere. Præterea ad pugnam oraculo quodam impellebantur. Siquidem ferebatur Lacedæmonios ibi quandoque prælio superari debere, ubi uirginum erat monumentum, quæ à Lacedæmonijs uim passæ ac interfectæ esse dicebantur: quapropter Thebani & ante pugnam monumentũ hoc decorarant. Nunciatum quoq; ex urbe est, templa omnia sua sponte patuisse, sacraq; cuncta uictoriam à deis portendere. In Herculis uerò templo arma nusquam comparuisse, tanquam deo ad pugnam egresso, aiebant. Quidam uerò hæc omnia potentiorum commenta fuisse referunt. Hoc satis constat, Lacedæmonijs in

nijs in prælio illo cuncta aduersa, Thebanis uerò sequunda accidisse. Cleombrotus deniq; sumpto prandio de pugna deliberabat: quapropter sub meridie uino impellente in certamen illos ruisse relatum est. Cum uerò utrinq; arma sumpsissent, iamq; manifestè pugna decertandū esse constaret, ex Bœotiorum castris rerum uenalium institores, & nōnulli qui impedimenta ferebant, quiq; pugnare formidabant, abire cœperunt: quos Hieronis mercenarij milites ac Phocensium cetrati, necnon Heracliensium & Phliasiorum equites adorti undiq; circundederunt, in castraq; Bœotiorum redire compulerunt, ita ut multò maiorem & fortiorē quàm antea esset Bœotiorum redderent exercitum. Inde cum in subiectum Lacedæmonij descendissent campum, ante phalangē constituunt equites: quibus Thebani suum quoq; opposuerunt equitatum, longè animis & ob Orchomenium bellum, & Thespiensem uictoriam præstantem. Erat enim Lacedæmoniorum equitatus ijs temporibus admodum imbecillis. Equos enim locupletiores alebant: cum uerò in expeditionem dux quispiam exiturus esset, equum ac arma ob festinationē qualiacunq; sibi traderentur, accipere cogebatur: equis inde milites corporibus imbecilles, animisq; languentes imponebant. Et sic utrinq; se equitatus habebat. Phalangē præterea ita Lacedæmonij instruxerant, ut tres tantummodo cohortes in fronte consisterent: quo accidit, ut acies haud densior quàm militum esset duodecim. Econtra Thebani non minus scutis quinquaginta primam firmarūt aciem, ita fore rati, ut si medios regis perrumperent ordines, cætera omnia facilè uictoriæ cessura. Cum uerò Cleombrotus exercitum contra hostes direxisset, antequam milites

aciem moueri sensissent, iam equites conflixerant: confestimq; sub initium Lacedæmonij uicti terga dedere, ac in pedites ruentes ordines turbauere: cum quibus Thebanorum quoq; irruperant manipuli. Quòd uerò illi qui circa Cleombrotũ conflixere sub initium uicerunt, hinc coniecturare licet: non enim tempore illo regem recipere, uiuumq́; abducere poterant, nisi qui ante eum pugnabant, uicissent. Cum uerò Dinon cecidisset, polemarchus ac ex præfectis Sphodrias, & Cleonymus filius eius, equites quoq;, & qui polemarchi comites appellantur, necnon alij ab hostibus ferè oppreßi, pedem referre cœperunt. Id cum qui in sinistro steterant cornu conspexissent, ipsi quoque deflexerunt. Cadebant interim plurimi, cædesq; paßim ædebatur. Cum uerò fossam quam castris prætenderant superassent, arma in eo unde processerant ponebant loco: castra enim haud in plano, sed in loco aliquantisper deuexo locata erant. Lacedæmoniorum itaq; nonnulli cum pugnæ huius ignominiam intolerabilem esse arbitrarentur, ne hostes trophæum erigerent, inhibendos esse, cæsos quoq; haud per inducias, sed pugna recipi debere asserebant. At polemarchi cum uidissent ex Lacedæmonijs mille circiter occubuisse, ex Spartanis uerò quadringentos, cum omnino septingenti illic fuissent, cecidisse scirent: præterea socios omnes perquã molestè bellum ferre, nonnullos quoq; cladẽ hanc haud grauatè cernere, collectis primoribus, quid agendum esset deliberare cœperunt. Ac ubi omnibus mortuos per inducias recipi debere uisum est, ad Thebanos hanc ob rem præconẽ misere. Illi itaq; trophæum erexere, mortuosq́; per inducias reddidere. His actis cladis nuncius Lacedæmonem peruenit.

uenit. Celebrabatur fortè tum puerorum certamen, uiro- rumq; chorus iam ingressus erat. At Ephori cum de acce pta clade certiores facti essent, uehementer, ut par erat, indoluere: chorum uerò haud interturbarunt, sed ut ad fi nem usq; certamen perduceretur, permisere. Cæsorũ ue- rò nomina domesticis reddidere: mulieribus uerò ne cla- morem tollerent interdixere, tacitasq́; calamitatem hanc ferre iusserunt. Postridie uerò cernere erat interfectorũ propinquos alacres ac cultos in publico uersari: eorum uerò qui uiuere nunciati fuerunt necessarios paucos, & hos mestos ac humiles deambulare uidisses. Ephori inde ex iunioribus quadringentos circiter in subsidium mitte- re decreuerunt: ab externis quoq; cohortibus eiusdẽ æta- tis milites ad opem ferendam properare iusserunt: paulò enim antea qui trigesimum quintũ nondum attigerant an num, contra Phocenses militauerant: hos omnes ueteres sequi iubebant duces. Verùm cum Agesilaus nondum ab ægritudine conualuisset, filium eius Archidamum exerci tum educere iusserunt: quem alacriter sequuti sunt Te- geatæ. Adhuc enim uiuebant qui cum Stasippo laconiza bant. Nec parum in urbe poterant Mantinenses quoque qui ex uicis aderant: iam enim ab optimatibus regeban- tur. Corinthij quoq; ac Sicyonij, necnon Phliasij, Achæi quoq; impigrè sequebantur: nonnullæ quoq; aliæ ciuita- tes Lacedæmonios milite iuuarũt: triremes præterea tam ipsi quàm Corinthij instruxerunt. Sicyonios quoque ut idem facerent hortati sunt, nam ad illos exercitũ descen- surum nouerant. Et Archidamus pro transitu rem facie- bat sacram. At Thebani confestim post pugnam Athenas nuncium mittunt coronatum, quem & magnitudinẽ ui-

ctoriæ nunciare, simulq́; opem postulare iusserunt: tempus aduenisse dicentes, quo à Lacedæmonijs omniũ quæ contra illos gesserant, uindictam exigere possent. Contigit uerò Atheniensem senatum in arce collectum esse: qui cùm hæc audisset, quàm ægrè tulerit, hinc coniecturare licet, quòd nec præco hospitio susceptus est, nec ullũ de auxilio ferendo responsum tulit, & ita re infecta Athenis discessit. Ad Iasonem quoque socium Thebani miserunt, quem impigrè opem ferre orauerunt, cõsiderantes quonam res euasura esset. Et ille triremes tanquam mari suppetias laturus instruxit: accepto tamen mercenario milite, & equites quos secum habebat, quamuis implacabili bello cum Phocensibus implicitus esset, per terram in Bœotiam transgressus est, ac in plurimis ciuitatibus antea conspectus est, quàm quô tenderet auditum esset, ita ut priusquam quid cõtra ipsum moliri potuisset, longè dis-
„ cesserat: ostendẽs in rebus humanis celeritate sæpius mul
„ ta digna ac egregia transigi posse. Cumq́; in Bœotiã peruenisset, Thebaniq́; dicerent, tempus esse ut undiq; Lacedæmonios adorirentur, illumq́; cum milite peregrino à tergo, se uerò ex aduerso illos inuadere debere, ostendit Iason eos nõ rectè sentire: minimè enim tam egregio perpetrato opere fortunam sæpius esse tentandam. Proinde si rem maiorem gerere quærerent, facilè etiam iam parta uictoria priuari posse. Nónne uidetis, inquit, uos necessitate coactos uictoriam reportasse? Existimate igitur Lacedæmonios quoq; cum ipsis de anima certamen subeundũ erit, pugna superare posse. Siquidẽ ut cernere licet, deus
„ sæpius homines extollere, potentesq́; deprimere gaudet. His dictis Thebanos ne temerè de rerum periclitaren-
tur

tur summa, auertit. Haud *secus* Lacedæmonios *quoq; admonuit, ut considerarent, quantum inter uictorem ac uictum interesset exercitum: & si omnino acceptam referre desideratis cladem, ait, uobis aliquantulum supersedere consulo, quoad resumptis uiribus maiori ui ad præliũ redire poßitis.* Haud *enim ignoratis, inquit, quosdam ex socijs de amicitia cum hostibus agere: quapropter omnino induciæ uobis quærendæ sunt, quas ego ut tanto uos eripiam periculo, & ob paternam amicitiam & hospitalitatem, confectas uobis reddam.* His *dictis effecit ut ab utrisq;, quamuis inter se hostibus, de pace concilianda rogaretur.* Cum *uerò induciæ pactæ essent, polemarchi milites cœnare, ac itineri se accingere iubent, ut nocte confecto itinere, sub lucis ortum* Cithærone͂ *ascenderent. Sumpta igitur cœna, antequam somno indulgerent proficisci iußi, confestim ab hespero per* Creusios *deducti sunt, potius tenebris quàm inducijs fidẽtes.* Difficulter *uerò pergebant, quia sub noctẽ ac cum timore discedebant, asperrimáq; uia ad* Aegosthenas Megaricas *peruenere, ubi* Archidami *obuiam habuere exercitũ, ibiq; statiua acta sunt quoad cuncti conuenirent socij: quibus collectis uniuersum* Archidamus Corinthum *duxit exercitum: dimißis inde socijs, ciues domum reduxit.* Iason *uerò per* Phocidem *reuersus est, ubi* Hyampolitorũ *cepit suburbia, nec non plurimis interfectis uniuersam regione͂ ferro ac igni uastauit: reliquam inde* Phocidem *absq; difficultate emensus est.* Cumq; Heracleam *peruenisset,* Heracleensiũ *muros disiecit, non eam ob causam quòd timeret ne aliquando occupatis his angustijs quispiam illi bellum inferret, sed potius cum* Heracleam *in montiũ sitam angustijs cer-*

neret, uerebatur ne aliquando cum in Græciã irrumpere uellet, præoccupata Heraclea id facere prohiberetur. Postquam uerò rursus in Thessaliam peruenisset, magni erat nominis, cum quòd lege Thessalorum dux constitutus erat, tum quòd mercenariorũ tam equitum quàm peditum ingentem aleret numerum, qui omnes ueterani ac fortißimi erant uiri. Augebatur potentia illa propter societatem multorũ, non solum eorum qui iam cum eo amicitiam cõtraxerant, sed & qui ei conciliari desiderabant: quapropter eò deuenit potentiæ, ut à nemine uno contemni posset. Cum uerò Pythia aduentassent, ciuitatibus ut boues, oues, capras, & sues ad sacrificium pascerent edixit. Et quamuis singulis ciuitatibus mediocris numerus iniunctus esset, ferebatur tamen boues haud pauciores mille fuisse, reliquorum uerò pecorum decẽ millium excesßisse numerum. Auream quoq; coronam ciuitatibus uictoriæ præmium cõstituit, qui pulchriorem deo bouem pauissent. Thessalis insuper mandauit, ut tanquam circa tẽpora quibus Pithya celebrantur militaturi essent, se instruerẽt: decreuerat enim, ut aiunt, panegyrim deo peragere, certamina uerò sibijpsi uindicare. Quemadmodũ uerò cum sacris egerit pecunijs, nunc quoq; incertũ est. Fertur enim cum Delphis consuluisset oraculũ, quid fieri oporteret si sacras abstulisset pecunias, deum respõdisse, id sibi curæ fore. Et uir ille quamuis talis tantusq; esset, eoq;, ut dictum est, potentiæ deuenisset, cum tamen Pheræorum inspiceret ac lustraret equitatum, iamq; consedisset, interrogaßetq; num quispiam alicuius rei indigus eßet, à septem qui acceßerant iuuenibus, & litem inter se finxerant, trucidatus ac confectus est. Cumq; satellites qui

qui aderant impigrè illi opem tulissent, unus ex eis cum adhuc Iasonē feriret, lancea traiectus occubuit: alter uerò cum equum ascendere conaretur deprehensus, multisq; confectus uulneribus cecidit: reliqui ascensis ad id præparatis equis, omnes euasere, ac in quācunq; Græciæ uenissent ciuitatem, summis accepti sunt honoribus. Hinc intelligere licet, in maximo Græcos constitutos fuisse timore, ne in apertam quandoq; erumperet tyrannidem. Interfecto illo, Polydorus frater ipsius & Polyphron duces constituti sunt: & Polydorus cum ambo Larissam pergerent dormiens, nocte à Polyphrono fratre, ut cōiecturare licet, interemptus est. Repentina enim mors, & absq; manifesto indicio, suspicione non caruit. Et Polyphron annum imperauit unum, ducatumq; in tyrannidē mutauit. Nam Pharsali Polydamantem cum octo alijs præstantissimis interfecit ciuibus, ex Larissa uerò quamplurimos in exilium egit. Hæc cum ageret, à fratre Alexandro, tanquam Polydorum ulcisceretur, tyrannidemq; dissoluere conaretur, interfectus est. Sed cum ille ducatum arripuisset, admodū Thessalis dux molestus fuit, Thebanis uerò ac Atheniensibus hostis infestissimus, piraticamq; ac latrocinia crudelissimè terra ac mari exercuit. Cumq; talis esset, ipse quoq; ab uxoris fratribus non sine illius fraude peremptus est. Cum enim Alexandrum insidias fratribus moliri ostendisset, clàm eos in thalamū induxit, ibiq; per integram celauit diem. Alexandrum uerò uino somnoq; nacta sepultum, cum ad lucernæ lumen fidum capiti subduxerat ensem, fratres ut rem aggrederētur hortabatur. Verùm cum illos timere ac cunctari cerneret, ni cœptum peragerent, Alexandrum se excitaturum comminata est.

Inde inductis illis, obdito pessulo, quoad uir occūberet fores clausit. Huius in Alexandrū odij causam ab aliquibus inde ortum cœpisse memoriæ proditum est, quòd cum uxoris filium egregia indole iuuenem in uincula cōiecisset, ipsaq́; de solutione illius intercessisset, ille proprijs eum iugulasset manibus. Alij ferunt, quamuis liberos ex illa procreasset, nihilominus Thebas misisse, Iasonisq́; uxorem sibi desponsasse. Et uxoris insidiarum causæ hæ fuisse dicūtur. Tisiphones uerò qui senior inter fratres erat arrepto principatu, illum ad hæc tempora quo hæc scripsimus obtinuit. Et quæ in Thessalia sub Iasone, ac post illius interitum ad Tisiphonis principatum usque gesta sunt, hoc se habuere pacto. Iam uerò unde digressus sum reuertar. Archidamus postquam ex Leuctris Bœotiæ exercitum abduxerat, Athenienses animo uoluere cœperunt, Peloponnenses arbitrari se ut antea sequi oportere: Lacedæmonios uerò cogitare quo pacto Athenienses ad eam rem compellerent: quapropter ciuitates omnes quæ pacis, quam rex cōstituerat, participes esse desiderabant, conuocare cœperunt: quibus collectis decretum fecere, ut omnes qui unà sentire uellent, iuramentū iurarent tale: Inducias quas rex transmisit, Athenienses uerò ac socij cōfirmarunt, firmiter obseruabo. Quòd si quispiam contra ciuitatem aliquam quæ iuramentum hoc præstitit, militauerit, totis uiribus illam iuuabo. Cumq́; iuramento hoc reliqui omnes lætati essent, Elij huic contradicere cœperunt, asserentes neq; Marganes aut Scilluntios siue Triphyllios liberi iuris esse debere, quoniam ipsorum ciuitates illæ essent. Athenienses uerò ac reliqui decreuerunt, quemadmodum antea rex scripserat, tam minores quàm

maiores

maiores liberas esse ciuitates: hancq; ob rem circum singulas miserunt ciuitates, qui undiq; à magistratibus iuramenta exigerent: omnesq́; præter Elios iurauere. Mantinenses uerò cum se penitus liberos cernerent, cõuenere, rursusq́; ciuitatem condere, ac mœnijs circundare decreuere. Id Lacedæmonij molestißimum esse rati, si cõtra eorum fieret uoluntatem: quapropter Agesilaum, quoniam paternus illis amicus esse uidebatur, ad Mantinenses mittunt legatum. Qui cum ad illos peruenisset, primores populi concilium dare noluerunt, sed si quid dicere uellet, id corã ipsis exponeret iusserunt. Et ille eis promisit, si nunc ab opere desisterent, illudq́; in aliud differrent tẽpus, Lacedæmonios absq; illorum expensa mœnia erecturos. Cui illi responderunt, impoßibile eße rem intermittere, cum iam publicè decretũ eßet, ut uniuersa ciuitas munimenta erigeret. quapropter Agesilaus iratus disceßit. Bellum uerò illis inferre ob nuper confectam pacem impoßibile sibi uidebatur. At Mantinensibus quamplures Arcadiæ ciuitates adiutores misere: Elei uerò tria argenti talenta illis in operis contulere expensas. Et Mantinenses his incumbebant. At Tegeatæ, qui cum Callibio et Proxeno sentiebant, omnes Arcades conuenire debere, & qui publicè electus esset, hunc ciuitatum esse dominum censuerunt. Qui uerò Stasippo adhærebant, patrijs uti legibus æquum esse dijudicabant. Idcirco cum qui Callibio & Proxeno fauebant, in theatris uicti essent, existimabant si armatum intrò uocarent populum, multitudine superare posse. Id sentientes qui circa Stasippũ aderant, ipsi quoq; arma ceperunt, nec numero inferiores erant. Cumq́; ad manus uentum esset, Proxenũ ac nonnullos alios paucos

interfecere: reliquos cum in fugam uertissent, haud longè insequuti sunt. Talis enim Stasippus erat, ut plures ex ciuibus interire haud uellet. At qui cum Callibio effugerāt, cum ab inimicis amplius non persequerentur, sub muris & portu quà Mantineam itur collecti quietem agebant: siquidem iam antea ad Mantinenses pro auxilio ferendo miserant. Interim uerò cum Stasippo & aduersarijs de reconciliatione agebant. Cum uerò opem sibi ferre conspexissent, alij occupatis muris, ut suppetias eis quamcelerrimè ferrent, orabant Mantinenses, & ut festinarent hortabantur: alij uerò portas illis aperiebant. Stasippus uerò & qui cum eo sentiebant, cum hac de re certiores facti essent, per portas quæ Palantium ferunt, exciderunt, & antequam à persequentibus comprehenderentur, in Dianæ confugerunt templum, ubi inclusi quietē agebant. At eorum inimici ac persequutores conscenso templo, ac culmine reuulso, lateribus illos feriebant: qui cognita necessitate illos desistere iusserunt, seq; exire paratos esse ostenderunt. At illorum aduersarij eos tanquam mancipia corripientes, uinctosq; currui impositos Tegeam perduxerunt: ubi cum Mantineis causa cognita fuit, illos interfecere. His actis Tegeatæ qui cum Stasippo senserant, octoginta circiter Lacedæmonem fugere: & Lacedæmonijs ex iuramenti forma quamcelerrimè Tegeatensiū mores, tum expulsorum iniuria uindicanda uisa est: quapropter contra Mantinenses bellum suscepere, tanquam illi contra iuramentū Tegeatensibus arma intulissent. Cumq; Ephori ita decreuissent, Agesilaū ciuitas educere copias iussit. Et Arcades alij Aseam conuenere, præter Orchomenios: hi enim ob Mantineorum odium, cum alijs Arcadibus

dibus sentire noluerunt. Mantinei quoq; ut militibus mercenarijs, quos Polytropus Corinthi cõgregabat, resistere possent, domi manebant. Heræi autem & Lepreates cum Lacedæmonijs contra Mantineos militarunt. Agesilaus uerò cum rem sacram fecisset, confestim in Arcadiam irrupit, & ciuitatẽ quandam finitimam Eugeam nomine cepit: ubi cum senes, mulieres & pueros solùm reperisset, (iuniores enim uniuersi ac militaris ætatis in Arcadiã profecti fuerãt) nulla maiori calamitate ciuitatem affecit, sed captiuis illam inhabitare conceßit. Rerũ uerò necessariarum quantum indigebant milites sumere permisit: si uerò sub primam irruptionem quid raptum esset, idq; compareret, Agesilaus reddi iußit. Muros uerò interim cum ibi ageret, ac Polytropum cum mercenario expectaret milite, quantum poterat diruit. Interim Mantinei Orchomenios inuadunt, à quibus male accepti, ac nonnullis desideratis, turpiter à muris expulsi sunt. Cumq; inde digreßi, iamq; Elymiam peruenissent, Orchomenij à persecutione illorum reuersi sunt: mercenarij uerò quibus Polytropus præerat illos pertinacius insequebantur: quod Mantinei cernentes, ac cognoscentes ni illos repellerent, cladẽ se accepturos, conuersi persequentes excepere, Polytropumq; fortiter bellum cientem interficiunt: reliqui in fugam uersi sunt, & ni Phliasiorum equites in tempore affuissent, ingẽs clades accepta fuisset. Hi enim Mantineis ne longius ab ordine uagarentur, impedimento fuere, illosq; à persequutione inhibuere. Et Mantinei his actis domum regreßi sunt. Agesilaus uerò cum de his certior factus fuisset, peregrinumq; militem ex Orchomeno sibi coniungi amplius non speraret, exercitum mouit, primaq; die in

Tegeatide regione cœnam sumpsit, postridie in Mantineorũ descendit fines, castraq; sub Mantineæ montibus, qui hesperum uergunt, posuit: ex quibus excursione facta cuncta ferro ac flamma uastauit. Arcades uerò qui Aseæ conuenerant, nocte Tegeam peruenere: postridie Agesilaus progressus, cum haud longius stadijs uiginti à Mantinea abesset, castra collocat. Aderãt interim ex Tegea numero ingenti Arcades, ac montes qui inter Mantineam & Tegeam intercedunt occupabant, mirè Mantineis coniungi desiderantes: Argiui enim illos uniuerso haud sequebantur populo. Et erant qui Agesilao persuaderent, ut cum illi non adessent, confligeret. Ille enim timebat ne dum cum illis congrederetur, Mantinenses ex urbe eruptione facta, à tergo & lateribus illum adorirentur. Optimum igitur ratus ut eos coniungi pateretur, & si ex æquo ac aperto confligere uellent, illis pugnandi faceret copiam. Arcades itaq; se cõiunxere. At clypeati ex Orchomeno, & Phliasiorũ equites cum illis nocte Mantineam prætergreßi, orta die Agesilao rem sacram faciente in conspectum uenere, effeceréq; ut milites in ordines redirent, Agesilaus uerò ad illos se reciperet. Cum uerò quòd amici essent, cogniti fuissent, Agesilaus litauit, sumptoq́; prandio, infesto procedit agmine, ac sub uesperum castra post sinũ Mantinensem undiq; montibus circumseptum collocat. Postridie diluculo ante exercitum litauit, cernensq́; ex Mantineorum ciuitate milites undiq; ad montium summitates confluxisse, quamceleriter exercitum ex sinu abducere decreuit: timens uerò ne dum copias reduceret, hostes nouißimos adorirentur ac premerent; signa sistere iubet, aciemq; circũegit, ac nouißimos

uersis

uersis hastis circumflectere, & phalangi se coniungere mandat: sicq́; non solum tutè angustias superauit, sed & longè firmiorē phalangem reddidit. Cumq́; duplicata sic acie in plana descendisset, rursus eam ad nouem uel decē explicat scuta. Mantinenses uerò haud obuiam fuere, ab Elijs qui unà militabant persuasi, ne ante Thebanorū con fligerent aduentū: certißimè enim se scire aiebant, breui illos affuturos. Decem enim talenta hanc ob rem ab ipsis in Bœotiam missa esse ostenderūt. Quæ cum Arcades audiuissent, in Mantinea quieuere. Agesilaus autem quamuis mirè exercitum abducere cuperet, hyems enim media erat, per tres tamen dies statiua haud longè à Mantineorum egit ciuitate, ne timore perculsus, præpropera celeritate copias reduxisse uideretur. Quarta uerò luce militibus summo mane prandere iußis, cōposito agmine pro ceßit, tanquam castra illic collocaturus, ubi antea cum ex Eugea moueret posuerat. Cum uerò nemo ex Arcadibus compareret, citato agmine Eugeam conceßit, eoq́; multā sub noctem uenit. Milites enim anteaquam hostium conspexissent ignes, abducere uoluit, ne fuga abijsse crederetur. Ciuitatem itaq; à priori ignominia aliquantisper subleuasse uidebatur, quòd Arcadiam ingressus illam uastasset, nemoq́; manū cum illo conserere ausus fuisset. Cumq́; in Laconicam peruenisset, Spartanos domum reduxit, socios uerò ad proprias dimisit ciuitates. Arcades interim cum Agesilaum digressum exercitumq́; soluisse resciuissent, undiq; collecti contra Heræos mouerunt, cum quòd Arcadibus adhærere nollent, tum quòd cum Lacedæmonijs in Arcadiam irruperant. Populabundi igitur domos concremabant, arboresq́; incidebant. Cum uerò Thebani

pro auxilio ferendo Mantineam peruenisse dicerentur, Heræam regreßi sunt, ac Thebanis se iunxere. Thebani uerò rectè se res habere rati, cũ enim suppetias tulissent, hostemq; nullũ offendissent, discedere parabant. Arcades uerò & Argiui necnon Elij præpropera celeritate Laconicam illis irrumpere suadent, ostendentes multitudinẽ suam, necnon Thebanorum exercitum summis tollentes laudibus. Bœotij enim uniuersi Leuctrica elati uictoria, in armis egregiè se exercebant. Sequebantur quoq; eos Phocenses iam illis subiecti, omnesq; Euboiæ ciuitates, necnõ Locri utriq;, Acarnanes quoq;, Heracleotæ, & Maliæi aderant, & Thessalorum equites, ac peltati. Hæc omnia enumerantes, ac solitudinem quæ Lacedæmone erat referentes, orabant ne antea discederent, quàm in Lacedæmoniorum irrupissent regionem. Quæ cum Thebani audiuissent, resistere cœperũt, prætendentes quòd admodum difficilis ingressu Laconica esse diceretur. Arbitrabantur insuper præsidia in locis opportunis disposita esse: etenim Ischolaus in Io Sciritidos cum iunioribus & Tegeatum exulibus trecentis circiter agebat. Erat præterea in Leuctris super Maleotides præsidium aliud. Considerabant insuper Thebani Lacedæmonios celeriter uniuersas cõtrahere posse uires: prælio uerò decernere nullibi illis opportunius arbitrabantur, quàm in finib. proprijs: quæ omnia perpendentes haud multum ad irruptionem inclinati erant. Cum uerò ex Carya quidam aduentassent, solitudinem nunciantes, seq; itineris duces offerentes, & si fraudulenter quid moliri uiderentur, iugulari se iubẽtes: quidamq; ex conterminis ciuitatibus eos uocassent, promittentes quamprimum illos in finibus uidissent, se defe-

ctuross:

ctūros: referebant præterea uicinos à Spartanis in auxilium uocatos parêre noluiſſe: Thebani præ cæteris his auditis perſuaſi ſunt, & ipſi per Caryas irruperunt, Arcades uerò per Ion Sciritidos. Quòd ſi Iſcholaus inuia occupaſſet, nemo illic ingredi potuiſſet: nunc uerò cum Iates ſocios præſtolatur, in uico conſedit. Cum itaq; ingēti multitudine Arcades inuia ſuperaſſent, ab eis qui cum Iſcholao aderant ex aduerſo excepti, ac egregiè ſub initium uicti ſunt. Cum uerò creſcēte certamine à tergo & ex tranſuerſo ac ab domorum culminibus undiq; iaculis ac ſagittis premerentur, Iſcholaus cū omnibus qui aderant, præterquam ſi quis ignotus aufugit, occubuit. His actis Arcades ad Thebanos in Caryas contenderūt: Thebaniq; cum reſciuiſſent quæ ab Arcadibus geſta eſſent, multò alacriores iam irrumpebant, Selaſiamq; confeſtim incenderunt, ac diripuerunt. Cum uerò ad plana perueniſſent, caſtra in Apollinis metati ſunt luco: poſtridie uerò progrediebantur. Pontes uerò quæ ad urbem ducunt tranſcendere auſi non ſunt: hoſtes enim armati in Aleæ cōſpiciebantur templo. A dextra igitur Eurotam habentes procedunt, regionemq; multis & egregijs excultam domibus, ferro ac igni populabantur. At mulieres quæ nunquam hoſtes ſeu fumum conſpexerant, tanquam ad ſpectaculum ex urbe confluebant. Spartani uerò cum urbs muro careret, undiq; loca peruia præſidijs firmant. Et quamuis pauciſsimi & eſſent & uiderentur, egregiè tamen reſiſtere parabant. Proinde magiſtratibus uiſum eſt per præconē nunciare, ut quicunq; ex ſeruis arma corriperent, ac ordinibus ſe immiſcere uellent, publicam acciperēt fidem, cum debellatum foret libertate donarentur: ferturq; ſub eam

uocem ad ſex millia ſeruorum nomina dediſſe, ita ut haud paruam Spartanis ob multitudinem iniecerint formidinem. Cum uerò ex Orchomeno mercenarij adueniſſent milites, Phliaſij quoq; Lacedæmonijs opem tuliſſent, nec non Corinthij, Epidaurij & Pellenes, cum alijs nonnullis ciuitatibus, iam minus ſeruos qui nomina dederant timuere Lacedæmonij. Cum uerò hoſtilis prætergreſſus eſſet exercitus, ad Amyclos deuenit, ibiq; Eurotam tranſgreſſus eſt. Et Thebani ubicunq; caſtra collocabant, cõfeſtim detruncatis arboribus caſtris prætendebant, eaq; munitiores eo reddidere pacto. Arcades uerò nil tale curabãt, ſed depoſitis armis ad rapinam & domorum ſe cõuertebant direptionem. Tertia inde uel quarta die Thebanorum, necnon Eliorum, Phocenſium, Theſſalorum, ac Locrenſium equites, cuncti ad Hippodromium uſq; proceſſere: quibus Lacedæmoniorũ equitatus longè numero inferior fit obuiam. Inſidias uerò iuniores quaſi trecenti in Tyndaridorum poſuerant templo. Vno itaq; impetu equites concitant equos, in hoſteſq; permittunt, pediteſq; ex inſidijs pariter ſurrexere. Verũ hoſtes hunc haud tulere impetum, ſed deflexere. Id cum pedites cernerent, quamplures quoq; ex ipſis in fugam uerſi ſunt. Sed cum Lacedæmonij à perſequutione deſiſterent, Thebanorum quoque exercitus hoſtes excipere paratus eſſet, rurſus caſtra collocarunt, urbẽ uerò aggredi auſi nõ ſunt. Iam enim Spartanos uiribus auctos eſſe cernebant: quapropter uniuerſo inde digreßi exercitu, Elos uerſus, ac Gythiũ ducere cœperunt, ciuitateſq; mœnibus carentes incenderunt: Gythium uerò, ubi Lacedæmoniorum erant naualia, triduo expugnauerunt. Deficiebant interim nonnulli ex cõterminis

minis ciuitatibus, cum Thebanisq́; arma iunxere. Atheni enses uerò cum hæc audissent, dubij erant quid de Lacedæmonijs agerent. Ex senatus itaq; decreto concionẽ con uocauere. Aderant enim Lacedæmoniorum ac aliorũ sociorum qui nondum ab illis defecerant legati. Et Lacedæmonij Aratus, Ocyllus, Pharax, Etymocles et Olontheus, cuncti fermè eadem dicebant. In memoriam enim Atheniensibus reducebãt, quòd semper in maximis periculis ad communem utilitatem inuicem opem tulissent: se enim tyrannos ex Athenis expulisse: Athenienses uerò cum ipsi à Messenijs obsiderentur, egregiè auxilium tulisse. Vtilitates quoq; referebant ac commodum, quod illis si unà sentirent, utrinq; euenire posset. Commemorabant præterea quemadmodum cõmuni consensu barbarum repulissent, quodq́; Athenienses Lacedæmonijs suadentib. claßis duces, ac publicarum pecuniarũ custodes à Græcis electi fuissent: ipsi uerò omnibus Græcis consentientibus terra duces cõstituti essent. Cum igitur Athenienses hac de re consultarent, quidam progressus ita uerba fecit: Si uos & nos ô uiri unà sentiemus, spes erit nos, quod iampridem fertur, Thebanos à nobis reijcere posse. Quamuis enim Athenienses parum de his curant, rumor tamen non leuis uolat, illos nunc inter se ita uerba serere, ut si eis res quas nunc aggreßi sunt, prosperè cedent, nobis inde immineant. Fortißimum uerò inter cætera quæ à Lacedæmonijs referuntur, hoc esse uidetur argumentum, eos Thebanis summis restitisse uiribus, cum deuictis nobis, Athenas desolare conati fuissent. Plurimus igitur sermo erat, tanquã ex iuramenti forma opem ferre tenerẽtur. Arcades enim nulla affectos iniuria, cum socijs arma Lacedæmonijs in-

tulisse eam ob causam, quòd Tegeatibus auxilium contra Mantineos, qui neglecto iuramento illos inuaserant, praestitissent. Ob hos itaq; sermones tumultus per concionem ortus est. Aliqui enim iustè Mantineos egisse dicebant, quòd hospitibus qui exciderant, ac à Stasippo cum tribulibus interfecti fuerant, opem tulissent. Alij uerò iniustè illos fecisse asserebant, quòd Tegeatibus arma intulissent. Cumq; cõcio tam diuerse sentiret, Cliteles Corinthius surrexit, itaq; uerba fecit: Perquam facilè uiri Athenienses discerni potest, quinam primi iniuriam intulerint. Quis enim post factam pacem nos incusare habet, tanquã contra ciuitatẽ aliquam militauerimus, pecunias quorundam abstulerimus, terram alienam uastauerimus? Verùm Thebani regionem nostram ingreßi, arbores detruncauere, domus incendere, ac demum pecunias & pecora diripuere. Nobis itaq; cum tam insigni ac manifesta affecti sumus iniuria, si opem denegaueritis, nónne contra iuramenti formã uenisse uidemini? Proinde quid & uos & nos omnes inuicem iurauerimus, diligenter uos considerare decet. His dictis Atheniensium secutum est murmur, tanquam rectè iusteq; Cliteles dißeruißet. Post hunc uerò Patrocles Phliasius ita loquutus est: Omnibus ô uiri Athenienses manifestũ eße reor, Thebanos, si Lacedæmonij ex pedibus sublati fuerint, confestim uobis præ cæteris bellũ illaturos. Vos enim solos impedimento eße arbitrantur, quò minus Græciæ dominia consequi ualeant. Quæ cum ita se habeant, ego uos non magis, si contra Thebanos militaueritis, Lacedæmonijs, quàm uobismetipsis opem tulisse reor. Longè enim uos molestius laturos arbitror, si Thebani uobis inimici ac cõtermini, Græciæ ducatũ aßequuti

quuti fuerint, quàm si hostes remotiores habueritis: quapropter facilius, donec socij supererunt, defendere uos poteritis, quàm si deuictis illis soli Thebanis resistere cogamini. Proinde si qui uerentur, ne si Lacedæmonij nunc ope uestra à periculis erepti fuerint, olim uobis molestias sint præbituri: illi sciant, non eos quibus bene, sed quibus male factum est, ne uiribus crescant, timẽdos esse. Quinimò & hoc quoque cogitare oportet, non solum respub. sed & homines priuatos decere, dum maximè uiribus flo- »
rent, ea acquirere, quæ illis quandoque usui esse ualeant, »
ut cum necessitas ingruerit, paratum quô refugiant præ- »
sidium habeant. Vobis oblatum est pulcherrimum: quòd »
si implorantibus Lacedæmonijs opem feretis, illos in omne tempus amicos fidelissimos reddere potestis. Porrò si præsenti tempore in eos benefici fueritis, non paucos huius rei arbitros habebitis: sed dij qui nunc & in sempiternum cuncta aspiciunt, in primis testes erunt, dein socij pariter ac hostes, præterea Græci uniuersi ac barbari, nil enim hos latêre poterit: quapropter si ingrati aliquando cõtra uos euasuri essent, quis unquam illis fidem posthac adhibiturus esset? Verùm sperandum est illos bonorũ potius quàm malorum uirorum officio functum iri, maximè cum præ cæteris semper hominibus laude digna peragere, quæ uerò uituperio fuere imputanda, declinare cõsueuerunt. Atqui & hoc quoq; perpendendum erit: si unquam Græciæ à barbaris periculum imminebit, in quibusnam potius quàm in Lacedæmonijs spem collocare, seu quos socios fideliores reperire poteritis, quàm eos qui in Thermopylis constituti, omnes potius egregiè pugnando occumbere, quàm uiuentes barbaro in Græciam aditum

præstare elegerunt? Nónne igitur dignum esse uidetur, cum tam strenuam operam unà uobiscum præstiterunt, & adhuc præstare possunt, uos pariter & nos meritas illis referre gratias? Aequum præterea existimandum est, ob præsentes socios illis opem non denegare: cum minimè ignoratis, illos qui in ultima necessitate eos non dereliquere, & uobis aliquando dignas relaturos gratias. Proinde si ciuitas quæ cum illis periculum subire non formidauit, parui momēti uobis esse uidetur, noueritis si uestra ciuitas accesserit, non amplius contemnendas fore uires. Ego præterea, ô Athenienses, semper audiui hanc ciuitatem uestrā consuesse cunctis qui ad illam aut iniuria affecti, seu timore perciti, confugerint, auxilium non denegare. Nunc uerò non solùm audio, sed præsens cerno, Lacedæmonios tam magni nominis uiros, & cum ipsis amicos eorum fidelissimos, ad uos uenisse, subsidium exposcere, opemq; uestram humaniter implorare. Video quoq; Thebanos, qui tum minimè Lacedæmonijs persuadere potuerunt ut uestram diriperent urbem, nunc rogantes ne impedimento sitis, quò minus qui uos seruarunt perditum eant. Maiores uestri olim bene audierunt, quòd Argiuos qui circa Cadmiam occubuerant, insepultos relinquere noluerint: uos uerò quanto rectius agetis, si Lacedæmonios uiuentes neq; iniuria affici, aut penitus exterminari sinatis? Egregium hoc quoq;, quòd Eurysthei oppreßi iniurijs, Herculis tamen filios saluare uoluistis. Verū quanto hoc pulchrius, quòd nō solùm principes, sed integram seruabitis ciuitatem? Omnium uerò pulcherrimum, quòd cū suffragijs suis absq; periculo Lacedæmonij uos tutati sunt, nunc uos armati & cum periculo illis subuenire nō differa-

differatis. Cumq́; nos gaudeamus si uerbis saltē uiros tam egregios iuuare ualemus, qua tandem lætitia uos efferri decet, cum re ipsa illis opem præstare poßitis? Quinimò & hoc generosi animi est indiciū, quòd cum sæpius amici ac hostes Lacedæmoniorū fueritis, non tamen iniuriarum potius, quàm beneficiorū memores eritis: gratiamq́; referatis non eorum solùm quæ in uos benignè, sed in uniuersam contulerint Græciam, de qua ut uiri boni optimè meriti sunt. His dictis Athenienses repulsis contradicere uolentibus, sententiam rogare cœperunt, ac uniuerso populo Lacedæmonijs succurrendū esse decreuerunt, Iphicratemq́; ducem elegere: qui cum rem sacram fecisset, omnes in Academia cœnare, sibiq́; præstò esse iußit. Verùm quamplures illum exeundo præcessere, & Iphicrates copias mouit, Athenienſesq́; rati ad rem egregiam se duci, alacriter sequebantur. Postquam uerò Corinthum peruenit, aliquos ibi substitit dies: ob quam moram cōfestim illi nota inusta est, tanquam impigrè sequentes, ad hostes ducere ausus nō fuisset. Interim qui in Laconica hostes erāt, Arcades & Argiui, Elij quoq; cum cōtermini essent, paulatim dilabebantur, domum quæ ceperant & rapuerant agentes ac ferentes: quapropter Thebani quoq; & reliqui ex hostico abire quærebant: exercitum enim quotidie imminui cernebant. Iamq́; commeatus inopia castra inuaserat, cuncta siquidē depopulata, uastata, direpta, ac concremata erant: insuper hyems imminebat, ita ut omnes abeundi tenerentur desiderio. At postquam illi ex Lacedæmoniorum excederent finibus, Iphicrates quoq; Athenienses ex Arcadia Corinthū reduxit, quem de antè actis si quid egregiè geßit, minimè reprehendo: quæ uerò illo

egit tẽpore, partim inutilia, partim uerò nullius momenti fuiſſe inuenio. Cum enim Onium *occupaſſet montem, ut* Bœotijs *impedimento eſſet, quò minus domum regredi poſſent, admodum opportunam iuxta* Cenchreas *immunitam reliquit uiam.* Certior *deinde fieri cupiens num* Thebani Onium *tranſgreßi eſſent,* Athenienſium *necnõ* Corinthiorũ *equites cunctos illuc ſpeculatũ miſit: quamuis pauci ad rem illam longè aptiores multis fuiſſent: ſi enim pedem referre coacti fuiſſent, multò facilius ac per ocium quodammodo, cum pauci eſſent, abire potuiſſent.* Nunc *uerò manum magnam, hoſtibus tamen longè inferiorem emittere, nónne extremæ dementiæ eſſe uidetur?* Equites *itaq; cum multi eſſent, longoq; agmine incedere cogerentur, ubi primùm abire cœperunt, turbatis ordinibus ad iniquißimum deuenere locum, ita ut haud pauciores uiginti ex illis caderent.* Hoc *acto,* Thebani *iam liberè quô uoluerunt abiere.*

XENOPHONTIS RERVM GRAECARVM LIBER SEPTIMVS, BILIbaldo Pirckemero interprete.

INSEquenti *anno* Lacedæmoniorum *ac ſociorum legati liberis* Athenas *uenere mandatis, conſultantes quonam pacto fœdera inter* Lacedæmonios *&* Athenienſes *ſanciendo eſſent.* Cumq; *multi tam peregrini, quàm* Athenienſes, *de ſocietatis cõditionibus æquis diſſeruiſſent, tandem* Procles Phliaſius *talem orſus eſt ſermonem:* Poſtquam *uobis, ô* Athenienſes, Lacedæmonios *in amicitiam recipere placuit,*

placuit, mihi in primis cōsiderandū esse uidetur, quo pacto amicitia illa sit per quā diuturnè mansura. Id uerò fieri posse maximè arbitror, si æquis conditionibus utrinq; fœdera ineantur. Proinde in reliquis fermè consentire uidemini, solùm uerò de principatu nunc contentio intercedit. Vobis etenim mari, Lacedæmonijs uerò terra imperium tribui, æquum esse censetis: quod mihi non humana potius q̃ diuina prouidentia ac fortuna quadā euenire uidetur. Primò enim locum ad rem naualem admodum idoneum colitis: plurimæ siquidem ciuitates quæ mari sustentantur, ciuitatē uestram circumhabitant, & hæ omnes uestra imbecilliores. Portus præterea habetis egregios, sine quibus potētia nautica uti, est impoßibile. Triremes quoque poßidetis plurimas: patriumq́; uobis est, rebus pollere maritimis. Præterea artes omnes ad rem illam necessarias, familiares habetis. Vsu uerò et experientia inter cunctos excellitis homines. Vita enim ut plurimum uobis ex pelago est, ita ut cum etiam priuatis incumbitis rebus, maritimorum tamen certaminum experientiam singularem acquiritis. Adde quòd nusquam maior claßis quàm è ciuitate uestra prodire cernitur: quod haud parui ad imperium est momēti: nam qui iam uiribus pollet, hunc cuncti lubenti sequūtur animo. Dij quoq; in re nautica hanc uobis tribuere felicitatē, ut quamuis multis ac maximis certaminib. mari defuncti sitis, in paucis tamen succubuistis, plurib. uerò egregiè superastis: quapropter decet quoq; socios uobiscum periculorū q̃suauißimè participes fieri. Quòd uerò necessaria ac attinens rerū maritimarū uobis imminet cura, ita cōsiderate. Lacedæmonij quāuis annis plurimis uobiscum bella gessere, regionemq́; uniuersam

in suam redegissent potestatem, minimè tamen uos subigere ualuere. Cum uerò deus aliquādo illis maris quoq; concessisset dominium, confestim ab illis penitus subacti estis. Hinc patet, è mari uniuersam uestram pendêre salutem. Quod cum ita sit, nónne uos Lacedæmonijs in re maritima præferri est conueniens? Siquidem iampridem ipsi quoque in nauticis rebus se uobis inferiores esse ingenuè faßi sunt: quandoquidem in maritimis certaminibus minimè periculum utrisq; par est: illis enim de uiris tantummodo quibus triremes instruuntur, cura est: uobis uerò de liberis, uxoribus, & uniuersa demum ciuitate, res agitur. Et sic uestra se habent. Lacedæmoniorū uerò hoc pacto. Primo mediterraneā incolunt regionem, ita ut quandiu terra potiuntur, etsi à maritimis intercluduntur negocijs, egregiè tamen uiuere possunt. Id cum ipsi præcipuè calleant, ab infantia in bellicis se exercere consueuerunt certaminibus, remq́; in primis dignam arbitrantur, magistratibus obedire: quapropter illi terra, uos uerò mari præstatis: quemadmodumq́; uos pelago, ita illi terra celerrimè fortes instruere possunt uiros, ita ut socij rectè summatim in illis spem ponere ualeant. Proinde quemadmodū uobis deus mari, ita illis terra multas magnasq; cōcessit uictorias: plurima siquidem ac maxima terrestria confecere certamina, in paucis uerò succubuere, pluribus uerò egregiam retulere uictoriam. Quòd uerò illis necessaria & non inferior terra, quàm uobis mari, cura immineat, ex re ipsa dignosci potest. Vos enim quamuis annis plurimis cum illis, sæpiusq; pugna nauali cōflixistis, illos tamen debellare potuistis minimè: cum uerò semel terra uicti sunt, confestim illis de liberis, uxoribus, & uniuersa ciuita-

ciuitate periculum iniectum est. Nónne igitur ijs qui tam egregiè in terrestribus excellunt certaminibus, rectè copiarum terrestrium committitur imperium? Et ego quæ coràm recensui, utrisq; longè utilissima esse arbitror. Vos uerò quæ maximè in rem sunt, cōsulere decet. His dictis, Athenienses ac Lacedæmonij qui aderant utrinq; assentientes, uehementer illius laudarunt sermonem. Surrexit inde Cephisodon, ac ita uerba fecit: Viri Athenienses, nónne uos decipi sentitis? Si enim mihi mentem adhibueritis, confestim manifestè uobis errorem demonstrabo. Si enim mari classem ducetis, Lacedæmonijq; uobis socij erunt, nónne illi trierarchos mittent Lacedæmonios? pariterq; ascensores? Nautæ uerò nónne erunt hilotæ uel mercenarij? nunquid igitur uos ijs parebitis? Si uerò Lacedæmonij uobis terra militandum esse denunciauerint, nónne uos equites ac pedites mittetis? Nunquid igitur illi duces erunt uestri? uosq; illorū serui, ac penitus nullius momenti? Responde itaq; mihi ô Lacedæmonie Timocrates, nunquid paulò antè dicebas, societatem æquis conficiendam esse conditionibus? Est'ne igitur quid æquius, quàm alternatim maritimis ac terrestribus præesse exercitibus? & si quid boni rebus inest nauticis, uos participes fieri, nos uerò à terrestribus haud arceri? His auditis, Athenienses illi assensere, decreueruntq; singulas ciuitates quinque alternatim præesse diebus. Cumq; utrinque cum suis ac sociorū copijs Corinthum conuenissent, uisum illis est communiter Onium custodiendum esse montem. Cumq; Thebani cum socijs aduentassent, obseruabant alij alibi Onium: Lacedæmonij enim ac Pellenenses loca facilimè expugnatu obtinebāt. At Thebani & socij cum à statiuis

abessent stadia circiter triginta, castra in campis collocant, deliberantes qua parte potißimũ perrumperent: simul sub crepusculum ad Lacedæmoniorum ducere cœperunt præsidium: nec hora aut opinione decepti sunt. Lacedæmonios enim ac Pellenenses cum è stratis surgerent, ac excubiæ nocturnæ iam mutarentur, nacti sunt, illosq́; instructi inopinatos, cõpositiq́; dispersos inuadunt: at qui ex tumultu illo euasere, in proximum confugere tumulũ. Quibus omnibus collectis, Lacedæmoniorum polemarchus locum facilè obtinere, hostesq́; ab ingressu prohibere potuisset: nam & commeatus facilè importari potuisset. Verùm id minimè fecit: sed cum Thebanis admodum dubijs ac anxijs quonam pacto Sicyonẽ descendere possent, iamq́; de reditu cogitãtibus, inducias pepigit, ut quibusdam uidebatur potius ex Thebanorum quàm suorum sententia, sicq́; discеßit, & eos qui secum erant abduxit. At Thebani securè iam discedentes, Arcadibus, Eliensibus & Argiuis socijs se coniunxere, cum quibus populabundi Sicyonem & Pellenem contendunt. Cumq́; in Epidauro castra posuissent, uniuersam circumiectam regionem flamma ac ferro uastarunt: inde mirum in modum despectis hostibus abiere. Cumq́; haud longè Corintho abessent, celeri cursu ad portas quæ Phliuntem eunti respiciunt, feruntur, ut si illas apertas offenderent, irrumperent. Sed cum quidam leuis armaturæ milites urbe egreßi essent, in illos inciderunt, cum uix iugera quatuor à muris distarent: conscensisq́; monumentis ac locis editioribus, sagittis ac iaculis illos incessebant, & haud paucos ex primoribus obtruncant: inde in fugam uersos tria uel quatuor insequuntur stadia. His actis, Corinthij mortuos

tuos

tuos muris subduxerunt, illisq; per inducias redditis, trophæum erexere: Lacedæmoniorumq́; socij ob id factum aliquantisper respirauere, ac animum resumpsere. Simulq́; post hæc uenere Lacedæmonijs à Dionysio auxilia, triremes circiter uiginti, oneratæ Celtis & Iberis, inter quos erãt equites fermè quinquaginta. Postridie Thebani ac socij instructis ordinibus campum, qui mari ac tumulis urbi imminentibus interiacet, uniuersum milite complent, omniaq́; uastant ac diripiunt. Atheniensium uerò ac Corinthiorum equites ob multitudinem illis appropinquare haud audebant. At Dionysij equites, quamuis pauci essent, sparsi, cum alius aliò ruunt, iaculis hostes obequitando incessunt: cumq; illi eos inuadere conarentur, terga eis uertebant. Inde abeuntibus rursus nouißimos premebant: interim uero nonnunquam equis desilientes quiescebant: cum uerò leuis armaturæ milites illos persequerentur, rursus facilè conscensis equis illos eludebant: & si qui longius persequuti fuissent, eos conuersi premebant, iaculisq́; male afficiebant, ita ut uniuersum exercitum procedere seu regredi cogerent ad eorum nutum. Inde Thebani haud multis mansere diebus, copiasq́; domum reduxere: reliqui quoque socij in suam quisque dilapsus est ciuitatem. Præsidiarij uerò milites qui Dionysio aduenerant, Sicyonem delati, Sicyoniosq́; congredi ausos, in campo prælio uincunt, ex quibus septuaginta circiter interfecere: Geras inde ui capiunt ac diripiunt: & subsidium quod primo à Dionysio in Lacedæmoniorũ missum est auxilium, his actis Syracusas reuersum est. Thebani quoq; ac cuncti qui à Lacedæmonijs defecerãt, ad hoc usque tempus unanimiter res gessere, ducentesq́;

Thebanos ſequuti ſunt. Sed Lycomedes quidam Mantinenſis nulli genere inferior, opibusq; pollens, & admodum liberalis, Arcades grauiter increpabat, aſſerens ſolummodo ijs Peloponneſum patriam eſſe, ſolumq; illos indigenas illic inhabitare. Plurimas præterea gentes græcas ab Arcadibus originem traxiſſe: corpora præterea robuſtiſsima ac fortiſsima habere ea ratione oſtẽdit, quòd cum auxilio quiſpiam indigeret, neminem Arcadibus præferret: neq; unquam Lacedæmonios abſq; Arcadibus Atticam ingreſſos, nec nunc quidem Thebanos ſine ipſis Laconiam irrumpere auſos. Si igitur ſapitis, inquit, cum ad expeditionem quandam uocabimini, minimè parebitis: utpote Lacedæmonios antea cum eos ſequuti eſtis, mirũ in modum extuliſtis: nunc uerò ſi Thebanis obtemperaueritis, nec uos qui ex parte præſtetis, dignos ducitis, forſitan iſtos alios inueniatis Lacedæmonios. Arcades his auditis Lycomedi aſſentiebantur, ſummisq; illũ extollebant laudibus, ſolumq; uirum eſſe arbitrabantur. Igitur duces conſtituerunt quos ille iuſsiſſet, ex rebusq; illis magnum Arcades adepti ſunt nomen: Epidaurũ enim Argiuorum ingreſsi, reditus ab Chabria qui peregrinis præerat militibus, Athenienſibus & Corinthijs intercluſi ſunt: ex quibus Argiuos ferociter adorti, non ſolùm militum multitudine, ſed & loci opportunitate longè ſuperiores, repulerunt. Inde cũ Aſinem terræ Laconicæ adorti eſſent, præſidium uicere Lacedæmoniorũ, ac Geranorem polemarchum Spartanum interfecere, ſuburbiaq; Aſineorum diripuere. Cumq; in militiam exire decreuiſſent, neq; nocte aut hyeme, ſeu uiæ longitudine, aut montium deterrebantur iniquitate, ita ut eo tẽpore longè fortiſsimi cenſerentur.

rentur. At Thebani hanc ob rem Arcadibus subirascebantur, nec ut antea amicè illos colebāt. Elij quoq; postquam ab Arcadibus ciuitates quæ Lacedæmonijs ereptæ erant, repetere cœperunt, ac cernerent neq; se, neque sermones eorum alicuius esse momenti: Triphylios uerò & alios qui ab eis defecerant, quoniam Arcades esse dicerent, sibi præferri, ipsi quoq; Arcadibus infensi erant. Cumq́; sociorum singuli præcipuè res suas curarent, aduenit ab Ariobarzane cum pecunijs ingentibus Philiscus Abydenus, confestimq́; sub initium Thebanos ac socios, necnon Lacedæmonios, Delphos de pace facienda conuocauit: qui deo num pax futura esset minimè consulto, per se deliberabant. Cumq́; Thebani haud consentirent Messenios Lacedæmonijs subiectos esse, Philiscus ut Lacedæmonijs auxilio esset, copiosum comparauit exercitum. Aduenit interim secundum à Dionysio subsidium. Cumq́; Athenienses in Thessaliam contra Thebanos ducendum censerent, peruicere Lacedæmonij, ut in Laconicam prius moueretur. Cumq́; auxiliares Dionysij milites Lacedæmonē applicuissent, Archidamus cum illis & ciuibus ad hostes profectus est, Carnanosq́; ui expulit, & quoscunq; uiuo in suam redegit potestatē, cunctos iugulauit. Inde digressus ad Pharrasias Arcadiæ infesto procedit agmine, ac uniuersam regionem ferro & igni depopulatus est. Cum uerò Arcades & Argiui in subsidium aduolassent, copias reduxit, castraq́; in Epimedeis collocauit tumulis. Cumq́; ibi sederet Cißidas auxiliariorum Dionysij militum præfectus, manendi tēpus sibi præscriptū exijsse affirmans, Spartam uersus abducere suos cœpit. Cum uerò abeuntem Messenij per uiarum angustias adorti essent, ille ad

Archidamum pro ope ferenda misit, qui ei impigrè suppetias tulit. Cumq; ad diuerticulum quod Euctresios ducit, peruenissent, Arcades & Argiui ut illi uiam intercluderent, aduenerant. At Archidamus in loco ubi ex Euctresijs & Epimedeis uiæ cōcurrunt, in plana digressus, pugnandiq; copiam facturus, aciem instruit, ordinibusq; circumuectus, talibus ad pugnā hortatus est milites: Viri ciues, si nunc strenuam nauauerimus operam, rursus erectis suspicere poterimus oculis, patriamq; filijs nostris talem reddemus, qualē à patribus nostris olim accepimus. Desinamus igitur aliquādo liberis, uxoribus, senioribus, ac hospitibus opprobrio esse, apud quos antea omnium Græcorum eramus spectatißimi. His dictis, ex æthere fulgura ac tonitrua illi sequunda intonuisse aiunt. Contigit quoq; dextrum uersus cornu lucum ac statuam Herculis esse, à quo ipse oriundus ferebatur. His signis adeò militū ira & audacia creuit, ut haud parum negocij præfectis de inhibendo ardore iniectum sit. At cum Archidamus aciem direxisset, iamq; ad manus uentum esset, pauci admodum primum tulere impetum, qui pugnantes occubuere: reliqui uerò in fuga cecidere, ab equitibus ac Celtis interempti. Finita pugna, trophæoq; erecto, Archidamus confestim Demotelem præconem domum, uictoriæ magnitudinē nunciatum mittit, referreq; iubet, ex Lacedæmonijs neminem, ex hostibus uerò infinitum cecidisse numerum. Fertur cum hæc Spartæ audita essent, ab Agesilao seniores ac Ephoros cunctos lachrymari cœpisse: adeò gaudio & tristitiæ lachrymæ cōmunes sunt. Et Thebani ac Elij cum haud minus Arcadum opes quàm Lacedæmoniorum fractas resciuissent, eorum indoluere fortunam.

tunam. Thebani uerò confestim animo uoluere cœperūt, quonam pacto Græciæ uniuersæ imperium cōsequi possent. Arbitrabantur itaque si ad Persarum regem mitterent, posse apud illum omnia ex sententia cōficere: quapropter conuocatis socijs, ad regem legatos mittere decreuerunt, sub prætextu, tanquam Euthycles Lacedæmonius ad regem perrexisset. Fuere uerò qui ad regem profecti sunt, à Thebanis Pelopidas, ab Arcadibus Antiochus pancratiastes, ex Elijs Archidamus: sequuti quoque sunt Argiui. Athenienses quoq; his auditis, & ipsi ad regem Timagoram & Leontem ire iusserunt. Qui cum omnes ad regem peruenissent, multū Pelopidæ præ cæteris rex tribuit, eumq́; summis affecit honoribus. Enarrauit ille, solum ex omnibus Græcis regi Thebanos in Platæensi astitisse prælio, nec unquam postea regi bellū intulisse: eosq́; Lacedæmoniorum iram eam ob rem incidisse, quoniam cum Agesilao aduersus regem militare noluissent, neque illum digredientem in Aulidem Dianæ sacra facere permisissent, ubi Agamemnon quondam cum in Asiam nauigaret sacrificans, Troiam inde ceperat. Multum præterea splendoris Pelopidæ attulit, quòd Thebani eo duce in Leuctris uictores extitissent, & quòd inde Lacedæmoniorum fines ferro & igni depopulati essent. Ostēdebat præterea Pelopidas, Argiuos & Arcades à Lacedæmonijs uictos ac fusos esse quando Thebani abfuissent. Astipulatus est illi in omnibus tanquā uera diceret Timagoras Atheniensis, qui proximus post Pelopidam à rege honorabatur: quapropter cum Pelopidas à rege interrogaretur, quid literis præcipi uellet, respondit: Vt Messenij à Lacedæmoniorū eximerētur iugo, Athenienses quoq; classem

reducerent. Quòd si minus parêrent, illis bellum indiceretur: & si ciuitas quæpiã sequi recusaret, in primis contra illam moueretur. Hæc cum scripta, legatisq; recitata essent, Leo audiente rege exclamauit: Per Iouem Athenienses, ut uideo, alius pro rege amicus uobis quærendus est. Scriba uerò cum regi quid Atheniensis dixisset, inter pretatus esset literis: addi iußit, quòd si Athenienses quæ iustiora illis sint, cognouerint, regem adeant, ac de his edoceant. At legati cum singuli domum regreßi essent, Timagoras ab Atheniensibus necatus est, à Leonte accusatus, quòd illi adhærere noluisset, sed consilia cũ Pelopida contulisset clandestina. Ex alijs uerò legatis Archidamus Elius, quoniam Elij Arcadibus prælati fuerant, summis laudibus res efferebat regias: econtra Antiochus quasi contemptis Arcadibus, munera respuerat regia, omnibusq; ostendit, regem pistores, obsonatores, pincernas, ac ianitores habere plurimos: uiros uerò qui contra Græcos pugnare possent, cum omnia diligenti perscrutatus fuisset indagine, uidere haud potuiße. Aiebat præterea, pecuniarũ copias superbiã sibi uideri, aureamq; platanũ uix cicadæ umbram præbere posse. Thebani uerò legatos à cunctis conuocarunt ciuitatibus, ut regiam audirent epistolam: Persaq; qui literas ferebat, regis ostendebat signaculũ, dein uerò quæ scripta erant, legit: & Thebani cunctos qui regis ac ipsorum expeterent amicitiam, in hæc iurare iubebant. Qui uerò à ciuitatibus aderant legati, se non iurandi, sed audiendi gratia illuc missos esse respondebant: si uerò iusiurandum exposcerent, ut ad ciuitates mitterent, iusserunt. Addidit Lycomedes Arcas, congregationem haud Thebis fieri debere, sed ibi ubi bellum gereretur.

reretur. Id cum Thebani ægreferrēt, eumq́; societatis corruptorem esse dicerent, ille in concilio consedere noluit, sed discedens abijt, quem omnes ex Arcadia insequuti sunt legati. Cum uerò qui in urbe Thebana collecti fuerant, iurare nollent, Thebani legatos ad singulas misere ciuitates qui iuramentum exigerent, regijsq́; parêre iuberent mandatis, existimantes nullam ciuitatem cum regis, tum ipsorum metu iuramentum detrectaturam. Verùm cum primo Corinthum legati uenissent, Corinthij iurare renuerunt, asserentes minimè iuramenti cum rege communis indigere: quos aliæ quoq; multæ ciuitates eadē respondētes sequutæ sunt. Et Pelopidæ ac Thebanorū principatus hoc maximè dissolutus est pacto. At Epaminundas cum Achæos corripere uellet, ut Arcades ac socij reliqui eo magis Thebanis obedirent, Achaiam bello adoriri statuit. Pisiæ itaq; Argiuorum præfecto ut Onium occuparet, persuadet. Et Pisias Onij custodiam ab Naucleo qui peregrinis Lacedæmoniorum præerat militibus, & Timomacho Atheniense negligi edoctus, septem dierum commeatu assumpto, nocte cum duobus millibus peditibus Cenchreorum tumulum occupat. Aduenere interim Thebani qui Onium transgreßi erāt, omnesq́; socij, Epaminundæ ductu, Achaiam irrupere. Cumq́; optimates Achaiæ illi obuiam facti fuissent, neq; optimates expellere, nec reipublicæ statum immutare decreuit, sed tantum fide accepta, ut socij forent, ac Thebanos quocunq; ducerentur, sequerentur, domum reduxit exercitum. Accusantibus uerò illum Arcadibus & factiosis, tanquam Lacedæmonijs suo discessu Achaiam obnoxiam reddidisset, uisum est Thebanis harmostas in Achaicas mitti debere

ciuitates: qui ingreßi, optimates cum multitudine expulere, ac popularem statum in Achaiam *introduxere.* At *qui exciderant, haud contẽnenda collecti sunt manu, per urbesq; celeriter incedentes, illas occupabant: quas cum obtinuissent, non solùm medios se gessere, sed & impigrè* Lacedæmonios *iuuere, ita ut* Arcades *uehementer hinc à* Lacedæmonijs, *inde uerò ab* Achæis *urgerentur.* Sicyoni *uerò ad hoc usq; tempus communibus* Achæorum *legibus respublica regebatur.* Inde Euphron *cum apud* Lacedæmonios *longè maximus ciuium esset, apud illorum aduersarios quoq; clarescere cupiens,* Argiuos & Arcades *edocet, si ditiores palàm* Sicyonem *obtinerent, proculdubio ciuitatem rursus* Lacedæmoniorũ *sequuturam partes: si uerò, inquit, popularis inducetur status, probè nostis ciuitatẽ uobis saluam fore. Si igitur adiumento mihi eritis, populum ego conuocabo, uobisq; fidem meam ostendam, ciuitatemq; in societate multò fideliorem reddam.* Id *uerò eam ob causam agam, quòd fastum* Lacedæmoniorum, *quemadmodum & uos, iampridẽ ægreferam, ciuitatemq; è seruitutis iugo eripere quæram.* Arcades & Argiui *lætis hæc excepere animis, illiq; impigrè opem præstiterunt.* Et *ille confestim in concione, præsentibus* Argiuis & Arcadibus, *populum ad libertatem uocat, asserens gubernandi formam æqualem ac cõmunem esse debere.* Qui *cum illi assensi fuissent, duces quicunq; illis idonei uiderentur, eligere iußit.* Illi *uerò ipsum elegere, eiq; adiunxere* Euphronem & Hippodamum, Cleandrumq;, Acrisium & Lysandrum. His *actis, peregrino militi* Adeam *filium ipsius præficiunt, abrogato* Lysimeni *imperio, qui antea illis præfuerat.* Et Euphron *confestim*

ſtim quoſdam ex militibus illis beneficijs ſibi conciliabat, ac fidos reddebat, reliquos uerò ſolicitabat: inde neq; priuatis, publicis, ſeu ſacris abſtinebat pecunijs, & quoſcunque ſub factionis prætextu eijciebat, illos omnibus ſpoliabat fortunis. Ex *collegis quoq; nonnullos dolo aggreſſus interfecit, alios uerò urbe pepulit, ita ut omnia nutu gubernarentur ſuo, iamq; in manifeſtam erumperet tyrannidem.* Verùm *ut ſocij hæc negligerent partim pecunijs tranſegit, partim uerò peregrino milite quocunq; duceretur impigrè ſequendo illos demerebatur.* Argiui *interea* Phliunti *ſupra* Iunonis *templum* Tricranum *ædificarũt,* Sicyonij *uero in montibus* Thyamiã *erexerunt: quapropter* Phliaſij *uehementer urgeri, ſummaq; inopia premi cœpere, nihilominus tamen in ſocietate perſtitere.* Proinde *ſi ciuitas magna quid egregium peragit, in omnibus celebratur hiſtorijs: mihi uerò ſi ciuitas quædam parua multa memoria digna egerit, longè magis laudibus extollenda eſſe uidetur. Siquidem* Phliaſij *florentibus adhuc* Lacedæmoniorum *rebus illis amici facti ſunt: eorum uerò uiribus* Leuctrica *pugna minutis, uiciniſq; quamplurimis, necnon hilotis omnibus, ſocijſq; uniuerſis, exceptis pauciſsimis, deficientibus, cunctiſq;* Græcis, *ut ita dicam, bellum* Lacedæmonijs *inferentibus, ſoli tamẽ pertinaciſsimè in fide perſtitere: & quamuis potentiſsimos in* Peloponneſo Argiuos *&* Arcades *hoſtes haberent, nihilominus tamẽ illis opem tulere, ultimiq; erant qui ex ſocijs in* Praſias *deſcenderent: ex quibus fuere* Corinthij, Epidaurij, Trœzenij, Hermiones, Halies, Sicyonij, *&* Pellenei, *nec unquam defecere. Neq; cum* Xenagus *præſidio abducto ipſis derelictis diſceſsiſſet, animo conciderunt, ſed condu*

cto mercenario duce ex Prasijs, *cum hostes circa* Amyclas *essent, ut potuere dispersi* Spartam *uenere: quapropter* Lacedæmonij *cum illos uarijs affecissent honoribus, bouem quoq; eis dono miserunt.* Cum *uerò hostes ex* Lacedæmoniorum *excessissent finibus,* Argiui *illis ob* Lacedæmoniorũ *studium infensi, uniuerso populo* Phliuntem *irruperunt, regionemq́; uniuersam ferro ac igni uastarunt.* Cumq; *non solùm primo ingressu id fecissent, sed & abeuntes cuncta quantum poterant uastassent, egreßi* Phliasiorum *equites illis imminebant.* Cumq; Argiui *uniuerso equitatu ac manipulis quibusdam nouißima tutarentur, illos adorti sunt: & cum haud plures sexaginta essent, præsidium tamen uniuersum, interfectis haud paucis, in fugam uerterunt: cernentibusq; Argiuis, ac non minus ægre ferentibus quàm si omnes animam efflarent, trophæũ erexere.* Rursusq; *cũ* Lacedæmonij *socijq;* Onium *præsidio obtinerent,* Thebaniq; *illum transcendere pararent,* Elijq; & Arcades *ut eis se cõiungerent, per* Nemeas *iter facerent, exules* Phliasiorum *illis promisere, si se duces sequerentur,* Phliuntem *capere posse.* Cumq; *illi assensum præbuissent, exules cum sexcentis alijs circiter aduectis, scalis nocte sub muris delituere.* Interim *cum à* Tricrano *speculatores hostes adesse significassent, ciuitasq; illis animum aduertisset, à proditoribus quoq; ex insidijs ascendendi signum datum est.* Hostes *itaq; impigrè muro conscenso, custodum arma occupauere derelicta, diurnaq; deturbata statione, custodes decem in fugam uerterunt.* Nam *ex quindena unaquaq; custos unus derelictus fuerat: unum uerò dormientẽ, alium uerò ad* Iunonis *confugientem templum obtruncarunt.* Quum *itaque fuga è*

muro

muro desilientium in urbem fieret, qui arcem occupauerant incerti erant quidnã agerent: sed cum clamor in urbem delatus esset, impigrè ciues auxilium tulerunt. Et sub initium hostes arce egreßi, ante portam quæ in urbẽ fert, pugnam capessebant: sed cum undique à succurrentibus premerentur, pedem rursus in arcem referre cœperunt: in quos grauis armaturæ milites signa inferũt, cõfestimq́; media arcis pars deserta est: hostes inde conscensis turribus ac muro, ingressos telis feriebant. At illi terra reptantes, per muri scalas ascendere cœperunt, turresq́; nonnullas hinc atq; inde ciues occuparunt, simulq́; alios ascendentes ad se trahebant: quapropter hostes undiq; audacia ac ui oppreßi, impetum non tulere. Eodem tempore Arcades & Argiui urbem circundantes, per uices arcis muros diruere nitebantur. Qui uerò intus erant, partim eos qui in muro erant, alij uerò ab extra per scalas ascendentes, reliqui uerò eos qui turres occupauerant, oppugnabant: ignemq́; in tabernaculis offendentes, facesq́; quas fortè in arce inuenerant incẽdentes turribus subijciebãt: quapropter qui turres obtinebant, flamma perterriti, sua sponte turres derelinquebant: qui uerò muros ascenderant, uirtute ciuium ab his deiecti ac expulsi sunt. Cumq́; semel hostes inclinare cœpissent, confestim uniuersa arx ab hostibus derelicta est, illicoq́; equites urbe egreßi sunt: quos hostes cernentes, derelictis scalis, mortuisq́; ac uiuis nonnullis qui sequi nequiuerant, aufugere: cecidereq́; ex hostibus tam intra, quàm extra, haud pauciores octoginta. Hinc de salute securos, cernere erat uiros quidem inuicem cõplectentes, mulieres uerò potum ferentes, ac præ gaudio lachrymas effundẽtes, omnes uerò præsentes fle-

tum cum lætitia miscere. Insequenti quoque anno Argiui & Arcades uniuersi Phliuntem ingreßi sunt. Quòd uerò Phliasios ita semper premebant, causa erat, quòd illis infensi erant, & quia in medio siti erant: sperabant insuper commeatus penuria illos cogi posse, ut tandem à Lacedæmonijs deficerent. In hac quoq; expeditione Phliasiorum equites ac electi, unà cum Atheniensiũ equitibus qui tum aderant, hostes in transitu fluminis aggreßi uicerunt, hostesq́;, quod reliquũ diei supererat, ad montes redire coëgerunt, tanquam ab amicis frugibus uastandis abstinerent: rursusq́; Sicyonis præfectus, cum Thebanis qui in præsidio erant, Sicyonijs ac Pellenensibus, tum enim Thebanos sequebantur, Phliasiorũ ingreßi sunt fines: necnon Euphron cum duobus millibus mercenarijs militibus, & reliqui, per Tricranum ad Iunonis ascenderũt templum, ut inde in agros impetum facerent: in montium uerò summitatibus ac angustijs quæ Corinthum ducunt, Sicyonios ac Pellenenses reliquere, ne illis occupatis Phliasij super capita eorum ac Iunonis consisterent templum. At qui in urbe erant, cum hostes adesse, eosq́; ad agros uastandos aduenisse cognouissent, cum equitibus & Phliasiorum electis urbe egreßi, manus cum illis conseruere, nec ut in plana descenderent, permisere, ibiq́; inuicem lacessendo magnam partẽ transegere diei. Et qui cum Euphrone erant, Hippasimum usque processere: Phliasij uerò Iunonis non prætergrediebantur templum. Cum uerò hora iam abeundi esse uideretur, hostes Tricranum uersus gradiebantur: ne enim breuiori uia ad Pellenenses peruenire possent, fossa ante muros erecta illis impedimento erat: eos uerò parumper ante diluculũ Phliasij præteruersi, iuxta

muros

muros fossam transgreßi, ad Pellenenses & qui cum illis erant, pergebant: quam Phliasiorum festinationem cum Thebani resciuissent, omni ope Pellenensibus succurrere accelerabant. Phliasiorum interim equites Pellenenses aggrediuntur, ab quibus fortiter excepti sunt: illi uerò parumper declinarunt, rursusq́; cum peditibus qui iam aduenerant, in illos irruunt, ac atrocißimum ædebant prælium. Atqui non tulere hostes impetum, sed protinus in fugam uersi sunt. Cecidere pugna ea Sicyonij nonnulli, ac Pellenensium haud parum multi, uiriq́; fortes desiderati sunt. His actis, Phliasij clarißimum erexere triumphum, ac pæana canentes, ut æquũ erat, reuertebantur. Et Thebani, quiq́; cum Euphrone erant, hæc tanquam spectaculum quoddam cernere cogebantur: inde Sicyonem abiere, Phliasij uerò in urbem rediere. Nec minus egregium id quoq; Phliasij egere. Viuum enim in potestatem redactum hospitem Pellenensem, quamuis summa rerum premerentur inopia, absq; precio dimisere. Nónne igitur meritò hi qui talia gessere, generosi ac fortes appellãdi sunt? eo quoq; nomine clari, quòd tam summa constantia amicis fidem seruauerint? Quamuis enim à colligendis arcerentur frugibus, perdurabant tamen, quædam ex hostili rapientes terra, nonnulla uerò ex Corintho coëmentes, multis periculis illuc contendentes, difficulter quoq; precium corradentes, difficilius uerò à uendentibus necessaria redimentes, iumenta quoq; ad deuehendum commeatum summa difficultate à uicinis contrahentes. Tandem omnium rerum preßi inopia, Chareti persuasere, ut pro deuehendo commeatu præsidium cum illis mitteret. Qui cum Phliuntem peruenissent, illum exorarũt ut inutilem

turbam Pellenem *emittere liceret: quam ibi quoq; dimiserunt.* Inde *digreßi necessaria coëmerunt, ac quotquot potuerunt, onerarunt iumenta, nocteq́; reuertebantur, haud ignari ab hostibus transitũ insideri: satius tamen rati egregiè pugnando periclitari, quàm tanta rerum premi indigentia.* Igitur *cum* Charete *progreßi, cum hostes adesse certiores facti essent, se ad certamen accingunt, ac inuicẽ hortantur, Charetemq́; opem ferre clamant.* Parta itaque *uictoria, hostibusq́; repulsis, cum omnibus quæ ferebant salui domũ peruenere. Cumq́; totam uigilassent noctem, ad multum dormierunt diei. At cum Chares surrexisset, equites primoresq́; ciuium illum ita alloquuti sunt:* Propositum *est tibi, ô* Chares, *pulcherrimam hodie exequi rem.* Regionem *enim montanam Sicyonij muro circundare nituntur ædificatoribus plurimis, uerũ haud ita multis confisi militibus: hos nos equites præstantioresq́; ciuium aggredi in animo habemus: tu uerò si peregrino sub sequutus fueris milite, cum uictoriæ pulcherrimæ particeps eris, tum haud inferiorem* Pellenensi *fugam efficies.* Si *uerò quæ narramus tibi factu difficilia uidentur, deos sacrificijs cõsule: arbitramur equidem potius illos quàm nos, ut hæc peragas iubere. Nec te lateat, si hæc peregeris, hostibus superiorem fore, amicamq́; seruaturum ciuitatem: gloriosißimum quoq; in patria, nominatißimum præterea tam inter socios quàm hostes euasurũ.* His *persuasus* Chares *sacrificabat.* Interim *uerò* Phliasiorũ *equites arma induebant, equosq́; frenabant, pedites quoq; ad certamen se præparabant: inde composito agmine ad locum ubi sacra fiebant, unà tendebant.* Quibus *obuiam factus* Chares *cum uate, nuncians pulchra apparuisse exta:*

uerùm

uerũ aliquantisper expectate, inquit, nos enim unà egrediemur. Confestimq; mercenarij milites ingenti alacritate, tanquam numine afflati, ad hostes pergebant. Præcesserant hos Phliasiorũ tam equites quàm pedites, quantaq́; poterant celeritate ad hostes festinabant: tandemq; equites equos concitant, peditesq; seruatis quantum poterant ordinibus cursu ferebantur: quos Chares præpropera sequebatur celeritate. Dies uerò iam præcipitabat, ac in uesperum uergebat. Nacti sunt itaq; hostes partim operi incumbentes, alios se lauantes, nonnullos cœnã præparantes, hos panem pinsentes, illos uerò lectos sternentes: qui cum Phliasios cum impetu ac celeritate irruentes cernerent, metu perculsi, omnes in fugam uersi sunt. Cum necessaria cuncta uiris tam egregijs reliquissent, illi ibidem cœnantes, reliqua domum tulerunt, pæanizantes, ac ob res feliciter gestas sacra instaurantes: inde excubijs locatis quieti se dederunt. At Corinthij cum de pugnæ euentu certiores facti essent, perhumanè contractis iumentis illa cuncta frumento onerarunt, Phliuntemq; misere: & antea quàm undiq; muro circundarentur, quotidie necessaria inferebantur. De Phliasijs itaq; quemadmodum amicis fidem seruarint, quamq́; egregiè se in bello gesserint, ac omniũ indigi in societate permanserint, sat dictum est. Eodem fermè tempore Aeneas Stymphalius cum Arcadum dux esset, ac quæ Sicyoni fierent intoleranda iudicaret, occupata cum exercitu suo arce, Sicyonios præstantiores qui in urbe erant, necnon illos qui absq; decreto exciderant, conuocabat: quapropter Euphron timore perculsus in Sicyoniorum perfugit portum, Pasimelemq; ex Corintho accersiuit, ut Lacedæmonijs portum traderet,

simulans se id fide ac beneuolentia facere. Siquidem cum deliberatum fuisset, num à Lacedæmonijs ciuitas deficere deberet, ego cum paucis, inquit, restiti. Cum uerò rursus populum in meam traduxissem sententiam, proditoresq́; supplicio afficere uellem, seditione facta secessere: omnes enim, ait, qui iam fugiunt, hi sunt qui uos prodidere. Proinde si potuissem, cum uniuersa ad uos defecissem ciuitate: sed cum id mihi facere haud licuit, id quod possum faciam, portumq́; uobis tradam. Audiebant hæc multi, sed qui crederent admodum pauci erant. Verùm cum Euphronis mentionem fecerim, quæ de eo acta sint, ad calcem usque educam. Cum Sicyoni optimates ac populus seditione certarent, Euphron accepto ex Athenis præsidio, ciuitatem cum populo in suam redegit potestatem. At cum Thebanus harmostes arcem obtineret, illeq́; cerneret quandiu arx in Thebanorum esset potestate, se ciuitati dominari haud posse, accepta pecunia Thebas profectus est, ut Thebanis persuaderet, ut expulsis optimatibus sibi rursus ciuitatem traderent. At qui antea exciderant, cum ipsius præsensissent cõsilia, ipsi quoq; Thebas profecti sunt. Verùm cum ipsum familiariter cũ primoribus uersari cernerent, timentes ne si rem ex sententia perageret, ipsi rursus periclitarentur, illum quum in arce cum primoribus ac senatu sederet aggreßi, obtruncant. At primores comprehensis autoribus, in senatum introduxere, itaq; loquuti sunt: Viri ciues, nos Euphronis interfectores hos mortis reos deferimus, uidentes probos nil unquã iniustè aut iniquè perpetrare: prauos uerò si quid mali agere nitantur, id ut clanculũ fiat conari. At hi adeò cunctos audacia ac scelere exuperant homines,

ut co-

ram principibus ipsis, uobisq; dominis, qui & uitæ ac necis potestatem obtinetis, hominē obtruncare haud ueriti sint. Qui si ultimo haud afficientur supplicio, quis posthac securè ad urbem hanc accedere poterit? Cuius præterea conditionis ciuitas erit, si unicuiq; ex libito quenquā, antequam ostendere poßit cur huc uenerit, interficere permissum erit? Nos igitur hos ut sceleſtißimos ac iniquissimos, quiq; ciuitatis leges admodum transgreßi sunt, detulimus. Vos uerò postquam malefacta eorū audiuistis, ea pœna qua uobis digni uidentur, illos plectite. Et ciuitatis principes talia sunt loquuti. At facinoris autores, alij se criminis reos esse negabāt: unus uerò qui rem ingenuè fatebatur, ita se defendere cœpit: Nemo unquam ut hominem in urbe uestra interficere auderet, ô Thebani, eò temeritatis euaderet, cum uos & uitæ ac necis dominos esse sciret, nisi primo rectè se agere existimaret, dein uos haud iniustè iudicaturos speraret. Atqui non ignoramus cum Archias ac Hypates olim similia Euphroni audētes à uobis deprehensi essent, non sententia aliqua damnatos esse, sed euestigio ultimo affectos supplicio: siquidem existimabatis eum qui manifesti sceleris, proditionis ac tyrannidis conuictus esset, ab omnibus hominibus iam morte damnatum esse. Nónne igitur Euphron quoq; criminū illorum omnium reus fuit? quandoquidem templa cunctis statuis tam aureis quàm argēteis spoliauit. Quis præterea manifestior Euphrone proditor fuit? Nam cū summa amicitia Lacedæmonijs deuinctus esset, illis tamen relictis ad uos transfugit. Cumq; fidē dedisset, à uobisq; accepisset, rursus uobis proditis, portum hostibus tradidit. Atqui nónne apertißimè tyrannidē exercebat, cum seruos non solùm

in libertatē uendicaret, sed & ciuitate donaret? Præterea nō solū eos qui iniustè egerant, interficiebat, expellebat, fortunisq́; omnibus spoliabat, sed etiam illos qui sibi ad id maximè idonei uidebantur: hi uerò optimates erant. Inde cū inimicißimis uobis Atheniensibus in urbē irrumpens, arma præfecto uestro intulit: quē cum urbe pellere haud posset, corrasis undique pecunijs huc acceßit. Proinde cum uobis arma intulit, meritò mihi gratias habebitis, quoniam illum obtruncaui. Quo pacto etenim ad mortē iustè à uobis damnari uiderer, si illum sustuli qui collectis undiq; pecunijs ideo huc applicuit, ut uos illis corrumperet, persuaderetq́; ut rursus eum ciuitatis dominum constitueretis? Etenim qui ui grassantur, nocent equidem, sed
„ in alijs haud iniurij esse uidentur. At qui pecunijs iusti-
„ tiam supprimere quærunt, pariter & lædunt, in remq́; in-
„ cidunt turpißimam. quapropter si ille mihi hostis, uobis uerò amicus fuisset, fateor me haud rectè egisse, quòd illum apud uos interfecissem. Cum uerò uos prodiderit, num mihi seu uobis hostilior extiterit, considerate. Sed dicet aliquis, sponte sua huc uenit. Equidē si procul ab urbe nostra obtruncatus esset, laudibus interfectorem decoraremus: nunc uerò cum de securitate certus ad nos peruenerit, iniustè occubuit, etiamsi antea in nos iniurius fuit. Verùm illi respondeo, ut mihi leges Græcorum ostendat, quæ proditoribus, seu transfugis, aut tyrannis securitatē præstent. Mementote præterea uos aliquando publicè decreuisse, exules in omnes ciuitates socias cōmuni decreto reduci posse: at qui absq; publico decreto reuersus fuerit, hunc dicere ausim haud iniustè morte pœnas dedisse. Proinde si me interfeceritis, uiro uobis omnium inimicißimo

uindi-

uindictam persoluetis. Quòd si me rectè egisse iudicabitis, uindictam debitam exegisse nō solùm nomine uestro, sed & sociorum uniuersorū uidebimini. Quæ cum Thebani audiuissent, meritas Euphronem pœnas luisse decreuerunt. Ciues uerò eum tanquam uirum bonum in forum detulerunt, ibiq́; sepelierunt, ac tanquam ducem ciuitatis uenerati sunt. Ita enim ut plurimū euenit, ut homines benefactores suos, uiros bonos esse contendant. Et quæ circa Euphronem acta sunt, ita se habent. Ego uerò unde digressus sum reuertar. Phliasij cum adhuc Thyamiæ munitioni incumberent, Charete præsente Oropus ab exulibus occupatus est: cumq́; contra illos Athenienses uniuersi expeditionē sumpsissent, Charetemq́; ex Thyamia accersiuissent, portus Sicyonius rursus à ciuibus & Arcadibus captus est. At cum Atheniensibus nemo è socijs opem ferret, cum Thebanis ita conuenire coacti sunt, ut Oropus redderetur, quoad iure lis dirimeretur. Lycomedes igitur cum resciuisset Athenienses socios incusare, tanquam multas molestias propter illos paterentur, nemo uerò illis auxilium præstaret: quamplurimis persuasit, ut cum eis de societate ageretur: & sub initium magna pars Atheniensium ægreferebāt, quòd cum Lacedæmoniorū essent amici, illorum tamen hostibus societate conciliarentur: sed cum diligenter rem perpenderēt, inuenerūt haud minus Lacedæmonijs quàm ipsis conferre, ut à Thebanis Arcades distraherentur: quapropter cum Arcadibus societatem iniere. Quæ cum Lycomedes ex animi sententia peregisset, ab Athenis profectus est, finemq́; beatißimū sortitus est. Cum enim plura adessent nauigia, ipseq́; ex illis quodcunque placuisset eligere ac ostendere iussus

esset, ubinam potißimum se exponere uellet, ibi descendere elegit, ubi quamplurimi essent exules. Et ille hoc occubuit pacto, & societas maximè ita contracta est. Interea Demotion apud populum Atheniensem uerba fecit, ostendens, si illi Arcadum amicitia utilis esse uideretur, iuberent duces eorum operam dare, ut Corinthus salua populo remaneret Atheniensi. Quæ cum Corinthij audiuissent, misso undiq; ubi Athenienses in statiuis erant, præsidio ualido, illos abire iusserunt, ostendentes amplius illorum opera haud indigere: qui confestim paruere. Cumq; ex præsidijs uniuersis milites in urbem confluxissent, Corinthij præconis uoce nunciare iusserunt, si quis ab illis iniuria affectus esset, ostenderet: eos etenim eius rei rationem reddere oportere. Aduenit interim Chares cũ classe Cenchreas, qui cum gesta intellexisset, simulabat se cum de insidijs certior factus fuisset, illos auxilij gratia accessisse. Corinthij uerò cum eum laudibus extulissent, minimè tamen naues intra portum receperunt, uerùm illum cum classe abire iusserunt, necnon milites qui nil iniustè egerant, dimiserunt. Et Athenienses hoc maximè pacto Corintho excidere: & Arcadibus ob societatẽ equites in subsidiũ, si quis contra Arcadiam militaret, mittere astricti erant: ad Laconicum tamẽ bellum haud procedebant. At Corinthij cum animo uoluerent quantis periculis obnoxij forent, cum iam antea terra uicti essent, noui præterea hostes Athenienses accederent, milites tam equites quàm pedites conducere cœperunt, quibus & ciuitatem defendebant, hostesq; male afficiebant. Miserunt & Thebas sciscitaturi, num si illuc accederent, pacem consequi ualerent. Cumq; Thebani illos tanquam uoti cõpotes futuros

turos aduenire iußissent, rursus Corinthij rogarunt, ut socios conuenire permitteretur, ut quos pacis cupidos reperirent, secum adducere possent: quos uerò bellum præferre intelligerent, bellare sinerent. Cumq; *id quoque ab* Thebanis illis *concessum esset,* Lacedæmonem *perrexere, itaq; uerba fecerunt:* Nos, *uiri* Lacedæmonij, *amici uestri huc ad uos conceßimus, postulamusq;, ut si quam salutem, si bellare perseueramus, cernatis, nos quoq; certiores reddatis. Si uerò de rebus uestris dubij hæretis, dummodo id uobis cōducere existimatis, precamur ut unà nobiscum pacem faciatis: nobis enim cum nemine alio suauius est, quàm uobiscum saluari.* Proinde *si bellum magis uobis prodesse existimatis, supplicamus ne nobis impedimento esse uelitis, quo minus pacem cōponamus.* Etenim *si à bello aliquantisper respirauerimus in tempore, quandoq; uobis usui esse poterimus. At si nunc perimus, amplius uobis prodesse nequimus. Quæ cum* Lacedæmonij *audiuissent,* Corinthijs *ut pacem facerent, suasere: nec reliquis socijs impedimento fuere quo minus à bello desisterent: se uerò bello periclitaturos asserebant, quoad deo uideretur: nunquam enim concessuros ut* Messene, *quam à patribus acceperant, è manibus eriperetur. Quæ cum* Corinthij *audiuissent,* Thebas *pro pace contenderunt, &* Thebani *ut societatem iurarent, petiere. Quibus responderunt, societatē non pacis, sed belli esse permutationem: at si uellent se adesse, ut de pace æqua agerent.* Et Thebani *cum cognoscerent quamuis* Corinthij *in summo periculo essent, nolle tamen benefactoribus bellum inferre, eis cum* Phliasijs *& reliquis quibus cum* Thebas *accesserant, pacem eisdem concessere conditionibus, iuramentumq;*

hac de re interpositum est. Et Phliasij protinus ac ita conuentum est ex Thyamia decessere. Et Argiui quãuis hanc quoq; iurassent pacem, cum tamen obtinere non possent, ut Phliasiorum exules in Tricrano tanquam in eorũ urbe permanerent, ipsos in fidem susceperunt, præsidioq; iuuerunt, asserentes eam quoq; terram illorum esse, quam paulò antè ut hostilem uastauerant. Cumq; hanc ob rem à Phliasijs in ius uocati essent, minimè paruere. Circiter eadem tempora defuncto iam Dionysio seniori, filius ipsius Timocratẽ præfectum cum triremibus duodecim in subsidium misit Lacedæmoniorum, cuius auxilio Selasiam ceperunt: qua capta ille domum abijt. Non longè inde Elienses Lasionem ceperunt, olim iuris eorum, tunc uerò temporis Arcadum sequentem partes. Nec Arcades eam neglexere iniuriam, sed cõfestim copijs eductis in auxilium aduolant. Non quieuere ob id Elienses, sed cum septingentis obuiam fiunt uiris, paruoq; interuallo ea die ab hostibus castra Eliorum, Arcades in campestribus locant. Nocte uerò cõscensis montibus qui Eliensibus à tergo incumbebant, illorum summitates occupant, ac orta die in Elienses ruunt. At illi cernentes à superiore parte, ac ui ingenti hostes imminere, quid agerent dubij erant: terga enim uertere turpe existimabant. Congreßi itaq;, ac quàm primum ad manus uentũ est, in fugam uersi sunt, ac propter loci iniquitatem abiectis armis, complures ex eis cecidere. Arcades uerò his actis montanas aggreßi ciuitates, omnes præter Thraustum in suam redegere potestatem. Inde Olympiam descendentes, Saturni munierunt templũ: ibiq; occupato Olympiaco monte, in statiuis agebant. Marganeas quoq; nonnullis tradentibus ceperunt,

ita ut Elienses in ultimam penè redigerentur necessitatē. Progressi inde ciuitatem uersus Arcades, ad forum usque peruenere: ibi Eliēses tam equitibus quàm peditibus eruptione facta eos repulere, ac nonnullis interfectis trophæum erexere. Elis uerò iampridem in diuersas distracta erat factiones: nam qui cum Charopo, Thrasonide ac Argio sentiebant, ciuitatem ad popularem trahebant statum: at qui Stalcæ, Hippiæ, & Stratolao adhærebant, ad paucorum regimen illam ducere quærebant. Cum uerò Arcades ui magna adessent, hi qui popularem inducere quærebant statū, ac Charopo fauebant, propter illos animos extollere cœperunt, ac cum Arcadibus clàm composita re arcem occupant: qua re minimè equites ac trecenti perterriti, euestigio in arcem ascendunt, illosq; expellūt, ita ut cum Argio ac Charopo quadringenti circiter exciderint ciues. Haud longè inde hi secum assumptis Arcadibus nonnullis Pylum occuparunt: ad quos multi ex populo ab urbe confluxere, tanquam ad regionem fertilem, ob potentiamq; ingentem, Arcadum confidentes societati. Post hæc iterum Eliensium fines inuasere Arcades, ab exulibus persuasi, tanquam ciuitate ad illos defectura. Verùm cum Achæi Eliensium tum amici essent, urbem illorum tutati sunt, ita ut Arcades re infecta discedere coacti sint: regionem tamen uniuersam ferro ac igni uastarunt. Confestimq; relicto agro Eliensi, cum resciuissent Pellenenses in Elide agere, nocte longissimum confecere iter, ac Olurum illis subditū ceperunt. Iam enim rursus Pellenenses Lacedæmoniorum sequebantur partes. Pellenentes itaq; cum hac de re certiores facti essent, domū ut posuere cōtendunt, indeq; Arcades qui Olurum obtinebant

uniuerso educto populo, etsi pauci essent, oppugnabant, nec antea destitere, quàm Olurum subegissent. Arcades uerò iterum contractis copijs Elim inuaserunt: cumq; inter Cyllenē ac urbē castra locassent, ab Elijs inuasi sunt: quibus uiriliter resistentes, illos uicerūt. Eo certamine Andromachus Eliensium præfectus, quiq; huius belli causa ferebatur, sibi mortem consciuit: reliqui uerò in urbem refugerunt. Occubuit quoque pugna ea Soclides Spartanus, tum enim Lacedæmonij Eliensibus socij erāt. Cumq; Elij in proprijs uehementer urgerētur finibus, missis Lacedæmonem legatis rogarunt, ut illi Arcadibus bellum inferrent: arbitrabantur enim maximè hoc pacto Arcades repellere posse, si utrinq; lacesserētur. Archidamus itaq; urbanis eductis copijs, Cromnum cepit, ac ex cohortibus duodecim, tres ibi præsidio reliquit, reliquas domum reduxit. At Arcades cum ex Eliensi expeditione adhuc collecti essent, confestim in auxilium aduolarūt, Cromnumq; duplici circundederunt uallo, ac securè agentes, intra urbem constitutos obsederūt. Lacedæmonij uerò cum ægrè obsidionem eam ferrent, quippe ciuium suorum, denuò eduxerunt copias, quarum dux erat tum quoq; Archidamus: qui profectus igni ac ferro quascunq; poterat Arcadiæ ac Sciritidis oras uastabat, neq; intermittebat quicquam, quo si quidem liceret in se Arcadas prouocaret. At illi cum nihilo mouerentur magis, omnemq; illius conatū spernerent, obseruato quodam tumulo Archidamus, quo uallum exterius cinxerant Arcades, occupare eum instituit, ut quo superato durare amplius in obsidione hostes non possent. Ducto igitur circum eum locum exercitu, ut uiderunt qui præcurrerant Archidami sagittarij Arcadum

dum custodes, quos Eparitos uocant, extra uallum, facto in eos impetu, unà inuadere etiam equites ausi sunt. Qui cum non modò non inclinarent aciem, sed magis etiã urgerent, magnus undique coortus est clamor. Quo audito Archidamus Cromnum tendente uia regia conuersus, instructo ut erat utrinq; agmine suppetias tulit. Postquam uerò congreßi sunt propius, Lacedæmonij quidem composito cornu, secundum uiam nempe incedentes, Arcades autem facta scutis testudine stipati, nihil ibi quidẽ illi resistere horum multitudini potuere, sed confestim & Archidamus uulnerato utrinq; fœmore concidit, & qui pro eo certabant Polyænidas & Chilon, cui Archidami soror nupta erat, ac pleriq; alij non pauciores triginta occubuere. At uerò ubi eadẽ uia regreßi in campi sese spacia contulissent Lacedæmonij, cõposita denuò acie hostem operiebantur. Verùm illi copijs ita ut erant instructis constitere: & quanquam numero quidem inferiores essent, longè tamen alacritate præstabant. Lacedæmonij uerò animo erant penitus deiecto, & quòd uulneratum cernerent Archidamũ, & quòd cæsorum nomina audirent, fortißimorum quidem uirorũ maximeq́; illustrium. Iamq́; conserente manum utroq; exercitu, cum de senioribus quidã exclamasset, Quænam uiri nobis causa est, ita mutuis perire cædibus, quàm pactis utrinq; inducijs cõcedere malle? uoce ea summo cum gaudio excepta, ac inito protinus fœdere, Spartani quidem sublatis cadaueribus discessere: Arcades autem eô unde primum eruperant reuersi, trophæum statuerunt. Cumq́; iam non longè Cromno abessent, Elij urbe egreßi, ac primò quidem Pylum profecti, militibus illic uixdum thalamo auulsis incidunt: quos mi-

nimè neglectos facta statim irruptione aggreßi Eliorum equites, plerosq; obtruncant, reliqui in tumulum se quendam recipiunt: quos nõ ita multò pòst inde depulsos, qui superuenerant pedites partim quidem cædunt, partim uiuos capiunt, circiter ducentos: quorum ex numero peregrinis quidem diuenditis, reliquos quotquot supererant transfugas trucidarunt. Inde uerò & Pylios, cum nemo opem ferret amplius, cum toto simul agro depopulãtur, & Marganeas recipiunt. Demũ Lacedæmonij nocte quidem Cromnum reuersi, ualloq; potiti, Argiuos, & ex suis quotquot obsidebantur, protinus euocarunt: atq; horum quicunq; in proximo erant, quiq; arrepti celeriter consequebantur, effugerunt: reliqui ab Arcadibus non parum multis occupati, quanquam mutuã sibi opem sedulò præstantes, intra mœnia occlusi sunt, moxq; comprehensos æquali inter se partitione Argiui, Thebani, Arcades, Messenij distribuerunt. Spartani ac finitimi tum quidem capti plures centum fuere. Porrò Arcades relicta Cromni obsidione, rursum circa Elios occupabãtur, Olympiamq; maioris aliquanto roboris præsidio muniebãt. Iamq; anno instante olympiaco, ad celebranda Olympia sese unà cum Pissatis ijsq; primis accinxere, ut quos ei præesse sacro ferunt. Cum igitur mensis iam adesset ac dies, quibus & sacris ijs operari, & solenniter undiq; conuenire solebant, Elij quidem palàm collectis copijs, aduocatisq; Achæis, per olympiacam sese uiam egere: quos cum Arcades minimè pergere ad se arbitrarentur, & quia cum Pissatis ipsi sacrorum solennitatem adornarant, equestre quidem cæteraq; quinquertij, & curulia maximè certamina iam absoluissent, hi qui ad palæstrã accesserant non

solitis

solitis iam spacijs, uerùm inter metam atq; aram luctæ se committebant: siquidem Elij ad delubrum iam cum armis aderant. Neq; uerò Arcades occurrere illis longius, sed ad Cladaum amnem, qui Altin præterfluens in Alpheum delabitur, in aciem sese componere. Neque deerant ipsis etiam socij, grauis armaturæ milites, ex Argiuis quidem duo millia, Atheniensium autem quadringenti. Cæterum Elij ab altera fluuij parte ordines instruebant, peractisq; illicò sacris loco mouebantur. Et quanquam hactenus quidem ad res bellicas ab Arcadibus, Argiuisq;, necnon Achæis & Atheniensibus, tanquā inidonei existimati, contemptiq; fuissent, eo tamen die ita se gessere, ut sociorum omniū fortißimi ducerentur: nam & Arcadas primo statim conflictu in fugam uerterunt, & Argiuis suppetias illis ferre conantibus occurrentes, superiores ipsis quoq; euasere: eosq; insecuti in eum usq; locum qui inter forum ac Vestæ templum eodemq; pertinens theatrum est, nihilo quidem pugnabant minus, & ad aram usq; propulsabant. Verùm & à porticibus ac foro, magnaq; æde in æquum tandem campum egreßi, manus conserebant, adeò ut Eliorum etiam non pauci occumberent, & inter hos dux ipse, qui trecentis præfuerat, Stratolas. Quibus ita gestis, ad castra sua reuersi sunt. Arcades porrò, quiq; ipsis aderant, postera die tanta laborarunt formidine, ut nocturno etiam tēpore certatim quæ magno labore fixerant tentoria uallumq; demolientes, neutiquā interquiescerent. Cumq; Elij postridie accedentes, munitiora iam etiam mœnia uiderent, & instructiorē quæ recens ascenderat classem, in urbem rediere tanta animi fiducia præditi, ut quod uix longo tempore hominibus poßibile sit,

raram quandam uirtutem ac fortitudinem ignauis antea inspirasse intra diei spaciũ præsens aliquod numen uideretur. Iam uerò cum sacris pecunijs uterentur Arcadum principes, atq; hinc Eparitos suos nutrirent, primi decreto statuerũt Mantinei, neutiquam uti ijs debere: ratamq́; ipsi partẽ illis ex urbe suppeditantes, à principibus auerterunt. Quibus Arcadicum eos nomẽ afficere ignominia dictitantibus, ad Myrios, quibus præfectis utebãtur, prouocarunt: cumq́; illi non parêrent, contra eos tulere sententiam, miseruntq́; Eparitos, ceu eos qui essent damnati adducturos. Igitur Mantinei clausis portis, non receperunt eos intrò. Haud uerò ita multò pòst alij quoque ex Myrijs abstinendũ esse sacris facultatibus dicebant, neq; culpam illam in deos per omnẽ ita ætatem posteris relinquendam: itaq; publico etiam decreto sacrarum deinceps pecuniarum usu interdictum est: quo facto protinus quicunq; ex Eparitis carere stipendio nequibant, diffundebantur: qui uerò poterant, ipsis hortantibus in Eparitorũ ordinem sunt restituti, ita ut ne ipsi contra illos, sed cum ipsis illi essent. Cum uerò intelligerẽt, qui ex principibus sacrarũ opum administrationi præfuerant, si ab ipsis reddenda esset ratio, fore ut de salute periclitarentur, misso Thebas nuncio suadent, nisi expeditionem suscipiant, Arcadum rursus ad Spartanos defectionis imminere periculum. Delectu itaq; habito, hi ad expeditionem sese pararunt: illi autem quæ maximè Peloponneso conducerent deliberantes, commune Arcadum persuasere, ut mißis legatis Thebanos, nisi quid fortè postularent, armis Arcadiam inuadere dehortarentur: & simul quidem hæc Thebanis dicebant, simul uerò bello nihil esse opus arbitrabantur.

bantur. Neq; uerò præesse Iouis templo ita multum referre putabant, quin diligentius tuendo iura, pietatemq́; colendo, uel maximè gratificari deo posse existimarent. Eadem uerò censentibus etiam Elijs, pacem facere utrisq; uisum est, atq; ita fœdus iniere. Cumq́; iuramento sese iam obligassent mutuo cæteri omnes ac Tegeatæ, ipseq́; Thebanorum dux, qui intra Tegeam Bœotis grauis armaturæ militibus trecentis instructus agebat, alij quidē Acarnanes eodem loci remanentes, conuiuijs ac hilaritati uacabant, fœderaq́; & pæanas quasi firmata iam pace decantabant. Thebani uerò & qui ex principibus repetundarum actionem horrebāt, unà cum Bœotis atq; eiusdem sententiæ Eparitis, clausis ijs quæ Tegeatarū muri erant portis, ad eosq; mittentes qui illis adhærebant, optimos quosq; corripiunt: quippe cum ex omnibus undiq; urbibus adessent Arcades, omnesq́; pacem cuperent, complures etiam qui caperentur esse oportebat, adeò ut ilicò & carcer & publica urbis domus illis compleretur. Cumq́; non pauci iam custodiæ essent traditi, multi etiam per murum euasissent, quidā uerò per portas dimitterentur (siquidem nemo cuiquam uehementius indignabatur, quisquis non perdendos esse prorsus putaret) id uel in primis dubium animi consilijq́; inopem Thebanum, cæterosq́; unà cum ipso istuc agitantes reddidit, quòd Mantineorū quos uel maximè comprehensos cupiuerant, paucos tantum quosdam tenerent. Quia enim nō longè urbs eorum aberat, domum fermè omnes aufugerant. Orto itaq; die, cum quæ essent gesta Mantinei audirent, missis confestim in reliquas Arcadiæ ciuitates legatis, ut arma corriperēt, urbesq́; præsidijs firmarēt præmonuere: quibus facilè ac

statim obtemperatum est. Simulq́; Tegeam missi sunt, qui & quotquot illic Mantinei tenerentur, reposcerent, & cæterorum Arcadum neminē uel tenere uinculis, uel indicta causa necare æquum esse affirmarent. Neq; deerant qui criminarentur etiam palamq́; renunciantes dicerent, Mantineorum ciuitatem etiam stipulatam, ut ad commune Arcadum exhiberentur, quotquot postulasset aliquis. Quibus auditis Thebanus ambigebat, quonam pacto ea in re se gereret, tandemq́; omnes dimisit: conuocatisq́; postero die quotquot haud inuiti conueniebant Arcadibus, factum excusare, erroreq́; se deceptum fateri. Audiuisse enim, inquit, Lacedæmonios cum armis fines iam ingressos, Tegeamq́; illis per Arcadas quosdam iri proditum: quæ tametsi qui audiebant de se falso cōficta omnia agnoscerent, abiere tamen, legatisq́; Thebas missis, illum ut capitali omnino supplicio plectendum accusarunt. Cæterū Epaminundam, qui tum exercitui quoq; præerat, dixisse ferunt, multò quidem fecisse Thebanos rectius cum cepere illos, quàm cum dimiserunt. Etenim quòd nobis, ait, propter uos ad bellum iam instructis, præter nostram sententiam uos interim pacem fecistis, quonam pacto proditionem etiam uestrûm aliquis nō iure appellitare possit? Scitote autem, inquit, nos quidem in Arcadiam exercitū ducturos, atq; his qui nobis consentiunt bello neutiquam defuturos. Quæ quidem ubi ad commune Arcadum urbesq́; relata sunt, sese deinceps respicere cœperunt Mantinei, Arcadesq́; alij quibus curæ erat Peloponnesus, similiter autem & Elij & Achæi, quòd liquidò Thebani Peloponnesum esse quam infirmissimam cupere uiderentur, quò eam sibi minimo cum negocio subigerent. Quorsum

enim,

enim, inquiunt, bellum suscipere nos uolunt? an ut mutua ipsi nos clade conficiamus, & ab ipsorũ inde auxilio pendeamus utriq;? aut quid, cum eorum ope nihil egere nos in præsentia dicamus, expeditionem ita moliuntur? an nõ alere eos monstri aliquid, nobisq; procinctu illo machinari exitium abundè appareat? Miserunt autem Athenas etiam, succurri sibi flagitantes: quin & Lacedæmonios mißis ex Eparitorum ordine legatis hortabantur, cõmunibus prohibere uiribus uellent, si qui Pelopõnesum subacturi inuaderent: quippe de principatu illic transigebant, ut suæ quique reipub. imperitarent. Interea uerò dum hæc geruntur, exercitũ Epaminundas educit Bœotis uniuersis & Eubœis compluribusq; Thessalis instructum, misso etiam ab Alexandro & aduersarijs eius auxilio. Phocenses autẽ quiescebant, suis fœderibus sese excusantes, quibus minimè ad lacessendum alios, sed ferendum tantummodo, si quis Thebas inuaderet, auxilium obstringi se dicebant. Cæterum Epaminundas in Peloponneso etiam superesse sibi existimabat Argiuos & Messenios, idemq; secum statuentes Arcadum quosdã: & erant hi quidem Tegeatæ, & Megalopolitæ, Ascheatæq; ac Palantenses, atq; aliæ ciuitates quædam, quæ & quia paruæ erant, & quòd in illarum medio sitæ, facilè illis obsequi compellebantur. Profectus est igitur statim Epaminundas, Nemeamq; ingressus moram ibi aliquandiu traxit, quòd aduenientes illuc se accepturum Athenienses putaret: magni id momenti futurũ ad roboranda auxilia sua, incutiendamq; hostibus desperationem existimans. Interea ergo dum ita cunctaretur, quicunq; pari studio Peloponnesi quærebant salutem ex Arcadibus atq; alijs, Man

tineam omnes conuenere. Epaminundas porrò ubi Athenienses pedestri quidem itinere proficisci nolle, mari autem se parasse intellexit, tanquam suppetias Arcadibus per Spartam laturos, translatis illicò ex Nemea castris, in Tegeam contendit. Hanc igitur expeditionem haudquaquam ego in præsentia quidem successisse illi pulchrè dixerim: quanquam quod ad egregia prudentiæ ac fiduciæ opera pertinet, nihil adeò ei uiro defuisse uidetur. Nam primùm quidem hoc ego facinus eius laudo, quòd Tegeatarum mœnia uallo muniuit, eodemq; exercitum locauit, unde si mouenda essent castra, quammaximè tutum id foret, ac hostibus quicquid ageretur minimè appareret: instruere denique ac parare, quacunq; re tandem opus esset, intra urbem agenti commodius liceret: eorum uerò qui extra muros castra posuerant, inspicere erat si quid uel rectè, uel perperàm facerent: & sanè quicunq; inter luctātes superior esse uidebatur, quoties de locorū discrimine eos dimicare cerneret, ad insidias haud facilè exigebatur. Cum autem ciuitatem quidem ad se nullam deficere, nihilo autem secius interea tempus transigi animaduerteret, saltem aliquid sibi esse agendum statuit, alioqui partam hactenus gloriam magna se infamia permutaturum existimans. Postquam igitur ad Mantineam cæteris quidem in statione collocatis, Agesilaum cum reliquis Lacedæmonijs accersitum intellexit, infestoq; exercitu iam profectum ac Pellenem ingressum, peracta ilicò cœna, excitisq; edicto militibus, rectà Spartam cōtendit, ac nisi diuina quadam sorte Cretensis quispiam accedens Agesilao hostilem adesse exercitum nunciasset, tantum non urbem iam ceperat, nihil tum quidem à deserto uindicibus

nido

nido differentem. Cuius rei in ipso negocij uelut cardine certior factus Agesilaus, euestigio urbem prior occupat: ac Lacedæmonij quidem compositis ordinibus strenuè præsidio aderant, quanquam essent admodum pauci, quippe quorum equitatus omnis in Arcadiam concesserat, necnon mercenarij milites, & ex decem cohortibus tres. Cum uerò tandem in urbem peruenisset Epaminundas quoq;, ijs quidem locis abstinuit ubi uel propter spacij amplitudinē pugna, uel ob ædium angustiam ruina iactúsue incumbebat, aut ubi quanquam plures paucioribus congressos parum effecturos putabat: sed cum sibi locum occupare, unde nec imminere insidias fortè circumuento existimaret, quàm ulterius in urbem ascendere maluit. Ergo quod inde gestum est, numini imputare quis haud ab re poßit, nihilq; sceleratis usquam certi esse subsidij dicere. Cum enim ducem ageret Archidamus, neque centum habens uiros, quacunq; obstare aliquid uidebatur perrumpere gestiret, ad hostes tandē etiam peruenit: ibi sanè qui ignem spirabant, qui Lacedæmoniorū paulò antè uictores fuerant, ac prorsum etiam plures, ad hæc superiora etiam loca tenebant, adeò non paruam illam Archidami manum excipere sunt ausi, ut ad fugam etiam inclinarent. Ex Thebanis igitur primi quiq; occubuere: quorum alios qui intra urbem erant cùm uictoria exultantes longius quàm pro temporis ratione persequerentur, ipsi etiam interempti sunt. Siquidē quasi circumscriptū à numine uidebatur, quatenus eis uictoria cōcederetur. Et Archidamus quidem eo loci ubi præclarè ab eo gesta res est, trophæum statuit, ac interfectorum corpora hostium per præconē ad sepulturam postulata (quod ui-

ctoriæ traditæ apud Græcos signum est) concesßit. Cæterum Epaminundas cum putaret Arcades Spartæ auxiliũ laturos, noluit illis quidem ac Lacedæmonijs unà iunctis congredi, præsertim successu iam meliore usis, cæteris uerò conatu frustratis. Reuersus igitur quàm potuit celerrimè in Tegeam, concessaq; peditibus quiete, Mantineam equites misit, etiam atq; etiam eos uti perdurarent precatus: docensq; uerisimile esse omnia Mantineorũ iumenta atque ipsos etiam homines foris iam agere, maximè quia comportandi frumenti tẽpus erat. atq; hi quidem ibant. Athenienses uerò equites Eleusin egreßi, in Isthmo conuiuium agitabant. Iamq; peragrato etiam Cleonis oppido, Mantineam accessere, ac intra mœnia exercitum per ædes locauerunt. Cumq; adesse iam etiam hostes uiderentur, ciues quidem Atheniensium equitum opem implorare, si quid possent, ruri enim esse armenta omnia & operarios: multos uerò etiam pueros ac seniores, eosq; ingenuos plerosq;: quibus auditis Athenienses confestim ad ferendum ipsis auxilium sese expediũt, quanquã impransi adhuc & ipsi & equi. Atque ibi quidem rursus uirtutem ipsorum quis non iure extollat ac ueneretur? qui tametsi multò plures cernerent hostes, iacturamq; Corinthi haud ita pridem equites fecissent, nihilo inde cunctatiores apparuere: neq; quòd Thebanis simul ac Thessalis, qui equitatu excellere tum quidẽ uel potißimũ uidebantur, congrediendum esset. Verùm turpißimũ sibi fore rati, si præsentes nullo commodo socios iuuissent, ut primùm hostes conspexere, iunctis illicò uiribus aggreßi sunt, relictam à maioribus gloriam reseruare tueriq; sedulò cupientes: ac strenuè pugnãdo Mantineis quæcunq; extra mœnia habebant,

bebant, ab interitu uindicarunt. Cecidere autem ex ipsis uiri fortißimi, & quales ijdem etiam peremerũt, utrinq; scilicet & scutis breuioribus, et quæ penetrare haud difficilè esset, usi. mox suorum quidem cadauera sustulerũt, ex hostibus uerò quædam ad sepulturam postulata tradidere. Epaminundas porrò cum sibi post paucos dies abeundum propter exactum iam militiæ tempus cogitaret: eos uerò quib. fortunæ bellicæ socius accesserat, obsidionem ab hoste ueritus, ægrè desereret: se deniq; ad extrema prorsus redactum arbitraretur: quippe tanto cum exercitu tamq; instructo à paucis Spartæ uictus: neq; minus etiam equestri prælio ad Mãtineam inferior: & quia autor fuerat ob expeditionem in Peloponnesum, ut Lacedæmonij, Arcades, Achæi, Elij, & Athenienses coniunctis inter se uiribus uterentur, discedere absq; pugna omnino sibi fore impoßibile existimauit, ita secum reputãs, si uinceret, ista omnia se facilè resoluturum: sin uerò cadere se contingeret, pulchra sanè morte occubiturum, patriæ uidelicet relinquere imperium Peloponnesi conatũ. Neq; uerò talia ipsum uersasse animo uehementer admirandum puto: siquidem tales esse uirorum sublimibus tantum rebus gloriam aucupãtium consultationes solent. At parasse ita exercitũ, ut neq; laborib. quicquã siue noctu siue interdiu defatigaretur, periculúmue exhorresceret: & quanquam rerum necessariarum penuria laborarẽt, morem tamen duci gerere omnes uellent, ea uerò longe magis admiranda mihi esse uidentur. Nam cum postremò accingi omnes uelut instãte iam pugna edixisset, summa cum alacritate galeas quidem iubente illo extergebãt equites; nomina uerò dabant etiam Arcadum quidã gra-

uis armaturæ milites, clauas gestantes quasi Thebani essent: omnes uerò exacuebant & hastas & gladios, clypeisq; splendorem inducebant. Quos ubi hoc pacto expeditos abduxit, scire operæprecium est quæ deinceps peregerit. Primum enim quemadmodum par erat in ordines disposuit: quo facto ad conflictum eos ita parari iussos, declarare omnino uidebatur. Instructa igitur iam ut uolebat acie, contractam magis partem non aduersum hostes, sed ad occasum respicientes Tegeæ montes, & ulteriorem inde regionem abduxit, ut ipsis etiam hostibus minimè pugnaturus eo quidem die uideretur. Nam cum ad montana accesßisset, ac phalangem sibi iam parasset, à peditibus arma poni curauit, ut castrametandi tantum speciem præberet: quo facto plerorunque sanè hostium non solum quem animo iam conceperant ad pugnam, sed & quo ordines instruxerant, apparatum soluit. Postquam uerò adductis in conspectum quæ opportunè accesserant cohortibus, firmum penes se præsidium reddidit, recipere tum arma iubens præiuit, atque hi quidem sequebantur: quos cum approperare præter expectationem hostes uiderent, relicta omni cessatione hi quidem currebant ad ordines, hi uerò exercitu sese instruebant: ac rursum alij frenabant equos, alij thoracibus induebantur, omnesq; adeò agitari magis quàm agere uidebantur. Ipse uerò acie uelut triremi infesta ad hostem admouit, existimans se quacunque inuadendo perrumperet, uniuersam hostium uim pessundaturum: siquidem firmisßima aciei parte ad conflictum disposita, imbecillimam longius collocauerat; quam fortè uictam suis desperationem, hostibus uerò fidu=

fiduciam parituram haud ignorabat. Verùm hostes ipsi quoque in longum, sic ut armatorum phalanx solet, equitatum instruxerunt, peditibus nullis intermixtis. Cæterum Epaminundas equitatus præsidium quoque ualidum reddebat, equóque carentes pedites adiungebat, ita se uniuersi hostium exercitus penetrando uictorem euasurum putans: difficilimè enim perduraturos ullos, postquam fugere ex suis aliquos cernerent. Ne uerò suppetias insuper eis afferrent Athenienses, à sinistro cornu in proximum, aliquot illis in collibus quibusdam equites peditésque armatos obiecit, quò horrorem ipsis quoque incuteret, tanquam si opem ferrent, illos à tergo sibi irruituros. Atque hoc sanè pacto congressus, spe sua minimè frustratus est: qua enim parte irruperat superior factus, uniuersam hostium uim in fugam conuertit. Ipse uerò ubi cecidit, qui supererant, cum neque uictoria rectè uti amplius possent, quanquam tergum uertente iam etiam quæ opposita ipsis fuerat phalange, nec armati quẽquam trucidarunt, ac ne loco quidem ubi congressum est excesserunt: nec equites, cum obiecti sibi equites fugerent, instando quenquam uel equitem uel peditem sustulerunt, sed tanquam uicti per hostium fugientum medium trepidè elapsi sunt. At qui equis carebant, & sagittarij equitibus coniuncti, ad sinistrum sese cornu contulerunt, tanquam rerum iam potiti: ubi tamen ab Atheniensibus plerique occisi sunt. Cum enim conuenisset uniuersa ferè Græcia, atque inuicem alij sese alijs obiecissent, nemo non futurum putabat, si ad manus esset uentum, ut qui superiores euasissent, imperio

potirentur, uicti autem sese iugo submitterēt. Verum ita deus disposuit, ut utriq; tanquam uictores trophæum statuerent, neq; statuentibus alteris alteri obstarēt. mortuos autem utriq; ceu uictores ad sepulturam postulatos concesserunt, utriq; uerò etiam uelut uicti receperunt: & cum utriq; uicisse se dicerent, neutri tamen potiti esse uel regione, uel urbe, uel imperio, siue ulla re alia aucti magis quàm ante pugnam cōmissam uidebantur. Confusione uerò atq; tumultu longè amplius post pugnam quàm antea per totam Græciam laboratum est. Atq; hæc quidem hactenus mihi descripta sunto: quæ uerò deinceps gesta sunt, alij forsitan curæ erunt.

XENOPHONTIS RERVM GRAECARVM LIBRI SEPTIMI ET VLTIMI FINIS.

Xenophontis uita ex Raph. Volaterrano.

ENOPHON *Grylli filius* Atheniensis, *Socratis discipulus, ob eloquentiam Musa Attica uocatus,* Equorum, *uenationis,* & *rei familiaris in primis studiosißimus fuit, ut ex eius literis deprehendi potest.* Venit *in amicitiam* Cyri Minoris, *cum quo militauit, ac eius pædiam scripsit, non tam historiæ seruiens ueritati, quàm ut perfectum institueret ducem,ut* Cicero *in* II. *de* Oratore *testatur, quam se frequenter lectitasse,* & *manibus triuisse alibi in epistola quadã dicit.* Præterea *scripsit* Symposium & Oeconomicum, *paruũ admodum libellum, à* Cicerone *conuersum,si credimus* Columellæ *ac diuo* Hieronymo, *qui si extaret,labori meo iterum uertendi consuluisset.*Edidit & *historiam* Peloponnesiaci *belli, ac eorum quæ* Athenienses *post* Thucydidem *gesserunt, quam* Paralipomena *appellauit, aliosq; tractatus qui adhuc extant.* Quintilianus Xenophontis *iucunditatem inaffectatam dixit, quam nulla adfectatio consequi poßit.* Primus *hic philosophorum historiam scribere cœpit.* Cum Platone *simultates geßit, ut author est* Gellius, *qui ait libros inter se carpsisse.* Nam & Plato *in libris suis testatur* Cyrum *uirum fuisse quidem gnauum* & *strenuum,* παιδείας δὲ οὐκ ὀρθῆς ἅφθαι τὸ παράπαν, *id est, non rectã tamen omnino disciplinam agnouisse.* Contrà *uero* Xenophon *in libris quos dictorum* & *factorum* Socratis *composuit,negat* Socratem *de cœli atq; naturæ causis unquã disputasse.*Idcirco *mentiri eos qui dissertationes huiusmodi* Socrati *tribuant.*

